

פולמוס הספרות העברית

בהקדפת התחייה

והשפעתו על שירת-הדור

א' א' ריבלין מ.א.

THE HEBREW LITERARY CONTROVERSY
IN THE PERIOD OF REVIVAL
AND ITS INFLUENCE ON CONTEMPORARY POETRY

by

A.E. RIVLIN, M.A.

"לא ליסחר אינש ביי-כניסתא

עד דבני ביי-כניסתא אתריחא" - חז"ל

"כדי לבנות מקדש

צריך קודם להרוס מקדש" - גיטסה

In fulfilment of the requirements for
the Degree of Ph.D.
in the Faculty of Arts
at the University of Cape Town.

Cape Town

1st October, 1962.

ח מ צ י ת ת ו כ נ י ח י ת

ח ל ק ר א ש ו ן

עמודים - 7-5
41-39
(84-82) 74-69

ח ל ק ש נ י

עמודים - 120-117
244-237

ח ל ק ש ל י ש

עמודים - 254-251
382-371

The University of Cape Town

The copyright of this thesis vests in the author. No quotation from it or information derived from it is to be published without full acknowledgement of the source. The thesis is to be used for private study or non-commercial research purposes only.

Published by the University of Cape Town (UCT) in terms of the non-exclusive license granted to UCT by the author.

ה ת ו כ ו ן :

7 - 5

פ ת ח ה

חלק ראשון: הספרות העברית בעיני יוצריה

38 - 8

פרק א' - ל י ק ו י י ם ו ח ס ר ו נ ו ת

1. ביקורת רמה והיסגים
 2. בחינה סוגים וצורות
 3. ביקורת סופרים
 4. ביקורת מבקרים
 5. ביקורת עיתונות וכתבי-עת
 6. אשמה קוראים
- ה ע ר ו ת

53 - 39

פרק ב' - ס י ב ו ת ו ה נ מ ק ו ת

1. מבוכה-חדור
 2. קנאה-סופרים ועורכים
 3. ריב-לשונות
- ה ע ר ו ת

68 - 54

פרק ג' - ה צ ע ו ת ל ח י ק ו ן

1. אמונה פנימית וכללית
 2. מופת-הסופרים
 3. אחריות-העורכים
 4. חסידי-המבקר
- ה ע ר ו ת

87 - 69

פרק ד' - ע י מ ו ת ו א י מ ו ת

1. אחדות-התקופה
 2. גופנה ונוהג
 3. אות לחיים ולקידמה
 4. מאזן-היסגים
- ה ע ר ו ת

חלק שני: מהות הפולמוס ונושאים

פרק א' - כוחה וגבולותיה של

הספרות העברית

98 - 88

1. אמצעי או מטרה?
 2. ספרות, חינוך, חיים
 3. תחיית-הספרות וחננוּת-התחייה
- ה ע ר ו ת

113 - 99

פרק ב' - מושאים ומסרות

1. חינוך לאומי וציוני
 2. השכלה סחודית והשכלה כללית
 3. מיתוס הרגש וחינוך לאומנות
- ה ע ר ו ת

222 - 114

פרק ג' - רקע, מקורות ותוכן

1. יהדות או אנושיות
 2. מקומו של העבר הרוחני בתחיית ספרותנו
 3. לאומיות ודת
 4. התפתחות או מהפכה
 5. במד או רוח
 6. עם השכל או עם הרגש
 7. האומה או היחיד
- ה ע ר ו ת

250 - 223

פרק ד' - ניוויון הרכבה

1. בחינה אישית ובחינה דיאלקטית
 2. מציאות חדשה
- ה ע ר ו ת

חלק שלישי : הדינים בסירה

254 - 251

כללי -

274 - 255

פרק א' - סירת נבוכים

1. ביטויי מבוכה ויחסות
2. שיממון
3. המשורר-הנביא
4. מוכחה וזעם
5. חרוכות מחייה

282 - 275

פרק ב' - הסאיפה למרחב

1. שירה יהדותית ושירה אנוסית
2. הרחבה וצימצום

296 - 283

פרק ג' - סירת הידיד וסירת הכלל

1. אידיולוגיה איסיונית
2. ציבור אטום וכמוי מוכה
3. החתקנות והסתגרות
4. משמשה

297 - 277

פרק ד' - מהפכה "הצעירים"

1. יסודות ומניעים
2. פריקה עול המסורת
3. מועקה הירושא
4. עם אלוהים ובלעדיו
5. חילול הלשון

פוק"ה - גבורת הגוף וגבורת הרוח 328 - 348

1. בשר ורוח
2. הקריאה לחיים
3. אל המיתוס
4. גיבורי ישראל

פוק"ה - הדעת והאמנות

349 - 370

התרבות והטבע

1. עולם הרבש ומקום הדעת
2. מקדש השירה
3. חשיבה לטבע ושליטה החברות
4. שירה פולמוס

371 - 382

פוק"ה - בדרך אל המזרח

1. מיניאל צ'אבידיליה
2. בחזרה (סיום)

383 - 394

הערות

395 - 400

ביבליוגרפיה

ח ח ו מ י - החיבור: משנות התשע"ט של המאה שעברה ועד למלחמת-העולם הראשונה. הדעה, שאומנם איננה מקובלת על כל החוקרים כולם, היא, שאילו הם חחומיה הלגיטימיים של תקופה ספרותית מובהקת בחולדות ספרותנו החדשה. הנחה זו אף תמצא לה חיזוק בחיבור זה. אשר ל ש מ ה של התקופה - אם מן הצד המיוחד אומנם צריכה היא לשם - נהוג לכנותה "תקופת החחייה". השם כולל, כמובן, לא רק את מהלך-הספרות, אלא אף הוויות-החיים, אירועים פוליטיים, תרבותיים ושינויים חברתיים, שמגמתם מאחדת אותם.

מ ק ו ר ו ת י ו של החיבור הן היצירות הספרותיות המרובות של התקופה הנדונה, שיש בהן כדי אטמקה כמעט כל החומר הדרוש להשגת מטרתנו. רק קצת יהיה צורך בחומר מאוחר יותר של רשמי-רשומות וכוונות-חולדות; בעיקר כדי לעמת את תפיסת הדור ההוא עם הפרשנות של הדורות המאוחרים. ההליכי-היצירה וכשרי-הקליטה, כמו הקשיים וההישגים, היו מ ו ד ע י מ לסופרים ולמבקרים של תקופת-החחייה, ויש בידיעותיהם בחסר וביתר, משום עדות מוסמכת על היצירה הענפה. בירור ה ת ע ר כ ה ה ע צ מ י ת שלהם היא מענייננו של החיבור.

עיקרו של התהליך עצמו הוא דיאלקטי ויש לו אופי של מולמות. זוהי הופעה המצמנת להיסטוריון ולחוקר אפשרויות אין-סוף לאשר ולסתור את דיעותיהם של בעלי-הדין, לקבל ולדחות את ערוותיהם - מעשה שופט ודיין. אומנם, חודות לאומי מולומטי-חיאוריטי זה נ ו ד ע ו התהליכים וחוצאותיהם למחדיינים עצמם; לפעמים אפילו בחור-כדי מהלך הוויכוח.

מטבעות-לשון ומושג "וסימטאות-קרב", שיצקו וטבעו גדולי-הדור, כבר היו עוברים ממה-אל-פה ומעט-אל-עט אבל בני כל "המחנות"; מעט כמשוטט ומעט בתוספת-כוונה או בהיפוכם - הכל על-פי המדבר.

ראובן ב ר י י נ ין כינה את הספרות העברית של תקופה זו בשם "הקונגריס החמידי". חיבור זה מתיימר להיות מעין "תקציר של פרוטוקול מעובד" של אותו ק ו נ ג ר ס . "תקציר" - כמובן מאליו. "מעובד" - שהרי דברים לא נאמרו בזמנם בשיטה ובסדר הנהוגים בקונגריס. צריך לעקוב אחרי מאמר-האחר ואחריו - מאמרי-התגובה, ששימשו בעצמם עילה לאחגרים נוספים, וחוזר חלילה. "פרוטוקול" - זהו עיקר מבמתו

של החיבור; להחזיר אל חוך "המרכאות" רובי דברים ועיקרים, שבמשך יובל-השנים האחרון עמלו רבים להוציאם מחוך אותן המרכאות, עד ששכחו לאמור דברים בשם אומרם ונהערבבו דברים ראשונים במשנתם של אחרונים, ופירוש נעשה מקור, כביכול.

לראשונה מוצג מכלול מבוזבז של דיעות-סופרים, מבקרים ועורכים על מצבה של הספרות העברית בזמנם ובמקומם. "זמנם" - כבר הוגדר; "מקומם" - דומה כי הוא מסתבר מעצם שמה של התקופה. הרי עדיין לא היו אז שום מרכזים ספרותיים אחרים, הראויים לשמש מלבד אלו שבמזרח-אירוסה; וורשה, אודיסה, וילנה, לודז' וכו', ו"גלויות"-כמה-ערים בגרמניה ובשווייצריה, פאריז ולונדון. המרכז הישראלי אך התחיל אז להתמחה.

"הספרות בעיני עושיה" - הריהי הצוגה מאלפת של מידעם האנייה ודיכאון, בעיות וצוללים והזמנה למיסוד: "הבה ונבכה, רבוהי!", כמו שחזאר ביאליק אח הדברים. כמעט אין למצוא מילה טובה, ביטוי של נחמה ושביעות-רצון. הכל מגנים את הכל, יוסי מכה את יוסי. כלום אין שום יצירה ספרותית ראויה לשבח בדור-ענקים זה?

ראיית-מבוא זו מובילה לבירור מהותו של המוסלמיות בעזרת מושגי-יסוד כמו כוחה של הספרות העברית וגבולותיה, משימות ומטרות; סולם של ערכים יהודיים ואוניברסאליים, אישיים ולאומיים, וכן - דיון על מקורו והספרות, סוגיה וגישה וניהול. זהו פרק מקיף בחולדות-הספרות, הערוך על-פי גושא מרכיב ולא על-פי החלוקה המקובלת לאישים-סופרים. סביב הנושא נשזרים המוטיבים, החוזרים ועולים אצל כל האישים. בחירתם נעשה, כמובן, על-פי מבט-החיבור, כלומר - השקפתם בסירת-הדור. מכאן, שעייב וד המוטיב הוא עיקר ולא ערכו העצמי של הביטויים המסויים-"המושלח" ביוזרה. הריהכל חזרו עשרות פעמים על אותם הרעיונות בניסוחים שונים ובהקשרים שונים, ואין כאן מקום לכל הוואריאציות על הנושא.

הסיפול היסודי והנלהב בבעיות אלה, לא סתר, כנראה, את דיעותיהם השליליות של הסופרים ושל המבקרים על הספרות העברית של זמנם. סתירה זו עצמה מחייבת ביאור.

בהכרעותיהם של הוגי-הדור וסופריו על גושאית אלו, (שעתידיים לשמש מזון לספרות בתור האמצעי המעולה ביותר לקידום החתייה הלאומית-החברותית), רצו להטביע את חותם השקפתם על פרצומו הרוחני.

7
של בן-הדור עצמו ועל דמותו החרבו חיות של בן-הישוב החדש בארץ-ישראל. ובאמת, אין דבר קל יותר מן ההוכחה, שאמנם משיהם ומטי תלמידיהם - בין שמטרו לנו את החורה כמו שקיבלוהו ובין שעיבדוהו בדרך - אנו חיים היום.

כל טובי-הספרות נוצלו למלחמה זו. הפובליציסטיקה והביקורת, כמובן, חמיד בראש. הסיפורת והשירה - מלוח אוחות או באות בעקבותיהן. מאבקם של מבקרים-
"אסתטיקאנים" לטיהור הספרות היפה מן המגמגמות, הבולטת בה, למעמים בגזטח "שירת-
ההשכלה" - הועילה אך מעט. אף משוררי-הקומה זו ידם האחת אחזה ב"יומי" והשנייה -
בפובליציסטיקה. סיסמה-"אמנות לשם אמנות" אמנם מקבלת כאן משמעות מעודגת יותר. אם,
דרך משל, לאחד-העם היה "בית-מדרש" ולברדיצ'בסקי היה "הצר"
ולפרישמן - "אסכולה", הרי היה ביאלק "משורר בית-המדרש",
טשרניחובסקי - "משורר-ההצר" וכהן - "משורר האסכולה"...
אמנות ודיעות, מחשבות ומגמות משתקפות בשירת-הדור. מעמים ההשתקפות היא
בהירה וגלויה ומעמים - עמומה ונסתרת. בלא הצורך להוציא טסק-דין על ערכם האמנותי
ועל רמתם האסתטית של השירים, נרצה לבדוק אותם לשם גילוי בלי ההשפעה האישית
והרעיונית של מולמוס-הספרות - בהם.

ולבסוף, השפעה זו, שזרמה ממחשבת-הדור בענייני-ספרות וחינוך, יהדות
ואנושיות, חומר ורוח וכיוצא בזה, נראית לנו היום כנרכה. למרות "המגיעה" בחוקים
של השירה האמנותית, השומאח לשיחרור מכל "זיקה סנדנציוזית", נמדדת היא היום
בחנאי-המציאות, שאפשר הם - לפחות בחלקם - תולדה של אותה "פגיעה אסתטית". על-
אחת-כמה-זכמה שירה זו המיוחסת למשוררים, שהישיגיהם, מעמדם ולבואם הספרותיים כבר
הם וראיים.

חלק ראשון: הספרות העברית בעיני יוצריה.

פרק א' – ליקויים וחסרונות

1. ביקורת רמה והישגים

מדיחי...

"שנות השמונים הן השנים הרעות ביותר לספרותנו"⁽¹⁾. ובשנות החששים? – "מדוע לא תחני בשחוק קולך לשמע המלה "ספרות"? – שואל פרישמן את "ידידתו" בתרנ"ה. "לו גם יהיה המבקר בעל לב טוב ואיש חנון וסלח כאלהים, ולו גם יעמוד מליץ טוב להפוך בזכות הספרות כאברהם אבינו, גם אז יהיה משפט הספרות כסדום ועמורה"⁽²⁾. לדעתו של קנטור אין לך בימים אלה ביזיון גדול מזה, מלהיקרא "משכיל"⁽³⁾. במכתביו "ממידד לאלדד", בהתחלת שנות החששים, מתאונן רביצקי בפני "שלום עליכם" על דלוחה ושפלוחה של ספרותנו: "הוי עניות! הוי דלות משונה!... לא חואר לה ולא הדר", ואפילו נמצא קצת "תורה מפוארה", הריהי נחונה ב"כלי מבצער". כל-כך נחדלדלה ספרותנו, שכבר אפסה האמונה אפסלו בעיקר מציאותה.⁽⁴⁾ צעד של יאוש חוקף את אחר-העם כשהוא חוזר הרבה פעמים על "מוטיב הדלוחה": "אמנם עניים הם דברי ספרותנו גם במקום זה וגם במקום אחר – ואדם אין. ויש אשר חבוא מחשבה מרה... לו הייתי פושט נבלה בשוק בשביל פרנסתי... בעוד אשר עתה כל שעותי וכחותי אני מבלה בקריאת "מאמרים" שאינם שוים כלום"⁽⁵⁾. שענייה מאוד היא ספרותנו סבורים אף שהוין ("ספרותנו ענייה ואינה נוגעה אף באצבע קטנה בבעיות החיים") ובריינין ("מזוויה מלאים שברי לוחות, בלואי-סחבות, נסורח ושכבים לוטים בקורי-עכביש ומכוסים אבק עולמים. אין בה דבר שלם ומשוכלל, חדש ומחוקן"). למקונני שנות החששים מצטרפים הרבה, וביניהם ברנפלד, קליינמן, אהרנפרייז ועוד. "קלסתר פני הספרות דומים ולקלסתר פני האומה" – מסכם ברדיצ'בסקי.

...אל דחי

המעבר "ממאה למאה" הירבה צרות לישראל, ולדעת סופרינו – בעשור הראשון של המאה הכ' – לא זו בלבד שספרותנו לא השכיחה, אלא להיפך – ירדה עוד יותר, מתקלקלה והלכה. בריינין⁽⁶⁾ רואה את עצמו ואת חבריו מזה כמה שנים כעומדים "מחוץ למחנה", והוא תמה – מה אירע כאן? הקם דור חדש אשר לא ידע את סופרי התחייה? או אפשר באמת כבר חלף-

עבר לו דור הסתייה של הספרות העברית, כחלום קצר? ה כ ב ר אין היום קוראים, או אולי עדיין אין הקוראים שלהם בנמצא? "מה אנו - אחרונים או ראשונים?". בה'רס"ה כותב א ח ד - ה ע ס לד' ובנוב דברים קשים ביותר, שאין אנו רבילים לשמוע מפיו על הספרות העברית⁽⁷⁾. ו כ ר ד י צ' ב ס ק י (כרנר) (בחכס"ח): "בהיותי מלא יאוש מן הסופרים ו מן הספרות של ג ו י... איזה חורבה של ספרות"⁽⁸⁾.

ב י א ל י ק הגב נחון ראשו ורובו בענייני הספרות, ויודע את כל מוצאה ומבואותיה לפני ולפנים. הרבה נשמע מפיו של בר-סמך זה ברוב נוסאיה של העסייה הספרותית. כאן חשובה עדותו הציורית משנת חרס"ז: "אין רוח הקודש סביבי ובחוכי חזו וכוהו. איני יודע כלום ואיני מבין כלום ואיני מחלל על כלום. נר החמיד שלנו, הספרות, בכה, והדיוטים, לא כהנים, משחילים להדליקו בעמרון ובזפת... ומי יודע עד מתי"⁽⁹⁾. והרי יש אף בדברים אלו הר לשקיעת "שכינת יצירתו" שלו עצמו באותם הימים; החילת הסגירות ושחיקתו.

גוספת הרגשה מכאן, כשידיעות קשות מגיעות מארץ-ישראל על אי-ההצלחה לעורר הנועה ספרותית, ולהוציא ולקיים כתבי-עת⁽¹⁰⁾.

בעשור זה, ועד למלחמת-העולם הראשונה, גדלה מאד מקהלת-המקורנים על ספרותנו המנוונה, ואל הוותיקים מצטרפים "כוחות" חדשים ורעננים כ ב ר נ ד ("בעסייה איזה דבר לספרותנו כבר אין אפשרות להאמין. אין מקום בחוכנו לשום ספרות ואין צריך לומר לספרות בלשון עברית"⁽¹¹⁾); כ ש נ א ו ד ("הרהורים לא טובים מעיקים עלי בימים האחרונים, אני חדל להאמין גם בזה, שהאמנותי עד עכשיו. כלומר: בעתידות שפתנו, כשום"⁽¹²⁾); כ צ י י ס ל י נ, ש ט י י נ ב ר ג, ש ו פ מ נ ו פור.

מכתובים הרבה נאספים רשמים והערכות, הערות וחלונות. כמעט אין ליקוי אחד, שהביקורת הספרותית יודעת, שלא נתגלתה בספרות-הדור. להלן זמנים הליקויים האופייניים ביותר לדעת יוצרי הספרות עצמם בסענות חוזרות ונשנות.

ח ו ס ר מ ק ו ר י ו ת

צריך לזכור את עלבונה של ספרות "ההשכלה", שדורנו דן אותה לשלילה מוחלטת מחמת ריבוי ה ח י ק ו י, הפלאגיאט וההעתקה, כדי להבין את הרגישות בנקודה זו. אין לה לספרות "צבע מקורי". היא לא נתפתחה מתוך עצמה ולא מחוץ החיים הקרובים לה. חסר לה היסוד האימננטי שביצירה החברותית והיא אינה אלא "סליח שאולה". בחור כלים שאולים יוצקים הסופרים את "מי-הספרות", שאינם לטעמו של רוח האומה.

למרות הישגותיה של מענה זו בכל חריפותה, אין היא חדשה כלל; לא בעיני
שום דור ספרותי שידע את עצמו ולא בעיני הדורות המאוחרים שידעו
לבדוק ולגלות ולקבוע, שכמעט לא יצרנו שום יצירה מקורית
בכל ספרותנו היפה בגלות. "מראשית ספרותנו החדשה ועד עתה כמעט לא
נראה בה ספר מקורי באמת, שנוכל להראות עליו, כי בו החגלה
רוחנו הלאומי בדרך מיוחדת... בבושת-פנים עלינו להודות, שאם נחפז
למצוא איזה צל של ספרות עברית מקורית בחקופה זו, צריכים אנו לפנות
לספרות החסידות... כמעט הכל הוא חרגוּס או חקוּס, וזה
וזה נעשה על הרוב שלא בא בגון: החרגומים דחוקים מן המקור
והחקוּיים קרובים אל המקור ביותר... הצד השווה שבהם שאלו ואלו דוח
נבריה מרחפת עליהם¹³). היאור פליטוניסטי על דישת סופרים באותו
עניין ועל חזרתם אלו על דברי אלו במלים שונות ובלא חידוש - אנו
קוראים, למשל, אצל "מידר": "שינוי פרוזות בלכד: זה אומר 'לישועתך
קיוּיחי ה' והשגי מהפך את הסדר וקורא 'קיוּיחי ה' לישועתך', או -
'ה' לישועתך קיוּיחי', והשלישי גורס דוקא בלשון ארמית 'לפורקנך
סברית יי'...¹⁴). בקיצור, כמו שאומר ברנר: "הכל לועטים דיסה".
ברד יציב בסקי מחאונן על הוּי ו הוּש קר, על
הצביעות מביח ומחוז בספרותנו¹⁵). פרישמן קובל על
חוסר תמיכה והיעדר יושר דרך של ילדות מצד אחד
וחוסר חוק בברותי מצד שני. מצד אחד מעשי ילד וח
כדוגמת ספרות שפלה ופרימיטיבית ביותר, ומצד שני החרג דוח
בשיטות מורגיות אחרות; תכונות "שכשמתן אין אנו מוצאים בלתי אם
אצל ספריות העומדות במדרגה היותר אחרונה... אשר גם הקורא היותר
קיצוני עוד יבעט בהן"¹⁶).

"הבה נבכה, רבותי"

"דק דאח אעיר פה שמה שכחתי פה, דק על אודות שירי בכי
וגעגועים מפני שחוכן אחר אין כמעט לכל שירינו היום"¹⁷). בסגנון
מבומבם זה מתאר ביאליק הצעיר את השירה העברית בשנות החשעים,
שהיא בעצם חולייה נוספת ורומה לכל שאר החוליות בשרשרת הליריקה שלנו
מאז ומעולם. אם אפשר לראות בפואימות של "ג' הדפעה אפית ראויה,
הרי הוא כידוע נשאר בייחודו עד בשלוחם של ביאליק, משרגיחובסקי,
שניאור, כהן, שמעונוביץ וכו'.

ליריקה פרסונאלית מעולה הייתה כטיפה בים השירה. אופיה של "ההשכלה" לא נחן לה להשתחרר מן המגמחנות הלוחמת, הציבורית הלאומית, שפגמה גם בניצנים הטובים של השירה הלירית האישית. בדרך כלל ידענו תמיד ליריקה בכינית, "קינים הגה והי" - נוסח הבכי היהודי הנצחי, שריחו - ריח הגלות המרה והשחורה⁽¹⁸⁾. הסליחה והתחינה, האלגיה והקינה - יופיין האמיתי ניטל מהן משתרחקו מפשטותה של הסליחה נוסח-תהלים הן בתוכן, הן בביטוי הבלתי-אמצעי והן בלשון הבהירה והענוגה. "הבכי וההתאוננות היו למכה עוברת ומהלכת במחנה משוררינו, והדמעות דמעות עכורות ודלוחות ומזוגות ב מ י ס הרבה. ה ב כ י נ ו ת - הסימן היותר מובהק לקטנות הרוח ולחסרון הכישרון בעתים הללו" ... אפשר להבין בכי מחוך כאב אמיתי, בכי ספונטאני, "אבל לעמוד ולקרוא: הבה נבכה, רבותי" ...⁽¹⁹⁾

מוטיב זה - התלונה על הבכינות - לא נפסק אף בשנים הבאות, והוא נשמע עד סוף התקופה הנדונה⁽²⁰⁾.

מנותקת מן המציאות

בספרות העברית שלטת המלאכותיות וההפרזה, העקמומיות והשטות, ובכלל היא ריקנית. הספרות אינה ריאליסטית. היא אינה משקפת את החיים האמיתיים של הדור. אינה יוצאת מרוח העם כדי לחזור ולהשפיע עליו ואינה נוגעת כלל באצבע קטנה בהמון בעיות החיים⁽²¹⁾. ספרותנו אינה עומדת במבחן הספרות האמיתית, זו "שרישומה ניכר על החיים, על האמונות והדעות"⁽²²⁾. וזו חרפתה, שאינה יודעת לשאוב את נושאייה ואת מקורותיה מן המציאות המלאה מאורעות, סערות והתעוררות הלבבות, דיעות וחנועות חדשות. סוטה היא מכל המצוי ומכל הראוי ועוסקת בהבלים ובשטויות, ואין "הר דופק החיים" נשמע כלל מספרותנו היפה דווקא בימים מרובי-מעש אלו. זהו החיסרון העיקרי של הבלטריסטיקה, למשל, ב"השלוח" שאינה מצטרפת בין כולה לצורה שלמה אחת, מפני שאין לה עניין עם זרמי-החיים השוטפים. מקצתה "יופי" לשמה ומקצתה - זכרונות או חיבור רגשות פרטיים ופעוטים⁽²³⁾.

אפשר טענה חוזרת זו בטענת-נגד, שהמדובר הוא בהתעלמות מן המציאות ה י ה ו ד י ת בלבד, ואילו בחיבור המציאות ה כ ל ל י ת מצליחה ספרותנו, שחותרם של הריאליזם והנאטוראליזם האירופיים עדיין מוטבעים בה עמוק; יש לנו עדויות אחרות אף על חולשתה הכללית⁽²⁴⁾.

ספרותנו ח נ ו ט ה ו מ א ו ב נ ת טוען פ ר י ש מ ק : "עשו, עשו, עשו לכם ספרות חנוטה, גרשו ממנה כל מזג חס וכל מי שיש לו

מעט ליה... ובלבד שלא יזרום כל זרם דם חי בעורקי הספרות ההיא, ולבסוף גראה מה עשייתם²⁵). אפשר שהיא חקופה "צימפוסגטיה" בספרות הקופה בלא יצירה חדשה וכלא פריזון ספרותי; אז יפנה העט אל העבר הפורה ויסאל לדורות ראשונים כדי לחיות על-מי תורחם ולקחם. זוהי מידה שהזמן גרמה ומחוייבים בה אפילו אלו הכועטים במסורת, ואין טעם הגיוני שלא להכיר בה ולהתעלם ממנה בהפניית-עורף ובכחז. חלא שאין דורנו דור חכם. כל-כך נחרק מרוח האומה לחקות בשדות-זרים, עד שאין בכוחו ואין ברצונו להביס לאחור על ג א ז ח - ה ע ב ד. ומפני שאף מן המציאות ההווה נחנק הסופר, הרי "לא רק רעיונות חרשים אין בספרותנו, כי גם הרעיונות היטנים אינם מובלטים בה כראוי וגם הם הולכים ובהים על-ידי ענן של מליצות... רוב ספרינו נמכחו לשם הכתיבה בלבד²⁶).

עדות אחרת, בנימה של קינה, על א ס י מ ז ה ה של ספרותנו אנו שומעים, יוחר מאוחר, משמו של זקן סופרי הדור הנערץ - מ ג ד ל "ו'הסבא' שלנו רבי מגדלי אמר זה לא כבר, כי ספרותנו של כל עם היא ציר שלוח מאחו לבשר לעולם, כי מי העם הזה, וכי אלה ואלה הם רגשותיו ומאוויו. כלום אפשר לומר על אותה ספרות ח ד ש ה שלנו, שהיא ממלאה חפקיר זה? לכל רחש-לב אנושי היא מסה איון, על כל עלכון היא מתרגשת - אף לא לרחשי ליבו של ישראל מבא, לא על עלכון שכינתו הלאומית, המטכימה וקוראה בכל יום מהר חורבן קלני מראשי, קלני מזרועין אוי להם לבנים שגלו מעל סולתן אבותהם²⁷).

כ ל מ ו ס ד ע

אח כללות מומיה של ספרותנו אפשר לסכם בדיעותיהם של שני יריבים ספרותיים. "הקונפורמיסט" ב י א ל י ק, כשהוא צעיר (בן עשרים ושתיים), צועד אח צעיריו הראשונים בשדה הספרות וכבר הוא נוטל זכות לעצמו לשפוט - בלשון קצח מליצית - את שירחם של צעירי-דורו: "מה דעהך? שואל הוא את רבניצקי - על התרונות אשר פרצה וגברה בעת הזאת בשירה העברית? אין כשרון ואין רעיון חדש, אין ידיעת הלשון ואין נצוץ אלוהי, אבל יש כאן אחיות-עינים וסרלטאניזם אשר קמו לצחק לפנינו בדמות המטקל הקלוקל וחרוזי-השוא אשר ברו מלכם בעת הזאת... עפעוס... בטלנות... ריקנות... הבליס... רפרוף ורחיפה שטחית... מלבד השקר והרמיה הבולטת בכל שיריהם. כי יבכו לשבר עמם הגדול כיס ואם על ציון יתגעגעו - בלב ולב ידברו... ויוף...²⁸

שנים לא מעטות לאחר מכן, בחריס"ה, בלשון אחרת ובחוקף אחר -
נשמע ממיו של "הזונקונפורמיסט" והמורד הגדול ב ר נ ר גזר -
דין חמור על הספרות של זמנו: "חלקת זכוכית ישראל", לחה - הרי
לנו צורת ספרותנו. ספרותנו... ברם אי-אפשר בלי מלה זו:
מוכרחים אנו להשתמש בה אם רוצים אנו לדון בחזון ידוע ולסמנו...
ספרות במובן בנין-עדי-ער, שאריה-אריה נוסף עליו בכל דור ודור,
ספרות במובן בריאה נושאת את עצמה, שהולכת ומתפתחת מאליה ושואבת
כוחות חרשים ומתחדשים מחוגי קוראים רבים מושפעים הימנה, ספרות
מלאה זרמים שונים, מהלכים שונים, נטיות שונות ורוח-לאומי-יצירתי
אחד מרחף עליה - ספרות במובן זה א י ל נ ז, לא היתה לנו
ואי-אפשר שתהיה לנו" - במצבנו הנוכחי ובמצב לשוננו (29).

14.
2. כ ה י נ ת ס ו ג י ס ו צ ו ר ו ת

סיפורת ושיירה

שלילת הספרות כללה את כל סוגיה וצורותיה בין בטעורש ובין בהכללה. אומנם, כמו בשאר הפרקים, שנעמד עליהם להלן, אף בחתום זה, נשמעה לפעמים הערכה חיובית על מקצוע ספרותי מסוים⁽³⁰⁾. אבל דווקא היוצא מן הכלל בא ללמדנו על הכלל. אף חיוב קלוש, שנמצא למשל בענף ה מ ד ע בספרותנו, "ובמידה מסוימת גם בספרות היפה עוד לנו לפעמים מי שמוכשר לכתוב דבר הבון"⁽³¹⁾ - נחקל בדעות מנוגדות⁽³²⁾.

כבר שמענו דעות על מצב "החרונות" בשנות החשעים. מאוחר יותר כותב פ ר י ש מ ן: "ספרות כזו, בצורה כזו, במידה כזו, ובתוכן כזה כאשר היא לנו עתה, היא חרפה. עם אזמללן - יאמרו הצוענים, בעלי השירים הרבים, ויביטו עלינו סגורה בחמלה-גאון"⁽³³⁾. ב י א ל י ק מאוכזב ומתבטא קצת בגטות על "האמתחה הבלטריסטית", שמסר לו קלוזנר כשהוא מתמנה לערוך את החלק הבלטריסטי של "השלוח" בשנת הריס"ד. במקום אחר מנחה ביאליק את שירת-זמנו ומבנה את הנסייה הנפרדת של צעירי המשוררים ל"עגבנות" על-פי אופנה אירופה, וסולד מפני "רית של בשר" ו"זיעה בית-השתי" הנודפית משירה זו ומ"הריר הנוסף" ממנה. "אין הפואיזיה אלא זוהמה"⁽³⁴⁾.

ביקורת

ביקורת אסתטית וחקר הספרות היו המיד הצד החלש ביותר של ספרות-נו, לפחות לדעתם של בני אותו הדור. א ה ר ז פ ר י י ז שהוא מן המעטים, היוצא לשדה-הביקורת מצוייד בעקרונות של האסתטיקה הספרותית ושעורכי כחבי-העת שלנו מוקירים אותו בשל כך, מטכם את המצב: "החלק הספרותי האסתטי במובן הרחב, כלומר, החלק המקיף את הביקורת הספרותית, את החקירה האסתטית והאופנותיות, את כל סניפי תולדות הספרות... זהו אבר נקפא בגופנו הלאומי, שצריך להסיבז לתחייה; זהו עולם חדש, שצריך לגלותו בסבילנו"⁽³⁵⁾. בסעיפים הבאים י ת פ ר ס ו הליקויים בחתום זה.

פ ו ב ל י צ י ס י ק ה

הכל עסקו בה להלכה ולמעשה. גם משוררים ומספרים, מליטוניסטים והיסטוריונים - כולם נזקקים לה ואין מוצאים בה קורטוב של נחת-רוח. "הנה פובליציסטים הבונים אין לנו כלל" - מכריז א ח ד - ה ע ט בשנת חרנ"ד. לדעתו נשחרשה אז התסקפה המוסעית "הפובליציסטיקה אינה לא מוסמה ולא מלאכה, אלא 'סברות הכרס' בלבד" (36). עשר שנים אחר-כך מכריז אף ב י א ל י ק: "אין לנו פובליציסטיקה" (37).

ח ר ג ד מ י ס

אף הם מסרה לחיצ-ביקורת והשפעה. אין כמעט שום דבר הגון וראוי בתרגומי-גו. הכל נראה מלאכותי, חסר שיטה וקו. מבחר התרגום הוא אקראי ונזסה יותר ל"מודא" ולטעם הוול של קהל-הקוראים. "בשר-חוץ" (על דרך "שחזאי-חוץ") - קורא לזה בריצ'בסקי. יש כבר תרגום של יצירה טובה מלשונות אירופה - מ'ודדים אותו המבקרים על-פי "מבטחיות רעיונית" של המהרגס, או שדנים אותו לכליה בשל לשון-התרגום הרעה. זוכים לתרגום של יצירה מופת - עדיין לא פומקות המענות על ידיה-העט ועל חולשת הספרות, שהגיעו-עירק עתה" להכרה בצורך של תרגום זה" (38).

ז ר ס י ס ו ס ו ח

הכל מתבררים בשיטות חדשות, בשמות של זרמים חדשים, בסוגים סוגים של ספרות מודרנית, בצורות-חיבור נועזות וכיוצא-באלו, בעוד שלכולם חסר ה כ ש ר ו ן ה כ ו ר א. ריאליזם, נאטוראליזם, סימבוליזם, דיקאדנטיות, אימריסיוניזם ושזב רומאנטיקה - הכל משמשים בעירבוביה וכלא משמר והבחנה. סוגים וצורות סוגים ומרוחקים אלה מאלה מעורבים אצלנו בלא סעס ובלא ידיעה. "אצלנו - בוחב פ ד י ס מ ן - אין גבולים ואיף תחומים, ואנחנו רואים בקרב ספרו-חנוך את כל התקופות השונות והמחנורות האלה בבת-אחת" (39). מאוחר יותר מהדור ב ר ג ד יקות כאלה ואוכפן לסיטתו. "ספרות מלאה זרמים סוגים, מהלכים סוגים, נסיות שונות" - אמנס כן, אבל כתנאי שאיזו רוח מנחה, איזה גג-עליון בצורת "רוח לאומי-יצירתי אחד" ירחף עליהם (40). אבל אף אצל ברנר רוחב היעה ומרמב ההשכלה הם ש א י ס ה בלבד. במציאות נראים הדברים כמו שמתארס פרישמן או, למשל, פ ד ן 41) ואחרים. בינתיים יש רק רעס, סמקיימים "צעירים", וחרוקות על "מהלך חדס", זרמים חדשים ורוח חדשה.

סיכום בהיר של מצב ספרותנו לסוגיה ולענפיה, יש אף אצל
 אחד - ה ע ט: "איה מקצוע אחד בחכמה או בשאלות החיים, שהגיעה
 בו ספרותנו במקומה האחרונה לשלמות ידועה עד כדי להדמות דימוי
 כלשהו לספרותם של אחריט? אינני שואל על מקצועות החכמה הכללית.
 בנוגע לזו, חרפה היא אף לקרוא בשם את ה"גדולות", אשר עשו בספרותנו
 בעלי הכרוזים הידועים על דבר "ספרות אנוסית כללית" בלשון עברית,
 אבל גם במקצועות היחיד קרובים אלינו: בחכמת ישראל וכו'...
 ספרים אחדים מחורגמים - על הרוב חרגום "חפשי" - ואיזו
 קום פילאציות נפרדות, הכל כמו במקרה... בלי קשר פנימי ורעיון
 מאחד... רק בענף הרקלאמה הגיעה ספרותנו באמת לסלמות גדולה -
 הרקלאמה שעושה הספרות לעצמה... (42)

3. ב י ק ו ר ח ס ו פ ר י ם

"סופרים על גבי סופרים, סופרים בתוך סופרים ואין סופרים!"⁽⁴³⁾

זהו תחום שבו הביקורת היא חוססת ביותר, "ביקורת חייה" – אם אפשר לומר כך. לא ידוע לנו אפילו סופר אחד, שאינו מבקר קשות את חברותו עד כדי ביטול כל חשיבותו כסופר או כמשורר, ולפעמים אפילו תוך פגיעה חמורה וצינית באישיותו כאדם. יכה יוסי את יוסי! אלא שביקורת אישית, כל כמה שהיא "קטלנית" – לתוד, ו ה כ ל ל ו ת – לחוד. בשלב זה אין לנו עדיין אלא ב ה כ ל ל ו ת אלה. ההבאות הנבחרות מדבריהם המפוזרים (והמופרזים) של העומדים בשורה הראשונה של ספרותנו שקופות הן ומדברות בשביל עצמן, למרות התמיהה הגדולה שהן מעלות בנו.

"הגיעה העת להודות: ספרותנו אינה ספרות, מפני שסופרינו אינם סופרים". –

"למרות כל התרועות לא נוסף בתקופה זו אף סופר אחד, אשר נוכל לומר עליו: הנה האיש אשר קוינו לו"⁽⁴⁴⁾. ובאגרותיו הוא חוזר על אותם הדברים בלשון אחרת: "אין לנו כמעט ספרות ולא סופרים ואף לא אנשים מן הישוב, שידעו לכתוב שנים-שלושה עמודים כראוי, כלומר, שגם בלשון אחרת היה זה 'כראוי'..."⁽⁴⁵⁾. "החיים יחומים הם מפני שסופרים כאלה שרויים בחוכנו" – טוען ברדיצ'בסקי⁽⁴⁶⁾. ו ס ו ק ו ל ו ב רואה נזק, שהסבו "סופרים בלתי מוכנים כראוי" לתנועת התחייה, "שיצאו למערכה לחקור שיטות ולמצוא יעודים לבאר דרכים לעם-ישראל"⁽⁴⁷⁾.

על-פי חלוקת הסופרים לענפי הספרות השונים, כבר שמענו את דעת ראשי הדור על היעדרם של פו ב ל י צ י ס ט י ם , ח ו ק ר י – ה א מ נ ו ת , ס ו פ ר י מ ד ע וכו'. בספרותנו היתה מעידים מומחים כמו ב י א ל י ק , העורך הצעיר, שבא לערוך את החלק "היפה" ב"השלוח" ומצא שמרוב כחבי היד שנמסרו לידו "אין לנו מספרים עבריים, אין. אבל יש לנו ספשים ועמי-האדצות, הדיוטים ושחצנים שאין כמותם בכל אומה ולשון"⁽⁴⁸⁾: וכמו פ ר י ש מ ן הוותיק, המחפש בספרותנו היפה ומחליט (בלשון דומה מאד לזו של אחד-העם – למעלה בעמוד זה),

"אין גם אף סופר אחד, אשר נוכל להפיד עליו, כי הוא זה, ואשר נוכל לשאח בעבורו לכל הספרות"... בין המספרים מביח-המדרש הישן היו בעלי כשרונות גדולים לאין שיעור מן הסופרים החדשים, "המחקים כקופים את כל מה שמצאו אצל זולה, מופסן וכו'..." עבדים נרצעים למודות היותר אחרונות... ואינם חשים כלל, כי כל מה שנאה לאנשים צרפתים ואשכנזים אינו נאה לנו, שהם רשאים ולא אנו... הן אנשים כאלה אין להם כל זכות להיות, והאיש האוחז באזנם ומוציא אותם החוצה רק חסד הוא עושה עם בני האדם... וספרותנו, ירידתי, הנה מלאה בזמן האחרון את מין האנשים האלה באופן מזהיל ומחריד מאד" (49).

ננסים... שועלים קטנים... צוענים...

דמיון מפתיע יש בין ציוריו של ר ב נ י צ ק י מהתחלת שנות התשעים ובין ציוריו של פ ר י ש מ נ כמה שנים לאחר מכן, אף שאין צריך לומר באיזו מידה עולים האחרונים על הראשונים. בנושא זה לועג רבניצקי⁽⁵⁰⁾ ל"סופרים הנכבדים", שבזכות איזה "מאמר אחד או כמה מכתבים לעורך", באים הם ומעטרים את עצמם בחוארים "סופר נכבד", סופר מצוין" וכד'". "אלמלי כתבו את דבריהם בשפה אחרת אז יכלו להיות בטוחים שינוחו על משכבותם בקרן-זוית ובחושך שמם יכוסה מבלי משים עליהם עין, ואצלנו... כמה סופרים כאלה נכבדים ומצוינים ונעלים ונשגבים וכו' וכו' בשוק ספרותנו הדלה; כמה ננסים, שועלים קטנים, קופצים אצלנו בראש, ובעמדם במקום גדולים, כמעט בשורה הראשונה, יתהדרו לפני הקהל ויאמינו בעצמם שהם "אריות שבחבורה"...".

פ ר י ש מ נ מתאר סאטירה נוקבת של "מחנה גדול וכבד של מאמינים בכשרונותיהם, העולים וצצים מערי-השדה ומכל החורים והמחבואים אל המרכז הספרותי... ולעשרות מחשוסטים פרוליסטארי-הרוח האלה בבתי-הרידאקציות ובבתי-הוצאת-הספרים וברחובות-העיר ובבתי-הקפה... "הצוענים" האלה, יער של קולמוסים מתנועע עתה אצלנו... ומיחסים להם את התחיה של הספרות. תחיה! גם את הבשר המת, הפורח מתוך נגע הצרעת, קראו בשפתנו בשם מחיה-בשר-חי דווקא" (51).

מסוכנים מאד הם אנשי "הבוהימה" הללו לספרותנו, כמו כל "בעלי כשרונות לחצאין", מחוסרי טבעיות ונעדרי ראייה עצמית ביחס לעולם ולאדם⁽⁵²⁾. מספרם של בעלי-הכשרונות האמיתיים אצלנו הוא קטן להחמיה, והוא נע, כמו שראינו, מ"אפס" ועד "ארבעה, חמישה סופרים באמת, אנשים הוגי-דעות ומחדשים איזו הלכה, והם נכבדים על-פני

העם". בין המיעוט הנבחר ובין המוני-הצוענים יש "מניין או שני מניינים של סופרים... במקרה. וכשם שעל-פי איזה מקרה נעשו סופרים כך היו יכולים להיות מלמדים, או נחחומלם, או חנוונים" (שם, שם).

אורחים מקריים

דיעותיו של פרישמן עושות רושם גדול. בכל-זאת הריהן לעיתים קרובות על הגבול שבין הביקורת לבין הפליטון, וצריך לקבלן במידה מסוימת של הסתייגות. אבל מוסיב ה"אקראיות" מצוי הרבה ומתחזק אף בדיעות אחרות. "רוב סופרינו אינם אלא אורחים מקריים בספרותנו"⁽⁵⁴⁾, כותב אחד - העם. ובררדיצ'בסקי נוכח, "כי מעשרה העולים לדוכן חשעה מהם פסולים"⁽⁵⁵⁾. וכן ביאליק, מכתבו לברקוביץ בשנת תרס"ד: "האכלוסין המרובים של נעדר-כשרון וקטני המוח הצובאים יום-יום על שערי ספרותנו ושמים אותה לזוועה בעיני כל נקי-דעת", וכו' ⁽⁵⁶⁾.

"הצעירים" ו"ואטאראנים"

יש "צעירים" - כינוי המזדהה עם תנועה ספרותית (ושהרבה נעסוק בה בפרקים הבאים), ויש צעירים סתם, בגיל ובדעה. הטיעון מערבב ביניהם לעיתים קרובות, על-פי שלא כל צעיר הוא ממילא אף "צעיר", כמו שלא כל "צעיר" הוא באמת צעיר. הופעתם של אנשים צעירים, שהשכלתם הכללית והספרותית עדיין אינה מוגמרת מבחינה פורמאלית, במספר ובתוקף, כמו באותו דור, היא הופעה נדירה, אפילו בשביל תכונת הדינאמיות שלו. באיזו מידה מוצדק הוא הביטחון העצמי המופרז ותוקף השיפוט של דברי עצמם כל-שכן - של דברי אחרים - אצל צעירים אלו - יוכל רק העתיד לקבוע. בין האישים שאנו עוסקים בהם, ידוע רק אחד - העם, שהתחיל את עבודתו הספרותית בגיל מאוחר יחסית והכיר כמעט תיכף את ערכו ואת תוקפו. כל האחרים - ואף ביאליק, קלוזנר וזנר ושרניחובסקי במשמע - שלא לדבר על שניאור, ברנר ואפילו בררדיצ'בסקי - מגלים מידה גדולה ומופרזת של הערכה עצמית (עד שחצנות) בגיל צעיר ביותר.

אין ספק, ש"צעירים מתפרצים" היו תמיד והיו עולים אף בדור זה, אבל אף וודאי הדבר, שמחן-חותמת "רשמית" להופעתם חחת מסווה של "תנועת הצעירים", מולידה עכשיו, בתקופה הנדונה, את "הבוהימה" הראשונה בספרותנו החדשה.

התנהגותם של "חצאי-כשרונות" אלו עומדת בסימן של חוסר "דרך ארץ" ונידונה מכמה פנים: עזות וחוצפה כלפי הדור הקשיש,

ווחי-הסופרים ומורי הדור, התרסה גסה כלפי הדת וכלפי המסורת ומרידה גמורה בכל הערכים הספרותיים שנתקבלו בדור הקודם, שימוש בלשון גסה כלפי סופרים-חברים⁽⁵⁷⁾, ומעל לכל ובעיקר, כמובן, עצם ההעזה שלהם לפרסם דברי-בושר ושטות, לא מהוקצעים משום צד ולהידחק אל הבמות הספרותיות הראויות לשם זה. נושא זה הוא רחב ומסובך.

אחד-העם אומר בעדינות "שכפי מיעוט יכולתם והבנתם כן גדלה גאוותם"⁽⁵⁸⁾. פרישמן, כרגיל, תקיף יותר: "לא, ידידתי, אין לנו צעירים כלל, צעירים אנשי לב ורוח, אשר תבער בהם אש... כי אילו היו לנו צעירים כאלה ולא "צעירים" במרכאות כפולות, כי עתה לא עמדו מנגד בראותם ספרות הולכת את מהלכה האחרון וידיהם בהצלחת-בגדם"⁽⁵⁹⁾. דברים מעטים אלו, שהרבה יש כמותם, משלימים את התמונות שכבר קראנו בעמודים הקודמים על "צעירים צוענים ושחצנים", ועוד לדון בנושא ישן-נושן זה. אבל באמת אין הצעירים טומנים את "ידיהם בצלחת בגדם", ולפחות הטובים שבהם (לעחיד לבוא) יודעים להשיב מלחמה. ואף כאן, כרגיל, ברנר להם מופת ודוגמה: "אוי לי אם אומר, אבל ספרותנו היא עתה סמל הקהות... ביחוד העברית מסורה היא כולה בידי ואטאראנים ספרותיים מהמין הידוע ואין נותן מהלכים למחשבה החפשית הצעירה, המייגעה והבלחי-יגעה... אין מעלה את כל מיני רפרופי-הרעיונות הנולדים בלבוח המיוחדים שבקרבנו. בנשמותיהם הרצוצות... הכל לועסים דייסה..."⁽⁶⁰⁾.

לשון וסגנון

אפשר לומר, שהטענות המרובות והקשות ביותר, אף המפורטות ביותר, מושמעות כלפי הסופרים המשבשבים את לשונם, מעקמים את סגנונם ופוגעים בחוקי הלשון והדקדוק. יש אף טענות כנגד השימוש במליצות ובפראזות ריקות או בצעצועי-לשון רחוקים מן העניין ומן הכוונה וכמו הטענות נגד בילבול ועירפול הסגנון. פרט לאחד-העם הקפדן בלשונו, אין כמעט סופר או משורר, גדול או קטן נקי מהאשמות אלה. אבל בעיקר קשות הן התלוונות כנגד הרשלנים (מהם שכבר דבק בהם תואר זה לשנים ארוכות, כמו ברנר, ברדיצ'בסקי ואחרים פחות חשובים "חל יפח איגרות" שבין ברדיצ'בסקי וברנר מחקופת "המעורר" ואילך, הן דוגמה מזעזעת לאימות טענות אלה!⁽⁶¹⁾

יכבר עלינו למנות אפילו קצת מן הדוגמאות בתחום חיוני זה הספרות מלאה אותן לרוב. בעיקר נגלה "אוצרות" של נזיפות וטענות באגרותיהם של ע ו ר כ י ס לעוזריהם (כלומר - למשחתפים בכתב-העת) והרבה (אפילו הרבה מידי ומופרז מאוד) במאמרי-ביקורת על היצירות השונות. המבקרים, איש לפי ידיעתו והקפדתו, נספלים כרגיל לשיבושי הלשון והסיגנון (ואפילו לשגיאת-דפוס) ועושים אותם עיקר בביקורתם ומזניחים את הטיפול המעמיק בשאר הנתונים, האידיאיים והאסתטיים.

אין ספק שההכרה הלשונית והתחושה מצויות ומפותחות מאוד בזמן זה, כמובן וכידוע, אלא שמחמת כך "נאכלת" יותר ממחצית ההערכה הביקורתית על-ידי דקדוקי עניוה בעניינים דקדוקיים ותחביריים, ונכשלים בכך גדולים וקטנים. (קצת פרטים ודוגמאות נביא, במקומם, להלן).

4. ביקורת ספרים

ביקורת חיייה

בעצם, הכל עוסקים בביקורת הספרות. אין לבודד אף אחד מכל ראשי העושים בספרותנו בחקופה הנדונה ולהצביע עליו כעל מספר, משורר, פובליציסט, חוקר, פיליטוניסט, נובליסט וכו' בלבד. אף-על-פי שיש מוֹמחים למקצוע ספרותי מסויים עוסקים כולם אף בביקורת, בין שהם ראויים לעיסוק זה ובין שאינם ראויים לו. היילסאנטיות עושה שמות בספרותנו. עובדה זו כשלעצמה כבר יש בה כדי הכלטה הפגם הראשי בספרות הביקורת, שפעם הוא פגם אתי ופעם - "פגם אסתטיטי". אבל כדי להימנע מהערכה כבר בשלב זה, נביא כמה מדעותיהם של בני הדור ההוא ומהערכתם העצמית על נושא זה.

אין ביקורת הגונה

זוהי דעתם המפורשת לא רק של עורכי כתבי-עת אחראיים, הפונים

אל כל העברים ומחננים לפני מבקרים, שכבר יצא להם שם, שישלחו "משהו", "איזה דבר" בשביל הגיליון הבא... מבקרים יש לנו הרבה, אבל אין לנו "ביקורת הגונה" - כותב אחד-העם. "דברנים הם מבקרינו ומקיימים רעש על כל דבר קטן, אבל ספר שצריך עיון ודורש מאח המבקר ידיעות נכונות במקצוע מדעי - ספר כזה אין לו מבקרים בעברית" (62).

אף הביקורת האסתטית מצויה רק מעט בספרות הדור, אפילו המבקרים הקיצוניים והחריפים כפרישמן וברדיצ'בסקי, כביריגין וברגר, שכבר יצאו להם מוניטין כמבקרים גדולים, אפילו הם אינם חמיר משכילים לחשוף את טעמה של היצירה, ויותר משהם מציגים בפני הקורא את "הטעם הטוב" או את היעדרו, מדברים-זועמים הם בשם "הטעם הטוב". לא נחא לחוקים מן האמת כשנאמר, שאף הסובבים שבמבקרים, החותרים אל הגרעין האמיתי-האמנותי בחווייה ובהבעה, אף הם עצמם יודעים יותר את ה"מה לא טוב", מאת ה"מה טוב".

חולשתה של הביקורת העברית בזמן הנדון בולטת בהיעדר-

עקרון זה של ביקורת ספרותית-אסתטיטית, אפילו אצל אלו שהגישו את הכרתינות ונחיצותה כאמת-מידה ראשית בספרות היפה. מעשה הביקורת אינו יודע את ההלכה. אנשי "הביקורת הסובייקטיבית" כמו אנשי "הביקורת האובייקטיבית"

חסדים קני-מ' ידה מוכהקים, הן בשביל עצמם והן בשביל סיפוח סעמו של הקורא, ונמצאים מערבבים את החתומים ומבליטים בעיקר את הערכים הרעיוניים או את הליקויים הלשוניים-הדקדוקיים. ואין צורך לחזור ולומר שכל אחד מן "הגדולים" הללו מאשים את חבריו באותם הליקויים ממש. אחד אומר שהשני אינו מבחין "בין ספרות ובין חולדה" והשלישי אומר שהרביעי אינו מבחין "בין תוכן ובין צורה". חפזיה הקונסטרוקטיבי-המחנך של הביקורת בספרותנו כאילו נשכח ולא נזכר עוד. ואם לא נשכח ממש הרי אינו מחמט ואינו מופעל כראוי.

המלגה וההפרזה

הכל מתריעים על נסייה דעה זו, לא רק בשלילת ערכן של יצירות ובהמעטת דמויות של סופרים. ההגזמה וההפרזה לחיוב הופכת לחנופה ממש. אין הביקורת שלנו חמימה וצנועה, כשהיא שוללת וכשהיא מחייבת. חסדים הם המבקרים את הידיעה וההכרה "כי טוב כעת מהרבה, כי מספר המאה אינו מוסיף על מספר העשרה, כי אם עוד מחריבו. האנשים האלה אינם מדברים על ערכו של משורר או של בה-שירחו, כי אם מעריכים כל תא ותא של המשוררן הולכים ומונים, כמוני המצוות בשעתם, את אברי המסורר ואת קריצות-עיניו אחת אל אחת. כ ל הפעלים והחוארים, הסמות והנסיות שבספרי הלסון משמרעים לפנינו ומכסים על כל מושג נאמן, ועל כל דיבור חי. אין כאן ביאורים אלא דלדולים. לא הבנה והכרה ברורה, כי אם מין התחסדות ואמירות-פיוטים: אפשר לנו להסיע אמירות שלמות ממאמר אחד ולתייחן לשני, וזה לא יחסר והשני לא ימלא... אין משפט מחובר למשפט ואין קיסור... (63)

דברים ברורים, ימים ובואבים כאלו אנו שומעים לא רק מפיו של ב ר ד י צ' ב ט ק י. הדור היה מודע את ליקוייו, ויש לשער שאף נאבק על חיקונו.

סממנים חריפים

אולם, כל זמן שלא נודע, או לא הוסכם על קריטריון עליון ועל מסדות ברורות בשביל הספרות, וכשהתפקיד החינוכי של הביקורת - הודנה; כל-שכן שחסר הידע המקצועי - הפכה הביקורת העברית לבמה ציבורית, שמעליה השמיצו מבקרים זה את זה ושפכו זה על זה קיסוני לעג וזלזול.

יש מהמבקרים החושבים, שניבול כבוד-אחרים הוא דבר הצריך לגופה של מלאכתם או אפילו ש'היא כל המלאכה כולה' (64). דרך הוויכוח שלנו הוא לקרוא: חוסר אנונימוס וחוסר סעם, עקיצות ועלבונות הם בלי-נשקם ש ל כל המבקרים. "כל מקום שאני מוצא סממנים חריפים אלו, הם מעוררים חשד בלבי, כי לא ה ב ק ו ד ת, אלא המבקר הוא שצריך להם, בסביל לחפזה על העדר כשרון או ידיעה בן בעצמו" (65). ואסנת במקום אחר מראה אחד-העם, איך הסופרים שלנו, שהם עצמם נוהגים לפגוע ולהעליב, הם מחוסרי סבלנות וסובלנות אפילו כ"שאינו הערה שלא כרצונם יוצאת מפי איוה מבקר, ואין הם מתאפקים מתגובה של כעס וחלדנה בצורה מכחב חתום או בצורה של "מענה" גלוי, מעין "ביקורת-לביקורת", או על-ידי הפגנות מסוג אחר; "ומדוע אין כחזיון הזה בין חכמי ^{המסירה} ~~המסירה~~ וכו' (66). במת-הביקורת מנוצלת הרבה "לישוב" סיכסוכים אישיים וקנאות-פרטיות של הסופרים. כידוע היו חזמפות קשות של היכוכים ושל מריבות אישיות, שחרגו לפעמים מן המסגרת הפרטית והאישית לתחומי החברה כולה, חברת הסופרים והביטאונים הציבוריים. (67) ב ו ד י צ' ב ס ק י הביע את צערו באנחה לירית: "אין דעות בטפרות העברית", ו א ח ד - ה ע מ, שכל ימיו קרא לשלוט ולאחזות-בכוד במשפחה הסופרים כתב: "זה גל ישעי וחפצי, ש'תחלל ספרותנו מהיות מעין עסקי-משפחה של משפחה-הסופרים, המכניסים לקרבה את שנאתם וקנאתם ואהבתם הפרטית" (68).

המסאט הגדול

ד ו ד פ ר י ש מ נ הוא בוודאי אחד משלושת הגדולים בין מבקרי ספרותנו בעת החדשה. אלפים נהנים ממכתבי "לידית" ומן הפליטונים שלו, כמו שהרבה קוראים בהנאה ובסיפוק את שיריו ואת חרגומיו. יש זוכרים את "חזהו וכוהו" שלו כנקודה-מיפנה בחולדות הביקורת העברית (69). ועוד כהנה וכהנה הם שבתיו. אבל הרבה סופרים נגדו לא רק על חוכנם של אילו מכתביו, אלא בעיקר על "סגנונם". סגנון שהוא דווי סרקאזם ו'לעג ואפילו חרפות וגסות. לא הרי "גסותו העריצנה" של פרישמן כהרי "ג'סותו הגסה" של ב ו ד פ ר, למשל, או של ש נ י א ו ד, ואף-על-פי-כן גסות היא, וקשה היא שבעתיים לאוזנו של הקורא ולטעמו, כשהיא באה מפיו של "המסיף הגדול בבית-המקדש של היופי", "כהן-החרבות" והמעט האמנותי המעודן. "הלא החוואר 'גבל' הוא אצלו כמעט ביטוי סאלוני, וכן גם החוואר 'גנב' (דוגמאות רבות) וכן החווארים - שקרן, כוזבן, חונף וצבוע..." (70).

אפשר שמן הצד האמנותי סיפק חומר לאבחנה ספרותית, אבל נכשל בחור
מחנך להיטיב ולהועיל. יותר מירי סובייקטיבי היה בגישתו לביקורת.
"אין לקרוא בשטח אף סופר עברי אחד אשר, פרישמן עוד לו עלידי
הביקורת שלו למצוא את נתיבו בספרות, ואין לקרוא בשטח אף סופר
אחר, אשר פרישמן הוא שנחנהו בלבנו ועוד לנו להבינו" (71). וזה
כבר טענה בעלת-משקל גדול, שאם הגזמה יש בה, מנקודת מבטנו
(וראה גם הערה 69 למעלה) - אין היא מבוססת מכל וכל.
אבל פ ר י ש מ נ לשיטתו. עוד מודעס הוא על אותם "מגיני-
הספרות" היוצאים להגן עליה מפני מבקרים חריפים כמותו. רוצים
הם, כנראה, כך סוען הוא, לעשות את ספרותנו "רבה כספרטוס",
מפונקת ושבירה בזכויות, ולמלא אותה נימוסים מלאכותיים. הספרות
זקוקה ל מ ס א - ה ש מ ד ולמיהור יסודי והם דואגים
לנימוס... "אם יאמר איש לאחד מהם 'ש'וטה', לא איכפת להם, ובלבד
שיאמר 'אדוני הוטה'..." (72).
אין שום ספק שדברים כאלו נאמרים בעיקר כלפי "בית-המדרש" של
אחד-העם וקלוזנר (73) וזה לדעתו אחד הסימפטומים העמוקים של מהות
הפולמוס, ש'נסב, כמובן, לא רק ולא בעיקר על ענייני צורה, לשון
וסיגנון. פרישמן חוזר על דעתו זו לעיתים קרובות (גם לאחר שהודה,
בזמן כ'אחר יותר, שמצא ב"חורו ובוהו" שלו הרבה דברי "יוהרא
וחוצפה" (74). אסוציאציות "קובניות" עולות בנו למיקרא הדברים
הבאים, וכמותם על חפידו של המבקר האמיתי, שאינו אלא לאחוז
"בהמטאטא הגדול, ולטאטא ולהשמיד את הדומן מן הדעת הגדולה, אשר
בלשון המליצה ייקרא לה 'ספרות', ולהסיר את האבק מעל פני החפצים
הם ועמים והסובים, אשר עוד נשארו לנו לפליטה" (75).

15 ב' קורא עיתונות וכחבי - עם

הבא ללמוד את הספרות של תקופה זו במיוחד, את השפעתם של דרמיה ורומנות עליה, את ההתרועעות ואת חיפושיה - הדרך - חייב להכיר את המאבק הקשה והמופלא של כחבי-העת ושל ההוצאות הספרותיות. לשם הכרת העקרונות של המאבק, אפשר להסתפק בקריאה "הפרוגאמות", שהיו מחפזות כרגיל בשערי התזכרות הראשונות. מהם אנו למדים תמונות כוללות על השאלות "מה חסר לנו?", "מדוע ולמה נוסד העיתון החדש?", "מה אנו מבטיחים לקורא הנוכחי וכיצב", שמע של יברי אטונה ותקווה וביטחון.

כרשת העיתונות זוהי מעין דראמה עות-ביסוי, עצמית וכנימית בכלל הדראמה הקדומית תקופת החתייה. מעלותיהם ומגרעותיהם של החקופה ושל איסיה ושל כלל הסמנה העברי משחקפות היטב בעיתונות שהם יצרו. עדיין אנו עסוקים במניין המומים בלבד, שהם עצמם גילו ופסלו ביצירתם.

ה' י' ד' ה' ג' ד' ל'

"ועוד הפעם 'היריד הגדול' פתחם ובה: החיים' (ירחון בהעמד של בן-אביגדור), הוכן, יומי וחדשי, הוכפה שבועית להצפירה, ידע סא' (ואולי גם אנו האוריסים העלובים נזכה במקום ל'ענין' אחד - די צייט - המתעמד) והצופה מה?... בקצור הי וקיים! נחיה ונראה. קנאת סופרים אצלנו הדי ידוע חרבה 'הכמה' (76).

סופר או קבוצת סופרים, שלא נסתפקו בצד זה או אחר של כתב-העת, או שכעסו על העורך או על המו"ל, מיד עמדו והוציאו עיתון משל עצמם. (יש כמה סיבות אחרות, כמו אלה שהניעו את המו"ל ל'הצמיד' את 'הצופה' ל'השלוחה', או ל'הקביל' את 'היריד' ל'השלוחה', וכו'). מכל מקום, יוחר משהיטיבו בכל את מצבה של ספרותנו וטיהרו את האוירה, יוחר הדילו את הסתומה ואת המבוכה במחנה. החליך זה מכנה קו ד' בשם "עניני הפוליטיק שבספרותנו, כביכול".

"הלא חרע כמובן, כי אין הוצאת מאסף אצלנו אך בדרך גס. ואם יבוא היום, מי ידע, אם יבוא גם למחר" (77). עיתונים נעים, נוסמים קצת, חיים חיים קצרים וסובבים אותם לאחריהם, הבאים והופטים את מקומם. על-פי-רוב נכנסים הם לעולמנו "בחצוצרות וקול שופר" ובסתלקים מעמנו דרך "הדלת האחורית", ולפעמים אינם משאירים

רושם בקולט ובדימוח. אין המוציא-לאור או העורך עושה מראש
חשיב של הכנסות והוצאות על-פי אומדן, מספר החומים
(לא הקוראים!) והמינויים. השכונות למפרע עושים הם וסופריהם,
בשכר הגיעו מים עד גמט וכשהעיתון כבר צפוי לסגירה. אבל מראש
מבטיח כל אחד מהם "ניסים ונפלאות", וכשהוא זהיר יותר ומנוסה
"אינו מבטיח מאומה, רק מנסה" - ונכשל.⁽⁷⁸⁾

"תקופת השלוח"

יותר מאוחר, הביע שני אנשים הצעיר את הערכתו על נושא
זה, באגרות לביאליק⁽⁷⁹⁾: "עד מאוד את השלוח ילך לסמיון ביחד
עם 'הנזפה'... 'היור' מה בלי לווייה ובלי מספר ובלי קללה מצד
העורך (לא דייק שניאור, המעט... א.א.ר.), 'הנזפה' אסף את רגליו
ואת זנבו ביום בהיר אחד 'מסיבה שאינה חלופה לא במערכת ולא
בעוזרים' ואין מוצה פה ומצפצף. וב'זמן' מהומה ומבוכה וכו'."
(ראה שם, חיבור אירוני וחריף על חוכנו של "הזמן"). "בגדר -
גדול - של מלח" מותר לקרוא אף את חיבורו העוקצני מאוד, מלא
היתול ולעג, של פדן על העיתונות העברית בתקופה זו⁽⁸⁰⁾.
דיוקה "השלוח", שהאריך ימים הדבה, היה כסדרה להתקפות
קשות, ביחוד כשצימצם את גבולותיו - בשנות עריכתו העקשניות
והתכליתיות של אחר-העם - ולא נתן בו מקום לתרגומים או לחיבורים
על נושאים "טורשיים-כלליים", שאין להם קשר ליהדות. כמעט כל
מהגדיו הגדולים הקימו לעצמם כמה משלהם, ואפשר אף אופיין המרדני
של במוחיהן גרם להן, שלא האריכו ימים ולא עמדו בהתחרות עם
כתב-העם היציב, שעשה דרכו לאט ובביטחון. אמנם, אף-על-פי שבראש
"השלוח" בשנותיו הראשונות עמד "אחד - העם" ומאחוריו עמדה
הברת "אחיאסף", בכל אלו התנדנד לו גם "השלוח" הנה-והנה פעמים
רבות ואף עליו ריחפה חפיד סכנה סבירה (בעיקר מחוסר תוחמים
במספר הרוש). אולם כדי לכתוב את "תולדות השלוח" צריך להקדים
חיבור מיוחד. בדיצ'בסקי כותב⁽⁸¹⁾, ש"השלוח מעלה סדרון בעיני",
וגדור - בעקבותיו⁽⁸²⁾ "דיקנים ומכאשיים ומרפרפים ממעל הם
שגים-טלושה אורגניו המופיעים, ובמה חפשיה אין לנו... בשביל
אנשים חפשים וגשמות בנוה-חורין... כן, לא 'העולם' ולא 'השלוח'
עם מדאיצייהם המקובלות ואופני דיבוריהם הנהוגים ומיסת-סדומם
ושלוחתם היהודית יביעו את כל מה שהאדם הישראלי חפשי
חושב על החיים והעולם, וביחוד על אודות עצמו, על אודות עיקר
העיקרים, זאת אומרה: 'אני' שלו";

לכל היותר אפשר להחשב בקצת הסופרים הסוביים שב"השלוח" (לא ב"העולם"), אבל לא באופיו הבכיוונו.

עכשיו יכולים אנו לרדף דין חדש את זעמם של בר נר וחבריו
 על אורגאנים ספרותיים שמרניים כמו "השלוח" או "העולם" (אף-על-
 פי שגם הוא וגם הרבה מחבריו "הצעירים" נחפרסמו מלכתחילה
 בסופרים מעל במת "השלוח" וכחבו גם ב"העולם") - כשנשואה את
 אורך-חיהם עם אורך-חיהם של "המעורר", "ממורה ומטעורב",
 "ההחיה" "רביבים" ו א פ י ל ו "הדור" וכד'; אמילר לא נסרה
 לבחון את חוכמם זה לעומת זה.

לעומת זאת, אין אחד-העם או קלוזנר או ביאליק מאמינים כלל
ב"רעש הגדול" שהקימו אנשי "החתייה", "מפזרה ומסערה" וכו', והם
בוחנים על כך באגרוניהם לעורכים, אך-על-פי שהבטיחו להם את
עזרתם על-פי יכולתם וזמנם. (83)

מספר ת"ת 777

עם שהבירו כולט בערך המכריע, שיש לעיתונות היומית והמקומית, בהפצת התרבות ובקידומה של הספרות העברית ושל הלשון העברית, "הודו" כולט, שכתבי-העת הם מקור של אכזבה מתחדת מכל הבחינות. לא זו בלבד שהעיתון, כמדר המפוצה טל התרבות, הספרות והלשון וכבונן ההמעניינות הציבורית בהן — גילה את כל חולשתו; אלה שהוא גופו, סמל היצירה הרוססת וההיוגית, היה בלתי-יציב, חסר מסרה מובהקת, חסר כידון וקור, מצע, צביון וצבע. המו"ל מתאמצים להוציא כתבי-עת וספרים למעטו טל הקורא, ועושים בלא אחריות לפרסם "ספרי הבל" (א ח ד — ה ע ט, על-פרשה-דרכים, "ספרי עם"), "ספר שונה לכל נפש, שכל אחד ימצא בו מבוקשו הו"א" ⁸⁴; ועושים "כמעשי בית החרושת, הודף אחד הכמות במקום להקפיד על האיכות" ⁸⁵. אין שום קור וסיטה, דעה עקיבה או דגל. אין קביעות לסופרים הגדולים — לפיכך אין תקנה לעיתונות. זוהי דעת פ ד ז, המוסיף: "עלינו להיות מרוצים לכל הקהל" — זהו האסון של העיתון — "כללו של דבר, אין שיטה לעורך ואין שיטה גם להקהל ושם שמים מתחלל" ⁸⁶ ולא בעט אנו שומעים מן העורכים השונים מעין תענה של גרור, כי מחוסר חומר טוב והגון "אני ממלא את מחצית החוברת ("המעורר") בגבבא ובקש" ⁸⁷. והכל מתאוננים על ידיה מזהמת בהפצת העיתונים והספרים העבריים (וראה להלן בסעיף "ביקורת הקוראים").

לא חסדוה מעבדה כנגד צ ו ד ה העיחון נוסף על הסעודה
העיקריה כנגד ה ח ו ב ן הזול והדיקני או כנגד הנטייה -

המפלגות הכובלות. בסלגות, חוסר טעם אירופי, צעקות, סנסציוניזם
 ריקלאמה, חוסר כישרון של עורך, אי-אחריות של ההוצאה, ועל
 הכל - זילזול בקורא התרבותי, (אותו הקורא שכל העורכים וכל
 הסופרים שופכים עליו את חממם וחולים דווקא בו את הקולר
 בירידתה של הספרות...). מי שהיה לו זכות לסעון - אילו היה לו
 פה - היה, כמובן, ד ו ו ק ה ה ק ו ר א ו זה שנקרע כדג בין
 הצדדים הלוחמים והולעט בחור כדי כך בכל מיני מוזנות מפלים.
 ואין פלא אם יחסו של הסופר לקורא חוזר ומשתקף ביחסו של הקורא
 לספרות. ועוד, הן הקורא עומד ושומע את כל הזילזולים, העלבונות
 וההשמצות, הנשפכים מסופר על סופר ומעיתון על עיתון; עומד
 ומביט בלעג-לא-הגוי בסופר; ש צ ר י ך לשמש מופת בחייחש למה
 שהוא מסיף לא ביציאות. מעט-מעט משגת הבמה הציבורית את ההפך
 מן המטרה המוצהרת; הקורא מאבד את סעמו ואת חוש הערכהו לסוב
 ולרע, לצודק ולבלתי-צודק, לאמת ולשקר, ליפה ולמכוער, ודרכו
 להאזין למילה האחרונה, שנזרקה בספרות הדימאגוגית, ולהצדיק
 את אומרה. על כגון זה חורץ א ח ד - ה ע ס את משפטו: "אם
 כך הם באמת - אוי לה לספרותנו מקוראיה, ואם לא - אוי לה
 מסופריה; בין כך ובין כך - אוי לה!" (88)

6. ב י ק ו ד ה ה ק ו ר א י ם

בגידת הקורא

ראשוני ובלתי ניתק הוא הקשר שבין העיתון ובין הקורא. רוב סופרינו ועורכינו קושרים אותם בגיטות אפוריות כלשהו, כמו שראינו בסוף הסעיף הקודם.

הקורא הפשוט בתנאים הקיימים הוא כבד-פה, כמעט "אילם". לפיכך ש ו ם ע י ם אנו - כמסתי-רעם - את תלונותיהם של הסופר ושל העורך על הקורא, וצריכים אנו להתאמץ מאוד כדי ל ח ו ש את השוטה-תלונתו השקמה של הקורא. אמנם, לקורא יש דרך חשובה משלו... הוא פשוט אינו קונה ספרים, אינו חותם על עיתון ולבסוף אף אינו קורא אותם. את היחס הזה מביע פרישמן כך: "כל ספרות יש לה אותם הקוראים שהיא ראויה להם. דבר רחוק הוא, שהספרים יהיו טובים מן הקוראים, ודבר אי-אפשרי הוא, שיהיו גרועים מהם" (89).

סופרי הדור ה ו ה י ם על הירידה הגדולה ביחסו של הקהל אל הספרות העברית ורואים בה, ס ב נ ה גידולה להשכלת העם, ללשונו, לחינוכו ולתרבותו. הם משמיעים קטאות הצלה "ומתהפכים" בניסוייהם לבסור על-פני ההחום הנפער בין היצירה העברית ובין "הקהל העברי, סחם, זה המסומסס וערל הלב" (90).

"אכן תציר העמץ"

לא רק בשנ"ה מסויימת או בזמן מסוייט בתקופה הנדונה - נשמעות טענות וחששות. כמעט בכל תקופת מחקרנו צילצל פעמון האזעקה של ספרותנו בחרדת להצילון". אמנם יש שנים קשות יותר מאחרות, מ-טעם-גם מטעמים שקוד נעמוד עליהם בפרק הבא. חמיר גרמה היה כאילו "מחה" הספרות העברית או כי לפחות בזמנה היא, והכל - מ ח ו ם ר ק ו ר א י ם, בחינת "הכו לי קוראים, ואם אין - מחה אנכי".

הרבה אנחות נשמעות בהתחלת שנות החשעים (91). בחרז"ז, בימי ההתעוררות הציונית כותב אחד-העם כי "מחוך שיחות שונות עם סופרים וקוראים באחי לידי הכרה, כי 'השלוח' לא ימצא לו קהל קוראים במידה מספקת - (לפחות אלפיים קוראים, א.א.ר.). - הטעם

נשתת כל כך עד שנחוצה עבודה כמה שנים להיטיבו. יותר מקריאה קלה של ליצנות ונבול-פה אין דורש ואין מבקש⁹². את הקוראים של "השלוח" מבקש הוא כמובן בין המשכילים, ואינו מוצא באותה השנה ובאותו העניין מצטרף ב י א ל י ק הצעיר לזעקתו של אחד-העם: "האין כל צורך לה ע ס במ"ע ס פ ר ו ת י?" ("כ"כ מזרז והגון ומבוסס שהשעה צריכה לו") האין כל צורך לסובינו 'ומחיינו' בכלי מבטא דעותיהם? האין שניים ושלושה אלפים מנויים על 'השלח' ומה תהייה אחריה כל הבניינים הבנויים על יסודות דעוים כאלה? אכן הציר העטן אכן נבל העטן!⁹³ כסנתיים לאחר-מכן מוצא ביאליק⁹⁴ כי "הבורות וקיריות הרוח מחגברות בכל מנות העט. הרעבון חדר בכל קצותיו, למרות כל אוחן החנועות הקדושות וההתעוררות המצלצלת".

לא היו אלפים חותמים ולא היו אלף חותמים ב-1898 ירד מספר החתומים על "השלוח" לשמונה מאות (!) ואחר-העט נאבק א' בנסיונותיו לקיים את כתב-העת המהולל עוד חודש, עוד שנה; מקמץ ומזרז... ונאנח "אלה הם היסודות שעליהם יתקיים הירחון ה י ת י ד י בשפת עבר! והמפשים מרעיסים עולם בחתייה-העט, השפה והספרות"⁹⁵

טבעי הרבר שמצב זה יכאיב יותר דווקא, מפני שהעולם רועש בתרועות של תחייה לאומית. ואף-על-פי שבאמת צריך ליישב סתירה זו (ראה בפרק הבא), בשום פנים אי-אפשר להתעלם כבר עכשיו מחשד קטן, העולה מסענותיו של אחד-העם, כאילו "הציונות ההרצלאית" אשמה בירידה זו, ואם אמנם הוא הדבר, הרי "נבואותיו" הקשות עתידות תט ותלילה להתקיים!

כדי להח מושג לאחר הסופרים מן המצב של הלשון העברית בימי הקונגרס השנה, מספר אחד-העם⁹⁶ על שתי חוברות שהוציא "אחיאסף" על דבר הקונגרס הציוני. "האחת בעברית מאת ה ר צ ל ע צ מ ס", שנמכרה ב-3000 שפטים "והשנית בז'רגון מאת שלום-עליכם... נחשטה במספר 27,000 אכסמפלרים!"

בשנת 1900 מעיר פ ר י ש מ ן, שהספרות הולכת ונעזבת מיוצריה ומקוראיה; הולכת ורלה ונמוגה. טרח ומצא על-פי סטאטיסטיקה ש ל בתי מסחר לספרים בווארשה, "המסרופולין למסחר הספרים העבריים", סירידת ההוצאה העברית וחפוצת הספרים בשנים האחרונות מבהלה מ"מש.אין קונה ואין חותם... וכמה ספרים נמכרים עתה ליוסף "ובשעה שאני רואה ושומע את כל זאת, בשעה זו מרקדים לפנינו ברחובות כל היום בטמחה ובצהלה וקוראים: מול טוב, מול טוב!

יש לנו ספרות ככל הספרויות שבעולטן עם אנחנו וספרות לנו ככל
 בוי וגוין מהלך חדש, מהלך חדש, מהלך חדש, ואז אני פורש לקרן-
 דוית בלחץ לבין הספרות וזחלת על גחונה... למה לנו כל הקומדיה
 הזאת? ולכן נכרתה האמונה מקרב לבי, ולכן אחס דואים אותי תמיד
 מתנגד בכל פה לאותו הכדור היפה, שיש לנו ספרות, ולכן נבצרה
 ממני לומר גם אני עם המזמרים. אנא לא מליצה ידענא ולא פראזה
 ידענא, אנא חשבון ידענא! (97)

הקריאות נמשכות אף מכאן ואילך עד סוף תקופתנו הנדונה. "השעה
 היא שעה-סכנה נוראה לחרבות העברית. חוג קוראיה - מתי מספר,
 אנשים נבחרים" - (ברנר). "העיתונות פסקה מחוסר קוראים: הספרות
 העברית הייתה אכלה" - (קליינמן). "הייתה לנו ספרות עברית - ואיננה
 (בריינין). "הדור החדש נחרק מהעברית ומספרות היפה. עם הזקנים
 הנותרים חסות הספרות העברית, אם אין לה דור מתעניין ולומד" -
 (פרישמן).

רמו על סיבו של "הדור הצעיר" בהתחלת העשור הראשון למאתנו
 אנו מקבלים מביאליק, הכותב לשוחמיו ב"מוריה" על
 סיפור אחד של מגדלי הנוער לדפוס, והוא מציע להם להשמיט מחוכו
 ביטויים וחלקים מסויימים, כדי להתאימו לקריאת הדור הצעיר,
 ומנמק את החיקונים בהחמעות ידיעתו של הדור ביהדות ובעברית:
 "זכרו, כי אלו שלא קראו ולא שנו כמותנו, בני ביהמ"ד הישן, לא
 ימצאו שם כל קלמבור, אלא מילים ריקות בעלמא, וקשות עם זה" (98).
 ושוב, נקל להאשים את הקהל ואח הקורא האלמוני, אולם
 לפעמים צריך להיות קצת אובייקטיבי/ ונועז כדי לבקר אף את
 הסופר בפניו. ועל-ב-ל-פנים לזכור תמיד את הקשר הפונקציונאלי,
 גם המוחשי וגם המוסרי, שבין הסופר ובין הקורא. מבחינה זו
 עגום המצב מאוד כמו שראינו, ו"נראה לי, כי כמו שהסופרים אינם
 יכולים, כך הקוראים אינם צריכים כלל לדברים טובים באמת" (99).

"למי אני עמלק"

אין אפילו סר-פר אחד, במשך תקופת מחקרנו, שלא נאנה ולא
 שאל את השאלה הילגית הזאת פעם, פעמיים ועשר פעמים בכל
 הניסוחים האפשריים. הגדילו העורכים שראו את הדלות משתי פניה:
 מצד הסופרים ומצד העורכים. כמעט כל אחד חאה את עצמו "אחרון
 למשוררי ציון" ואת ידידת כתב-העת שלו כסימפטום המובהק של
 ידידת רוח האומה ומוחה של הלשון העברית...
 אין לנו סופר או משורר מבני התקופה הנדונה שלא חינה את
 צער בדידותו ואת כאב ניתוקו המוחלט.

כל חשודי הסופרים, טאנו עוסקים בהם; העלו ביצירותיהם
 ובאגדותיהם את מוטיב אי-הסיפוק מיצירתם וזמן הספרות, אף מעצמם
 וזמן האומה כולה.
 מוטיב האכזבה מן הכל, ואפילו מרעים-סופרים ומידידים-עורכים
 חוזר ועולה חמיד מחדש.
 קשה למצוא אפילו אחד שלא הביע את "משאלתו הגדולה" לפרוש
 מן הספרות ולהינצל משקיעה "בביצה מעופשת" זו, המוצצת את לשד
 החיים ואינה מספקת כלל.
 ולבסוף - כל אחד "בחזרו" עד סוף תקופתו-מביע, בחוקר
 המיוחד לו, זאת ש מ ו נ ו ו זאת ע י י פ ו ח ו ; עייפות
 מיטית ונפשיה עד לייאוש ועד... לפזות!

ה ע ר ו ה ו צ י ו נ י ם

ח ל ק ר א ש ו ן

פ ר ק א'

- (1) קלוזנר, "יוצרים ובונים" ב', 7,
- (2) "מכתבים על-דבר הספרות", מכתב רביעי.
- (3) "העבר", חוברת ד', המון השטיז; מכתב לפרישמן, חרנייה.
- (4) "ידור וסופריו", ב', קנ"ד-קנ"ח.
- (5) "אגרות אחד-העם", א', 11.
- (6) "מכתבים נבחרים", א' "וידי-נפש".
- (7) "אגרות אחד-העם", ג', 196 - לדובנוב: "זהעיקר הוא, כי בספרות העברית, כמו שידעת, כבר הגיע הדבר לידי כך, שמי שמכבד את עצמו ואת עטו, לא יוכל להחזיר על גועל נפשו, בזכרו עם מי הוא מיטב ועם מי הוא נלחם".
- (8) "תליפת-אגרות ברדיצ'בסקי-ברנר", אגרות 44, 52.
- (9) "אגרות ביאליק", ב', כ"א.
- (10) "ידור וסופריו" ב', קי"ב - מספר על נסיון בן-ציון, ילין ועוד.
- (11) "תליפת אגרות ברדיצ'בסקי-ברנר", איגרת 11 מ-1907.
- (12) איגרת של ש נ י א ו ד לביאליק מחדס"ב, נדפסה ב"מאזניים", חוברת ניסן-אייר, חשי"ט.
- (13) אחד-העם, "על פרשה דרכים", "תחית-הרוח".
- (14) "רבניצקי", "ידור וסופריו" ב', קנ"ח.
- (15) "כל כתבי" בכרך אחד (מאמרים), קצו.
- (16) "מכתבים על-דבר הספרות", מכתב רביעי.
- (17) "אגרות ביאליק", א', ס"ט.
- (18) "סניאור", "ביאליק ובני-דורו".
- (19) "אגרות ביאליק", שט, פ"א.
- (20) שט, כרך ב', ס"ז; אגרות שומעים מביאליק, שאין הוא אוהב "אח האנחות והאנקות אפילו כשאן טן הלב"... והוא מהרהר אפילו על כנותו של ב ר נ ר, עד שהוא מעיר לו על סיפור מטויים: "הופך אחת והופך, דש ודש במקום אחד... בדוק נא בעצמך: התייגך 'מחמיץ' ו'ממרר' את עצמך מדעתך".
- (21) ס ה ו ן, "השלוחה", כרך א'.
- (22) "אישיים", 281.

- (23) אגרות ביאליק, א', ר"פ.
- (24) דוגמה ללעגו של פ ד צ "הרומאנטיזם והמנהגים, ובאגרות ביאליק" - (על-פי עדות עצמו) כנגד כשלושה של הספרות העברית, המהדרת לשווא ב"איזמים" המודרניים של הספרות האירופית - "אבני-פנה", (כל-כתביו, כרך ח') "הספרות והחיים", ל"ח-נ'.
- (25) מכתבים על-דבר הספרות, 4.
- (26) קלוזנר, "השלוחה" כרך ו'.
- (27) קליינמן, "הד-הזמן", גליון 201, 1909.
- (28) אגרות ביאליק א', ט"ט. וספור לו: "עלינו להאזנה או להחגעוע בה במדה ובאזנה חזמה שיש להאזנה ולהגעועים מקום במציאות ובין החיים".
- (29) כל-כתביו, כרך ח',
- (30) קלוזנר, "השלוחה", כרך ז': "רק מקצוע ספרותי אחד, העומד באמצע בין הספרות היפה והעיונית, הולך ומתעשר בשנים האחרונות, כדונחי אל המקצוע הכיוראמי".
- (31) אגרות אחד-העם, כרך א,
- (32) י' גרינבוט, "השלוחה" כרך י"א: "המקצוע היחיד עני' בספרות העברית הוא מקצוע הספרות המדעית".
- (33) כל-כתביו, כרך ג', 37. "חסדון שירה לבני-ישראל, חסדון איוה אור מחיה ומאיר".
- (34) אגרות ביאליק, א', קפ"ז.
- (35) "השלוחה" כרך י"א.
- (36) אגרות אחד-העם,
- (37) אגרות ביאליק א', קפ"ד.
- (38) רבניצקי, "דור וסופריו", קנ"ד-קנ"ה, ועל מלאכת-ההדגום - שם, ק"ט-קט"א.
- (39) מכתבים על דבר הספרות, 176.
- (40) כל-כתביו, כרך ח',
- (41) "אבני-פנה" (כל-כתביו, כרך ח') ל"ח עד נ'
- (42) על פרשת דרכים, "החיות-הטפות".

- (43) ש נ י א ו ר במכתבו לביאליק, נדפס במאזניש, ניסן, תשי"ט.
- (44) אחד-העם, על-פרשת-דרכים, "אחר עשר שנים".
- (45) אגרות אחד-העם, כרך א'.
- (46) כל-בחי, "צורך ויכולת".
- (47) על-פי קלייגמן, "דמויות וקומות", 169.
- (48) אגרות ביאליק, א', קצ"ד.
- (49) מכתבים על-דבר הספרות, מכתב שביעי.
- (50) "דור וסופרים", ב', קנ"ז.
- (51) כל-בחי, ג', 31.
- (52) וראה הגדרה של ב י א ל י ק על "חצאי-בשרונות" כאלה:
 "יש בין הצעירים מיני סופרים שאין להם אלא נגון של כתיבה
 ולא כתיבה עצמה". ועל טיבה של "הכתיבה": "הפראיות" החבהבה
 עליהם כל כך אינה שם באמת. פראיות עשויה ומדומה היא, אין
 שם אלא העויות ועקומים וקשוי עצמם לדעת על מנה להוציא לבסלה.
 כשהם מקשים עצמם ומשחזלים להימנע לאחרים. נגון ומליט, נגון
 ומליט ולא יוחי" - אגרות, כרך א', קמ"ד.
- (53) פ ר י ש מ נ, כל-בחי, ג', 37.
- (54) "על פרשת דרכים", "אחר עשר שנים". ועיין שם סקירתו הטובה
 על מצבה המיואש של הספרות העברית.
- (55) כל-בחי, בכרך אחד (מאפרים), ד"ז.
- (56) אגרות ביאליק, א', דס"ג.
- (57) אגרות אחד-העם, א', 8: "לצעוק, לחרף, להתחלל בקול רם,
 לענות עזות ומדומה - לכל אלה יש לנו ב"ה 'סופרים נכבדים'
 הרבה". וכיחוד הידיבה אחד-העם להזכיר באגרותיו את עזותו
 וגסותו של ב ר נ ר כלפי כל המקורש באומה, והוא מכנהו
 בשם "אחד-הצעירים" ואף דבריו "חוצפה" ^{החצופים} ^{לכבודם} שנות כלפי שמיא" -
 אגרות ד', 1844, ועוד הרבה פעמים.
- (58) שם,
- (59) "מכתבים על-דבר הספרות", 176.
- (60) כל-בחי, כרך ח',
- (61) באגרותיהם של אחד-העם, ביאליק, פרישמן, ברדיצ'בסקי וברנר
 יש חומר מרובה, מעניין ומאלף על היחסים שביניהם, בעורכים
 ובסופרים, בענייני-לשון וסגנון; היקונים וחלונות שכנגד,
 סברמו, בסופם של דברים, לפירוד ולכינויים של גנאי, כמו
 "העורך הרשע", או "השלוח המעלה טרחון" וכד'. והחצופים ^{החצופים} ^{לכבודם}.

- (62) אגרות אחד-העם, א' 173.
- (63) ברדיצ'בסקי, "בשרה ספר" - "בקורת".
- (64) אחד-העם, "על פרשת-דרכים", "סופרינו וקוראינו".
- (65) שט, שט.
- (66) אגרות אחד-העם, א' 78. וראה גם ב' א' ל' ק' (אגרות הכותב לידידו ושוחפו ש' בן-ציון - "לא מפין אני חיי", כשזה העיר שהשיר "יברך" של ביאליק לא מצא חן בעיניו. וראה "חליפה אגרות מייב ויחייב", ע' 35 ועוד, איך ברדיצ'בסקי נמנע ומעלב מהערה קטנה של ברנר על אילו רשימות קטנות ...
- (67) אחד מן "הקרבנות" הידועים ביותר של הדור היה, כידוע, ד"ר יוסף קלוזנר. מתוך אגרותיו של ברדיצ'בסקי (תרס"ח-תר"ע) מהבררת, בלא צל של ספק, כוונתו המכוונת של האחרון לפגוע בקלוזנר (וגם בסהון ובבונפלד) כסופר ואדם, וללמדו "דרך-אדץ" "בשונאים ובחבלים", אחת ולתמיד...
- (68) אגרות אחד-העם, הרבה. וכידוע לא רצה אחד-העם להדפיס ביקורת של מבקר, אט כבר נודע מראש בציבור ביריבו של המבוקר. ראה כרך א', 28 ועוד.
- (69) ברדיצ'בסקי, כרך המאמרים, כ"ז. שם הוא כותב שביום בו קרא את "הזו ובהזו" "חלפה המימוחה... בו ביום נישנה לי הבקורת".
- (70) קליינמן, "דמויות וקומות", 180-181.
- (71) הג"ל, שט, 184-186.
- (72) כל-כתבי, ג', 67.
- (73) ק' נ' ו' ר' שהיה ידידו ושוחפו של פרישמן ב"היום" כותב לו באוקטובר 1896 (בהפרסם ב"העבר", חוברת ד', חמוץ חששו): "הידיעה מה עשה לי ה' ג'ונסבורג בהפליטון אשר שלחתי לזו? הוא הודיע לי כי לא יוכל להדפיס את שם יוסף קלוזנר, כי על-פי טבעו אי אפשר לו להלבין פני חברו בדביטן מה נעשה לעורך הזה? אין ספק בדבר, כי איש ישר והגון הוא וגם סופר הגון ומצויין; אבל האם יוכל איש בעל מנהגים כאלה להיות עורך מבטב-עתי בספרותנו כביכול? התוכל נערה צעירה להיות עורכת ספר-עם עברי בימים האלה?"
- מאיגרת אחרת (כרך א' 46) של אחד העם, נודע, שפרישמן מסר לאחד-העם את הערכתו של קנסור! ואחד-העם ענה לפרישמן באיגרת הנ"ל: "אפשר שהצדק אחר, אבל מה אעשה, רבותי... ולא אוכל לשנות את טבעי... את יורגי הנסיון, שבאמת איני מוכשר להיות עורך בישראל, אחיל מהיום עורך, אך לא אחיל מהיום מה שהנני".

מחלק פכישתן כנח-נר' ונח (אגרו' לזכרון)

(74) קליינמן, בספרו "הנ"ל, שם.

(75) מכתבים על-דבר הספרות, מכתב עשירי. ועיין גם בלעגו של פ ד ז על "המטאסאט הגדול", בספרו "אבן ואבן", פ"ג-פ"ד.

(76) אגרות ביאליק, א', פ"ו.

(77) "חליפת אגרות מיי"ב-יח"ב", 91.

(78) אחד יוצא מן הכלל היה ב י א ל י ק, שמעיד על עצמו הדבה

בהומור שהוא "סוחר", סוחר שבסוחרים - שהשיב לשטרנוביץ

(אגרות ב; דע"א, בשנת תרע"א): "בלום יצאתי מדעתי לשים

את עצמי שומה כל-בך ולהוסיף עוד שבועון שלישי או רביעי

או חמישי וכו' וכו' על כל החכמים שקדמוני. הלא לשחוק

ולמנוח ראש נהיה כולנו. הגע בעצמך: 'הפרחים', 'הירדן',

'השחר' ו'בן השחר' ובן בנו של השחר, 'המולדת' וכו'."

(79) "מאזנים", חוברת אייר, חשי"ט.

(80) כל-בחי, ח', קל"ז-קל"ז.

(81) "חליפת-אגרות", שם, 68.

(82) ב ד ז ר, כל-בחי, ח', 33-34.

(83) ראה גם ביקורתו של ביאליק, "סעות ועימה", ב"השלוח" י"ט,

לצאת "רביבים".

(84) א ה ר ג פ ד י י ז, "השלוח" כרך י"א ("מסדה תגרניח").

(85) ק ל ו ז נ ר, "השלוח" כרך ז'.

(86) פ ד ז, "אבן ואבן" כ"ז, מ"ה-מ"ו.

(87) "חליפת-אגרות מיי"ב ויח"ב", 29.

(88) על פרשה דרכים, "סופרינו וקוראינו".

(89) כל כחי, ג' 76.

(90) אגרות ביאליק, ב', נ"ב.

(91) ויש לחמוה ולחפש את גורמי ירידה מפתיעה זו, ביחוד לאחר

הישוביו ונחוניו של ס ו ק ו ל ו ב על חפוצת "האסיף"

ו"כנסת-ישראל" במחצית השנייה של שנות השמונים - "אישית"

עמוד 283. (עשרה אלפים ושנים-עשר אלף היו חתומים על האסיף).

(92) אגרות אחד-העם, א', 79.

(93) אגרות ביאליק, א', ק'.

(94) שם, שם.

(95) אגרות אחד-העם, א' 147.

(96) שם, שם, 254.

(97) מכתבים על דבר הספרות, 176.

(98) אגרות ביאליק, א', קכ"ח.

(99) אגרות אחד-העם, א', 68.

פרק ב' - סיבות והנסקות

1. מבוא הדור

עליות וירידות

הדור מודע את ליקוייו ואת כשלונותיו ואינו חס על עצמו כשהוא מרבה "ירידות" בקהל ומגדיל הלקאה עצמית בפומבי. אפילו מודע לחסם בפצויו ובמוסיו. על-כל-פנים, אין סופרי הדור והוגיו מסתפקים בציון של עובדות בלבד, אלא מנסים - אמנם לא הרבה - איש-איש לפי כוחו וחפיסתו ומעמדו - לחשוף את גורמי הליקויים ולגלות את מקורם. לפעמים - אף לזנק, ולעתים רחוקות יותר - להמציא להם צידוק-מה.

לא קל להבדיל בין הגורמים, המקורות, הנימוקים וההסברים. כבר ראינו, שרוב האמירות נעשות בפתאום ובהתרגשות, לפיכך חסרה להם אבחנה שיטתית ואספקט ביקורתי-מדעי. לאחר "סיוון" מתגלים מוטיבים מסויימים בכל הנמקות השונות, הפועלים כמעט לאורך כל התקופה הנדונה, תוך התבדרות ניכרת בשנים 3-6 של התחלה המאה העכשווית, מסעמים שיפורטו.

בשנות החשעים הראשונות עדיין אין מורגשת ירידת הספרות בכל חריפותה. למרות התלונות הנשמעות, אין לגלות נימוקים סבירים כפי המתלוננים. וודאי שהיו ירידות ועליות לסירוגין, והרבה תלוי הביטוי "במצב הרוח" האישי של עורכים וסופרים. אווירת התלונות נדחסת יותר, על-ידי אחד-העם ופרישמן ופרץ, בסוף שנות החשעים, כל אחד ממעמיו שלו. אבל אין אחדות-דיעה. עליית-המסתח הציבורי בעקבות הקונגרסים הציוניים הראשונים וכו' משמשת גורם לתפיסה כפולה-פנים ביחסה אל הספרות העברית.

מצד אחד נוסה אחר-ד-עם ליחס דווקא לה את ירידת הרוח והתרבות היהודית ואת כיסוייה בספרות ובלשון. דווקא הרעש שהציונים המדיניים מקימים מספקת לעם עילה להניח את הספרות הרצינית ולהשתקע באילוסטריות וברמיזות על גאולה קרובה, שלכל היותר היא דורסת מן האדם שקילת שקל ושמתח-איפיה, אבל לא השתלמות חריבותיה וספרותיה. הנמקות דומות מצויות אף אצל פרישמן ואצל פרץ (אח"כ אף אצל בנדיקט'בסקי), אבל לא מפני דאגתם לציונות הרוחנית ולא מפני אמונתם בציונות

המדיניות. הם פשוט א י ג ט ציונים כמובן אירגוני כלשהו.
מצד שני נשמעות אף דיעות אחרות בנדרון. יש הרואים עלייה מהפדת
ביצירה וביוצרים דיוקנה בהשפעת הציונות. הללו סבורים, שחדוות-
היצירה היא מסימניו המובהקים של הדור. הכל מתעשר: החובן
והצורה, החומר והרוח, קהל הקוראים, הלשון וכלל היצירות.
הסגנון מתעלה ונעשה ער וממשי, בהיר ומשכנע מתחת הקשר החי
עם הציבור ועם הבעיות האקטואליות. (100) אף העיתונות גדלה
ומתפתחת בעקבות התפתחותה של החנועה הציונית (101). התלהבות
זו טומנת לא רק את דברי הראשונים, אלא - לצערנו - אף את
המספרים והעובדות. ועוד נראה.

בכל אופן, מחבר בלא צל של ספק, כי השנים הראשונות של
המאה הזאת, הן - לדעת הכול - השנים הרעות ביותר לספרותנו.
מכאן ואילך כבר לא ניכרת הסבה ממשיה עד סופה של החקופה הנדונה.

"לא עם ספרות היום - עם לעשות"

התפלגות החנועה הציונית לפלגים ולזרמים, לאחר שכבר ירד
קרנה של חיבת-ציון וביטשטשו עיקרי ההבדלים שבין הציונות
המעשית-המדינית ובין הציונות הרוחנית, סמוך למוחו של ה ר צ ל -
נראים בעיני דבים הרקע לירידת הספרות העברית (102).
חיבת וואים את טמיכות-הפרשיות שבין חתיית-הספרות והלשון
ובין החנועה הציונית. ואמנם עכשיו, לאחר מוחו של הרצל, יכולה
חיצירה להתפרש כהוכחה גופת להנחה המקובלת. "היהדות הלאומית",
שבבילה קוד להיות ולהתעורר, קרועה לגזרים, ויום-יום הולכת
וגדלה וחתום שבין המפלגות. הבמייה ל ת ח י ת - ה ר ז ת
גם היא אינה מוצאת סיפוק... חדלו להלהם על "קולטורה" כי נואשו
מהם. ומעיין המחשבה הלאומית הולך ונתמס והספרות עוובה זה-
חבון שומם ו'עם הארצות' גוברת ועולה לשבת בראש הצבור... (103)

בעצם התחיל הזעזוע לחת את אוחותיו ביחס הציבור אל
הספרות כבר בימי "מלחמת-אונגרה" והעקבות "קייסינג". "חיי-
מפרדים", שנועדו להמון העיתונות, ובעיקר לגסיונות של העיתונות
היומית - אינם טומרים דיעה זו, שכך קטורים הם בהדשות ובסג-
סציות. ב י א ל י ק וואה, ש'אין לב העם פונה עתה לדברי
ספרות אחרים' מלבד ספרות-ציונית-מעשית, מפעם פשוט: "לא עם
ספרות היום - עם לעשות". וזהי לדעתו ה מ ה ו ח הסגולית
של מוטב ה צ י ו נ ו ה בכל צורותיה וזרמיה; "עבודה ומעשים"
וארכי ההווה ומילוי הסדון השעה, שבימים זועפים וסוערים אלו

איוס יכולים להידחות עוד בשום פנים. "אין לפורט את השעה
הסרופה בזמירות ומזמורים ואפילו בדברי חזרה ודעה". כך הוא
המצב אצלנו וכך הוא אצל העמים. אם יש עכשיו מקום לאורגן
ציבורי, הרי זה העיתון ה י י י. "הידחות הוא אורגן של
מקופות המנוחה והרחבה הדעה" (104).

אמנם גוצרות כמה יצירות ספרותיות חשובות, אבל לדעתם של כל
הסופרים וכל העוסקים בספרות מסתדרת עכשיו אוליזה של ד י כ א ו
לא רק בחומר ובחגיגה הביטחון הפיסי, כי אם גם ברוח בכלל,
וביהם למעשי-החתיים.

אף נראה כי המהפכה הרוסית וחוצאותיה - יש לה השפעה חזקה על
מערך חיינו המדעיים. כמו-כן - ההתחדות המתמדת של האיגסלי-
גוציה הסוציאליסטית היהודית מצד אחד, והנצקים הממשיים מהת-
גברות סכנות האנזורה וסכנות החיים - מצד שני.

הילופי משפחות

אין במעט שום ספק, ש מ ע ד ו הבלעדי של אח-ד-ה ע מ
במרחב הספרות העברית של שנות החשעים סובל זעזוע קשה בהתחלת
המאה הזאת. את החלק האינסנסיבי של יצירתו פירטם בשנות החשעים,
וזתו שהיפנה לו שם גדול ומעמד עליון על-פני שאר סופרי הדור.
הסתבכותו בפולמוס עם חורם הגזאה וחולך של הציונות ההדפלאית (105)
לא זו בלבד שהיא מדלדלת את כוחו ואה עסו, אלא אף נוסלת ממנו,
מפתיצתו המיידית, הבורה גאה של חלמידים וחברים, כקלודנר,
בן-ציון, קליינמן ועוד, שאפילו איוס פורשים ממנו לגמרי, בכל-
זאת חוצים את ליבם לשניים. חציו "לסורה הגדול" וחציו "למנהיג
הגדול".

ה ז ק פ ו כעורך "השלוח" ומאבקו לקיומו, מדחיקים ממנו סופרים
טובהקים כבדדיצ'בסקי, אהרנפרייז, בריינין, פרישמן, קנסור,
שטיינברג, ברנר ועוד (וודאי יש סיבות אחרות ויותר חשובות
לפחות לכמה מהם). "האמיתות" ו"הדינים והחשבונות" המאוחרים
שלו מארץ-ישראל, אף-על-פי שיש להם חשיבות עצמית קונסטרוקטיבית,
מכל מקום יוצרים כנגדו רובד חוסס של מדירות. הן אפילו היותו
"איש ריב ומדון לכל הארץ" (106) במובן החיובי ביותר, שורט
עמוק בכתרו הספרותי, עד שהוא מתחיל להבהות. (107)

"הרוח הדעה", "המדה השחורה", חוסר רגש-הקודש, עייפות ובעיקר -
שימון, שאחד-העם מרבה להתלונן עליהם באגרותיו (כרבים ב'ד-')
הם סימנים ברורים לירידה קדו, כמו שהם מלמדים בפירוש על

607/4

פיתוח כוחו היצירתי ואין לשכוח אף את הבדלי הדעות הגדולים
במחיסת הספרות העברית, את הופעת "הצעירים", המושפעים מאוד
מן הזרמים החדשים ומחסינת הרוחות הכללית בספרות, ומביטים על
אחר-העם ועל "השלוחה" כעל מכשולים עיקריים ל"מהלך החדש".
אם רק מעט יכלו צעקותיהם להשפיע בסוף שנות החששים, הריהם
מסתייעים עתה אף ב כ ל ש א ר הגורמים של התקומה, כדי
להוקיע את אחר-העם ואת בית-מדרשו, כמייצגי הישן והדקוב,
הבטלני והבורגני, המופשט והמנוקס מן המציאות וכיצא קאלו.

"מצאן בלי רועה"

אולם, בתהליך ירידת-השפעתו של אחר-העם (שבכל אופן הוא
נמשך כמה שנים, ואינו ניכר הרבה ובבת-אחת, לפחות עד יציאתו
ללונדון ב-1908) - עדיין אין נראים סימני עלייתו של מנהיג-
רוחני אחר בשדה הספרות והחברות העברית. מקומו של ב י א ל י ק
כמסודר הוא בטוח ונדאי, ביהוד בסביל הסופרים והמסוררים הצעירים;
אבל עדיין לא נחרטם לדרגת מנהיג הדור. פ ר י ש מ ז, עם כל
גדלותו אינו מצליח ליצור "אסכולה" משלו, שתקיף את כל תחומי
העשייה הספרותית. מעמרו של ב ר ז ר בהנהגה - לא ניכר הרבה
עד לאחר שבא לארץ-ישראל. שונאיו של ק ל ו ז נ ד מרובים הם
מראי, ואפילו בעריכת "השלוחה", שעושה אותו בעיני אחרים כ"יורשו
הרוחני של אחר-העם - אין הוא זוכה לדרגת-מנהיגות מבירה.
אחרים אינם שואפים ל"כהר". נשאר "האופוזיציונר" הגדול -
ב ר ד י צ' ב ס ק י, שאם הוא בעצמו אינו מגלה שאיפה אקטיבית
לחפוס את המקום הראשון ב"קונגרס ההמירי" שלנו, הן יש לו
תלמידים וחברים הרבה הרוצים בכך. מכל מקום ברור; א פ פ ע מ
לא הגיע ברדיצ'בסקי, עם כל היתור שלו, לאותה מנהיגות בלעדית,
שזכה לה אחר-העם בזמנו. אם כך ואם כך, הרי זוהי שעת-רמדומים,
שעת-"בין השמשות", זמן של "בין מלכא למלכא". הוסף על כך את
שאר נימוקי המצורעות - וחמונה - ה מ ב ו כ ה היא שלמה.

הרגשות רומות מובעות מפייהם של צעירי-הסופרים בכל המהומות.

ש נ י א ו ר הצעיר שופך את ליבו בסני ביאליק, אהובו ונערצו,
כי נפשו ריקה והוא חש כבר בירידה רוחנית, בנוסח המזכיר לנו
את כל צעירי-הדור של "הקדע שבלבי": "האמת המרה של אי-עבודתי
לנפשי בחריצות וברצון, היא חסרון האהבה, חסרון אלוה, חסרון
הורים וידידים אמיתיים..." - מוסיב הדור עולה איפוא אף אל
זה, שנראה לנו המיד כל-כך חזק וכל-כך עז; "אני גלמוד ובודד
גם עתה יען שאין לי שליל שאליו אשתחווה" (108).

כשנתיים לאחר מכן, בהרס"ה, עונה ב י א ל י ק לא"י רבינוביץ,

המתאונן על מצבה של ספרותנו ומביע חרדה לגורלה: "דאגתך

לספרותנו צודקת מאד. אבל מה נעשה והננו כצאן בלא רועה.

מי ילך לנו ומי עוד יעמוד בפרץ?" (109).

אבל לא רק אלו שראו באחד-העם את הרועה הרוחני נשארים בלא

רועה. אף ב ר נ ר למשל, משמיע מוטיב זה, שבאין לנו מורה-

דרך ומדריך, שגלך בעקבותיו - אנו חוצים חסרי-דרך וחסרי-כיוון (110)

2. קנאה סופרים ועורכים

זהו מוטיב חזק בכל המאבק הספרותי בחקופה תוססת זו. "קנאה" זו עושה רושם מוגבר בחקופה זו. התחום הוא מצומצם יחסית הן בשטח הגיאוגרפי והן במספר הקוראים עברית בכלל והמשכילים העבריים בפרט. והכול, כלומר – עשרות עורכים ובמות-ספרותיות ועשרות רבות של סופרים ומשוררים נאבקים לא רק על "גיליון של שפוט", אלא על צורכי פרנסה ממש. "רוב הסופרים, כידוע, הם ממשפחת המורים"⁽¹¹¹⁾; על-פי-הרוב שלא מרצונם, אלא מחוסר ברירה. ואף-על-פי שכולם מדברים גבוהה על ענייני-חינוך, מביטים על עצמם כעל "מלמדים" ומחכים בקוצר רוח להחליף את מקצועם, אם אמנם נגזר עליהם שלא להחזיק מספרותם⁽¹¹²⁾.

במקום שכל שדה הספרות הוא כמעט "קרקע בתולה", או יותר נכון – "שטח הפקר", אין פלא שהרבה מציפים אותו "לנסות את מזלם". ובשעה שעדיין לא נודעו כהלכה עקרונות של כתיבה ודרכי יצירה בלשון העברית, אין פלא, שכל הרוצה ליטול את השם של סופר ומשורר – בא ונוטלו. וככל ששטח-המחיה הוא קטן יותר וצפוף יותר באוכלוסיית-סופרים, כן גדלה הקנאה ומתרבים המדנים. הופעה זו נראית בעיני הגדולים כאחד הגורמים החשובים לירידתה של הספרות.

התחרות של כתבי-עת

"אגזים אם אומר, שמספר סך-הכל של כל החתומים על כל העתונים והיומונים עלה על ארבעת אלפים (רובם על שניים-שלושה ביחד), ואם אתפוס מרובה ואשער, שמספר הקוראים עלה עשרת מונים על מספר החתומים, יעלה בידינו מספר ארבעים אלף מישראל בכל העולם כולו, שספרות זו היתה מפרנסת את נשמותיהם... ספרים היו נמכרים במדה יותר פחותה"⁽¹¹³⁾. לדעתו של ס ו ל ו ב זהו המדד הנכון להתפשטותה של ספרות בציבור. לא האיכות אף לא הכמות של הספרות, אלא תפוצתה והשפעתה. המסקנה ברורה: לא זו בלבד שספרותנו אין לה הדים מספיקים בציבור, אלא שאשמת העורכים והמוציאים-לאור היא, שהם מרבים בעיחונים, שכל אחד כשהוא מופיע – "גוזל" מחברו, שכבר הוא מתקיים, כמה מאות מנויים "ושניהם רשו ורעבו" – (שם).

ב י א ל י ק סבור שעיתון יומי הוא הביטאון המקובל על הקהל העברי בימים אלה של מעשיות ציוניות, ימי "צורכי השעה". אבל הוא סבור כמו-כן, ש"העתונות היומית היא שהורגת את הספרים ואת הקוראים. הסופרים מבזבזים את כוחם לדברי הבאי... הספרים אינם נמכרים וטעם הקוראים נפגם" (114). ההחרדה העיתונית וכחבי-העת בינם לבין עצמם אינה מזקת רק לעצמם, בזה שהם חותרים האחד תחת קיומו של השני (שהרי אין כל עיתון חדש בורא עמו גת ק ה ל ק ו ר א י ס חדש); אלא שהחרדות זו מזקת אף לציבור הקוראים הקיים בכוח ובפועל. במאבק על קיומם מפרסמים הם חומר גורע מכל הבא אל היד, ומוסיפים עליו סנסאציות וגירויים לפי טעמו של הקהל (115). אנו רואים, שסיפור או מאמר או שיר וכו'; שנדחו על-ידי עורך הקיף ואיש הקו - מתקבל על-ידי עיתון מתחרה (116) ואם אינם מתקבלים על-ידי "הקונקורנציה", או ששולחיהם אינם מסתפקים ברמה מחוזה מ"השלוח", למשל, עומדים ומקימים להם במה משלהם ונושאים אדוניים לעצמם ולכשרונותיהם.

א ט מ ה ע ו ר ר

כמעט כל סופר חשוב נחנכה לפחות פעם אחת בתפקיד של עורך. כמה מהם - אפילו בתפקיד של מוציא-לאור. אין צריך לומר, שלא כל עורך יכול להיות הוא עצמו סופר, אבל ודאי שאין כל סופר יכול להיות עורך. כלל זה, גם היקלי שלו וגם היחומד שלו, לא נוצר כנראה בשביל הסופרים של תקופת-התחייה. עמידתו האיחנה, בלא חת ובלא משוא-פנים, של א ח ד-ה ע ס העורך - ידועה היטב. אף-על-פי שהיו לנו עורכים טובים שקדמו לו, בסקולוב, שפ"ר, פרישמן, חזיס, רבניצקי - מכל מקום לא ידוע לנו אף אחד, שהביע לגובה ספרותי ולרמת עריכה כמו של אחד-העם ב"השלוח". לא בחוכן ולא בצורה ובסגנון; יותר מזה - בשמירה קפדנית על "הצבע והצביון" של כתב-העת מתקופה ארוכה יחסית. אבל צריך להראות, שאף הוא מוכרח לעתים רחוקות לחס מקום ליצירות ממדרגה שנייה ושלישית בגליונות "השלוח", אפילו בהכרח, שיש בזה משום הנמכה ונסיגה. ויש הבאים אליו בטענות מתמ מתמ כך והוא מוכרח לחרץ וליישב (117).

ק ל ו ז נ ר, חלמידו של אחד-העם בעריכה, מוחקף הרבה בשביל רבות-ליבו, הגורמת לפיחות כבודה ומעמדה של ספרותנו. "הכביה-מקלט לאיריוטים תעשו את ספרותנו?" - כועס ב י א ל י ק על

קלונדור ועל כמה מחבריו, והוא מאשימם, שמקלקלים הם את טעמם של הצעירים, המתיימרים להיות סופרים ובאמת עדיין הם בוסר; שמחסימים ומכשילים הם את הצעירים, שעדיין הם אינם מבחינים בין טוב לרע וימלמדים את עטם לדבר שקר ולכבד להגות רמיה" (118) כל כך, מפני שנחננו מקום לאיזה סיפור של צעיר-סופרים. אבל ביאליק עצמו, משועשה עורך וטועם את הקשיים של מלאכת העריכה (אגרותיו מאלפון בנרון) - אף הוא חייב להודות כי טבוחצאה תקופים - היוצר ביד החומר ולא להיפך, ואחרי נותן ממה שנחתנים לך" (119).

אלה הן רק דוגמאות אחדות ואופייניות משפע הדברים המצויים בספרותנו בבעייה זו. (להלן, בהקשר אחר, נראה אחרות). והאישיות הנזכרים הם, כידוע, אחרים מן המצטיינים שבדורכים, שמכוחם הגדולה, נוסף על כשרונם - נחתנים בידם חוקר, שאין כמותו ולא יכול היה להיות כמותו לעורכים רבים אחרים. מצד אחד אנו שומעים חלונות של סופרים נגד עורכים הקיפים מידי, הכופים את רצונם ואת שיטתם, ואפילו את סגנונם על הסופרים הכותבים בשבילם, לפעמים כדי מחשבת "לעזוב גם את הכתיבה לגמרי", מפני שאין אפשר אצלנו לבחוב אצל אחרים" מחמת "רשעתם של אלה" (120) והיחסים עם המו"ל עוד גרועים מאלו. "כל כבודך ואיטיותך המוסרית נדמסת בדגלים על כל שעל ושעל, וזהו עוד סער ומכאיב ביותר מעניות גרידא... ובחזן מושלים איזה שוטים גמורים וחני כלבין דחציפין, מבחזן קוראים וחוזרים וקוראים לחתיית העט והספרות, בעוד שאנו המעטים, שכבר אנו חיים ובאנו לאויר העולם, אנו נחנקים ונדרסים בכל יום... למי ולמה כל העמלך" (121).

הכול הם בדעה, שחלק גדול מן האשמה שבחטוטת ספרותנו צריך לחלות בעורכים, כלומר - הם בעצמם, או ביהר-דיוק - בעורכים וולחם... (122).

אשמת הסופר

העורך הוא בחינם "שומר הפתח" ואם רב - הדיהו "הדיקטאטור" של העיתון והשלים על אטעם הקוראים, אבל אין הוא יכול לצאת ידי חובה הסופר. והספרות חולה בסופר מידה גדולה של אמריות בשביל שמירת מעמדה ודמותה. "צריך שתחן עין בחקוני והשמסותי שעטיחי ברשמי (של ברנר) וידעה כיצד סופרים עברים כותבים וכיצד עורכים מחקנים. אני לנו מספרותנו ומסופרינו שהגיעו

לידי כך... ולא על חוסר הכשרון אני כועס – הכשרון לאלהים
הוא, אלא על הנדול וההתשלות-לדעת מצד הגהו ספדיא... כך הם
כל מעשינו: פזיזות, ס' ורן-לב, בוסר ונבלות" (123). רבדים כאלו
כתב אף אחד-העם לברנר ולהרבה הרבה אחרים שזלזלו בכתיבתם
מתוסר התחשבות בקורא (124). ובעצם כל הסענות האחרות משולבות
במין זה.

אשמה אחרת נחלים בסופר, ואף היא נשמעת הרבה, (ואף היא
נובעת משהי המיבות העיקריות "קנאת סופרים" והיעדר קריטריונים
ומדיכיים) מ'חבטת בכך, סטופרים באותו הזמן אינם "מתמחים"
בסוג מסויים של הספרות, אם בשירה או בסיפורת, אם בביקורת
או בפליסופיה או בפובליציסטיקה; כי אם "גודדים" ועובדים
מענף לענף "מנסים את כוחם" בסוגים שונים. דואה זה כי חברות
לעיר מצליח במשורר – למה לא ינסה אף הוא לכתוב ו' כרי שירה?
גדלה המבוכה ומחבזית הספרות מחמת דילטנטיות זו. "שהרי זו
מחלה מהלכת בין הסופרים, שמחזאים רבים מהם להכנס דוקא למחיצת
חבריהם" (125).

אפילו את פרישמן מבקרים על שירתו הקלושה, בעוד שלדעת מבקרים
(קליינמן ועוד) הרי "היצירה הכי מקורית ועצמאית של פרישמן
היא במקצוע ה פ ל י ש ו ן, שהוא היה ה ר א ש ו ן להכניסה
לספרותנו והוא החורה בה את הדרך לפני סופרים אשר באו אחריו...
אף רובי מאמרי הבקורת שלו פליסופיים היו" (126).

א" קחנה אנה כלומר, כי הלא יוצא יוצא רבית האשכ פלא יוצא לחשאל; ווצר וותנ לחקות חגשות
האשכ פלא חגשים – (פרישמן, "אלבאר אקצלת", ט"ז).

3. ד י ב ל ש ו נ ו ת

הקדשה זמנא ומדצט של סופדים ומשודדים עבריים לכתיבה
 ב א י ד י ח היא גם סיבה וגם חוצאה של המצב הירוד ושל המאבק
 הקשה לקיום הספרות העברית. אין מדובר כאן על "אידישיסטים"
 מובהקים, אפילו גורעו כבעלי יחס חידושי לעברית, כמו מנדלי
 שלום-עליכם, בן-עמי, מדוג, נומברג או פרץ ואש, ואין כאן
 גיסיון של הכרעה בשאלה על מידת העושר שנחשטה חרבותנה
 מכתיבתם של אלו או של "הדו-לשוניים". אפשר אולי לומר דק זאת
 שמלחמתם הגורפת של סופרי אידית בלעריים בציונות ובמפעל
 החתייה בכלל, מוכיח יותר מכל את מקומה הלגיטימי והבלעדי של
 הלשון העברית לחתייה חרבותנה. מאוד פעמים הביעו הסופרים
 העבריים, כל אחד בדרכים ובאמצעים שלו, את זיעתם על "לויאליות
 כפולה" זו, מצד עממם ומצד ההריהם, לעברית ולאידיש (או
 לרופית וללשונות אחרות, כגרמנית, פולנית, איטלקית, אנגלית
 או... שוודית). אפילו בחובתו הנדירה לכהוב משהו (ד ק "מענה"
 או "מכתב לעורך") בז'רגון, רואה אחד-העם "גזילה השפה העברית".
 הכינוי המקובל ביותר לז'רגון בספרות-הירוד הוא "השפתה" לעומת
 "הגברת" העברית. והיחס אל שפתה זו נע בין שנאה וקללה
 בגלויים ובין הכרת שלא יבונה; כביכול – "לא יבנו לגנב כי
 ירעב" וכו', או בנוסח אחר, אחד מהדבה – "אונס – רחמנא פטריה"
 וכו'. אחד-העם, ביאליק, קלוזנר רבניצקי וכמותם מעודדים את
 ידידיהם הרוחניים כבן-עמי, שלום-עליכם, דובנוב ואפילו
 מנדלי הזקן – לגסות את כוחם בכתיבה בעברית, כדי לעזור בזה
 לספרות עולם הזה ולזכות אותם בחלק גדול יותר בעולם הבא...
 ואם לא סיכחבו "דברים חדשים", שיחרגמו לפחות את היצירות
 הישנות (127).

על הצעירים (מש) "אזורים" לכתוב אידית, שלא ימכרו את
 יהדותם ואת עתידם בגזיר ערשים ושלא תמסול השפתה בגבירתה.
 מאוד פעמים חוזרים הם על אזהרה ובקשה זו.
 המציאות היא שונה מן האידיאל ומביני הספרות העברית עומדים
 ורואים כיצד הז'רגון אוכל בכל פה את את השוק הספרותי ולועס
 – אמנם – את הויכוחים, את המלוכלך ואת המכוער, עומדים

ומעוררים את עצמם באמונה ובתקווה⁽¹²⁸⁾. הריבה מן הצעירים
מחרתקים מן העבריה, לפחות באופן זמני, ומבזבזים את מרצם
הספרותי בלשונות זרות. אף התקיימים, כידוע, לא עמדו במיבתן
כל הזמן. וכמעט כ ל א ל ו שטענו להצלת הספרות העברית,
למלחמה בלשונות זרות, ולהרחבת התרגומים העבריים מאידית
ומלשונות אחרות - הם עצמם כתבו אידית אם מעט ואם הרבה, אם
במקדם ואם במאוחר, בתקופה הנרונה.

אופייני מאוד הוא "שינוי העמדות" במקרה הבא: ש י א ו ר
כותב לביאליק, שקרא את שירו האידי ב"פריינד", (בשנת 1903),
"אלא חסרון גדול יש בו והוא, שנכתב בז'רגון... חבל ידידי
על עמך ועל כל הסופרים אשר ילמדו ממך לכתוב ז'רגון, אך אני
לא אעשה זאת לעולם. רק זאת לא ילמד החלמיד מן הרבי...⁽¹²⁹⁾
אין לנו אלא לחייך בסליחה לעול-ימים זה, ש'אחר-כך בכתב אם
ד ו ב הספרות הענפה שלו ב א י ד י ה, זעור בשלב מוקדם מאוד
בכור החריס ביאליק כנגד שניאור על "שהתפקד" והתחיל לכתוב
ז'רגונית (כמו שנוף אף בברקוביץ הצעיר, בא' ז' ובינוביץ
הקשיש ועוד 130)).

ס י ב ו ת

בקצת הסיבות שמונים בני הדור לפתיחותה של ספרותם
העברית יש מהן כלכליות ומהן חברתיות; מהן התלויות בבית ומהן
הנאכפות עלינו מבחוץ ומתבאי הזמן הפוליטיים; מהן אישיות
ומהן פיסיות ומהן פסיכולוגיות. חוסר ריעות ושלום, בדירות,
חוסר הדרכה, ומנהיגות, אכזבות מחברים ומחננועות-עם ואכזבה
ממנהיגים, קנאת דעות וקנאת לשונות, הצורך להילחם ב"ספיח
ההשכלה", העומדים למכשול בפני קלימת הרעיונות הציוניים
החדשים. בסך-הכל - אוירה בלתי נוחה להתפתחות יצירה ובלתי
מתאימה לתפוצתה⁽¹³¹⁾ - שעת הדחק לסופר ולקורא⁽¹³²⁾.

כבר אמרנו כי היו הליקויים כל-כך בולטים וגלויים לקיני
ראשי הספרות, עד שטרחו ולא נחייגו למנותם ולשרטט בלבד
ואילו אל סיבותיהם וגורמיהם התייחסו כאל דברים המובנים
מאליהם ולא נצרכו להנמקות ולהסברות הרבה. משל כאילו אמרו:
הרצה חסיק את הסיבות מפידוסט של ליקויים ומתגשתהן הרצה -
חלמד אותן מהצעותינו לתיקון המצב. בדאי עוד להזכיר גיטה,
שהיא כמעט בודדת בזמנה, יפה ורעננה בשלעצמה, ועם זאת
נובעת בשאלה "הסיבות".

איברה אחת של אחד-העם "להעלמה מ.ש. בורש"ה" משנת 1898 אומרת

בין השאר: "אנחנו הסופרים העבריים, הן לא עשירים אנחנו
 בסיממתיא מצד הנשים. קוראות הלא כמעט אין לנו. ובדבר זה
 רואים איזו מן המבקרים 'א ת ה ס ב ה ה ר א ש י ת ל ב מ ה
 מן ה ח ז י ו ג ו ת ה מ כ ו ע ר י מ ב ש פ ר ו ת ג ו'
 (הדגשה במרכאות כפולות - במקור), והוא מסביר, שהסופר בחברת
 גברים בלבד אינו זהיר בלשונו... "אולי עוד יבוא זמן והאשה
 העברית תהיה משתתפת ב פ ו ע ל בספרותנו. מי יתן ויחינו ה'
 לזמן ההוא", עכשיו הוא מביע סיפוק ושביעות רצון שיש לפחות
 קצת שימת-לב מצד הנשים (133).

ה ע ר ו ת ו צ י ו נ י ם

ח ל ק ר א ש ו ן

פ ר ק ב'

- 100) קליינמן, דמויות וקומות, 207.
- 101) שט, שט, 208.
- 102) ברייניץ, כתבים נבחרים א', מבוא.
- 103) קליינמן, שט, 306.
- 104) אגרות ביאליק, א', אגרת ק"ע משנת תרס"ה.
- 105) פרץ, "אבן ואבן", קצ"ג, מתאר איך הוכה אחד-העם קשות בפטיש הגדול" - נורדאו, בוויכוח על, "אלטנורילנד" של הרצל.
- 106) אחד-העם, על פרשת דרכים, בהקדמה למחזורה שניה, מתאר את כל יריביו - חובבי-ציון, הלאומיים הלא-ציוניים, המהבוללים, האורחורקסים, הסוציאליסטים, "החבצלה", "הלשכה השחורה", "הצעירים", "המהלך החדש" וכו'.
- 107) מאמרים חוקפניים וטרקאסטיים על "המגהיב היורד" אחד-העם, כתב א' ל י י ז ר ו ב י ן (לפידות) ב"הדור", ט-1904: "בגלל שלש שורות" ו"על בשד ורות".
- ב י א ל י ק, באזכרה האחרונה שלו על אחד-העם, בכ"ה בסבת תרצ"ג ("דברים שבעל-פה" ב', ר"ס) מספר זכרונות אלו "אחרי זמן מה נפגשתי אותו באחד הקונגרסים. דבר נפלא. בפגישתה זו הרגשתי פתאם כי כל המרחק בטל. קרני ההוד נגדעו. כאילו נגדעה קומתו, כאילו ניטל אותו דוהר מיוחד מפניו ומצחו... דיבר מחוך רוח נכבד ודכדוך פנימי על חשבונותיו שבטלו ונהרסו. נעקר מאדמת-חיייו ומסעו. שם בלונדון נסתלקה ממנו השכינה. זה היה א"ה אחר. החליטוהו... לונדון החליפה לי את א"ה שלי...". יש לציין שעוד אז, כשנה לפני מותו, דיבר ביאליק על "הדור היחוס", שאין לו איש הממיל עליו את מרותו ומוראו... ועלינו להתפלל כי נזכה עוד פעם שיהיה לדור פרנס רוחני כמוהו" - כלומר באחד-העם (שט, ר"י).
- 108) שניאור, איגרת לביאליק מ-1903, נדפס במאזניים, ניסן תשי"ט

107/11) אגרות ב'

(1905-1906) "אגרות
ש אגרות ב' דיבר אלו
נזכר אגרות ב' דיבר
אגרות ב' דיבר אלו

- (110) ברנר, כל כחבי,
- (111) דור וטופריו, ב', קנ"ח.
- (112) אגרות אחד-העם, א', 304: "כאילו לא חדעו, שר' הטופרים עוסקים בספרות רק בשעות הפנויות להם ממלאכתם, ואינם יכולים לבחוב הרבה"
- (113) סוקולוב, "אישים", 281-282.
- (114) אגרות ביאליק, כרך א', מהדס"ד. זוהי גם דעתו של פרישמן, ("הדור", גליון אחד, חר"ס) אף-על-פי שהוא מנסה עכשיו להוציא את השבועון כדי "לחנך את העם... לחם לו דברים יותר קבועים ויותר קיימים. מלבד המאכלים המוכנים לו בחיפזון ובהלה".
- (115) אגרות אחד-העם, כותב ש"אחיאסף" למשל, איבד הרבה מכוונותיו לבטלה בדברים קלי-ערך "בהפצו לחקות מעשי בן-אביגדור". ועוד עשרות הערות וזמנה.
- (116) כמו שאירע, למשל, לברנר בסיפורו "פה לחם", שדחה אחד-העם ונתקבל לפרסום ב"המליץ", ועוד הרבה.
- (117) אגרות אחד-העם, א', 72: מסביר שקיבל מאמר מסויים "לא בשביל תוכנו אלא בשביל סגנונו ודרך הרצאה הדברית: ידאו הפספסנים שלנו איך איש אירופי מסדר מחשבותיו, אחת היא אם אמיתות הן או לא".
- (118) אגרות ביאליק, א', קפ"ב.
- (119) הג"ל, שם, שם.
- (120) "חליפה אגרות מ"ב - יח"ב", 28.
- (121) ש ט, 87; 22
- (122) "אוסף" של חלוצות אפשריות כנגד העורך, נותן לנו פ ר י ש מן במכתב אל הקוראים, בגיליון האחרון של "הדור", לפני שנסגר בפעם הראשונה. ראה כרך ח' "ארוכות וקצרות, עמודים ס"ט-ע'".
- (123) אגרות ביאליק, א', ר"פ.
- (124) אגרות אחד-העם, א', 116: דרישתו לנהוג כבוד בספרותנו העלובה ולא לחשוב את הקהל למטומטם, שטעמו אינו מסולסל: "בטוח אני כי בכחך אשכנזית הנך עמל לסדר מחשבותיך בסדר הגיוני ולקשרן יחד בסדר ספרותי הגון".
- (125) אגרות אחד-העם, כרך ל"ד, ע"ל, בן-ציון: "ובגובה ל'שורותיך הקצרות' הלא ידעה זה כבר שאין דעתי נוחה מהן, ובאמת ובתמים אני מצטער שאחיה מבלה את כוחך ואת כשרונך במקצוע שאינו שלך". אף ביאליק העיר על כך לבמה סופרים, וביניהם

יעקב כ ה ז. היאור חריף של סופרים דילטאנטיים,
 "הסוכנים" לכחוב על הכל ובכל סוגי הספרות וצורותיה -
 נותן פ ד י ש מ ז בדרך ה' "ארוכות וקצרות" במאמר
 "סופרים", עמודים ע"ה-ע"ס.

(126) קליינמן, דמויות וקומות, 184. וראה אף דעת טוקולוב
 בנרון, "אישים".

(127) ריעה שונה אנו קוראים במכתביו של ב ר ד י צ' ב ס ק י
 אל ברנר ("חליפת אגרות" 498). שם הוא מזהירו "מלקבל
 זכרים חרבוטים מיהודים" בטביל "רביבים"; "כאשר נוהגים עתה
 אצלנו לעקור את החומה הנוחרת. ואם מעסה היא העדה העברית עתה,
 תהיה על-בל-פנים עברית. מה לנו לאש וכדומה ואפילו לזומברג
 בכלי שני עשוי גם מעצמו. נפשי סולדת בכל אלה עתה, ונא להזהר
 בזה".

(128) ב י א ל י ק גוֹרֵף באזיר, שהחחיל לעת זקנה לכתוב
 ז'ארגון: "ואף-על-פי-כן לא עמדה בנסיון והנך מפסם עתה
 עגלים לעבודה זרה זו".

(128) ברייניץ, כחבים נבחרים, א', סבוא. וביאליק - בחור
 עשירות הגובותיו על על הז'ארגון המתפשט: "אף אני איני
 מתיירא... ובשחמצא לומר, שמח אני על שפחה זו שמעלים אותה
 לגדולה. חשמש אף היא יום אחד בריבנות - ותקבר" (אג' א' רצ"ב)
 (129) שניאור, אגרת לביאליק, "מאזניים", חוברת ג'טן-אייר, חשי"ס.
 (131) יעב"ץ, "מגדל המאה". ואף אחד-העם קורא להם "חללי ההשכלה".
 (132) אגרות ביאליק, א', קפ"ב: "והרי ידוע לך (לקלוזנר) כמה
 נצנים דעננים לוקים ונובלים אצלנו קודם זמנם מחוסר אור
 ותנאים נאותים להתפתחותם". ועוד סניגוריה טובה על
 "הציצים הנובלים" כותב א.מ. ב ר ו כ ו ב, "לות-אחיאסף",
 חרסד.

(133) אגרות אחד-העם, א'; 273.

(X) חוספת להערה 128: אף א ח ד - ה ע ש בחור רוב הערותיו
 בנרון מתגבא: "הז'ארגון הזה, עם היותו עתה לשונם של רוב בני-
 עמנו, הולך הוא ונשכת בכל הארצות וסופו ליבטל מן העולם בעוד
 איזה דורות" - על פרשת דרבים, "תחית הרוח".
 ואלה יתכן ל' על פאטלית וויכוחים ימים 66 פ'ציון 101 66 פ'טובה פלג'ג' 101 פ'טוב.
 (54,45 ו'3)

פרק ג' - הצעות להיקדש

1. אמורה פנימית וכללית

המאמרים שאיבתנו קודם לחופעות, לסיבתם ולהנמקות -

עכשיו אנו חוזרים אליהם, כדי להשלים את הצעותיהם לתיקון ולריפור.

וודאי אין סופרי "החתייה" סורחים למנות את השגיאות של

עצמם לשם הנאה בלבד. צועק - זה שכואב לו, והקריאה לעזרה מחייבת לפעולה ולחשייה אף את הקוראים בעצמם.

הכל רואים בירידת הספרות והסופרים טכנה גדולה להשכלת

העם, ללשונו, להינוכח היהודי ולתרבותו הכללית. עניות הדעת

בספרותנו גוררת עניות הדעת בעם, בלא ספרות טובה ואהובה "אין

נביא את בנינו לדעת את היהדות יריעה מושכלת וחודרת, עד שיאהבה

ויכבדה וימסדו נפשם עליה" (134) וכל עוד שלא נפגעה חכונת-העם

בכלל, כל עוד לא נחערער לגמרו החוסן הלאומי עתידה היצירה לחת פרי עם החעורדות העם לחתיה.

למזלה של ספרותנו אין בני אותו הדור מסתפקים בביקורת

בלבד. המיר מנצחת האמורה שבלב, ומן השעות הקשות ביותר

שעל סף היאוש יוצאים בשלום. מעט מעט מסתמנים באופק קווי-פעולה

להבראת המצב. מטבע העניינים שנמהחים הקווים בכיוונים שונים,

הכל לפי השקפתו הספרותית של המהווה. אולם ברצונו הכללי

לחקן את ספרותנו הכל מאוחדים.

"עת לעשות לספרותנו!"

כזאת וכמותה נשמעות הטיטמאות וקריאות מאתיסיות במשך כל

השנים ובכל המחנות. "אין לנו שיעור אלא זה. אין לנו כלום, כלום

בלא זה" (135) לפעמים מחרומת ההכרה שעבודת הספרות - מטירות נפש

היא ממש וקרוב גדול, שיש להביאו אפילו מתוך יציאת נשמה (136).

הסו פרים הנאמנם אף רואים בספרות העברית את חזות הכל

ואת עוגן ההצלה היחיד בשביל עמנו בחקומות של שפל ומבוכה.

"חיה נצ הספרות העברית למצודה לאצילי הדות, להגאון הלאומי,
 להתחיה העברית" - מבקש ב ר י י ג י ן. אך אין כמו פ ר י ש מ ם
 בהערכת כוחה הכלתי מוגבל של הספרות: "כל תקוה מעולם היחה
 הספרות - ורק הספרות... ולכן ברור הוא כי עלינו לאמץ עחה אח
 רב כחנו כדי להקים לנו ספרות יפה, ספרות שפעירים מצויים אצלה,
 ועלינו לעשות יום ולילה, יום ולילה, עד שנחבב ספרות זו על בגינו
 ועד שנוכל להם והם יהיו שלנו" (137).

"קומו ונעשה סופרים"

"קומו ונעשה יוצרים ובוראים, אומרי מלה חדשה, ועל-ידי זה נעשה קוראים ועל ידי זה נעשה עברים". זוהי תכנית הריפורמה של פ ר י ש מ ן ⁽¹³⁸⁾. המפתח הוא בידי הסופר ומהכשרת הסופר צריך להתחיל את התיקונים בספרותנו. מה טעמה של קריאה זו להכשרת סופרים, לפתיחת בית-ספר לסופרים, לפי מושגי זמננו – אינו מענייננו עכשיו (משל כאילו הציע מישהו לפחות בית-ספר ל"בני הנביאים"...). החשוב הוא – התפיסה, שהתיקון מתחיל מן הראש, וממנו תחפשט הרפואה לאינטליגנציה ולעם העברי כולו. "העיקר שנחיה עכשיו לא את הספר אלא את הסופר".

את רוב "החומר הלימודי" בתהליך "עשיית סופרים" רוכש לו הסופר משגיאותיו ומנסיונותיו. חומר חשוב הוא גם פידוט השגיאות של החברים האחרים זולתו. מן המשורר ומן הסופר נדרש הרבה, ולא כל מי שמוכתר בכתר זה עומד במבחן הדרישות. קודם-כל חייב הסופר לראות את החיים בעיני הרוח של עצמו, כלומר שראייתו תהיה עצמאית. נתבע ממנו להרחיק עצמות שאולה וזרה ולהשתדל לגלות את מקוריותו שלו. "הכחיבה לבדה, כשהיא לעצמה, אינה ולא כלום: מתחילה ספרות רק בזה שהסופר הוא מין עצמאי. ומשום שהוא עצמיות, ומשום שיש בו איזה דבר בוער בנשמתו... הדוחק אותו ונוגש בו... עד שיביע אותו, לכן הוא סופר". זהו אחד מן השיעורים של אחד המורים הבלתי-מוכתרים לספרות עברית וכללית, ושכמותם מפוזרים הרבה בספרותנו, מאז ⁽¹³⁹⁾. מופת הסופר הטוב חכריח את העם לכבד אותו בלבו ואם הרבה או כולם הם כך, יכובד מעמם ד-הסופרים כולו. על הסופר להשתלשל וללמוד ולהתקדם בידיעה כללית ועברית. חסרון-הדעת וההשכלה הכללית הוכרו כליקויי יסוד בספרותנו. אכן כמעט כל חשובי הסופרים והמשוררים או שהם נוסעים להשתלם באוניברסיטאות, או שלפחות הם מביעים את רצונם לעשות כך ואחר-כך – את צערם על שלא עלה הדבר בידם.

חייב הסופר לעמול ולהזיע כדי לשפר ולשכלל את יצירתו, קטנה כגדולה. עדויות נפלאות יש באגדותיהם של סופרים נכבדים באמת

(אחד-העם, פרץ, ביאליק, מנדלי, פרישמן ועוד) על העמל והיגיעה שהם משקיעים בכל מאמר ובכל שיר, כותבים וחוזרים וכותבים ומחקנים ומוחקים ומעתיקים ועוד מתייעצים בידידים ובמומחים – קודם הפירסום. לעומתם – ראינו כבר שנתרשלו והגישו לעורך יצירות שהוחזרו להם או שנצרכו לתיקונים הרבה⁽¹⁴⁰⁾.

מכאן הדרישה הכללית מכל סופר ואמן ל"בהירות כחנאי ראשון" בכל כתיבה שהיא.

"שהלשון היא חלק מן היופי" – (פרישמן), וצריך שהסופר יהיו לו טעם להבחין בין לשון המונית ובין לשון ספרותית. וכשתהיה הלשון הבהירה ויהיו הטעם הטוב והצורה האסתטית, הנימוס ושאר "הסממנים האירופיים" לנחלת הסופרים – תהא להם השפעה חוזרת ומכרעת על חינוך הקורא הרגיל ומאליו – אף על שינוי יחסו כלפי הספרות החדשה וכלפי מעמד הסופרים.

בלחץ של המציאות הקשה ובעיקר בלחץ של "אחיאסף", העומד בהתחרות קשה עם הוצאות אחרות כדי לקיים את "השלוח" במספר קטן של מנויים – מוכרח אפילו אחד-העם לתת לפעמים דריסת-רגל לסופרים מפוקפקים או בלתי בשלים כל צרכם. דבר זה מביא אותם מפעם להחעורדות מחודשת של רגשי חרטה על שנתן "תעודת מסע" בירחוננו לסופרים החדשים, הנוצצים ונובליים, לחסרי טעם ודעה. לכתחילה נתכוון לעודד, ועכשיו מזהיר הוא שלא ירשה עוד רשלנות, מקריות או רדיפת כבוד וכדומה. "לעתיד לא אעשה כן!".

הדרכה, עידוד וריכוז

אבל "הסגר" זה על סופרים קלושים מחייב, מצד שני, פעילות משולשת ומחמדת מצד המורים והמדריכים לעודד סופרים מתחילים אך מבטיחים טובות ("כי למה נרפה ידי הצעירים שיש בהם איזה זיק של שירה?"); לקרוא (אפילו להתחנן) ולתבוע בלא הרף מן הסופרים הידועים, שישלחו "משהו, אבל טוב" כדי לקיים את כתבי-העת, או שישבו לחבר ספר חדש וכו'. (רוב אגרותיהם של העורכים הגדולים עוסקים בנושא זה); ו להחזיר אל המערכת ואל הספרות העברית בכלל – סופרים, המתרחקים מהן מסיבות שונות ומשונות⁽¹⁴¹⁾.

הדרכה ועידוד וריכוז – זהו המוטיב החזק ביותר בחחום של חיקון סופרים וספרות. חבל על "מיטב הכשרונות, שנולדו לעמנו בדורות האחרונים, אשר עזבו לגמרי את שדה עבודתנו הלאומי והלכו להם באשר הלכו, לחת לזרים חילם".

לו נתרכזו הכוחות המפוזרים וכולם יחד היו פועלים ברוח הלאומית, "כי עתה היתה זו (הספרות העברית) אחת מהיותר עשירות והיותר מקוריות בכל העולם"¹⁴². "והראיה, כי בני העם הזה היו סוף סוף במאה האחרונה מראשי היוצרים בספרויות שמסביב לנו" (פרישמן). מוטיב זה ("הו! מי יקבץ הנפוצות?") חוזר ונשנה אצל כל הסופרים מראשי הדור.¹⁴³

סיפוס סופרים

ריכוז-הכוחות בשדה הספרות העברית אינו מתפרש כ"איחוד הדעות" על-דבר הספרות, ערכיה, תפקידיה ומסורותיה. וקיים, כמובן, קשר גומלין, בין ההשקפה על טיבה של ספרות ובין ההשקפה על טיבו של סופר. לפיכך, מוצאים אנו הערכות והגדרות שונות על נושא זה, שמקצתן נביא כאן.

לדעתו של פ ר י ש מ ן (עיין למעלה)⁵⁴ חכונתו הראשית של סופר היא ה ע צ מ י ו ת , כלומר הכושר לראות את פני הדברים בעיני עצמו, חכונה שהיא הערובה היחידה לגילוי מקורות (חיקוי וכל-שכן - גניבה ספרותית הם הפשעים הנוראים ביותר בעולם הספרות). סופר שהעיקר אצלו ה כ ש ר ו ן ולא הידיעות, הוא הסופר הרצוי. בקיצור - "מין סיפוס אירופי", שרק הוא ישפיע על הקורא לשאוף להשכלה אירופית-כללית נוספת.¹⁴⁴

בוודאי קשה למדוד כי ש ר ו ן . ("הכשרון לאלוהים הוא" - ביאליק), אבל אפשר למדוד ידיעות ואפשר לדרוש מן הסופר מ א מ ן לדיוק ולעיבוד. א ח ד - ה ע ס , רואה את ישועת ספרותנו באותם הפנים בסיפוס אחר של סופר. הוא יותר מקיף ומעשי, ונחמס לגישה עניינית ותכליתית אל העשייה הספרותית. אחד-העם מעלה על נס את האידיאל של ה ע ו ב ד ה ר ו ח נ י . זהו סיפוס ב י נ ו נ י אבל שקדן. אלו הם "פועלי המחשבה", שהם הם החשובים כיום למפעל הספרותי ובחוכם מצויים אף הגאונים ב כ ו ח , שיחגלו בבוא השעה. הדים לאותה הדעה נשמע מפי חברים אחרים בבית-מדרשו של אחד-העם: "סופרים ב י נ ו נ י י ס , שהשם ס ו פ ר נאה להם. בכל ספרות חיה הנה סופריה אף אלה העומדים בשורה השנייה והשלישית, הם אנשים בעלי דעה ומומחים לאותו דבר שהם באים לדון עליו. גם משתדלים הם להוסיף דעת" וכו'.¹⁴⁵ וכן - "אין לנו עובדים ספרותיים, ששבע יפלו ולא יחייאשו"¹⁴⁶.

ב י א ל י ק מבטא מושג קרוב לזה בשם "סרסורים של רוחניות" ... ב ר נ ר סבור כי תכונה ה ח ו פ ש , כלומר העוז "לדבר את דבריהם ויהי מה" - היא תכונה הסופר האמיתי והטוב. רק מי שהוא איש חפשי ונשמחו - בת-חורין, רק הוא רשאי לאחוז בעט. לסופר כזה לא יחסר חוכן, ואילו הדקדוק בלשון והשעשוע בסיגנון - מיותרים בהחלט.

מעמד-סופרים

מעמדו של הסופר המקצועי אינו רק עניין אידיאלי-מופשט בעיני הסופרים. נכון

שהתבונה הפשוטה אומרת, שכמו שמעמדו הרוחני והחברתי של הסופר תלוי קודם כל בכשרונו וברמת יצירותיו, כך מעמדם של כלל הסופרים תלוי בדעת הקהל, בקוראים. והרבה שמענו על זירוז-עצמי לתיקוני-מעוות כדי לקשוד קשר חי ומכובד בין הסופרים לבין הקוראים. אולם כבר אז התחילו להבין את הצורך להתאגד כאנשי המקצועות החפשיים על-פי המטרות והתקנות המקובלות. במשך הזמן צפות הצעות להקמת מוסדות ספרותיים, אגודות-סופרים מקצועיות⁽¹⁴⁷⁾, לאיסוף כספים ממקורות שונים, להתנדבות המונית וכללית ("שקל ספרותי" בנוסח השקל הציוני, או בביטוי של פרישמן - "עגל הספרות"), להקמת באנק לצורכי סופרים וספרות וכו'. נעשים נסיונות כוללים ונסיונות מקומיים (למשל - המאמץ של ביאליק שלום-עליכם ואחרים להוציא את כתבי מנדלי לכבוד יום הולדתו השבעים, איסוף כספים בשביל שטיינברג החולה ועוד). מדובר הרבה על "אגודת הסופרים", שתהא מסודרת כהלכה ושתגן על האינטריסים של הסופרים, הספרות והקוראים! "מין מוסד, שיאסוף מסביב לו את כל הכשרונות הרעננים שלנו", יפקח על הוצאת ספרים, על חכנס ועל צורחם, ויעמיד כל סופר על מקומו הנכון, ידאג להוצאת ז'ורנאלים ועיתונים, קבצים ובטאוניס שונים. בזה רואה, למשל, פרישמן את התחלתה של "מלאכת התחייה באופן מוחשי"⁽¹⁴⁸⁾.

לא קל להגשים רעיון זה, מתהלכים בין הסופרים "אידיאליסטים" שאינם מאמינים בישועת הספרות על-ידי אמצעים מלאכותיים". לדעתם - הספרות זוהי ממלכת-הרוח. עזרה הדדית, ספונסאנית ועל-פי הצורך - כן, אבל אירגונים רשמיים - לא צריך. ב י א ל י ק דוחה את עצת א' ז' רבינוביץ לתקנת-הספרות, לייסד "אגודות של מניות". אין זו עצה בת-קיום. "ראשית אוי לה לספרות שהיא מתקיימת בכך. נוול הוא לה, ובזיון הוא לה... ובכלל אין ספרות מתקיימת בדרכים מלאכותיים... גאולה אחרת תהיה לספרות - בגאולת העם!"⁽¹⁴⁹⁾

3. אחרי ות עורכים

הרבה דברי ביקורת נשמעים נגד העיתונות, והם נובעים בכל מינה ובכל שטח של מעשי העריכה. מאמצי העורכים - אין לשער. ההצלחה - אינה גדולה, ונחת - לא הרבה, אבל העמל הוא עצום. עושים לילות כימים, איש לפי כוחו ונסיונו. רובם וביחוד הטובים שבהם - חולים כמעט אח כל עת יד ה של הספרות בהמשך קיומו של ביטאונט. "לעת-עתה אני עובד בכל כוחי, בדם התמצית ממש, ואם בכל זאת לא יעלה בידי הענין, אדע כי אין ספרות לישראל ואין דורש ומבקר למחשבותינו ומעשינו" (150) וכעבור כמה שנים (הדס"א) הספיד סריסמן את "הדור" בגליונו האחרון בדברי דעם אלו: "ואתם לא האמנתם לין יום-יום אליכם דברתי ואמרתי, כי אין לנו עם ואין לנו ספרות ואין לנו תנועה ואין לנו חתיה ואין לנו דבר... וכי יש לנו פראות ריקות ותנועה מלאכותית... העם איננו נותן ואיננו מיסדן העם איננו" (151) - וכן שאר העורכים "שופכים דמם" על כל חוברת ועל כל כרך (152).

למרות זאת, קוראים הם כל הזמן לחיקון ולטיפור ומתחרים זה בזה הן בחוכן החבורות והן בצורתן. "רמה אירופית" - הוא קנה-המידה לגבי כולל, כולל אחד-העם (153). באשר לפרטי המושג הזה - כבר תלוי הדבר בהסקפתו של כל עורך על העודת-העיתון ומבטחה של הספרות.

"מכתבי העתים הם בית-ספר לקהל" - (מרץ)

"חלק מרותו של העורך" - כך רואה אחר-העם את מכתב-העם, "וכל פגם שבזה מורגש לו כפגם בנפשו, בעבודתו לתועלת הרבים" (154). העורך צריך לאהוב את כתב-העם בנפשו ולהאמין במגמתו ללא נטיגה. שארית - האמת צריכה לעמוד בראש שאר השאיפות של העיתון, ואין לשאת פנים לשום אדם ולשום מפלגה ("אפילו לא לציונות" - אחד-העם). העיתון, אפילו הוא כוקדש ביחוד לספרות ולאמנות, הוא קודם כל פוסד ציבורי ומדיני מעצם טבעו" (קליינמן).

בבמה ציבורית וקוק העורך לאומן-לב מוסרי גדול להזקעה-השחיתות.
 דוכרים את אסירות השנונה של ס מ ו ל ג ס ק י ן : "נקל לי
 למכור גוימי לפשוט כלבים בשוק בער מחותי-לחם, ממכור נפשי
 לנכוח את כלבים שירי הללויה" (155). העיתון צריך להיות נ ק י
 מכל פנייה אישית, מלשון הרע, מדברי קינחור ועלבונות,
 מחטבונות פרטיים ומשמעות פורחות ורכילות או מעסקי משפחה,
 שמקומן בשיחות של יושבי קרנות ולא במאמר ספרותי (156).
 בלא עקיצות ובלא מהתלות ובלא כל אותם הליקויים החמורים,
 שכבר נמנו בפרקים הקודמים. בקיצור - נקיות הדעת ונזיקיון
 הלשון.

ב ר ד י צ' ב ס ק י מ כריו, שהכל משוע למפעל ספרותי הגון
 ורואה את המו"ל ואת "שומרי מחתי הספרות", כהללו שעליהם מוטלת
 "אחריות לא פחותה מזאת, שהיתה מוטלת על אלה, שעמדו על-יד
 חומות ירוסליים. אל אחיה כמגזם בעיניכם ירושלים של מטה כי
 תחרב, הנני מנסה ד' ברי אחד-העם, עוד יש לה תמורה באחרת, אבל
 מי יקים בנין הרוח ההדוס? מי יעמיד חומות חדשות ברוחנו?" (157).

"דמה אירופית"

הסקפה חיובית במכוונות ומנחה את הספרות העברית נוגעת
 בשאלות תוכנה וצורתה. על תוכנה - בפרקים הבאים. סט מדובים
 חילוקי-הדעות והסולמות - ארוך, גדול ועקשני; ואילו בכל הנוגע
 להיקון צ ו ר ה ה של הספרות העברית לא נמתקו הדעות
 חרבה או מעט. אמנם מבינים כולם, שיש קשר בין הסקפה על
 ח ו כ ן ובין מחן ה צ ו ר ה לביטוי (158) ואין הבורנה
 כמ וכן דווקא למראה החיצוני של העיתון, למשל, כי אם ל צ ו ר ה
 הספרותית במובנה הרחב הכוללת גם לשון וסיגנון, ואופני ביטוי
 וחלוקת המדורים ועיבוד החומר וכיוצא-בזה. הכל על-פי הדמה
 האירופית. לבחידיו בה מן היפה ומן הטעם הטוב ש בספרות המערב.
 נימוסים ומידות אנושיות, "שהם פרק חשוב במולדות הקולטורה"
 בספרו חו טל כל עם ובכל תקופה. דרישה זו וזרת ונשנית לצחות
 הלשון ולטיפור הסגנון והגיב. מניעת-טיבוסים ופראזות ומליצות-
 נכובות והקפדה על חוקי הלשון והתחביר. בנרון זה אין א ח ד-
 ה ע ם חס כלל על דביטותם של אף אחד מעורדיו (סופרי הירחון),
 ואין כמעט הום סופר או משורר (גדולים וירידים - במשמע)

שאינו "דוכה" להערוותו, למיקונו, למחיקותיו ולשינויו של
 אחד-העם ביצירות, שנשלחו ל"השלוח". אף הדכה יש שמוחזר להם
 החומר, אם לשם שינוי וחיקון יסודי ואם בכלל, כלא-מתאים.
 עשרות ומאות מאמרים, שירים ורשימות מוזרים על-ידי
 אחד-העם או על-ידי שאר העורכים המנוסים מכל מיני סעיפים,
 (חוסר כשרון, אי-התאמה למגמה הירחון, מביעות בדה, פגיעות
 אישיות), אבל בעיקר מתחת צורה משובשת, שגיאות לשוניות
 וסיבוביות, או לשון "לא-נקיה" ולא נימוסית.
 מוצאים אנו את פרישמן, אהרנפרייז, שפ"ר, קלוזנר ובעיקר -
 בריינין, ברנר ויוחזר מכולם - ברדיצ'בסקי - מתווכחים עם
 אחד-העם ואפילו מחנים חנאים וחובעים בפידוש, שלא יעשה
 ביצירותיהם "בבעל הבית העושה בחוך ביתו". הוויכוחים נמשכים
 הדכה, עד שלבסוף "מנצח" אחד-העם, או שהקשר נחק. (159)
 "סולת נקיה" הוא דורש מעצמו וגם מאחרים.

4. תפקידי מבריקים

הדרכת הסופר והינור הקורא

"כל ספרות יש לה אותם הקוראים שהיא ראוייה להם... מאמינים אנהנו אמונה גדולה ומהורה, כי בשעה שתהייה לנו ספרות יותר טובה, יהיו לנו גם קוראים יותר טובים וממילא גם יותר רבים. אם נהייה אנהנו בעלי סעס אז יהיה סעס גם להקוראים וממילא גם הצורך לו... על ידי הסוב, אמר גאסהע, נברא לו לעם מעם-מעט רגש וסעס בשי ל הטוב¹⁶⁰. קסע זה הוא המסך מהצעות הדיפ'ורמה של פרישמן, והוא משלים את יחסי הגומלין שבין "סופר, ספרות וקורא". אין כאן רדיפה זולה אחרי המוני הקוראים בעזרת פיתיון מגרה ונחות. לא מספר הקונים והקוראים סתם הוא המדד, אלא מספר הקוראים המבינים, המקבלים השפעה ומתפעלים. בקיצור - קוראים טובים. לא כמותם של הקוראים, כי אם איכותם של הקוראים הוא העיקר... אלה הצריכים לבוא יבואו מעצמם, בלא פיתויים, ובלא שיצטרכו למשוך בכוח, כי אם בכוח הבנתם וזיקתם החפשית¹⁶¹."

כדי להבשיר את הקרקע בלבבג ליעולה של הדיפורמה הזאת, מן ההכרח להפעיל כח-ידי-הדרכה הגונים ולהציג מופתים מאלפים. תפקיד זה נמסר לידי ביקורת-הספרות. זהו תפקידה של הביקורת: להדריך ולכוון, להעיר ולפקח מצד אחד; לנפות, לסתור ולסנן - מצד שני. הביקורת והמבקרים מבוקרים קשה מאוד וכל "חרפת-חולשתם" וכל חסרונותיהם נגלים לעיני כל (ראה למעלה), אבל חמ"ד קיימת אף השאיפה לתיקון ולשיפור, ואף פעם לא נתיאשו מסע מהישגים יותר טובים.

הדרישה הכללית, שחהא הביקורת קונסטרוקטיבי וחיובית, אמנם מתפרשת באופן שונה על-ידי מבקרים בודדים או על-ידי "אסכולות" שונות¹⁶². אך הכל מבקשים שחהא בנונה ולא הורסת. אמנם מותר לה להיות חריפה בשעת הצורך, אבל לא גסה ומשפילה. עליה להיות ברוח פסקנית עזה, שלא תישא פני-איש, אבל שתהייה תרבותית-אירופית. שתישוב ממנה רוח של

אהבה... שמעורר... שמעורר...; "רחמנותו של מבקר היא אכזריות
 גמורה, אבל צריך לצרף מדה-רחמים למדה הזין" (קלוזנר)¹⁶³.
 על המבקר לדון מחילה את "הסופר והמחבר בכלל, אם הוא ראוי לכך,
 ואם היה ראוי לעשות כך, לחבר ספר ולהיות למחבר. נפקחו עיני
 לרעה, שלא כל אדם ראוי לעטרת הספרות, אף אם הוא כותב
 ספרים" (164) מ' על לכל צריך המבקר לשמור על כבוד-האדם של
 הסופר, אפילו הוא ממדרגה נמוכה בסולם הספרות (כל-שכן אם
 הוא צעיר ויש לו תקווה): "מחבר עברי אין לו בעולמו אלא מעט
 הכבוד שהוא מקווה לו, ודי עונש לו אם נשלול ממנו שכרו זה,
 בהוציאנו דין ספרו לחובה, ולמה עוד נוסיף להכאיב לו גם בתור
 אדם?" (165).

מצויות, כידוע, דעות חריפות הרבה יותר. קראנו למעלה את
 דעתו החקיפה של פ ר י ש מ ן על חפקידו של המבקר. זה היה
 בעידן דריתחא שלו, ובאמת היה מודה אחר-כך כי עבר על גבולות
 הנימוס או, שהטביר, כי "דיבר פרישמן בלשון המ ליצה האנושית" (166).
 בדרך כלל יש לו דעות מוצדקות וחיוניות על אופיית ועל חפקידה
 של הביקורת. הוא דורש, כמנהג האסכולה הסובייקטיביסטית-הלירית,
 ה ז ד ה ו ת פנימית גמורה של המבקר עם היוצר ועם היצירה.
 מאמר-הביקורת הוא בעצם יצירה חדשה בפני עצמה, החומפת את
 היצירה המקורית באינטרפרטציה אישית - וסובייקטיבית של
 המבקר. אין כללים קבועים לנתחנות ולפרשנות בביקורת! כמו שאין
 כללים לההליכים הפנימיים של היצירה האמנותית עצמה. כשם
 שהיצירה היא עצמותו של היוצר, כך הביקורת היא עצמותו של
 המבקר. "בלי פנייה ובלי נגיעה יכול להיות רק המתן... שואל
 אני מעט המבקר, שתהיה לו אטמה אמינית ושנאה אמינית, ואז רשאי
 הוא להיות צודק וגם לא צודק, דבר זה אינו נובע עוד אלי" (167).
 לרוב באמת מידותיו של פרישמן הן קשות יותר, וזעמות יותר,
 אבל - בגבולות האמת והחברה התרבותית הוא מקובל כמורה-למבקרים
 ולסופרים כבודיציבסקי, ברנר, פייכמן ועוד. הרבה נכונים ברוחחיו,
 עד שיוצא לו שם כמי שהוא "חדור שנאה ובוז לעצט דמותו של
 הסופר העברי" (קליינמן) והרבה למדו מדרכיו. אפילו "אחר-העמי"
 מובהק כביאליק מלמד עליו זכות תוך הכרת כל ליקוייו: "אובה
 אני את פרישמן ומכבדו כבוד גדול, אוחו, את המקלל, המחריף,
 המנאץ, עם הדעל שבשפתיו ועם אלהיו שבלבו, מוב הוא לנו ולספרות

מן המברכים, מאלה המסוגלים באהבה את כונת-ישראל וכו' וכו'.
 דעתו זו של ביאליק לא נשחוחה, כנראה, שהרי עוד בחרס"א כתב
 לפרישמן עצמו, כשהתחיל זה לפרסם את ה"מכתבים על-דבר הספרות":
 "ישר כותרן נער נא את קופת-השרצים ונפלו מחוכה, מן יבדלו
 והבאישו ארץ" (169).

ה ע ר ו ת ו צ י ו נ י ם

ח ל ק ד א ש ו ן

פ ד ק ג'

(134) אחד-העם, על פרשת דרכים, "על דבר אוצר היהדות".

(135) אגרות ביאליק, א', רפ"ג.

(136) שם, שם, לאזכר: "אבל כלום אינך יודע, שכל העוסק בספרות עברית אינו אלא קרבן אחד גדול, ואח הקרבן הזה אנו חייבים להביא אמילו מתוך יציאת נשמה".

(137) פרישמן, ב"ב, (הוצאת לילי פרישמן) כרך ח', נ"ד, נ"ח - חרצ"ג.

(138) כל-בחי, כרך א', 220.

(139) שם, שם.

(140) משכנעם היא אמירתו של א ח ד-ה ע ם באגרתו לברנפלד:

"ובעת שיתן השם ואמטור לדפוס את המאמר הראשון, שלא יהיו

בו שום מתק ושום תקון מצדי - עבירנא יומא טבא לרבנן".

(141) אגרות ביאליק, א', רע"ח (לברנר, בתרס"ה): "אל נא תעזוב

את "השלוח", הוא הירחון היתירי, לפי שעה, שעומד רחוק

מן היריד הספרותי. הגיעו שעות קשות לספרות העברית. צריכים

להציל את הפליטה הנשארת. בוא ועזרנו". ובלשון שהיא בקשה

-אמנם לא תחילה - קורא אף אחד-העם מידום מעמדו את

פרישמן, אהרנפרייז ואחרים, שיחזרו בהם מהחלטתם לפרוש

מ"השלוח".

(142) אחד-העם, על פרשת דרכים, "תחית הרוח".

(143) "הוי, מי יתן לי 'בית הכנסת' וכנסתי לשם את 'החבילה'

הקסנה שיש לנו, ולא תחפור על שבעה ימים" - אומר ביאליק

באגרותיו, כרך א' דצ"ס. וכן מצוי מוטיב זה הרבה אצל

פרישמן, ברדיצ'בסקי, קלוזנר, ברנר, ברזוב, צייטלין ועוד.

(144) כל-בחי, ג' 114. ותיאור מפורט ומעניין - במאמרו "סופרים"

שבכרך בחביו "ארוכות וקצרות".

(145) רבניצקי, דוד וסופריו, ב', קנ"ו.

(146) קלוזנר, "השלוח", כרך כ"ג, מתרס"ט.

- (147) את הצד הקומי שבדבר מצייר פ ר ז ("אבן ואבן", י"ח-ל"ה)
לאחר ההצעה של סוקולוב וקנטור ליסד "קופה להמיכת סופרי
ישראל". והעוקץ - הפילוג הנורא בין הסופרים העבריים,
בריעות ובחשקפות על כל הבעיות. והאופייני - "כי בגלוי
הראש היינו כולנו".
- (148) כל-בחי, ג', 91. ואמנם נחקיימו אסיפות בגדון, והשתתפו
בהן גדולי הסופרים, ולכסוף נוסדה האגודה הראשונה על-ידי
מרדכי בן הלל ה כ ה ז, ביוועדת מינסק, שאחת מהצעותיה
המעשיות כלל את המגמה "כדי לחבר יחד את כל הסופרים
הכוחנים עברית, סיעורו איש לרעהו בעת צרה וישמרו על כבוד
הסופרים העבריים לכל יחולל, וישפסו בין סופר לרעהו
בענייני כבוד ונמוס ודרך-אדן"...) ("הצפירה", 1903, 1903).
אף ב ד נ ר נחקל בהכרח לארגן מעין "קואופראטיב" של
סופרים, שישתתפו בדיכויים, ומייב מחוככת עמו על צורת-
ארגון זו - ("חליפת אגרות", 42; 48-50).
- (149) אגרות ביאליק, א' ר"צ. והוא מסיים שם בחרוז אירוני:
"אבל עד שתבוא הנחמה - הוא הנשמה".
- (150) אגרות אחד-העם, א' 51. ועוד: "כשאני לעצמי, מפלח "השלח"
ומפלח "אחיאסף" הן בעיני אותות הקלון לכל בית-ישראל" -
שם, 288.
- (151) גליון אחרון של "הדור" (בהוצאתו הראשונה, חר"ט-תרס"א).
(152) על דברים אלו וכשכתובתם אומר קלוזנר: "דברים קשים..."
שלא דיבר עליה שום סופר לא לפניו ולא בימיו" (יוצרים
ובונים, ב' 27).
- (152) סאלף הוא מאבקו העצום של ברנר בהוצאת "המעורר" ואחר-כך -
"רביבים" (על-פי אגרותיו, בעיקר למי"ב).
- (153) ראה הערה 117 למעלה.
- (154) על פרשת דרכים, "שאלה של עורך".
- (155) וראה הערה 136 למעלה.
- (156) אחד-העם, שם, שם.
- (157) כל כתבי בכרך אחד, קצ"ג.
- (158) אחד-העם (אגרות כרך 100) מעיד לקלוזנר על "השנוי
הראדיקאלי" שהכניס בצורת העריכה של "השלוח", ונחן, למשל,

ש י ד בראש החוכרה, במקום הנהוג עד אז, לחת את השיר
ב א מ צ ע החוכרה (טלא לדבר כפובן על מתן לא יותר משיר
אחר או שנים קטנים...).

וראה להלן עמ' 191.

(159) "על דא ג"ה סודא בינינו" - בינו ובין פרוס' ד. קופמן.

אך בין כולם, ממש נוגע עד הלב, הוא, המאבק הממשך והחריף
בעניין זה בין ב ר ד י צ' ב ס ק י (במידה רבה גם בין
ב ר י י נ י נ) ובין אחד-העם; על-פי "אגרות אחד-העם",
בעיקר כרך ראשון, ששיאו הגיע באגרות שבספרים 178-181.
יותר מאוחר היה מאבק דומה גם בין ביאליק, שערך אז את
"החלק היפה" של "השלוח" ובין ברידצ'בסקי.

(160) כל-כתבי פרישמן, ג', 76.

(161) בריינין, כתבים א', 15.

(162) "ועל-כן טובה היא גם על הביקורת העברית לנחם ולספורט כל
ספור לא רק מ' צד ירחיו ואמיתותו, כאט עוד יותר ספר התורה
היוצאת ממנו לחיי האדם בשביל ולחיי עמנו בפרס" -
על פרשת דרכים בכרך אחד, 97.

(163) "הדבא טן הסופרים הצעירים, אף ממחנכיו של קלוזנר,

צריכים להודות על האמת, שדוקא קלוזנר העירט על דברים

השובים מאד ביצירה האמנותית ועל ידי כך עזר להם למצוא

את עצמם" - קליינמן, דמויות וקומות, 331.

(164) ברידצ'בסקי, כל-כתבי בכרך אחד, ר"ז.

(165) אגרות אחד-העם א', 50. ואף על עצמו בקט אחד-העם, שיהיו

מבדילים בין הסופר "אחד-העם", איש השלום, הזהיר בכבוד

חבריו וכו', לבין אחד-העם עורך "השלוח", שהוא "בעל כרתו

איש מדון לסופרים רבים" - על פרשת דרכים, "מבקריו".

(166) כל-כתבי (הוצאת לילי פרישמן) כרך ח', קו-קיי"ב:

"איה האמת?... - מעין "ההוצאות" אירוצית נפלאה על

ביסודיו החריפים, שהם כביכול על דרך "המליצה המתוכנת".

(167) מכתבים על-דבר הספרות, מכתב עשירי.
³⁸ וראה הערה 74 בעמוד

(168) אגרת לשניאור מחרס"ז, בכרך ב', כ"ה. וראה דעתו של אחד-העם

על "ידיב גדול" כפרישמן.

(169) אגרות ביאליק, א' קנ"ב.

פרק ד': עיסות ואיסות

1. אחידות התקופה

"הקונגרס התמידי", בהגדרתו של דאובן בריינין את הספרות העברית בזמנו, נמשך לגבי דידנו כעשרים וחמש שנה. אך אם נחלק את השנים הללו ליחידות-זמן קטנות יותר, על-פי איזה בוחן היסטורי כללי או על-פי אילו הנחות ב"חוקיות הפנימית" של תולדות-הספרות עצמן – כבר הוכח, כפרומני ער עכשיו, שלפחות מבחינת ההערכה העצמית של הספרות, פעלו, במשך השנים הללו, גורמים ומגייעים שונים, חזרו ונשנו מוטיבים מסוימים, מוצרי-חזן ומוצקי-פנים, שהיו קשורים באותם האנשים ובאותה מסכת חברתית ורעיונית. עיקר ההוכחה לאחידות של התקופה הספרותית מבחינה רעיונית וחברתית עדיין צריך להינתן בפרקים הבאים. כדקע לפעילות הספרותית, להתרועעות, למאבק האישי והלאומי, למקומו של כל סופר וכל משורר ולמעמדה של הספרות העברית כסך-הכל של הביטויים להחליכי-"התחייה" התרבותית והחברתית – סופק, לדעתי, בפרקים הקודמים חומר מגוון, שיש בו כרי שיכנוע בנוגע לאחדות של ההווי היצירתי בתקופה זו, שנה יותר או שנה פחות, כמובן. (170)

אחת הבעיות בתחום הספר והעיתון, בתחום הביקורת וההרגוס, בתחום הלשון והחינוך, ואותן הבעיות באירגון וביחסים האישיים. התקדמות בודאי, דינאמיות – אמנם כן, אבל כמעט הכל וכמעט תמיד באותה המסגרת הרוחנית ובאותה הנאי היצירה. ההכרעה אם שם "התחייה" הוא המדויק – אף-על-פי שכמעט אין סופר אחד מ'בני אותו הדור שלא השתמש בשם זה עצמו, כמו ההכרעה אם זוהי "התחלה" או "המשך", או "מהפכה", או "מעבר" – אינה כלל מענייננו, לפחות בשלב זה. (171) כמו-כן אין עדיין שום חשיבות להכרעה אם זוהי "תקופת אחד-העם", או תקופת "השלוח", או "דורו של ביאליק" או "דורו של ברדיצ'בסקי וברנר". ובכלל אין כאן צורך בחלוקת "ציונים"

או "בדרוג" של האישים על-פי קריטריון בלשהו - לאומי, מדיני,
 רוחני, אישי, או דתי. במסך התקופה כולה פעלו אלה
 האישים, שנשארו, ברובם ובדרכי התחומים, בדעו מיהם המקורות
 ובהשפעותיהם הראשונות על הספרות העברית. אלו שעברו משנות
 הנשעים לעשור הראשון לא שינו את דעתם ולא השאירו את השקפותיהם
 על מפתן המאה החדשה. ואפילו אלו שעברו מסוף שנות השמונים
 לשנות החששים, מהם שנשמיעו על ספרותנו עד סוף התקופה הנדונה.¹⁷²
 עליות וסקיעות היו לכולם כמו שיש היום והיה תמיד. אם אמנם
 "תפס" בדרך יצ' בסקי את מקומו של אחר-העם ואם בדרך
 "תפס" את מקומו של מדישמן, אם אהרנפרייז פרש ואם בריינין
 נעלב + או בן-ציון ואז"ר עלו לישראל - הכל נחרש בחור אותה
 כסגרת רוחנית, פעם באינסנסיביות ומעט בדפיון מטויים. הופיעו
 על בימת-הספרות כוחות חדשים - מייד נשחלבו ונארגו בחור המסכת
 הקיימת, כמעט אפשר לומר - "תפסו עמדה" אצל "הזוחיקים" או
 אצל "הצעירים", או שנשארו "נזיראליים". על כל פנים לא ראינו,
 שאחד מהם הצליח לסיס את אפיק ספרותנו בעצם אותה התקופה.
 למהלך הציונות, לפוגרומיים, למחפכה הרוסית, להתפתחות הישוב
 בארץ-ישראל וגם להגירה לארצות המערב ולארצות-הברית - הייתה
 השפעה, אבל הייתה זו השפעה דהיו אלו זעזועים שלא שינו
 את העור, שלא עקרו את הקיים, בין ש"קיימים" זה היה
 קיים ועומד ובין שהיה מתנועע והולך.
 עד קרוב למלחמת העולם הראשונה אנו שומעים אותן קריאות היאוש,
 רפיון הידיים והאכזבה; "אם הספרות העברית הכזיבה את המקורות
 הגדולים - אין צורך בה כלל". הגדולים הולכים ומשתכחים ובחוגי
 האינטליגנציה שלטת אדישות לחרבות ולמפרות.¹⁷³
 רק למלחמת העולם הראשונה אפשר ליתם ערך מדיע
 בשינוי פני התקופה וערכיה. ואפילו לעצם עקירתה ממקורות יצירה
 החיוניים ביותר. אמנם הנזעה ספרותית בישוב היהודי בארץ-ישראל
 מתחלת קודם המלחמה, אבל עדיין יניקתה כולה ממרכזי מזרח-
 אירופה, ולמרות הופעת סימניה החדשים ביצירות (בן-ציון, עגנון
 הצעיר, ברנר, סמילנסקי, אז"ר, ר' בנימין שמענונובין ועוד
 מעטים), קשה לדעת אימתי היו סימנים אילו מתפתחים לידי בגרות
 ועצמאות אילמלא הופעת המלחמה העולמית.

רושם כללי של אהרות דעות

מחוך הפרקים הקודמים מחקבל רושם משכנע של אי-שביעות רצון ושל חוסר סיפוק, של אכזבה-ער-יאות ושל זילזול ולעג, הממלאים דעתם ואת הערכהם של ראשי-הדור על הספרות העברית ועל סופריה וקוראיה. האחד מאשים את חברו ובא השלישי ומאשים את השניים גם יחד, וכן הלאה. לא מעט אחת מצאנו סופרים מאשימים זה את זה באותה אשמה גרמה. האחד שמען נגד חברו מענה-פלמיאט, הוא עצמו נאשם בכך על-ידי השלישי. ומי שהאשים, למשל, את חברו ביצירה "עמנה", הוא עצמו הותקף על "צעצועי הספרותיים" ועל אי-ראיית "הנשגב"; וכן במענות של חוסר-עקביות והחסדה, זילזול בקורא ועוד, ובעיקר - ברשלנות ואפילו באי-ידיעה הלשונית. ומרובות הדוגמאות.

הפרקים האחרונים עוברים את הדיוח למראה מסוגה עגומה ומדכאת זו. בביכול אין יצירה ואין יוצר, כאילו אכז לעם היהודי כדו ה י צ י ד ה ונתרוננו אנצרות-רוחו בגמיבות הקטנה של הזמן.

2. א ו פ נ ה ו נ ו ה 2

אלמלא היה "מאזן-היצירות" תיובי ומראה על "עורפים" גדולים, ואלמלא גילינו סחירות רבות בין הדברים של אנשים שונים ואפילו בדבריו של אותו אדם עצמו, אף אז עוד היה נשאר לנו התפקיד לבדוק את מידת הכנות האובייקטיבית של הסענות, ואם רשאים אנו לקבל את הקסיגוריה הקטלנית הזאת לפי השער המילולי שלה בלבד.

אפשר להוכיח, שלא מעט מן היחס השלילי נובע משיגרה שב"א ו פ נ ה". בכלל קשה למצוא תקופה בטמרות, שבדוליה ומבקרית יגמרו עליה את ההלל ולא ירבו בתלונות על ירידתה ודלותה ואפסותה וכו', ושלא יאוחזו בנענועים על החקופות "העלאמיות" שעברו ואינם עוד.

לא סיגלת לעצמך ע ו פ נ - לשון ושיחה אירונית סימן שאינך סופר; וודאי שאינך מבקר, ספק אם בכלל יהודי אחת... לא לימדת את לסונך ל ז ל ל בספרות וכסופרים המדוברים, במליצותיהם בתבליהם ובטפשותם - סימן שעדיין לא נחבצת דייך להיבנט לחברת הסופרים המפורסמים. תעודת-כניסה לחברת-הסופרים לא תרכוש לעצמך עד שלא תכתוב "משהו" בענייני מדע ומילוסופיה, לפחות כמו קלוזנר או ברנפלד, אם לא כאחר-העם. אפילו לא למדת מקצועות אילו מעולם (שכן בוודאי "מתעחר" אתה ללמוד אותם).

ל ע ו נ נ על חורבן הספרות והאומה כמו פרישמן ובריינין וצייטלין וברדיצ'בסקי - זה הכרחי בטביל כל מי שנקרא בשם סופר או משורר. אבל גדולה מזו היא ה ע י נ ה כמו של ביאליק ושניאור על המקוננים המרובים "שפשטו בימים אלה בעמנו". מי שהוא רק בוכה - לא יצליח. ל סיכך מוכרה כל סופר ללכת בעקבות י"ג או ביאליק ומשוררי-חובסקי ול ע ז ש על העם, להוכיחו ולהטיח בפניו כל מיני אשמות של "חציר" ו"קש" "ועץ ריקבון".

הכוחב כלשון העברית ב ל ב ד לא יצא ידי חובתו. ומי שאינו ע ו ר נ או סגן עורך של כתב-עת, עדיין לא הגיע לרזם הפיסגה הספרותית, כביכול.

אם לא לדבר על "אופנת-אירופה" שפשטה בדור הצעיר, שהחליף

את הסאלונים בבתי-קפה ומרצון - או על-פי-רב מהכרת - נקט

מנהגי "בוהימה", בדרך "הצעירים"; ריהף בעולמות עליונים של

דמיון חברתיים ואומנותיים עסופי עשן סיגריות, הוך כרי דישדוש

נאטוראליסטי בענייני אהבהבים ומין⁽¹⁷⁴⁾; אם לא לדבר על

"אופנת-גיססה" ו"חירות היחיד" שאינה מחושבת בשום ערך קיים;

מנחקת וחולשת את הצעיר משרשיו במקום ובזמן; - עדיין נשארו

כמה מנהגי אופנה ח י ו ב י י מ בעיקרם וטובים, במידה שהוגשמו

בשלמות. קודם כל - הרצון להשתלט באוניברסיטאות של אירופה ושנית

- הופעת הנדירה הסתמרת של סופרים ומשוררים כמדינה למדינה

ומעיר לעיר,⁽¹⁷⁵⁾ (דווקא בימים נסערים כל כך מכל הבחינות ועל-

פי-רב - אנשים עניים וחסרי יכולת), שאם היא מטמלת אי-סיפוק

או חוסר-לחם⁽¹⁷⁶⁾, הריהי מ ופיפה דעת, מגדילה גיסיון ומרחיבה

את מחומי היצירה.

כלא שנצטרך לפרט ולהדגים את כל האמור, שכן "הופעות

המוניות" הן זאינן צריכות להוכחה - מלמדים אותנו כל מנהג וכל

אופנה על מידה מסויימת (הכל לפי האיש) שצריך "לגבות מן

החשבון" של ההסתוות והחלונות על כל ענייני ספרותנו.

עניין אחר, שהוא חיובי בעיקרו, במסקנותו אבל גובע מרג שי

שלילה ונתיחות, הוא הנוהג הנפוץ ביותר להשוות את היצירה, את

הסופר, את כתב העת ולבסוף את הספרות כולה אל מקביליהם באירופה.

"כל ספרות על חלה בנוייה וספרות קדשנו משפלת עד שאול תחתיה" -

"מקונן" ר ג ב נ י צ ק י , וכמהו - כ ו ל מ , ובסגנונו.

בוודאי היה לכל יחיד ולכל קבוצה מושג מסויים ומוגבל של אותה

"אירופה" ואותו "אירופיות" שאליהם הוא משווה את המבוקר, אבל

עצם העובדה היא, שכל הגדולים בלא יוצא מן הכלל (אם נוציא את

פ ר ז) נאחזו באמת-מידה מטושטשת זו, כדי לשפוך את זעמם על

ספרותנו. הן בותן מקורי, יהודי, סנימי - לא היה, ואם היה מעין-

זה לסופר מסויים⁽¹⁷⁷⁾, טפק אם היה מחקבל על דעת חבריו, כלשכן -

על דעת יריביו. ולבסוף - סבלה ספרותנו חרפות וגידומים והוכחה

שוק-על-דרך מחסה אותה הכונה יהודים עתיקה, שקיבלה עכשיו

חנופה עצומה (בעיקר מטעמים פסיכולוגיים הנעוצים במאורעות

התקופה): כישרון ה פ ר ז ה ו ה ג ז מ הן כל המרבה לדבר

בגנות הספרות - הרי זה משוכח! התחרו מ מ ש איש באחיו בחיפוף

מומים ובגילוי ליקויים. כל הופעה בודדה או נכפלת ה ו כ ל ל ה

מייד ונקשמה "סימן מובהק" לירידת ספרותנו ולמותה הקרוב...
 האחר יחטא ועל כל הערה יצא הקצף (178). הוא הדין בהיפוך
 הרבדים: נ' חבלה איוה צעיר בעל כיסרון ממוקם, חיכך עוגדים
 עלי דפנא ומכתירים אותו בכחר-מופרים (179); יצא "לוח אחיאסף"
 לשנה החמישה ועלה יפה - מייד מכריוזים על "חקופה חדשה בספרות
 העברית" (180), וכבר הזכרנו שכל עיתון חדש שהיה מופיע "בכל
 שני וחמישי" רואים אותו עורכיו וידידיו כפי שמביא גאולה
 ל עם ישראל וישועה "לספרותנו העלובה"; ואת סגירתו התסופה -
 כאוח ומופת לגיוון העם, לכשלון חרבותו ל... אינותו !

3. א ד ת ל ח י י מ ו ל ק י ד מ ה

ה ה פ ד ה הגדולה בהשמצה ההדדית ובהשפלה העצמית מתפרשת לנו עכשיו בוודאות כסימנים של רצון להאדיר ולהגביר את כוחה של הספרות. הרבה מן החלונות נשמעות כ"קנאת סופרים" המרבה חכמה, וכרוב הטענות כמו ברוב הבעת-האכזבות היה משום גילוי של ד ח י יצירתי נסתר שרצה להחממש.

אי-שביעות הרצון אינה חמיד ספונטאנית וכנה, אף אינה נובעת חמיד מאותה הסיבה. לא הרי העורך המביע אותה כהרי הסופר המאוכזב, הנבוך או הנעלב. חוסר הסיפוק המופגן אינו רק "אגואיסטי", כלומר - רק "הנחה ביקורתית" מ ד א ש, שהצדיק את הופעתו החדשה של סופר, ספר, מחקר או עיתון, המוכנים כבר "לדרכם" מראש (זוהי תופעה "מבצית", המצוייה בימינו בשפע: חוקר ומבקר הסכין לדפוס, למשל, ספר על ביאליק, "מכשיר" עם זאת את דעת הקהל בשורה של מסות-השמצה וביפול של כל מה שנכתב על ביאליק עד לאותו היום...).

חוסר הסיפוק הוא גם מ נ י ע ח י ו ב י חשוב לחיפונים ולהשתכללות, כמו מניעיו הכנים של כל פולמוס. וראוי לציין, שאמנם היו אותם הסופרים בעצמם מ ו ד ע י ס את ההחליך הזה. ההפרזה הגדולה במבט החופשי שניתן לאכזבה וליאוש הייתה

א פ ש ר י ת, ממני שתסרה ס מ כ ו ה ס פ ר ו ת י ת עליזנה, ואפילו לראשי הדור לא היו קריטריונים מוחלטים ומקובלים. ובכל זאת היא הייתה גם מ ו ג ב ל ה טכמה צודדים: קודם-כל מצד הקהל הרחב, שעדיין לא היה בעל הכרה ספרותית עברית עמוקה ומספקת, שנית - מצד הרקע הכללי ומצד המטרה שהיו "ציוניים" ונושאי ערכים של חתייה חיובית, והאצילות - מחייבת. ועוד מצד אחר הייתה הגבלה - מצד ה ע ב ר. "מאחורי" שם גבלה ספרות החתייה עם ספרות ההשכלה, שהייתה עלובה בעיניה וסמל לצמצום ולחישבול מכל הבחינות, והן אי אפשר שהחדשה תיפול מן הקודמת לה!

בזעף נומצו כליה של "ההשכלה" נקברו "חללי ההשכלה", פוזרו לכל רוח, עקרונותיה וחכניה. כית-הכנסת נהרס וכיה-כנסת

אחר עדיין לא גבנה במקומו. בחקופת ביניים זו חי דור של
נבוכים, שיותר משפיתח את חוש הבניין פיתח את חוש הביקורת.
הרבה יותר, כך מהקבל הרושם בספרות, היו כאן חבמים
ומיטיבים לסחור. (181)

"אין כלום רק הבטחות! אבל אף הבטחות הן סימן להזרות
של עתיד. יש רק "הריקלאמה שעושה הספרות לעצמה"; – אבל הן
אף בחקמולה זו יש רבון של קיום וחקווה וסאיפה. ומן שאיפת
כל הסופרים (בעיקר הצעירים, אבל אפילו אדם כמו מייטמן,
שבו "הדיר" המפורסם, הוא קלוזנר-182) להשכלה מערבית,
להשתלמות גבוהה ולחוארים אקדימאיים, כמו הדיבור המתמיד על
"אירופיות", בצורה או בחוכן או בשניהם גם יחד – כל אלו ועוד
הם סימנים הריקים וקיימים לשאיפת-אמה לכונן את
ספרותנו על יסודות בריאים מכל הבחינות.
ואין צורך לומר, שעצם הניגודים והפוליטיקה, שהגיעו לפעמים
למיסדים חריפים, הם הסימן המובהק ביותר של קידום ושל
שאיפה רוחנית ליצירה.

הוויכוח על כוח-היצירה בגלות

אחד-העם העמיק לדון בשאלת קיומו ורציפותו של כוח היצירה
בגלות. הוא דצח להוכיח, שיש מעין רוח עליון
המקשר את כוחות-היצירה בכל המקומות, מעין אותו "רוח-היהדות",
שאינו ניתן להגדרה, אבל שהוא קיים, קבוע ומתנה את רציפות-
החקופות. הוהם אחד מובע את צורת היצירות, למרות המרחק הגדול
שביניהן מצד הכנן, זהו חותמו של עם-ישראל שהוא מעין חותמו
של הקביה בביכול: מוסידי דת קיצוניים. ח. ע. ד.
זה הוא הערב לנו, שכוח היצירה לא אפס בגולה, "אלא שפריו
נשתנה בסעם ו לפי השתנות חנאי החיים" (183). מעין
החרופות-הרוח, שהשפיעה גם על כוח היצירה, אמנם ניכרה
בחקופה האחרונה, "חקופת האמנציפאציה והאסימילאציה", וכאילו
"באפח עמדה הקולטורה העברית מלדה, וברי חדש כמעט שלא נראה בה
עוד" (סט), גם זה אינו הוצאה של התעלמות כוח היצירה מעיקרו,
וכבר היו מסברים כאלה בעבר ויצאנו מהם בשלוש. אף הפעם, כל
עוד שלא נפגעה חכונת-העם בכללה – יש חקווה ליצירותנו.

האמונה בחתיית הספרות, הריהי ממהותה של הנזקת-הנפשיים וזוהי תכליתה. כל בנייה הוא אופטימי, כבניינם החזוני של כל המהפכנים. ל פ י ב ך צריך לדון אותם דין "אחד בפה ואחד בלב". נכון גם-כן, שלא רק פרישמן וברדיצ'בסקי, אהרנפרייז וברנר, החליפו את דעותיהם לזמנים, אלא אפילו קלודנר, שעל-פי רוב היה משבח את הספרות ומשחדל לגלות בה צד של זכות, יש שהשמיע קול בשלילתה ובפסילתה.

גם סופרים טובים יש לנו...

ואין כלל ערך טמשי לעבודה, שבאחד ממאמריו הקודמים (אוגוסט המאוחרים) למאמר הנזכר לא היו קיימים בשביל ב ר נ ר לא ספרות ולא סופרים (ראה בסעיפים הקודמים), הנה לפתע אחזה בו רוח אופטימית ונחגלו לו "הסופרים הבודדים... אנשים עבריים בעלי כישרון, נושאים נר אלהים בלבבם, יושבים בחוץ עמם וכוחבים לפעמים ולמרות הכל (למרות גם היחס היהודוני אצלנו לדברי שירה מצד העומדים בפניהם, אותם הואסאראנים, למן 'תעודת השלוח' עד בעל 'תעודת העתיד') וכו'... סופרים מתאמצים לדבר את דבריהם ויהי מה... סופרים כאלה היו לנו חמיר וסופרים כאלה יש לנו גם כיום" (187). ואופייני הוא המעבר החד מאופטימיות לפסימיות אצל פרישמן (למשל - בפתיחות של "הדור" ובסגירותיו).

מי עוד כ פ ר י ש מ ן זילזל ברוב ספרותנו, ביטל אותה כמעט כולה וגינה את רוב סופרינו "בדברים קשים שלא דיבר עליה שום סופר לא לפניו ולא בימיו"; - כלום יכול היה לעשות זאת אלמלא האמין בעומק נשמתו בכוחה של ספרותנו, ביכולת היצירה ובכשרונותיהם - לפחות בכרונות בכוח - של היוצרים. הן היה זה פרישמן מן הראשונים אשר יצר ושיכלל את הספרות הזאת מבחינת "המהות וההוייה בעצמן" (עלגן בדעתו של ס ד ק ו ל ו ב לפעולה) והוא אשר דאג חמיר את הספרות כאמצעי ראשון במעלה בשביל חינוך העם ובשביל הצלת אוצרותיו הרוחניים. הן "כגודל זעמו כן תגדל אהבתו". ובשעת רצון אף "הודה" במובן שאמנם "יש לנו ארבעה חמישה סופרים באמת, אנשים הוגי דעות ומחדשים איזו הלכה, והם נכבדים באמת על-פני העם" (188). ובדגעי התעלות אף "הסכים", כי "הן בני-העם הזה היו סוף סוף במאה האחרונה מראשי היוצרים

בספריות שמסביב לנו... עוד כוח בנו להוליד, ליצור ולכרוז
לא פחות מאחרים". גם ביקורת מיוצר, גם מובליציסטיקה, גם
שירה וגם דומן! הכל אפשר ליצור גם בגלות! יש רק צורך בחנאים
מתאימים, חנאי-שוק ספרותי וחנאי-חיים. וכמו שכבר ראינו
אף הציע פ ר י ש מ ן הצעות מעשיות לחיקון המצב. (189)

ל ס י כ ו ם אפשר לומר שוב, שהספרות המתגלות בדעותיהם
ובהערכותיהם של הסופרים על ספרותנו-ספרותם, יותר שהן סימן
ברור של התקופה הנבוכה ושל הדור על-פושט-דרכים, הן עדות
חזקה ל א מ ו נ ה העזה שבליבם בכוחה של הספרות ובמעודתה.
הכל ציפו לתחייה ומעלו בשבילה, אף-על-פי שהספקנות ואפילו
הפסימיזם הובעו תמיד בגלוי. מסתבר הדבר, שהשליטה הייתה
יותר "קונקרטיה". ה ש ל י ל ה צמחה מבדיקה קפדנית של
"היש" הספרותי תחת השפעת המציאות המזועזעת בתרבות ובחברה
בכלל; ואילו ה ח י ו ב היה בחינת דברי ניהומים וביסוסי
לשאיפת הלב ולמשאח הנפש.

נראה, שלאנשי הדור ההוא הופיעה הספרות העברית מבולבלת
מאוד, מחוסרת הגדרה ומועה בדרכים עקלקלות. ובאמת קשה למצוא
תקופה ספרותית כל-בך פוריות שתהא אף כל-בך ב ה י ר ה
ב פ ו כ ת ה ן למרות הזרמים הבלתי מכוונים והבלתי מוסתמים,
למרות ההתנגשויות בדעות ובמעשים, אין התקופה חסרה שקיפות
ובהירות, לא בביסוסי-עצמה ולא בהערכת-עצמה. אין ספק שהרבה
יש להודות על-בך לאחד-העם, שהיה מורה ל כ ו ל ם בבהירות
מתבחר ובדיוק סיגנונו, והוא חבב ב ו ת את הסגולות הללו
מסופרי "השלות" ומסופרים אחרים שביקשו את דעתו. "דור הפלגה"
שקראו לדור זה, אפשר הוא כינוי-אמת לגבי השקפות שנתפלגו
באמונות ובדעות, אבל "בליל" לא היה ו"בבל" של לשונות - גם-כן
לא היה. ברוב הזמן וברוב העניינים ידע כל "צד" מה שהוא רוצה
ומה שחבריו רוצים.

הצעירים על השפעת "השלוח" (וקודם לכן "האסיף" ו"כנסת-ישראל") או "פרדס", "לוח-אחיאסף" ומאוחר יותר "הדור" ועוד - מלפדות אותנו על ההתלהבות הגדולה, עד כדי מהפכה נפשית, שהייתה במחנה הסופרים לחתיית ספרותנו. "גם אצלנו למרות התאורגותנו התמידות על חסרון קהל קוראים ועל מיעוט שימח-לב לדברינו מצד הציבור היהודי, חוללה הספרות סינויים כבירים בחיי העם. הספרות העברית הייתה מהגורמים המספיעים ביותר ששינו את פני היהדות המזרחית מבחינה קולטורית" (192).

יותר מאוחר משקיף ט ו ל ו ב על התרעומת והקובלנה על הדמ'ה הנמוכה, חוסר-יכולת, מליציות, מקראיות צרה וכו', ומציין שכל זה הריחו עניין קטן לעומת המצב האמיתי של הספרות וחבליה, "ואל ילגלג המלגלג" (193).

בנוסף "ידידת הדור" ותלונות על חוסר כל עניין מצד הציבור ובעיקר מצד הדור ה צ ע י ד - בתרבות עברית, ששמענו קודם, יש לנו עדויות אחדות מפי בני-סמך (194), ואנו מגדילים את עירעורנו על "האמת-העובדתית", כמו שהיא נשמעת בחוקף גדול מפי "השוללים הסוסאליים".

עידוד עצמי

גם י א ו ש שהגיע לתכליתו ל א ה י ה כמעט אף פעם. דיברו על יאוש, או גתיאשו בדיבור, אבל לא במעשים. "ולהתיאש אין צורך. התיאש ותחנתם. כולנו חלויים על בלימה - אבל אין דרך אחת ואין בדירה" (195). בימי צרה, כשנסגרו כל העיתונים, צריך להיאחז באחד הקיים, בין טוב ובין רע, ולראות בו את עוגן ההצלה היחיד. "עתה בשעת ירידה זו לספרותנו, כל-שכן שעל ינו להתחזק ולחזק את הספרות בכל מה שאפשר" (196). היו עליות וירידות הרבה, אבל אמיליו במהות הצרה צעקו "וי-וי" והמשיכו לשאת בעול ולעבוד. דוגמאות מצויינות של "סוסי עבודה" כאלו היו ביאליק וברנר (שיסד את "המעורר" בשעה שנשתחקה העיתונות כמעט כולה), רבניצקי וקלוזנר, או"ר וכן-ציון, נעור.

הרושם שמחקה כאלו "איש-דעהו חיים בלעו" אף הוא מופרז. היו מאבקים קשים, אבל על-פי-רוב נשמרה מידת-ידידות אישית הגונה והדבוחית. לדוגמה ישמשו קשריו הרצופים והמכובדים של אחר-העם עם גדולי יריביו בדריצ'בסקי, פרישמן, אהרנפרייז,

בריינין, קנסור, ואמילו ברנר (בהחלטה). כך גם יחסיו של קלוזנר ליריביו הקשים, כך גם ביאליק ואחרים. "בשעות טרופות" עודדו האחד את חברו והרבה פעמים שמענו שבחים מסוג "לא בא כבודם הזה", "מרגליות", "כפתור ופרח", "מצויין", "עדיה", "עדיה שכעדיה", "מוזיק גדולה" ... "קאלוס!", ושבחים גדולים ומופלגים הרבה (197). (אחר העם, למי אומיו, מסתפק בשבח מאופק כמו "עלה יפה בידך הפעם"....).

א ס י ף

סקירה שטחית ביותר של איצטבת-הספרים, שירשנו מחקרת-החתייה חובית היכף ומייד את חכונת ה פר ז ה ותצדיק את נימוקינו לאי-הסיפוק, שהיה לבני אותו הדור מעבודתם. ברכים של אחד-העם, אזיר, ברדיצ'בסקי, בריינין, ברנפלד, בן-ציון, גנסיין, לוינסקי, טוקולוב, פרץ, מרישמן, פיאריברג, קבק, רבנציקי, קלוזנר, שופמן, שטיינברג ועוד; וכרכים של משוררים כביאליק, שטרניחובסקי, כהן, קצנלסון, שטיינברג, שניאור ועוד. כמה משום הדבר לרפרף בכרכים העבים של מאספים, ירחוניים, שנחוניים, שבועוניים ואפילו יומונים "השלוח", "פרס", "לוח-אחיאסף", "חוסיה", "העמיד", "העולט", "הדור", "הצפירה", "הזמן", "המליץ", "המעורר", "רביביים", "העמר", והרבה אחרים, שהאריכו ימים פחות; ועוד על סף התקופה שלנו- "החלוצים", "האסיף", "הכרם", "כנסת-ישראל" וכו' - כדי לאמוד את היבול העצום, שהכניסו לנו אלו לבורן ספרותנו. אפילו שולל כמעט מוחלט כ ב ר נ ר , כשהוא מדבר על מיבחר-גרוש של חרומים מיצירות העמים, חושב, שאין לנו כלל מה להחבייש ביצירותיהם של גדולי משוררינו וסופרינו כבן-ציון, ברדיצ'בסקי, שטרניחובסקי, ברקוביץ, קצנלסון, צייטלין, ר'בנימין ואחרים. ובזדאי - ביאליק. ואפשר, אומר ברנר בלשוננו של אחד-העם - "למחראות בהם לפני הבדיות" ... כן, צריך, כמרוסגי, להתחיל לשנות ערכי ההתבטלות שלנו למגי כל מה שהוא "כללי" ואת הביטול כלמי כל מה שהוא "שלנו" (198). כך אף א ה ר נ פ ר י י ז , שהוא מן האופטימיסטים, כשהוא מעריך את היצירות, שנאספו ב"אלמנה הברלינאית" - חרסיג, מוצא, שיצירותיהם של פרץ, ביאליק, פיאריברג, רייזין,

פינסקי, אחד-העם ועוד, הם "עושר. כל זאת היא יכולת ספרותית, שאנו רשאים להתבונן בהם, חיל של חושבים וחווים, שנולד לנו כמעט בין-לילה... מכשר בשורות חדשות ונחמנה חדשות... (199)". זהו חלק מן הוויכוח עם אחד-העם, שהביע את סיכומו השלילי במאמרו "אחר עשר שנים".

מחובות אחר עם אחד-העם בעניין זה ממש, הוא למשל, א.מ. ברובו ב, המעריך את ספרותו החדשה בשנת חרס"ד (200) ומוצא, שלמרות הקשיים והקרבנות הגדולים שאנו מקריבים, גדל רכושנו הרוחני בהרבה. "סוף-סוף מכניס כל אחד ואחד אל חוץ ספרותו איזה דבר שלא היה בה מקודם, והספרות העברית גדלה ומתעשרה מעט-מעט". במסך עשר וחמש-עשרה השנים האחרונות "צערה הרבה צעדים לפנינו" בכל ענפי הספרות עד שנתעצם המרחק בין הספרות של "שלהי ההשכלה" ובין "ספרות החתייה".

מאמרו הידוע של ב.י.א.ל.ק "שירתנו הצעירה" אינה הופה עה בודדת של גילויי החלחלות לכשרונות חדשים, הנולדים ועולים בעצמם החקופה הנדונה. ביאליק עצמו, שהירבה להתאונן - משבח, בפניהם ושלא בפניהם, את הצעירים וכמה מיצירותיהם, אפילו יש ביניהם שהשאירו רושם קטן על הדורות הבאים. הערכותיו את ב.י.א.ל.ק (201) וא.ב.ר.ד.י.א' (202) בחר מספרים - הן הערכות כמעט בלעדיות. באשר לארבעת המשוררים מושאי "שירתנו הצעירה", הריהו נוסל כל הזמנות כדי לעודד ולשבחם. אבל גם חשיבותם של סופרים ומשוררים משורה שנייה, ואפילו הופעות בודדות (כמו הלפרין, נאגל, ברוכוכיץ וכד'), לפי סיבם, הוא משבח בתור-מפארים את ספרותנו. באחת סאגרותיו ל.ב.ר.ד.י.א.ל.ק (203) נותן ביאליק ביסוסי להחלחלותו הגדולה למראה הגלרייה הנכבדה של סופרינו ומשוררינו, שעמידים להשתתף עמו ב"השלוחה": "ד' מגדלי וס' בן-ג'ון, ברנר, ברקוביץ ושופמן, ומשרניחובסקי וכהן גם וסטיינברג וסטיינברג השני (יעקב) ושניאור... הלא אפשר לצאת מן הדעת ולהשחצע למראה כל אלה. ואיה סיכמן? ואיה בן-אליעזר? ואיה קבק? ואיה סיקוף? ואיה אני?..."

ולא יי כיצירות הספרותיות המונומנטליות שנוצרו אז, ושכבר נודע קצת אז הרבה מערכם הספרותי גם לבני הדור ההוא. חשוב לא פחות הוא לנו מראה צמיחתם וגדילתם של הרבה כוחות צעירים, שינקו את חיותם מן "המניין הראשון", ושחרמו,

כל אחד בפי יכולתו, הדומות נוספות, גדולות וקטנות, לבניין
הספרות. לאורם ולחומם של הגדולים צמחו ועלו הגדולים,
והבינוניים והקטנים לעתיד. דור שטרשיו בעיצומה של אותה
תקופה וענפי יצירתו וגופו - בשנות העשרים והשלושים, בעיקר
בארץ-ישראל, בישוב התושב. רוב הלמידים והברים, בעקבות המורים,
עושים את הספרות העברית יעודם הלאומי וחכלית-חייחם.

אמנם היה הסוּן ביקורתי וחש־הביקורת נתפתח יותר מחוש
הבניין; אבל הן העבודה ג ע ש ח ה מכל מקום, הבניין הוקם
וגדל ונתחזק. הן זהו בניין-ענק של הספרות העברית החדשה,
שעריין אנו מתהלכים באולמיו ובחדריו, במסדרוניו ובפרקליניו,
מחבשמים מדיחם ונהנים מאורם.

אמנם הייתה זו מחלוקת-אדירים, אבל לשם שמיים הייתה,
וסופה שנתקיימה, אפילו לא זכו הם עצמם לרוב פירותיה.
בפולמוס גדול זה מחגלה לנו שוב כוח היצירה העברי הלאומי,
שלא פסק לעולם, עם שנחלבש במלבושים שונים, מעל בסדרה זרים,
או שנסתחרר לפעמים מאחרי מסוות שונים ומשונים, עד שנדמה
כאילו עבר ובטל מן העולם.

ה ע ר ר ה ו צ י ו נ י ם

חלק 4 ראשון

פרק ד'

- (170) ס ו ק ו ל ו ב, כשהוא מגדיר מהות של ספרות אמיתית - על-פי מידה קליטתה, השפעתה וההפשטותה בחיים ובאמנות וכו' כותב: "בבהינה זו אני מחליט בכל חוקי, שהספרות העברית חדשה נוצרה בשנות התר"ם-התרמ"ה ושפרישמן היה אחד וכו'" - "אישית", 281.
- (171) בין הרבה דיעות שונות שראוי להזכיר כאן - דעתו של ב י א ל י ק משנת 1930, שראה אז לאחור בתקופת התחייה "תקופת מהפכה" כמשמעה ולא כמדרשה" (דברים שבע"פ, ב', ר"ב). זוהי מ פ ה פ ה מ פני שהיא מחייבת "הפיכת הפנים! וזה מחייב אוריינסאציה אחרת לגמרי הפוכה מן הקודמת".
- (172) "פרישמן היה כיצחק לייבוש פרץ, כמוני ועוד אחרים, גושא ונשוא של תקופת המעבר מן ההשכלה אל התחייה" - טוקולוב, שם.
- (173) קלוזנר, "השלוח", כרך כ"ג. פרישמן, "ארוכות וקצרות", וכן ברנר, ברדיצ'בסקי ועוד.
- (174) ראה היאורו המצויין של ב י א ל י ק, אגרות א', קפ"ו - קפ"ז. וראה ב ר ק ו ב י ן, "הראשונים כבני אדם", א', מ"ז.
- (175) "ואף על-פי כן צריך אחת לצאת לחוץ-לארץ ובשחרצה חצא. האלהים שתביאך לארצו, לוורשא ולווילנא - הוא יביאך על כנפי נשרים גם לציריך, לבדן, לפריז ולכל רוחות העולם" - איגרת ביאליק לשניאור, כרך ב', כ"ד.
- (176) צ י י ט ל י ן, בתבים נבחרים ב', 159: "אלפי צעירים נודדים לערים לבקש דעת, אבל אין מי שיחזיק בידם וכו'".
- (177) א ח ד-ה ע ם, למשל, ("הלשון וספרותה") אינו מוצא שום ספר עברי ראוי לשמו בכל הדורות האחרונים, אלא שניים בלבד: "מורה נבוכי הזמן" ו"דור דור ודורשיו".
- (178) "מציאתו הגדולה של פרישמן - שהחנשא לתרוץ משפט כולל על כל הספרות ועל כל הסופרים כולם, כעתם "בסלני"..." השוכים וכו' - קליינמן, דמויות וקומות, 176. ופרישמן אינו היחיד בנדון, כידוע.

- (179) ראה למעלה עמוד 46
- (180) אגרות ביאליק א', קפ"ב - כותב לקלוזנר בנ"ש חרס"ד:
- "אנו רואים סמנים מובהקים של תקופה חדשה בספרותנו היפה."
- (181) אמיליו ביאליק כינה אחר-כך את אחד-העם בשם "אמן הלא-תעשה".
- (182) מבחב נחמד וליצני של ק נ ס ו ר לפרישמן, שהפסיק את למודיו לשם קבלת החואר דוקטור; נחפרסם ב"העבר", חוברת ד' חמוז, חס"ו.
- (183) על פרשת דרכים, "החיים הרוח", ועוד במאמרים הרבה חוזר ועיין-יסוד זה.
- (184) פיהדות ואנושיות, כרך א'.
- (185) "לוח אחיאסף", חרס"ד, 159-160.
- (186) כל-כתבי ברנר, כרך ח', 218.
- (187) הג"ל, שם.
- (188) כל-כתבי פרישמן, ג', 37.
- (189) אף אחד-העם "איש הרוח" טוען נגד הבטלנות שבשיטת התפוצה של "השלוח" וחובע באגרותיו מאת "אחיאסף" אריגון יעיל יותר על-ידי סוכני הפצה זריזים, שהם גורם חשוב בתפוצת העיתון.
- (190) קליינמן, דמויות וקומות, 177.
- (191) הג"ל, שם, 161 ואילך.
- (192) הג"ל, "לוח אחיאסף", חרס"ב (חדפיס ב"התעורר עם", 89).
- (193) "אישים" 182.
- (194) אגרות אחד-העם, כרך ג', 161 פ-1904: "נחנך מאד בזמן הזה להוציא אנציקלופדיה עברית על ענייני ההידות בלבד (לא כללית) כדי לרווח את הצמאון לידיעת היהדות, ההולך וגדל, ביחוד בינינו הנוצרים". וראה גם כרך א', 281.
- (195) הנבב אגרת ביאליק לשניאור, חרס"ז.
- (196) הג"ל באגרת לשמריהו לוינ, מחרס"ז. (וכבר הבאנו קודם כמ"ה דוגמאות אחרות בנדון).
- (197) ראה להלן, הערות 201, 202.
- (198) ברנר, מבחר כתביו, כרך ג', 116. וחשובה דעתו של ביאליק בתקופה מאוחרת יותר (חרס"ז, דברים שבע"פ ב' קפ"ג). על שקדוי "סלנו": "עלינו להסלק מטעות אחת:

כל יוצרינו^{הם} לנו הכרת ואה עבודת התחיה שלנו הם עובדים (כוונתו
אף לכותבים באידיש. שם, שם, אג, איר) בין אם "שלנו" הם
כמובן המצומצם, ובין אם אינם "שלנו"; ואפילו הם "מתנגדים"
לנו מדעת – הנה שלא מדעת הם עובדים אה עבודתנו. וכו'.

(199) אהרן פריד, "השלוח", כרך י"א.

(200) ברוך ב. "לוח אחיאסף", חרס"ד, 161.

(201) אגרות ביאליק, א', דס"ט: "אוכל לומר בהחלט, שאגרתה הוא
המספר העברי החדש של חקופתנו בגובה המובן של המילים האלה"
(למרות הליקויים, אם משווים את היצירה ל"חזרת הספרות"
הרשמי, ובעיקר ליקויי-הלשון המרגיזים), גם שם, עמוד
קפ"ה ועוד.

(202) שם, ד"א: "עדיין אני תחת רושם ספורך. אילו היינו
מסדרים עתה ביבליא חדשה די מינוי – הייתי קובע שם
ספור זה והייתי קורא לו 'דוה'. כמעט שאין דעות לספור יחיד
להיטיב לכתוב כך. כך מספרת הביבליא, 'הומיר', עם כולו,
הסבע בעצמו או – אבר פשוט אשר דות אלהים בו".

(203) שם, שם, עמוד שפג.

חלק שני: מהות הפולמוס וקומבינ.

פרק א' - כוחה וגבולותיה של הספרות העברית

1. אמצעי או מסרה?

זוהי שאלה של הערכה עיונית בלבד. למעשה הכל מאמינים בכוחה של הספרות להשפיע נפלאות על חיי-העם השב לחייה. אף אם עדיין אין לנו ספרות ראוייה לשמה, אין העובדה המצערת מפתחת מערכה הורדאי של הספרות כאמצעי חיוני והכרחי לחנוכה החייה, כמו טאי-אפשר בלעדיה לשום אדם חרבותי.

הספרות היא "קיבוץ כל הצורות השונות, שבהן התאמן דוח העם להלביש חוכן מחשבותיו המימיות, בצאתן היותו", והיא אף היא "המקור הראשי לידיעת כל שאר החזיונות"⁽¹⁾. הגדרה כזו וכדומה לה הרבה, שהגדירו סופרי הדור את הספרות, כוללת חמיד גם התייחסות מסוימת אל משימותיה ואל מטרותיה, אם במפורש ואם במשמע. מסתבר מזה, שאחד-העם אינו רואה את הספרות כמטרה בפני עצמה וכתכלית שאליה צריך אדם לשאוף. אין הוא מקטין את ערכה של הספרות במערכת חיי-הפרט, כל-שכן במערכת חיי-האומה, להיפך, מייחס הוא לה חשיבות עליונה ומוטר בידה כוח עצום; אולם חמיד (ואפילו בימי שפל רוחני) כוחה - רק כאמצעי - ואפילו אמצעי ראשי - להשגת תכלית נעלה יותר, רחוקה יותר. המטרה היא אחרת. "לפי השקפתי, קיום היהדות בצורה נאותה היא המטרה הראשית היחידה לפעולותינו בעניני הכלל, וכל יתר המטרות, שנוכל להציב לנו בחור בני-ישראל (כמו כתמת-ישראל, דברי-ימי-ישראל, שירה וכדומה) אינן אלא שניות לה ואינן חביבות אלא במידה שחוללנה להחשב כאמצעים להשגתה"⁽²⁾.

הספרות, שהיא ביטוייה ופרייה של הלשון, עומדת לרשות האומה, כדי להגשים בה את כל משימותיה החיוניות על-פי צורכי המקום והשעה ולאור מטרותיה הרחוקות. הספרות החייה והפעילה, המשמשת ראי למחשבה ולמעשה של העם, היא גם ערובה וגם חנאי לקיומה ולהתפתחותה של הלשון, (הכתובה, ולא דווקא המדוברת), ובשתיים אלה, כשהן ממלאות את יעודן, מונחנה קיומו ורציפותו של דוח האומה.⁽³⁾

"הספרות זורעת בעם לפי ארכיו והרעיונות מחאמים אורגאניזם בדור, ובוה מסתיים חפזיה של הספרות" (4).

אף בשביל ב ר ד י צ' ב ס ק י אין ערכם של הספרות והספר אלא כאמצעי בלבד. כהכלית נרגיש כלפיהם רגשי שלילה. רק כלי-שימוש הם בידינו, כלום ממעלה ראשונה בחיי כל אדם. (5)

אחרת היא דעתו של פ ר י ש מ נ. יותר מהם מחשיב הוא את הספרות, "כעורך ראשי של תרבות-עם, ואי אפשר לה להיות מין דבר הנגזר אחרי דבר... אי-אפשר לה להיות רק אמצעי לחכלית, דרך אל המטרה, כי אם עריכה היא להיות מ ס ר ה ל ע צ מ ה ו ח כ ל י ת ל ע צ מ ה ". פרישמן חובב חירות גמורה ואי-חלוח מוחלטת בשביל הספרות. הספרות היא אקבתו האחת היחידה, והוא מעמיד אותה כ א י ד י א ל נפרד ועצמאי במשך כל תקופת עבודתו. "כל תקוותי מעולם הייתה הספרות - ורק הספרות. היא הייתה לי לעוגן ההצלה האחר, שנשאר לנו... הספרות היא אם לכולם" (6). וכאילו כדי "לאזן" את הכוחות בין הדעות השונות מבני המחנות השונים, מצטרפת אף דעתו של ק ל ו ז נ ר, הכותב "הרשמי" של תולדות הספרות העברית החדשה. כבר במחיתה למצע של "השילוח", משעה שעברה העריכה לידינו, הוא מדגיש את חשיבותה של הספרות העברית ואת ערכה המיוחד של הספרות היפה בגבולותיה. במאמר העורך (7), מביע קלוזנר את דעתו, שהספרות היא חכלית מיוחדת, עצמאית ואינה רק אמצעי בלבד. (אף בדעה זו יש משהו מן "החכניה" של קלוזנר "להכניס שינויים ראדיקאליים בירחון של אחר-העם").

אף האחרונים יודעים בוודאי את ערכה של הספרות כאמצעי למסרות א ת ר ו ת, ואמילו פחותה ממנה, אולם סבורים הם, כי במערך הכללי של ערכים ראשיים בחיי-היחיד ובחיי-האומה, חייב אדם להתחנך, עד שיראה בספרות מסרת-חיים עצמית, בין שעושה אותה דרך לעבור גאולים ובין שהוא משחררה מכל משימות אחרות.

2. ספרות, חיינו, חיינו, חיינו

היעבוד לבחב ולספר

"הפרובלימה היהודית - זאת היא הפרובלימה של הספרות העברית"⁽⁸⁾. זיהוי החלטי זה מרים בבח-אחת את הספרות העברית למדרגה של ערך עליון, מטיל עליה אחריות עצומה ומקנה לה חוקר וסמכות כמעט-בלעדיים בחיי-האומה ובכל מיפעליה. כבר ראינו בסעיף הקודם איך אחר-העם מוגדר את הדיקה המשולטת הפונקציונאלית שבין ספרות, לשון ורוח - האומה. אף במעגל אחר של ערכים ומוטגים לא הופחת ערכה, אם כי הוגבלו תחומים בדוריים להבחנת מהותה של הספרות, כשם עצם מופשט, הנגזר משורש "ספר", שסמנו נגזר אף שם העצם "ספר" - קירבה אטימולוגית זו מסעה לחשוב, שיש כאן הסכמה והזדהות בין שני המושגים.

אחד-העם רואה את ההסתחות "הכתב", כשהיא תלויה בהסתחות ההצרה המוטורית "וזאת האחרונה גם תלויה בהסתחות החיים בכלל בקרב העם"⁽⁹⁾. יש איפוא מקום שבו מסת יימח משימה הספרות, שאם לא כן, בעל כרחך אחת נעשה עבר לבחבן את מה שמתקבל עליך היום ונתחייבת בו מרצון יחייב אותך גם מחר ומחרתיים, לא חשחתור לעולם מ חובתך כלפי הספר, אפילו חנאי החיים, שהייבנו את חוכנו אחסול, נשחנו בינתיים ואינך זקוק עוד לתורתו. עלול להיווצר מצב שבו הפגור הספרות אחרי החיים המשחנים ו"עברי הספר" ישארו מאובנים בלבבם ובדרכי-חיים; "ובאמת זר ונפלא גורל הספרות העברית בייחוסה אל החיים"⁽¹⁰⁾

רעיון זה חוזר כמה פעמים במאמרים של אחד-העם (ובנימוקים אחרים אף במאמרים של כל ידיביו). ומוכת מן ההיסטוריה שלנו, שתהליך כזה אמנם אירע אף אצלנו. היום, נעדר מעמנו הדגש המוטורי בלב, שלא כמו "לפנים בישראל, בעת אשר קול אלוהים בלב האדם היה מקבל שפע ישר מהזיונות החיים והטבע". חסרון זה אף גרם להשתלשלות הספר על העם בלא זיקה הייה אל המציאות. במשך הזמן ובלחץ הגלות (מקור כל הצרות) נהנוון ונחאבן הכוח המוטורי שהיה נסוע בלבנו בעבר והיה זה שהוליד את הספר ואף תירש את רוחו של הספר חמיד על-פי צרכי הלב וההכרה של האומה בהקפדות השונות. ה ת א ב נ ו ת ה ד ג ש המוטורי הסב את התאבנות הספר, אבל החיים המטיכו בזרימתם והספר ל א נשחנה. אף יחסנו אל הספר

לא נשתנה, ו כ כ נעשה "עם הספר" ל"עבוד הספר" (11).

"עם הספר" ו"עם ספרותי"

צריכה הכתנה עקרונית בין "עם הספר" ובין "עם ספרותי".
הכתנה שהיא כורה השעה ומשמשת מעין חריט בפני ניהיליזם ספרותי
גמור. הראשון הוא ע מ , שרותו נחאבנה, שספרו נחאבן והוא
נשתעבד לכתב, כסמכות עליונה; בלא עירעור ובלא רצון זכות לשחרר
את עצמו ואת יכולת יצירתו. זהו ע מ ש ק פ א על שמריו ועמו
קפאו, תחת שלטון הכתב, ההיגיון, המוסר, הנימוס, הרגש, רצון-
היצירה, רצון-השיחור וכו'. נשארה רק ה ת מ ע ל ו ת
ע י ד ו ר ת לאומיות כחובות ומחוזת. כך נראה העם בעיני בעל
"חורה שבלב". הלוואי והיינו "עם ספרותי", שהוא כוח חי, הפושט
צורה ולובש צורה ונשאר, עם זאת, עם בעל רוח חומשית וחיונית,
רוח המנחה לקליטה שינויים של מקום וזמן בלא שתאבד מאחדותה
הלאומית העליונה.

רעיון דומה מביע פ ר י ש מ נ בלשון חריפתה: "איני יודע
ע ו ד עם אחר, אשר מצחצח אצלו דגש הכבוד בפני כל אות מודפסת
ובפני כל גליון של 'שמות' ובפני כל ספר, ככל שנחמחצח אצל עמנו;
הרצון והחייטת העל העגלה עוטרית בהירח-קודש לפני ארגז של ספרים.
עט כזה הוא עם-הספר - אבל ס פ ר אין לנו עתה. הספרות הישנה
מכובדת כמקודש, כי ספרות היא, ואולם לא הספרות החדשה, כי אין
לנו ספר. חנו לנו ס פ ר ו ת ואחם חראו מה יחן העם ל כ מ " (12)
ועור בשנת תרע"ג חוזר פרישמן⁽¹³⁾ על רעיונו זה "בשורה הראשונה
לא הספר דרוש לנו אלא הספרות, לא ה ב י ב ל י ו ת י ק א
המחה, אלא ה י צ י ר ת ה ת י ה " וכו'. ב ר ד י צ' ב ט ק י
אף הוא מלא מרעיונות אלו בווריאציות שונות וזהו אחד הנזשאים
הראשיים של כל יצירתו. וכן ב ר נ ר ואחרים.

מניחוח המצב על-ידי הטוענים השונים (שכוודאי אין מניעיהם
שווים) מסתבר, ש כ ו ח - ה י ו צ ר שלנו נ פ ג מ , ומאחר
שניטל אף רצון-היצירה, אין לנו אלא לכרוע בדרך ולהעריץ חלקי-
ספרות עתיקים, שהם מכובדים וטובים כשלעצמם אבל אבד להם הערך
החיוני לפרנס את מחשבת הדור החדש ולהזין את דגשותיו. אין הם
נענים לחכיעות הדור, ולסעמו ולהכנחו. העט מחפלב; רובו נצמד

אך בטעמו ובהבנתו אל היסן וקוסא ביחד עמו, חלקו מו א ס
ביסן, אך מאין חדש, שיספק את דרישותיו הריהו "פתוח" לזעזועים
של כל רוח מצוייה הבאה מבחוץ. הספרות מפגרת אחר החיים,
וכשממלאים את החסר בחוכן יסן, הוא נראה משונה וזר ורחוק
בהשוואה להנאים החדשים.

עכשיו, יותר מל פנים ומסיבות מדובות ושונות, מרגישים הכל,
גם המוני העם, את נחיצותה ואת רוב-ערכה של הספרות. וכשקיים
ביקוש ואין להציע חומר מסובח כדי למלא בו את החלל הריק, הריהו
מהמלא מפעם ל פעם בכל מיני יצירות זולות, פורחות ובלתי מתאימות.
נדהמים ממש מהנופח-המחטבה אנו עומדים בפני דברי בי א ל י

בנדרון, שנאמרו כאילו באקראי וכמשטות-גאונות. כל המחשבות
והדיבורים הקודמים מוארים פתאום באור חדש, אך-על-פי שאין
הצעתו של ביאליק ניתנה להמחשה ולהגשמה על-פי הרצון בלבד.
באיגרת לקלוזנר בשנת תרס"ה⁽¹⁷⁾ חוזר ביאליק על דעות מפורסמות

של אחר-העם על נושאים ספרותיים שונים, מנחה את המצב של
ספרותנו ונאמנה קשנה, ומיניה וביה הוא מפטיר דיעה על השאלה
"איוהו עם בן חורה ובעל רות?" - כ ל ש י ש ל ו ס פ ר
א ח ד י א ו ש נ י י ס ה ב י ב י ס ע ל י ו ו ה ד א
ס ת ח ז ק ע ל י ד י ה ס. ספר כזה היה החומש עם פירוש"רש"י
ל כל ההמון והגמרא עם המדרשים (והספרים המסתעפים מהם)
ל ד ו ב ו איני יודע אם אפשר שינתן לנו בזמננו ספר כזה
כ"חומש עם רש"י" - אבל בלא זה אין כל תרופה לירידת "הרוחניות"
ולחסרון אהבת-החורה.

לא מיעוט קוני הספרים, לא ירידת מספרם של מנויי הירחונים
וכדומה היא, לדעתו, סימן דע לנו... ובכלל לא התפשטות הספרות
הפיתוח מביאה גאולה, אלא "דבר אחר לגמרי"... וזה הספר, כחומש
עם פירוש"י הוא "הדבר האחר לגמרי", שביאליק עצמו מרגיש במיוחד
ובשוני טבו, עד שהרגיש את שלוש המילים האלה במרכאות כפולות.
והוא חותם את דעיונו בביסחון פנימי גדול ומפליא, שיש בו משום
סטייה חדה מדיעות רבו: "דק ספר אחר, וספר המוני - לא אוצר
היחוד (15) - והוא יסמיק וייטיב לכל העם מכל הספרים והירחונים
שבעולם" (שם). ביאליק ריאליסט, לפתוח בענייני "הוצאות" והוא
מוסיף שם במקום "אבל עד שיקום 'משה' השני ויתן לנו ספר כזה -
עוסק אהה (כלומר חייבים אף א נ ו לעסוק. א' א' ד.)
ב'אוצר היחוד" "וכו'.

תלות חיונית

כבר שמענו דעותיהם ודעות חבריהם על "הספרות העברית שאיננה" ועל הסיבות והגורמים לדלותו של המעט הקיים. מחוץ לארץ שומעים אנו הן דיוועים לכוון את היחס הרצוי שבין הספרות והבין החיים. סבורים הם כולם, שספרותנו נעדרת זיקה ריאליסטית מיסודה וכי מחדקת היא מן החיים כל אימת שהחיים הולכים וקרבים אצלה. וכל עוד שאין נוח לה לספרותנו לדור במחיצת החיים אין לעמוד כלל על מסרתה ותפקידה. "ישמיעו לנו המקוננים והמשוררים בת-קולם של כל הדברים האלה, ההולכים ונבראים לעינינו בעולם הכביאות, בשיריהם ובקינותיהם; חתה הכביה של חיצים ודמעות סתם, שכל עיקרן לא באו אלא מפני ששמעו שמועה שצריכים לבכות", אשר הדור הבא לא ידע גם על מה בבינו. וכו' וכו' (16).

קיומה של הספרות בלא קשר חי עם המוני האומה – היא לפי זה – גם (17). נימה מיוחדת זו בריאליזם הספרותי, נימה "המוני האומה" לא הייתה מיוחדת רק לברגר, אלא לאנף של סופרים (בעיקר בשנים המאוחרות יותר). (18)

"ספר וחיים" יחדיו כרוכים מן השמים ירדו – נשמעת פראפראזה של מימרה ידועה. וכמו לקרב את האסוציאציה המקורית, מצהירים הכל על כוחה הלוחם של הספרות בשם החיים. הסופר הלוחם הוא וכלי נשקו – העט והספר, עמהם הוא יוצא להפיץ דעת והשכלה ולחנך את העם. אלו הם מן הביסויים השגורים בפי הסופרים והוגי הדעות. ומעלה בדולה למלחמה על-ידי הספרות, שכן קיימת היא, "ואם לא עכשיו יבינו את דברי – יבינו לאחר זמן".

מקומם של "הסופרים" במערכת החיים – מקביל ומשלים את מקומם של "אנשי המעשה". (ראה להלן) הסופרים צריכים לזכור, שהם משתייכים לאותו המחנה "שכוחו בפה", ושהם צריכים להתחיל את עבודתם מ ב ב ג י ט ; "אם יאכו לתקן את העם צריכים לתקן את האדם החילה". (19) והדרך קשה וארוכה ודרושה סבלנות מרובה והאמצעים צריכים להיות גאוחים, צנועים ונקיים מכל החכונות הרעות של התעמולה הזולה, שאינה חינוך.

בינתיים זוהי שאיפה ומגמה. בינתיים "הספרות אצלנו אינה דמות קיומם של החיים וראי נאמן להם: רק מורה דרך להחיים... אין כוונתי לומר שאצלנו הספרות והחיים הם שני עולמות שונים שאין אחד מהפרוס מחברו כלל – דבר כזה היה נגד המציאות. באמת גם בעמנו

מצב הספרות ומצב החיים תלויים זה בזה, אך לא באותה מידה,
 שאנו רואים בחיי העמים המהוקנים... מפני שגם ספרותם גם חיייהם
 עומדים ברישוע עצמם". ואילו אצלנו החלוח של הספרות בחנאי החיים
 המשחנים גדולה יותר ממצב החיים וחלוחם בהשפעת הספרות (20)

3. ת ח י י ת הספרות וחנועת ת ח י י ת

ההתעוררות בשדה הספרות היא בטביל כולס אות וסימן לרצון-החיים של האומה. מי שמבקש להתחיל במלאכת-התחייה חייב להתחיל המלאכת התחייה של ספרותנו. "ולא דבר ריק הוא גם זה, שהעסקנים הלאומיים היומר חסוכים, כמו אחד-העם וליילינבלוט, הרצל ונורדו הנם בעצמם סופרים, ומטביכ להם נקבצו חבורות של סופרים" (21). הקשר ההדוק בין חנועת-הספרות ובין חנועת-התחייה אינו נידחק. (כך הייתה אף הצמידות בין חנועת הספרות בהתחלתה ובין חנועת-ההשכלה"). בהגדרת זיקה זו אין הבדל מהומי בין הזרמים השונים בספרות, כשם שאין הבדל אולטימאטיבי בין "הציונים" השונים ובין "הלא-ציונים" שבמחנה הסופרים.

בוודאי מצויים קשיים בדרך ההגשמה של מיפעל-התחייה, הן מטעמים חיצוניים והן מטעמים רעיוניים. כבר נחננו דעמנו על אחדים מהם, אבל בעיקר יש לציין כאן שני גורמים חשובים מאוד, שבחור כדי הטיפול הנמרץ בהם, הם מוצבים כמטרות חשובות בטביל העשייה הספרותית. קודם-כל הייתה ההבחנה העקשנית, בהתחלת המיפעל הציוני, שבין "יהדות המזרח" ובין "יהדות המערב"; כל אחת עם סבך המושגים התרבותיים, החברתיים והפסיכולוגיים שלה. "מלחמת קולטורה" זו תפסה מקום נכבד בספרות העברית הפובליציסטית, עד שהועתק מרכזה לארץ-ישראל ומה שהיה קודם "מזרח" במובן התרבותי, נעשה עכשיו "מערב".

איזוהי הלשון הלאומית

"קיפול" של כמעט כל המיפעל הלאומי ב ל ש ו ן , אפנס צימצמה את החפיסה השלמה, אבל עם זה - הרימה את הספרות לבובה של ממרה עליונה, הכרוכה בתחייה-הלשון. עד למלחמת-העולם ועד להעתקת המרכז הספרותי לא"י חזקה התסיסה במחנה היהודי בין הסופרים ה א י ד י י ם ובין הסופרים ה ע ב ר י י ם. נוסף על מה שנאמר בפרקים הקודמים בעניין "ריב הלשונות", צריך לומר כאן לענייננו, שהחרפת-המאבק הסבה דאגה גדולה למגיני ספרותנו, בעיקר משהכריזו

על הו'רגון כעל "הלשון הלאומית". המסקנה בעיני הסופרים העבריים היא פשוטה: "אם הו'רגון הוא יסוד שעליו נבנה לאומיותנו, הרי באמת אין עוד עם ישראלי, אלא עם ישראלי" (22) במאמרו "ריב הלשונות" (עפ"ד חלק ז') מסביר אחר-העם את עיקרי הקשיים שיש בדרך החחייה הלאומית מחמת חביעה האידית ל"כח הלשון הלאומית". האידיוסיסטים מבעט עומדים מחוץ למעגל החחייה, מפני שהם אינם מודים ב"קרבן הלאומית" המורכבת מן הדת, הספרות והלשון העברית. ולשון שמדברים בה, היא רק שימושית וכל חשיבותה - לחיי יומיום "לצרכי החיים וגם לצרכים רוחניים של עמי הארץ, ולא - לשון לאומית, שאוצר הרוח של העם גלום ומקופל בה. (23)

מכל מקום ומכל נקודה-מוצא מגיעים לכסוף אל הצטלכות-הדרכים של דור החייה (היודע ומכיר שהוא דור של חחייה) ושל הספרות העברית ושל שונותה. כמו שיש לצפות במלחמת-זרמים, אצל אנשי-לשון ידועים, יש הפרזה על דרך המליצה הלשונית, שגרעין של אמת אמנם לא נעדר ממנה. "הספרות היא מקור-החיים אשר לעם... והספרות - למה אכתור מכס - היחה שקולה בעיני לא פחות מקולוניה שלמה. לא גדוע בעיני ערכו של מכתב-עתי בנוגע לחיי-העם מערכה של קולוניה ומערכו של בית-הספר ומערכת של שקל ומניה. ואולי גדול ערכה של ספרות ביחוסה אל חיי-עם שבעים ושבעה מערכים של כל אלה יחד" (24). זוהי השקפה הגיונית-קיצונית במאבק נגד השקעת כל האנרגיה הרוחנית של העם ב"צרכי-ההווה", לפתרון בעיית-הקיום הפיסי בשביל קומץ יהודים בלבד. מוזרים דרכי הרוח. אין ספק כי פרישמן שאב עידוד לדיבורים מסוג זה דווקא ממאמרי הביקורת של אחד-העם על המצב בארץ-ישראל, עד שבגבולות מסויימים יש אפילו חפיפה גמורה בין האנטי-ציוני (מדיני ורוחני) פרישמן ובין הציוני אחר-העם, שהם, כידוע, יריבים לא רק בשטח זה.

אין "משורר ציוני"

עדיין לא מדובר בזה על מסורותיה הציוניות המוצהרות של הספרות העברית, או על נכונותה הכללית להירחם לשירותה של החנוכה הציונית, שהיא רק חלק - אמנם מכריע - מן החחייה הלאומית השלמה. אפילו "שלילת הגלוח", בתור אכסיומה

ראשונה עדיין אינה מוכנה לכולם בשונה בחור מ ס ד ה של
הספרות, על-פי מושגי הזמן. (האבחנה שעשה אחד-העם בין "גולה"
ובין "גלות" הוסיפה בהירות מרובה לוויכוח). אבל כבר אפשר
לציין, במידה גדולה של פליאה, שקשה למצוא בשורה הראשונה של
סופרינו ומשוררינו, בחקופה הנדונה מ ס ש, אפילו א ח ד
(שאינו רק פובליציסט) המקדש את עמו לציונות. מ ש ו ד ר י מ -
ל א ו מ י י מ (ולא רק "המשורר הלאומי") יש לנו, מ ש ו ד ר י -
צ י ו נ י - אין! הדים למאורעות ולאירועים חשובים - כן,
אפילו התלהבות-אמת ב"רגעים היסטוריים" מסויימים (כמו לפתיחת
הקונגרס הציוני הראשון, או למוחו של הרצל), אבל אין אחד
שנוכל (על-פי "שיטת האתיקטים" שהייתה נהוגה אז) להדביק עליו
את הפתק "המשורר הציוני".

האומרים, ש ס פ ר ו ח קודמת לכל הערכים האנושיים האחרים
ואפילו - לאומה, ועכ"פ - שהספרות היא חנאי לתחיית-האומה;
או האומרים שאין נעלה מן האומה בהכרתה, במסורה, בהווייתה
הפנימית, והספרות חסרה מעט ממנה, שנייה לה במעלה, אמצעי
לקידומה וערובה לחיוניותה - אלו ואלו מצביעים על החלות
האינטגרלית של זו בזו, ומכל מקום מדגישים את ערכה של הספרות,
ב י ח ו ד בחקופה של ההחיות והתעוררות מתרדמה ארוכת-שנים,
כשמסרה גדולה ניצבת בפני עיני האומה.

ה ע ר ו ת ו צ י ו נ י ם

ח ל ק ש ו ן י

פ ר ק א'

(1) אחד-העם, על-פרשת-דרכים, "על-דבר אוצר היהדות".

(2) שם, שם.

(3) שם, "ריב הלשונות".

(4) שם, "תורה שבלב".

(5) ברדיצ'בסקי, כל-כתבי במדך אחד, קצ"ג.

(6) פרישמן, כל-כתביו, "ארכות וקצרות", נ"ד, נ"ה (מסנת חרע"12). וראה גם ל ח ו ב ר, "ראשונים ואחרונים", א' 141.

(7) קלוזנר, "מגמחז", "השילוח" כרך י"א.

(8) אחד-העם, על פרשת דרכים, "דברי שלום".

(9) שם, שם.

(10) שם, "האדם באהל".

(11) שם, "תורה שבלב", "שנוי הערכין", "דרך הדות" ועוד.

(12) פרישמן, כל-כתבי, ב' 81.

(13) הנ"ל, "ארכות וקצרות", נ"ה.

(14) ביאליק, אגרות א', רצ"ג.

(15) אחד העם, במאמרו "על דבר אוצר היהדות", סבור כי"ספר חדש נחנך לנו עוד הפעם הכל בדרך שהלכו בו רבי יהודה הנשיא, הרמב"ם ורבי יוסף קארו".

(16) ביאליק, אגרות א', ע"ב.

(17) ברנר, כל-כתבי, ה', 448.

(18) קליינמן, "דמויות וקומות", 177 - מייחס לחפרות העברית

אחת מן המגמות העיקריות שלה - "לגשר גשרים על-פני ההחום

שכבר החילה להיגלות בין המעמדים הסוציאליים בקרבנו,

ולחפזות במעט על העיון הפילי של המעמדים העשירים כלפי

העניים בימי "הקהל"...

(19) על פרשת דרכים, "האדם באהל".

(20) ליליינבלוט, "מוחלפת השיטה", "לוח אחיאסף", חרע"ה.

ועיין גם למעלה, חלק ראשון, פרק א' "ליקוטים".

(21) קליינמן, "לוח אחיאסף", חרע"ב.

(22) אחד העם, אגרות ד', 201 (לדובנוב - חרע"א).

(23) הנ"ל, על פרשת דרכים, "ריב הלשונות", "החיות הדות" ואגרות.

(24) פרישמן, כל כתבי, ב' 82.

פרק ב': מוֹשֵׁאִים וּמִסְדֵּרוֹת

סעיף 1: חינוך לאומי וציוני

קודם - הגדרת המטרה

דברי ההערכה, ששמענו בפרק הקודם, על ערכה וכוונתה של הספרות, מחייבים את הווי הדעות זאת הסופרים להציב מסדרונה וסידורה לעשיית הספרותיות. אבל כדי לדעת את המטרות, שצריך ושאפשר להציבן (כל המטרות האחרות שאינן הספרות כחבליה של עצמה), צריך להישען על השקפה מוכנסת, שהן מחוץ לחחומיה של העשייה הספרותית. נחוצות השקפות-עולם על מהות היהדות והלאומיות, על מהות החשייה הלאומית מניעה ומגמלה, על מקורות חיי החרכות שלנו ועל האוטוריטה הלאומית העליונה. המטרה צריכה אף לשרטט מעין דמות רוחנית של "יהודי חיי", המתקרב להישגי המפעל הלאומי, כלומר - דמות רוחנית של בן הישוב בעתיד הקרוב או הרחוק, הכל על-פי האמונה והדעה⁽²⁵⁾.

"אומץ רוח דרוש לכל העוסק בספרות העברית, שידע להשיב על השאלה הגדולה הזאת: מה חקורת הספרות עתה בקרבנו? איזה דרך עליה לבחור למען חביא איזו חזקתה לעמנו האומלל בשעת צרה זו?"⁽²⁶⁾ תחושת הקיום ההווי, יראת-הכבוד והרצינות בפני ה"עתה", שהוא "שעת צרה" - הן סימפטומאטיות לא רק לאחר-העם כי אם לדור כולו.⁽²⁷⁾ ועוד, כאמור, ניכרת עמדתו של אחד-העם מחוץ הגדרה זו שהספרות היא אמצעי להיטיב את מצבו של "עמנו האומלל". ההשקפות מחטילות להתפצל, כשבאים להסיק את המסקנות מהנחות אלה, כשבאים להציב בפני הספרות מטרות, להטיל עליה משימות ולברור לה דרכים. ההכרה, שלהגדרת המטרה קודמת השקפה-עולם ומערכת-עיקרים, כאמור - מרחיקה אפילו את גדולי-הדור מפני החפיק הגדול והאחראי. את ההשקפה השלמה של אחד-העם (ובוודאי - של נחומים ממנו בכוכר המחשבה השיטתית ובאירגון קפדני של דברים) על "תעודת הספרות" נצטרך לחפש, לאסוף ולהרכיב מחוץ פזורי-הרעיונות בפאמרים ובאגרות השונים, ועיקרי הדברים נביא.

הכשרה רוחנית

לדעתו של אחד-העם (בשנת ה'תרנ"ב) הייתה החשובה לשאלת

תעודתה של הספרות ברורה עוד לפני עשר שנים. הסופרים של שנות השבעים והתחלת שנות-השמונים ראו את העודת-ספרותנו "להרוס מבצרי-האיוולת ולהרבות הטבלה בישראל". אפילו לפני שתי שנים היינו משיבים: "לגדור פרצות-ההתבוללות ולהרבות ישוב ארץ-ישראל; אבל עתה – מה נסיב עתה?"²⁹. כבר מעצם פירוש השאלה אנו יכולים ללמוד על חשיבותה החיונית של הספרות בעיני אחד-העם, כאיסטקל'אריה של החיים המשחנים וכמחנכת עירניה העומדת על משמר המחדש, מוכנה ומזומנת לפעולה. זוהי השקפה ברורה על הספרות כ"ציר הדינאמי ב"י ו"ר, והרבה הן החוצאות המעשיות מהשקפה זו. (אמנם, קשה להימלט כאן מהרגשה, שבאמת אין אחד-העם רואה שום סוג ספרותי אחר שהוא חשוב ומשפיע זולת הפובליציסטיקה). ב"דעת זיקתה הריאליסטית של הספרות אל "ההפוכות החיים" נעשית עכשיו בלתי נמנעת וקובעת את כל צביונה.

מלחמתו של אחד-העם בשדה הציונות וארץ-ישראל היא ארוכה

וקשה ואחר זמן לא-ארוך היא מצטמצמת כולה בתחום הספרות. רק

מעט, באופן יחסי, הוא פעיל כעסקן ציבורי מחוץ לגבולות

הכתב. הספרות היא בידיו האמצעי להנך על ידו את העם, לעצור

את ההליך ההתבוללות הלאומית והחרבותה, בעיקר – של

האינסולוגנציה היהודית; לתקן את רוח העם ואם ליקוייו האנושיים,

להכשיר את בחירי העם ולהכניסם בהכרה ובלב להגשמת האידיאל

הגדול של תייו: אידיאל של "המרכז הרוחני".

ההליך ה"הכשרה רוחנית" הזאת (הד לחניעות של מנדלי, סמולנסקין

ויל"ג) נעשה סלע-המתלוקה בינו, המייצג את "הציונות הרוחנית"

ובין מתנגדיו, המייצגים את חיבת-ציון המעשית ואם הציונות

המדינית מצד אחד ובין הלא-ציוניים מצד שני. הציונות הרוחנית,

כלומר – "ריכוז הרוח בגאולה על-ידי חיבת ציון", ביסוסו

הנאות של אידיאל היהדות, אהבת ישראל, אחדות האומה וכו';

הגשמה מלאה של חזונו הלאומית – אלו הן המטרות של חנועה-

התחייה ו"שום כן אף הן המטרות המוצבות בפני הספרות

העברית, ובידיה, בעזרת החינוך הלאומי-היהודי, מופקד עמירו

הרוחני והתרבותי של עמנו. "רוח היהדות", שהוא נצחי למרות

הסתחרותו הזמנית, כביכול בהינח "הסחרה כני האלי", הוא המשמש
 בחפקיד של "שמכוה בלעדית", המכוונת את מעשי כל דור ומפקחת
 עליהם. הן אי אפשר שתיקשה הספרות הפקר, שכל הרוצה ליטול
 אותה לשימוש בא ונוסלה ומיישמה לכל מטרה מפוקפקת וארעית;
 "האט באמת הייתה הספרות לשון, שמוכרים וקונים בה דעות ושיטות;
 אם ל אומיות היא סחורה דרוסה - הרי לאומיות, ואם סחר מעלה
 שיטה אחרת - יחליפה באחרת?"⁽³⁰⁾ כלום אין למפרות חפקיד חשוב
 יותר מחפקיד של משרתה לכל מיני אידיאליס ארעיים?

הכשרה מדינית ומרכז דוחני

אפשר מתכוון הוא "באידיאליס ארעיים" כלפי הציונות
 המדינית, אבל בוודאי לא נעלמה מסנו יניקה-הגומלין של החנועה
 הציונית ושל הספרות העברית. אין ספק שהציונות הצליחה לצמות
 ולהתפשט בין ההמונים במזרח אירופה על יסוד המסקע החינוכי,
 שכבר הוכן שם על-ידי הספרות העברית בה יותר ממאה שנה ובעיקר,
 זו בה עטרים השנים קודם "מדינת היהודים".
 לא רק הדין שה להכשרת-הלבבות נשמעת בספרות לסתות
 מ שנות השבעים ואילך, אלא שבאמת נעשה ה הכשרה כזו
 בפועל על-ידי הספרות העברית, ובעיקר על-ידי ענף כחכי-העת
 שלה. יתר על כן, מוכיחים כבר אנשי הדור ההוא, שאילו פסקה
 חס וחלילה הספרות העברית מלהתקיים, חיכך היה נפסק קיומה של
 החנועה הציונית.

מן הצד השני, יודע בוודאי אחד-העם להוקיר בלבו את גודל
 השפעתה של החנועה הציונית על גדילתה וצמיחתה של הספרות
 העברית ואינו סובר, כפר י ש מן , כ פ ר ז ואחרים, שכל
 כוחה של הציונות בא לה מן הספרות העברית ואין לה מעצמה
 כלום... חלות-הרדית פורייה יש כאן, ורק שאלה של נ ק ו ד ת -
 ס ב ס היא.

ההבדירות: "ריכוז הרוח בהיבת-ציון" או "התרכזות הרוח
 ברעיון הלאומי" מתנסחות על-ידי אחרים בסינוי קל: "ריכוז
 הרוח בציונות" או ריכוז הכוח והמרץ בעבודה⁽³¹⁾ או ריכוז כל
 כוחנו ורוחנו בחזרה (פינס). "יהודי אמיחי" של אחד-העם, שלם
 עם ע ב ד ו ונכון לקראת ע ה י ד ו - הוא סחמי בסביל
 כמה מיריביו. הללו מבקשים לדעת בדיוק מה הם ג ב ו ל ו ת -
 העבר הזה, ער ה י כ ו חוזרים אל העבר, או מניין מהחיליים

ל"הגיד האומיות לאחורדי? ומה דמיון לעמידו של "היהודי האמיתי"? וכו'.

פ ר י ש מ ן (כמו ברדיצ'בסקי, ברנר ואפילו אהרנפרייז) אינו מייחס לספרות כמרוח כאלה, מפני שאינו מאמין ב"מרכוז רוחני", לא כשלעצמו ולא בכושרו להחזיק, לתמוך ולהזין את הרבים. הוא אינו רואה קשר נפשי בין המליונות בחפוצות, ובין המרכוז הספרותי, כלומר - בהבנתו - לבין קומץ הסופרים והיועצים. אילו האמין בכך היה עושה למובח המרכוז בשתי ידי 32).

ואילו את המיפגש ההיסטורי בין התנועה הציונית ובין הספרות העברית רואה פרישמן בצומן תוצאות שליליות, שעוד נוספו על הליקויים המרובים האחרים, שלקחה בהם ספרותנו בלתי חקונה. "הציונות הייתה להשועה גדולה לכל מי שיש לו עם זריו. הציונות הנובע לספרות הייתה לעלה חאנה, אשר טמנו יעשו חגורות ואשר בו יכסו את מעדומיהם כל אלה שנעדר מהם כשרון סופרים מכל וכל... פראנות אחרות... שנים שלוש דברים על האומה ועל הרעיון, והנה כרטיסלכניסה חמשה להיכל הספרות... 33).

הספרות "החליף" לתורה

כמו לשאר המשימות שהוטלו על הספרות העברית, משמשת היא גם "בתור אמצעי ובחור בלי-שימוש לאמצעי מאגד אוחזו, מאגד את הספור ברחבי העולם והנתונים בתנאים משונים... אם אין לנו עוד לשון וספר... חי, לאחד מציר ושנים במשפחה, שעל ידם הם נאחזים יחד וניכר איש לרעהו ומחוודע לה ללב, מה עוד ישאר לנו? 35). הרבה עבר כנראה בדעתו ובנסיגו של ב ר ד י צ' ב ט ק י עד שבא להגיד את הדברים הללו ואת הבאים: "ואם הספר היה לנו לרועץ, כי אכל את מיטב פוחותינו דור אחר דור, הוא יכול עתה להיות לנו למין חקומה, או לעורר אוחזו עתה, כי כחלי בתי-מדרשו גוסיס לגפול, כי החיים הדתיים הולכים ומתפרקים - מה עוד לנו זולת הספר החדש שלנו?" (שם). מבוכה-הדור מודעת היטב לסופריו, אבל יודעים הם היטב אף את שורש מבוכתם. בדרך האליממאנציה מנו והגיעו אל קצה הדרך: "החיים הדתיים הולכים ומתפרקים". ההליך שהתחיל יותר ממאה שנה קודם לכן מתקרב לסיומו המראגי, עד שנאחזים "בספר החדש" כבעוגן ההצלה מפחד הגלישה אל האפס ואל טהום החורב הרוחני.

אין זה הספר היהודי. דבר זה כבר אינו אפשרי מטעמים הרבה. אחד-העם מכונן ל"אוצר היהדות", ביאליק מדבר על ספר חרש אחד ויחיד, עממי, המוני, לפלל ישראל, שיבוא במקום "חומש עם פירש"י ושיביא לנו את הבאולה הרוחנית. ובינתיים נעשים נסיונות גורשים "לכבוד" את "הספר החדש", זה שכל חולשותיו ידועות כל-כך, - בתואר-בבוד וביחסי-קדושה מן המילון הדתי, שנועדו בזמנם רק בשביל התורה.

הדור הש בריקנות שנשתררה ועושה הכול כדי לקדם את החולין של ספרותנו החדשה. הכול מחפשים ח ח ל י ך לאמונה העתיקה, לאחר שהם עצמם, כל-אחד בדרכו שלו ולפי מידתו "חרט" מעט או הרבה לחמושת "כתלי בתי-מדרשינו".

חורבן הדת ואובדן ערכה הסגולי והבלעדי של התורה נודעו לכולם, אלא שהיה מאוחר מידי להקים את ההריסות. לאלו חסרי הכוח ולאחרים - הרצון. לא דור זה התחיל המלאכה ההרסית. ראשוני המשכילים התחילו בה ואחרוני המשכילים השאירו רק את "גמר המלאכה" ל"דור החתייה". "יל"ג, בדוידס וליילינגבלום התקדמנו נגד התאבנות הלב, נגד דברי הנפש האלהית שבאדם והכרעחה לדינים ומנהגים, אשר כל קדושתם היא בשיבה החופפת עליהם; הם חחרו להרוס בנייני-הדת ה מ י ו ב ש ת, אבל הם גם רצו ל ח ת דבר-מה ליהדות... כבר במקשה ההרסית משלעצמם היו מונחים גרעיני הבנין, גרעיני הרעיון הלאומי" (36).

זוהי א פ ו ל ו ג מ י ק ה סיפורית, המשחמשת בביטויים מפורסמים כחורחן של אחד-העם והמאשרת את ה מ ר ת ה ד ת כ ר ע י ו ן ה ל א ו מ י, ממש כמו שהמירו אחרים (מרצון או מחוסר ברירה) את ה ת ו ר ה ב "ס פ ר ה ח ד ש", או את ה ד ת ה א ל ו ה י ת ב"ד ת ה ע ב ו ד ה". זוהי דוגמה אוטופיית, אמנם לא עליונה, של מעשה "השולחנות" וחילופי רעיונו, המסתמשים ב א ו ת ן המסבעות הישנים - "הנפש האלהית", "קדושה", "שיבה" (במקום "מסורת"), "מסורת" (במקום "דת") וכדומה, אלא שהן עוברות עכשיו לידיהם של "סוחרים" אחרים...

אף המצב הרוחני בעצם אותה התקופה מודע היטב לבני-הדור. "יש לזכור, שאנו עומדים בסוף המאה הי"ט. האינטליגנציה היהודית, ובחוכה גם זו שנעשתה ציונית היתה ברובה הגדול אתאיסטית, או על כל פנים אישה לגמרי לגבי "היאולוגיה". עול המצוות המעשיות פרקו מעליהם זה מכבר וקצתם אף כבר

גודלו וחונכו בפריקה-עול זה. ההורי הדתי המסורתי נראה להם כשריד פראי של העבר ההולך וכלה, מבלי שעלמח אף פעם על ליבם המחשבה: ומה יבוא במקום זה? כיצד תחבטא ב ל י ז ה היהדות בפידורה? וכו' 37). דברים אילו, שהם נכונים בעיקרם מכונים כלפי "המערביים" וכלפי חלק מן האינטליגנציה "השמאלית" במזרח. נכון כמו כן ובדרך כלל, שסופרי היהדות המזרחית החדשה, אף הם לא פתחו הרבה במחקר הבעיית של אובדן הדת והשפעתו החיונית על הצביון הרוחני של דור העתיד. אבל כבר ראינו, כי שואלים ומתעניינים ואפילו מציעים פתרונות ותחליפים. למעשה היה חיפוש התחליף - המניע הראשי לכל פתרונות-הפולמוס, ודווקא באותו הזמן ניתן ביטוי נוקב לשאלה זו על-ידי כמה סופרים ומשוררים וותיקים וצעירים כאחד-העם, ליליינבלום, ביאליק, בודיצ'בסקי, אד"ג, פייארברג; שלא לדבר על הסופרים האורתודוקסים מצד אחד ועל הסופרים האתאיסטיים, משמיצי הדת, מצד שני. השתקפות הלבטים הראציונאליים והאמוצינוליים של בעייה אקוטית זו בספרות היהודית ובפיקר בשרי זה היא עניין למרק מאוחר יותר.

זהו עניינו של משבר האמנה אל הספרות העברית החדשה. אף-על-פי שאין אח-ד-ה ע ס רוצה להמיר את הספרות בפועל בחזרה ישראל ממש (בוודאי לא אם הספרות כמות שהיא עכשיו) הריהו ממיל עליה את המשימה הגדולה ביותר - לסעת בלב העם את הרגש המוסרי ולספח אותו בחור ה י ס ו ד ו ה ס ו ד של ק י ו מ נ ו הלאומי. צריך להזכיר אף את הרעיון העיקרי של ברנר וא' ד' ג ו ר ד ו נ בשנים המאוחרות יותר, שעשו אותו מטרה בלעדית ויחידה לספרותנו ולחינוכנו ולכל עשייתנו הלאומית: רעיון ה ע ב ו ד ה. זהו סוד החתייה הרוחנית והמעשית גם יחד. "הלשון - רק חביעת-חולשה... רוחניות - שנות; ריפורמה דתית - רק אמצעי זמני וכו' וכו'". נשאר רק ענין אחד, שהוא ראש וסוף, גלוי ונסתר: העבודה, שבפעם נשמעה ה הדישה לה מריב"ל ועד טאפו ויליג וכו'... ועד טשרניחובסקי 38 ויותר מכול נשמע תהליך זה ברעיון "דת העבודה" של גורדון. השכם והטף וחזור על אותם הרעיונות ועל הצורך החדף להפוך אותם מ ס ר ה ו נ ש א בשביל הספרות העברית החדשה, בשביל "חתייתו הרוחנית של ביאליק שלנו" במרכז החדש, בא"י. 39)

סוף דבר, עם אובדן הקריטריון העליון של הסמכות הדת-
 זו שפסדה את היהודי מעולם מחקירות על מהותו ומיחותו, על
 מקורו ותכליתו; ומשהגיעה ההופעה הזאת בכל מראה אל מודעם-
 הדור - נבוכו. במבוכתם הם מאשימים זה את זה, את העבר ואת
 החזון, את הספר ואת המנהג, את הישן ואת המקובל. מייחלים
 למורה-נבוכים ונאחזים ב"רביי"ם מודרניים. וכשידור קרנא
 של מורי-הדור וישועה אין - גדלה המבוכה. עוגן ההצלה היחיד
 הוא להם העשייה הספרותית והמחשבות החדשות (והסדירות) על
 החינוך העברי. בעצם שאון הקרב הם רואים נחמה. (פיתוח
 נושא זה כאחד המוטיבים של הפולמוס - בפרק הבא).

2. השכלה יהודית והשכלה כללית

חודעה עצמית

מן האמור למעלה אין להסיק, שהספרות העברית, בהחזותה את דרכה ואת מסורותיה המיוחדות בתחומי האידיאל הלאומי, הריהי גם כמותית על מסרות ומסירות אחרות בתחומי ההשכלה היהודית והאמנות הכללית. ולא רק בסופרים, שאינם בני-זיקה לציונות לזרמים - מרובד כאן.

עשרות גורמים וניסוחים מקבלת ההגדרה של דמות היהודי החדש - מושא ספרותנו. בעצם אפשר לומר, שיש לנו "אוסף" של חכונות רצויות באדם בן-מרבץ - שהוא גם יהודי, שנמנו, ששובצו ונשזרו בהגדרות המרובות. אחר-כך הוצבו בפני הספרות בחור מסרות לחינוך העם והוסלו עליה כדי לבצען. את המפריד ביין ראשי הדעות עוד נשמע במדעים הבאים, אולם על ערכים מסויימים בעלי אופי כללי הכול מסכימים.

הכול דורשים, שהספרות חציג את ההשכלה עצמה, במקום ללכת בעקבות "ההשכלה" ורק לדבר כל-כל הדבה על אודות ההשכלה ועל הצורך בה.

הסופר, הרואה את עצמו בחפקיד של מחנך, כיון שהוא מורה בפועל ובין שכבר פרש מן ההוראה, הריהו חדור תודעה חינוכית. בחקופה הנדונה (זוהו כאמת קרו נמשך סימי "ההשכלה") נכתבים, נעבדים ומחורגמים הרבה ספרי-לימוד וספרי חינוך. חתום זה מעסיק כמעט את כל הסופרים והמשוררים הידועים ומכלה חלק ניכר מזמנם. הוצאות ספרים כמו "אחיאסף", "מוריה", "חושיה", אחר-כך גם "דביר" כמו "ספרי אגודה" וגם הנסיונות של "מולדת" ו"בן-ישראל" בארץ-ישראל ועוד - כולף עושות הרבה בתחום של ספרי לימוד, משלים פחגמים, ספרות עממית וספרות לזעיר. הספרות מעצבת דמות חדשה של יהודי שלם והארמוני. הספרות מפיצה את הלשון העברית המחודשת והמחורבת. הסופרים-המורים הם הראשונים להכנסת הדיוורמות בחינוך העברי (זוהי שוב מסורת מימי ההשכלה). מנהיגים לראשונה את שיטת-ההוראה הסבכית-הישראלית (עברית בעברית) ומספרים את חוכן הלימוד ושיטותיו.

עם מאמציהם של הסופרים להרחיב את הלשון העברית לצורכי

הספרות המתפתחת, הריהם פועלים אף לשם ש י ה ד ו ר ה
הנמור מחפישתה ק ד ו ש ת ה העתיקה, כ"לשון הקודש, ובכך
הם מכשירים אותה ומקדמים אותה, מדעת ושלח מדעת (ולפעמים
אפילו מתוך התנגדות מודעת או מחוסר אמונה "אקטיבית" - כמו
מנדלי, פרישמן, פרץ ועוד) לקראת צעדה ההיסטורית הגדול:
להיות לשון מ ד ו ב ר ה במי העם.

הכרת אחריות של מדריכים, המכשירים את היהודי הצעיר לקראת
מכתבו הגדול, בפגישתו הראשונה עם היישוב החדש בארץ-ישראל
או עם העולם המערבי - ממלאה את ליבות הסופרים.

העמקת ה ה ש כ ל ה ה י ה ו ד י ה בדור, המתרחק מן
המקורות - היא אחד מן הצווים העליונים של הספרות העברית
לכל פליגיה. העמקת ה ה ו ד ע ה ה י ה ו ד י ה העצמית -
אף היא כך. "ידיעת עצמנו - זהו באמת מה שנצרך לו לעמנו
עכשו" (40). כמו-כן מדברים בעיקר בבית-מדרשו של אחד-העם -
על פיתוח ה מ ו ס ר ה י ה ו ד י והאנושי, כעל חפקיר
נכבד המוטל על הספרות, וכן - על מתן עמדה-מבט חדשה ליהודי
על פני עולם המוסכמות, הן בתחום היהדות והן מחוצה לו.
דברים שנשמעים בהתחלת המאבק חוזרים ונשמעים אף בסופו
ובמרכז החדש: "כל עיקרו של החינוך הוא גלוי עצמותנו
המיוחדת, אמתו המיוחדת, אור-נשמתו המיוחד של העם... וזהו
הפקידו של הסופר - לא לעורר בקרב העם רגש של בסול לעצמו...
לעצמותנו... כי אם להיפך, לעורר בו קודם כל רגש של כבוד
לעצמו, הכרת ערך עצמותו המיוחדת, ערך אמתו המיוחדת" (וכו' 41).

ידיעות ותכונות

אף בתחום ההשכלה ה כ ל ל י ה אין חילוקי ידיעות
באשר לרכישת בליה החשובים; הכשרות-יטור שאינן מחייבות ויתור
ממשי על מקורות היהדות ועל צביון יהודי. סיגול של כושר
הכנה כין "השכלה צרומה", מאוזנת ומיוצבת, נבחרת, מחושבת
ושקולה, ובין "השכלה המונית", דולגאדית, שאינה בודרת ואינה
נעצרת בדרכה, אלא גורפת והולכת מכל הכא אל היד, והיא בולה
נזבעת מרגשי נתיחות ומהתפרצות בלתי-גורמאלית של פורצי-גדר
ו"דורשי חופש" אפילו במחיר שוטש נשמתנו (טוקולוב - "אישים").
"היינו רוצים להרגיל את הקורא העברי ברעיון פשוט, כי לא
את ה כ ל הוא מחוייב לקרוא" (קלוזנר).

חינוך העם להתרחק מכל נזח ומכיעור ולהתקרב לתרבות אמיתית, למנהגים ולנימוסים רצויים. כל אלו ועוד מזכירים לנו את החביעות האלמנטריות של "ההשכלה" בהתחלת דרכה. מגמת הספרות למעשה בדור בזה – שיפוט בהיר וכוסד הביקורת, לפזר את ערפל המושגים ולרענן את דוחו ואח נפשו. להחזיר לו ביטחון בעצמו כיהודי וכאדם.

כל אלה ועוד הרבה חוזרים ונשנים פעמים אין סוף בפובליציסטיקה ובמחקר. הדיהם מצויים אף בספרות הימיה, בסיפור ובשיר. יוחר מכל, כמובן, מפלאים חביעות אלה את הפיליסונים, זה הסוג הספרותי שהוא גפוף ביותר בחקופה הנדונה (ושכמעט נעלם בימינו אלה). כל כך סחסיים וכלליים הם, שאינם משמשים כמעט חומר לוויכוח. שימוש הראשי – אם לצורך "קניה על מה שחטר לנו", או לצורך מילוי "קול-הקורא" בראש כל עיתון חדש, או לצורך סיום-רב-רושם של מאמר ומסה, מעין חתליף של "ובא לציון גואל" וכו', במי מגירי הדור הישן.

דמות ממוזגת

לפעמים נשמעות דעות סתמיות כאלה על נושא חשוב, שעוד יעטיקנו להלן: על המזיגה של ההשכלה היהודית עם ההשכלה הכללית לשם יצירת בריאה חדשה, שהיא "אדם-יהודי", חופשי משמשים קדומים והארמוני, נאה בהשכלתו ונעים בהליכותיו. יהודי-אירופי שלם ברוחו, בידיעותיו ובנפשו. לשם כך מתאחדים "הסופרים ואנשי המעשה" וכל צד תורם לעיצוב היצירה האנושית החדשה. הראשונים מתחילים את החיקון מבפנים, מן האדם שבחניך, ואילו האחרונים הם מחקני הצורה החיצונית, גודרי הסדרות וכו' (42).

כל היחסים האפשריים שבין חמש המילים, שבסיסם הידועה של יליג "היה אדם בצאתך ויהודי באהלך", נשקלוה ונמדדוה מחדש ומתפרסוה בשימושן כנקודת-מוצא לוויכוחים בין אחד-העם, בודיצ'בסקי, ברנר, פרישמן, קלוזנר, א' ד' גורדון, צייטלין ועוד, כמו שנראה להלן. אם הסינתזה היא הרבה "כימיה", או רק "הצמדה", או "הנחה של זה ע"י זה" וכו' וכו' – כל סיכום משתמש למעשה בסרמינולוגיה הידועה. למשל – הגדרתו הכוללנית של אהרן פריינד (43):

"סינתיזה של הרוח האירופית; של עצמותנו ההיסטורית ושל המחשבות של האדם החדש: חרבות שחקיף את כל האדם מהיום, ביהדותו ובאירופיותו, בצרכיו הלאומיים והאנושיים, בנסיונותיו האישיות והחברתיות, בחוכנו הרוחני והאסתטי". "האדם בצורתו היהודית" או "היהודי בצורתו האנושית" וכיוצא בזה, - הכל מחוברים בעצם לאותה חעודה-חביעה עתיקה: "להכניס מיפיותו של יפה באוהלי שם". לא נעדרת אף נימה אידיאלית של השמעה בכיוון הפוך: "מבחר חלומותי, במשך כמה שנים היה, כי יבוא יום וספרות-ישראל תהייה לא רק מושפעת, אלא גם מושפעת על ספרותיהם של שאר העמים".⁴⁴

3. פ י ח ו ח ה ר ג ש ו ה ח י נ ו ר ל א מ נ ו ח

הטעם הטוב מן המערב

"בסקוע שמש ההסכלה שקעה שמשו של החכלית. היפה בא לנחול מקומו של המועיל"⁽⁴⁵⁾.

הרבה דובר בפרקים הקודמים על תפיסת המגמה הכללית של הספרות כמחנכת לפיתוח הרגש, הטעם הטוב והוש היופי. אך על פי שאחר-העם וחבריו לא התנגדו לכך, העמידו ה"צעירים", ובעיקר פרישמן את המטרות האלה ככלל גודל בשביל הספרות. כל צד הטייל עליה לעסוק בעיקר באוחו החלק שגראה לו שהוא חסר ביותר בחיבתו.

שלוש מדינות אפשר להבחין בהבדלים:

א ח ד - ה ע ט דרש קודם כל מוסר ומחשבה. החלק המוסרי הוא המהות של הרגש הלאומי, ועל מקומו בנפש האדם כבר ראינו למעלה. אבל בודאי אין כאן הכוונה ליסנטימנטים הימיים, או בלשוננו - "השתמכות הנפש" סתם. ח ל מ י ד י ו של אחר-העם, שיצאו במסען עצמי של מחשבה והסקפה דרשו מעמד עצמי גם ל"יופיים": "שהיופי כהמחשבה והמוסר יש לו ערך עצמי גדול. לפיכך אין יצירות פיוטיות יכולות באמת רק 'פרחים' אלא פריי"⁽⁴⁶⁾. ואילו "המהלך החדש" ופרישמן (שלא רצה להזדהות רשמית עם "המהלך הזה") דרשו יופי ושירה ואמנות יותר מסתמכות ומחכמה-ישראל. "אמנות היא נשמתו של העם, אישיותו הלאומית"⁽⁴⁷⁾ כל אדם, כל עם וביחוד עם ישראל - קיומם "חלוי יותר בשירה מאשר במחשבה"⁽⁴⁸⁾. ערכו של החינוך האמנותי בשביל התפתחות ה י ח י אינו ניהון להגזמה כלל. "לא מה שתאמר רק א י ש שתאמר את הדברים" - זוהי דעתו של פ ר י ש מ נ. "מאמינים אנחנו אמורה גדולה וטהורה, כי בשעה ששהא לנו ספרות יותר טובה, יהיו לנו גם קוראים יותר טובים, וממילא גם יותר רבים. אם אנחנו נהיה בעלי-טעם או יהיה טעם גם לקוראים וממילא גם הצורך לוי"⁽⁴⁹⁾ הסופר עומד מעל לעם ומעל לשיגרה. לסופר יש הסמכות להחליט מה

הם הרגשות שהם צריכים להם ואותם יש להם לקוראים, ולא את הרגשות שהם רוצים בהם. כאמצעות הספרות יקנה הקורא כל מיני השרות פורמאליות, הדרושות לו למשכיל, וקריטריונים לאבחנה אמנותית. הספרות היפה היא עיקר הספרות, מפני שהיא האמצעי המצויין ביותר לעורר באדם רגש ויחס נכון לנאה וחוש לסעס, לחץ, לרוך ליופי ולמלאכה מחשבת. ופרישמן מסכם את דבריו בקריאה פתיסית: "ואני מה אחפוץ? האם לא דברתי בכל זאת השכם ודבר, השכם ודבר, בשעה שאחרים עוד נרדמו וקולי היה קול בהבזר היחיד?" (50).

לסופר העברי יש סמכות לכפות את דעתו על הקוראים. הסופר הטוב בטוח באמינותו ולשם כך הוא יוצר: להילחם ברע ולהשלים את הטוב, כלומר - מה שנראה לו שהעם צריך לו. ופרישמן "מדגים" (כלשון "סאראחוסטרה" של גיטסה): איך עושים זאת? "חיי אני, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה אדרוש מעמכם להסיר מכם את החץ ואת הטעם ואת החץ ואת השכל המיוחד אשר לכם ולהפוך לכם את הטעם הטוב; לא טעם מיוחד ופסקי-טעמים מיוחדים, כי אם את הטעם ואת פסקי-הטעמים המשוחפים לכל יושבי ארצות המערב" (51).

כידוע, דורש אף אחד-העם חמיד, "לחנך את הסופרים של הקוראים עברית" ורואה בזה עיקר גדול בהשכלתו הכללית ובמעמדו החברתי של היהודי המודרני, כאמצעי למלחמה בבסלנות ובפספוס (52).

אבל דווקא מפני שהכל מרבים לדבר סתם אף בנושא זה, הוא מאבד הרבה מחיוניותו ומחוקפו הממשי. הלא סוף-כל-סוף תהא המלחמה לא ב"אין" מקנים את הטעם הטוב, את החוש לאמנות ואת שאר ההכשרות, כי אם ב"מה" שהוא תוכן. לא מה שרצו בו אסופר - חושב הסני, שפעם באמת צריך לו! כך אנו חוזרים שוב לבעיית האוטוריטה והקריטריונים.

ה ע ר ו ת ו צ י ר ו נ י ם

ח ל ק ש נ י

פ ר ק ב'

(25) כידוע נכתבו "אוטופיות" שלמות על-ידי ה ר צ ל

("אלטנזילנד") ולפניו - על-ידי י"ט ל ו י נ ס ק י

("מסע לארץ-ישראל בנח ת"ח") והשוואה בין שניהן מאלפת

מאד מכמה בחינות, ובמיוחד מבחינת ההבדלים ברקע ההיגיוני

והתרחבות של סג' האישים; הבדלים שהספיעו על כל החזות

האוטופיה שלהם. (השוואה כאלה עשו אחד-העם, קליינמן ועוד).

(26) אחד-העם, על-פרשת-דרכים, "האדם בזהל".

(27) וראה, למשל, ב י א ל י ק - באגרותיו באותה החקופה (תרנ"ה):

"... סוף דבר: אידיאליזם חדשים נבראים עתה על חורבות

היסנים. רוחניותה של האומה פושטת צורתה הישנה ולובשת

חדשה. מעבר מזה כליון, הפסד, בליה - אין... וממילא גם

קריאות רוח, יאוש, קפאון... ומעבר מזה התרעמות יצירה,

בריאה - יס... וממילא גם חוס לב, תקרה, חיים... אך כל

המעשים האלה יישו לעינינו לא בעת טובה ובשעה משחקת, כי

אם בעת צרה אשר אולי רק היא גרמה לכל זאת".

(28) אחד-העם, על-פרשת-דרכים, שם.

(29) שם, שם.

(30) אגרות אחד-העם.

(31) א' ד' גורדון, כתבים, א', 98 - מחפלים עם אחד-העם ודורש

להעמיד במרכז התענינותו לא סתם את חיבה-ציון, אלא, את

ד ע י ו ן ה ע ב ו ד ה - "האידיאל הראשי שלנו" - מעשה

ואילך.

(32) פריטמן, כל-בחי, ב', 8.

(33) שם, שם 47.

(34) בודיט'בסקי, ברנר, צייטלין, אהרנפרייז ועוד. וראה דעתו

השליטת טל א' ד' גורדון מסגרת תרע"ג (כתבים, כרך א',

123 - 125) על חשיבותו המצומצמת והיחסית של "המרכז הרוחני"

ואפילו על השפעתו השליטת להדיח ולדחות את דעיון העבודה,

סגיסע כבר בעצם התחלת ימי-ההשכלה.

(36) קליינמן "הבקר", גליון 181, משנת 1909.

- (37) הנ"ל, בבהחעורר עס", 48.
- (38) ברנר, כל-בחי (על-פי "ילקוט ברנר", 93)
- (39) א' ד' גורדון, כתבים, כרך א' (בגבולות מקומות הנדונה בזה; חרס"ס - חרע"ה).
- (40) אחד-העם על-פרשת-דרכים "צורך ויכולת".
- (41) א' ד' גורדון, כתבים א', 218.
- (42) אחד-העם "האדם באהלי".
- (43) "השלוח" כרך י"א.
- (44) קלוזנר, "השלוח" כרך י"ב.
- (45) קריב "אדברה וירוח ליי" 39.
- (46) קלוזנר, "מגמתנו", "השלוח", כרך י"א.
- (47) פרץ, "אבני פינה", רע"א.
- (48) ברדיצ'בסקי, כל-בחי "על הפרק".
- (49) פרישמן במאמר הפרוגרמאטי בסביל "הדור" (הראשון).
- (50) הנ"ל כל-בחי ג', 42.
- (51) הנ"ל כל-בחי, ג'.
- (52) אחד-העם באגרותיו: "באלף עמודים להשלוח" לא ימצא הקורא כל כך הרבה 'בטלנות' ופספוסים הכל כמו סימנא בכל חוברת מ'השחר' והערות מסוג זה עוד עשרות פעמים.

פרק ג': רקע, מקורות ונתונים

1. ייחודות אנושיות

האופי הפוליטי של ספרות הדור ניכר תיכף ומייד בשמותיהם של ספרים ומאמרים, עיתונים ויצירות בודדות. קל לו – רובם הגדול מורכב מזוגות של מונחים סותרים. בעצם העמדת הבעיה בצורה של צמד-מושגים דיאלקטי כבר יש משום קביעה אופיושל המאמר כולו ומשום הפגנת גישתו הווכחנית, המעמדת, הדנה והשופטת – של כוחו. סיפוסיות זו – בעיקר ממאמריו של אחד-העם לקוחה היא; כך אף אופייני הוא לכל הדור כולו להחגדר במושגים של תהיה, מכוכה וחיפוש-דרך ("לאן?", "מסביב לנקודה", "הקרע שבלב", "על אם הדרך", "באין מטרה", נגד הזרם וכיוצ"ב) – שמקורם בשלט הראשון שחקק אחד-העם במאמרו "לא זה הדרך" ובקובץ מאמריו "על-מדינת-דרכים" – לציון מהותה הרוחנית של החקופה כולה. (53)

"יהדות ואנושיות", "מזרח ומערב", "עבר ועתיד", "יחיד וציבור", "בניין ומחירה", "שכל ורגש", "בשר ורוח", "הספר והחיים", "המועיל והימיה", "צורך ויכולת" וכחנה הרבה – מציינים את המגמה הכללית של המשחתפים בפולמוס, להציע הבעיה על-פי קו טביה ולהחייב על אחד מהם, או לפעמים אף להצביע על מטרה או על "שביל הזהב" ביניהם. עניין לנו בהשקפה הספרותית בלבד, התופסת בדרך דיאלקטית, שהוא יסוד מהות של ההליכי הספרות העברית, ובמשפעתו של המערך על מושג "החתייה" של אותו הדור.

"חקופה אחד-העם"

אם צדק ביאליק, כשהוא מכנה כך את גבולותיה

הזמניים של הספרות העברית, ואם לא צדק, אין להחלם מכמה

עובדות יסוד, שעדיין לא הוכחו אפילו על-ידי מחנכיו הגדולים

ביותר של אחד-העם. שלא כמו סופרים אחרים מחגלה "אחד-העם" בכל שלמותו הסיגנונית וההשקפתית היכף ליציאתו אל ביטחון הספרות העברית. כבר בראשית שנות התשעים הריהו חופט אחד המקום זה הראשוני בספרותנו כסופר והוגה-דעות עצמאי ועומד בהחלרות כדי לנצח וותיקים ממנו. מאז עומד הוא בראש העשייה החברתית - ציבורית - ספרותית של הדור כולו. (54) ברור בלא שום ספק, שאחד-העם הוא שנתן את האות להתחלת "הקרב" על מהומה ומטותה של הספרות העברית, והביטוי, "עושה חדשות - בעל מלחמות" שהמליץ קלוזנר על ו ו ו ו ל בפולמוס הספרותי הראשון, אפשר להמליץ עכשיו אף על אחד-העם. לא רק שהוא הטובע את מסבקות "המילון המלחמתי" והכל משתמשים בהם, במרכאות ושלא במרכאות, בידידות או בשנאה, בהערצה או בלעג; הוא אף קובע את ה ק צ ב של הפולמוס, את דרכיו ואת גמולותיו. כמו-כן אין שום ספק שאחד-העם היה בעל גטייה נפשית לפולמוס והוא נטל כל הזדמנות כדי לגרום את ידיביו להתפלמס עמו מחוץ הכרה עמוקה בכישרון הדיאלקטי שלו ומחוץ ביטחון בידע של הנושא ואמונה עזה בנצחונם הגמור. חומר להנחה זו אפשר למצוא הרבה במאמריו הראשוניים של אחד-העם, אך יותר מכל במכתבים אישיים, ששלח לידידיו דווקא כשיצר הפולמוס התחיל לפוג מחוכו והוא חש בעייפות ובאי-רצון למלחמה-ספחית והיגיון (55). מפני שהפולמוס חורג מחתום ענייניה של הספרות העברית וחורר לחתום העניינים של הפוליטיקה הציונית או "היישובית", שאחד-העם חופט בהם עמדות ראשיות, הריהו געשה ממילא אישיות מרכזית, המכוונת את הפולמוס כולו הן ב ד י ב ו ד י ו והן ב ש ה י ק ח ו . כמעט כל מי שרצה להצטרף אל "הקונגרס" הזה מחוייב היה לקבוע עמדה "בעד או "נגד" אחד-העם. לפיכך מוחיל כמעט כל "ויכוח זוטא", כל "מהלך" חדש בדעתו של אחד-העם, ורק אחד-בך באות החגובות, געשים "המהלכים שבנגד" מאטרפיה חברים "מביח-המורש"; אחד-העם משיב לחוקמיו, והנושא נדון ונדוש עד שנשמע קולו של אחד-העם בנושא אחד...

הבדלי עיקרון או הבדלי סיגנון?

כבר בעצם הוויכוח הארוך מצויים עורכים וסופרים (ובן מעיד אחד-העם עצמו) (56) החושבים, שאין בין אחד-העם ובין מחנגדיו אלא הבדלים של סיגנון ולשון בלבד, ללא הבדלי-חוכן,

ת י י ו הפרטיים של הסופר. צריך לקבוע את חוקת "המשחק
ההגון" למאבק.

"תעודת השלוח" - האות למאבק!

האות לפולמוס הגדול ניתן על ידי אחד - העם כספירוס
את "תעודת השלוח" בחוברת הראשונה של הירחון, בחודש כסליו
שנת תרנ"ז. אחד-העם מבהיר כאן מאוד את דעותיו על היקפה,
מקורותיה, תוכנה, מטרתה וחפקידה של הספרות העברית החדשה,
בחור אמצעי ראשי לחינוך העם בסלבים ראשונים של התחייה
הלאומית.

אל "הפרוגראמה" הזאת הירבו ידידים ויריבים להתחייבם
במאבקם הקופה ממושכת. כל "הפרוגראמות" שנחתכו אחר-כך בשביל
עיתונים מן המחנות האחרים ("מסורת ומעורב", "החתייה", "הדור",
"הפועל הצעיר" וכו') היו, מעט או הרבה, בחינת "ריאקציה"
ואנטי-חיה להנחות-היסוד של אחד-העם ב"תעודת השלוח". יוחר
מה - כמעבר "השלוח", מכרך י"א ואילך - לידיו של ה"אחד-
העמיסמ" ק ל ו ז נ ר, טיקף את "שינויים היסודיים" א
ב"פרוגראמה" משלו ("מגמתנו"), שאף היא מתייחסת ברובה המכריע
אל "התעודה" ואל הצריך-שינוי שבה.

אח התגובות הראשונות אפשר לסכם בניסיונות-החשובה על
השאלה הקארדינאלית: א ס י כ ו ל א ו צ ר י כ ה
ס פ ר ז ו ה נ ו ל ה י ו ת ס פ ר ו ת א י ר ו פ י ת -
כ ל ל י ת ב ע י ק ר ה , א ו ש ע ל י ה ל ה צ ט מ צ ט
ב ג ב ו ל ו ח י ה ו ב ע נ י י נ י ה ה פ נ י מ י י ש ל
ה י ה ד ו ת ב ל כ ד !

נושא זה הוא עכשיו בראש הדיונים והוא נעשה אב לנושאי
המשנה, כולט - במוסיבים חוזרים ונשנים, משתלבים ומחנסחים
עשרות ומאות פעמים. אפשר לחשוב כי נושא גדול זה (כמו כמה
אחרים, להלן) אינו חדש כל עיקר, ובבר הדבה דיו נשפכה עליו
בשנוה-"ההשכלה" הצדוכות. מכל מקום "צבע" חדש לו ואף משיטה
חדשה. וההלבחות של הנושא במערכה החברתית הפעילה של הצפונות,
בהתפתחות החיטה של התפיסה הלאומית, ובעיקר - בהכרת האחריות
של המהפלמטים לגבי הצורך הרחוק בטיהרון בעיית הספרות והחינוך,
בשביל צרכיו המידיים של הישוב החדש בארץ-ישראל - כל אלו הם
גורמים לחידוש של הנושא ולחידוש הדיון בו.

לאחר הערוה ורמזים, שנראו לפעמים כסימני-היסוס קלים
מסך אחר - ה ע ס לטובה "הצימצום": "הלא אמרתי בגלוי, כי
ספרות עברית כללית, בלי כל יחס אל היהדות לא תוכל להיות,
לפי מצבנו בהווה, כי אם לקט שבליים צנומות בשדה אחר".
כלום כוונת-ההגבלה "לפי מצבנו בהווה" היא ד י י ה לשנים
אחרות, טובות מן המצויות, ואילו באמת טבור אף אחד-העם,
שאמנם יש צו דך בספרות עברית כללית; או שהגבלה זו היא
"דחייה לימות המשיח" ובאמת טבור אחד-העם, שהספרות העברית
יכולה ב ל י הספרות הכללית? מאמרי אחד-העם עצמו, מזמנים
שונים, נוהגים סימוכין ל ש ת י החפיסות.

בצימצומה של המטרה ניכרה החלטה. אחד-העם העמיד את
הכלית ספרותנו על "דעת עולמנו הפנימי... הכרת עצמנו
הלאומית-היסטורית... להבין את חיינו, לכונן את עתידנו".
זכות קיומה של ספרותנו אינה "כמעברה לעולם אחר". (60)

ראשי המחפלקסים

בכל ההיסטוריה של הספרות העברית החדשה לא זכור לנו אף
"מצע" אחד של עורכי-עיתונים, שיעוררו פולמוס בקנה מידה כזה,
שעוררה "תעודת השלוח". צימצומה של הספרות העברית בגבולותיה
של היהדות ההיסטורית-לאומית מעמיד מייד מתנגדים חריפים
לאחר-העם. בין ראשי מתנגדיו, שהם אף מראשי הטופרים, המסוררים
והפובליציסטים של הדור, כבר הכרנו את פ ר י ש מן, הרוצה
לראות את ספרותנו שלמה, רחבה ומקפת, חובקת זרועות עולם, את
ב ר ד י צ' ב ט ק י, הלוחם כמבקר וחוקר, כמספר והוגה מקורי,
את פ ר דן, המספר והפיליסופוס השנון, את א ה ר נ פ ר י י
המבקר והפובליציסטן יפה-הסיגנון, את ב ר י י נ ין המבקר,
הסופר והעורך, המהלכט בבעיות האמנות והתרבות העברית, את
ב ר נ ר המספר והפולמוסן החריף והקיצוני, את
ט ש ר נ י ח ו ב ס ק י ואת ש נ י א ו ר, את ג צ ט ין
ואת ק צ נ ל ס ון ועוד. רובם ככולם מהחילים את מלחמתם
ב ת וך "האכסניה" של אחד-העם, "השלוח" ורובם - אינם
יכולים לעמוד בורישות החקירות ו"בדסמוסיות" של אחד-העם
העורך; פורשים עם הזמן ואף מייסדים בנות-קצרות-ימים -
אבל "חופשיות" - משל עצמם.

ב"בית מדרשו של אחד-העם יושבים חכמים וסופרים קרובים
 לו בעניין אחד ורחוקים הימנו בעניין אחר; ואיחודם - שנותרתו
 מדיעותיהם הקיצוניות של "הצעירים" בענייני לאומיות וספרות.
 "השלוח" הוא במח-ספרות בשביל סופרים והוגים כגון פ. ל.
 ו. ר. ב. ז. י. צ. י. , נ. ו. י. מ. א. ר. ק. ו. ק. ל. ו. ז. ר. , ברוכוב,
 ל. ו. י. נ. ס. ק. י. ו. ב. ז. - צ. י. ו. , כ. י. א. ל. י. ק.
 ו. פ. י. א. ר. ב. ר. ג. , א. פ. ש. ס. י. י. ו. ו. ס. ש. ר. נ. ו. ב. י. ו.
 ו. מ. ק. ס. י. ס. ו. ו. , ועוד שהם נמנים כולם ("בזכותו" של אחד-
 העם) על "הזקנים", "חובשי סמל בית-המדרש", "בעלי-הבתים",
 וכהנה חארים קשים עוד יותר.

פינמן ספרותי, כ. פ. י. א. ר. ב. ר. ג. , שערך גדול יותר
 בחפיסתו האינטואיטיבית של מצב היהדות באותה השעה, מצטרף
 בלא שום סייג למתנהו של אחד-העם, ואם כי אחד-העם עצמו מביט
 על הפובליציסטיקה של הצעיר החולני בלא הערכה רבה (אף יעץ
 להגית "השקפות" ולעסוק בסיפורת), בכל זאת יש בדבריו הקצרים
 משום סיכום מצויין של הלך-הדעות באגף זה של הצעירים:
 במאמרו "ספרותנו היפה וחובותיה" (61) הוא מביע רעיון, שבעצם
 אין היגיון לחפש את האנושיות בחוץ. גם האנושיות וגם היהדות
 הן בתוך נמשנו. ולכן לא היו לנו בעלי כשרונות אמיתיים,
 בעלי כשרונות שלכם רחב וגדול כדי שיחכמונו עולמנו על כל
 מראיו וצבעיו, היו יכולים לעשות את ספרותנו לספרות כללית.
 כי היט לך שאלה יותר ארוכה, המוביחה יותר על חסרונות החברה
 משאלות היהודים... על סופרינו לגשר, ביצירותיהם את צורת
 עולמנו היותר פנימי" מכל הבחינות האנושיות ולהציג זה מול זה
 את כל צורות חיינו לעומת צורות חיייהם: עוגי וסבל, יחיד וכלל,
 קדוש וטמא, החפתחות הספרות, המיתוס והמנהג. זוהי דרך
 שהחזותה ההיסטוריה לספרותנו ואין לה "לבקש פרוגרמה חדשה".
 סופרים כגון פ. ר. ג. פ. ר. י. ו. , ס. ה. ו. , ק. ל. י. י. נ. מ. ו.
 ואפילו ב. ר. י. י. ו. , הנחשבים בין "הצעירים", או בין
 העומדים ב"בוהל המערב" בבית-מדרשו של אחד-העם, וסעדיין
 אינם יוצאים במלוא כוח התנגדותם לדעותיו של אחד-העם, כותבים
 ברוח "המויגה", סרמד עליה אחד-העם בחתילת-הפולמוס. "עכשיו
 שיהדותנו חלוייה בלאומיותנו... נוכל להיות יהודים-אירופיים
 באחד" (62).

לדעת ס ה ו ן הביאה התנועה הלאומית קולטורה חדשה לעמנו:
איחוד של יהדות וחברות אירופה, ומכאן הצורך בספרות עברית-
אירופית, יהודית-אירופית, על כל סגנוניה. כאן רואה הוא מקום
להתקפה על "העודת-השלוח", הכוללת רק "חלק קטן שבספרות",
והמגבלה אותה למטרה מצומצמת "לדעת את עצמנו ולהבין את חיינו".
מיגבלה זו לא האפשר לכוחות מקוריים וליצירות חדשות להתפתח
אפילו יש להם סיכויים לכך בעתיד הקרוב. טהון מזהיר בחוקף,
שאפילו ייענו לו לאחר-העם, לבוא ולעבוד עמו כחפץ לב, "אבל
נדעה, כי עובדים אנחנו רק בערובה אחת, בעוד שכל יתר השדה
ישאר חרב ושומם כמו עד היום" (63).

אף א ה ר נ פ ר י י - מהפלא מאוד על אחד-העם מורו וחברו
זמנסה להוכיח לו (64) את דבריו בכחכו השני לעורך "הפרדס"
("חורה שבלב"), שם דיבר אחד-העם על סינתיזה מן הסוג הרצוי.
ק ל י י נ מ ן , שיחסו אל אחד-העם אינו יציב כלל והוא מרבה
לחפש לו דרך עד שמצא את "אהבתו הגדולה", את הציונות הסדיינית;
החלמיד המעיד על עצמו שכל מה שיש לו בא לי מידו של אחד-העם -
טוען אף הוא בנוסח השטחי של כמה מן "הצעירים": "אין אנחנו
היהודים יצורים מיוחדים בעולם, חרי אנו ממספחת האדם וכל
מה שפועל בחיי רוח האדם ומניע אותם לפעולות פועל גם בנו
ומניע גם אהנו. וכך אנו נסחפים עם כלל האנושות בכל זרם
העובר בו ומוחמו להקדמות ולשיפור החיים של כל פרט ושל
החיים הקיבוציים שלו. והאם יכול להיות איזה טעם "יהדותי",
שיאסור עלינו להיות בני אדם?" (65).

ברדיצ'בסקי - בראש המחנגדים

ראש המדברים "בשם הצעירים", בעל-נפש וחכונות מצויינות,
משכיל-למדן, יהודי ובעל השכלה אירופית שקיבל מניסחה
ומשופנהואר. ברדיצ'בסקי רואה בתכניותיו של אחד-העם
בשביל הספרות העברית המשך הקיפאון וההתאבנות, גיצחון הרוח
המופשט על-החומר ועל החיים הארציים, "ואומר למגר את ממשלת-
הרוח ולהמליך את החומר, להשיב לנו את הכוח והעוז, לעשות
אותנו לבני אדם היוודעים את החיים והם אל רק לויים שומרי-דת...
מגמתי הייתה ל ה ת י ך את חלקי ההתאבנות בלבנו ולהכריח
אותנו לחשוב ולהרהר גם אחרי דברים, שאין איש מהרחר אחריהם
עד כה" (66).

"במכתב גלוי לאחד-העם", שפירסם ב"השלוח", יוצא

ב ר ד י צ' ב ס ק י להטיח בפניו, קודם-כל, אשמה של חוסר-
החלטיות, דווקא בשעה שהכל מסווע למפעל ספרותי. אחד-בך -
"הנבי רואה את היסוד, שהנחת להעמיד עליו את הצרכים הרוחניים
של ספרותנו העתידית רק על היהדות ועל מה שנוגע ומתייחס אל
היהדות, כעין הטיה למשעול צר, שלא פללתי לראות בך, אחרי
המבט הרחב המצוי אצלך מחסול-שלשום"⁶⁷ הערכה וחמיהה משמעות
כאן בערבוביה. יותר מאוחר - קטנה ההערכה, והחמיהה הופכת
להסתה ולפגיעה. אף דאגה לביטחון הציבורי והסחר מפני השחלטות
מוחלטת עליו על-ידי אחד-העם ושכמותו מובעים כבר בחגובה
ראשונה זו.

בהמשך הניחות של "הפרוגרמה" מעמיד אותנו ברדיצ'בסקי
על החוצאה ההגיונית מתפיסתו של אחד-העם: אם יש "יהדות"
ממילא יש גם "לא יהדות", רשות ספרותית שנייה, שאינה נוגעת
לנו; וכך גדל ה ק ד ע ב ל ב בין יפיתותו של יפה ובין
אהלי-שם. האומנם אין עוד עולם ואנשים, חפקירים וצרכים,
בעיות ולבטים מחוץ לעולמנו הלאומי? "עושה אתה את ספרותנו
ליהודית ואת החלק האנושי אתה מניח לספרות אחרות. לבנות
לאהה את הקרעים אתה נא, ומי-השלוח" יתפצו לקרוע לב כל אדם
ישראל לשני גזרים נפרדים: לחלק יהודי ולחלק אנושי..."⁶⁸
ניחות כזה לא חסר אף את "האספקט החזונית", כלומר - את האזהרה
מפני העתיד לצמות כסגירות (או להיפך - מהגחות נכונות) הגעשות
עכשיו. הרחקה-בכוח של חלק חשוב מן הספרות העולמית לא העמוד
במיבחן החיים, והסכנה קיימת ש"היא חובל לנו אחרי עבודת דור
אחד אל היהדות המערבית המוכששת, העושה את היהודים לבעלי דו-
פרצופים, ל א ג ש י ס בעלי-השכלה של חירות בכל ימות השנה
ו ל י ה ו ד י ס בימים הנוראים"⁶⁹.

ולבסוף בא הארגומנט הפשוט והחזק ביותר: הרי אין אנו יכולים
להחזיר עכשיו את גלגלי-ההיסטוריה. לא נוכל למחוק בבת-אחת את
פרי מלחמתה של ההשכלה ואת כל ערכיה, לא נוכל להסתיר את
מנינו כבת-היענה ולהתעלם מן העולם הגדול הסובב אותנו, הקורא
לנו ו ש כ ב ר אנו מצויים הרבה בחיבו. ניסיון כזה על שעבר -
אי-אפשר שיצליח בלא שיזיק, ואילו להוזה ולעתיד - טכנה נשקפת

כאן לא חדרו הלאומים, שהיא - בוודאי אף
 לרעה אחר-העם - היסוד והשורש של קיומנו בעולם. מכה
 ברד"צ'בסקי את אחר-העם בנקודה הרגישה ביותר של כל מיפעלו:
 האחרות הלאומיות! אם "ההסגר הספרותי" יימשך, ילכו הצעירים
 ממילא לשוונ-זרים והקרע יגדל ויתרחב. הן כבר עכשיו המאב
 קשה ומדאיג: "בנינו נוחנים לזרים כוחם והולכים לנסור כרמים
 אחרים, בעוד שבשלנו הפרוץ מרובה על העומד... כולנו הרינו
 עומדים עתה על-פרשה-דרכים... בעוד שאנו באים לתוך שדה אחד,
 בשביל לאכול כדי שביעה, הרי אנו נזכרים, כי ספרותנו עניה
 היא, 'יהודיה' היא ואין פה בסלה לצרכינו האנושיים" (שם).
 ברד"צ'בסקי רואה משבר חמור, שלא היה כמוהו בכל הגלות.
 בשבילו השאלה אינה לא פחות ולא יותר מאשר שאלת חיים או מוות,
 שאלה האמלטית - "להיות או להיולד?". בפיהרון לשאלה זו כרוכות
 תוצאות לאדם לעם ולעתיד. ואחר-העם אחראי למחנק היצירה עוד
 קודם שנולדה. ההתרוצצות הפנימית גדולה בכל-אופן, אין אחרות
 ואין שלימות. "הכוחות היחריים שבנו, הגדולים מן המסגרת הצרה,
 שהם כלואים בה, מעיקים עלינו, רוצים לצאת, להתגלם ולחיות,
 לקבל איזו צורה מוחשית: רוצים ואינם יכולים..." (70)
 הרגשת-המחנק, שהביע אותה ברד"צ'בסקי, מוחשת אף אצל
 שאר הסופרים הצעירים, ועמו הם קוראים ביחד: "למרחב"

"כאבר מדולדל"

בפתיחת-ירחונו "מסורה ומערכ", שסמו מעיד על מגמתו (71)
 נותן ברד"צ'בסקי ביטוי מובן וחד לבעייה זו במאבק הספרותי
 הדברים הקשים והמאשימים - במשפט מסודבל וארוך - מכוונים
 כלפי אחר-העם: "כל האומר... כי חלילה לנו להכניס לספרותנו
 העברית דברים הנוגעים לאדם באשר הוא אדם, כי חובת סופרינו
 לעבור בשתיקה גמורה על כל הרעות החדשות במדע ובספרות,
 השולטות בדות חקופתנו ודוחפות את בני-יורדנו קדימה; כל האומר,
 כי על הסופרים להתרחק משוק-החיים, מטאוננו והמונו וכל
 חליפותיו ומראותיו; כי כדית כרוחה לסופרינו להתנועע בחוג
 צר ומוגבל וחלילה לנו להסיג גבולה, שגבלו סופריה הראשונים,
 ולפרוץ גדרה, שגדרו בניה-בוניה; כל האומר וכותב כן הרי הוא
 מודה הודאה גמורה, שנאה ויאה לעמנו להיות בין הגויים ככלי-
 חרט הנשבר, או כאבר מדולדל בלי כל לחלוחית חיים ותעודתו

מראש ומקדם להיות כאחד החנוטים בין העמים החיים על פני האדמה".

בריינין, כנראה, אינו שש ממש אל הקרב. הוא שומר על קשריו עם אחד-העם ועם "השלוח" ומרבה למעון כלפיהם; ואפילו יסד ביטאון לעצמו, הרי אינו קיצוני, ומייצג יותר את "בני הגבולות" (72).

קשה מכולם - ב ר ג ר, שהוא חריף וזועם מכולם. בשבילו הרי זו "פלחמת מצווה" בכל יסן ובכל מקורש על-פי העבר ועל-פי המסורה. הוא נ צטרף לעדת מרחיבי-הגבולות והוא צעיר כאמת ודיבורו כשל צעיר חם-מזג וסאינו שליט עדיין ביצריו ובלשונו. יקשה לנו מאוד לרכז את משנתו ולסדרה כהלכה. הן הוא עצמו מבטא את ה נ י ג ו ד לכל "שיטה" ולכל "משנה סדורה". כך אף מאמריו וסיפוריו - ה ת פ ר צ י י ו ת הם, כמו לשונו וסיגנונו. "הלא צריך להכניס מן החוץ האוהלה! הלא לא נוכל להסתפק בזה, שחגא ספרותנו מקלט רק לפרובלמות של לאומיותנו ולא יותר... דברים כלליים נחוצים לנו" (73) בכל "האינסטינקטים הלאומיים" של ברנר ובכל צימצומה האיוונטואלי של היהדות והלאומיות בדעיון "העבודה העברית", אין ברנר סוותר על מקומנו בגבולות התרבות האנושית: "והשאלה לנו היא לא מה נעשה ליהדות, אלא אנו, היהודים, מה נעשה לעצמנו, שנמצא איזה מקום-מנוחה, שלא נידחק מגבולות התרבות האנושית, מגבולות היצירה, באופנים ידועים לאומיים, שלא ניסאר במקום שאנו עומדים עתה עם חרמיל דלותנו, בכל הענפים..." (74)

לאומיות ואוניברסאליזם

הזרם האנושי-כללי גוצה בספרות הצעירה ומתחיל דוחק את רגליה של התרבות העברית-הלאומית. דומה הדבר בתחום אחר, למלחמתם של המשכילים הראשונים לסובח הלשון הגרמנית שיהא לה מעמד ב צ ד הלשון העברית, אלא שלבסוף דחתה הגרמנית את העברית מתחום היצירה הספרותית הכללית. הקרע אינו מתאחה על-ידי-בך. להיפך, הוא גדל והלך. אחד-העם ממשיך להחריע על הטכנה הכפולה הכרוכה בהתקרבות-יחרה אל הסביבה: ביטול העצמאות הרוחנית וביטול האחדות הלאומית. לפעמים, כשנראים לו הדברים קשים ביותר ואין בידו להיטיב, נזקק ל"אירוניה

הדקה שלו, שהיתה פריז של הצער הכבוש, הצער שלאחר יאוש⁽⁷⁵⁾

אחד-העם ורוח מעליו כל אשמה, שחלו בו ידיביו על שהמים

את הצעירים לכרמי נחית. להיפך, תהייה הסיבות לסטייתם מה

שהייתה (אמנציפאציה, אסימילאציה, נפשיאניזם, "מהלכים

חדשים", סוציאליזם וכו') חמיר הן תיציגו וזו ת ולפיכך

יש רק דרך אחת לחיקון: יחזרו-נא הכוחות המפוזרים ויפעלו

כולם יחד בשדה הספרות ברוחנו הלאומית, ותהייה ספרותנו

"אחת מן היותר עשירות והיותר מקוריות בכל העולמי". נחדל לשמש

ובל לכרמי-זרים⁽⁷⁶⁾. מי שחושב, שהאידיאל היהודי הוא התועלת

לאנושיות "וכל השאר אינו אלא צרות-עין וקסנות-מוחין" -

דעתו שטחית, ומי שנוהג כך - "נפשו נקרעת לגזרים"; שכן הולך

הוא כנגד טבעו וניד ולו וכנגד המושג הלאומי הראשוני. אפילו

נזק לאנושות יש כאן⁽⁷⁷⁾. ביחס-הגומלין שבין הלאומיות

והאוניברסאליות, ניזונים האחרונה בעיקרה מן הראשונה. רק

קניינים לאומיים (לא עממיים) עוברים לתרבות האנושית הכללית

ומלבד אלה אין לאנושות כלום. היהדות היא חלק מן האנושיות,

אבל אין האידיאות המיוחדות שלה נבלעות ונעלמות בתרבות

הכללית, עד שאם שר יהייה לירוש את ביטולה של הלאומיות המיוחדת

בוודאי אף אין זו המסרה האימננטית של הלאומיות לשאוף לביטול

עצמה, ל"הקרבת" עצמה על מזבח האנושנות כולה⁽⁷⁸⁾.

השאלה - כיצד חורמים את חלקה של הלאומיות לאוצר הכללי

של התרבות האנושית, משיב אחד-העם, שצריך לבצר את תרבותנו

הלאומית ו בכך הצמח תועלת לכללית. הכנסת הספרות הכללית

לחזקתנו על-חשבון היצירה הלאומית המיוחדת תחליש אף אותנו

וחזיק - על-כל-פנים לא תועיל - לספרות האנושית ולתרבותה.

אפילו האם נות העברית חייבת להשאר עברית-לאומית.

נושאה ומדטיביה, כשהיו יהודיים באמת - יעשירו את התרבות

האנושית. ולהיפך, אם תשתעבד לתרבות הזרה - תיבלע בחוכה ולא

תשאיר עקבות כלל; שכרה יצא בהפסדה הכפול: לעצמה ולעולם.

מיהודים לא-שלמים חסכול אף האנושות ומיהדות לקוייה לא

חיהנה אף היא. צעד נוסף - "הצימצום" יהיה מושלם. אחד-העם

מזכיר חמיר⁽⁷⁹⁾, שאין לראות בתרבות לאומית מה שנכתב על-ידי

יהודים בלשונות זרות, לא בענייני-יהדות ולא כל-שכן בעניינים

כלליים. ספרות שנכתבה בלשון זרה אי-אפשר שתהא דוח יהודית

מקורית, זו הרוח המיוחדת, שרק בלבוסה העברי היא מתייחדת - פועמת בה. לא די איפוא ב ה ו כ נ יהודי בלבדו (רעיון קרוב ביסא אף ב י א ל י ק ברוחו זו: "השפעה זרה מן החוץ מפריאה ויפה לנו רק לאחר שהיא עוברת דרך מסגרת של הלשון העברית. יצירת-היהודי בלשון נכריה חשוכה בעינינו רק מחצית חשיבות, לפי חכמה העברי ולא לפי קליפתה הזרה" (80)).

שט ויפה

א ח ד - ה ע ט מאשים את י' ל' ג ו ר ד ו נ בכוונה להסתיר את היהדות באוהל. הוא רואה בספרות שלאחר י' ל' גורדון רעשנות המחכונות לחקן רק את החיצוניות, את "האדם בצאתו", בעוד ש"היהודי באהלך" נשאר כשהיה. הדיאקציה של הספרות הצעירה מדגישה את "היהודי בצאתו", אבל אף יהודי זה הוא מחוסר-בוח ונכה רגליים. מפני שהכל פנו לצד האנושיות ולא עשו את הדבר האחד שהוא הנכון: "אדם באהלך". "היה אדם באהלך" - זוהי התורה החסרה לנו עכשיו וזו גם מעודת הספרות עכשיו. זוהי הערובה היחידה לתיקון הרוח של האדם ושל האומה. "האדם באוהל" הוא הסניע הגדול, שיחבלה אחר-בך גם בחוץ, ורק מ"אדם באוהלך" תוכל ליהנות אף האנושיות. זו תייבת להיות הדרישה מן הספרות "בעת צרה", שהיא גם "עת לחוכמה" (81).

ב ר ג ר , שהעריך את י' ל' גורדון, מנתח את חולדות הרעיון הלאומי כחקומה המשכלה על-פפ הסיסמה הילגית הידועה. הוא מכנה אותה כ"צו מחפיר, שאי אפשר לשכחו ואי-אפשר לבלי התרגז עליו". בילגולה של סיסמה ל"היה יהודי באהלך ויהודי בצאתו" - לא נחנה לנו שום חכמית מעשית פרט לתילי-תילים של תיאוריה לאומית הבנויה על הערצת העבר ולסיכך נכסלה, מ"שנחבלתה סוף-סוף גם הסעות של האידיולוגיה הלאומית המודרנית ... וכל התיאוריות הלאומיות הצולעות... המצעים הרוחניים של אבותינו, שהחבטאו במליצות מדרשיות ולפעמים אפילו ב"חייבת פיון" בעל-הביתות, האפיטרומסות. אף את הצעת-הניסוח של אחר-העם - "היה אדם באהלך" - דוחה ברנר, מתחמת התנגדותו לניסוח כלשהו: "לא היה כך" ולא "היה אחרת" אני היחיד העברי ה ג נ י אדם באהלי ואדם בצאתו לקראת אויב... אדם על-ידי עבודת האדם שלי" ... "אין אני צריך כלל להטיף להכרה לאומית ולעשות הכל בכוונה לשט יחוד הלאומיות, כי כל חיי

יום-יום שלי הם חיים לאומיים במזמון⁸²). אין זה מתקידנו להוכיח עד כמה אין שום משמעות מעשיה לדברים אלו בנסיבות עומן ההוא ובמאבק הגדול על אמצעי חינוך עד המקום המאוס שבו יכול אדם לומר "חיי יום שלי הם חיים לאומיים במזמון".

אף א"ד ג ו ר ד ו נ "מחטל" אחר-כך את הוויכוח הממושך על טיטמת י' ל' גורדון בספרותנו. בפיתוחנו יש משום חידוש על-פי תורתו ועל-פי הרקע החדש.⁸³ "בבוא האדם לארץ ישראל והוא פועל וחי על יגיע כפיו, פה אין צורך ליהודי לזכור תמיד בכל עת ובכל שעה ועל כל מדרך כף רגל את יהדותו, למשמש בכל רגע בכיסו היהדותי, להיות יהודי 'באהלו' או 'בצאתו' או בשניהם יחד. פה הוא יכול להסית דעתו מיהדותו לגמרי". הוא הדין לגבי הוויכוח על ההבדל שבין י ה ו ד י ס ו ובין י ה ד ו ת (ראה להלן): "ומתוך שהם (הנביאים) היו יהודים, אנחנו קוראים למחשבותיהם אלה יהדות. וכן הדין בתחית היהדות בימינו אלה.

מזרח ומערב

"הלנצח יהיו אהלי-שם סגורים בפני יפיתו של יפתח" - שואל ב ר ד י צ' ב ס ק י. פ ר י ש מ נ במוח במהלך ההיסטוריה: ירוח ההשכלה בכלל הולך חמיד ממזרח למערב, לפיכך אין שום טעם לכלוא את ספרותנו במזרח, כמו שאין שום טעם לגסות להקים מולדת במזרח⁸⁴.

"אירופיותו" של אחר-העט אינה מטפחת את הצעירים. אין הם מסכימים להפדרה שעושה אחר-העט⁸⁵ בין ה ח ו כ נ , שאי-אפשר לנו לייבאו מאירופה, מפני שהוא תוכן זר לחיינו ולרוחנו; ובין ה צ ו ר ה האירופית שהיא באמת חסרה לספרותנו. לפי חמיסתו של אחר-העט צריך לסגל מאירופה את הטעם הטוב, הנימוסים היפים, הסדר במחשבות, בהירות הלשון, שיפור הסיגנון; להדול מפספוסים ולגרוש את הבסלנות ואת "חידודי בית-המדרש" - "אז תהיה ספרותנו אירופית, אף אם ת כ נ ה יהיה 'יהודי' בלבד". צורה גאה, דרך-ארץ, יחס הברותי ושאר מידות שבין אדם לאדם, שנשתחו אצלנו על-ידי הגלות וחלאותיה - אלה מוכן הוא ורוצה הוא ללמוד חמיד מן האומות הנאורות במערב. נכונות זו אינה מונעת אותו מללעוב על מנהגים אירופיים סנוביסטיים, פסוליים מבחינה מוסרית, שמשום-מה נדמה לו, כי דווקא אותם מוכנים "הצעירים", ובעיקר

"הבוהימה", לחקוק חיקוי עיוור.

יותר מזה, אין אחד-העם "מחריף" - לא בשביל אחרים ולא בשביל עצמו, כידוע - את חוצאות ההשכלה המערבית בפדעים השונים, במסיכולוגיה ובמילוסופיה, בחינוך ובסוציולוגיה, והוא בעצמו, כידוע, קולט הרבה ומשהמש בטאמריז במחקריהם של אטכולות ידועות בתחומי-המדע ההומאניסטי מן המערב. אבל, אין זיקתו אליהם זיקת התפעלות עיוורה והכנעה גמורה בפני "גילויי המדע המודרני" הוא מ ש ת ש ברעום כלליות כמי שמשחמש בהמצאת הקיסור או החשמל וכד', בלא החתיבות מוסרית-לאומית או אידיאולוגית כלפי המכצא של הקיסור או החשמל וכו'. גישה זו כלפי המדע הכללי אינו מחייב כלל התבטלות בפני העמים או אפולוגיטיקה חולנית, שלקו בה כל סופרינו, החושבים את עצמם סניגורים לעמים בספרות ובשאר-טטחים. אותו סופר, אפילו הוא כותב "ליהודים בלבד, ובשפתם, גם אז עיני רוחו אינן מוסקות מלהבים 'עליהם', אל שונאי-ישראל הגלויים והנסתרים... להביא א ו ת ס לידי הכרה, להוכיח ל ה ס , להצטרף ל פ נ י ה ס . לעורר ר ת ס י ה ס וכו'... דבר המשפיל כבודו של אדם הוא להצטרף, ללמד זכות, "כמעט לבקש סליחה על חפצו להחקיים..." (86) והרבה מדובר בתקופה זו על הנסייה הכללית של השוואת כל מאפצינו הספרותיים אל המאמץ האירופי, על רגסי-נחיתות (שרידי-"ההשכלה") עד שאין שום דבר נמדד על-פי ערכו הפנימי, אלא על-פי "שדומה הוא מעט או הרבה לפרי ספרות נאה, שאנו רואים אצל אחרים" (87). אנו בטוחים, שאחד-העם מפריז בהערכתו זו, עכ"פ - בניסיון המסיכולוגיים ובחיאור מעמדם האווילי של "הסופרים החשובים" הללו. הוא אף מעביר את הסענות האלה כלפי היהדות המזרחית בולה המהבטלה בנחיתותה מפני הציונים המערביים. בחרגית, בעצם אותן השנים שהכל נהגו לכתוב "מכתבים גלויים", כותב קליינמן אל אחד-העם (88): "הנני חפץ להאמין, כי רובו של קהל משכילינו כבר יצא מכלל ילדות כזו, לחשוב את אהינו בני המערב לעדה שכולה מילוסופים וחכמים כוללים ולהעריך כל מילה היוצאת מפייהם. ונהפוך הוא, כי בחור ריאקציה לרזה הדור שלפנינו, רוב משכילינו מתאמרים לשופטים דמים ואין כל אבסוריסט חשוב בעיניהם".

האמת היא, שכשם שאחד-העם לא ביטל את הצורך ליסול

צוה אירופים וחכמים מדעיים להשכלתנו הכללית, כך אף לא
ביטל את הצורך "להשוות כל חזיון בחיי-היהודים והיהדות לאותם
החזיונות הקרובים לו בחיי עמים אחרים, כדי שיובן על עניין
וסיבותיו הכלליות, שיסודותן בסבע האדם, ולא תהיה עוד היהדות
בעינינו כעולם הפוך העומד בנס ודבר אין לו עם חוקי החיים
בכלל" (89). ויותר מזה, זוהי בעיניו המשמעות האמיתית של
"ידיעה עצמנו", שהיא מטרה הספרות עכשיו; ידיעה רחבה ומקפת
את כל חזיונות העולם והחיים ואם כל הקשרים הגלויים והנסתרים
וכו' עם העולם שמסביב לנו (90).

דבר אחר הוא – להחשב בדעת הגויים עלינו ועל סגולותינו
העצמיות, וגרוע מזה – להסיק מדעתם זו מסקנות של צורך בשינויים
מהותיים בחיינו הפנימיים ובהשקפותינו הלאומיות-ההיסטוריות
והמוסריות (91).

ב י א ל י ק , משמיע את דעות רבו אחד-העם, כשהוא כותב
לברדיצ'בסקי (92): "האזנות השיפור והשכלול באין מעמד לרגלים
ורוח לנשמת אפים – הוא דבר שראוי לשים אליו לב. על-פי דרכי
איזה הגיון מוזר יצא לרבים מן מרחיבי ספרותנו, שתרגום דברי
שיר מנביאי אומות העולם יפדה את ישראל מכל עוונותיו וצרותיו",
ומוסיף, שרק אחד ויחיד הולך לבסח דרכו בדורנו זה – אחד-העם.

ו פ י י א ר ב ר ג אף הוא בעקבות אחד-העם, בסוף

שהספרות הכללית והמחשבה האנושית נהנות מספרותנו הלאומית,
שהרי "זאת לא יבטיח כל איש, כי אם פעלנו מאומה לסובח האנושות
היתה פעולתנו אך על שדה הספרות" ... ולכן זוהי חובת ספרותנו
אף כיום, "להביע ביצירותיה את 'המילה האחרונה' של השאיפה
האנושית. ואז תהיה הספרות מאליה לספרות כללית" (93). סופרינו
ומשוררינו יכולים להוציא את בעיות היהדות הלבביות, ו
העמוקות והנפלאות לקניין אנושי כללי, ולהשפיע בזה – לזערת
עמנו – על לב האומות. ופייארברג, זה הצעיר והרך סוסה פתאום
לגמרי מחורת רבו ופזונה אל סופרינו בקריאה פתימית: "קומו נא
סופרינו, קרעו את סגור לבבכם והראו נא את פצעי האנושיים
(כלומר – הפצעים שהסבו לנו האמות) לכל באי-עולמנו". זוהי
הדרך היחידה להשיג את "רחמי האמות" על צרת ישראל, התעוררות
אנושית לרפא את העם האומלל שמהיה אחלתא דגאולה...

ו ל פ י כ ר מיוחד, לדעתו, להתווכח על מנת לסתור את
טענות השווא של "הצעירים" המחזוננים על צימצום רוחנו ועל

עניות החומר והתוכן הספרותי בחיי ישראל⁽⁹⁴⁾.

אין צריך לומר שר"ש מן, שהקים בניין שלם על-פי "תורת המערכה" שלו, שכרע בדרך כל ימיו לכל מה שהוא מערכי, ש"מערכי" היה לו שם נרדף ליופי, למודרני, לאמנות, לרגש, לסיגנון ולאדם וכו', שברדיצ'בסקי אמר עליו ש"באיוה מובן אינו סופר יהודי רק סופר מערבי" אבל אמיליו אחרשפרייז מספר על התוב הספרותי של הסטודנטים בהתחלת שנות ה-90, בברלין, שהביטו על ניששה, ברנדס, איבסן וסופרים צפוניים כיוצא בהם כעל "נביאינו החדשים"⁽⁹⁵⁾ וכך גם ברגר אינו מסכים לדעתם של אחד-העם ושל מנדלי, שאין לנו להתחשב עם דעת הגויים.

עלינו. היחס החדש וההתמצאות החדשה בעולם מחייבים, לדעתו, שימת-לב אל הגויים ואין לנו זכות להגיד "מה לנו ולהסד".

השתקפות בעצמנו והתעלמות מכל הטובב אותנו חשב את הריאקציה בצורה של התפעלות עיוורת ורגשי נחיתות: "ואולט אם אי-".

התחשבות באה מתוך חרשות, מתוך קהות, אם השכן אינו מתחשב עם דעה בעל-הבית עליו, שלו הוא צריך, בו הוא תלוי... אז

כבר טוב מזה, "הדור הזה", ש'ההסכמה האירופית' פועלת עליו והוא מתפעל⁽⁹⁶⁾. וכך מגלגל הוא את אשמת "התפעלותו" הטאסיבית

של דור זה על עמדתם העקשנית של פרנסיס הורדנאיים.

בנקודה זו משמיע לנו ברגר יצ'בסקי את הדברים הקיצוניים ביותר. אין מקום להסברות של אחד-העם ולאזהרות

של חבריו לבית-המדרש; אין להתחפף בסענה-נגד של ברנר או בהצטרפות של עליינמן ואחרים; "השאלה אם לקבל עלינו את

החרבות המערבית בכול היא השאלה אם לחיות או לחדול. מערב ומזרחן כל אחד מחמלא מחורבנו של חברו" אין הוא משאיר

לנו ברירה כלל. ניסוח חריף מזה אינו ניתן למשרות. כאן שני עולמות המתנגשים בשאלה - "חיים או מוות" בשביל החרבות

העברית: "להיות היהודים האחרונים או עבדים ראשונים"⁽⁹⁷⁾.

ברדיצ'בסקי, כמו פרישמן, אינו מסכים לשום אוריינטציה אחרת בתחום החרבות, האומנות והספרות מאשר במרחב המערבי בלבד.

זוהי המשמעות הבלעדית של חתימת-הרוח בדור החדש. מלבד הפילוסופיה האימננטית שלו בנושא זה, הרי אנו זוכרים, שהיא

גוה לו, ממני שאין הוא מעורב בשום בעיות-ציוניות, שחמרהנה לו לעמוד ולהחמלל כשפניו כלפי "מערב".

2. מקומו של העבר הרוחני בתחיית ספרותנו

כלום אפשר לוהטים מהגדרה כלשהי של מושג "אומה" את הערך ההיסטורי שלה? כלום אפשר לומר על העבר כולו או על חלק מסווג בלא לסבוג בכך את שלמות ההגדרה, כלומר את שלמות החיים בתוך יחידה חברתית נזק. האם תייר של אדם גמלים לו רק על-פי "השנים הטובות" שלו, על-פי שנות-היצירה והספריות שהיו לו בחולדותיו, או שאף ימי-מחלה ושנות-אין-אונות נכללים בשלמותו ההיסטורית?... כלום אפשר להתחיל הכל מחורש "ולחביא באולה ע-ידי עחיד שאין עמו עברי?" עם כל הה מלמות-המעושה שבשאלות מעין אלה, הרי הן נשאלות בכל הרצינות ואף החשובות עליהן ניתנות בכל כוח הסתעבה ומעמקיה.

המספלים בשאלות אלה נובעים בגורמי היסוד של מהותנו הלאומית ושל מיתותנו היהודית. אם נות לנו היום לקבל את דעותיו של אחד-העם, אם רוצים אנו ליישב את הסתירות המצויות בהן - ואם לא, צריכים אנו להורות שהוא חורס הדבה יותר מכל האחרים בזמנו לפיתרונה של בעייה-המוצא; "מהי יתותנו כיום?" את החשובה "הנאיבית" של הסתירה הדתית כבר אינו יכול ואינו רוצה לקבל, ואילו חשבות אחרות הן מטוכנות מאוד, מפני שאין בכוחן לספק, אפילו "תחליף" זמני שנועד מלכתחילה, להגנה מפני נפילה לתוך חלל עמוק, שנוצר עם "מות האלוהים" (לאחר שניסשה והחולכים בעקבותיו בספרותנו "המיתות") (98).

מושג השלמות

הנאי העבורה הרוחנית חס "הכרת-עצמותו של העם ודרך התפתחותו בעבר, הכרת-אחדותו למרות פיזורו בהווה, על-ידי רוח אחת הפתיה את כולו, והכרת תעודתו לעתיד". כל שלושת הנאצים הללו ביחד, כוח בהם להביא להעוררות מנימית ולהתפתחות של הכרה לאומית, שהן המסגרות את הסיכוי היחיד לחיים אמיתיים (99).

היהדות היא מופעה היסטורית אחידה ורצופה, מאוחדת בכל

הקופותיה, שחוליותיה קשורות לשדרה אחת, ללא הסדרה וללא
גיתוק. יסוד-גמישותה של שדרה זו, שיש בה כמובן אף חוליות
רפות, נעוץ במושגים "ארעי וקבע". אף מקור הספרות בתפיסת
הווייתנו הלאומית נעוץ בהתעלמות מן "הגמישות" הזאת.

"רוח היהדות" (שיריבים קשים מן הסחנה הדתי ומן הסחנה
"המחודש" מ נסים לנפצו בלא הרף) הוא הצד הקבוע ו"המוחלט",
הכלתי-משחנה בכל שינויי החנאים ובכל התקופות השונות. רוח זה
הוא השומר והמבטיח את הרציפות ואת האחידות הפנימית, מבחינה
זו אין דורנו שונה משאר הדורות שקדמו לו. אף "דור ההווה הוא
לא רק חוליה בשלשלת-ההיסטורית אלא הוא חי "באור היסטורי"...
העבר הוא לא רק מקור-יניקתו של ההווה, אלא הוא חודר לתוך
חוכם של חיי-ההווה ומעצב את דמותם⁽¹⁰⁰⁾. אין להתחיל כלל
את מעשה התחייה בלא הצליחה אל נבכי העבר ואל אוצרו על-
מנה לשלוח מחוכם את כל הקבוע ועומד, את כל הנכסים הרוחניים
שהם חלק מעצמותנו וממחנהנו. ניפוי, בחירה, סינון – כן
נוראין אבל התעלמות מוחלטת מן העבר סותרת את עצם המושג
"תחייה".

רציפות-ההיסטורית ואחידות-הדת

רציפותה/ ההיסטורית של כוח היצירה (שסיסנו המאחד
היא קיצוניות מוסרית), שלא ספק אף פעם בגולה, אף הוא אות
נוסף לרציפותה של ההיסטוריה שלנו, כמו שהיא (רציפות כוח
היצירה) היא אף תוצאה ממנה.
על עיקרון זה של רציפות היסטורית ואחידות-רוחנית אין
אחד-העם מוותר. נכון הדבר גם ביחס "לאני" האורגאני והשלם של
האומה כולה, "שהוא בעל אברים ו פרקים שונים, אבל הוא חמיד
אחד", והן ביחס לכלל-התקופות. כך אף האידיאל של האומה הוא
חמיד אחדן אפילו הוא מסתמר למעמים בחוץ ערפילי עננים...
וזהו גם סבעה הדינאמי של ה נועתנו הלאומית בימינו, שיש בה
מאמץ ורצון משלה עם רצון-הדורות המקורי, להוסיף חולייה
בהיסטוריה היהודית, באותה השדרה של חוליותינו.
לפיכך מחנוד אחד-העם לכל מי שביקש להכדיל בין תורה
הנביאים ובין היהדות המעשית המאוחדת. הכל הוא המשך אחד. (101)

התחירות שמבליים יריביו ביחסו של אחד-העם עצמו ליצירת
הגלוח (102) גיחנות לישוב בכטילות העקשות הכללית על יחסי
ההווה והעבר. מצד אחד: "לא יכריחונו... דגשותנו לחשוב
אח נחלת-האבות בכל פרטיה כחוקים ונימוסים העומדים למעלה
מן המקום והזמן" (103), מלומר שחווה וקנייניו הם לפחות שווים-
זכויות עם קנייני-העבר, ואין לעבר שלטון בלעדי סמוך
לחליכים ההיסטוריים הכלליים. ואילו מצד שני, "הרי החברה
כולה בכל דור אינה בעיקרה אלא כלי-השמישו של רצון הדורות
שקדמו לה" (104), וההווה אינו אלא המשכו הישיר והחיוני של
העבר. (105) יותר מזה, הדרך שטללו אבותינו בעבר הוא המצב
הגורמאלי של חיי חברתנו, ונקודת-משבר, כאן ושם, במסלול זה
(כמו, למשל, החנועה הלאומית החדשה) חן רק "פרי חפץ הקיום
הלאומי המתעורר להתחזיר את דור-ההווה לתוך המסילת
ההיסטורית" (שם).

הכרזה ברורה ואיחנה שהחתייה הלאומית אינה אמרית כלל
בלא הלושון העברי וה ובלא ארץ-ישראל, מעלה עמה
נימוקים מעין-מיסטיים על הקשר שבין רוח-הלאום,
המחלפת ~~המחלפת~~ בלשון והמקבלת את נשמתה החייה רק מאוויר הארץ
ועל קרקעה. וזהו הכרעה חד-משמעית לעומת התרופצות של דעות
יריביו השונים, הנאלצים לחמרון בכל כוחם או לכפור בעיקר
הציוני מכל וכל, כדי לקיים את הגדרותיהם על "החתייה לאומית"
אחד-העם מנסה להחיות את האומה המאובנת והמתנוונת על
קשירת הקשר החדש, באמצעות חוליות-חזון, עם אדום
המקום שבו נפסק הקשר המקורי. אין לו אמצעי אחד כדי
לחזור עמו מן הגלות אל הארץ היעודה, אלא מדד זה
העבר, שהן - החוליות של היצירה התרבותית, הבריאה.
כביכול - "איבולוציה - בפיוון ההפוך"... שלא כמו "הצעירים"
המנסים לרלב "במטיעה גסה אחת" על כל יצירות-הגלות "ולחתקשר"
מידיה עם היצירה הקלאסית שלנו. ומהם - הסבורים כפדישמן
שהטאיה לשוב ולרכוש מולדת לעם ישראל אינה אלא חלום בטלי.
אחד-העם ידע כי "אין לדבר על גניזה בלי לדבר על כינוס,
כשם שאין לדבר על אוכדן בלי לראות את דרך החתייה, שאינה
יכולה להיות מיסית, ביולוגיה גרידא" (106).

"המטיעה הגסה"

פרובלימאטי מאוד הוא יחסו של ברדיצ'בסקי אל הבעיה שלנו. אין שום ספק, שהוא מכיר בקיומן המוחש של "ירושם הידורות" ו"מעמסה חרבוהנו". הוא יודע את האמת – אבל מתכוון למרוד בה. ברור כמו-בן, שחרושם המחקבל אצלנו מקריאת רשימותיו הקצרות, דברי הביקורת והאפוריזמים שלו בנושא זה – הוא, שלפנינו לוחם רב-בוח בכל הירושם הרוחנית הגלוהית עד בלא שרידן לא כך הוא חסיד הירושם המתקבל מקריאת מאמריו הגדולים או מוויכוחיו היסודיים עם אחד-העם בנושא זה. הצבעתו על היחס-המהסס שהוא מוצא אצל אחד-העם עצמו, "המשחמש בהכרעה הדגילהן אחוז בזה וגם מזה אל מנה ירך...", משמשת כשכילו חיזוק, כי "אין כל תקווה לתחייה חדשה בלי מטיעה גסה ובלי שיבה לימי קדם"¹⁰⁷, ואילו כשבילנו היא משמשת הוכחה, עד כמה שרוי הוא עצמו באי-ביטחון ובאי-בהירות, הדרושים לו כדי לחתוך אחת ולתמיד את "הקשר הגורדי" עם "העבר" שלנו.

לכאורה, טוען ברדיצ'בסקי – בסדרות מחקרים ובפרוזה פיוטית – כי "המטיעה הגסה שפסעה הספרות הזאת על כל המון הידורות"¹⁰⁸ היא לנו לכרמה. אותה קפיצה שרצון, בעיניים עצומות, שקופצת ספרותנו הצעירה על-פני דורות הסרי-בוח-יצירה – מטיעה כזאת צריכה הייתה להיעשות, ואם אינה נעשית – בדין הוא שהיעשה. אבל למעשה מסתייג הוא בכמה נקודות מניחוק מוחלט. קודם-כל "מחיר" הוא לאחרים לעסוק בספרות עתיקה ואינו טוען כלפיהם "מה העבודה הזאת ל כ ס ם כי אם מה העבודה הזאת לנו?". שנית – כוונותיו עם המאמרים "עבודת בתוך הידורות" "וחלשון וספרותה" וכו' של אחד-העם, מצטט הוא את בעל-המאמרים האומרים: "אני יכול להוציא משפט כלכבי על האמונות וחידעות שחנחילוני אבותי, מבלי שאירא פן יינחק על ידי זה הקשר ביני ובין עמי", ומוסיף את דעתו של: "וזהו הדבר שאנחנו מפצים"¹⁰⁹. כלומר – לא בניזח מוחלטת, אלא ס ל ק צ י ה ומיבחר על-פי ראות עיניהם. ועוד, ברדיצ'בסקי אינו מ'תעלם מן העובדות ומן המסקנות "שכוחנו ועצמותנו מונחים בתולדותנו הארוכה ובהעבר הגדול שלנו", אבל אינו מוכן להסכים בשום פנים להקדצת-העבר, כאילו היה איזו "ישוח"

נפרדה, עצמאית ונבדלת מן ההווה. עבר כזה "הרי הוא בעצמו
מכטיק את חוס חיותו".

ואף את היחס שבין העבר ובין העתיד אין הוא מכחיש.
"אמנם ע. ל. ירי העבר שלנו יש לנו זכות חולדתית להחקיק
לעתיד ולתבוע זכות קיומנו וכו' (110); אבל המסקנות הן בכל-
זאת חמיד לרעה העבר, לא כל-כך מחמת עצמו, אלא מחמת "מה
שנהייה ממנו".

כלום אין ברדיצ'בסקי יודע שהמוטגים "החיה", "התחיות",
"רנסנס" וכו' כוללים בעצמם מהות את המושג
"עבר"? אבל הגיונו אחר הוא: "בשומנו לבנו אל העיקר, אל
החיה-העט, אין אנו יכולים לישא פנים גם למסורות אותו
העט...". (שם).

ברדיצ'בסקי מרים מחדש על גס אחד מן המוטיבים
היסטוריים של תנועת ההשכלה העברית והכללית: את ביקורת-המסורת
ואת הדיהיסטוריוזציה של הולדות עמנו. הוא ממשיך במקום
שהפסיקו קובנר, שור, אברהם קרוכמל, וביחוד - י. ל. גורדון (111)
שמוטיבים מפורסמים מן הסואפמות שלו צנו שוב בסיפוריו
ובמאמריו של ברדיצ'בסקי, כביצירותיהם של "המודרים" האחרים
ברנו, טרנזיחובסקי, גנסין ושניאור ועוד. את ההשקפה "האחד-
העמית" על הרציפות ההיסטורית של הרוח ושל היצירה היהודית
שהיא משותפת - בהנמקות אחרות - אף לכינס וליעבן,
לשפיר ולברנפלד ואפילו לאד"ג ועוד (111/א) - הוא מנתן לגמרי.
"יסורי החולדה" רודפים אותנו לכל מקום שאנו הולכים יכי
נצא הטה, גלינה ביערות, נעלה על ההרים או לחוף הים נשכון...
אם נאהוב או נשנא, אם נחשוב או נזגיש - בכל יד החולדה
מושלח, יד העבר הארוך... והיא רודה בנו (112). זהו אף אטרנה
של היסטורית הגלות שלנו בעצמה, ש"במשך אלפיים שנה לא היה
לנו הווה כלל; עבר ארוך מקיף אותנו, עבר בלי הווה וכלי עתיד (113)

לא רק את האחמול

ברשימותיו הקצרות ובאמוריומים הפיוטיים שלו אנו רואים
את ברדיצ'בסקי בכל קשיי לכסיו ונפחוליו עם הנושא
זה. "יום מחר, את היום חנו לנו ולא רק את האחמול... העושר
השמור לנו רק מאחמול הוא עוני של היום ואי-האפשרות להתעשר...
מאמין אנכי באכזתי, באכזתינו. מאמין אנכי, שהיו כאשר היו

וחיו באשר חיו; אבל חנו גם לנו לחיות, חנו לנו מקום לחיות מעצמנו ולעמוד על עצמנו... וכל אחסול, באשר הוא אחסול, תחת תחידה תחת יסודי היום. כל עבר באשר הוא עבר קובר את ההווה וכל ישן מולע את החדש... (114) העבר דחה את ההווה ועשה אותנו לגושאי סבל בלבד.

הוא האיש שצוקו־אנחנו לא נדרוש אל המתימן חיים אנו חפצים, חיים הוויסן, הוא אף זה שכח את הדברים הימים במסחו הנדחת "לשאלת העבר" (115); "בשעה שאנו עומדים בתוך העניינים במסיבות חיינו בעצמנו, העבר עלינו כאבן-מעמסה ואנו מתנגדים לו בעברה וזעם. אחר הוא הדבר, כאשר נביט אל העבר בתור אנשים דואים ולא גלחמים, בעת שנתייחס אליו כאל דבר שלם עומד וקיים בתור חזיון תולדות; אז ישתנה היחס הזה, אז גם יפה הוא העבר למעשים ועשיר הוא... מה שאדם אינו יכול להשיג כיום אחר יכול הוא לעשות בצירוף הימים שעברו וחלפו".

כשעדיין היה לוחם, אמנם הכיר בסלסולה של התרבות ההיסטורית אשר לא כתרבות העמים, שהיא רק רכוש ונחלה - תרבות-ישראל נקשתה לחובה על הציבור... וזה שידור ישראל הוא חי אוכל את עצמו (116). ובתוך מלחמתו ידע את חוסר החכלית שלה ותורה בכישלוננו להשתחרר מעול התולדות; כל מחשבותי והגיגי אינם אלא חוצאת סבל הירושה ממחשבות-אבות... גם בעת שאני מחיר חרבות הנני רק בן לאותם הדורות שהנני מוסע על ראשם... והרעיון לדעת ולהרגיש את עצמי סבוע במסבוע נוסחתי ביאני לידי יאוש וידא אוחי (117), אבל דברים אחרים אנו שומעים מפיו כשעמד מללחום... מניני שירה, השתכחות-נפש והגיגיון מופלא יש בהמשך הדברים באותה המסה "לשאלת העבר". מדבר הוא על כוחה של מסורת, שנחקשה על-ידי הציבור מדור דור, על כוחו האדיר של העבר לרכז את הלב הקשה ולרפא מחלות-רכאון, להעיר נשמות ולהכניע את האדם בפני קדושת-הקדמונים - "גם בשעה שאנו מהדהדים אחרי מציאות השט וכופרים באחדותו... זהו הצער התולדותי והם יסודי-התולדה, יסודיים המלאים את נפשנו ואת רוחנו ועושים אותה קרעים-קרעים, ניגודים-ניגודים, נצחונות ואנחות, אנוחות ונצחונות". ובכשירוננו הנמלא להביע רעיונות כצימצום אפוריסטי מלאי-רושם של זעקה כנה ולבבית הוא מסיים את מסתו המצויינת כך:

"כשאנחנו מנצחים את העבר הרי אנו בעצמנו הגנו המנוצחים.
ולאידך, אם העבר מנצח, אנחנו ובני-בנינו חנו המנוצחים...
טח-היים וטח-מוות בדבר אחד. מי ימנה לנו דרך? מי ימצא
את הנתיב?..."

בין העבר ובין ההווה נקדעה גפשו של המשורר, מלחמתו
מלאת-הרגש באחד-העט, שמעדיף את העבר וקנייניו כדי למלא
בהם תוכן של הספרות העברית החדשה, נסתיימה למעשה בפרישות
מחלטה בעולמה של ספרותנו העתיקה. בעולם האגדה והמיסטריון...
גישה מנשמת היהודית, מורשת-עבר גדול, שהיתה צפונה בשורשי-
סווייטו. אבל האפעתו גימרת הרבה בשירה-הדור שלו ובשירה-
הדור שלאחריו. הסתירות-ההגיוניות הפכו לחומר מזין את השירה,
האובהת ודיוקה את הקרעים ואם הניגודים, כידוע.

בלא יחוס

זועם וחקיף מברדיצ'בסקי היה ברור, שלא נתן
מקום להיסוסים ברוב דבריו. "האימפולסיביות השיטתית" שלו
התכה את דעותיו ולא הסאירה מקום לשום אשליות באשר לכוונותיו.
הוא לא רצה לראות כל קשר בין הכוח-העבר לבין מציאות-ההווה.
ובלא שום מעבר קפץ מייד אל הסוגים הגבוהים והצורמים ביותר
בוויכוח הכללי על הנושא: "ואני וכמוהי, למרות שאנחנו
שנאחנו לחלמוד וכווננו לתקיד ההיסטורי, שמילאנו בכל ימי
חיינו, הגנו יהודים במובן היוצר טוב ונעלה של הכלה, ואי-
אפשר לנו לבלי להיות יהודים כאלה, כי אנחנו בעצמנו חנו
היהדות ככול, אנחנו בעצמנו חנו האסמסוסי רה
היהודי...". (118) זוהי חשבתו של ברנר על המושג
המקובל של אחד-העט "אוויר היסטורי", כינור מכיל את כל
יצירת הגלות ואמיליו את הקרובה לו ביותר מ"מות החשכלה",
עקרונותיה, מלחמתה, קטנותה ונתיבותה - גם יחד, ערכה היחיד
אולי הוא בזה שהסייפה למלאכתו ברנר בורח מפני העימות
והסירחון שמילאנו את האוויר בדמנו השמור! "האמנם ישאר
לעולם מוזהמי העולמי" (119) כל סיפוריו של ברנר הם כתב-
אשמה אחד גדול על "יידלאך מזוהמים" על כל מום דע שיש
ושאין למצוא באחיו בני-עמו. כל מסירות-הנפש שקיימה את
עמו, כל קידוש-השם שחיסן את אוטיינו, כל אגבורת הגוף
והנפש - מדיפים ריח של סינומה. כל סיפוריו, כמו כל מסותיו,
צריכים לשמש מחאה-זועם ושנאה על השחלטותה הבלעדית של המורשת

היחודית הרקובה, שאין ממנה מנוס ומפלט בשום פנים. הידור
 טובל ונענש בעוון אכזריו, אכזר אכלו בוסר ושיני בנים הקהינה.
 היא הנוחנה, שצריך להכריז מלחמה עד חרפה גם באלה המדברים
 עדיין בשם העבר, בלאומיים-ההיסטוריים; בהם ובכל הנסמכים
 עליהם "בערב-רב שעלה עמהם, עם הלאומיים, כידוע: כל מיני
 מעריצי-עבר בעלמא ונסוגי-אחור ומביני (על) דת וסגיוני-הדות
 ומתיימרים באהבה-עמם, בעבריותם, באיריאליזם הנצחיים, בצדקם
 המוחלט, במצעם המוסרי וכו' וכו' וכו' (120)

א ה ה - ה ע מ מייחס את כל אפשרות קיומנו בגלות "רק
 בהיותנו מרגישים את עצמנו כ'אריסטוקרטיה' היסטורית, ובשעה
 שחזר הרגשה זו ונהיה בעינינו כשאר האומות הקטנות בעלי-ערך
 קולטורי-היסטורי, רק עם לשון חדשה (ג'רגון) ולאומיות חדשה -
 'דימוקרטית' - נהיה אז באמת האומה היוחד שפלה בעולם, אחרי
 כי אין לנו אותו הבסיס המוחשי, הקשר הלאומי עם א ר ז
 י ד ו ע ה , שבה סחרכו רוב העם, שעליו עומדות שאר האומות במקב.
 הקטנות הנלחמות על קיומן (121). ואילו ב ר ג ר בז לכל
 מחשבה יחידה של הערכה-עצמית מעין זו. שהרי בהכרח שחזק קשורה
 ב י ח ו ס - ה י ס ו ר י , כלומר בהודייה בערכה הגדול של
 העבר. "העודתנו עמה היא דיוקא להכיר ולהודות באי-הייתוס
 שלנו מימות עולם ועד עתה, במיסול האומי שלנו, ולהתעלות
 ולהתחיל הכל מחדש. לא מיוחסים אנו...הוי, כמה לא מיוחסים,
 אבל עוד יש מקום לחיקון, תמיד... (122)

פקוח-עיניים עומד א"ר ג ו ר ד ו ז ב מעגל תוויכוח הזה ואינו
 מסכים לדעותיו של חברו-לדעה זה (ברגד) בארץ-ישראל. במאמריו
 הארוכים בשנים האחרונות לחקופתנו הנדונה (חקע - פרעה),
 שבהם הוא נוגע כמעט בכל העביות, הקטנות והגדולות, של
 "מולמוס החתייה"; הוא מסתח עמדה של חיכום בהשקפה של "חלכה
 למעשה", כסדגליו עומדות על אדמת-ישראל וחפולמוס העיוני הארוך
 מקבל עכשיו משמעות קונקריטית ואקטואלית.

בנושא זה של יחס הספרות הצעירה אל קנייני העבר מחרומם
 א"ר גורדון למעמים לרעה של אכירות פיוט. הוא וראה לגבר
 עיניו את הרוב הגדול, זה שלמנים ידע כל כך 'למסור גמשו על
 קדושה השם', הולך ונמשך משום אל חביצתו יורע כיום את החורה,
 כי שקר הדוח, הכל האיריאליזם, כי יפה שעה אחת של 'עולם הזה'
 מכל חיי 'עולם הבא'. והנהו מוכן למכור את כמל בעד נזיר עדשים
 או בעד פחות מזה (123).

א"ר גורדון חולק על ב ר ג ר "בהחלט בנוגע לערכו של עמנו.
לעברו, לקנייניו הרוחניים וכו'". הוא כואב ומיצר, שכרנו
מכחיש את עברנו ואח סכלנו, ומסילה אינו מקורה לגדולות
ולגאולה! הוא יוצא כנגד כל המתנתקים מן העבר. אפילו מחוץ
הכנה, שמרכותנו החדשה מוכרחת לצאת מן האדמה ומן העבודה בה
"אכל הרי אין לשכוח כי עם ישראל אינו קטן שגולד, אשר רק
מחיום מתחלת התפתחותו הגופנית והרוחנית, וכי אינו יכול לשוב
ולתחילת המל מחדש... לא גרעין חדש, כי אם אילן ששרשיו וגם
ענפיו מרובים, עומד להישתל באדמת מסעו, אשר בה יצמח מחדש
ויחיה מחדש... התחדשותנו דורשת מאתנו לעכל את העבודה בתור
דרך חדש בחיינו, בחור יסוד חדש לכל הרכוש הרוחני, שנרכוש
בעתיד, אבל לא לעזוב את הרכוש הרוחני שכבר רכשנו לנו. אינני
יודע אם יש כאן מקום למתנגדי "הרוח" להסתייע במאמר חידוע,
"כדי לבנות מקדש צריך להרוס מקדש", אשר רבים אהבים להסתייע
בו בכל חורטנות רצויה. אבל החיים אינם מסתייעים בו
לעולם. כדוגמת החולה שאין צורך להמיתו תחילה כדי לרפאו... 124

לא שלילה סוטאלית

אך פ ר י ש מ נ משתתף "בוויכוח" על נושא זה. שגון
מכרנו, "מערבי" - כלומר מלוטש - ממנו, אבל לא מחום תקיף
ממנו. כשהוא מביא, למשל, את דברו ב ר ג ר , שהוא מן
החבריים הנכבדים בביה-מדרשו של אחד-העם, הוא מחזקת עמו:
"טוב היינו עושים אילו באנו להימלך לפעמים בחולדחנו - אומרים
אחם. לאן טוב היינו עושים אילו יכולנו לשכוח את ה לפעמים
אח חולדחנו, ולו רק לשעור ולו רק לרצעים אחדים! טוב היינו
עושים, אחם אומרים, אילו באנו לעיין לפעמים בחולדות-
ישראל! לאן רק לא עיון רק לא סמרים, רק לא היסטוריה! נפלה
גא ביד אשר נפולה ורק ביד המלה הכחובה אל נפולתה! הן במעם
בעצמנו, ברמ"ח אנחנו ובשס"ה גידינו, כבר היינו להיסטוריה
בשביל החוקר, לדבר שבעיון, לספר מכורך ומוטל באבק איו
ביבליומיקה..." (125). נשחנו הומניט, טוען פרישמן, ערכו של
העבר וכבודו - במקומם הם מונחים, אבל עכשיו צריכים אנו
לחידוש כוחנו בשביל יצירה עצמאית וחדשה. "הספרות העתיקה
היא גאוננו, אבל עלינו להראות את בנינו לא את דוב גאוננו;
את זה הם כבר יודעים וכבר שבעו לדעתו וכבר החלו ללעוג לו

קצת, אלא עלינו להראות להם כי עוד כוח בנו להוליד, ליצור ולברוא לא פחות מאחרים, שבשם הם באים אלינו בדרישותיהם" (126)

פרישמן אינו – כבדנר – שולל את אוצרות העבר שלילת

מוטאליה, אבל בשום פנים אינו מוכן להודות "בשלמותה ובכוללותה" של ספרותנו העתיקה. יש להכיר ולברור בקמדות, מה למנוס ומה לגנוז, אבל "בשכיליך ואני הלא גם אם מוחררו לי רק עוד אות אחת, שחתייה לי למועקה רגע אחד, לא אוכל ולא אשמע לכם".

כמותו אף דובר בשם "הצעירים", מ' אהרן פרייז

הם יחס לעמדת הסופרים החדשים כלפי מורשת העבר – אחד מן

המניעים הרעיוניים החשובים ביותר בפולמוס הספרות, אבל אינו

מן השוללים המוטאליים של קנייני העבר. לדעתו, "אנו

הצעירים, דעתנו לא היתה נוחה מהפיכת היהדות המחקרית והנאבקת

למין בית-גנבה. מהדורות כתבי-יד של יצירות עתיקות וחקירות

דקדוקיות וביבליוגרפיות לא היו לדעתנו מטמיקות כדי להפחית

חיים חדשים במורשת רוחנית בת שלושת אלפים שנה, שעמה ביקשנו

לבוא במגע. אנו ערבנו ליהדות חיה. מתוך העבר ביקשנו להפיק

אך את העיקר. כל מה שהיה בד רוח של יצירה. כל מה שאפשר היה

למצוא בתרבות האנושית הכל-עולמית" (127)

נמצא איפוא, שפרט לקיצוניות ביותר, מסתכמות דעותיהם של

רוב הממודבחים בצורך לברירה ולבחירה, כי פחות ופי יותר.

השאלה תחילה, כמובן, שאלה של קנה – מידה ומה

הקריטריון שעל-פיו ובעזרתו נחלים על חקופות-יצירה, שמות של

סופרים, וסוגי-יצירה ויצירות בודדות שאותן נכנס "לאוצר

היהדות", שימשם את ספרותנו ואח חיגוכנו הלאומיים? ועל כל

פנים "נבא ודורש בסומכי לסחור את היהדות ההיסטורית ער היסוד –

מתו"ב הוא לחמוך דבריו בראיות חזקות לקוחות מן החיים ומן

ההיסטוריה, מקסים שאין להטיל ספק בהם; ואין לו רשות להשתמש

במשפטים כלליים, שכל החפץ להאמין בהם יאמין,

ושאינו חפץ יאמר להדי"ם" (128)

3. לאומיות ודת (129)

ירוש קריטריון חדש

כל זמן שהייתה האמונה מצוייה ומקפח את כל העם לא נצרכו לשום קנה-מידה מחוץ למקורות הפנימיים, שהם הדת והמסורת, ולביטויין שהיא החזקה. העם חשב את עצמו כיחידה סגולית, על-היסטורית, היונקת את חייתה מן המקור העליון והנצחי, ושקדושת-חיייה באה לה מכוחו, מרצונו ומחשבתו של אלוהי ישראל, החזקה, במובנה הרחב ביותר, הייתה הקריטריון העליון והבלתי-מעורער לבדיקת כל אמונה ודעה, מעשה ומחשבה. בהשפעות זרות, שחדרו במהירות בלתי-צפויה וזעזעו את עולמנו הסגור, כשם ששינו את מני העולם, נסגע קודם-כל "המצוי העליון" – הדת. שלטונה המוחלט נסק.

הוקרי ההיסטוריה של הדת וההרבות של הספרות והאמנות עסקו ועדיין עוסקים אצלנו בנושא זה (שלא ירד מן המרק כמעט מאחיים שנה), והם מעריכים את אוברין השליטה הדתית כנגד השתלטות גוברת וחולפת של החילוניות במחציתנו וביצירותינו – איש על-פי ענייננו ואיש על-פי כוחו ומיבן (130).

אמנם, ישירות אין המלווה של הספרות העברית בתקופת החתייה נקשה כמעט כלל על חבירור העיוני של שאלת הדת והחילוניות והשפעותיהן על היצירה היפה. אבל הכול נותנים דעתם על נושא הדת, יותר מפני שהוא נראה להם כמוצא חשוב למאסצי/הריגיסוס בתחומים השונים. כביכול – שקיעה של הדת היא זריחה של הספרות ושל האמנות. הספרות כמעט שאינה לומדת עוד ישירות בדת או בנושאים – הרבנים, הדינים המתרוועות הקרב הגדול, שנמשך כמעט מאה שנה קודם לדור החתייה ונסחיים ביצירותיה החילוניות של יי' ל' גורדון, ליליינבלום, ברוידס ועוד – כבר נמוגו כמעט. אבל ההשפעה הרמלקסיבית עדיין נשאית וחרהי נותנת אותה כמעט בכל סוגי הספרות של התקופה.

הבדל עקרוני: ספרות-התחייה בונה מלכתחילה את מהלכיה על הנחת-יסוד של חילוניות ביונייה השונים עד לכפירה מוחלטת. כלומר היא נבנית על חורבותיה (ולמעשים אף מחורבותיה) של דת-האבות. יש צוחלים ושמחים לחורבנה של האמונה ויש מצטערים, דווקים ומקוננים, אבל אילו ואילו אינם יכולים, אף אינם רוצים, לקומם את ההריסות של בית-המדרש הישן.

ותבדל שני: דור זה, המבקש סחרונים לשאלת המהות של היהדות, של מיהותנו היהודית, עתידנו הלאומי, עתיד הגלות וכיוצא באלה שאלות-יסוד של חיינו - אינו שוכח אף פעם אחת את שאלת הקדושה. זוהי השאלה החריפה של תחילת דת העתיקה, שהייתה קריטריון-עצמי, סגולי ודאי. או בניסוח חריף: כלום אפשר להיות יהודי-אמיתיסמן?

מפרשת-הדרכים מסתעפים שבילים לכיוונים שונים: מיהודי-טבולת מחזורים כהשובה, ממש, ועד המיהודנות של אינדיבידואליזם קיצוני, הגובל באנרכיזם דוחני, עד גווייה חמרוכים של האסימילציה ועד האמיתיומס בצעיפיו ובכסויו השונים.

שאלת "לאן?" האומפת את הדור כולו ומציינת את האווירה הרוחנית של כל חוייתו, היא שאלת כלכלית וגיאוגרפית, כמו שהיא ציונית ולאומית, ספרותית וחינוכית, היסטורית-חולדתית ואישית; אבל קודם כל היא השאלה "לאיזה חרשים".

ה ש ו ל מ ו ס האידילוגי גופו לא הושקע בספרותנו היפה עד עגנון, חזו ואורי צבי גרינברג. (131)

ח ש א ל ו ת אמנם מצויות, החלונות - קיימות; קינה - יש, לבטים אישיים - יש ויש; אף אקסטאסה-הכפירה הקשורה בהרגשה חזקה של השתחררות והתפרקות - אנו שומעים; אבל אין כ א נ ש ו ל מ ו ס על מקומה של הדת בעיצוב דמותו הרוחנית של בן-הדור הזה והבא.

בעניין זה, אין, כאמור, הבדלי-רעוה עקרוניים בין המחזוקתם המושכעים שלנו. הכל מתבססים על דקע חילוני, מתוך הסכמה, שעולמנו הוא עכשיו חילוני. חילוקי-הדעות המצויים הם יותר "מאקטיים" ובעיקר מהכוונות הס ל מ ש ק נ ו ה ה ש ע ש י ו ה, שצריך להסיק מביטולה של הגמונייה-חדת בשביל נושאי-פולמוס אחרים, כמו "עבר והווה", "יחיד ואומה", "בשר ורוח", "יופי וחועלת", "יהדות ואנושיות", "החיים והסתר" וכו'; נושאים שנשארו עכשיו "חשופים" ומאוסים-הגדרה

ואוגנים, ועל-כן צריך למחר "ולנצל" את חולשת-הדת על-מנת להציב מטרות חדשות וערכים חדשים נ ע ד ר י - ז י ק ח
 היאולוגיה... "הצרכים הדתיים והאלוהיים נחשבים היו לפני
 ליסוד חיי בן אדם עלי אדמות. בימי התחייה וההתעוררות להשכלת
 ולדעת נעשתה החרות האישית והמחשבתית לעיקר כולל. נוספו על
 אלה החרות המדינית והלאומית. נוסף באחרונה הצורך החמרי-
 הכלכלי וכו' (132)

ל י ל י נ ב ל ו ם הרחיק לכת (בוודאי מתוך הכרה
 של "מחזורה וחזור בתשובה") ושלל מן הספרות המרדנית את כוחה
 המוחלט בהחלפת הדת והסדרים הקדומים. שפרות ההשכלה והספרות
 הלאומית רק פעלה כמו "אומן חמישי בעגלה...", "כי בעצם
 ה ח י י ט ע צ מ ט פעלו למוטט את הדת המעשית, לבקר את
 האוצר הדתני של העבר... והסופרים שידו אבנים אל החלונות,
 או אף ניסו לשבור את היסודות - "תפצו להשלים ב ע י ו ן
 את אשר החלו חתים כ מ ע ש ה ". כל הזמן נשמעות היריעות
 מלחמה, עד שבאו האכזבות של הפרעות ונשארו חסומים בלא
 גאון פנימי ובלא הדר חיצוני-סדומה. וכדי למלא את החסר,
 מתוך רצון הקיום המבעי, נולד הרעיון הלאומי. (113)

השיחורור מן הדת - הנאי ליצירה חומשית

מבחינה זו נקל ל בר נ ר ו ל ש נ י א ו ר ,
 ל ט ש ר נ י ח ו ב ס ק י ואפילו ל ב ר ד י צ' ב ס ק י
 להקדיף את מטרותיה ואת תוכנה של ספרותנו. לדעתם הדת היא
 האחראית היחידה בשביל ירידתנו הדתנית ושקיעתנו הלאומית
 והאנושית בגלות. ב ר ד י צ' ב ס ק י יכול להכריז: "לנו
 האחרונים, אין דת כלל, אם גם נשביע את כל השמות בתולדתנו
 ודתנו ונכבד אותם במינון... כל החשבחות להדת שהייתה לנו
 בימי קדם לא המלאנה את החוכן החמרי של היום... חכמת ישראל
 לא חברה את עם ישראל וחכמת הדת לא תברא את הדת" (134)

ממש, כאילו יושבים הם "הצעירים" ומצפים אלפיים שנות
 סבל ועלכון, כדי להיגאל סוף-סוף מן "המפלצת" הזאת. הנאה
 פורצת מיצירות הצעירים מתוך הרגשת חירות, הגובלת בכמה
 מקומות עם גיחיליות דהי ואמונת. "לעבדים משוחררים" אלו
 (המזנות "עבדי חביב מאד על כולם) אין עוד שום התחייבות
 מוסרית או נפשית כלפי העבר או אחד מערכיו.

"פוחחים את החלונות - והנה החרות מרחוק תבוא". על-פי
 סיסמתו של ניטשה הנערץ "שינוי הערכין" (לא "תיקון", אלא
 "שינוי") - פקע כוחו של העבר מפני שבצמ - וזה הגילוי הגדול
 של ברדיצ'בסקי וחבריו - לא היה לו תוקף חוקי מעולם. (135)
 טקע כוחן של התורה ושל המסורה מפני "שהדת התולדתית אינה
 הדת האלוהית כשם שאינה הדת הסבעית. ישראל אינו אורייתא
 גם אחר מתן תורה". אין הוכחה לרציפות ההיסטוריה שלנו, כמו
 כלל הוכחה לאחדות התרבות והיהדות. אי-אפשר להוכיח שאי-פעם
 בעבר אמנם שלטו ערכין שנחשבו בזכות כ"נצחיים". תמיד היו
 זרמים מתנגשים ביהדות ואין להחליט מי מהם צדק. אפילו
 ההוכחה על-פי "התוצאה", כלומר על-פי "ניצחון הברירה
 הסבעית" במלחמת הקיום של הזרמים - אינה הוכחה כלל.
 "ושם בסתם נפשי אשמע קול מדבר, שאלמלא נצח אליהו התשבי את
 נביאי הבעל, כי אז היה לתולדות ישראל מהלך אחר וצביון אחר.
 מאמין אני, שאלמלי 'כוחלי בית המדרש' לא 'הוכיחו' לנו...
 אז אולי לא נגלינו מעל ארצנו ולא עזבנו את אדמתנו". (136)
 הרהורים ילג"ים אלו בנויים על עקרון "שאין לנו יהדות
 משותפת לכל הדורות!", כלומר אין לנו "ערכים נצחיים" ולא
 דעות אחידות, מפני שאין לנו ולא הייתה לנו תפיסת דת אחת
 בלבד! המון דרכים מצויות בשביל כל תופעה בחיים, ו"מי זה
 יזיד לחרות בחרס ברזל דברים עולמיים ויאמר לתת לנו ערכים
 נצחיים". ("חזיונות עם"). יש לנו אפילו הרבה אלהים "אלוהי
 שיר השירים אינו אלוהי בן-סירא" וכו' וכו' ("הרהורים").
 גם אלוהים "לא יתמידק ומתחדש מיום ליום". וכאן תולה
 ב"ר ד"צ' ב"ס ק"י את עצמו באילן גדול, כדי להוכיח את
 השקפתו על "הפוליטיאזם" המודרני ועל חוסר-האחדות התרבותית
 שלנו: על פ"ר ד"ר י"ך נ"ס ש"ה, שמספריו הוא מצטט
 את הוכחותיו!

חריפות מרובה הכניס, כרגיל, ב"ר נ"ר אף לוויכוח זה.
 את יחסו לעבר, ליהדות ולמסורה כבר ראינו בסעיפים הקודמים.
 מדעתו זו לא נסוג אף פעם, ואח"כ אינו השיג במאמרו הידוע
 ב"הפועל-הצעיר" בשנת 1910 (137), שם כתב בין השאר, על עצמו
 שהוא "איש עברי חפשי בדעותיו לאמונה ולדת, ליהדות ולנצרות,
 לתנ"ך ולברית החדשה". אף כתב ביסודיים חריפים וגסים על
 "איזה אב שבשמים" וכו', שעוררו חגובות חריפות מכל הצדדים.
 ברנד ייצג דור של "צעירים" קיצוניים, דור חדש של יוצרים ופז

דור חדש של יוצרים, שאיננו סובל את מועקת המצוות המעשיות, הסוחה דף חדש בהתפתחות הדיאלקטיקה של היחס לדת משנות השישים, השמונים והחשעים: "יהודים לאומיים גמורים הם, בני הדור החדש... יהודים שלמים, 'עבריים היסטוריים'." היהדות אינה להם לא הדת היהודית - שהם כופרים בעיקריה - ולא ה'מוסר הלאומי' - שהם אינם מודים במציאותו, וכו'.

היהודי הוא להם אדם ככל בני-האדם... באחתה: **היהודי** חייב להיות **הלשון העברית** ו**אדם** ישראלי בלבד! חוץ מזה ויותר מזה - רק אנושיות בלבד! (138) זוהי לדעת קלוזנר החטרקת סוטאלית מכל אחריות כלפי ערכים כאלה, הגוררת דיקנות בספרות ואין דעת הקוראים - לדעתו - נוחה מיצירות כאלה. "העברי הצעיר צריך להיות יוצר לא רק בכל הנוגע ללשון-ישראל ולאדם - ישראל, אלא גם בכל הנוגע לאדם וזוהי ישראל" (שם).

המוסר הלאומי - חלק הדת

אבל איש כאחד - העם באמת נמצא "בין המצריים", משום שהוא חייב להציע תורה שלמה בלא טחירות ובלא גמיס, שהמלאכה מקומה של האמונה העממית העתיקה, אף כי בעצמו נהג בחומשיות בסורה (וחלף לבית הכנסת רק "לקריש" כי האהבה אל הדת היהודית אינה מחייבת את הקיום המעשי של מצוותיה... (139) הדיון סקטיזי מאוד לשבור על יחסים הגויים עם האורחודוקסיה (זו שאינה פראית כמו של אנשי "החלוקה" בירושלים... (140) ושלם לפגוע ברגשותיהם ובמקודש בעיניהם. וסוף סוף כולנו מחייבים באהבה ובכבוד אל "הרעליגיאן", כל אחד לפי מושגיו. לזה "הרעליגיאן" הוא "ה'מגדים" ולזה - ישעיה וירמיהו. אנו לאומיים העומדים על בסיס ההיסטוריה, ולא לאומיים של ג'רגון ככעלי 'הבונד'. אנו אסמיינים אנו או כופרים, לא נזכר להעביר בקולמוס על היסוד הדתי ולראותו כאילו אינו (141). אף פעם לא הרפס ב"הש' לוח" שלו דבר המוגע בדה או ברגשות הדתיים ויצאמו כנגד פגיעותיהם של ברנר וחבריו בעקרונות מקודשים - היא עדות משכנעת ליחסו ההגון לדה, אף על-פני-שחזר וזאה בחוצפתם זו "עלבון לאומי" (שם 181 ובמאמרו "תורה מציון") אף בשבילו הנחת היסוד היא "ביקורת המסורת"; "יכול אני

להוציא משפט כלבבי על האמונות והדעות שהנחילוני אבות

מבלי שאירא מן ינתק על-ידי זה הקשר ביני ובין עמי". כמובן, שתיכף ומייד קופצים מתנגדיו ושואלים לגבולותיה של ביקורת זו על קנה-המידה למשפט הערכים ולבחירתם, מה לקבל ומה לדחות. וכי רק אחד-העם דשאי לשמוס מה ראוי ומה לא ראוי?

ונכון הוא "שניצולה" של הנחת-היסוד הזאת נעשה קודם כל בתחום ביקורת הדת. כשנשאל אחד-העם אם יהודי האוהב את עמו ואה ספרותו ומכבד את יצירותיהם ואה עברם וכו' אבל אינו מכיר את הבורא ואת התורה – "הלנו הוא היהודי הזה או לצרינו?" משיב אה-העם¹⁴²: "לנו הוא" ואפילו השח-ייכותו על מחננו היא עוד יותר אורגאנית מזו של המאמין הפשוט, הרואה את האמונה ככפוייה עלינו הר-בגיית; שחרי איש-כוסר-בעיקר זה מאמין ב"פנימיות" היהדות, רואה את האור הגנוז ואה רוח היצירה של העם על דעה זו חוזר אחד-העם הרבה פעמים, ועוד ב-1910 הוא כותב למגנס על היחס שבין הדת והלאומיות ושואל בצורה ריסורית אם אמנס אפשר לשער חוצאה מכלל הלאומיים כל אלה, שאינס מודים בעיקרי הדת? זאה לאן "ואם אי-אפשר להיות בעל דת יהודית מבלי להודות במציאות לאומיותחנ – אפשר להיות יהודי לאומי מבלי להודות בכמה דברים שהדת מחייבת להאמין בהם"¹⁴³.

מהו איפוא הסימן המוכהק של היהדות, שבלעדיו אין יהודי קרוי יהודי? תשובת אחד-העם היא הסוסר הלאומי, זה הנעוץ והיונק את חיותו מן הרגש הלאומי ומהפך – הקיום – הלאומי ושניהם נשמרים על-ידי שכינת רוח – הרוח. בעצם, יניקת-גומלין יש כאן. בכמה מאמרים חוזר אחד-העם על דעתו החקיסה, שחמתת הרגש הלאומי היא הדרך הבטוחה לאיבוד-לדעת לאומי ולניחוק גמור מן הערכים המקודשים של היהדות (שהוא דבר רצוי כל-כך על "הצעידים") ומהודות עם עבר האומה, ובחיפושיו הקפדניים אחרי מוצא, שיניח את דעת הדור החדש, הוא מטעים את העדיפות שיש לרגש על ההכרח, מפני שהרגש אינו צריך להוכחה והוא חובת הכל ו"שווה לכל נפש". רגש זה הוא משותף לכולם אשר בשם יהודי ייקראו. ויכול אדם להגיע לח"הוס הכפירה הדתית ולהישאר עם זאה יהודי, מפני שעדיין הוא מסוגל להגיד "אני מרגיש" זהו החחלי

ש ל ה ל א ו מ י ו ת ה מ ו ד ר נ י ה כ ש כ י ל ה י א נ י
 מ א מ י נ י של היחידות המטורחית. (144) דוחי הנזסחה החזשה של
 "האמונה בדגש ב מ ק ו ט ר ג ש - האמונה". ואפשר לחיות "בעל
 רגש דחי בלי אמונה דחית. אנשים כאלה רבים היום ב כ ל
 העמים ו ע ל י ה ט ה דת עומדת". (145) (אגרות ב' 65)
 ומוהיר אחד-העם, שאם ע ד י י נ אין לנו רגש זה ו כ ב ר
 אין לנו האמונה הדתית, כלומר בלא זה ובלא זו - אפילו
 הרציונאליזם העליון ביותר, אפילו הלשון העברית המהודשת
 ביותר, אפילו היצירות הספרותיות החדירות, שאינן לא בדעה
 ולא ברגש - לא יועילו ולא יושיעו לקיים את היהודי הלאומי (146)
 ותוכנו של המוסר הלאומי מהו? "סוד קיומו של עכנו
 הוא - מה שעוד בימי קדם למדוהו הנביאים לכבד את הכנס
 הדוחי ולבלתי הבט ביראת הרוממות על כוח הזרוע" (147).
 קיצוניות מוסרית שהיא סמלה אותנו לסוכה על-מני שאר העמים.
 אמנם מכיר אחד-העם, שאין הכוח המוסרי שליט יחיד ובלעדי,
 ושאין הוא דוחק את דת-המסורת מכל וכל כדי לשמש לה ח ל י י.
 "שני אלה, הדת והמוסר, שני עצי-חיים נפרדים הם אשר לכל
 אחד שורש מיוחד בשבע דוח האדם", בשאיפה להרכבתם לאחד (שם).
 אך מאידך - אין עוד קיום עצמאי לדת בימינו ובוודאי שאין
 היא הערך היחיד בקיום הלאומי. וכל האחדלוות, למשל, של
 "המעריבים לבדל אך ייחודיים דתיים" כלבד, לא יועיל לחסן
 ושלל מדינת היסוד הלאומי על היסוד הדתי (148). אבל הרגש
 המוסרי קבוע יותר ומחמיר יותר ולהיפך אף ח ש ו ב י וחד
 מן הדת. יש לו חפקיד חשוב לזכך ולטהר את הדת מן האמונות
 השפלות ומן הגורמים המיסטאפיים המכשילים, שדבקו בה בגלות
 עד לאזבדן צביונה ואפילו עד סכנת איבוד-עצמה לדעת.
 "היחס האמיתי שבין הדת והמוסר הוא אישוא בהפך מן
 האמונה הדבילה: הדת נדחנת אמנם חוקף ועוד להרצון המוסרי,
 אבל החוכן המוסרי בא לעולם על-ידי סיבות אחרות והולך
 ומתפתח לעצמו" (149).
 ויבהיפך מן האמונה הדבילה" הוא אף היחס שבין הדת
 והלאומיות. "הרי הדת היא חלק מלאומיותנו וחלק מרוח העם"
 (לא "חזות הכל"), שהולך ומתפתח ביחוד עם החיים (150).
 "דת ישראל היא לאומית ביסודה, וכל עמלם של 'המתקנים'
 להפריד בין הדת היהודית ובין יסודה הלאומי לא הועיל אלא

להרוס גם את הלאומיות, וגם את הדת... יש ללמד את הדג על יסוד הלאומיות, שקשורה היא בה כשלחבת בגחלת... ידחנו היא לאומית, כלומר יצירת דוחנו הלאומי, אבל לא להיפך" (152). בראשית הייתה התרבות הלאומית ורק אחר-כך התפתחה הדת עצמה "כצורה ידועה של קולטורה וכי 'היהדות' אינה לא זו ולא זו. אלא כוח היצירה הלאומי, שבעבר נתגלה בצורה של קולטורה שהייתה בעיקרה דתית. באיזו צורה יתגלה כוח היצירה הזה בעתיד - אי אפשר לראות מראש" (152).

מטרתו הראשית של אחד-העם היא לספק חכמים וחיבורים, שתמלא לאלתר את מה שכבר אין, לרעתו, בכוח הדת המקורית למלא. חכמים זו מיועדת לעתיד, לשימוש נרחב ב"מרכז הרוחני", אבל גם לתכלית דחופה של הצלת האומה מהתפרדותה, בהיעדר ערך עליון מאחרי ומגן. הניעו ומלם חדשים לעולם ולעם-ישראל, שבהם אנו נזקקים לעבודה הלאומית שהיא ורק היא עכשיו "סמל האחרונה", ולא לעבודה הדתית, שיש בה משום "סמל הפירוד" וסכנת ריב בקהילות ישראל בעולם. (153)

אין אחד-העם אומר ששיטתו, או כל תורת לאומית אחרת, דיין לבוא בפיקודם התרבות הדתית או במקום האמונה, וכי יש להן סיכוי להתקבל על דעת היהדות כולה כתנאי הזמן. אף לא יתנגד את בדרך גם יהיה כל העם אורתודוקסי (לא פאנאסין) (154), אבל מקווה הוא שהתורה הרוחנית-הלאומית-המודרנית מהייה הטינתיות החיוניות, שתמזג את הלאומיות החופשית, פרוק-עול-המצוות, שהפכה למעין "מצוי ביולוגי", הקיים על-פי חוקי ההתפתחות הטבעית בלבד. (155), ואת היהדות המקודשת-החורגית.

הרגשתו את "חפץ הקיום הלאומי" אינה כוזב, אלא הכרתו בהכרחיות האמונה ברוחניות העם; דוח-לאומית, שהיא המולידה את יצירות העם ומקיימת את העם. גמון, שזה היה חמיר החפזיר של הדת, אבל צוע כשיד מועבר הדבר לידי הרעיון הלאומי; אבל בלעדי אמונה זו אי-אפשר. ומה שחסר בפועל כתנאי תגלום יושלם במרכז הרוחני, כשיחוסף התנאי העיקרי של המציאות הקרקעית-ההיסטורית, אשר רק בה נמצא את הכוח להחיות ערכים, לחיטום ולהשלים את התרבות הלאומית, שיהא בה כדי השפעה על התמוצות.

"הכרת הקשר הפנימי ההכרחי שבין הרעיון הלאומי ורעיון המוסר ככלל, ובין רעיון הלאומיות היהודית ומוסר היהדות בפרט - זוהי תורתו כולה של אחד-העם, והשאר פירוש הוא" (156).

"המצאה" של אחד-העם

ב ר ד י צ' ב ס ק י החנגד עקרונית לניסיונותיו של אחד-העם, מפני שנוסף להרבה סחירות וחוסר-עקיבות שהוא מגלה על-ידי ניתוח מאמריו המרובים, הריהו סבור, שאחד-העם מחרת מן המשימה לבאול את ספרותנו ואת חרבותנו. אין אחד-העם מציג דבר חדש, שהזמן צריך לו ואין הוא מצביע על הדרך הנכונה. למעשה מה ליף הוא אהה שמום ואת המונחים ומשאיר אותה מסגרת-רוחנית, הסומכת את עצמה על יהדות, רוחניות, עבר, קדושה-ערכים, שאם אמנם הורקו מתוכנם הדתי ומקדושתם העתידית, הנה אין באותה מסגרת-רוחנית חדשה משום היחידות לבעיותיה האקטואליות של האומה, ולא כל-שכן - לבעיותיו של היחיד הנבחר. מצד זה אין הבדל אם יקבלו את גוססת אחד-העם או את גוססת מינס-יעסיץ. "הטח" (חדת) נשבר אבל חצדיק (היחיד) לא נמלט! (157)

"הנה לאחד-העם מין יהדות מוטשטת, או מין ישראליות ידועה: ואנחנו רק עבריים טהים אנו, עבריים בכל הדעות שנסגל לנו ובכל המחשבות שנחשוב" (158) עבריים, כידוע, אין להם אלא אישיותם, לשונם העברית; לקצתם גם - ארץ-ישראל, ולכולם - חירות אין קץ! (159)

לדעת ברדיצ'בסקי אין "המוסר הלאומי הישראלי" של אחד-העם מחליף לגיטימי לדת האבודה, שחיחה מטורה ללב. אחד-העם הציג את המושג הזה כדי "למצוא איזה אוצר מקיף את בני ישראל". וברדיצ'בסקי מטיל ספק בתוכן של המוסר הלאומי הזה, כפי שהגדירו אחד-העם ("לכבוד את חכמת הרוחני ולבלתי הכבד ביראת הרוממות על כוח הרוחני") - וסייג-למעלה). הוא אינו בסות כלל "אם זהו היה המוסר הלאומי שלנו, שעורר אוחנו בימי קדם לכבוש לנו את הארץ בזרוע, או זהו המוסר הלאומי, שבא כלבנו בערוב שמחנו... עדיין ספק הוא אם ביבנה ובנוחיה נימן המוסר הלאומי, או חי בין אלה שנסארו בתוך חומת-ירושלם ונמלו על חרבם... כללו של דבר: "עניין המוסר הלאומי הוא רק עיקר ברדי מן הלב, עיקר כשאר העיקרים הדתיים, שהולכים וכאים, הולכים וכאים..." (160) על מוטיב

זה חוזר ברדיצ'בסקי אף בשנה חרפה"א, כשהוא מסטיד את ברנר (161) ומצטט מדברי המנחה בספורו "מכאן ומכאן"

שהמספיד מרגיש את מקום עמידתו בשרי ירדשו ים
וקוראן "הכלית שנאה שנאה חסיד את דרשני החתייה, אשר במקום
התיאולוגיה, במקום האמונה באלהים, אשר אברהם מאתנו לעולמים,
המציאו איזו אמונה חדשה, גם היא ערסל חתולתה".

אבל למעשה אין הכרל בין עמדה אחד-העם וחבריו ובין עמדה
ברדיצ'בסקי וחבריו - מנקודת מבטו של היהודי הדתי, שאין עמו
משירות. שניהם "הוציאו את אלוהי ישראל, את האל החי מתוך
היהדות" (162). היהודי החרד, בהתחלה חסנם לא חפץ את המחרת,
ממני שלא שיער כלל, שאפשר לו למנהיג ולסופר להשתמש במושג
"יהודי לאומי" ולא להחכוון עם זה ל"יהודי דתי" (163) המדרת
הזהות העמיתית של לאומיות ודתיות והצבתה של הראשונה כשחודרת
לבטרה מזיקתה אל השנייה - נעשתה בבית-מדרשו של אחד-העם
בזהירות ובמתינות. מדיבור גלוי על הדת-המעשית - נזהרו,
ודיברו רק במונחים מקובלים של מסורת, לאומיות, קדשי האומה
וכד'. נלחמו במשמיצים הגלויים, שהצהירו על השתחררותם מן
העבר, מכתבי הקדש, מן הדת ומן היהדות; ואף נשבעו בשם אלוהי
ישראל - מושגים וערכים שהורקו זה כבר מתוכנם הדתי. יותר
מאוחר גאלצו להכניס את ההבחנה שבין "דתי" ובין "מסורתי",
הבחנה וולגארית, המשמשת את רוב יהדות העולם עד עכשיו, כמוצא
נות לחיי המעשה ולהשקפת המצפון... אבל לא עבר זמן רב
ו"החרמיה" כביכול נהגלתה, אחד-העם הוכרז "כעוכר ישראל",
כופר בעיקר, ואחיאטס ללא תקנה. לא הועילו לו כל
"החנצלותיות" וכל הערוחיו נגד הקיצוניים, המתקנים, בעלי
ההכרה החפשית וכו'. אז גם נוסדו תמלגות הדתיות, שהתחילו
להטביע את חותמן על העשייה הלאומית המדינית והמעשית, ואחר-
כך אף על הספרות (164).

עמדה מיוחדת במינה, בחסיפותה, בהגיונה ובסובלנותה -
נזקקו ימים בכולמוט זה. אמנם דוחה הוא, ביאות לאמונתו,
את כל ושיטות הלאומיות, העיוניות והמעשיות, שאינן בנויות
על החוריה, "כי הלאומיות הישראלית, לאמור: גמט עם ישראל,
אשר בה הוא חי וקיים, אינה אלא החוריה", ואין לשער את
קיומנו בדרך אחרת. "ישראל בלי חוריה אין במציאות, לפיכך אינו
זקוק לא לארץ ולא לשמה ולא לכל אלה החנאים הכוננים את העם
ומעמידים אותו, כי מקור חיים בקרבנו והוא צומח, והוא
חי מתחת מאליו, ומורה ומשגשג" (165). משחמעת כאן בבירור דעתו

על "האעירי" , הוא יוצא בזעם נגד "הסוחרים הפחמסנים", אשר חרשים מקרוב באו למלא סגור גליוני העתונים הירחונים במין פילוסופיא היסטורית המלאה פרי דמיון העתועים והיקשים מזויפים... בוראים היסטוריה ישראלית לפי הלך רוחם ועוד דמיונים... בורים מלבם מעשים... וחורזים אותם במחרוזות משונות ומוזרות ואומרים: זו היסטוריהך ישראל... ובפרט את הדברים הללו יסיפו להפקרות ופריקות עול" (שם).

פינס מנחת את הסיבה לעזיבת הדת, המסורת וירושם-העבר על-ידי "המשכילים ואנשי" "החתייה", טענה יסודית מונחת בחסיסות את ה ג ו ר מ י ס לירייתנו הלאומית והאנושית. הללו (בהשפעה מגדלסון ווייזל) רואים את הדת ואת העבר כאשמים בנייווננו, בעוד שבעצם באה לנו כל הדעה בתור פרי-חגלות עצמה וכחוצאת גיחוקנו ממקורנו ההיסטורי. לפי זה אין כלל צורך להחליף לא את הדת, לא את התורה ולא את שאר קנייני הדת. מותר ואף צריך להוסיף, לסדר, לארגן וכו', אבל הכל בחזות היהדות המסורתית ועל-ידי חינוך יהודי משומר. פ י נ ס מגלה מידה מרובה של הבנה וחקירה, כשאינו דוחה את הלאומיים, האומרים "אין בכותנו להיות יהודים שומרי מצוות, אנו יהודים לאומיים. והנה חלילה לנו מבעוט באלה הלאומיים הנאמנים ולדחותם ממחיצתנו בשחי ידיים. אדרבא! ישונו נא הנדחים ויחסו לעת עתה בצל הלאומיות לבדה, והיה אך בהתקרבת אל צור מחצכתם בדרך זו, סוף סוף סיטוכו אליו בכל כל, וחיו ליהודים חמימים שומרי תורה ומצוות" (166)

ה ר י פ י ס ו כ ה של דעתו הסובלנית של אחד-העם. זה סובר "שהחינוך הלאומי (במובנו אנוני) ימלא את הלבבות, וכל השחירותם של המערביים לגדל אך "יהודים דתיים" בלבד לא יועיל להם, ושלא מדעה יחגבר היסוד הלאומי על היסוד הדתי" (167) והשני סבור, שמחוך שלא לשמה של הדת יבואו סוף סוף הלאומיים בעל כרחם אל הדת לשמה! "חקנו את החיים תחילה ודחם החוקן טאליה" (168). שני היריבים הגדולים והסובלניים יצאו בשאף-קצף נגד "הלאומיים הצבועים, הזייפנים מבחורי הישיבה שהחמיצו... קרב הרב שנספה לתו"צ", שצריך - בעזרת ה ס פ ר ו ה פ ה - להוקיע אותם, ממני שהם באמת "בורים עזי שנים, נחשים מסוכנים ושפלים, סרתנים ויתושים סרתנים... כדי שידעו הקוראים להבחין בין אוהב לאויב" (פינס - שם);

וכנגד בעלי "ההכרה הלאומית החמישית" - חמשיה מן העבר, מכחישי הקודש, מן הדת ומן היהדות; נערים חוצפנים ומשמיצי כל הקודש; ונגד "המודרניות באמונה", המחייבת קרבות ליל ליל הזמן, ויש בזה משום שינוי כל פני האמונה והדת שלא בצורך... (169)
כל אורייבי אחד-העם הם גם אורייבי פינס, אבל לא כל אורייבי פינס הם גם אורייבי אחד-העם...

חמישה סיגים יתו מיוצגת בדבריו של י ל ר (170)
הבאים להפיץ את חלקה המעשי בשביל העמיד הציוני ממולמוס הדת בספרותנו. שילר מאשר שאמנם נמנעו סופרינו (מלבד אחד-העם) מנגוע בעניין זה, "ממעט מובן". אבל צריך לדון בכובד ראש וברצינות על יחסה של הציונות (לא כמפלגה, אלא כתנועה לאומית) אל הדת. הנחות היסוד של שילר לקוחות מביית-סודו של אחד-העם. "אי אפשר לה לקולטורה לאומית, שהייתה בלי הנחות, כלומר בלי עבר ומסורת". אפשר מותר להתקומם נגד רוח העבר בזמנים של קידמה וחזון-של-עמיד, אבל "אסור להתנכר אל העבר או להתכחש לשרשי פריחתו". אין סירושו של דבר, כי במבטנו לאחר אנו משעבדים את החיית ישראל אל מרותו של הגיטו. "לא מיאון מוחלט בעבר, אלא הכלגה על העבר על-ידי התעמקות מלאה-חיבה בפנימיותנו", התעמקות על-מנח להציל כמה ערכים נצחיים בשביל החיים החדשים. בגמ.

הנחה אחרת שהיא כדיוק פרפראזה של רעיונו של אחד-העם (למעלה) קובעת, כי "רוח היהדות בדורות העבר הייתה דתית בעיקרה ולאומית שלא במתכוון, ואילו לעתיד תהיינה המאגניפסטאציות של אותה הרוח - כולן לאומיות, אבל פריה של הרוח הזאת, הגרעין שבחוכה וכוחה הפועל שלא מרעה - תהיה הדת". שילר, המקבל מאחד-העם אף את רעיון התפתחות של התרבות הלאומית ושל הדת (כחלק ממנה) מקבל ממנו אף את המסקנה ההגיונית שאין צורך, ואפילו אסור, להפוך את הדת באופן כלאמוחי. וכן הוא מקבל מפינס ומאחד-העם את המסקנה האחרת, שהתחדשות פני היהדות ותחיית עם ישראל תכלול בלי ספק גם את התחדשות פני הדת... "תחיית ישראל המשוך אחריה גם את תחית הדת, והדת השכה לתחייה חסיר בעצמה מעליה את קליפתה הישנה, שלא תחאית לה עוד". כלומר הדת היא הנושא וגם המושא לריפורמה של עצמה. את הצעד הנוסף, מעבר לשיטתו של אחד-העם עושה שילר, כשהוא מייחס ל ד ת את הערך הפנימי הנכבד ביותר הדבק לאחרות העם,

ו"השאור שבעיסה" בחיינו הלאומיים המהודשים בעתיד. לאחר שנצא מן המסגר בשלום ויבהקבץ הרוחות לאחר את מלאומי... אז תהיה הנה שוב אותו "החומר החוסט, והיא תטביע על האיחוד החדש מיוחד וחתן בו כוח חיוני".

מאחרוני המהפכות מייצג איך גורדון תפיסה חדשה, שהידועה הוא בעצם מקום גילוייה, כלומר - בארץ-ישראל. מידת הסינטיסיות, שיש ברענותיו של גורדון, בין ההשקפה הדתית-המסורתית ובין ההשקפה החילונית בתחיייה-ישראל, יש לזקוף מצד אחד "לזכרונות" הערצתו את בעל "על פורש דרכים" ומצד שני לחינוכו הדתי ולתחנהגותו הדתית כמעט עד שנותיו האחרונות. "הנה העבודה", שיצר איך גורדון נתפרשה בעיקר על-ידי אחרים בתור תהליך מכלול ליהדות-האבות.

נקודה המוצא של איך גורדון אינה שונה משל קודמיו. אף הוא יוצא ממסגרת-היהדות ואברין האמונה כמחנך עובדה בלתי-מעוררת, ואף הוא "מחשש" בקודמיו את ה"קריטריון" החדש ואם ה"אידאולוגיה" החדש והגדול. "יאמרו מה שיאמרו ומה שיאמרו... דק אידאולוגיה גדול, אידאולוגיה אנושית, עולמית, השואף לחדש את האדם... מסוגל לאחר, להחיות, לחבר, להשלים... זה היה כוחה של היהדות בימי קדם, זה היה כוחה של היהדות בימינו כביא האיסלם וכוי (171) וזהו כיום רעיון העבודה".

אף איך גורדון אינו יכול לקבל את תפיסתו האל-אנושית של שיבה אל היהדות העתיקה למרות הכרתו בחסרונן של "הרעיון הדתי" של היחס הדתי בעבודתנו הלאומית... אותו היחס, שחולל דתות כבירות-כוח, מהדשות פני תכלית (172) ואף-על-פי "שלא אחת אשא גם אני עיני אל ההרים: מאין יבוא עזרי וזממם, כמעט - אותה התשובה, אם כי מבחינה יותר סניטית: עזרי מעם ה' עומת שמים וארץ" - אף-על-פי-כן יודע הוא כי "חסר לנו הרעיון הדתי ואין מי שימלא לנו את החסר ויטן לנו את הכוח" (שם). לסיכום - חולה הוא את כל הקוונות בעם ובאדם. "אני אינני מצפה לנביא ואינני מבקש נביא... העם - חנה הנביא, האדם - חנה הגואל ואתי מאמין בכוח העם, כל עוד אני מאמין באדם, כל עוד אני מאמין בחיים" (שם) ועם זה, בחיינו החדשים זקוק לאידאולוגיה חדשה, "בתור כוח עיקרי בבריאת כל הדעות לאומיות".

וא"ר גורדון דוחה אף את ספרותו הרוחניים של אחר-

העם. מה שרכשו עד היום בחנוכה הלאומית, שהיא חרבותיה במחנה, זהו "החיות הרוח". אבל אין זה "רוח חיים", רוח שיעלה ויקיף ויחדור ב כ ל , כי אם רוח חלוש וסחמי. תלישותו ועקרותו של רוח זה נעוצים בחרבות הגלות, שהיא חרבות מחה, ולפיכך אין שום משמעות לתחיות הרוח בגלות.

חומר - מרכז-רוחני בארץ-ישראל? א"ר גורדון מבטל את

הצעותיו של אחר-העם ורואה בהן צימצום ומלאכותיות. אין "מרכז הרוחני" יכול לעמוד כאידיאל-בולל במקום הדת. "ולא לחיגם אחת רואה, כי אחרי כל מה שנאמר ונכתב על דבר-החיות-הרוח במשך יותר מעשרים שנה, עדיין הרוח במקומה עומדת. ואם בתחילה פעל הרעיון על הלכבות בחדשו, כמו שפעל בתחלה הרעיון על דבר כיבוש העבודה. הנה לסוף חש כוחו, והיום לא רק שאינו מוסיף עוד כוח לחתיה, כי אם במידה ידועה לתיפוף" (173). כל

הדרכים בחיפוש הממון מובילות בהכרח אל רעיון העבודה, "ואידיאל הראשי שלנו" שיהפוך ל"דת", ושכחות התפדתו יעורר לגאולה ולתצלה. "החיות החיים על-ידי העבודה והמבצע", זהו רעיון, שלא דו בלבד סותר את הרוח ואם היהדות, אלא אף מעמיק ומרחיב אותן. "הוא באמת משיב לתחיות את היהדות, את רוח

היהדות האמתית". (שם) "אנחנו לקינו בעבודה - ובעבודה גירסא", בגוף ובנפש! החרבות היסודיות (יסוד החרבות) אף היא - החומר, הסדר, הצורה והעשייה למיניהם, כלומר - יסודות-חיים מטשיים בטבע. ומחרבות-יסודיות זו גיוונות "החרבות העליונות" (המדע, האמנות, האסונות והדעות, השירה, המוסר והדת. ואין תחיה לקומה העליונה בלא בניין קומת-היסוד. או בציור של א"ר גורדון: "האפשר לעשות מאה בלי חלב?" (174)

סעיף קטן זה על תפיסת-הדת אצל ראשי המחלמסים על

תעודה הספרות העברית וחכמיה, אינו יכול למצוא את "הבעיה הדתית" של הדור כולו. אף לא נמכוון לכך. לא חקר סיבותיה של ירידת הדת ואף לא חקר חוצאותיה של תהליך ירידתה - הוא ענייגנו. אף לא נחממנו, שלא לצורך, להרחיב את היקף המיסול בנושא ברעומיהם החשובות והיסודיות של גדולי החוקרים שמנינו למעלה. לא למסוק חלכה חדשה אף לא להכריע בין דינאמיות של המחלמסים עצמם או של הפרשנים המאוחרים.

רק סקירה כללית וחמצית על הנושא, שיש לו שורשים
 בספרות המולמס וחוצאות משמיעות בספרות-היפה, הדבה-גסירה,
 וטבעלל הוא רובץ כמו על ענק על-מני כל העשייה ההרבותית של
 הדור. לפיכך, נזקקנו כמעט רק לדבריהם של גדולי המחזוכים
 בזמננו ואת הערכותם שלהם את השיבות הגורם הדמי והם חוצאותיו
 הבלתי נמנעות על החמחמות ספרותנו.

4. ההתחלות או מהפכתנו

סחירה צורך בניין

מלחמת-ההווה בעבר היא רק חזית אחת במערכות "הצעירים" הם מנחמים את עצמם מכבלי-העבר ונטפלים להשקפות שלימות בעולט הספרות באירופה המערבית והמזרחית. אם משום שמעיקה עליהם מעמדת-הממורה היהודית, ואם משום שנחפשו ליופייך הזר והקוסם של הספרות ושל חיינו החדשות - מתעצם רצונם להשתחרר, והם בועטים בישן ומנערים מעליהם אבק של חורבן-דורות ומוצאים מפלס ארעי אצל הספרות האירופית. ביטול קדושת-החיים והחלשות סחירות-הדת הכוללניות כבר הם לדור זה בחינת דקע מוגמר לפעילותם החדבות. פעולתם הספרותית מתרכזת ב ה צ ד ק ת של השינויים ההיסטוריים-לאומיים הללו - מצד אחד, ובהעמקה-יסודות החילוניות בשביל בניין חדש לגמרי - מצד שני.

ההשפעה העיקרית - השפעה ישירה ועקיפה - על דוב סופרי "המהלך החדש" נובעת מן הפילוסופיה הוויטאליסטית, שנחחדשה על-ידי הפילוסופיה הרומאנטית הגרמנית של גיטשה ושומנהואר. כך גדלה אף השפעתם של סופרים ומבקרים כברנדיס ואיכסן, פולסמוי ורוסמייכסקי עליהם. (175) "אולקיס, עוררים, בעלי סדרות ובעלי עקירה למיניהם יצרו את מרבית הכלטריסטיקה שלנו, ורובם שקרו להראות לנו את הנקוד והטוב שבכם, והעלימו מעיניהם ומעינינו את החום והמחוס שבנפשנו" (176) "הצעירים" כטגלים לעצמם מהר מאוד שיטת-לחימה וסיטמאות-קרב, דעות וסרטיגולוגיה - מורמי-המחשבה והלכי-הדוח של המערב. "צעירים וזקנים", "המהלך החדש", "מהפכה ספרותית", "סחירה ובנין", "אדם עליון", "מוסר עבדים ומוסר אדונים", "בשר ודוח" - וכיוצא באלה הרבה והרבה מרוח המרדות, המפכה בספרותנו החדשה ומזעזעת את חומותינו, בלא אבהגה כין טוב לרע. מצלצלים כל פעמוני-ספרותנו הצעירה. מה כאן מאהבת-ישראל ומה מאהבת-אירופה או... משנאת-ישראל? "דבקוח יהודית ודבקוח בספרותנו צורדות זו את זו, סחירות זו את זו, ובגבור האחת - על כרחה מתקפחת

חברתה. זהו הפאראדוקס העגום של ספרות דו" (177)

בשנים מאוחרות יותר סוען אהרן סרני י י י ,

שהנזיכוחים הראשונים כ"השלוח" בין אחד-העם ובין ראשי-ראשוני
 "הצעירים" במהלך החורף, וכעיקר סביב מאמרו של "לאן?" -
 "הטביעו את חותמם על ההסתתרות של הספרות העברית החדשה,
 ביחוד בחתום השירה" (178). אף אחד-העם מכאן וברדיצ'בסקי מכאן
 מודים בהשפעת המאמר הזה, אף-על-פי שמסקנותיהם, כפובן שונות
 הן. לדעת אהרן סרני "הוא אולי החשוב בכל המאמרים שכתבתי
 מעודי בעברית. היה זה אות להתקוממות דו-חנית, בסוף המאמר
 הודגשה מהמכוננת הספרותית כניגוד לתורת ההסתתרות של אחד-
 העם (179).

מניעי מלחמת-השחרור

אהרן סרני י י י מונה את המניעים ליסוד חברת

הצעירים המודרים. וראשון להם - א"י - שביעיות דו"ח וזו
 מן היות הנושנה בספרות. התיאולוגיה הרבנית עדיין לא מורקה
 כליל. הספרות דלה בחוכן ובלשון ועוסקה בבעיות מעוסות של
 הרחוב הצר. היא רחוקה מן המציאות הדינאמית והחדשה ומחוסרת
 סגל חי עם התרבות המערבית, שהיא האיריאל האנושי לכולנו.
 עדיין יש בספרותנו החדשה הרבה מן היסודות של ההמראות
 החיצוניות, שהייתה מסימניה המובהקים של "ההשכלה", כדי להשתחרר
 כיחידים וכאומה, עלצנו לחזור לתרבות-של-אמת וליסול ממנה
 ערכים חדשים לחיים הומניים. "שומה עלינו להיעשות בני חורין,
 לגאול את עצמנו מכל מה שעבר עליו כלל, מכל מה שהועמט עלינו
 במאות החשכות של העבר" ולהימנות כיהודים על חברה-כלל, האומות,
 לזכות "בשוויון בחוג עמי התרבות" (180). יש שרואים בצעירים
 התלבוות של געורים, חוצמה של געורים וכד', "אנו בעצמנו
 הכרנו ברורות שהדבר, שאנו מחווננים אליו הנו מהשכח במחשבה
 בחתום הלשון העברית" (שם).

החבורה אינה קטנה ואינה מבוטלת באיכותה. הראשונים
 מרגישים, שאינם בודדים וכי יש סופרים קרובים להם בכל מקום.
 ובצעדיהם הראשונים הם "מאמצים" אף סופרים, שאחר-כך יצאו
 בחוקף נגד מעשיהם, ונגד השקפותיהם והישיגיהם. "חיה חברנו
 דויד פרישמן, בקנאותו לאירוסיות ולתרבות העולט. בשירה

ובפרטזה סלל את הדרך לפנינו. אף שאנו, שלא כמנהג, חשנו עצמנו קטורים קשר כל ייגחק אל המורשת ההיסטורית שלנו... וכן היה יוסף קלוזנר... גם יחושע סחון, דויד ניימרק... חבורה של 'מסתערים ודוחפים'... הייתה ידועה בשם 'צעירים', או גם בשם שאני מעדיף להשתמש בו - 'נוער עברי' (שם) בהתחלה וראים חצעירים אף את אחד-העם, ידיבט הגדול והראשי, שהוא מתייחס באהדה לתנועתם¹⁸¹ (דק ביאליק העולה אז, מונע את הסכמתו, למרות גילוי הציור, ואפילו נלחם בהם...).

ממחשבות - יסוד הקידמה

על שאלתו של אהרן - ה ע ס "היכולים אחת" - משיב אהרן נרנסייז בחתלהבות: "ואנו הצעירים הנכנסים עתה להיכל הספרות, אנו עונים לו ב ק ו ל ר ט: כן, יכולים אנו, מאמינים אנו כיכולתנו וכוונתנו" - ("לאן?"). כנראה שוכח אחד-העם כלל חשוב, שאם יש צורך - מ ו כ ר ח ת לחיות גם יכולתו הכל תלוי בגודל המשימה וכרצון להרחיבה ובגודל הספרות וכרצון להשיגה. הצורך מעורר את היכולת.

אהרן נרנסייז מאמין בהתפתחותו של בנין-הספרות הישן. הוא מעין בא-בוחו של דוד צעיר וטוער. עיקרון-המוצא שלנו ה ת ח ל ה ת ד ש ה ולא ת מ ש ך ן לא הכול דרגותי-כמותי, אלא הכול "מיני"-איכותי. מוחלפת הש"ס, מחלופים הסופרים, שונה המסרה וחוכנו של הרצון אף הוא אחד.¹⁸²

"לא על-ידי הליכה איטית מ ש ל ב ל ש ל ב... נגיע למטרה" ("לאן?"). שום מעשה גדול בעולם האנושי-הרוחני לא בוצע, לדעתי, בדרך של התפתחות איטית. "מהפכות רוחניות הרסו עולם בלא ברע אחד. אמיחיות חדשות סללו לעצמן הדרך ברעם ורעם. ואחיד באו דרך קברים וחורבות... כך נולדו דתות ומהפכות חדשות, וכך נולדו קולטורות חדשות. דיעות גימטאניות אלה מנכה אהרנברייז לשחול בשדה הספרות העברית. "גם אנו צריכים למחשבה. למחשבה ברוח". יותר משאנו צריכים ללמוד חדשות עלינו ל ש כ ו ח את הישן. "אין אנו יכולים ואין אנו רשאים ללכת לאט. הרבה מאד צריכים אנו להרוס ועולם שלט אנו צריכים לבנות: עולם חדש". רוח חדשה ואמונה חדשה צריכים "האירופים הראשונים בספרות העברית... ספרות חדשה"¹⁸³.

דברים שנאמרו בחוקף קצת מלאכותי בשנות התשעים חוזרים

וגשמעים בביטחון מוגבר, אמנם במידה של כובד-ראש... בשנים הראשונות של המאה החדשה.

בסקירתו על יצירות הספרות העברית החדשה שנחטרסמו

בי"אלמנו היהודי", שהוציאו "הצעירים" בברלין, בתרס"ג, כותב אהרנפרייז (184) שיש באלמנה זה מסוים מאורע "המגלה טפה ממעמקי

הנשמה הלאומית": החפצות מחאוסית של הר-געש המתריבה ובונה מחדש וכו'. לפי שמע המונחים "המהפכניים" אפשר לחיזובת על נקלה שאהרנפרייז "הצעיר" לא "נזדקק" כלל בשנים האחרונות, וכי עוד כוחו בפיו ובעטו. "זאת היא המקומות הרור הצעיר בחנועה-חתייה שלגון... הנח באנו... היהודים הצעירים" - והוא שולח אחרת למתנגדים: אפשר לחילתם בנו, אבל אי-אפשר לגדותנו או לנהוג בנו קלות-ראש. מה שמציין אותנו: עוד, מילה חדשה, מחשבה חדשה. בדמיונו שומע הוא את "הר הרצון הקיבוצי" - כקול אחד, חזק ואדיר - העולה מן האלמנה. כל מה שמייצג אהרנפרייז, כל מה ששאלה נמשו בספרות העברית וכל מה שהעמד לפניו כמסרה במלחמה-הצעירים מתחילתה - כל אלה מהדהדים בלבו מעל דמיו. כלשון-להבה ובסגנון נשגב הוא מרכיז את ההישגים הראשונים של "הצעירים" במחוז מעשור שנים אחד, על-פי מיטב הרעיונות והסיטמאות שהושמעו במאגיסטים הירועים: "הנח באנו, בני-חורין ומלאי-אמונה שחררנו את עצמנו מכבליה של מדינת חולנית נקעבת וגוססת... שחררנו את עצמנו מן הרוחניות היתרה של הגלות... שהוציאת את היהודים מן העולם... מן התרבות הרבנית, שסגרה אותנו בכלוב צר, מן היאוש, מכל הגלות הרוחנית והמוסרית עם החלואיה... וגם מן השחיתות והשטחיות, המזוייפת, היבשה... מן החלומות היפים על דבר הנצחון העמדי של איוז אנושי וכו', שלא היתה ולא נבראה ועל דבר השויון המוחלט (אהרנפרייז היה מראשוני הציונים המדיניים) משהתחלנו להיות חיים וזוהרים ונשגבים ונחלים של בעלי חכמה ישראל, שצימצמו את היהדות לעניין של שכל והגיון בלבד... לחגב רציונאלי דק ומצומצם. מן הגלות הליבראלית החברותית, מאוח הגיסו החדש... שחררנו את עצמנו מתרבות גוססת, כדי להתחיל תרבות חדשה, חיה ופורה... חיים אמיתיים" (שם) עכשיו שבגי-חורין אנו מה נעשה בחירותנו? - נחיה "חיים מלאים, שירים ומדוכי-גוונים", נחיה מחדש על השכל ועל הרגש, על

המועיל ועל היפה, המוסר והכוח, הרוח והחומרן כאן הונחו
היסודות ל ס י ת י ה ה החרבותיה של הלאומיות החדשה על-
ידי אחד מדברי "הצעירים", שאמנם אף-פעם לא העז למסוע עד
הקצה לא מבחינה רעיונית ולא מבחינה מעשית (למרות הקיצוניות
המילולית) ואפשר, שמשום כך לקה בכיקורת כפולה, כשני הצדדים.
(להלן).

מ ת י נ ו ת ו של אהרנמרייז שומרת על קשריו עם אחד-
העם ועם ברדיצ'בסקי ביוחד. בשגב-ביסויז במאמר הנדון הוא
מזהיר ש"האלמנה הזו האני-מאמין של דור חדש ורענן הרוצה
בעבודה חיונית, הוא אינו נלחם נגד הישן, אלא בעד
החדש". כדי להבין את הסתירה צריך להבחין במושג "ישן" בין
"רקוב" ובין "בריא", בין "מסורת חולנית" ובין "ערכים חיוניים"
וכו'. על-כל-פנים, הוא אינו אוסר כמורו ב ר ד י צ' ב ס ק י
"מורה ומערכ" - האחד מחסלא מחורבנו של השני; בוודאי לא
כ ב ר ג ר - "הרוב המכריע של ספרות הרצאות והקבלה אינו כלום...
רק משא שלא לצורך"; ~~ההתאחדות הכללית~~

פילוסופיית המדינה

דבריו השיתופיים ואף המקוטעים של ב ר ד י צ' ב ס ק י
כנושא זה הם חומר חקיקרי של רעיונות המתפכה הספרותית.
ברדיצ'בסקי כומר ביסוד ההתפתחות של החרבות ושל היצירה בחברה
האנושית. אם נגיה דבר בלא פעולה ובלא גירוי - לא יתפתח מאליו,
אלא יחנוון וימות. שום יצירה כח-ערך אינה מרי של התפתחות
הירגתית ושל צירופי גורמים מחושבים מראש, אלא תופעה ארעית,
חד-פעמית, מהפכנית, גיסית; חוצאת התגלות בחינה "נבואה".
"כל אחד מאתנו הוא כונה וסותר, רוצה ומסאן, אוהב ואויב,
מקווה ומתיאש, והכל בבח אחת". פילוסופיית-המדינה
האקטיסטנציאליסטית נשמעת ככל דבריו. "ההתקוממות היא הרגש
הטהור והחזק ביותר". המורדים הגדולים, יוצאי-הדופן
בתולדותינו, הם הם שקיימו את היצירות ושמרקם מפני גיוון, כל
אימת שהגיעה לסף ככיליון. את פילוסופיית-המהפכה מגסט
ברדיצ'בסקי באפוריזם זה: "ואני אומר לכם: מי שמאבד את עולמו
מפני אחת הוא ארויח יותר בחייו, מזה שנוהר בו ומוציא ממנו
אך קמעא קמעא" (185) לסיכך צריך להיגמל ולהינתח בבח-אחת מכל
חישן והוודאי. "לא נוכל למחור עוד חידות החיים או להיות
ולפעול כמו שהיו אבותינו. אנו בניס ובניס של הדורות

שלפנינו: אבל לא ארונות שלהם" (שם). ובלשוננו של ניטשה הוא
 פוסק ש"הבריאל הוא סוף כל מחשבה, קץ כל דעה ורצון... לא כן
 הוא השמא, וכוחו של השמא הוא מפריא ומוליד"... "הארט, כיוון
 שקיבל עליו עול דעיון זה, אינו מבקש עוד פתרון לחידה-העולם".
 "השואלים הם בוני העולם ולא המסיבים". לפיכך זהו צדו הייבן
 החדשים: ל ה ר ו ס אח כל הברור בעינינו; "עקרו את הווראי
 שנחלתם ונסעתם את שורש הספק בלבכם... והתחילו לשאול מחדש
 ולדרוש ולעייין מחדש" אריך לטפה את יצר החיסוס והחימוש;
 להגדיל את המסיסה ואח הסקננות והמסיחה (שם) "חמץ אני לחיות
 מעצמי ולחיות מעצמי, חמץ אני להתחיל המל מהיום ולא רק מאתמול"
 ("רחשי לב").

בשמחת-התברות גלוייה הוא מראה, שכל אלה הסופרים וההוגים,
 שרצו ללכת, ב"חלם" ולהעשיר את העם בסמיות-אל-הספק, להוסיף
 חולייה לסדרת המסורת הסלאה שיבושים וקיסאון (כמינס, יעבץ,
 וכמובן - אחד-העם וחבריו ושאר אומרי ה"הן") - לא הם ולא חורחם
 נשחררו ונזכרו. אומרי ה"לאו" דווקא, מורדים כליליינבלום,
 כראודס, י' ל' גורדון ואחרים - הם שכביכול כל מגממם היתה
 להרוס; הם נשחרו וחורחם חיוזכר וחישמר וחושקע בשירה הדורות!...
 אין ברדיצ'בסקי מקבל את מאמר חז"ל המקובל על אחד-העם;
 "לא ליסתר איגש ב"בנישחא עד דבני ב"בנישחא אחריחא"; הוא
 מאמין בשיטתו של ניטשה ומספן את מהגמו "כדי לבנות מקדש צריך
 קודם להרוס מקדש", ועושה אותו מ ו ס ו לשיטתו שלו. במאמצי
 ההריסה שלו בוסת הוא בכוחו להתמודד עם מהגדיו ("ואם למלחמה -
 הננו") מטני שחרור הוא הכרה של אחריות גדולה לתחיית-ישראל,
 "אחריות גדולה עלינו, הכל בידינו. יהודים אחרונים אנו או
 ראשונים לגוי חדש...". (186)

"ס ת י ר ה ו ב נ י י ו " כמו "צורך ויכולה" וכמו
 "סודת ומערכ" הוא נושא חביב על הרבה סופרים, והוא מקובל על
 הכול במשך כל החקומה הנדונה. כל אחד לשיטתו שואל על היחס שבין
 המושגים; יחס של זמן ויחס של מעלה ועדיפות. מסות, דרשות,
 שירים ואפוריזמים מפריכים או מקיימים את מאמר חז"ל "בניין
 צעירים - סחירה, סחירה וקנים - בניין" מבחינות סוציולוגיות
 והיסטוריות, חינוכיות או מסיכולוגיות.

כמי השלוח...

נֹשֵׂא זֶה הוּא מִן הַר אֶשׁוּר בִּי בְּמִלְמוֹס הַסְפְּרוֹת,
שֶׁאֶחָד-הָעַם מִשְׁקִיעַ בּוֹ לֹא דָק הַשְׁקָמָה-עוֹלָם אֵלָּא אֵף שִׁטָּה-וּיָכוֹת,
הַקּוֹבֵעָה אֶת מַחְלָכִי-הַפּוֹלְמוֹס עַד סוּפוֹ.

הַרְיָאֵלִיזִם בַּחֲכוּנָתוֹ שֶׁל אֶחָד - הַעֵם נִגְזַר אֶת רַעֲיוֹן

הַחֲסִיכָה וְהוּא דֹחֵה אֹתוֹ, לַמְּרוֹת שֶׁהַמְצִיאֹת הַיְּהוּדִית-הָעִבְרִית מַצְדִּיקָה
אוֹתוֹ לְמִי הַנָּאִי הַזֶּמֶן. הוּא בֶן הַמַּחְצִית הַשְּׁנִיָּה שֶׁל הַמָּאָה הַחֲשֵׁב-
עֲשִׂיהָ, שֶׁסִּימְנָה הַמּוֹבָהק הוּא בְּנִיִּין וְלֹא סַחֲרָה, מֵאֲמִין בַּחוּרָה-

הַחֲתֻכְתָּהוֹת וְהַחֲתֻלְמוֹת הָאֲנוּשִׁית. כְּמִי שֶׁנִּחְחֵן עַל בּוֹרֵכֵי הַפּוֹדִיטִי-

וּוִיסִטִים (גַּם הַרוֹסִיט בַּמִּשְׁמַע) רַחֵשׁ כְּבוֹד לַעֲבוֹדָת הַחֲיוּבִיּוֹת וְלַרַעֲיוֹן

הַהַתְמַחְתָּהוֹת בְּכָל הַחֲתֻמִּים, לַחֲזוֹת הַחֲבֵרָה וְלַמְדַּעֵי הָאֲדָמָן שֶׁאֵף הֵם הִיוּ

מְסִימְנִיה שֶׁל חֲרָבוֹת הַתְּקוּפָה. הַפּוֹדִיטִיזְמוֹ מְדוּוֹג אֲצִלוֹ עִם הַיִּסּוּד

הַיְּהוּדִי הַפְּנִימִי, הַכֹּלֵלִי מַעוּרָעַר, הָאֲנִסִי-מֵהַפְּכָנוֹת הִיא מְשׁוּרֶשׁ נִשְׁמָתוֹ

וְאִין הוּא מֵאֲמִין בַּעֲפִיצוֹת כֹּלֵלִי, מְכַעֲיוֹת. בִּיהִסּוֹ הַחֲיוּבִי וְהַמְּפּוֹכָה

לְדַבְרִים הוּא שֶׁנָּא אֶת הַחֲזוֹת וְאֶת הַמְּלִיצוֹת, מִתְּנַגֵּד לַמַּטְאֲפִיזִיקָה,

לַמְּפּוֹדֶסֶן; אִינוֹ סוֹכֵל אֶת חֲסִימָהוֹת-הַמּוֹת וְהַלֵּב, אֶת הָרַעֵשׁ וְאֶת

הַחֲתֻפְרָצוֹת הַהִיסְטוֹרִית. "נַעֲרִים... בַּחוּרִים... כַּעֲלִי-חֲזִיה... גּוֹזְמָה...

הַפְּלָגָה וְדִמְיוֹן... רַמְזִים וְסוֹדוֹת..." וְכו' - הֵם בִּיטוּיִים שְׁבוּרִים

עַל-פִּיו גַּם לֹא בַּשֶּׁקֶת כַּעַס. (188)

בַּמֶּאֱמָרוֹ "עֲצָה טוֹבָה", שֶׁהוּא הַשְּׁלִישִׁי בַּשּׁוֹרֶת הַמֶּאֱמָרִים הָעִיקָרִיִּים בַּנְדוֹן

בַּהַחֲלָת הַפּוֹלְמוֹס הַסְפְּרוֹתִי ("שֶׁאִין לוֹ מָרִי כִּי אִם פְּרָחִים, שְׁסוּף-סִפָּף

לֹא יִכְרָא סוּפְרִים 'אֲנוּשִׁיִּים' אִם אִינֶם וְלֹא יַעֲקוֹר אוֹתָם מִן הָעוֹלָם

אִם יִשְׁנֶם") אִנּוּ מוֹצֵאִים אֶת חֲגֻבָתוֹ הַיִּשִּׁירָה לַשְּׁאֵלָה "לֵאמֹר" שֶׁל

אֲהֲרֹנְפִרְיָז, בְּנִחָת וְהַעֲדִיגוֹת, אֲבָל בַּחֲכָרָה-בִּיטְחוֹן וְסִמְכוֹת, הוּא

מְסִיב לַמַּתְנַגְדִּיו: "זֶה־מַּצֵּב הַזֶּה, חֲבָרִי הַצַּעֲרִים, לֹא יִשְׁחָזֵק אֲמִילוֹ

כַּמְלֹא גִימָה עַל-יְדֵי קְרִיאוֹתֵיכֶם הַגְּדוֹלוֹת 'בְּקוֹל רִמָּן', יִצֵּר לָנוּ

הַמְּקוֹמָן, יְכוּלִים אֲנֵנוּ" - כָּל זֶמֶן שֶׁיִּכְלַחְכֶּם אִינָה אֵלָּא בְּכוֹה וְלֹא

בַּפּוֹעֵל. הַיִּשּׁוּנִי נָא לַעֲזוֹץ לַכֶּם 'עֲצָה טוֹבָה': עַד שֶׁאִתָּם מְבָלִים זְמַנְכֶּם

בַּחֲקִירָה מוֹמַשְׁמַח, אִם צוֹרֵךְ מְבִיא לִידֵי יְכוּלָת אוֹ יְכוּלָת לִידֵי צוֹרֵךְ,

בּוֹאוֹ וְהַטְפִּיקוֹ אֶת הַצּוֹרֵךְ כְּמִי הַיְּכוּלָת".

בַּאֲגִידָת לְבִרְדִּיצ'בְּסִקִּי. (189) הוּא מְבָרֵךְ אֶת הַצַּעֲרִים עַל מִימְעַלָּם

הַמִּיּוֹעַד - חֲזוֹנָת "הַחֲחִיָּה" (שֶׁלֹּא נִחְשָׁם) אֲבָל מַעֲדָר עַל הַפְּרוּזָה

וְצַעֲקוֹת וְמוֹצָא (בַּעֲיָקָר בַּמֶּאֱמָרוֹ הַגִּיל שֶׁל אֲהֲרֹנְפִרְיָז) "כִּי

סִבְנוֹנְכֶם לֹא מָצָא חֵן בְּעֵינַי, הֲלֹא יִדְעָה כִּי אִין דְּבַר שְׁנוֹא בְּעֵינַי

כִּהֲתַפְאֲרוֹת יִתְרָה וְ'אֲנִכִּי' בּוֹלֵט בִּיזְחָר". הוּא אֵף חוֹשֵׁב, לַמְּרוֹת

העידוד, שהמפעל "נוסד מעיקרו על רעיון מוטעה" ומשום כך אינו מאמין בהצלחתו (190).

במאמרו "מהפכה ספרותית" (צדני) אמנם קשה לראות את

העידוד של אחד-העם למיפעל הכנוי על יסוד מוטעה. "הצעירים"

ל א קיבלו את "העצה הטובה" שלו, ואחד-העם חושב להמשיך את

הוויכוח עמם. הוא מאזכר מעקשנותם; שאינם נעצפים למובד-הראש

ול יכולת-השכנוע שלו למרות הנימוקים הנפשיים והריאליסטיים למופת.

ובכל זאת, הוא מתרשם שוב עם "שנים מן הצעירים האלה",

ברדיצ'בסקי ואהרנסרייז, במאמרו הנדון, שמרובה בו נימת הלעג

והאירוניה, לבד החומור העדין, בתערובת של סוכחה גלויה. הוא

נזקק לנשק הסארקאס והעוקץ כדי לא להרים את קולו לגובה קולם

של "הצעירים".

אחד-העם מנחם את המכתב החוזר של הצעירים (שנכתב "כלשון

אשכנזי") לקראת הוצאת כתב-העת העברי החדש "החיה", במכתב חוזר

זה מדובר על "הצבאים הרוחניים, שנחשורו בעמנו. כמו מן

ההתפרצות השולטת בימינו בספרות העברית... ליסוד מרכז ספרותי

חדש... להחיות הקולטורה הלאומית... על ספרותנו הלאומית לשוב

ולהיות חמונה נאמנה מ כל נסמך הלאום... על השפה לאחד כל

עבודת-הרוח של היהודים... כל מה שהוא 'אנושי' במובן היותר טוב

צריך להיות גם 'יהודי', וכל בריאה נצחית, שברא עמנו בעצמו,

צריך שיחיה לעולם בלב העם. זוהי חוכמה הנובעת מאי-שביעות

רצון מוחלטת ומאכזבת מן המרכז הספרותי הקיים - "השלוה".

אחד-העם מבטל את "ראשונותם" ואת "אירופיותם" של

"הצעירים", כשהוא מוכיח להם, שהם צעדו בעצמם בדרך של יהודי-

המזרח, שנחתכו בגיטו והשכילו בעזרת הספרות העברית: גיטו

להימרה מיהדותם ולא הצליחו, ועכשיו הם חוזרים אל "הרחוב היהודי"

זוהי המיסה עמוקה, שעוד היום משתדלים החוקרים לבסס אותה

ולמצוא לה הוכחות ביצירותיהם של "הצעירים" ובאורח-חיים. עוד

הדכה שנים לאחר מכן נשאר אחד-העם בדעתו זו. בוויכוח

הפובליציסטי האחרון שלו עם "הצעירים" בארץ-ישראל, הוא מתאר

אותם בלעג בתור "בחורי הישיבה, שמרעישים עולם ב'איסחרא'

אירופית שנתגלגלה ובאה לחוך 'לגינא' שלהם... ובאמת צריך לשבת

במרכז הקולטורה האמיתית (לונדון) בשביל להדגיש כראוי, עד

לגועל נפש, כמה בעורה היא ובזויה אותה הקולטורה המזויפת של

החורי הישיבה" וכו' (191).

אחד-העם מבטל בלעג לא רק את "החידוש", את "המהפכה"

בתוכן, אלה אמילו את "המהפכה" המסגור ובצורה: "אם יש רשות לדון מן הסגור על התוכן, אז אפשר להגיד מראש, כי 'המהפכה' הקרובה לבוא לא תהיה 'רדיקאלית' כל-בך...". (192). יותר מראי חרועה-חצוצרות וקול-שופר יש כאן. אין צניעות ואין כמעט הכרה-המציאות הקשה. אין ענווה. להימך - התמארות והתנשאות וביסחון מופרז. "שמעתי רק קריאות גדולות מרעישות לב, אנו רוצים, אריכים, יכולים, אנו הולכים, אנו באים, נכנסים וכל המונה מוחשית לא ראייתי" (שם). מתנבא הוא לסופת של המהפכה שתהיה רק "מהפכה", ועולם כמנהגו נוהג. מסתבר, שהיכולת לא הדביקה גם את הצורך וגשאר רק סגנון "האנכי הגדול" שנהאזרה בספרותנו "ביחוד סימל סמולנסקין... או אולי, גם מושגי זה מסחות הסגנון האירופי כבר נחישן, וגם הוא סימן של זקנה הוא ליק"...

באגרותיו הוא חובע מן "הצעירים" הכוחבים "השלוח" על מהות תנועתם, שיחננו את דיעותיהם במשנות ובבהירות ולא יסתירו ולא ירמזו וכו'; דברים שאין להכניס בשום פנים. "כלל זה יש בידי", כותב הוא לברדיצ'בסקי. (193); "מי שיש לו באמת איזה רעיון ברור בלבו יכול הוא לברר את המציאות ויודע וידע גם לאחרים בדבר ימים אחרים ולאמור: וזהו כל התורה כולה, ואידך פירושא - זיל גמור".

הוא חובע חילון איטי כהילוך האיטי של החינוך, החורש לעומק ולתוכן, ולא רק גספל לתיקון הצורה החיצונית בלבד. על-ידי טילוק מחמיר וזהיר של גורמי הקלקול חנצח 'האנושיות' מאליה והיטן-הקלוקל יחמוטט מאליו. דרושה סבלנות וכוונת חבונה שהיעדרה כולם ביוחר אצל הצעירים. דחיקה-הקץ מסוכנת, כמו שמסוכנים האמצעים של אונאנומיתוי, קסט-חיצוני, סופיות והגזמה. (194)

חוסר עקביות

את "הצעירים" המהפכנים ביקרו אף סופרים ידועים אחרים מלבד אהר-העם וקלוזנר. במסה ביקורתית מברר צ'יטלי (195) את כל צדרי יצירתו, אופיו ואישיותו היוצרת של ברדיצ'בסקי. הוא עוקב אחר ההשפעה המברעת של הפילוסופיה הרוסיסאליסטית והאינדיבידואליסטית ועל ברדיצ'בסקי ומוכיח, שתמיכתו את נישטה הייתה שטחית. ברדיצ'בסקי, שהוא מסורר עמוק ורגיש כלפי כל בעייה אנושית כללית אינו רגיש כלל לסבל עמו, ו

והוא מאשים אך ורק את עמנו האומלל בשביל ניווננו ומחעלם מן הלחץ החיצוני ומכוח ההרס של העמים ושל הגלות. צייטלין מראה את נטייתו הכללית של ברדיצ'בסקי להפרזה ולהפלה בכל ההשפעות השליליות - מצד אחד, והערצה קאפריסית, מחוסרת הצדקה היסטורית, (אמילו לסיסחו) של קפדניס, מורדים ויוצאי-דומן - מצד שני. צייטלין מראה שברדיצ'בסקי נעדר תפיסה היסטורית, כשהוא מעתיק את שנאתו ואת חלונותיו על הרבנים - כלפי הנביאים, שדווקא הם היו משוחררים מכל שבלונה ספרותית ופולחנית וכד'. בעיצור, ברדיצ'בסקי מסמל את הדור הקרוע בלבד, המושא של דילימה טראגית: מבקש להרוס ומחדר לנגוע בקודש; בועס במזבח ואינו יכול להשחרר ממעמסה הקרועה.

עמדתו של ביאליק

ב י א ל י ק נוקט עמדה אחת-העמית כמעט בכל הנקודות השנויות במחלוקת וכמעט במשך כל הזמן. בנושא זה של "מהפכנות" והתנחלות מן העבר ומן המקורש, מביע ביאליק כמה וכמה פעמים את דעתו לא רק בסירתו. מלכתחילה אינו רוצה להצטרף אל "הצעירים" למרח גילו הצעיר, כשהוא כותב לברדיצ'בסקי ולחבריו, המבקשים ליסר את "חתייה" על-מנת להרחיב את גבולותיה של הספרות העברית על יסודות אירומיים, הריהו משמיע את דבר השתייכותו לתחום ההשפעה של אחד-העם. "אעפ"י שדעתי נוסת יותר לדעת 'אחד-העם' במאמרו 'צורך ויכולת'... בכל זאת, סוף סוף, ינעם לכל בן עמו לדעת כי אמנם גדולה היכולת בצורך - אם תעלה בירכס להוכיח כזאת ואם יהיה גם המעשה נאה במדרשכם" (196).

זו היא דע מידת אריכות של אמירה-פה. למעשה אין הוא מאמין בצעירים, אינו תומך בהם, ולדעת אחרונתיו - אמילו נלחם בהם (197). באותו הזמן ממש הוא כותב לרבניצק (198) על התנועה הצעירה: "ובארץ הסופרים - אימים יהלכו... צעירים חדשות 'מליצות' חדשות ומי יודע עד מהי הארץ תקומה המליצה החדשה הקמה תחת הישנה. 'צורך' ו'יכולת', כל זה הכל. אין לנו צורך בזה ואין לנו כל יכולת. יש לנו צורך בלחם. אנו מחים ברעב ככלבים. ובהיות לנו לחם יהיה לנו צורך בבשר, ובהיותו המשר - מכאן ואילך מתחיל השכרון. זה מרגיש צורך בבית יין, זה בבית-זונות וזה - בבית-ספר. זה מעשן טבק, זה משחק בקלפים וזה קורא בספר. זה אוהב הפקרות וזה אוהב עמל ורודף חשיבות. גם החאנה להתגבר על

המאורות היא תאורה".

אמנם, יותר מאוחר, כשנעשה ב י א ל י ק עורך החלק של הספרות היפה ב"השלוח" הוא משתדל מאוד לזכות בתרומותיהם הספרותיות של כל "ידיביו" מן "הצעירים". ובמקום אחד או שנים אף מתגליט לנו רחשי-לב אחרים לגמרי! מעין "אש זרה", שאיפת מרידה ומריקת-עול יש אף אצל "השמרני" ביאליק, חלמידו הנאמן של "המורה הגדול". לפחות בשחי אגרות לכרדיצ'בסקי משנת תרס"ד הוא מכיע את מלידתו מן הוויכוח הגדול הזה שביין "זקנים וצעירים" המתקיים מזה שנים "ביריד הספרותי הגדול גדול מאד". בראשונה הוא חושב "שדוקא עתה הגיעה השעה לבנות, הרחק הרחק מן היריד, ביה-בנסת מיוחדת לסופרים גמורים, זכי טעם ונקיי דעת. לא שיהא "בית הכנסת שלנו" מוקצה למניין של מיוחסים, שכל הנכנס לשם בודקין החלה במספורו ובסמך היוחסין שלו: "הלוקנים אם לצעירים? הישן אם חדש?" - אלא, אדרבה, כל חבא להכנס, אם אך יש לו מה להגיד וידע איך להגיד, יכנס". והוא מציב את מדור קספרות היפה ב"השלוח" לשמש את צורך-הסעה הזה⁽¹⁹⁹⁾. ובאגרת השנייה, כחודש לאחר הראשונה, הוא צועד צעד נוסף: "יש לו ל"השלוח" עבר שאיני יכול למרוד בו בבת-אחת... אבל יש לי הצעה. מר פרץ ואני עבדך ושאר חברים רוצים להוציא מאסף קטן ב י א ל י ק ע ר ד ו ת , (הדגשה שלי), מעין כמה קטנה לעבודה זרה, דוגמת "החץ" בשעתו. מטרתו (אם זו יש לו) א) בעיסה כלפי הדקדוק וצרות העין שבספרותנו, ב) הדמסת דברים "חדשים", שאין קיבה אותה ספרות מעכלתם, ובכן הרוצה אתה להת ספורך זה בשביל אותה⁽²⁰¹⁾ מאסף⁽²⁰⁰⁾ עננין ואת ספורך העמי שלח חייבך ומיד בשביל "השלוח" ובכן אף ביאליק מהגעגע לקצה עבודה-זרה, ועל-כל-מנים מטכים "לסינקריטיסמוס"... גסיונות של שיחרור נעשו על-ידי ביאליק אף בחחומי/עיון וספרות אחרים, כמובא להלן.

אופנת "הצעירים"

דעתו של פ ר י ש מ נ על מהפכותם וצעקנותם של "הצעירים" כבר שמענו הרבה. אף-על-פי שהללו חושבים אותו "כאחד משלהם" ואמיליו כמורה ומדריך להם ב"תורת המערב והאירופיות", אין לו לפרישמן אלא בוחן אחד: ה כ ש ר ו נ ! אחד זקן ואחד צעיר ובלבד שיהיה בו כשרון-סופרים. לא יהדות, אף לא מסורה או מורשת-רוחנית הם קריטריונים לספרותנו החדשה. "גם ספרותנו היא ספרות ככל הספרות בעולם, עם כל הפרטים ועם כל הדקדוקים".

אלא כשאנחנו מסתכלים בה אנו מתחילים לשחוק קצת, אם נחפזן ואם לא נחפזן. לא הייתה ספרותנו כביכול חסרה עוד שום דבר, אלא שחקוט וחנהיג אצלה גם אותה המורה הנהוגה עתה בכל ספרות וספרות, המורה של 'זקנים' ו'צעירים'... הוי לקומדיה זו... אין לך שום ציור, ידיד/חי, עד כמה מסתרים אצלנו להזקין... נראה שהמלה 'צעיר' נעשתה למין חואר של כבוד למי ששייך אל 'החברה', מבלי שישאל אותו איש לזכותו גם מצד כשרונו... שעשוע של מליט, מין חילוק של כיבודים ועליות²⁰², זוהי בעיני פרישמן הקאריקאטורה של חומעה ספרותית, שהרעישת את העולם היהודי, אבל לא השפיעה על פרישמן. אם השאלה אינה של ג' ל' אלא של ר' ו' ה' י' ו' צ' ר' ה', למה לא יאמרו פשוט 'אנשים ש' א' י' ו' להם כשרון ואנשים שיש להם כשרון?'.

'צעירים' שהזקינו

סופה של מלחמה זו - שנסתיימה בנצחון... החיים. הנטייה הכללית הייתה לקראת מדינה של 'מזרח ומערב', של ישן וחדש. זוהי פשרה - ה' ה' י' ה' כשביל כל החופעות הבינוניות מעיקרן. 'המחשבה הספרותית' נבמרה כשהמפכות-חברה חששו את מקומן וכשנודעו כל יסודות הקיום של היהודי. בינתיים אף 'הקינו הצעירים' ושטון-הקרב שכך. אומי'ני הוא יחסם של שני היריבים הגדולים, אחד-העם וברדיצ'בסקי, אליהם-השדח' שלהם, ואל אהרנפרייז - בדוגמה.

מלכתחילה היה יחסו של אחד-העם לאהרנפרייז רך יותר וידידותי יותר מיחסו אל צעירים אחרים. גם מפני שזה מחזן מהם בדעותיו ובמלחמתו וגם מפני ש'ס' ג' ו' ג' נקי ומוסעט יותר (דבר שהשפיע מאוד על היחסים של כל סופר עם אחד-העם). 'הוא שונה מחבריו שקדמו לו בדבר אחד עיקרי, כי בעוד שהם מוענים סתם שאינם רוצים להניח ש' ו' ה' ענף מענפי הקולטורה הכללית מחוץ לגבולות ספרותנו, מפני ש' צ' ר' י' ה' הם שלאומיותם העברית ההא מקיפה את כל 'אנושיותם' האירופית ולא יהיה להם עולט אלא אחד, הנה בעל המאמר הזה ('לאן?') נראה בקצת דבריו כמבין, כי לא כל שאיפה במלה של חרמיון ראוייה להקרא בשם 'צורך' וכו' ²⁰³, וכמעט יכול אחד-העם לשמוח שיש לו 'חבר בבית-מדרשם של 'הצעירים', אלא שהחבר הזה הכיבה עליו יותר חברתם של בני גילו... הוא בורה אל מחנה האויב... וסוען משם נגד דרכי להרחיק בני ישראל מן הקולטורה האירופית ולהשיבם

לישיבותינו ולבית-המדרשנו, ואינו מרגיש, שבאוהה שעה שב
הוא עצמו לבית מדרשנו ויושב ומעייל פילא בקומא דמחטא (שם).
אבל, כמעט ממהיע הוא יחסו המיוחד של ב ר ד י צ' ב ס ק י
אל אחד מלוחמיו החריטים והמוצלחים ביותר. כמו גילויי אכזבתו
משירותם ומחשיביהם של חברים-עוזרים אחרים שלו, (204), כך אף
גילויי אכזבתו כלפי אהרנפרייז. לאחר המכתב המבוגר והמפוקח של
הנסיין הסר.

ובכן, לא רק אחד-העם רואה את אהרנפרייז "כחצי הדור".
ברדיצ'בסקי מעריך את עולמו הספרותי של "הלוחם שלו", כעולם
ססודר וממושטר בשכלול רב, אף-על-פי שהוא אינו חדש ואינו רחב.
רק חרועה-ספרות הוא משמיע כהד לקול מורהו הגדול ברנדס, ועל
שער אחד ויחיד הוא מתדפק כל ימיו, על "השער המערבי" (כל כחצי,
בדרך אחד, דכ"ג). שאיפותיו של אהרנפרייז בספרות הצעירה חן
נאורות, מערביות, נוסף על היוזן ציוניות. הוא חובע דקטיות-
קומה ואזרחות בספרות ולא הומעה אזרחים וגרים בה. הוא נלחם
בבטלנות של "בית-המדרש" ובחשיכתו אבל לכל היוזר - סבור
ברדיצ'בסקי - היה חלקו כחלקם של סופרי הדור הקודם - מל"ל,
סמולנסקין, ברודיס ואחרים, שפעלו לחי' ק ו ן האומה ולא
לחחייתה האמיתית. מייב זורק מרה בחבור-הלמידיו זה, שבמאוזר
יותר מסך להבחין בין טוב לרע בספרות וביוקרנות הייתה מופרזת
מדאי ופגומה-טעם - אותו הטעם שהוא, אהרנפרייז עצמו, רצה כל
ימיו להקנות לספרותנו... כל אלו הדברים אמורים כלפי אחד מסופרי
הלוחמים "הצעירים" ואחד היציבים ביותר, שפאמריז עשו חמיד רשם
רב ואף הלהיכו את הקוראים באמונתם ובכנותם.

סקירה אחרת ומאוזרת של ברדיצ'בסקי, על ראובן ב ר ד י צ' נ
("דור וסופרייו") מלמדת אותנו לא רק את דעתו האמיתית של
"מנהיג המורדים" על חבריו ותלמידיו, בחור סופרים, משוררים,
מנהיגים, חוזים, מבקרים, ורושמי רשימות... אלא אף על
הש י נ ו י ה י ט ו ד י , שחל בדעתו שלו עצמו לגבי גושאי
הפולמוס. הציטוט הבא מתוך מאמרו זה של ברדיצ'בסקי, הריחו
מאלף ביותר בשביל סיכומי של טעיפנו הצרין "התפתחות או
מהפכות", כל הרקע הרעיוני של חנועה "הצעירים" צף ועולה כאן
לפנינו מחיש במשטות מבוגרת; ומחוכו אף משתמעת בכירור אנחה-
האכזבה מעורבת בסרקאזם, הודאה גלויה בכישלון ~~מלא~~ שהוליכה
בסוף את המשורר למינח-החבורות ולנסיגתו אל עולם של עבר

מפואר. שום דבר לא יוכל לחזק את נִיחוּשֵׁיוֹ של אחד-העם ואם
הערבחו לחנוּעה "הצעירים" כמו הדברים הבאים, הבאים מפיו של
מנהיג החנוּעה:

והימים האלה ימי החנוּעה בספרות היו.

הילדות שכנו עוררה אותנו להאמין, כי דור ספרותי חדש קם
או יקום על קברות הדור הישן - להאמין, שאנו וחקרובים לנו
אנו אותו הדור המקור, הדור העבר הוא דור ננס, דור מג סעמו
וריתו, דור חגר ומומא גם יחדן אבל אנו הננו בני דור לוחם
ושואף, דור שונא את השקר ואוהב את האמת. אנו בני דור,
שעודנו להחריב ולבנות, לגדע ולזרוע, להרוס וליסד, בני
דור, שעליו מוטל לבטל ולעקור משורש את הדברים הישנים
ולהגיד ולהשמיע דברים חדשים. דברים חמים, נלהבים, עזים,
מרוטמים ונעלים, נשגבים ונמרצים גם יחד.
אנו, המחחילים בספרות, היינו בעינינו לרואים ולחוזים,
לבעלי-בשרון ודעה, לבעלי-רוח וקומה; והם, בעלי חנוּעה והעם
מימים שלפנינו, בני הדור שהקדים אותנו ושעדיין הוא חי
וקיים ומחזיק בקרנות ספרותנו, הם לא יגיעו אלינו ברוחם,
מפני שאינם מבני החבורה שלנו, מפני שכבירים המה לימים,
מפני שחובשי בית-המדרש הישן המה ואינם ימערביים כפוננו,
כלומר, אינם שואפים לארצות המערב ולהשכלת המערב ככל אחד
מאחננו.

עוד לא הספיקה לנו העת להוציא הנות-לבנו אל המועל,
(רמו לכישלון הנסיון של "החתייה") עוד לא באה שעה-הכוסר
לנו לצאת גלוי, להביע ולהריע לפני הקהל הגדול את אשר אנו
נושאים בלבנו, למען ידע ויספוס מי המה הארזים ומי המה
האזובים, מי הם העובדים כיבשה ומי הם בוקעי הים... אבל
במכתבים פרטיים, אשר הרצנו אז איש לחברו, המלאנו את מכוס
ספרותנו על אחת שבע ונמוד לה שבטים וחבלים. שם החמנו את
רוחנו, הודינו למלחמה ליום קרב, ונחלחב ונחמרמר על מארם
הספרות, על החיים הצרים בה, החיים השפלים והמקסיים. שם
רצנו את גלגלם של הסופרים המושבעים, טרקנו את בשרם
במטרקות של ברזל וגררנו את עצמותיהם על מטה של חבלים.
אין רחמים ביום דין! ויום משפט יבוא על כל הסופרים
האלה, המדכאים את ספרותנו וממלאים אותה רקבון; בוא יבוא
יום עברה וזעם, יום השמר ואבדון.

ואז מוטע ספרותנו והקום על ידינו, הקום למחיה על-ידי בני הדור החדש, דור הנכון להקריב לה כחו ודמו, חיו ולטר עמוהיו.

לא רק ילדיו היחידים בדבר, כי אם הרגשה של כח מתעורר באמת, של הולדת דבר-מה, או הולדת נחיצות של מידה כח, הבא להרס, לחדש, להודיע ולגשם מידה דבר, דבר חדש ורט, מאיר ומחמם, טוב ויפה ומועיל. במליט הגדולה והנפרדות...

עוז-רוח היה הדבר לדעת, שכל אורחי הספרות, כל אלה הממלאים את חללה ומוסלים בה - כגמדים הם נגדנו, ופעלם כאין וכאפס מול הדברים אשר בפנינו אנו להגיד ולהביע אותם. עונג רב היה לדעת ולהבין, שכל מה שהם כוחכים אינו שוה כלום נגד אלה הדברים שבפנינו אנו, שכלבנו ובמחיותינו אנו; וסאנחנו רק אנחנו, לו נחנה לנו יד, כי אז הראינו את אשר אנו יכולים לכרא, והיינו נוחנים לספרותנו את אשר אנו נוסאים על דגלן

כה עברו לנו הימים ההם, ימי חלומות וחוקף, ימי הכנה והזדינוח, ימי מחשבה לעשות ולפעול - ימי הרח-עולמנו. כה חלמנו ונהלך בגדולות, החלהבנו ונאמין מים ברעהו, איט בקול חברו, ברצונו, בכשרונו, בשאימותיו ובאשר לפניו. וכה הזדינו לימי מלחמה וחרועה, לימי עבודה והרמה - לימי בריאת דור חדש, דור של סוסרים חדשים, בעלי לשון חדשה. גם בדינין היה אהנו.

נכבד היה לנו בדינין בשפתו, במהלך עטו ובדוחו, כגבור עמי לפנינו. בכל מאמר והנה, בכל מלה שלו ובכל רעיון, בכל מחשבה ובכל נאום ראינו איזה עוז, איזה בסחון, איזה רוסן ובכל אשר יצא מעטו מצאנו טפה עזה, ברורה, צחה, שטה כנויה ומחוטבת.

ננביא היה במאמריו, במסאיו ובחוס דבריו.... כ'סופר הברזל היה בעינינו.

מה היה חפצו ורצונו של ברינין אז? קשה לתאר. מבמה לא ידע גם הוא, ולא בא מעולם לידי דעה מסוימה, או גם לידי השבון ישראלי ועולמי; אבל הוא חפץ להביע מה, כשרונו ורעונו היה.

בריינין היה שונא איזה דבר, מבלי אשר ידע גבורה מה
 הדבר ההוא, והיה גלחם בדברים אשר לא נחברו לו ולא ידע
 לסמנך; אבל ידע היטב, כי ראוי לו להלחם עמם ולשנוא
 אותם. הוא בקש להרוס איזה דבר בספרותנו ולבנות בה איזה
 דבר. — לא העניינים היו לו העיקר, רק הצורך להרוס ולבנות,
 הצורך לשנא את הרע והטל, הנמוך והמפוער בעיניו; לשנא
 כל אלה, שהיו למעצורים בדמיונו להרוס והמעכבים בעד מין
 דבר הנקרא אמת, ולהלחם בעד הטוב והיפה אשר מה וטם ובעד
 המועיל בחברה ובאדם.

הוא ידע, שהסופר הוא חבורא הקומה שלמה וחיים שלמים,
 דברים חדשים ורצונות חדשים, שאיסות חדשות ובניינים חדשים.
 הוא הרגיש שהסופר הוא החלוץ במחנה והנביא בשעתו. —
 הוא המעים כל חד, כל נסיה, כל גדנוד, הוא עמר על הבימה
 ולשוננו היטה מדבריה גבוהות.

אח בריינין מאז לא נזבל לקרוא בחסאי, רק בקול.

5. ב ש ר א ו ד ו ה

הסיטמה ל"שינוי הערכים" נזרקה לאוויר של העולם היהודי והיא גישאח במי כול, אם לשכח ואם לחסד, אם בכובד-ראש ואם בלעג ובביטול. סיטמתו של נ י ס ש ה פלהטח את חרם הצעיר ומחמשת כביטוי-הקסם, הפוחח את השערים לעולם הרוח והחריבות. מוגחי-היסוד המלווים את הסיטמה הם "בשר ורוח", "הערצת הכוח", "סטרא וסיימא", "חיים ארציים לעומת חיים פופטיים", "האינסטינקט והאינסלקט", "חיי-שעה כנגד חיי-עולם" ומיוצא באלה.

השרשרת של הנונקונפורמיזם בספרותנו מתלכדת מחוליות "אנטיסמיות" של אנושיות, מערביות, הוויות, חילוניות ועכשיו - כהמשך הגיוני - אף הערצת הגויםניות, הגשמייות, הכוחניות, אהבת-הבשרים וכו'.

ביטוי בלתי-אמצעי להלך הרוח של הדור כולו אנו שומעים מפי ב י א ל י ק הצעיר-206), שיש בו כדי לאפיין את הלבטים של בן "עם הרוח" בעת השתלטות הביקורת, ההוויות המאסר-יאליסטיות והסקולאריות בחיי האמונה והמעשה: "כעת ימשול בעולם רוח החומר... ובהבטחות לעתיד לבוא לא תשבע נפשנו. היום נדרוש שכר עמלנו כצדו חיכה ומידן בדורנו, דור קטני האמנה, היטה אמונת המשיח למלחא דבדיחוחא ונזחנת חומר לחודוין וסניגות - סוף דבר, היום אין א מ ו נ ה ולב ישראל ריק". אפילו גדולי הדור גמצאים, לדעת ביאליק, במבוכה ואינם יודעים מוצא (שם).

ב ר ד י צ' ב ס י מרבה להחזוכה עם "בית-המדרש" בשאלה זו. הוא מאמין בעצמו וב"צעירים", שראויים הם לעמוד בראש התנועה החדשה. "באשר אנחנו ה י ה י ס עתה החיים בתנאים מסובלים לזה כל כך". אין "המהלך החדש" מהלך מלאכותי וטמאי, המתנהל על-ידי "חמשה בחורים יושבים בבתי-הקהל בברלין" - כפי שהלעיו עליהם אחד-העם-206).

בשאלות "החומר והרוח", "החיים והספר" כותב

ברדיצ'בסקי את מיסב מאמרי הסובליציסטיקה, שלו אפסר, פרט
למאמרו על "היחיד והציבור", שהם קשורים קשר מנימי באותו
הרעיון. אלו הם אף המוטיבים העיקריים במרכז החימאטיקה
בסיפורה שלו ושל ברנר, ברשצסקי, שוטמן ועוד.

ה ס ב ע נדחק מפני התרבות והחיים הסבטיים של היהודי
נחנונו בלחץ הרוח המלאכותית. חיי היהודי, במשך אלפיים שנה,
הם תהליך ארוך ומייגע של סובלימאציה, של עידון החיים
החומשיים והיצריים האנושיים הכריזאים. ו ב א מ ה "המהות
יחידה היא מכל המון הדברים והאמרים על אודות המהות. יחידה
היא הנפש על תורה- הנפש... רק מעט מועיר יאמר בספר מאמר
בנו ובנפשנו, רק משהו מן המשהו; ואם משהו זה הוא רק אומר
ודברים..." הסבט נעלה על הרוח ועל הספר.

ערמות הרבה ערמה חידוה המופשטת על היהודי המוחש, ואת
ריבו של יהודי עלוב ואומלל זה באים "הצעירים", וברדיצ'בסקי
בראשם, לריב, כשהם דורשים ש י ג ו י ע ר כ י ן , שינוי
שהוא, מאליה העתק מרכז ההתעניינות מן ה י ה ד ו ה
המופשט אל ה י ה ד י החי והמוחש, מן הספר אל החיים,
מן התרבות אל הסבט. "וגם זאת אנו יודעים, שעל ידי השינוי
העיקרי והסבטי הזה נצא מעולמנו הצר לחירות אנושית ולאומית
גם יחד. הא בהא תליא" (207) מתחר של ניתוק מוחלט ואיפוס הרגש
הלאומי, חודר המוטיב של "הפטיעה הגסה" לחללות געגועים
לימי קדם".

סובכנים הם הצעירים לוותר בפעם אחת על כל יחיי עולמם
ש לבנו, שהם עם כל רכושנו הרוחני - "כאפס הם מול חיי קורת
רוח בימים ההם". הנני נותן לכם את המחשבות שלנו, את הדעות
ש לבנו, את החזרות והספטים, תוקי חיים ותוקי הלב, ואחם
תנו לי את הגוף, את גופו של ישראל הקדום, את הסבט שלו ואת
החיים המשדטים שלו... השיבו לנו ימי געגוענו..." (208)

"ישראל קדם לאורייחאן" - מכריז ברדיצ'בסקי, ואילו
מעמסה התורה של הדורות הקודמים מעיקה על גופנו ועל נשמתנו
כאבן כבדה. ולא רק כ מ ו ה היצירה החלושה היא המעיקה
עלינו, אלא אף הוכחה ואיכותה. "כמות הספרים שלנו ומורש-
המחשבות בנו רבים הם אלטי-מונים על איכות-המחשבות עצמן,

שנחשבו ונתחדשו בנו... אנשי סכרמא"ש, ר' עקיבא איגור
 וחגרי"א שכחים רק אצלנו. רק בימינו אפשר היה לדעת הרבה
 וללמוד הרבה מבלי צל מחשבה מקורית ודעיון פורה (209).
 חדים לביקורתו של קונוב נשמעים מפיו של ברדיצ'בסקי,
 המבטל את כל אשר כחבר רבנים בתורת-ישראל ובספרות-חדת במשך
 מאות שנים. ככל שמרבים בפסיכה כן מתנשאת "ערימת-ההבליים" על
 ראשינו, מעיקה על הלב ונוסלת כל רצון ויכולת להשתחרר ולחיות.
 דורות של יהודים נכלאו במית-כלא רוחני צר וצפוף, אלא
 שהממיתה לחוש ולשיחרור הססה תמיד ועכשיו הגיעה השעה למרוץ
 את השערים ולהרוט את החומות אחת ולתמיד. (מאוחר יותר מודה
 ברדיצ'בסקי עצמו שהאילוסיה הייתה כפולה: האחת – "שהצעירים"
 מטובלים להשתחרר בעצמם ולשחרר את עם, והשנייה – ההרגשה
 וההכרה כאילו הם המורצים והמהרסים, ואין לזרמי-
 החיים דבר עם מלאכת-ההריסה, שכבר התחילה מזמן, ולא רק
 במחנה). (210)

מתאוס אנו שומעים קולות חזקים של המחמדים בחיבות
 היהודית כולה, שהיא חרבות השכל והרוח; והמחמדים על חיים
 פרימיטיביים, יצריים, קאמאיים, מרה-חרבותיים, שלפני תקופת
 הקדש שבין הסבע והחרבות. זהו קול ענות הגבורה של המורדים
 במוסר החולני והרעוב "בית הסנוונת והמאובנת", "במוסר
 העבדים" – בשמו של אלוהי הכוח והאירוס, בשמו של איש-הבשר
 והיצרים.

חשוב לראות ולוודא, שאין קולות אלו מעידים על ניצחון,
 כי אם על חולשהן חולשת-הביצוע והחישג, "בחינת אין חבוש
 מחיר עצמו מבית-האסורים". הקריאות הן פרי הדיון
 להתפרק ולהשתחרר, רצון שהוא גידון כמעט מראש לכישלון-מודע.
 גם השיחרור הוא, כנראה, תהליך התפתחותי ולא מהסכנין ואין
 חיהודי החדש מטובל עדיין לעמוד כזרמים החזקים של העולם
 החדש.

"הצעירים" רוצים "להיוולד מחדש", לידה רוחנית, לידה
 לאומית – בלא משא הדורות. "טוב היה לנו לו היינו עם בור,
 כי אז הייתה לנו התקוה להתנער..." הלימוד והעיון הם המכלים
 את הנפש ואת הבשר (211).

ברדיצ'בסקי נלחם בראש המחמדים לכיבוש-היצר, לסגפנות
 להתרחקות מן הסבע ולהתנזרות משמחה-החיים. זמה שהביע
 במובליציסטיקה חזר והשמיע – במקהלת חבריו – אף במפורש
 ובשירה.

מלחמה-החיים בספר פבר הזכרזה בדור הקודם (מל"ל,

יל"ג, בראורס וכו') אבל בהבדל זה, שאז הייתה המלחמה על רקע משי; על הצורך להתאים לאלה את חיי הדת אל חיי המעשה, לאחות מיגיה וביה את הקרע שבין חומש מוחשי של הפרס וכין מסייח-הקהל; ואילו עכשיו (ואף אח"כ, עד יצירותיהם של עגנון והוז) - עניינה של המלחמה הוא ב-מ-ג-ב-ם ו ח ל ט שכביעה, דווקא בהפשטה התיאורית שלה, עיון וחיכוך לעתיד.

וכמו באידיאליזם של מטרניחובסקי (ואח"כ גם שמעונוביץ), כך אף בסיפוריהם של ברדיצ'בסקי, ברנר, שניאור ועוד - יש ניסיון להציג חיים של יהודים בריאליזם, יהודים "ארציים"; יהודים ממש בלא כבלים ובלא צל של השחעבודות דוחנית.

ברנר מציג את המאמריאליזם הוויטאליסטי שלו לראווה בכל צורות-כתיבתו ובכל עזמנות. הוא מכריז מלחמה עד הסוף ובכל האמצעים האפשריים נגד "אותה הסביבה החשוכה" של אחד-העם, נגד תורתם של יעבץ וחבריו ונגד גל מי שהוא אחראי להפסד זה, לקיפאון הספרותי ולהשחעבודות להיסטוריה ולרוחניות. בהערצה הוא קורא את ברדיצ'בסקי "האויב לרוחניותה של האחד-העמים", שהיא לרעתו רק "קליפה-הרוח" (212). מול"דוח היהדות" של אחד-העם הוא מגדיר את "הרוח האמיתי, רוח האדם, רוח היקום, רוח החיים, האהבה, הפעולה, המעשה. לא מה שרגילים לסמן אצלנו כמלה 'רוחניות'". ורוח זו היא שצריכה לחתירה (213) גם "הנפש" של ברנר מוגדרת אחרת (מעין "הנפש" של הכיחיוויודים בפסיכולוגיה...). "מלבד שאין שום עבודה-גוף יוצרת בלי השתחפוף נפש, הנה בכלל אין גוף בלי נפש. גוף בלי נפש - זוהי פיקציה, דבר שלא בא לעולם. גוף האדם עם סרידיו ועם עצביו הוא הוא הנפש. נפש, 'נשמה', חוץ מזה - אין" (214) וכך מחמתת התיאוריה החברתית הזאת, עד שהיא כושרת בגטות בכל היסודות הרוחניים והחיים של ההשקפה המסורתית והחורנית, ועד שהיא משמעת כהר את ההשקפה הראיוניסטיה-ניסטיאנית (215).

ברנר לא חת מחני החקפות יריביו "הנכבדים": "עלבון היהדות הם חובעים מירי, המחוצף, בעלי הכתים הסובים הללו השחעשעו, שיש להם יהדות משופרא ושופרא, עבר היסטורי

ממדרגה ראשונה, הרבות שאין דוגממה, ספרות קלאסית ומודרנית
מעשירותו של קורח, וחור מזה חחיה בארץ-הנחמיה, בערש-הנבואה
וכו'. ומתאזם בא הוא, "החצוף וסומח על פניהם: ילאו דווקא
גדול עם הארץ כפרי אחר מכל גדולי היהדות שלכם" (216). לא
סחור-סחור ובלשון-צעצועים, אלא בקליעה ישרה ובעוז שאין
כדוגמתו - זרק בדגדג את השקפתו שלו על היהדות בשני "הזקנים".
אין הוא נוסח כלל לסבך את עצמו בהשקפתו מודרנית על לאומיות
וחברה, יחיד ועם והיסטוריה וכו'. הוא חי, וחובע מאחרים
לחיות, כבן-הארץ, כמעט כאיכר-משוטט, וחש את החיים היהודיים
בכל נימי נשמתו: "אנחנו הננו יהודים בחיים הממשיים, בלב
וברגש, בלי כל הגדרות שכליות, בלי אמיחויות אכסולוטיות
ובלי כל התחייבויות כחובות... כל מה שנובע מתוך המהות
החפשית שלנו, ובלי אונס וכפייה... זוהי יהדותנו" (217).
לאערו של בדגדג רק יבדורים הם העברים היהודים הששומים האלה,
ספורים; אבל ישנם, וחודשים הם; סוג חדש בין בני ישראל... (218)
וזוהי ערובת קיומו של העם ותקוות-החיות: "נס גדול יש פה,
ומי יודע, אפשר, שבאמת עוד לא אכירה..." (שם).
בדגדג הולך "ומפחח", במאמריו ובסיפוריו, את ש נ א ת
היהדות המסורתית החלושה והרוחנית, כל לאומיותו היא א ר צ ית
כמובן המילולי של המושג. שום הגדרה אחרת של לאומיות, שום
מצווה או מנהג דתי אינם שייכים לסימני הלאומיות הכלעדיה
שלו: "אנחנו הננו אנשים יהודים חיים, לא יומר, וחשובה
בעינינו עבודה יהודית בעיקר העיקר, ויקרה עלינו שמתנו,
שפת דבורנו וספרותנו, וקדוש בעינינו כבודנו וכבוד עמנו,
וזוהי לאומיותנו" - כמעט נסיגה לחיי השכם המדימיטיבי,
שהכיר את ערכו "החרכות" של הלשון והספרות - וזה הכול!
כאמור, אף זוהי רק משאלה: כרגיל שייך בדגדג למחנה
המיואשים, אפילו בארץ-ישראל. הערך הלאומי השני במעלה
(לאחר העבודה) - הספרות העברית, עדיין "נזונה ברובה עד
היום מתיאולוגיה קרנית" ולמיכך עדיין העיקר ואין מנוס מן
המסרה האחת לחיינו בהווה ולתחיותנו בעתיד: "העיקר הוא -
יטורות חיים חדשים, העיקר הוא - כפרים עבריים" (שם). לא
משיח, לא מסורת, לא ספרות-עתיקה ולא תיאולוגיה, אלא חיים
של יהודים חופשיים, חיים ארציים מוטרשים בקרקע ובמציאות,
מדברים וכתובים עברית. כך נחרגמו אידאות סולסטואיות

על-ידי דוסטייבסקי יהודי - לעברית...

כמו ברדיצ'בסקי ואחרים - עמד אף כדנר חתם השפעה
מכרעה של השקפות ניצ'אניות, שעיקר ביטויין בסיפוריו הוא -
"עדיפת החיים" הבריאים, האנימאליים מודגשת כנגד
האינטלקטואליות המורדזת... כנגד הספרים... הרוחניות החולניות,
הבסלניות... חיי יצרים והתשווקות העזות הם מטרה כיסופיו...
הארוט הוא נקודת המוקד של החיים וכו' (219).

פ ר י ש מ ן מכנים אף הוא מוטיבים אלו לסיפוריו. לא
מלחמה על ההשכלה והחכמה הסתמית, כפי שנלחמו בעבר, אלא
מלחמה על חיומי, על החיים ועל התשווקה להם. בלשון עדינה
ומוטיקאלית הוא טווה הברקות מזהירות בחוס-המתשבה של מאמריו.
זוהי שאלה מרכזית. אף הוא נחשטם ב ס פ ר ה ע ב ר י עד
שבעט בון "האם לא די לנו באותו הכבוד, שהיה לנו עד כה, כי
חיינו לעט הספר... אחט אומרים: גיחתי ס פ ר ונחזי, ואולם
לא, גיחתי אור ונחזי, גיחתי אור ונשאף, גיחתי דוח מן החוץ
ונחיה, גיחתי ירק של גיר ולחלוחית של אילן ונריח ונרוה;
אותו הניר ואותו האילן אשר למדוננו עליהם, כי האומר וכו' (220)
בהפרדה המליצית שלו, ובנסייתו המוכחקה להשוות כל הומעה
בחיינו עם הופעות דומות אצל העמים, הריחו מכריו כייבם
חינוך בן יומו של אומות העולם יש לו חיים אפילו באצבע
הקסנה שלו יותר ממה שנמצא בכל דמיה האכרים של כנסת ישראל
כולה" (221) ובכול אשם ה ס פ ר, שעשה אותנו לאומללים
"לקח ממנו את הלב ונחן לנו את המוח; לקח ממנו את ההרגשה
ונחן לנו את ההגיון, לקח את הלך-הנפש ונחן את הדעת..."
לקח אמונה, כישרון לחלום, דמיון יוצר, חקוה לחופש, רצון
החתייה... "השירה מתה, החשבון קטן" (222)

קסע זה בלבד דיו להציג את הבעייה בכל חריפותה ובכל
טכנתה. אפשר, רק עוד כשירהם של טארגיחובסקי ושל שניאור,
גיחן לה כיסוי כל כך קולע כבקסע זה. סיכום חריפורמה של פבנט
פרישמן הוא: "בשורה הראשונה לא הספר דרוש לנו, אלא הספרות;
לא הביבליותיקה המתה, אלא היצירה החיה; לא הנשמה התנוסה
המונחת בארון על גבי הכותל בדמות ספרים, אלא הכוח החי
והמחייה, המושך את הלב ולא רק את המוח" (223).
הנה עוד שטח, שבו נפגשות, בנקודות מגע אחדות, כל דרכי
הספרות של החקוסה, ובחוכם אף דרכיהם של אחד-העם וביאליק.

ויראי לנו, שהמלחמה מכוננת בעיקר כנגד אהד - העם והשקפתו "הרוחנית" בכל החומי החיים. במידה מפרעת כבר יצאו הסופרים הדתיים מזירה הקרב של "הצעירים", הרבנים כבר "נקסלו" על-ידי "המש/כילים" המאוחרים, ומלבד שניים-שלושה חוגים וסופרים מן האורתודוכסיה הלאומית, אין "הצעירים" רואים את הצד הזה "ככדאים" למלחמה החירות שלחם. האויבים המסוכן ביותר הוא אחד-העם, דווקא מפני שאינו איש דתי, במובן המקובל, אלא השמעתו על עצירה "המהפכה" וכלימה גדולה על האינסליגנציה היהודית המודרנית.

אף בנושא זה של "בשר ורוח", "מוסר הנביאים כנגד חורח-הכוח" כותב אחד-העם הרבה ממאמריו המצויינים והמשכנעים ביותר. ואם יש אף היום סופרים ומבקרים, התולים באחד-העם את קולר האחריות בשביל התפשטות הסקולאריזם בחיינו (224), הרי מצד שני אין לי שום ספק שאחד-העם שימש בתולדות חרבותנו וספרותנו כחורבן ל"ס ראשי לעצירת (או לפחות לעיכוב) גלי הניחיליזם הפרימיטיביסטי-אירומי שאיימו לשטוף את שיירי חרבות הרוח והמסורת שלנו.

"אם אחרים לא ישמעו, טוב שנשמיע הדברים לנו לעצמנו. כי גם אננו בעצמנו, אני ואחתי ומתי-מספר אשר אחנו, צריכים חיווק, לכל נחבייש מפני הפלעיגים עלינו ומחרפים אוחנו, 'באידיאליסמוס'... חוק איפוא ונתחזקן יבקשו אחרים את 'החיים' רק בעבודה-ידיים הגדולה מכוחם; ואנחנו נמצא את חיינו בעבודת הרוח. איש איש כמה שכוונת גדול... נשאף רק למטרה אחת... לראות את רעיוננו חולך ומשתרש בלכחות" (225) "כצעירים" (במקומות הרבה, למעלה) אף אחד-העם חש עצמו

במיעוט של יחידים נבחרים, במערכת-הספרות והאידיולוגיה הלאומית, אבל עם זאת הריהו סביב ביטחון גדול ויציב הרבה יותר. עמדתו זו לחיווק עבודה-הרוח נשארה איננה עד סוף המולמוס (226) והיא יוצרת את המוטיב-הראשי של כל יצירתו. עם זאת, מוצא אחד-העם הווימניות שונות להוכיח, לפחות בכחב, את יחסו החיובי אף אל העבודה המעשית ואפילו אל "דת-העבודה" (227), אמנם לא כהכלית לאומית סופית ואפילו לא כאמצעי הראשי והיחיד לחייה-האומה.

את רעיונותיו החיוביים מפתח אחד-העם במאמרים שונים, כמו "בשר ורוח", "תורה שכלכל", "האדם באהלי", "כהן ונביא", "משה" ועוד. בהם - הנחות מקוריות על יסוד השקפת-היהדות

מדורות, ובהם - השוכות לאתגרים של "הצעירים", הוא משיב על סענותיהם, שהוא מרפה את ידיהם של לוחמי החתייה הלאומית, שהוא גורם לאיבון רוחנו ולחניטתה, בספרים ובגווילים ישנים, שהוא ממיח את הקשר החי בשביל הרוח הקטואה וכד'.

לכל היותר אפשר להורות ש"אחד-העם הוא מובליציסט מעשי, במסאגו ובשאלות ארץ-ישראל שלו ובנבואותיו על סופה של הדיפלומאטיה וכיוצא בזה קלע חמיד אל האמת, אבל הוא נעשה במצב של איש לא על מקומו כשהוא בא לדרוש בחתייה-הרוח" (228)...

אחד-העם עצמו סבור כי "האמונה בכוח המוסרי הצמון ברוח-ישראל אינה מחנודה כלל, כפי שסוענים 'הצעירים', לשאיפת-החתייה הלאומית; אדרבא, אמונה זו היא הנוחנת בסיס היסטורי ומשען פנימי חזק לשאיפת החתייה". האמונה במוסר היהודי היא היא הערובה לביטול "ההתאבדות" השולטת בחיינו, והיא אשר תקשר את הלב עם הסבע "כלי אמצעות הספר" (229), השקפת היהדות במקורה היא מפוצעת, ואינה בעד הפחת הרוח בשביל הבשר או להיפך. היהדות האמיתית אינה רוצה לבלוע את היהודים ואין מקום לחשש המובע חדיר, שלא נהיה מוכנים לגאולה ארצית ומדינית אם תחזוק הרוח המוסרית בתוכנו. באחד הנימוחים הדיאלקטיים הסימולטיים שלו הוא קובע את היחס הסינטיסי בין "תקוותנו, שגם 'במדינה השלישית', וכן בחיים האישיים, וכן בחיים הלאומיים, יהיה לא של ש ל ו נ ה ב ש ר על הרוח ולא ה מ ת ת הבשר בשם הרוח, כי אם ה ת ע ל ו ת הבשר על ידי הרוח" (230)

מאמר עיקרי של אחד-העם במולמוס על נושא זה הוא "שינוי הערכין". התגברותו של האידיאל הרוחני-המושט על הכוח החומרי-הממשי, עליונותו של הספר על הסיף, נראה להם למשגי-הערכים "בשיאה אחת ארוכה - הצריכה תיקון יסודי מיד". אחד-העם מוסיף לצטט את סענתם בעד הצורך בהתגברות הכוח האישי, בעד ביטול הכניעה של "החיים בעצמם" למני "צל החיים". לדעת "הצעירים", נעשה היהודי המוחש סמל לתורה-המוסר המושטת, עד שאברהם לו כל תקווה-חיים בין הגויים, ועל אחת כמה וכמה - בארצו. מה איסור יש לעשות? - "לשנות את הערכין המוסריים השולטים בנו, להרוס בלי חמלה, כבה אחת, את כל הבניין ההיסטורי, שנחלנו מאבותינו, שנבנה על יסוד שגיאה מסוכנת זו, של יחרון ערך-הרוח על החומר והשמעבודת החיים האישיים לתוקים מוסריים

סופסטים... להרוס כל אלה ולבנות את הבנין החדש מתחילתו
על יסוד 'ערכין חדתין', אשר ירימו מעלת הגשמיים על
הרוחניות, יסירו את הכבלים מעל הנפש החספה חיים וזעזורו
בה חיבה יתרה לתבואת כוחה ורצונה, להשיג סאורייה בזרוע,
בתירות בלתי-מוגבלת" (231).

כאן - עיקרי חביעותיהם של "משני-הערכין", שכבר הכרנו
בעמודים הקודמים מפייהם עצמם, כמי שהם משחקפים בעיניו של
אחד-העם. הצגת-הדברים כבר סרטתה על ניגוד גסור לכל אות וחג
של תורתם החדשה, שאיננו, בעצם, כי אם העתקה מתורתו החברתית-
המוסרית של ניטשה.

אחד-העם מנחה את תורת "האדם-העליון" ואת משמעותה בשביל
החברה הלאומית בכללה ובשביל היהדות - בפרט ומראה את
הניגוד הקוסמי שבין היהדות ובין הניטשיאניות.
אלא שבהזדמנות ניגוד בלתי-מתאחה זה לא נגמר העימות.
ואחד-העם מנסה, כגמיותו "הטבעית" לסינתזות, לתפוס אף כאן
את המקל בשתי קצותיו. הוא מראה איך אפשר לדעתו לנצל את
"הפורמולה" הניטשיאנית על-ידי "שינוי הקריטריון" ועל-ידי
העברתו של מרכז ההסעמה מ"אדם עליון" ל"עם עליון", כדי לתת
ליהדות מעין בסיס עיוני-מדעי נוסף (זו "תורת תבחיורה" של
אחד-העם בניגוד ל"תורת ההעדרה", שגלתה בה בכל הזרמנות).
יש כאן מקום ל"הרכבה פנימית" של תורה מערכית רבת-
השמעה עם יהדות מקורית ולחששות אנחנו הרוחני על-ידי
"מתשבות חדשות, אך לא זרות". זוהי דוגמה של "ייחוד" תורה
מודרנית.

הנביא, איש הרוח, איש המוסר הקיצוני, כלום אין הוא
עצמו "האדם העליון", שאליו שואפת היהדות בכל הדורות
(ושהגיעה לפאמולה הנעלה ביותר בתורת-הנבואה של הרמב"ם,
נערצו של אחד-העם) אלא שקיצוניותו של גיבור הרוח שלנו
היא סרית ודבר אין לה עם קיצוניותה של "החיה
הצהובה", לא בחוכן ולא בחומעה.

סעוהם של סופרינו הניטשאיניים, ש"עזבו את חידושה
העיקרי (של תורת ניטשה) ושאלו ממנה את 'המלה החדשה' ואת
היסוד 'הארי' שהכניס בה יוצרת, פגא לה (ולא כיסוד
האנושי-הכללי) באו אל עם ישראל לתקנו לעת זקנה". וזהו
הקדעו החת הספר יבוא הסייף והחה הנביא - "החיה הצהובה".
טראנספורמאציה "לאומית" אינה אפשרית כלל, מפני שהיהדות

יונקת ממקורות עתיקים ושונים לחלוטין;
 מקורה מוסריים רוחניים ולא מקורות גשמיים וכוונתיים. לכל
 היותר אפשרית היא שאלת-כלי-גיסוס, מטבעות לשון פורמאליות,
 בחינות הגיוניות ואנושיות כלליות. אבל סופרים חדשים ברור
 הזה, החושבים עצמם לסופרי 'העתיד', צריכים לדעת, שאין
 עושים לעם בידים תורה-מוטר חדשה, כמו שאין עושים לו לשון
 חדשה. אפילו נגיה את הצורך בהרכבת חדשה ומתאימה, יש צורך
 בשנים הרבה ובתהליך מורכב וארוך ואיטי כדי לשנות ערך כלשהו
 מערכי-האומה. "מכל מקום אין אנו רוצים לוותר על יחרונו
 הלאומי בעולם המוסרי בשביל להיות, 'זנב לאריות' בעולם
 הסיף" (232)

אישים שונים, מסעמים שונים פאלו של אחד-העם, אף הם
 מבסלים את "מורדי הרוח". אין צריך לומר - הסופרים הדתיים,
 אלא אפילו אנשים קללונר, כצייטלין, כביאליק ואפילו כבראודס
 ולעומתו - בשנים שלאחר-כן - א' ר' גורדון.
 מתפרץ מוקדם ב"בעל שתי הקצוות" אומר למשל, לקללונר:
 "ראה, ברדיצ'בסקי וחבריו מרבים על 'שינוי ערכין'. אלה הם
 פספוס-מליים. לא הם יטנו את דרכי-חיינו של היהודי. אבל החיים
 חזקים מכל והם משנים ומשנים" (233).

מבקרו של ברדיצ'בסקי מראים שמטרתו היא מלאה סתירות.
 והגורם לכך הוא היעדר כל מדטפקטיבה ושום חוש היסטורי
 ביקורתי. כתיבתו - ממונטאג'ית בחוכמה והיוליה בטיגנונה.
 הוא נעדר כוח של ביקורת עצמית מתוך "אידיאה-מיקס" הריחו
 "מתנפל" בכל כוחו ובכל אחדות נמשו והכרחו על נושא מסויים
 המודמן לו באוחה שעה; בכל קיצוניותו והמלגותיו; ואחר כמה
 זמן הריחו עושה כן לגבי נושא אחר ושונה... (234)

התלהבותו של ברדיצ'בסקי מן הכוח הגופני של כובשי כנען,
 היא העתקה הערצה מחחוט האידיוול וגיה הניסטיאניה אל הלאומיות
 היהודית הקמאית; אלא שאין כאן הערצה הגבורה, אלא האכזריות,
 האינסטינקטים האנימאליים; וכמוהו כן חסידיו (שם). בהכרחו
 של ברדיצ'בסקי הריחו מאבד את קנה המידה למדידה היהוסיים שבין
 אמצעי ומטרה, והריחו משחחונה והולך בהערצה בפני כל "המורדים"
 בתולדותינו; מורדים לשם מדידה, ואפילו אין בה במדידה שום
 תועלת או חוצאה חיובית כלשהי.

בקיצור, לדעת צייטלין אין ברדיצ'בסקי מצליח ליצור
עולם שלם משלו לאחר כל החורבנות שהוא מחריב.

ושוב אנו מדלגים על כמה שנים של פולמוס וחזרות על
מוטיבים אלו, כדי לקשור את הקשרים, לשלימות החקופה, עם
המרכז התרבותי-ספרותי לעתיד; ארץ ישראל. אנו נזקקים אף כאן
לא' ד' גורדון, שיש בעמדתו האובייקטיבית משום השפעה על
ס י כ ו ס הפולמוס.

במאמרו על "אונברסיטה עברית", שנפרסם ב"הפועל-הצעיר"
במרץ²³⁵ מחזק אד"ג את הדיעה שהרוח ק ו ד ס לחומר;
שהרעיון קודם לאינסטינקט, שהיחיד המוכשר בנפשו וברוחו הוא
"חלוץ" (- "כחן" של אחד-העם...) וקודם להמון; שהיחידים
מוכרחים להתכשר ברוחם ובנפשם קודם עלייתם וכניסתם לעבודה.
הוא דוחה כל שיטה שהיא חמרנית-קיצונית כחסרת-יסוד, כמו שהוא
דוחה, כמסוכנת, כל שיטה שהרוחניות יתרה בה וגורם לתלישות
ולקיפאון.

את הפושג "הברנרי" "תחיית החיים" כנגד "תחיית הרוח"
מפתח אד"ג ברוב מאמריו של חקופה זו. אבל יוצא הוא בחוכחה-
של-באב נגד ב ר נ ר, המהעלם מכל "רעיון" ומסחמך על
"אינסטינקטים" של עובדים, שאפשר אחריהם יבוא הרעיון "מעין
"אנעים ומירות"²³⁶ ברנר טועה, כשאינו רואה את האנשים
שהאינסטינקטים מושלים בהם, ובעצם, אירוני הדבר, לדעתו של
א' ד' גורדון, שברנר עצמו אינו חש שבעצם י א ו ס ו
ה ס ו ס א ל י מונחים הרעיון הגדול, האמונה ומסירות הנפש.
כאן אכר אד"ג פירוש לאישיותו האמבימטאלנטית ולקרע
הפסיכולוגי של ברנר. שהרי אין להבין אדם "מרוסק" ופסימי זה,
שונא עמו וכנא עצמו, מחוסר ביטחון בהווה ומחוסר אמונה
בעתיד, שכל חייו מוקדשים לתחיית הספרות, הלשון והארץ.

הנה כותב אחד-העם מאמר גדול, "שלטון השכל", שהוא מלא
הערצה לגיבור הדעה היהודי, הרמב"ם, ובו הוא מעמידו כטיפוס
אנושי שלם ביושר, מפני שהוא מצמצם את כל יתרונותיו של הרמב"ם
בנקודה מרכזית אחת: בשלטון השכל, בכוח העיון. ופרישמן סוען
"כי לא המוח הוא העושה עם לעם, כי אם הלב, - הדבר הזה הוא
אחד מעיקרי האמונה שלי" (238)

בכל תורתו של אחד-העם רואה פרישמן שורה של "היקשים
גניוניים", חכמות ומדעים ועיונים בהיסטוריה... מעשים מבחון
הפועלים על המוח... כלום לא ידע, שמלאכת מחשבת היא החייח-
האומה"ן שהעיקר בה הוא גירוי הרגש והטעם, הגברת כשרון-
השירה, היופי והנעימות... סופר שמוח אינו מקור המטכה
רעיונות ולבו אינו מקור המטכה חזיונות וחוש אינו מקור המטכה
יופי ונעימות, הרי אין לך ספק יושר מובהק שאין זה סופר
כלל" (239)

פרישמן הוא מהניאורומאנטיקונים החשובים שלנו ש"חפיסת
הלבבות אצלו עיקר" פאראמפוזזה של מחגם אחד-העם ידוע: "לא
מן החוץ תבוא הגאולה - מבפנים תחל: לא מן המוח - מן הלב תחל"
- ס' הציחה הראשונה - חופשה את דעתו הכללית של אחד-העם,
ומהציתו השנייה מתנגדת לה, אף את מהגמו של אחד-העם "חשועת
ישראל עתידה לכזא על-ידי 'נביאים', לא על-ידי 'דימלומאטים' -
- יורש פרישמן לעניינו" (240)

רומאנטיקן זה הוא בהכרח יריבו של הרציונאליסטן "הבוהל
בשירה וביופי", אף הוא רואה, כאחד-העם, את היחס ה"אדי" ש
של עמנו לשירה, ליופי ולאמנות, כתוצאה טבעית מתכונת
העם, אבל שונים הם השניים במסקנותיהם: "אם אמר לי איש:
יש לבוענים תקווה - אמיץ; אני שמעתי את נגינותיהם בחוץ
הערבה הגדולה, לבינות הקרטאטים, ונפשי יצאה בנגנת ואבן את
בכיהם, אטר הם בוכים בנגינותיהם, ואדע, כי יש להם כליון
נפש, ולכן יש להם תקווה... ואלס כמה מן היהודים מרגישים
את הצורך לשמוך את לבם... בבחי-המזויאות, להתערך ולהתרגש
ולהתקדש אין אני יודע על פני כל האדמה עם, אשר קחו רגשותיו
עד לאותם מידה ואשר בטלו חושיו המנימיים בעם ישראל...
לא ירגישו" (שם).

לפיכך סוען פרישמן בצער נגד שירתו "הלאומית-הרוחנית"
של ביאליק ונגד שירתו "הנבואית" (ראה להלן).
פרישמן הולך את דרכו שלו מן ההתחלה ועד הסוף ומשפיע על

ספרותנו היפה הן מצד החוכן והן מצד הסיגנון והצורה.
 סיגנון הרגומיו, לשל, חודר כמעט אצל כל "הצעירים", שלא
 לדבר על סיגנון ביקורתו הספרותית, שנעשה "אבי" לביקורת
 הספרותית בזמנו ואחריו. הוא יורש בכל כוחו ובכל הכרתו
 דווקא את ה ס פ ר ו ה ה י פ ה כ י ס ו ר להחיותנו, "ובלבד
 שחיה יפה באמת". וכדי למשוך את בנינו בחזרה אל היהדות
 אין צורך "בהכמח ישראל" בפפרות עיונית, או בספרות יפה שהיא
 עיונית... אלא בקצח לסכלות ישראל דווקא [241]

מהות השירה - מעמקי הנפש

נגד דעתו של אחד-העם וביה-מרשו, מורה

ב ר ד י צ' ב ס ק י, שהצורך של ה נ פ ש הוא המכריע
 בשירה, ולא "חורה" כלשהי בזרמי-הספרות. ומשום שצורך זה
 חסר לנו - נכשלה ספרותנו השירית. מהות-השירה אינה סובלת
 ריאליזמוסן "השירה איננה מ ת א ר ת אנשים וחיים" - כמו
 שאפשר להטיק מדברי אחד-העם: "היא ב ו ד א ה אנשים חדשים
 וחיים חדשים" (242). שירנו לקחה בהגשמה יחרה, כשעברה "מן
 החזיון אל הציר, מן האויר הרוחני אל הריאלי". (שם). רוב
 משוררינו ופטריונו מבקשים באמת ת ו ע ל ה חברתית,
 ח כ ל י ת חינוכית-מבמתית. ד ע ת הם מבקשים ולא
 ל י ר י ק ה אמיתית ונצח. "כמדעים אנחנו מבקשים את
 ה א ח ר ו ת ... הרמוניה כללית שלמה, אבל בשירה אנחנו
 שמים לבנו, להיפר, אל הקרעים והניגודים שבחיים... אל
 ההשכלות הלב".

מן המעולים הוא ברדיצ'בסקי בכל ספרותנו, היודע לחערין
 את מהות השירה ולצייר את כוחה בחיי היחיד והאומה. מסותיו
 וקרעי רעיונותיו "למהות השירה" (243) הם מפניני הספרות העברית.
 למרות סיגנונו המעורפל ולשונו הבלתי-מרויקה ולמרות מיעוט
 המקוריות שבגרעיני רעיונותיו - עטו דבריו רושם רב. "השירה
 אינה אלא מין חלדה, או לכל הפחות הרכבה חיה... ולא מין
 ראי... מין מסירת דברים...; המשוררים, אם אפשר לומר כך,
 הם האידיאות החיות ההולכות עלי אדמות וכו'. "את הכל נותן
 המשורר לכם ובירו אין כל בלתי נפש וככלי-נפש". השירה אינה
 ראציונאלית ואין החוקיות או המסורתינות חלות עליה; היא אינה
 כבולה לשום עיון מופשט, לשום מטרה מיידיית ואינה מייצגת
 שום דבר או תקופה; "המשורר הוא בן העבר, בן זמנו וגם רחוק

מומנו וגם קודם זמנו... ביאת המשורר היא גם ואינה פרי
התפתחות. היה בין המשוררים הגדולים מדורי-דורות אינו יחס
הנמר במיד-הזמן, של זה אחר זה, אלא במיד-החלל, של זה
ל זה. כל אחד ואחד הוא עולם שלם ומוגמר בטני עצמו, עם
החללה אמצע וסוף; "המשורר הבא צעמו אינו הקדם אל הבא אחריו
ואינו בן למי שהיה לפניו".

כדרך חזיונות של מתנגדו בוחן ב ר י צ' ב ס ק י את
מאזן-הספרות ומצא, להימך מגילוייו של אחד-העם, שרכושנו
ה ש י ר י ג ד ו ל מרכושנו המחשבה, ומאחר שהיו זמנים
בספרותנו שבהם טענו נגד הפילוסופיה והעיון-במז אחד-העם
למשל, טוען עכשיו נגד השירה - יוצא, ששחיתן אינן "העצם"
ברוח היצירה של עם-ישראל. אלא מהן - ביצירה הספרותית
מחבטא הלך-רוח ה י צ ו נ י, השמעה-העמים; וכך -
ע כ ש י ו היא "שעתה של הספרות הימחן דור דור וצרכיו, דור
דור ומחלכו" (244)

חסרוננו של אחד-העם, לדעת בודי'צ'בסקי, שהוא ה ו ש ב
יותר מירין ועל כן "מקיל אתה בכבוד השירה יותר מדי... אין
אתה משים לבך, שקיום כל עם, וביתוד קיום עם ישראל, הוא דבר
החלוי יותר בשירה מאשר במחשבה" (245). בעוד שבאמת יסוד הקיום
של האומה, כמו של היחיד, הוא כוח ה ה ת ג ל ו ת, כוח
אי-ראציונאלי; דחפים מעולט האינסואיציה ומניעים מעולט
האינסטנקטים, שרק אחר-בך הופכים, בעזרת ההכרה, לכוחות
מודעים. "המאמין אתה - שואל הוא את אחד-העם - כי בהגיון
יברא גוי ולאום במחשבה יאסד" (246).

השירה - חזיונות חיים

דרישתו של א ח ד - ה ע ט ל"תחיית הלכות" הייתה לה
משמעות שונה, מזו שהייתה לה אצל פרישמן, בודי'צ'בסקי, ברנר
ואחרים. כוונתה: תחיית-הרוח, הכשרה נפשית-הכרתית לצורך
מילוי תפקידי הגאולה. ובאשר לאמצעי-ההכשרה - כאן הפרידה
ההוט בין האופי הראציונאליסטי של דרכי החינוך והספרות,
כהצעותיו של אחד-העם, לבין המעלת הרגש, החווייה
הפראגמאטיסטית, ההתלהבות הפנימית - שהציעו המשוררים. וראי
טבור אף אחד-העם, כי "היצירה הפיוטית... מועלת היא ביותר
על רוב בני-אדם... יותר הרבה ממסא ומחן עיוני מוטשט וכו',
אולם עלינו להסתייג פניה. קודם כל צריכה היצירה הפיוטית

להבשים "חזיונות החיים", שאלותיהם וחוקותיהם בצורות מוחשיות
 יפות; צריך לאחר אה ה ש י ד ה ע מ ה ש ב ה על דבר
 חיינו וצרכינו המרובים, כפי שעשה זאת י"ג, או כפי שעושה...
 יצחק קאמינר, שהיה בעיני אחד-העם המופת של משורר
 במובן "המוסכמ", "הקולם לתוך רוחו רשמי חיים כאופן מיוס
 במיוחד ובהם הוא מסתכל וצר צורות חדשות ונוהן בהן נשמה-
 חיים משלו... קאמינר אינו מחפעל מן האהבה ולא מן הסבע, ובכלל
 אינו רואה סביבו מאוסה וולח צרה עמו הגדולה - הצרה החומרית
 מבהיך והצרה המוסרית מבפנים" (247). כך אף רואה אחד-העם מופת
 של סיפורים (שנכתבו אמנם ברוסית) של בן - ע מ י, כדוגמה
 טובה לסיב הספרות העברית מבחינת תוכנם (248). העיקר הוא,
 ש"היצירה היפה, שאין בה אלא יופיה, המעוררת חנוכה הרגש לשם
 תענוג בלבד". אף על פי שיש לה מקום וערך "בצד ידוע מהיי
 האדם", אין לה, למחנה ע כ ש י ו, מקום, אפשרות וצורך
 בספרותנו.

טענה "הצעירים", שהתעסקותם באמנות שמקורה בנפש היחיד
 מכוונת לשיחורו היחיד, הכותב והקורא, אין לה, לדעת אחד-העם,
 שום יסוד במציאות. שבעצם אין דואגים ביצירתם האמנותית
 המופשטת ליהודים ולצורותיהם הפרטיות. אמנות זו הייתה תמיד
 נחלה חשבעים והעריצים-השליטים. "להטונים אין לא שנאי ולא
 כוח להשחשע במליצות ובמראות; אבל יש להם צורך בעידוד
 ונחומים" (249)

במלחמתו ביופי המופשט, המנותק מן המגמה המחנכת; באמנות
 לשם אמנות - אין אחד-העם נושא סנים לשום סופר או משורר, יריד
 או יריב.

אין צריך לומר - שירתו "היווגית" של

ס ש ר נ י ת ב ס ק י, שהיא פסולה; אמילו את שירתו "הלצומית"
 והכללית צריך "להכשיר" קודם פירסומם (250); ובזדאי - יחסו
 ל ש נ י א ו ר, שבשירתו הוא מגלה מלאכותיות ונהייה אחרי
 זרמים היצוניים, ובעמדתו כלפי קודשי-האומה והמסורה - גסות-
 רוח; אלא אמילו יחסו כלפי שירתו של ב י א ל י ק מלמידו-
 חביבו וידידו (ירק ביאליק אחד יש בספרותנו - אחד-העם
 באגדה לקלוונר), אינו יחס של התלהבות ואישור מוחלט. אגרותיו
 לביאליק, או הערותיו על ביאליק, למרות התערכה והעידוד, אין
 לגלות בהן הסכמה מלאה. לעיתים יש בהן ביקורת והערות, שאין
 אנו מסכימים להן אמילו מנקדשת סכס לאומית. ידידות יש בהן

אבל "יראה כבוד במני השירה ונושא-רגלה הראשי אין כאן" (251)

אחר-העט רואה בשירתו של ביאליק שירה לאומית בעיקרה;
שירה לאומית בטובן הרחב של המושג. הוא שמח על שלא נוגעה
בזרמים החדשים ביותר של "מחדשי הערכין". אומנם "נשמחו
הגדולה אינה מעולט השירה היוונית", ובכל זאת יש לחלקה לשני
חלקים, בלתי שווים: חלק הארי, הכולל שירים כ"על סף ביה-
המדרש" או "המחמיר" ("אשר אין כמותו ליופי במפורחנו
החדשה"). אומנם גם שירי הטבע ("זהר" וכו'), יקרים הם
בערכם הסיוטי, אבל סוף-סוף "יופי שגיטי" זכות יצירה מקורי
מחבלה ר' פ' בשיריו הלאומיים, שבהם ניכר בבהירות מיוחדת
הזחמה של "נשמחו היחידה". החלק האחר כולל "מעט שירי-
אהבה בטובן הפשוט"; "רצה משורר אהלי-טט לשלט מט ליטימותו
של יפת, אף אם לא לכך נוצרה שירתו". ובאמת - "השירים מסין
זה לא הוסימו הרבה חוד לזר המפורר, שנשמחו הגדולה אינה
מעולט השירה 'היוונית' כי אם ממקור השירה העברית" (252).
וידוע מה שאמר אחד-העט על מאמרו של ביאליק "שירתנו הצעירה",
שהוא נפלא ב'אמנותו', אבל האומנות היא, 'ירקידה על החבל'...
בכלל, ה מ ש ל י ט ה רבים ביחס אל הספרות מקלקלים, למי
סעמי, את יפיו של המאמר וכו' (253).

בלימת הרגשנות

יחסו של א ח ד - ה ע ס אל הציונות המדינית, אף
הוא עומד בסימן השקפתו על אומייה של התנועה הלאומית.
הוא מביע את צערו על שבבאזל שוב נחמסה סימן השאלה של
עצמותנו הלאומית-ההיסטורית בענן של דמיונות והזיות ולא
נשאר מקום לרגל-ה ד ע ה, שהרי "השלום" בהוך המחנה הגדול
של "שכורי-הרגש" (254).

רציונאליסטן זה, ש"כל עבודתו הספרותית אינה אלא
שורה ארוכה של התאמצויות לבלוט את הרגש", מחקיף את
המסתמכים על הרגש ועל האינסטינקט ככוחות מניעים את
הציונות המדינית, זו המחלפת ספרותיה ספעת לפעם (255).
תכונת-הפשוט, שאינה מאמינה בנס ובמיסתורין ובהחלבוה
אינסטינקטיבית, היא היא שמעמידה אותו נגד ה ר צ ל
והציונות המדינית בתחילתה.

יותר מירי מחושב הוא מלסכן עמדות כטוחות ומחוכגות בשביל יצירה מחוך סמפרמנס טוער, כמו שעושים יריכיו בחברה ובספרות.

סיגורה טראגית

פ ר י ש מ ן הוא זה, המנחה את תכונתו זו של אחד-העם ומציין אותו כ"סיגורה טראגית", טחאים ל"גיבור" של דומאן או דראמה מודרנית. אחד-העם, לדעתו, מוליך מחשבה גדולה וברגע שהיא מחלחלת להחגשם, הוא עצמו יוצא להשמיד אותה. כך בישוב ארץ-ישראל, בבתי-הספר ביפו, "בני משה", "אוצר היהדות", קונגרס עברי וכו'. ... "מין סאטורנוס" בקיצור: "אחר הוא אמן של אידיאלים בכוח", אבל חסר הוא את כוח הביצוע ואינו איש המעשה, משום שהוא חשדן, זעמן, מחוסר עוז ואמונה, הוא איש המחשבה ומפני יריכו הרגלי-המחשבה שלו בורה הוא מפני המעשה וצורה-המעשה (256) "האדון אחד-העם יש לו, כפי הנראה, מנאי חדכה והוא יכול לחכות" ... עד שהעם יחליט על דבר הצורך במחפכה רוחנית... ואינו יודע, כהרצל איש המעשה, למשל, שהיחיד בורה ולא העם!

תכונה טובה זו של ביקורת עצמית קמדנית בכל דבר ובריקה כמולח-שבע של כל חוכנית קודם ביצועה ^{256/א}, הנראית בעיני אחד-העם עצמו כסגולה חיובית וכקו-אופייני רצוי - נראית בעיני יריכיו כמגרעת הפוגמת בשלמות-אופיו.

הדכה מחבריו ומחלמידיו מצויים במבוכה-מה ואפילו בהתנגדות-מה לדעותיו הקיצוניות של המורה, שנצטרפו להן, מסעמים שונים, גם אישים-סוטרים, שכרגיל נמנו בין מחנכיו, כמו פינס (257), מלי (258), חוב מכריו זה מנסה "לרכך" את עמדתו השלילית של אחד-העם כלפי האמנות היפה, הספרות היפה והשירה בפרט.

ק ל ז נ ר, שבוודאי אינו נחמד על יחס שלילי לשירה, כדחה ברוח משלימה עם חלק ממסקנותיו של אחד-העם ונגד דעתו הבלבדית של מרישמן: "דעוד גם זאת: היוצרים הגדולים לא ינקו רק שפע הספרות היפה והאמנות בלבד. רובם ככולם היו גם פילוסופים גדולים... והיה להם יחס חיובי לבעיות של החיים הציבוריים-לאומיים, שהן עניין למובליציסטיקה" (259). אחרים מסתייגים מדעתו של המורה ואפילו מבקשים להצדיק את העמדה בתור "כשלון ארעי".

כשמבקש שלמה ש י ל ר (260) לראות כנפשו של אחד-העם

תופעה מיוחדת במינה, "ששלושה כוחותיה הרצשיים - השכל, הרגש והרצון - נחמזגו להרמוניה גמלאה", תמה ב ד נ ד עליו "הא כיצד?" - והלא אין אחד-העם ידוע לנו ככריה מושלמה כזו... (261)

הערכתם של סופרים ומבקרים שונים אינה מצמצמת כל-כך את אחד-העם בתחום השכל בלבד. כמעט כולם מוצאים ביצירתו (שהאגדות המרובות משמשות לה השלמה מצויינת) סנים לכאן ולכאן. באמת נראה ברור מאוד שהוא משתדל לבלום את הרגש מלגלוש לסנטימנטליות (262) ואם אפילו לא בז לרגש, בכל זאת הוא מעדיף חסיד את העיון ואח החמסמה, הן בחיי היחיד והן בתנועת העם, הן בחינוך והן בספרות.

הספרות היפה - לחיי-שעה

למרות ניסיונות מרובים לישראלים בין צדדי השכל והרגש של אחד-העם, אין, כמדומני, שום מקום לחסות בדבר עמדתו. כל הסתייגות שלו עצמו בעניין זה אינה משכנעת, והיא נראית בעינינו, לכל היותר, כדברים הבאים מחוץ גמיתו לשלום ולפשרה.

כשהוא אומר בקצת אירוניה: "כי חשוד אני בעיני סופרינו הימים" שיש מינה בלבי על הספרות היפה בכלל ועל מרי היצירה של ספרותנו החדשה בפרט (263) - אפשר לחשוב שנחמד הוא על מה שאין בו, ואפשר, שעל-סמך דברים אלו וכדומה להם מוצאים להם מבקרים מקום ללמד עליו זכות ולומר, ש"יחסו לאמנות, יופי, שירה וכו' הוא שלילי למעשה, אבל בנפשו פנימה דרש הרמוניה" (264) - באמת יש עדויות מרובות ומשכנעות לעמדתו העיונית-שכלתנית הקיצונית. ב"תעודת השלוח", שהיא המצע הרעיוני של אחד-העם בתחום הספרות העברית, הריהו כותב בסירוש: "ופואיזיה בלבד, השתמכות הנפש על הדר הטבע, וזועט האהבה וכדומה - יבקש לו כל חתפץ בלשונות העמים זימצאנה במידה מספקת". יחסו האנטאגוניסטי מתבסס על בחינה של חכונה-עמנו להתנגד ליופי ולספרות היפה ו"הקלה". "ההכמות החיצונית" והמלאכות היפות לא חפסו מקום גדול בחיי עמנו הלאומיים ברוב הזמנים" (265). העם בוחל מסבעו ומהרגלו ב"מחברות" קלות, בחידות ובשירים וכו', ואם הוא מחייב אותם, הרי זה בזכות

המשקל הכבד, שכנגד, של ספרות הדוח⁽²⁶⁶⁾. דברים ברורים ומנוגדים בהכלית לדברים שקטנו קודם אבל פרישמן וברדיצ'בסקי בעניין זה.

אחד-העם רואה את היופי רק כמענוג של "עולם הזה", לחיי-שעה בשביל היהודי, החוט שאינו עולה ברוח היהדות, גם מפני שאינו מעורר כבוד והכנעה. מכאן בוזו ל"מחברות" ול"ביטלעך", שהם רק לקריאת-שעה. אין עמנו ניחן לאשלייה ולרמאות במליצה ובסיגנון זר, ואין להוליכו שולל "בקליפה" בלבד. היצירה היפה חייבת להשתעבד לתוכן מחשבה אמיתי⁽²⁶⁷⁾.

אבל מה לעשות אם "ספרותנו החדשה במאה-השנים האחרונות רואה את המחשבה כאילו סמלה לרגש היופי ואת הלשון כאילו לא נבראה אלא בשביל חשימו של זה... וכבלי לשים לב לטעם העם והרגלו התיספורי ביקשה לגדלו ולחנכו מחדש על יסוד רגש היופי" (שם). כמובן שנכשלה. אנו חייבים להילחם בספרות זו, שפרי אין לה דולת פרחים. זוהי "הספרות המתה", מחוססת-אזנים להשפיע על הנפש ומחוסרת-הכוח להחיות את לשוננו, לפתחה ולהרבות דעת בישראל. בפני יצירה "יפה" לא תהיה לאומה הרגשת "החבילות", וכל חוקי האסתטיקה לא יועילו לה לכסות על עגלות-דעתה. "בישראל מוכרתה היצירה להיכנע מפני המחשבה העיונית, אם היא רוצה להיכבד על פני העם, וסופרים, שלא ישימו לב לחכמה-עמנו זו ויסתפקו רק בהשתדלות, שיהיה הציור מצד עצמו יפה ואמיתי", או יסתפקו בסילסול הלשון בלבד, לא יצליחו להתחבב על העם⁽²⁶⁸⁾.

מכאן - חוראות למבקרים, להצטייר בקנה-מידה זה, "ועל כן חוכה היא גם על הביקורת העברית לבחן ולשפוט כל ספור לא רק מצד יסוד ואסתחו של הציור (ואין צריך לומר מצד הלשון בלבד), כי אם עוד יותר מצד החורה היוצאת ממנו ביחס לחיי האדם בכלל או לחיי עמנו בפרט" (שם). בעצמו העיר ושינה, אף דחה, אחד-העם, כעורך "השילוח", "יצירות שונות, על חנאי זה, לסופרים ולמשוררים ידועים⁽²⁶⁹⁾".

חפיתחו של אחד-העם את השירה היא חפיטה שמרגית מאוד. אינו מקבל שירים שאין בהם "מטרות", "דיחמוט", "פרלליסמוט", "חרוזים" וכו', כמו שאינו מכיר בדימויים שאינם "מציאותיים" ואין להם אחיזה בעולם המיסיקאלי...⁽²⁷⁰⁾

אין הוא מקבל דברים "סימבוליים" ופראזות "מפליאות", ש"לדאבון לבי נחשטסה 'המחלה' הזאת בעת האחרונה גם בקרבנו";

אף אינו אוהב "צללים" - דליח מחשבה חמיסא בהם... אוהב אנ
דברים טובים ופשוטים" (271).

באירונ'ה קלה, "מודה" הוא "שאני נחשב לבלתי מומחה
בנוגע להערכת השירה בכלל והשירה החרוזית בייחוד". (למחות
בעיני אלה, שפטל אח פרי עבודתם...) (272). אבל לעיקר דעתו -
כדאי "למעט מספר השירים, ונקודה, כי הקוראים המבינים לא
יצטקרו על זה" (273).

עם מסירת "השלוח" לידי קלוזנר, מודעם עליו אחד-העם על שינוי
המסורת של הירחון, על-ידי מתן שיר בראש החוברת... (274)
ובהוראות, שהוא נוחן לברנס לר, ממלא-מקומו בעריכה
ומניית של "השלוח", הוא מקפיד על סדר מרוקק של
היצירות: שני מאמרים, דבר בלסריסטי, עוד שני מאמרים, סיפור
או ציור, מאמר קל, "אחר-כך שיר (אחד ולא יותר); מאמר
בקורח, "מפרים חרשים", מאמרים שונים וכו' (275). ועוד בשנה
1910 הוא מציע לדויאגוב, (עורך "העולם"), "למחוק לבמרי את
"השירים" מחוץ הסרוגראמא ולמעט במלסריסטיקה ככל האפשר
(אמנם מסעמים של צביון העירחון הזה). ובהודמנות אחרת, הוא
מביע את סימוקו על שחבלסריסטיקה ב"השלוח" כבר חסרה, בזמן
האחרון "אנחה הגסות והפריצות" שנהאזרחו סם בשנים האחרונות,
"אכל גם עתה, כנראה, חושב אחת לשלם 'מס' לה 'יצירות'..." (276)
דומני, שדיי בדוגמאות מקריות אלה (ודעה בהערות) לחשימת
עמדתו האמיתית של אחד-העם כלפי ה"לסריסטיקה" בכלל וכלפי השירה
בפרט.

7. האומה והיהדות

עיקר הפולמוס

מוטיב ראשי במולמוס הספרותי והאידיולוגי מחבטא בצמדי-מושגים קוטביים "יהודי וציבור", "פרט וכלל", ובהבחנה קפדנית בין "יהודים" ובין "יהדות".

כשאר הבעיות העיוניות – בעיית שיחרור של היהודי מעולו של הציבור היא מן היסודיות, המניעות את "ההשכלה" הכללית והעברית, בדורות סקדמו לדור הנדון, בד בבד עם המלחמה לחילוניות של החיים ולשחרור מעול-הדת והכנסייה, עם המלחמה באבסולוטיזם, בכערוה ועוד.

אדם חופשי, טוב ומטביל – סימאוח של ההומאניזם האירופי במאה הי"ח, נחכונו ל פריקת-העול של "נבחרים" האומה, ואצלנו – "הגבאוח", "הקהל", הדכנות ו"הפרנסוח" – הפוסעים על ראשי עם קוד"ש, כביטויים החביב של "המטבילים". מוטיב ראשי של ספרות-ההשכלה מראשיתה, הגיעה לשיאה בפואימוחיו של י"ג, בסיפוריו של סמולנסקין ובדאודס ובפובליציסטיקה, של מל"ל, סמולנסקי, יפ"ש, פרישמן ואחרים – עד לגבולות הקופוח "ההחיות". תנומה עזה קיבלה המלחמה בחקופתנו הנדונה על-ידי ברדיצ'בסקי, אחד-העט; ברנר, א' ד' גורדון, ועוד – בעיקר מן הצד העיוני והביסוס המדעי של הבעיה.

הוויכוח על מקומו של היהודי באומה, על חובותיו וזכויותיו, לאור החודות הלאומיות החדשות, המשותרות מן הזיקה הדתית-הכופה, חופס מקום נכמד ברוב כחביהם של שני הצדדים, והוא מצוי, בפירוס או ברמ"ז, כמעט בכל מאמר. השפעתו של וויכוח זה על הספרות היפה – מכריע. דומה, כי לגובה פילוסופי מפרוממיס כולם דווקה בדיוגם המופסס והמעמיק בבעיה זו, שהיא הגובלת ממש עם עולם ההגשמה והמעשה. יותר מכל בעיה אחרת נחקרה זו במיטב הדיונים על מהותם של הלאומיות היהודית, טיבה של הדת, הכליות של המוסר, מבניה

של החברה ומגמותיהם של הספרות והחינוך. יניקתם - מן הדיעות
האירופיות, שעמדו ברום המחקר הטוציולוגי של התקופה.

הבדלים אישיים

שימת-לב מועילה יש כאן להבדלי-האופי של ראשי המנוכחים
כמו שהם ניכרים בנושא זה. הרבה מן הדיעות העיוניות מובנות
לנו יותר לאור היכרותנו עם חכונות הנפש של האישים
היריבים. (277) א ח ד - ה ע ס הוא איש-חברה במהותו ולא רק
בחורו. אפשר שהוא משה ייך לחברה מצומצמת, אריסטוקראטיה-
אינטלקטואלית, אבל כאמת הריהו אחד-מן-העם בחכונתו. אף
אפשר שהוא תי ב ה ר ג ש ה של בדידות (בעיקר בחקופת-
לונדון שלו), מאין אדם, שילך עמו בדרכו ויחלק עמו את
דיעותיו, עד הסוף. (278) אבל ישנו חומר גדול, בעיקר באגרותיו
(גם באיכות וגם בכמות) לשכנע את הקורא בכציאות הודעתו-
החברתית-ציבורית.

ב ר ד י צ' ב ס ק י הוא בודד ויחיד, לא רק כמביחור,
אלא בחוץ נשמתו ואופיו. גם בחוץ מחנה "הצעירים" הוא חולך
יחיד, ונשאר יחיד לאורך כל הדרך, הן בחקופת "יב"ס" שלו,
הן בחקופת "מיכה יוסף בן-ברדיסעווסקי" והן בחקופת
"בן-גוריון" שלו. (279) מ י ע ו ס אגרותיו וקיצורן הממליא - הן
הוכחה גוטת. למרות הדיבור המרובה, בודדו ולאחריו, על
מ נ ה י ג ו ח ו של ברדיצ'בסקי, אין לי שום ספק,
שברדיצ'בסקי לא נועד מעולם לחסיד של מנהיג. מופת וסמל -
כן, אבל מנהיג פעיל, יוזם ומגייס בגללי-חברה ובהשקפת-עולם -
בשום אופן לאן.

ק ל יותר לגח את אופיו ה מ ס ו ב ר של ב ר נ ר ,
שהיה אינדיבידואליסט טגור לא רק בשיטתו, אלא אף באורח חייו.
עם כל הטימליות המכובדת - אפילו הקדושה - שיש באורח חייו,
כמו במותו המקודש, הרי הגיע לעיתים חכמות לגילוי של סימנים
נזירטיים מדאיגים מאוד, כתוצאה מאופיו האישי והנזירי הקיצוני. (280)
על הסתגרותו האריסטוקראטית ושנאה-ההמון של פ ר י ש מ ן
- אנו שומעים הרבה מכל ספריו ומידועיו. סימני-אופי וגוהלי-
חיים, החופפים היטב את השקפתו על האינדיבידואליזמוס של
היוצר ושל היצירה. יכל עניין ציבורי-המוני היה לו פראזה
ריקה. (281)

האומה במרכז הכול ומעל לכול

המושג המנחה בתורתו של אהרן - העם והסוגה והשגות
 ביותר על-פיו הוא "הברכה". "העם היה מיד, מן המאמר
 הראשון... מרכז של השקפה-עולם שלמה, לאומית ואנושית, גם
 יחד" (282). "חברה היא האומה הראשונה 'מעשרה הדברים' שבנספח -
 אומר ברדיצ'בסקי על אחד-העם" (283). האומה היוצרת את ערכיה
 ואח כל קנייניה ברוחה הלאומית - היא יסוד לאמונתו ולחורותו.
 "ההשקפה הסוציולוגית, היא בעיני ההשקפה היחידה, שאמשיך על
 פיה להבין את מהלך ההיסטוריה שלנו", כותב אהרן - העם
 ל ד ו ב ו ב בחרע"א, "לפי שהיהדות סטרה היא האינדיביד
 ה ל א ו ס י, ולא האיש, ההולך ובא" (284). לדעת אחד-העם,
 אין קיום הכלל כגוף נפרד עליון חלוי בפרטים ואין קנייני-
 הפרטים משמיעים עליו. אין הפרטים צריכים "להחכוון" ליצירת-
 הכלל, ואין הראגה המודעת לקיומו-מעניינת. כאן פועל חטף הקיו-
הקיום הלאומי, שמקומו אינו במחשבה, אלא "במדור החתחול של
 הנפש, מקום האינסטינקטים". "חוש הקיום הסבעי" הועק במניעיו
 החמרניים-אגואיסטיים, מחורחו של דארווין, והוחלף על-ידי
 אחד-העם ב"חטף הקיום והאושר הלאומי": גם לאומה יש חטף-קיום
 ורצון לאושר כמו ליחיד. (285)

במאמרו "בשר ורוח" רואה הוא כתכונה שלנו וכ"דרך היהדות
 - להעביר את מרכז 'האני' מן היחיד אל הכלל". "העברה" דומה
 לזו עשה אחד-העם, כ"שייט" אח חורח-גישתה, הכנזייה על
 ה א י ש י ו ח, הרצון האיש והכוח האיש הנבחר, לתורח-
 הלאומיות היהודית, הכנזייה על העם בשלמותו, על רצון
 הכלל ועל הכוח הקיבוצי - ה ס ו ס י של העם הנבחר. במקום
 "ה א ד ס" העליון" העמיד את "העם העליון" ובמקום
 ה"אני האיש" - את ה"אני הקיבוצי" (286).

רוח האומה אינה נוצרת על-ידי יחידים, כי אם על ידי
 הכלל הלאומי, ורק לאחר שכבר נוצרה ונחבשה היא ה ו ד ר ח
 להחערות בחיי הפרט כתוסעה פסיכולוגית, עד שכל פרט, רשאי -
 כעצם חייב - לראות את עצמו כנושא רוח האומה וכשומר את
 גחלת קיומה (287).

ביטול המניין

ההתנגשות בין אחד-העם ובין "הצעירים" בפרשה זו, היא בחטיסת-ההווייה הלאומית כולה. מחוץ הכדלים בהבנת מהותה של האומה ודמותה באו להבדיל בין היחיד והציבור, כתומעות סוציולוגיות-פסיכולוגיות וכוחות יוצרים, שיונקים את מזון חיותם זה מזה, או התלויים זה בקיומו של זה.

"הצעירים" רואים את תחליך הירידה וההתנוונות של החיים הלאומיים חוץ כדי עלייתו והתפתחותו של תחליך גברי, וחס דורשים את שיחרורו של היחיד מעולו של הכלל, כדי להחיש את נצחוננו של התחליך החדש. "אצל ברדיצ'בסקי עוז היה היחיד העברי סיסמה של קרב, של הסתערות ושל שינו ערכין. בראשי עבודתו הספרותית של ברדיצ'בסקי עדיין היה מקובל בספרותנו, שהיהודי אינו יהודי אלא אם הוא נשמע כולו לפיקודי-הכלל, ולדעה-הכללית אם הוא מצדף עצמו למניין. בלי המניין לא היה היחיד נחשב למאומה, ועמו, עם המניין, אך גרבר אחד מחוסר-ערך בציבור הגדול. ברדיצ'בסקי נאלץ היה להילחם בכל אונג הספרותי הרב בעד זכותה של האינדיבידואליות בהסתחרותה מעול הציבור, ביחידות המשתחררת ראה ברדיצ'בסקי מטרה לעצמה ואולי גם מוצא וגשר אל העתיד. הוא קיווה, כי על-ידי קשר יחידים, יהודים הגונים, מחונכים ברוח עברי וברוח אנושי, יבקע כשחר אור חדש לחאיר את דרך האומה האזרחית והחוקה באפילה..." - כך משקיף ברנר, לאחר חמש-עשרה שנים לערך, את תחילת המאבק לשיחרור היחיד בספרות של תקופת החחייה⁽²⁸⁸⁾. ואילו בהערכתו של ברדיצ'בסקי את ברנר הוא אומר, שברנר חש כיסוריו של היהודי, אכן עם הגולה בחפיסתו אינה כנסת ישראל כולה, אלא היחיד, הפרט היהודי⁽²⁸⁹⁾.

"הצעירים" רואים את היווצרות הקרע בנמשו של היהודי-העברי החדש כתוצאה ממה ש"חאני" הלאומי הולך ומאבד את כוחו לחזין את כל חיי הפרט. האשמה היא, כמובן, בגלות, המנחמת את זיקת היחיד לקנייני האומה ולערכיה ומפרידת בין הפרט ובין הכלל. זוהי שניות אכזרית שבחיינו: "בכל אשר נסנה רשות אחת נוגעת בהכרח: חרבותנו צועקת הב-הבן והחנאים אשר מסביב צועקים הב-הבן ואיך נחלק את נפשנו ביס התביעות משגי הצדדים

והנמש לא גיחנה לחלוקה⁽²⁹⁰⁾ עם כל הרצון החזק לגאולה, אפילו מדינית, הרי במציאות משתייך היהודי לעולם הזה ושואף להשתתף בחברה הזרה, עד כמה שאפשר יותר, ביצירה התרבותית, הכלכלית, הלשונית וכו'.

"הצעירים" מאשימים את אחד-העם ואת חבורתו בהתעלמות גמורה מבעיותיו הפרטיות של היחיד בגלות, מפני שהם מרכזים את כל הכוחות בבעיות הדרות של האומה, בביקורת המפורסמת של בורדיצ'בסקי על משנת אחד-העם הוא מראה, איך שזה כורך ביחד את מושגי המוסר, טוב ורע, חקוות גבואיות ומשיתיות עד לאחרית הימים - את כל עיקרי היהדות, ומעמידם על קריטריון אחד ויחיד: "אם מה שיש בו חיוק חברתי ושגורס הפסד ומעצור לקיום החברה וכו'... צער היחיד לאוסר נשמתו ויסורי נשמתו אינו נובע לו. קיצוניות היא זו ואינה שייכת עוד ליהדות המקורית"⁽²⁹¹⁾.

לדעתם, יוצר אחד-העם כמשנתו מעין "דו-פרצותיות" של הגלות: מצד אחד - לחץ גשמי על אישי עמנו בחיים הכלכליים, כשכל אחד נאבק במלחמת-הקיום שלו כאדם, ומצד שני - לחץ רוחני, כשהעם כעם נאבק על קיומו ועל חירותו בגלות-גלות. הלא זו היתה, לדעת "הצעירים", נוצרה הפרדה מלאכותית בין שאלת הידות, שהיא שאלה לאומית, שאלה של העם כבעל דמות תרבותית עצמאית, ובין שאלת הידות, שהיא שאלה גורלו התומרי של כל פרט יהודי בעם. הפרדה זו נובעת מן ההנחה הנזכרת על מהותו של הכלל הלאומי, שהיא מציאות נפרדת ובלתי-חלוייה בענייניהם ובעיותיהם של יחידים המשתייכים אליו: "כדי דבר אין לציון עם צרה הפרט"⁽²⁹²⁾.

"הציונות" לאור בעיית היחיד והאומה

מכאן אף מסקנות עקרוניות ומעשיות לגבי שאלה-הציונות, הן הן פקידה ומטרותיה, לפתרון הבעיות של האומה, כגוף היסודי בעל צביון תרבותי-סבולי, שהלך ונתחבן ונתחנן ברוחו מבימים; ולפתרון הבעיות של העם ליחידיו ולפרטיו, שהן בעיקר בעיות תומדיות-כלכליות, שאלות של מרנסה... וששפלותנו באלה נכפחה עלינו על/ידי הנאצים וצונו ימים, שאין אנו שליטים בהם. הראשונים אומרים "צרת היהדות" והאחרונים (והרצל ונרדו עמהם) אומרים "צרת היהודים".

אינו צרה "קדמה" ואינו צריכה ראשונה לרפואה - זוהי
השאלה (293).

ב ר נ ר מוצא, ש"לכאורה, המוצא ברור הוא ובלוין אחס
אומרים יהדות ואני אומר עם ישראל" (294). ב ר ד י צ' ב ס ק י
אומר: "לנו אומרים שמדו את ה י ה ר ו ה, ואנחנו אומרים
י ה ו ד י ס אנו וחז לו..." (295). המקבל עת עצמו את עולו
של המושג החברתי-הרוחני "יהדות" - נכנע בכול להשקפה
מסויימת ולחלך-רוח היסטורי מוגבל ומסוגר. ואילו ברדיצ'בסקי
רואה בכך את השגיאה הגדולה ביותר של החיינו. "עם ישראל
הוא מאורע במעל ולא חשבוננו של עולם קבוע ומוביל... חספית
אנו לתח מקום אצלנו לכל בעלי הדיעות והמחשבות. לכל בני
אליט נשתתפות או גם לא נשתתפות" (296) הרפואה האחת והיחידה
למכה הרוח והציבורית היא הגדלת חופש היחיד בלא שום הגבלות.
אין עוד שום היגיון וערך להילחם בהשפעה החיצונית או לנסות
להקים מחדש את הגיטו הרוחני והסיסי. כדי לאחות את הקרע הזה
שבין המשיכה החיובית והחיונית כלפי החברה כללית ובין הדיקה
הטבעית כלפי המאור המנימי, מציעים הם להחיר את הרצועה ולחת
את חופש הבחירה הסוחלט, לכל יחיד. זוהי אף נקודת-המפגש
הראשית של הדרושה לתרבות מערבית, לניחוח/העבר לחירות הפרט,
לבטול המסורת, להחלפת הרוחניות בגשמיות ושל הדרושה הכוללת
והחקיפה לחירות הפרט. יחד על כן, הדרושה האחרונה היא חנאי
לקיום שאר ההישגים ואף המיבחן למהימנותם ולהצלחתם.

בוויכוח עם אחר-העם על נושא מרכזי זה משתתפים הרבה,
אמנם לא מטעמיהם הרעיוניים של "הצעירים", אבל במקביל להם.
יריב מושבע של אחר-העם בתנועה תלומית הוא ל י ל י י נ בלוס
אין הוא מרקיע שחקים בגיסוחים ובפירושים. ה ר י א ל י י ז ס
המוצק שלו מעמידו על קרקע המציאות גם בוויכוחיו העיוניים.
"רוב העם בימינו אינו עוסק בשאלות רוחניות, וזרם החיים
הגשמיים, השוטף אותו בכל כוחו, עושה פעולתו עליו בהכרח שלא
כפי רצוננו... חיים במסכנות ובחוסר כל... לא יוכל (העם)
לשמע טירים בלב רע על הגאון הפנימי... רוב בני עמנו בדור
חזה אומר: 'היחוס - מקומו בבית הקברות'... ואם רק יהיו
יהודים או בהכרח תהיה גם יהדות. השאלה אם היהדות בשביל
היהודים או היהודים בשביל היהדות, הרי היא בעיני כהשאלה

אם האדם נכרא בעד הנפש או הנפש בעד האדם... כך אין לנו
 להשחלל שליחודים במדינתם חתיה יהדות, כי ממילא יהיה כך⁽²⁹⁷⁾
 הסכנה היא שהיהודים, בחור גוף, עשויים להשחנות, להחבולל,
 וממילא "חבוק יהדותם על ידי החיים האזרחיים ונשואי-
 התערוכה... אבל שיהיו יהודים במציאות בלא יהדות הוא דבר
 שאפשר במציאות כמו מציאות חומר בלי צורה, או אש בלי חום"
 (שם).

כמו שקושר ליליינבלום את בעיית "היחיד והחברה" בבעיית
 "הרוח והחומר", כך קושרים אחרים את הבעיות בפוליטיים אחרים
 של הסולמוס, למשל "עבר והווה" או "האידיאל והמעשה".
 "מלבד מה שהאידיאל המוסרי לכדו איננו נוחן תוכן של ש
 לחיי עמנו; מלבד מה שקשרים נביאים עם מרכז דוחני ב א ר ז
 י ש ר א ל ד ו ק א י ש בו מעט מן המלאכותיות, חנה חסר
 באידיאלו של אחד-העם עיקר אחד גדול, והוא רעיון ישועה
 ישראל ב ו ה...⁽²⁹⁸⁾ הכרת-הצער הנצחי של היהדות,
 חודעת-העבר, גדולת-האבות וכל המראגידה הנוראה שבחיינו,
 כל זה, "אינו מוסרני בשום אופן מלשיט עין על צעדו של ישראל
 ה ח י ומעונו ומדוכא ע ח ה בכל דגע ורגע". צימצום
 הציונות לדיפלומאטיה מלבד אינו נכון, אבל מצד שני, "אם
 הצמצום הציונות את פעולתה רק בעניינים דוחניים ולו גם הצורך
 לזה ישוב מחוץ בא"י, הנה עד שחיבנה "ציון" יאבד "ישראל"
 (שם). אומנם גם ברדיצ'בסקי, לדעת צ י י ט ל י ו , אינו
 רואה ב א מ ת את היחיד היהודי. מלחמתו בעד היחיד היא
 מ ו פ ש ט ו ואינה מתחשבת באמת בחיי היומיום הנוראים
 "של כל יחיד של כל זמן, שמואל, חיים" וכו'.⁽²⁹⁹⁾

מרכז דוחני אינו סותר את המעשה המדיני

א ח ד - ה ע ס אינו מודה באשמות. בכל חודמנות הוא
 מוכיח, במיעונו הדיאלקטי החריף, כי אך שקר הוא, שהכריזו
 עליו כעל "דוחני" כולו, איש בלתי-מעשי או חוגה דיעות המבטל
 את המעשיות בחנועת התחייה. הן, מוכיח הוא, שהקוים זמן רב
 לבעיות המעשיות ביותר של "תיבה-ציון", אולם מפני "שאמרת
 חסיד כי החנועה הציונית היא חנועה 'דוחנית', ומזה דנו
 אחרים, שאינני רוצה כלל לראות את חצר המעשי שבדבר" וכו'.⁽³⁰⁰⁾
 הן לא חוכל הציונות לבטל את "צרת היהודים" ולהעלות את

כ ו ל ט לארץ-ישראל. לסיכך מסתבר היטב הצורך במרכז דרוחני.

השטתתו של המרכז על הגולה, היא רוחני בלבד, לרוממות הרוח, לחיזוק האחדות, להוכן גאות כשכיל החיים הלאומיים בחסוצות. (301) המרכז הרוחני זקוק לכל סוגי התושבים "מן עובדי האדמה ואומנים ועד האינטליגנטיס היוחר דרוחניים. שכולם יחד הם אברים מוכרחים בגוף כל אומה" (302).

יחידתם ומקורבים מאוד חומכים בדעתו זו של אחד-העם על עצמו, והטכיו שמתגמם "היה איש המפעל והמעשה, איש המקדים את ישראל לחורו, קיום האומה קודם - והכל משמש לו אמצעי" (303). את המירשם של "הצעירים" הם דוחים, ורואים "בחירות האישית" טכנה גדולה לחגולה הקרע.

מראשית ימיה של "ההשכלה" היינו עדים לחחליך של המוסטמות עמודי החברה היהודית בכל האיה ובכל מוסדותיה המגובשים, ושל החסודרות הקשרים הסוציאליים המחודקים (304). אם רוצים לאחות את הקרע, צריך להחזיר את חזיקה הסכעית של היתיד למשפחתו ולחברתו המקורית. אין אחד-העם מכחיש את המציאות, "שהמשכילים" יצאו נגדה - מציאות של כפייה קהילתית-ציבורית על היתיד, כפייה חרבותית ומוציאליחן אבל הן זוהי מציאות גלוחיה אימאננטית, ובשעה שאנו מציבים אידאל חברותי-עליון - אומה יהודית אוטונומית וחופשית - שוב אין לחשוש מפני כפייה אנורמאליה בלתי-רצויה. מאידך - אין עדיין הפרט היהודי מחוסן די צורכו, ואין הוא סוגן כראוי מפני זרם של השפעות ליברליטטיות זרות. לאומיותו והכשרתו חנמטית וההכרתיה של היהודי, שהיה כנזחק במשך מאות שנים מן ההחידושות החיבוניות, עדיין אינן מבוססות כל צורכן, והוא עלול להחמוט לבמרי כמני השפעה האירופית, האוניברסאליטטית, לאכז את ככיונו ולהיטמע בהחלט.

מוחלטות האומה ויחסיות היתיד

חנצחיות של הכלל בצורתו הלאומית המתמדת לעומת הארעיות של הפרט, שהוא כחוד מר עובר, מזכה את הכלל בהכונות נמלאות. לאומה הכוח לשלוט על החיים כולט; על המוסר ועל החיסטוריה, על החוקה ועל המעשה ועל העתיד. הלאומיות, עפ"י אהרן - העם, היא מוחלטת כוח, אבל אין היא זהותית עמה ואמיליו לא מוחנית בה. כוחה של הרוח הלאומית בא לה מן החיים עצמם, כלומר - מחיי הכלל, והוא לא

נִימֵן לֵה מִבְחוּץ, כְּלוּמָר - מִמְקוֹר יוֹתֵר חִיצוֹנִי. אִין הִיחִיד
 מִקְנָה לְצִיבּוֹר אֵת כּוּחוֹן הַהִיפֵךְ הוּא הַנְּכוּןִן הַצִּיבּוֹר מִעֲנִיֵּק מִכוּחוֹ
 הַסְּגוּלִי לִיחִיד. זְכוּיוֹתָיו סֵל הִיחִיד פְּחוּחָתָהֵן, וְחוּכּוֹתָיו כְּלִמִּי
 הַצִּיבּוֹר סָבוּ וְעָמוּ הוּא חִי - בְּלִחִי נִמְנָעוֹת. כָּל הַזְכוּיוֹת סְמוּדוֹת
 לְכָלֵל. הִיא הַנּוֹחָנָה, שֶׁהִפְרִט לֹא דֵק חֵיב לְכָלֵל אֵת קִיּוּמוֹ הַרוּחָנִי
 וְאֵת חֵיוָתוֹ הַחֲרִבּוֹתִית, אֵלֹא אֵת כָּל אוֹסְרוֹ הַפְּרִטִי, הַצְּלַחוֹתָיו
 הָאִישִׁיּוֹת, בְּסִרּוֹנָתָיו הַמִּיּוֹחָדִים וְשֹׁאֵר קִנְיָנָיו הַפְּרִטִיִּים. עֲלֵיו
 לְסַבּוֹל מֵאֲהָבָה וּלְשֹׂאֵת מִרְצוֹן קְשִׁיִּים וִיסוּרִים לְטוֹבָה אוֹסְרוֹ שֶׁל הַכָּלֵל,
 לֹא דֵק בְּסִבִּיל הַהוּדָה אֵלֹא אֵף בְּסִבִּיל הָעַחֲדִיד. הַפְּרִט ח י ב
 ל ה ת ב ס ל מִפְּנֵי הַצִּיבּוֹר וְלִהְיוֹת מוֹכֵן לַחַם אֵף אֵת נִפְסוֹ קוֹרְבָן
 לְכָלֵל. "לִמָּה אֲנִי חֵיץ בְּסִבִּיל קִיּוּמוֹ וְהַצְּלַחוֹתָיו שֶׁל ח כ ל ל , שֶׁאֲנִי
 אַחֵר מֵאִישִׁיּוֹ. לִמָּה אֲנִי מֵחֵץ בְּסִבִּיל לְפָנָיו מְקוּמִי לֹאִישִׁים חֲדָשִׁים,
 שִׁיחֲדָשׁוּ צוּרָתוֹ שֶׁל הַכָּלֵל וְלֹא יִחַדּוּ לוֹ לַחֲקֵמָה וְלַחֲקֵמָה לְעוֹלָם בְּמַצַּב
 אַחֵר" (305). הִיחִיד הַנְּכוּןִן מִכִּין אֵת סוּר הַחַיִּים וְיוֹדֵעַ אֵת הַכְּלִיחָסָן
 הוּא אֵף יוֹדֵעַ שֶׁהַפְּרִטָה הִיא הַצֵּדֵק וְהַטּוֹב וּשְׁבִיבִילִים כְּדָמִי לַחֲיוֹת.
 כִּךְ חֵיב הִיחִיד לִדְעַת וּלְהַכִּיר שֶׁאִידִיָּאל הַצֵּדֵק אֵינוֹ מִחֲבָטָה אֵלֹא
 ב ע מ דְּיוֹקָה. "הַכָּלֵל הוּא נֹשֵׂא הַמוֹסֵר וְגַם הַמוֹסֵר שְׁלוֹן הָעַם
 הוּא יוֹצֵר הַמוֹסֵר וְגַם אוֹבִיִּיקָט שֶׁל הַמוֹסֵר" (306). זֶהוּ הַבִּיטוֹן
 הַנְּכוּןִן שֶׁל תּוֹרַת-הַמוֹסֵר הַנְּכוּאִית שֶׁחוֹשֵׁק מִחֲדָשׁ בְּשִׁטְתּוֹ הַלְּאוּמִיתָה שֶׁל
 אַחֲר־הָעַם. "תּוֹרַת הַיְּהוּדִים רּוֹאֵה מִסְרֵתָהּ לֹא בִּגְאוּלְחוֹתָיו שֶׁל ה א י ש
 ה ס ר ט י , כִּי אֵם בְּהַצְּלַחוֹתוֹ וְהַשְׁמַלְמוֹתוֹ שֶׁל ח כ ל ל י ,
 שֶׁל ה ע מ , וּבְאַחֲרִית-הַיָּמִים - שֶׁל הַמִּין הָאֲנוּשִׁי כּוּלּוֹ, כְּלוּמָר,
 מוֹסֵג-קִיבּוּצִי, שֶׁאֵין לוֹ תְּמוּנָה מוֹחֲסִית מוֹגְבִּלָּה... מִה נִחְבַּלְתָּה
 אוֹתָהּ חֲנֻסִּיָּה לְחַפְּסָתָהּ וּשְׁלִילַת הַצּוּרָה הַמוֹחֲסִית הַמִּיּוֹחָדָה לָעַם-
 יִשְׂרָאֵל" (307). הַמוֹסֵר הוּא מוֹסֵג קִיבּוּצִי וְאֵין הַחֲבִירָה הִיחִידִית
 חוֹפֶטֶת בָּהּ. הַמוֹסֵר הַנְּכוּאִי מִחֲבָטָה עַל ח כ ר ה ה י ס ו ר י ת
 הַכּוּלֵּלֶת אֵת תּוֹרַת הָעֵבֶר וְאֵת הַיְּעוּד הַמְּשִׁיחִי, הָרִי שֶׁאֵין הוּא יָכוֹל
 לְהַחֲבִט כָּלֵל עַל טוֹבַת הַפְּרִט וּמוֹסְרֵיּוֹת הַפְּרִט.

הָאוּמָה - הַנוֹשֵׂא וְהַמוֹסֵא שֶׁל הַיְּצִירָה

דְּרָכּוֹ שֶׁל א ח ד - ה ע מ לְהַסְבִּיר אֵת הַיְּצִירָה הַלְּאוּמִיתָה-
 הַחִיסְטוֹרִית הִיא אֵימּוֹא דֶּרֶךְ הַמְּשִׁיחִי בְּהַחֲלִיץ שֶׁל הַכָּלֵלֶת,
 מִיחִיד "מוֹחֵס" וְאֶרֶץ דֶּרֶךְ הָאוּמָה הַקְּבוּעָה אֵל כָּלֵל-הָעַמִּים.
 בְּמוֹסְגִים אַחֲרִים: כֵּן הִיחִיד דֶּרֶךְ הַיְּהוּדִים אֵל הָאֲנוּשִׁיּוֹת. אַחֲר־הָעַם
 נֹשֵׂא לְהַסְבִּיט, שֶׁדֵּק יְצִירָה רוּחָנִית, חֲתוּמָה בְּחוֹמָתוֹ שֶׁל הַיְּהוּדִים הַלְּאוּמִיתָה
 חוֹכֵל לְעַבּוֹר אֵת הַתְּחִיבִים הָאוֹנִיבְרָטָאִלִּי וְלִהְיוֹת לְנַחֲלַת הָאֲנוּשִׁיּוֹת.

אבל אין בהנחה זו (של קלוזנר) משום ראייה ש כ ל כה
 ש ל א עבר את הגבול הלאומי ו ל א נעשה לנחלת האנושיות -
 אינו קניין לאומי. יש לפעמים, שמסיבות שונות של הזמן והמקום
 נתעכבה יצירה לאומית חשובה שלא הגיעה להאנושיות ובכל זאת
 ערכה הלאומי גדול ונצחי (כמו האגדה, למשל) (308) ואילו דרכם
 של מתנגדיה היא הפוכה: מן האנושיות דרך היהדות (על כורחם)
 אל היהודי; מן המופשט אל המוחש. זהו תהליך של העברת מיסב
 הקניינים של העולם, ללא צימצום, אל חייו של כל פרט. המגמה
 האנושית החיסטורית היא בכיוון לאושרו של היחיד. ומה
 שמחייבת המסקנה החיאוריסית יש לבצע במועל בחיי-החברה:
 בחוק, במשפט, במנהג, בחינוך ובספרות.

הפקיד הספרות

הזים חזקים עולים בדברי "הצעירים" - מן הדיעות ומן
 המחשבות של חנועות חברה וזרמי ספרות אירופיים בחקופת
 התעוררות חזקה זו של הליבראליסמוס והאינדיבידואליסמוס
 בחברה, בדת בחינוך ובאוסנות. הספרות חייבת לתת ביסודי לחיי
 היחיד וללבסיו הנפשיים והגופניים. הספרות היא תחומו של
 ה י ח י ד היוצר, שהוא יונק את כוח-כוחו מחיי היחיד
 וממעמקי נפשו שלו. היא צריכה לתאר את היחיד העברי בבדידותו
 או בחברתו והיא צריכה להתכוון לאושרו ולהועלתו של היחיד
 ואל השתלמותו החברותית-המוסרית. (309)

המובלפאסיסטיקה, המחקר והפילוסופיה יתעמקו בחייו של
 הפרט על כל גילוייו הסוציאליים, הפסיכולוגיים והרוחניים;
 החינוך ימכוון להדרכת היחיד בכל שלבי-חייו ובמעגליו עם החברה
 על השיטות האינדיבידואליסטיות הפרוגרסיביות המודרניות; אבל
 מעל לכל עומדת הספרות הימה, השירה הנעלה, ספרות היופי והרגש
 שהיא פרטונאלית במהותה ובטפליה ונזבעת משורשי נשמתו של
 היחיד-היוצר, ואף צריכה לשוב ולהשתקף כראי-נפשו של היחיד-
 הקורא. השירה היא היוצרת, החופשית, המשחררת והמרימה את
 האדם אל-על; ואם היא חסרה לנו, ואם היא עדיין לא נחפחה
 כל צרכה ואם עדיין רוב ספרותנו היא ספרות רבנות ותיאולוגית,
 אין זאת אומרת, שאין צורך ליצור ספרות אחרת, יפה יותר,
 חופשית יותר, עברית יותר. (310)

א ח ד - ה ע מ, לשיטתו, מוען: מכר שבענו סודות למדי
 ועתה אין אנו חסרים לא מיסטיקה ולא התעמקות בתהום 'האני',

כי אם בדור המושגים והבנת ה'אני' ח ל ל י שלנו
 לאור הנר של החגיון והמדע⁽³¹¹⁾. ו ב ר ד י צ' ב ס ק י
 לשיטתו: "התורה, החכמה, החולדה והלאומיות – כולן נדרשות
 לכאן ולכאן והאדם בעצמו מונח בקרן זווית⁽³¹²⁾. בעוד שאחר-
 העם מוכיח שאין שום חועלת ל"אנושיות" מביטול היצירה
 הלאומית, שהיא היא המטרנסת אח אוצר התרבות הכללי, ולפיכך,
 חייב היחיד להיכנע ח ח י ל ח למסגרת הלאומית; טוען
 ב ר ד י צ' ב ס ק י כי "הכנעה-הרצון של היחיד אל הרצון
 של הציבור הוא הפסד לרצון כולו, כי הוא מחליש את הרצון
 כולו... וכיוון שאין אדם... עם מניין⁽³¹³⁾. והנוסח הידוע
 של קריאות-הדור "הבן", "חנן", קורא אף ברדיצ'בסקי: "חנן
 את האפשרות לחיי א י ש א ח ד ; הרבים יבואו מאליהם אחריו
 א ח ד - ח ע ס דורש "סיפורים טובים" מחיי עמנו בעבר
 ובהווה, "אשר יחנו ציורים נאמנים ממעמדנו"⁽³¹⁴⁾, ואילו
 ב ר ד י צ' ב ס ק י כותב בעצמו סיפורים, שהם מלאים וידוי
 נפשי של היחיד, שגלה מעל שולחן האומה... שעזב את דרכי החיים
 של האומה ואינו מוצא ל ו מנוח מחוץ לדרכי חיים אלה"⁽³¹⁵⁾.
 הצעירים דורשים וכוחבים שירי אהבה וסיפורי אהבה וחשק,
 הבאים ממקור האידיה והרגש, והם התמצית של חיי-האדם.

"ספרות ההתרשמות של הבורד העברי"

לדעתו של ב ר ג ר , "הספרות העברית הכי צעירה,
 ראשיתה געוצה בכחבי ברדיצ'בסקי: אפשר לקרוא לה בשם "ספרות
 ההתרשמות של הבורד העברי".⁽³¹⁶⁾ השירה של הצעירים כבר
 היא כולה ליריקה, אלגיה ואימפרסיה... מחרשמים מן החיים
 ושרים או משרטטים בפרוזה. ממלחמת הקידמה וההשכלה (ריב"ל,
 אד"ם, הכחן, גורדון ואברמוביץ) הלכה ספרותנו העברית החדשה,
 דרך ליליינבלום, סמולנסקי ומנדלי ונעשתה בעיקר לספרות
 של הסרובלימה הלאומית (אחד העם, מייארכרג, ביאליק – עד
 "משא נמירוב" ועד בכלל). לא כן הם הסופרים הצעירים
 והמחרשמים הבודדים מברדיצ'בסקי ואילך. (שם)
 אמנם, אין ב ר ג ר משמים גם את סיפור מאבקו העקשני
 של ברדיצ'בסקי "הבורד העברי", בחוץ ציבור של סופרים,
 שאינו רוצה להבין את הצורך בשירה אישית זון ומשום כך,
 משום שאין יחיד יכול לעשות בעצמו "מה שניטל על קיבוץ שלם
 של הכלל, עשייתו... מגומה ועושה רושם של משחק בעלמא, של

לפיכך ההומאניזם הפרישמי הוא לפעמים כל כך כללי עד שהוא נראה לנו חלוש ומופשט.

מובן איפוא, שאף בנקודה עקרונית זו מחנוד פרישמן לאחד-העם תכלית ניגוד. האמנות בנוייה על הרגש, הרגש - לפי סבעו - הוא אישיותי; לפיכך רק האינדיבידואליסטן מסוגל לאמנות: זה שבדולתו וכוותו בהחפצות נגד השמרנות ונגד הקיים ועומד. כותו של האמן בחידוש, במקוריות ובמהפכנות, בשכירת הכלים ובהחקומות כלפי הקונבנציונאליזם והמסורתיים: "בשירה אין התקדמות".

ס י כ ו

הרי לפנינו חוליות של ערכים, שקושרים "הצעירים" ביחד לשרשרת אחת של מוטיבים אידיולוגיים, כדי ליצור את האנטיחיות לשרשרת האחרת של אחד-העם וחלמידיו. רגש, בשר, הזוה, יחיד, מהפכנות וכו', כנגד שכל, הגות, דוח, מסורת, ציבור, החמחמות וכו'.

כמעט שאין להפריד בין החוליות בתוך מהלך הפולמוס. כמעט אף פעם אחת אין מדברים ומתווכחים על מוטיב בודד, בלא החקשרות, מיניה וביה, במוטיבים אחרים של אותו הנושא. וחומצה דומה, על מישור אחר, היא הצמלכותן והגישותן של דיעות מסוימות אצל המתווכחים השונים והיריבים, אע"פ שבעניינים אחרים אין הם מסכימים כלל. כך יש אי-הסכמה בנקודות מסוימות אף אצל אחי-דיעה קרובים כמו ברדיצ'בסקי וברנר, ברנר וצייטלין, אי' ד' גורדון וברנר; ברדיצ'בסקי ואהרנמרייז וטהון ובריינין פרישמן, וברדיצ'בסקי וברנר וכו'; אחד-העם וקלוזנר וביאליק ורבניצקי וכו'; ומצד שני יש התקרבות של דיעות בעניינים שלמים או בחלקי-עניינים, בהנחות או במסקנות, אצל יריבים קבועים כמו אחד-העם ומלייל; פייגס ואחד-העם; אחד-העם ופרישמן; ביאליק וברדיצ'בסקי וכו'.

כמה מן הסענות, ביחוד אצל "החלמידים" וביחוד יהוד - לקראת סיום הוויכוח - נשמעות כבאנאליות ובלתי-מקוריות; אם שהן נטולות ממוריהם העבריים ואם שהן אטומות ממוריהם הנוכריים. מכל מקום, אין ספק, שלפרות כל הליקויים נחלבנו היטב-חייטב כל בעיות היסוד של הפולמוס הספרותי, וההשקפות בשלו כל צורכן בשביל להיעשות חומר חי לחזנת הסימורה והסיום של הדור הנדון ושל הדור הבא אחריו.

ה ע ר ו ת ו צ י ו נ י ם

ח ל ק ש נ י

ס ר ק ב'

(53) על "בעל הצמדים" - ראה ד' ס ד ן , "אבני בוחן", 257.

(54) אפשר לוותר כאן על עשרות ומאות הניסוחים, שנעשו החל

בשנות ה-90 ועד ימינו, להערכת מקומו הבלעדי וסמכותו

המכרעת של א ח ד - ה ע ם בחברה הדוסימה-היפודית

ובספרות היהודית כולה.

(55) אין ספק שאחד-העם היה בעל נטייה נמשית עמוקה לסולימיקה

ולקרב-לשון. הוא גירח את מחנגדיו וכשך אותם לזירה לשם

וכוח וכדי "להכוחס" בטום-לשון ובחריכות הגיוניות. על

נטייתו זו אפשר ללמוד ממאמריו הסולמוסיים, אבל בעיקר

מאגרותיו, וביחוד בשלבי-הסולמוס האחרונים: כרך ד', 225

120, 130, 207, 220 (1), 267, 268 (1), 272. וכן בכרך

א', 224, ועוד. אבל מתווכח סהם ועקשן סהם לא היה.

להיפך, חמיד פרט מן הווכוח משנהקל בקיר אטום של חוסר

תבנה או דמה נמוכה. ואם היה היריב גדול ולם ולחך על

דעתו, הרי הוא אומר למשל: "מה נעשה? נחיה 'סבלנים' "

ונחכה, אולי יראונו החיים בדכות הימים דעתו של מי היחה

קרובה ל'אורחא דמהימנותא' (איגרה לברדיצ'בסקי, כרך

א' 175. על-פרשת-דרכים, "סבלנות").

(57) הדכה דברו על השפעות ברורות, שנתגלו במלחמת הספרות

והחיים אצל יוצאי-וילנה, ורשה, אודיסה וכו' ("מכונות

עיר", לוקאל-פאטריסטים וכו'). אפשר לקרוא על-בך במסות

ובחערכות של סוקולוב, פרץ, קליינמן, פייכמן, ר' בנימין,

פרייטמן, אחד-העם; ובעקבותיו - כמעט אצל כל סוכרי הדור.

(58) ראה הקדמה למחזור ראשונה של "על-פרשת-דרכים".

(59) על-פרשת-דרכים, "סבלנות"

(60) "תעודת ה טלוח"

- (80) ביאליק, דברים שבעל-פה ב'. וידועה השקפתו המבוססת של דב סדן, כנגד דעתו של אחד-העם ואחרים בענין זה. (וראה לחלן בסעיף "היחיד והציבור" - נוסחה בענין זה).
- (81) על פרשת דרכים "האדם באהל"; ושם אף מפרט אחד-העם את שיטת החינוך שתאחוז בה הספרות בדרכה למטרה זו.
- (82) בדגד, כל-בחי (על-פי "ילקוט בדגד" בעריכת ש-ה-ל-ב-ן, 108, 109)
- (83) א' ד' גורדון, כתבים א' 34, 35.
- (84) קלוזנר, תולדות הספרות העברית החדשה, כרך ד', 328.
- (85) על פרשת דרכים "הווכח", ועוד.
- (86) שם, "אמת מרה". וראה דעתו של פרישמן בגדון: "לאן הדבר הזה, לעשות על-מנת למצוא חן, הוא בעצמו מדה מגונה".
- (87) שם, "תחיית הדת" ועוד.
- (88) "השלוח" ג' חוברת י"ח.
- (89) על פרשת דרכים "על דבר אוצר היהדות".
- (90) שם "צורך ויכולת".
- (91) א' ד' גורדון, כתבים א' 149; מצטער שכדישה אחר "האור" החיצוני לא רצינו לראות אל האור הגדול שלנו. בחוץ ראינו ל-כ-ל, ובפנים - רק צחוק ועקמומיות יונלך אחר "האור", קבלנו דעות, אידיאלים, יומי, שירה, אמנות - ונחן את הנפש, את עצמותנו".
- (92) אגרות ביאליק א', ל"ט.
- (93) כל כתביו, "ספרותנו היפה וחוכותיה".
- (94) במוצאי הקוממנו (1917) כותב ש' ס' מ ל מ ד, תלמיד אחד אחר של אחד-העם, על חובת האנושות ללאומיות העברית, כלומר לספרותנו, שתרמה לה את המימד השני, נוסף לתאודת האהבה: את הכיסוי של הרעב ללחם ואת חולדה דעב זה - המוסר. "ואם עמי אירופה עבלו עליהם, בעל כרחם את השפעת הספרות העברית, הרי עשו זאת לא ממני שהבינו את רוחה והשיבו את סהותה, אלא ממני שמרגישים הם, כי היא משלימה את רוח האדם המתגלה בשני יסודותיו הראשיים: יסוד המוסר ויסוד היופי" (המשפטון) ("החורן", כרך ד', גליון ו')
- (95) אהרנפרייז, "בין מוח ומערב", 47. ועוד, שם 78: "ברגנטנות היחה שם נרדף לאירופיות, וזו שימשה מרכז הכובד בתכנית הנוער העברי. הוא (ברגנט) נחה במני העם חזני את השער לאירופה, וכך רצוננו היה לעשות לעם היהודי"

- (96) ברנר, מבחר כתביו, ג', 251.
- (97) ברדיצ'בסקי, כל-כתבי בכרך אחד, כ"ח. וראה התעלמותו
הגמורה של קורצווייל ל סנקודה "מערביה" זו,
למרות בהירות מסיסתו את מכלול הבעיה, בהשוואה ל"תנועת
העבריים-הצעירים" (הכנענים) בישראל בספרו - "ספרותנו
החדשה - תמשך או מתמכה?" - 270-300.
- (98) על מושג הלאומיות בתורתו של אחד-העם: אצל פורטל, קופמן,
רוטנשטיין, רוח, סימון-הלר, קורצווייל ועוד (באה
ביבליוגרפיה - בסוף).
- (99) על פרשת דרכים, "מורה ומערכ".
- (100) רוטנשטיין, חולדות המחשבה הישראלית וכו', א' 284.
- (101) אחד-העם, על פרשת דרכים "הלשון וספרותה".
- (102) ברדיצ'בסקי, כל-כתבי (ק"ב), "נושא חמירי": מעין שניות
ביחסו של אחד-העם לערכיות של יצירה הגלוח "ובנידון זה
עומד אחד-העם בין המצרים".
- (103) אחד-העם, על פרשת דרכים ג', ס"ו וכו'.
- (104) שם שם, א', קט"ב.
- (105) ועיין רוסנשטיין, "חולדות המחשבה היהודית"
וכו', א' 289-291. וכן סימון - הלר א' אחד-העם
האיש וכו' עמודים
- (106) קורצווייל, "ספרותנו החדשה" וכו' 216.
- (107) ברדיצ'בסקי, כל-כתבי בכרך אחד: ליג-ליד.
- (108) אחד-העם, על פרשת דרכים - עברות בחור חירות (ז).
- (109) ברדיצ'בסקי - "מכתב גלוי לאחד-העם", "השלוח" כרך א'.
- (110) הנ"ל, כל-כתבי, "סחירה ובניין".
- (111) קריב, "אזכרה וידועה ל" 68, רואה במגדלי "אבי
חורח הגידון היהודי, שמשחה אחריה כיבליה זו, ולא נעקרה
כליל עד היום הזה". ומגדלי הוא האחראי הראשי לשונות העבר
הגלוחי בספרות-החתירה הצעירה.
- (112) הנ"ל כל-כתבי, "חזיונות עם".
- (113) הנ"ל כל-כתבי, "שינויים".
- (111/א) יש לנו כביח בנדינו רוח אדיר כזה של חיים ויצירה (כלי
כזה יצירה לא יצוייר כח חיים לאומי כזה).
- כזה היצירה הלאומי העצום בגלוח במשך קרוב לאלפיים שנה
ההכחוז והצטמצם סחור הכרח מוחלט. (א"ד גורדון כתבים, א',
(72).

ברדיצ'בסקי

(114) הנ"ל שם, שם.

(115) כל-בתי בכרך אחד - כ"א-ט"ב.

(116) הנ"ל, כל-בתי "חזיונות ע"י."

(117) הנ"ל, כ ל-בתי "רחשי לב".

(118) ברנר, מבחר כתבים, ג', 204.

(119) ברנר, "מכאן ומכאן".

(120) ברנר, כל-בתי, על-פי "ילקוט ברנר" 108.

(121) אגרות אחד-העם, כרך ד' 131 (1910).

(122) ברנר, מיבחר כתבים ג', שם, ~~104, 105~~.

(123) א' ד' גורדון, כתבים א', 73.

(124) הנ"ל, שם, 103, 118-119.

(125) פירוש, כל בתי, ג', 53.

(126) שם, שם, 166.

(127) אחרונתיו, בין מזרח למערב, 78.

(128) אחד-העם, אגרות א', 98, (כשהוא מנמק את טירובו להדפיס

ב"השלוח" את "סחירה וכנין" של ברדיצ'בסקי).

3. לאומיות ודת

(129) דאח גם למעלה, חלק שני, פרק ב', עמודים 103-105.

(130) בתחומי הספרות עמדו על-כך ביסודיות חוקרים

והיסטוריונים מקלודנה, לחובר, סרן, הלפין, בוכר, שלום,

קופמן, קוסליביץ, רוטנשטיין, קריב, קורצווייל ועוד.

(131) הפיננסיין של פייארברג וכמקצה של ביאליק הם יוצאי-דופן

מבחינה זו ומימול בהם בחלק הבא.

(132) ברדיצ'בסקי, "דברי חזון", "חזיונות-ע"י".

(133) מ"ל, לוח-אחיאסף, חר"ה "על חספדות העברית החדשה".

(134) ברדיצ'בסקי, "דרכים", "רצון ודת".

(135) שם, שם.

(136) הנ"ל, "בדרך", חלק שני, ע"ס.

(137) "הפועל-הצפיר", שנה ד', גליון ג'. וראו אגרות אחד-העם

ד'; והרבה הנבוכות.

(138) קלודנר, "השלוח" כרך ב', במאמרו "העברי הצעיר", הוא

מונה בין נציגי החנוכה הזאת את טשרניחובסקי, סניאור,

קצנלסון, שטיינברג, ובעיקר את כהן.

(139) אחד-העם אגרות, ד', 12.

(140) הנ"ל, שם, 7.

(141) הנ"ל, שם, 13.

- (142) הנ"ל, על פרשת-דרכים, "ילקום קטן"
- (143) הנ"ל, אגרות ד', 148
- (144) הנ"ל, על פרשת-דרכים, "תורה מציון" ועוד.
- (145) הנ"ל, אגרות ב', 68.
- (146) הנ"ל, שם, שם.
- (147) הנ"ל, שם, "המוסר הלאומי".
- (148) הנ"ל אגרות ד', 7.
- (149) הנ"ל, על פרשת-דרכים, "המוסר הלאומי".
- (150) שם, שם, 13
- (151) שם, שם, 148
- (152) שם ברך ה', 30.
- (153) שם, שם, 28-29 וסיכום בחיד מאור של היחס בין הדת ובין הלאומיות על-פי שיטתו של אחד-העם. נזמן לנו ביאליק באזכרת אחד-העם, בתרי"ז, על-פי דבריו שבסיס, ב' דיג' "הנה באו ימים בתולדות ישראל, שחשבון הדתי הגיע לידי רפיונו. צורה חדשה חלה להיות כלי נאמן לשמירת האומה. בא אחד-העם ונחן לנו חשבון עולם לאומי, שחיד את הרעיון הלאומי מן הזיקה אל הדת. לא שמיצט אז הוריד את ערכה של הדת, אלא הכניס אותה למחיצת הלאומיות כאחת מצורות הקיום הלאומי. הוא ייחס קדושה דתית לרעיון הלאומי והרים אותו למדרגת קדושה עליונה, הכוללת בתוכה את הכל וגם את הדת. כל הקניינים הממיינים לקיום האומה, גם הארץ, הספר, השפה, נהעלו למדרגה של קדושה דתית, הוא עשה את תולדו קודש".
- (154) אחד-העם, אגרות ד', 7.
- (155) ראה דעתו של קורצווייל בסאמרו "היהדות בגילוי רצון החיים הביולוגי", "לוח הארץ" חט"ו.
- (156) סימון-הלר, "אחד העם האיש, פעלו וחורחו", 232-238 ועוד.
- (157) ביאליק, דברים שבעל-פה ב', דיג', מביע דיעה שונה בהחלט מדיעה ברדיצ'בסקי וחבריו כיחוסו של אחד-העם אל היחיד העברי בחורחו הלאומית: "א"ה חידש חידוש גדול, עיקרי, מהפכני: הוא העביר שוב את היחידות מן הפרט אל הכלל, ובזה חיבר שוב את זמננו עם הזמן הקדום, בו נפסק קיומנו הלאומי. מתוך דברי א"ה אפשר לסדר סדר חיים בשביל היחודי הלאומי. מין 'סדור'. את ספריו אפשר לקרוא בשם 'מדרש הלכה' של היהדות הלאומית וכו'... הוא "נחן לנו את 'אורח החיים' החדש".

(150) ברדיצ'בסקי, "חרוה וחרוה".

(150) קלוזנר במאמרו הנ"ל (הערה 138) וקורצווייל במאמרו
"חנוכה העבריים הצעירים" בספרו "ספרותנו החדשה - המסך
או מהסכה?".

(160) ברדיצ'בסקי, "חרוה ומוסר".

(161) הנ"ל, "החקומה", י".

(162) קורצווייל, במאמרו הנ"ל על אחד-העם שנדפס בספרו הנ"ל,
עמוד 203.

(163) קליינמן, דמויות וקומות, 162.

(164) צייטלין, כתבים נבחרים ב', 43: פרט כיצד "העו" בחסיס
אחד-העם גם חובבי-ציון ובעלי-בתי ספרניים "מורדי אור",
שחלו עצמם ב"אילן גדול" זה, אחד-העם "האידיאליסטי הגדול".
"מדבר הוא אחד-העם על דבר 'סדכו רוחני' בארץ-ישראל, והם
חושבים, שנמוחם כן גם הוא חפץ בישיבה ולווי"ן חדשה...".

(165) פינס, "בניין הערץ", ב' 226 (מאמר מחרס"ג).

(166) שם, שם, 218 (מן "החכמה", חרנ"ו).

(167) אחד-העם אגרות ד', 7.

(168) ביאליק, דברים שבע"פ ב', קע"ד וכו'. (מצטט את פינס).

(169) אחד-העם, אגרות ד' 169: ועוד הרבה בכרך זה ובמאמרים סוגיים.

(170) כתבי שילר, עמודים ג'-מ' (מחוך חרפס ב"ספר המסה העברית"
משה בקר-שפאן).

(171) כתבי א"ר גורדון, א' 122.

(172) שם, שם, 234-235.

(173) שם, שם, 123-125 (מחרע"ג).

(174) שם, שם, 95-97, ועוד הרבה.

4. התפתחות או מהפכנות

- (175) קורצווייל, במאמרו הנ"ל על "השפעה פילוסופית-חזיתית".
 (176) קריב, "אגדה וירוח ליי", 12.
 (177) הנ"ל, שם, 11.
 (178) אהרנפרייז, "בין מזרח למערב", 69.
 (179) הנ"ל, שם, 68, ועוד: "המאמר 'לאן?' הוציא לי סדניסין בחוגי הספרות העברית... עורר הסכמה ערה והתנגדות אף נמרצת מכך. בעולם המולדת העברית חולל המאמר סערה".
 (180) הנ"ל, שם, 66.
 (181) השוה אגרות אחד-העם א', 120, 131, ובעיקר 165, ועוד.
 (182) ברדיצ'בסקי, במאמרו על אהרנפרייז, "דור וסופריו", כ"כ, רכ"ג.
 (183) אהרנפרייז, "ספרותנו העברית הצעירה".
 (184) הנ"ל, "השקפה ספרותית", "השלוח" כרך י"א.
 (185) ברדיצ'בסקי, כל-כתבי, "תזיונות עט".
 (186) הנ"ל, כל-כתבי, "סחירה ובגין".
 (187) ראה עמדתו "הצעירה" של י"ס ה'ו', במאמר בשם זה, "השלוח", כ"ה, חרע"ב. "בחזונו ואמתו של דבר אני גוסס להפוך את דברי תז"ל ולהחליט: בנין-זקנים - סחירה וסחירה-זקנים - בנין".
 (188) עיין - ד' ה', מבוא "לעל פרשת-דרכים", הוצאת דבירן פ"כ מ'ן, "אמת הבניין", קלוד נ'ר, "יוצרים וכוזנים" ועוד. וראה הערת קלוזנר, שם, על היעדר הערכת נכונות מצדו של אחד-העם להתלהבות הנוער, מצד שני נזוף אחד-העם בחברים "חזקנים" על שהם, שותקים להתפרצויותיהם ולהשתוללותם של "הצעירים" ונראים או כמודים בהוצפתם או כחוששים מפני כינוי של "ריאקציונרים" ו"שמרנים" וכו' (אגרות אחד-העם, כרך ד', בטולמוס עם המועה"צ וברנר).
 (189) אגרות א', 120.
 (190) שם, 165.
 (191) שם, כרך ד', 204.

- (192) הנ"ל, על פרשת דרכים, "מהפכת ספרותית".
- (193) הנ"ל, אגרות א' 250.
- (194) תכונה זו באחד-העם אף יצרה את עיקר התנגדותו לציונות המדינית. הוא לא סבל את "הרעש" שזו מקימה זאת פנייתה אל "החמוניות" בנוסח בלתי-חינוכי, כי אם - ח ע מ ו ל ח י החינוך אינו מהפכה ואינו חסדולה. בהגנה על רעיון "חיבת-ציון" לעומת "הציונות", הוא מסיב, למשל, לאגרת של קלייגמן ("השלוח" חרנ"ח) "שהציונים עזבו את השם "חבת ציון" מפני שעזבו גם את היסוד העיקרי של זו, את ה מ ת י ג ו ה ה ה י ס ט ו ר י ת. חיבת-ציון דורשת, 'לחכות ולחכות', אבל הציונים אינם רוצים לחכות..."וכו'.
- (195) כתבים נבחרים, ב', 82-50.
- (196) אגרות א', אגרות ל"ס.
- (197) "כין מזרח למערב", 66.
- (198) ביאליק, אגרות א', מ"ב.
- (199) שם, שם, קצ"ס.
- (200) לחובר, עורך "האגרות" מעיר שם, שהרעיון לא יצא אל הפועל.
- (201) ביאליק, שם, ריי"א-רי"ב.
- (202) פרישמן, כל-כתבי, א' 204, וכן "ארוכות וקצרות", (תוצאה לילי פרישמן, כרך ח') עמוד מ"ח.
- (203) על פרשת-דרכים, "עצת טובה".
- (204) ברדיצ'בסקי, "דור וסופריו" - על צייסלין, בריינין. (ובאגרותיו לברנר - הוא מזכיר אף מסה-ביקורת על ש ה ו נ).

5. בשר או דוח

- (205) ביאליק, א', ע"א.
- (206) "השלוח", ג' - "מכתב לעורך" (ועוד הרבה באגרותיו רעיון ביגנזים" א', קובץ לחולדות הספרות העברית בדורות האחרונים, בעריכת ק ר ס ל , 180-176).
- (207) כל-כתבי (בכרך אחד), ל"ג.
- (208) כל-כתבי, "הרחוקים", קורצווייל, במאמרו הנ"ל, לא שם לב, שכוונה "השיבה אל הנעורים" אינה לנעוריו האישיים של ברדיצ'בסקי, אלא לנעוריו ה א ו מ ה .

- (209) כל-בחי, ג'ה.
- (210) מאמרי ברדיצ'בסקי על כריינין, אהרנפרייז ועוד, "דור וסופריו".
- (211) כ"כ, ד"ח.
- (212) כ"כ, ריש, פרק ו' חרע"ג. 213.
- (213) עפ"י "ילקוט ברנר" (של שה-לבן), 95.
- (214) שם, שם, 94.
- (215) וראה מאמרו של קורצווייל "השפעת פילוסופיה החיים" וכו', בספרו "ספרותנו החדשה המטך או מהפכה", המנתח בהצלחה (אט כי בהגזמה חד-צדדית שהיא אוסייניזם להשקפתו) את גורמי ההשפעה.
- (216) ברנר, מיכאל כחביו, ג', 57.
- (217) שם, שם, 58.
- (218) "ילקוט ברנר", שם, 109.
- (219) קורצווייל, שם, 254-256; 300: "כמובן שאין להעלות על הדעת כי היינו רשאים לראות בהשפעה של גיצסה או יוסטויבסקי את המפתח להכנת העולם הברנרי. פשטנות כזו זרה לרוח מסחי. אבל אין ספק, שמלבד אותו הסט המיוחד של החקופה... גיכר רישומו של גיצסה בצורה כוללת בכחבי ברנר" וכו' וכו'.
- (220) כל-בחי פריסמן, (7).
- (221) קריב, מדברה וירוח לי... 72.
- (222) כ"כ פריסמן, ג' 53.
- (223) שם, שם, 116.
- (224) קורצווייל, בספרו הנ"ל, במאמרו על אחד-העם.
- (225) אחד-העם, על פרשת-דרכים, "חזרה שבלב".
- (226) אגרות ד' 66 (ועוד) - "אבל עדיין חסרה ה ה כ ר ה ה ב ר ו ר ה, שיסוד איתן ב ר ו ה העם הוא ר א ש י ת ה כ ל, ובלעדו כל המעשים מאפע, ושעל כן צריך לכוין כל העבודה ק ו ר ס כל לחזק היסוד הזה". (וראה הערה - לחלן).
- (227) ביאליק בנאום זיכרון על אחד-העם (דברים שבעל-פה ב' -)
- (228) ברנר, כ"כ, ה', 54.
- (229) על פרשת-דרכים, "שינוי הערכין".
- (230) שם, "בשר ורוח".
- (231) שם, "שינוי הערכין".

(232) שם, שם; בשנאתו הגלויה של קורצווייל לאחד-העם

"האחיאיסט-חליטראט" וכו', הריהו דואה (ראה מאמר הנ"ל)

אח בשלונז, כביכול, של אחד-העם (לפי קורצווייל - ¹⁰מסותו)

למצוא הרמוניה בין "היהדות-העליונה" ובין "האדם העליון".

ואילו על המאמר "שנוי הערכין" אוטר קורצווייל: "הריבור

על 'גיאשיאניסמוס' יחודי זהו בריחה שלא במחכוון...

משום שאחד-העם חסר כל הבנה בשנוי העקרוני שבין שתי

הספירות, זו של היהדות וזו של חורת גיאשה. ואי-הבנה זו

מקורה באי-יכולתו של אחד-העם לעמוד על מלוא משמעותה

האמנותית של היהדות (שם 207). זוהי התעלמות מודעת של

קורצווייל מהסתייגותיו של אחד-העם באותו עניין, כפי

שהבאתו בגוף חיבורי.

(233) עפ"י עליוני, "ההיסטוריה של הספרות העברית החדשה", כרך

ה', 224.

(234) צייטלין, כתבים נבחרים ב', 62-66

(235) גורדון, כתבים, א'.

(236) הנ"ל, שם 103, "מכתב גלוי לברנר".

6. עם השכל או עם הרגש

- (237) מרישמן, כ"כ, ג', 52.
- (238) שם, שם, 51.
- (239) שם, שם, 46.
- (240) שם, שם, 51.
- (241) שם, שם, 109.
- (242) בודיצ'בסקי, "צורך ויכולת", ("השלוח", ב')
- (243) הנ"ל, כל-בחי (בדרך אחד) "למחות השירה".
- (244) שם, שם.
- (245) "מכתב גלוי לאחד-העם", "השלוח", כרך א'.
- (246) שם, שם.
- (247) אחד-העם, אגרות; וראה קלוזנר, ההיסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך ו'.
- (248) אחד-העם, על פרשת-דרכים, "אמת מרה".
- (249) קליינמן, דמויות וקומות, 285, וראה טענות הפוסקים מטעם, כלפי אחד-העם, בסעיף הבא.
- (250) אגרות אחד-העם, ב' 202; וראה בירור יחד בספרו של קלוזנר על "שירת ש' סרגיחובסקי".
- (251) קלוזנר, יוצרים ובונים ב' (על ביאליק)
- (252)
- (253) אחד-העם, אגרות ג', 278. ועוד בנדון זה באותה איגרת.
- (254) הנ"ל, על פרשת-דרכים, "סימן השאלה".
- (255) הנ"ל, שם, "סך הכל".
- (256) מרישמן, כל-בחי, ג', 99; כשהוא מספר על "קונסרנציה על דבר הלסון העברית": הוא מאשים את אחד-העם בהריסת המוסד, שהוא עצמו יזם להקים; הכול בגלל חטאותיו ומיקפוקיו והססנותו ודיוקיו הקטלניים וכו'.
- (256 /א) קטנותיו על פירסומיו ופירסומי אחרים, עבודתו המייגעת לחקן את הסיגנון ולשכלל את הרעיון, של עצמו ושל אחרים - חן מן המסורסמות. ראה הרבה באגרותיו.
- (257) פ"ג, "בניין הארץ", ב, ב, 240 (ועוד הרבה); כשהוא מדבר, למשל, על ספריית "בני ברית בירושלים", בשנת תרס"ח, הוא אומר דברים דומים מאוד: "בית הספרים לכל ישראל, לפי המונה הראשונה של מיטדיו, נוסד לא לבית מקרא לנערים אלא מעצלות מוחס לעסוק בדברים שיש בהם ממש הם מבקשים

להם פרי דמיונות מחטים לשעשע כדי להפית את הזמן. אבל נוסד להיות בית תלמוד לתלמידי חכמים... ואם בכל זאת הקצינו מקום אף לקריאת עתונות והספרות היפה, לא נכחד, כי עשינו זאת רק בחור הנחה לצבור, אבל לא מלבנו, כי אין אנו מחשיבים את ההשכלה הקוגית מחוץ הספרות המפוקפקת קלת הדעת הזאת.

(258) מ"ל במאמריו על הספרות העברית החדשה, גלחם ב"צעירים" שהכניסו שיטות וזרמים ספרותיים-מודרניים לספרותנו; ובעיקר יצא נגד שירי אהבה ודברי-אמנות טהורה, מעין יצירותיו של שרשיהו ב. ס. ק. י. (כחבי מ"ל, כרך ג': וראה גם קלוזנר, ההיסטוריה של הספרות וכו' כרך ד' (345).

(259) קלוזנר, "השלוח", כרך כ"ג.

(260) שילר, "הגליל", תרע"ט.

(261) ברנר, כ"כ ח', 319.

(262) מעיר על עצמו שהושמע מהרר הסבב בין הרי "הארץ", שנסך עליו "רוח שירה", וחוא מבקש מ. ב. ז. - צ. י. ז. : "אל נא תגלה קלוני זה לאחרים"... - (אגרות, כרך ד'). ו ק ל ו ז נר ביוצרים וכוונתם, כרך ב', מביא דוגמאות פיקאנטיות מיחסו האירוני והלעגני של אחד-העם ליופי, לסבב ולנוף.

(263) אחד-העם, אגרות א', 273.

(264) טבוב מ"בטן, "אמת הבניין" 210. (דיעות נוספות במוסיב זה - בפרק הבא).

(265) אחד-העם, על פרשת-דרכים, "ע"ד אוצר היהדות".

(266) שם, שם, "הלשון וספרותה".

(267) שם, שם.

(268) שם, שם, אף ביאליק חוזר על דעיון זה ממש, לטעל, קאיגרותו לרבניצקי משנת חר"ה (אגרות מ"ח, כרך א') בלשון -

"העיקר הוא דיוק הדעיון" ולא החידוש או הדבקות במילה

הנכחית או משנאית. "וכי יש לך לשון טבובה וחוטאת? אם

יש גנאי וחטא בלשון - אין זה כי אם ריקנות המחשבה

ועניות החוכן, אבל דברים טובים נאמרים ונשמעים בכל

לשון ועולים יפה". ממש בסיומו מאמרו הנ"ל של אחד-העם:

"סלסלו את ה מ ת ש ב ה, ו ה י א חרומם את ה ל ש ו ון "

(269) אחד-העם, אגרות ד', ל ב ר י י ג י ון : מודיע לו, שהוא

משנה ומחקן את סיפורו "מלכיש" את ח ס ר, מרסן את הציר

העירוס... פרחיק דברים "משום שרוע הסגנון

ה ד י ק א ד נ ט י גורף מהם".

ל ש ל ו מ א ש נ מודיע לו, שלא ידמים את ציורו "הסקרן",

"שהחיסוס הפטיכולוגי מרובה בו על חזיונות החיים הממשיים".

ו כ א ג ר ו ה כ ר ך א': ל ד ו ל י צ ק י נ מודיע,

שאינו אוהב ולא יפרסם שיר שהוא "פוליטוני" ביוזרה.

לי א ת י א ס ף": "מוטב סיוצ'א 'אחיאטף' שירים גרועים

(כמו של יהל"ל, למשל), שיש בהם איזה רעיון, מאשר ידמים

דברי ברחנות לרקחות ולטכנות... סברטוטיס..."

(270) הנ"ל, אגרות כרך א', 40 - (לפריסמן).

(271) הנ"ל, שם, 110 - (לפייארברג).

(272) הנ"ל, שם, 273 - (לעלמה מ.ס.).

(273) "לוח אחיאטף הרנ"ג (אחד-העט - העורך).

(274) אחד-העט, אגרות ב', 100.

(275) הנ"ל, אגרות ב', 100.

(276) הנ"ל, אגרות ד' לקלוזנר, בשנת 1910.

7. האומה והיהדות

- (277) ש' שפיגל, *HEBREW REBORN*; מקור חשוב לעימות ההבדלים האישיים והאומיים שבין היריבים ובין האחים לדעה; בעיקר בהחללה המרקיס 11, 14 (על אחד-העם, ברדיצ'בסקי וברנר).
- (278) על פרשה-דרכים, הקדמה למהדורה ב'.
- (279) מקסימום, החקופה י"ג. וראה גם בהערותיהם של ברנר, מרישמן, צייטלין, מיכמן, קשה ועוד על ברדיצ'בסקי, בספריהם, - עמ"י הכיכלי וגראמיה שבסוף מחקר זה.
- (280) מכמה אגרות של ביאליק בכרך א' של אגרותיו; מעדויותיהם של ידידיו והקרובים אליו: ר' בנימין ("מספחות סופרים") שמענונביץ ("מרקי זכרונות"), ביילין ("המעורר") ועוד. כמו"כ - נקל לעמוד על החומעה מאגרותיו של ברנר, ובמקור "בחלימה האגרות עם מ"ב". ועוד ראה ערוחו הזהירה והעדינה של עגנון, "פולר", מס' 156.
- (281) קליינמן, דמויות וקומות 185. וראה גם הערות ברנרן אצל סולוב' ("אישים", סט"ז מן ("מדור אל דור"), קולונוזר ("יוצרים וכונים" "וההיסטוריה של הספרות העברית החדשה", ד') וכו'.
- (282) לחובר, תולדות הספרות העברית החדשה, ג', 181.
- (283) "העתידי" כרך א'.
- (284) אגרות, ד', 199.
- (285) על פרשה-דרכים, "חשבון הנפש".
- (286) ועיין שם, "על שתי הסעיפים" בעניין ההבדל שבין הנצרות והיהדות בשאלת "פולחן האיטיות".
- (287) רוסנסטרייך, תולדות המחשבה וכו', ב', 180.
- (288) ברנר, כל-בחי, ח', 218.
- (289) מועדק מחזק בסוף הספר "חלימה אגרות" - (מ"ב ויח"ב) 143.
- (290) ברדיצ'בסקי, כל-בחי, "עם וארץ".
- (291) הנ"ל, שם, "חומר ורוח".
- (292) אחד-העם, על פרשה-דרכים, "פצעי אוהב", וראה דעתו של סדן, "אבני בוחן", 257.

- (293) חכונה כלליה מסתמנה בעמדתם של כל הסופרים, המבטים על היהדות ועל היהודים כחולה, הצריך לרפואה. הכול מבטימים עליהם מ ל ע ל ה ל מ ס ה , רק במעט השתתפות אביחיה בצערם. זוהי עמדה-חוקר יוחד מעמדה-משתתף. אברהם קריב, (אברהם וירווה לי... 73) רואה בכך השטתו העיקרית של מנדלי (עמ"י "בימים ההם"); "כלומר, שהיה מסתכל בהסתלונם ומבין אל מעשיהם, כדרך הסבבים, שמהבוננים בטבע הכרואים ומדברים על חבהמה ועל הרמש ועל כל בעל החיים למיניהם... משום צער בעלי חיים"...
- (294) כל כחבי, ח', "מפנקס ספרותי" פרק י'.
- (295) ברדיצ'בסקי, כל כחבי, "חרות ויירות".
- (296) הג"ל, שם, שם.
- (297) מ"ל, כל-כחבי, כרך ד' 326/7, (חרס"ב)
- (298) צייטלין, כחבים נבחרים, ב', 45-46.
- (299) הג"ל, שם, 60.
- (300) אחד-העם, אגרות ג'; לאהרנפרייז, 1904.
- (301) וראה לעגו המיוחד של ק ו ר צ ו ו י י ל , במאמרו המפורסם, הג"ל, על אחד-העם (224): "משל כאילו היה בכוח האוניברסיטה העברית בירושלים לכוון את חיי יום-יום של יהודי התפוצות"
- (302) אחד-העם, אגרות ג', שם, וחשוב - גם מאמרו "סך הכל" - (על פ"ד).
- (303) ביאליק, דברים שבעל-פה ב', ר"ד.
- (304) לגיחות העובדות, ההנחות והגורמים של נושא זה: דינבורג - "מבשרי הציונות" (מבוא) וכן מסתו הגדולה "חזונים החדשים" בתולדות ישראל וכו' ("ציון" י"ג-י"ד הש"ח) קופמן ("גולה ונכר"); כובר ("בין עם לארצו"); דוסנטרייך (תולדות הממשלה היהודית וכו'); קורצווייל ("הנחות יסוד לספרותנו החדשה")
- (305) אחד-העם, על פרשת-ירכים, "בשר ורוח".
- (306) דוסנטרייך, שם, 269.
- (307) אחד-העם, שם, "כהן ונביא".
- (308) הג"ל, אגרות ג', 27. (לקלוזנר).
- (309) כדאי לעקוב אחרי המלחמה לתוכן יהודי ולנשמה יהודית, מסורה וכו' ב ל ש ו נ ת א י ד י ת , כפי שהיא נערכת ע"י פ ר ך והמזכירה לנו כ"כ את מלחמה אחד-העם וחבריו

בתחומי הלשון העברית ("אבני פינה", רע"ה - ו');;

ל ע ו פ ה דיעותיו על מקור הספרות ואופייה האינסואציה
באמנות וכו', - שהן מזדהות עם דיעות הצעירים,
האינדיבידואליסטים; (שם רע"ה ואילך). בכלל חשוב הוא למחקר
הספרות מאמרו זה של פ ר י "מה חסר לה לספרותנו".

(310) ברנר, כל-כתבי, כרך ה'.

(311) אחד-העם, אגרות א'.

(312) ברדיצ'בסקי, כל-כתבי "רשות היחיד בעד הרבים".

(313) הנ"ל שט, מ"א.

(314) אחד-העם, "תעודת השלוח", "השלוח", כרך א'.

(315) כמעט כל מבקרי הספרות ורושמי חולדותיה, סבביצים על
נקודת-אופי זו אצל ברדיצ'בסקי. ראה - הפרזתה ותקומתה
אצל ק ו ר צ ו ו י י ל , בספרו "ספרותנו החדשה וכו'"
ובעיקר במאמרו "השפעת הפילוסופיה של החיים" (שם).

(316) ברנר, כל-כתבי כרך ח', 216.

(317) פיזור שלי. אגב - יש אף בדברי בן-אביגדור אלו הצדקה

להתחלת המניין של שנות "החחייה" בספרותנו מ-1890

(ראה למעלה, סוף חלק ראשון,).

(318) ספעיט מוכנים מעניינת דעתו של ז' ב ו ט י נ ס ק י

על עמדתו בנושא שלנו (בקשר עם שירו "נולדה") בשנות

1901-2 (מחוך "סיפור ימי" - והועתק בהערות לספר שיריו,

כרך ב', ש"א - ט"ב) הערותיו סבביצ'בסקי כבהירות הגיונית

ובניסוח מבריק ומשכנע ויש בהן מעין הד צלול לסולמוס

הכללי בשאלת חירות היחיד שהדיר אף לספרותנו. למעשה

מאמץ ז'בוטינסקי את חביעותיהם של "הצעירים" ומרכיבן

בהריפות דיאלקטית במשנתו הלאומית של אחד-העם. "דעיון

אחד הדגשתי: - רעיון "האינדיבידואליזמוס". אותה

"שאן באסיליאה" - שעליה לו בדכני יוצרי בתכמה ודעה

בספיקות לניסוח שיטה פילוסופית, הייתי מייסד ובונה

את כל שיטתי: בראשית כרא אלוהים את ה י ה י ד ; כל ב

יחיד הוא מלך השווה לרעהו - והריע "מלך" גם הוא; טוב

שיחטא היחיד כלפי הציבור משתחטא החברה ליחיד; לשם

טובתם של היחידים נוצרה חברה, לא להיפך; והקץ שבעתיו,

חזון ימות המשיח - הוא בן-עדן של היחיד, ממלכת

אנארכיה מזהירה, משחק הנפחולים בין כוחות אישיים

ללא-חוק וללא גבול - והחברה אין לה חסיד אלא לעזור

את הנזמל, לנחמו ולהקימו ולחח לו את האפשרות כי שוב

ישוב לאותו משחק הנסתולי...

... יצביעו לי על הסתירה שבין ההסקפה הזאת ובין מהותה

וחכנה של המעמולתי הלאומית: ("בראשית ברא אלקים את

האומה") – אין סתירה. את הפזמון השני הלא ניסחתי בניגוד

לאלה הפוענים כי "בראשית" נבראה "האנושיות"; אני מאמין

אמונה שלמה, כי בהתחרות בין שתי אלה, קודמת האומה;

וכמו כן קודם היחיד לאומה. וגם כי יטעבו אותו היחיד

את כל חייו לשרות האומה – גם זאת איננה סתירה בעיניי:

כך רצה – רצון ולא חוב... חמסי נולדה, פסוד מחוב כלפי

מעלה ומטה: אל הקריב קרבתו, כי לא מזרע הקרבן יצמח

פרי הברכה. לרצון חכנה מזבח, הרצון הוא מנהיג, לאשר

ינהלך חלך, ויהי דרכו קרה או שאולה, אם הוד ועם עוון,

חילולא או פרך – או גם עול שירות העט: כי גם את העול

הזה היטלח על ראשך לא כעבד הנכנע לצו – כבן חורין

ושלים המקיים את רצונו".

פרק ד': ג י ס ו י י - ה ר כ ב ה

1. כחינה דיאלקטית ובהינה אישית

בפרק הקודם נהפך עיקרי המגעים וההתנגשויות בין ראשי-המחוקכים בנושאי חברה ואומה, חינוך וספרות, כפי שנהבטאו במאבק הספרותי של דור "החתייה". המוטיבים הראשיים נחנכו במונחים ובמושגים, בניבים ובשאלות שאופייים הוא דיאלקטי ומשמעותם - קיצוני-קוטבי. הציביון של צימדי-מושגים ניגודיים שליט לא רק בשמות-המאמרים ובנושאי-הפולמוס, אלא אף בשפות של יצירות סיפוריות ושידוריות; כינויי-עיוניים, שמות של ספרים ואפילו כינויי-חנוכות ואישיות.

במהלך הוויכוח נחרשמו כאילו כל צד דבק בדעתו בלא שיוור, וכאילו כל מאמציו מושקעים להצדיק את דעתו זו ולהוקיע ולבטל, בו בזמן, את שיטת יריבו. רק אם היטינו אוזן בדריכות אל בין הטיסין של הטיעון ושל ההוכחות המצוטטות, יכולנו לגלות הדים, לפעמים קלושים ביותר, של רצון "להשלמה", או של גיסיון "להתפשר".

חחק כללי לרוחב הפולמוס-הספרותי מוכיח כמעט בוודאות, שעל הצד האחד של הזירה, אם כנאשט ואם כמאשים, עומד חמיר אחד - העם, כמעט לגבי כל הבעיות השנויות במחלוקה. ואילו בצד האחר, עומדים כל האחרים; "כל" - לרבות חלמידיו ומקורביו של אחד-העם; בהדל זה, שהללו לא תמיד הם נשאים בצד שכנגד; כלומר - לא בכך ל הבעיות הם מתנגדים לאחד-העם; ולא בכך ל הבעיות, הם נוסלים חלק בוויכוח. חלוקה, בלתי - שווה זו של מעמסה-הפולמוס היא לזכותו המוחלטת של אחד-העם לא רק מן הצד העיוני, אלא אף מן הצד המוסרי והמעשי.

הארמוניה אישית ושיטתית

גדולתו של האיש חיראה עוד יותר בעינינו, שמנכדיו
וניזוכת, שלהלכה הרי זה דווקא ה ז א , המרבה ביותר להתקרב
לצד מחנכיו. כמה וכמה פעמים מוכח מתוך מאמריו, ועוד יותר
מתוך אגרותיו⁽³¹⁹⁾, שהוא מנסה להבין את יריביו (כל-שכן -
את אילו בין חלמידיו וחבריו) ולקרבתם.

בשביל נסיונותיו אלה אומרים עליו מקורביו, שהוא מבקש
ס י נ ת י ז ה של הקצוות, שהוא משכין-שלום ושואף להארמוניה
ואילו יריביו אומרים עליו, שהוא פ ש ר ז , הסטן ומחוסר
אומץ רוח וכוח-החלטה. הללו אומרים "המורה" הגדול מהבלט,
בדור נבון, דווקא בהליכתו הבטוחה "בשביל הזהב", והללו
אומרים, שהוא מ ח ל ב ס בדרך סמוצעה ופטרנית...⁽³²⁰⁾
(ראו-להלן).

הבחנה זו בין "שביל הזהב" ובין "דרך אמצעים" אינה
מן חצד "הגיאומטרי", כי אם מבחינה פסיכולוגית ומוסרית.
שהרי לדעת הידידים, ההולך "ב ש ב י ל ה ז ה ב"
הוא ה ג ו ת ר בו מהכרה ומפעיל בו את כל כוח רצונו;
הוא האיש ה כ ו ב ש לו את דרכו בכוחותיו שלו עצמו, תוך
ש ל י ס ה עצמאית על שתי הקצוות ותוך איזון ביקורתי מחמיר
של צדדיו ע"י אמת-המידה הפילוסופית-מוסרית, המתייבבת את
הדרך הזאת דווקא⁽³²¹⁾. ואילו ההולך ב א מ צ ע , הוא מי
שנחלץ ע ל - כ ר ה ו אל מקומו ע"י הכוחות הקוסמיים,
שאינ לו עליהם שום שליטה. "מימינו אש ומשמאלו מים והוא
הולך בינהיים" בלא ב ר י ר ה .

אחד-העם ה א י ש , כמפצת לא מצוי להארמוניה אנושית
של כל התכונות הניגודיות, הכשרים השונים וכוחות הנפש
הטותרים, זהו הסומיב הראשי של כ ל מעריכיו בחולדות
ה"התחיות". סופרים, מבקרים והיסטוריונים של התנועה הציונית
ושל הפטרות העברית⁽³²²⁾ ואחרים - מציינים את התיאוס ההארמוני
בין המושט והמציאותי, האידיאליסט והריאליסט; (קלוזנר,
קליינמן, בוכר, הלקין) בין הרציונאליזם, הרגש והרצון;
(שילר, קופמן, סימון); הביטחון והזהירות (פיכמן, בן-אור,
שפיגל), לא פחות מכך, כסיבה או כחוצאה מהארמונית-הנפש

שלו, מציינים הנ"ל את השיטה הסינתטית שלו במשנתו כוללת:
חלקים חינוכיים-איסתטיים מחתח לתורתו הקודרת, היבשה, הקדמנית,
ההלכית(קופמן); חוקים שאינם-שכליים, היפעלויות הנפש והרגש
כמניעים את עולם האידיאות (רוח); סינתזה שיטתית ומקפת בין
העבר ההווה והעתיד; הרוחניות והמעשיות; יסודות לאומיים
עם יסודות האוניברסאליים; חרכות ישראל עם חרכות העולם;
הערכיות ההיסטורית וצורכי החווה (לחובר, קלוזנר, בובר,
הלר, דוסנשטרייך).

חכלית ההערכות החיוביות (ולעיתים - הזהירות) להצביע
על היות אחד-העם "איש בעל הרכבה גדולה ובעל הארמוניה בלתי
מצוייה". הוויכוח בין הסופרים והמבקרים הנ"ל נסב על שאלה
של קדימות ועדיפות, אם שלמות שיטתו גדולה משלמות אישיותו,
או - להיפך (323)

מחונת של סינתזה

עצם ההעמדה של גושאי המסות במושגים ניגודיים אינה
באה כדי לבטל אחד מהם בכללו ולאחוז רק באחד, כי אם - לברר
באומן אובייקטיבי את טיבם של השניים, מקורם והתנגשותם,
ולנסות לגלות בהם גורמי-סיחוף ומישור, על-פי דרישות החיים
והמהלך הדיאלקטי של התרכות.
שאלת כל השאלות בחיינו הלאומיים היא איפוא: כלום אפשר
למצוא חרומה למחלה הנושנה הזאת? "היוכל עוד ה ל ב העברי
לשוב ולהתנער משפלותו, לשוב ולהתקשר עם החיים, בלי אמצעי,
ולהישאר בכל זאת לב ע ב ר י ?
התנאי האחרון הוא העושה את השאלה קשה ביותר" (324).

כבר ספרות "ההשכלה" ביקשה להחיות את הלב (ואמנם הצליחה
במידה מרובה), אבל היא גזקקה לחינוך ולספרות לא-עבריים בעיקרם
וכדי להצליח בעבודה התחייה צריך רק מקור ח י ס י ,
אימאננטי, הנובע מחוך עצם היהדות. יכול ה ח ו כ ן להיות
אף מן התרכות הכללית, שהרי זהו טבעו להיות אנושי-כללי
ומשחנה תליפות, לפי תנאי הזמן והמקום; אנו נקבל אותו, ובלבד
שלא ישסוף את ה צ ו ר ה העברית ולא ימחה אותה (325)
אנו צריכים להדריק את ה י י ן ה צ ר ל ח ו ך
ח ב י ת י ה ו ד י ת, שיש לה צורה יהודית על-פי רוח היהדות.
(326)

הלכ העברי הוא הצורה היהודית. הצורה מצא את
 ביטוייה בלשון. במנהג, בדת-הציבור, בנטייה המוסרית.³²⁷
 הלאומיות היא, לפיכך, הופעה צורנית בלבד ומכאן -
 שהצורה היא העיקר של החיים הלאומיים³²⁷. בהגדרה זו יש
 לראות את מהותה של הסינתזה החדשה, כדוגמת הסינתזה, שכבר
 נעשו לפניו "מן התקופה האלכסנדריה ועד זמננו". סינתזה זו
 הטיל אחד-העם על החינן והספרות; זוהי תעודתה
 הראשית של הספרות העברית החדשה

השלמת אנושיות ולאומיות

שני המחנות, "בעלי האנושיות" ו"בעלי היהדות", הנראים
 כעויינים, נפרדים בחפיסתם השונה את יחסי היחיד והציבור,
 הפרט והכלל. בהעמקה נוספת מוכיח אחד-העם, שבצד
 אין כאן שוני מהותי, שאינו ניתן לאיחוי, אלא הבדלים
 יחסיים ויחסיים-השלם. הפרט הוא התלמות המוחשת
 של תכונת-הכלל, כמו שהאומה היא התלמות המוחשת של האנושות.
 "ומאז ומעולם נמצאו מסני זה באמת שני דרכים לחיקון החיים
 בכל עם ועם: דרך חיקון 'האנושות' ודרך חיקון 'הלאומיות'.
 אך התולכים בזה ובוה לא יוכלו להחשב לשני מחנות עויינים זה
 את זה, כי אם להיפרך, העוזרים ומשלימים זה את זה"³²⁸. כאן -
 נקודה-חמשה-בשכיל יצירת הסינתזה בין "הקצוות", שבצד אינן
 קצוות כלל. להיפרך, האנושיות זקוקה לאומה כדי לגלם בה את
 תכונותיה ולתת על-ידה ביסוס לקנייניה. האנושיות המופשטת
 מבקשת לעצמה חיקון של התמששות והמחשה בעם, באמה; כמו שהחברה
 מבקשת לראות את התלמות תכונותיה הרוחניות-מופשטות בדמותו
 המוחשת של היחיד. אין איפוא סתירה מוחלטת בין לאומיות
 ואנושיות³²⁹.

שני המחנות, הנראים כעויינים זה את זה, הם פשוט בעלי-
 חפצים שונים במערכת החינוך הלאומי והאנושי: "סופרים
 ואנשי מעשה". הראשונים, כוחם במה, והם מתחילים את החיקון
 מן האדם וספנימיותו של האדם, ומנמשו האנושיות וביטוייה
 במוסר התברותי וכו'. האחרונים מתקנים פירצה תיכף להיווצרה,
 במשפט ובמנהג וכו'; חיקון מידי ודחוף, חיקון צורני,
 של הצורה בתבנית החיצונית. אי-אפשר לחיקון לאומי הגון
 בלא שיחוף הפעולה בין שני בעלי התפקידים.

לבני סופרינו, אין ספק, שעליהם לזכור, שכוחם במה ושעליהם להחזיק את עבודת התיקון מבפנים, מן האדם שבאהל (330)

שמירת הצורה היסודית

אין אחד-העם נשאר בתחום ההלכה, את כל מסותיו הוא כוח בענייני השעה, מסות פובליציסטיות ממש, ומן הגובה העיוני הוא מגיע כמעט חמיד אל התכלית המעשית, הלכה למעשה. בנושא מיוחד זה מרכז אחד-העם את מיסב סיעונו בביסוס הרעיון הסינתטי המונח ב ה י ב ה - צ י ו ו ן

חיבת-ציון היא המודקן לכל המתיחות הגלותית, היא הגשר על-פני ת-הומות המידוד הלאומי, היא החוט לאיחוי כל הקרעים, היא החומר להמחשה כל המופשט שבחיי הגלות והיא המעט והתכלית לכל טבלותינו. "חיבת ציון זאת אינה לא חלק מן היהדות ולא הוספה עליה, כי אם היהדות עצמה בשלמותה, רק בשינוי המרכז... כי זאת כל מבטחתו שיהיה המרכז לכל שאיפה ה י ה ב ל ל א ת ד ו ת ה א ו מ ה , ל ת ת י ח ה ו ח מ פ ת ח ו ת ה ח ח פ ש י ת ל פ י ר ו ח ה , ע ל י ס ו ר ו ח א נ ו ש י י ס - כ ל ל י י ט ... זוהי הדרך היחידה לשחרר לב העט ולשוב לחביאו בברית עם חיי-עולם כולו מ ג ל י לחת את צורתו ה ע ב ר י ה כומר חירות" (331).

כך כוחב אחד-העם בחרג"בו כמה שנים קודם שנתלקח הפולמוס עם "הצעירים" בכל תוקפו. נכון לומר, טאחד-העם נתחזק ו"נתעקש" בדעותיו הספציפיות בתוך כדי מהלך הוויכוח, עד שהוא עושה רושם של אדם הדבק בדעות רוחניות, יהדותיות, לאומיות וכו' קיצוניות, אבל כאמת כוחב הוא ברוח של סינתזה זו כל הזמן, אמילו מפרשים אותו שלא כהלכה. בחרג"ז, בעיצומה של מחלוקת, כוחב אחד-העם (332), ש"התיקון האחד (להצלח הספרות עם הסופרים ביחד) יכול איפוא להיות רק זה: שכל אלה השרידים, מבעלי דעה וכשרון, אשר בנס הם עומדים עור בגבול ספרותנו וחפצים בקיומה, יחגרו שארית-כוחם להעשירה בתוכן ט מ ש י , ש י ש ל ע צ מ נ ו כ ו צ ו ר י א מ ת י , ולחלביש תוכן זה גם צורה נאותה, שתהא דעת-בני-חרבות נוחה הימנה ולא ירגישו אורם של כושה בפניהם בקראת בספר עברי ובדמותם אותו כדמיונם לספרים ממינו

כלשונות אחרות". ושם, בהמשך, הוא מסביר את כהונתו של
 "חזקן ממשי" זה, שצורך אמיני בו לעמנו-ויש לספרותנו יכולת
 להמלא ממנו עד כדי למלאות הצורך במידה מספקת". בוודאי
 צריכים אף אנו לכל ענפי המדע והספרות "אף את אין להם צד
 נגיעה בענייני היהדות", אבל זוהי מ ש א ל ה עיונית ורחוקה,
 שכן אין לנו הכוח ל ה ס פ ק ת צורך זה. כל הפאמציט של
 כמה מן הסופרים הצעירים בכיוון זה הוא בחינה "לקט שבליט
 צנומות", שאינו מוסיף לא ערך-עצמי ולא כבוד או חיבה
 לספרותנו. לכל חיותר "הנו מקלט צנוט זה באופן ארעי ו ל ס י
 ש ע ה , רק "אותם הכחורים העניים בחורים ובישיבות, אשר
 יתפרנסו על ידו בצמצום עד שיצאו לחרוץ" (שם). מה שהעם צריך
 לו באמת עכשיו, היא י ד י ע ת ע צ מ ו , גם ביחס ליהדותו
 וגם "ביחס האמיני שבינו ובין העולם מסביב לו... האדם
 ב צ ו ר ה ו ה י ה ו ד י ת . - זה הוא אישוא, לפי מצבנו עתה,
 הנושא היחידי לספרותנו... ואילו ספרות שלמה וכללית כלשוננו,
 הגם שמורה אני בצורך בה - אינה אלא שאיפה לאומית-אידיאלית,
 כמו שכן היא שאיפתנו לכל שאר הדברים, שכל אומה חיה זולתנו
 מצויינת בהם" (שם). ההבדל העקרוני בינו ובין פתגמדי,ו,
 "האנושיים" אינו אישוא בעיקרון של הרצון או אפילו של
הצורך האידיאלי, אלא בהערכת ה י כ ו ל ת הקשורה ב צ ו ר ה
 ה מ י י ד י .

מדת ומערכ על שדה היהדות

עוד בעניין זה כותב אחד-העם לאחר כמה שנים (333), בהרס"ג.
 הוא חוזר על דרישה "הצעירים", שביקשו בזמנם להסיר את המחיצה
 שבין "יהדות" ו"אנושיות", שכביכול הקים "השלוח" על מנת
 להגדיל את הקרע שבלב האדם היהודי... "ואמנם לשוא השחרל אז
 העורך (כלומר אחד-העם עצמו) לכרר את האקפתו, ש א ו ח ו
 ד ב ר , ש ה ו א ר ו צ ה ל י ח נ ל ה ס , ה ו א ה ו א
 ה ד ב ר ש ה ס צ ר י כ י ס ל ו נ כ י ה ר כ ב ה
 א מ ח י ת ו פ ג י מ י ת ש ל מ ז ר ה ו מ ע ר כ
 ג ו כ ל ל ה ש י ג ר ק ע ל ש ד ה ה י ה ו ר ה , ש ת ה א
 היא סופגת לחוכה את יסודות הקולטורא המערבית ומעכלת אותם
 בהסכם לסכעה... בעוד שמעבר לגבול היהדות רוחנו העצמי טובע
 ביט שאין לו סוף".

מחוך לשדה היהדות אין לנו קיום ואין לנו ביטחון של

קיום. כל חיבור של חרבותנו עם חרבות זרה, שאינו נעשה על שדה היהדות, הוא לכל היותר חיבור ארעי, מכאן – של זו בצד זו, בלא קשר סנימי שיועיל לאיחוי הקרצ שכלב. הרי הוכחה חותכת, שהביאו עמהם ה י י ס עצמם, כשאיפת הצעירים בספרות; "בכזליא נחשכרו מזרח ומערב וחיו לסחנה אחד חחת דגל הציונות, והנסיון הזה חוכית, כמדומה לי, ברור וגלוי לכל, כי אמנם רק על שדה – ה י ה ד ו ה מ כ פ נ י ס יש מקום לחיבור בין היסודות האלה באופן אורגאני נושא פרי". כושר הקליטה של יסודות מערביים שהוא מצוי אצל היהודים המזרחיים, נוצל כאן לשם קליטת "איוו קניינים טובים מקנייני הקולטורא המערבית, שהטעתם ניכרה במעשיהם"; בעוד שהמערביים, שעמדו לפני זה מ ה ו ך לבבול היהדות נשארו בחוץ גם אחרי המגע וחיבורם עם המזרחיים לא היה אלא חיבור חיצוני וארעי. (334)

בעצם מסוכנע אף אחד-העם עצמו, שאין לנו כלל סופרים "שאינם רוצים להיות יהודים אלא אנשים בלבד". זוהי קיצוניות המבטלת את עצמה. "יודע אני דק אחדים הצועקים: שאינם רוצים להיות יהודים בלבד". ואפילו ברדיצ'בסקי רוצה למינה "יהודים ואנשים בנשימה אחת". (335)

הסינתזה במימושה

"יהדות ואנושיות" חופכות לסיסמה-הדור כולו בשדה

האידיאליים של הספרות וחתינוך. מדברים ומתווכחים על תוכנה של "האנושיות", כותבים וחוקרים את מהותה, את יסודותיה ואת עתידותיה של "היהדות". אולם יותר מכול מתאמצים הסופרים, המשוררים והוגי הדעות לגלות נוסחה מתאימה לצורך ה ר כ ב ה של שני המושגים. אם כזיהויים עם "עבר והווה", "מסורת וחדוש", "צורה ותוכן", "תועלת ויופי" וכיוצא באלו, ואם כהרכבה "אורגאנית" של תוכנית-לימודים או כתוכנית למיפעלים ספרותיים על-פי רוח החתייה הלאומית והלשונית.

הן מבחינה עיונית, ופז יוחר – מבחינה מופת של חיים אישיים וציבוריים, נודעו כמה אישים כ"סינתטיים" וכהארמוניים במיפעליהם. השפעת-הפולמוס עליהם גדולה פחות או יותר, במידה שהיו קרובים למרכז הפולמוס, כלומר – היהדות המזרחית. מחבלם בין אילו יוסף קלוזנר, העושה את נושא "יהדות ואנושיות" לחכיה מעמלו הלאומי, בשדה הספרות, ההיסטוריה והלשון;

ואם רעיון ההרכבה - לעניין אישי של חייו. קלוזנר הוא
 מראשי הלוחמים, המיד בצידו של אחד-העם, אבל הרבה פעמים,
 ובכמה עניינים חשובים (כמו השירה, הספרות-היפה, הציונות
 המדינית, החסיסה הדתית וההתנתחות הלשונית) - נגדו.
 למרות עמדתו הסינתיטית המיוחדת, ולמרות שנתקבל מלכתחילה
 כ"מועמד" לאגודת "הצעירים"³⁶⁶, נעשה אף הוא, כמורדו,
 ולפעמים עוד יותר ממנו - מטרה לחיצ'י המלחמה של "הצעירים"
 ובעיקר - בריצ'בסקי. ולמרות מלחמתו העזה בחוץ שאר בני
 דורו חתומים להתוות את הדרך בפני האומה ליציאתה מן המצור,
 הדי הוא כמעט האישיות ההרמונית ביותר שיצרה החקופה³³⁷
 אפילו מכבדיו של אחד-העם הורו, שמרגע שקיבל לידו את
 עריכת "השלוח" יתחיל ריח האביב עולה מכרכיו"³³⁸, כבר
 במאמר הפרוגראמאטי של קלוזנר "מגמתנו"³³⁹ אנו שומעים על
 חוכמים התיקונים שלו במגמה סינתיטית-מורחבת, שאם קוויה
 הכלליים כבר היחווה בכחביו הקודמים.
 אומנם "השלוח" חתר ויטשיך למתור אף בעתיד אליההכרה הפנימית
 של עם ישראל; ימשיך להילחם "בשקרים מוטכסיים", באותה הדרך
 המנומסת והחרבותית שסלל אחד-העם לפובליציסטיקה העברית.
 קלוזנר מחקרב לשאיפות "הצעירים", שאינם מטחפקים במצב ההווה
 של עם ישראל ודורשים שינויים ע י ק ר י ס בחייו
 ובספרותו" (שם), אבל לא על-ידי וויחורים על האמת המנימית,
 על החוכן הספרותי המשובח ועל הצורה הלשונית והסיגנונית,
 שעליה, ביחוד מסביע קלוזנר את חותמו המיוחד, על הדור שלו
 ועל הדורות הבאים.
 הנחת היסוד של קלוזנר, לתיקון הספרות העברית ולקידומה,
 היא ל ב ס ל אח ההפדרה המלאכותית והבלתי מציאותית
 ש"ספרידים בספרותנו בין העניינים העבריים ובין העניינים
 האנושיים כלליים". יתר על כן, כתיבתו של סופר או משורר,
 חידוע ר ק עברית תהא בהכרח במלניתן אין. לתאר כלל ספרות
 עברית ח"יה ומחקדמה בלא השכלה אירופית בסיסית.
 מצד שני, הכוחב על עניינים כלליים ב ל ב ד , בלא
 הרוח העברית המקורית, יישאם בהכרח מ ח ק ה בלבד, מחוסר
 עצמות מבעית (שם). הרחבת הגבולות של ספרותנו על-ידי
 הרכבתה ביסודות כלליים היא צו-השעה בהחלטיות זו, צועד
 קלוזנר בגלוי ובביטחון את הצעד הנוסף מעבר לוהירותו

המספרות של אחד-העם.

"מגמתנו" היא בעה ובעונה אחת גם המשך וגם ניגוד "לחבורה השלוח". ואפשר אפילו לראות בשני מצעים אילו, באופן סימלי, את ההתפתחות הלגיטימית של הספרות העברית לקראת היצירה הארץ-ישראלית כעבור עשר או חמש עשרה שנה.

ק ל ו ז נ ר עושה "שינוי ערכין" משלו באורגן הספרותי העיקרי של הדורן מזיו קירות, פורץ סייגים, מעתיק מחיצות וקורע חלונות חדשים. "אנו רוצים להגדיל את חלק הספרות היפה... שחקלום את כל האמת, הטוב והיומאשכספרויות כל העמים... אנו חושבים את היצירה המיוסית לכוח רוחני עצום... כל היצירות המיוסיות הן קניינים חשובים של הקולטורה האנושית, ערכים לאומיים גדולים, שבלעדיהם אין אומה ראויה לסמ אומה... ולא שעשועים וצעצועים בלבד" - (שם). הרי דברים זחים עם חביעוניהם של טרישמן ואהרנפרייז, בודיציכסקי וברנר, אלא שהם נעדרים אותן/עוקץ של ציניות ואהגור לשמו. מטבים קלוזנר מרצון (למה שנאלץ להודות אחד-העם בצער) שחקומחנו היא תקומת האמנות והספרות היפה, כמו שהפילוסופיה למשל, הייתה קניינה הלאומי החדש של הקומה-ספרד שלנו בימי הביניים. (340) במאמריו ובספריו (בעיקר "יהדות ואנושיות")

בונה קלוזנר את עיקרון הסינתזה שלו על ההנחה, שאין היהדות והאנושיות צוררות זו את זו. מקבל הוא דיעות מסורסמות על הרכב התרבות האנושית משני זרמים ראשיים: י ו ז נ ו ת ו י ה ד ו ת. ופי שלוחם לביסול החלק היהודי-הלאומי או אפילו לגירוע החלק הזה, הרי מדיק אף לחלק האנושי הכללי. בכל הדורות, אפילו כשיצירחנו ירדה באיכותה ובכמותה. הייתה יניקה הדדית והשפעת גומלין בין זרמים אלו. "אין גם זרם אחד בחיים הרוחניים של אירופה, שהשפעת-היהדות לא תהא ניכרת בו"; אעפ"י סליהדות לא היו הישגים ניכרים ומרובים, מכל מקום אל נעדרה השפעתה בתרבות הכללית. (341) אולם יש לסיים לב לחהליך זה, שאינו עובר את גבולות ההיגיון הפנימי של הקיום הלאומי בכלל. אמנם האנושיות ניווגית בעיקרה מן התרבות הלאומית ורק קניינים לאומיים באמת מוגחלים ומועברים לתרבות הכללית; אבל אין ה ע ב ר ת זו מסיימת את התפקיד ומבטלת את הקניין הלאומי לסובת האנושיות בלבד.

סענה ברדיצ'בסקי כנגד אחד-העם, סדריסתו לכתיבת
 "עברית בעברית" מרחקת סופרים וקוראים לספרות זרה -
 מוצדקת רק בחלקה. כתיבה עברית-יהודית בלבד מבטלת את
 האופק הספרותי של הנוסאים הכלליים בעברית.
 המיתרון מונח אימנא ביסודה של הסינתיזה: חומר כללי
 בסיסות ספרותיות מודרניות מכוססים על היהדות; בעיקר יהדות
 זו, המסתחפת ביצירה החרבית הכללית. זוהי הסתייגות הכרחית
 המוכיחה את ערכה דווקא בשנים הבאות, כשהנטייה לבלבדיות
 של הספרות היפה מתגברת והולכת. מפני תהליך זה -
 של ציטוט הספרות רק בגבול היומי והאומנות בלבד -
 מזהיר קלוזנר בכל כוחו ודורש להילחם בו בכל התוקף. מזהיר
 הוא מפני התוצאות המסוכנות מן הריאקציה הקיצונית לצימצום
 האחד-העם³⁴² בשביל כל חיינו הלאומיים בהווה ובעתיד; תוצאות
 המביאות את ספרותנו לדירדור במידרון "הסופיסט וימי-הדות" ...
 הבודלים מכאן את כל מקצועות הספרות השונים ונותנים לכם
 במקומם כמעט אך ספרות יפה, שאף כנפיה מקוצצות, טהרי היא
 אינה יכולה להחרומם עד הנטבב ועד הגדול באמת... "אנו
 צריכים לספרות כוללת ומקפת"³⁴².

דברים דומים על דלות-הספרות, שהייתה תוצאת הסתמך של פריסמן
 וחבריו במסך ימי דור שלם, אנו שומעים אף מפי ביאליק,
 ברוחו של אחד-העם: "ספרותנו החדשה ברובה הגדול מיוותה לה,
 כקבצן הלז, דירה קבע במדור התחתון ביותר של המחשבה וההרגשה
 התרבותית; נזעלו עליה כל חמישים סערי הכינה ולת נטאר לה
 אלא מסמט קטן של יופי מסופק - האגדה של זמננו - מעט
 סיפורים ומעט סירים, הוא כל האוסף שבחרמילה. שום השפעה
 משאר מעיינות הרוח העליונים - אין"³⁴³.

לא סינתיזה, אלא - משרה

כמו שהראו חוקרים וסופרים, שמנינו למעלה, את ההשפעה האישיה
 והסיטחית הנובעת מן האידיולוגיה הסינתיטית של אחד-העם, כך
 רחו "הצעירים" את קיומה, כל-טכין - השפעה, של סינתיזה זו
 באיסייתו או במסנתו של אחד-העם.

לא רק סאחד-העם הוא הסטן ומחוסר אומץ-לב כדורש למנהיג,
 נחון "באהבת הספר והמיצוע", אלא שאף הייתה לו "השפעה
 מבמדת" על איסיים גדולים ממנו, כביאליק,³⁴⁴ למשל לא רק

שהוא רק מתראה להיות מודרני מדעי ומתקדם "בעוד שבאמת יד-
 המסורה מוטלת בו וגם בחוצאותיו והערותיו העצמיות הוא נשמע
 ומצייה לדברים המקובלים" (345); אלא אמילו "ילקוטו מלא סחירות
 והמכים ואף מלא דברים סגובים... דברים אשר לזרע הם" (346).
 בעקבות המורים-המודרנים, הסוענים "סאתר העם בתור סופר
 אינו מן הבוראים... אינו מוליד מחשבות, כי אם דן עליהן..."
 או, שהוא "עושה את ספרותו ליהודית ואת החלק האנושי... מניח
 לספריות אחרות... ומי-הטלות" יחפצו לקרוע לב כל אדם מישראל
 לסני גזרים נפרדים: לחלק יהודי ולחלק אנושי" (347) -
 נמככים אף חוקרים מאוחרים, המאטרים את הטענה נגד אחד-העם
 כ"מצמצם החומים... כדרך שאטר לקצוב מידה מחוקה לרחס
 הבאולה, כך ביקש לעוג עוגה קטנה לבאולה-הרחס, וסילח מעבר
 לחומו שלו ואטילו מעבר לחומה של ספרותו בכלל, את אלה,
 שסירחם מרחיבה את יריעת אוהלנו הצר" (348). הפגישה בין אחד-
 העם ובין ביאליק, העולה על מורהו בהגותו, היתה סגישת
 פאטאליה - (שם).

"הצעירים" אינם עקביים

כלליה אפשר להראות, ש"הצעירים" היו עוד מחוץ עקביים
 ומחוצה דבקים בקיצוניותם. ברדיצ'בסקי עובר, חוץ מאבקים
 פנימיים קשים, מחקומה אחת של חיינו אל השנייה והסליסית, ואין
 סחרונותיו מעור אחד. השפעות של אסכולות טונות, וכן השפעות
 של מבנהו הנמשי, מהרצאות בו. הוא מעיין, מתפקח ולכסוף נסוג
 אל מינה ברירותו ורשמי-אכזבה ניכרים מכל כחביו. כחביו
 המאוחרים יט בהם למעמים מסמנניו של ו ו ו י . "שבחי
 וראיתי, כי אין יחיד בלי חבורה" (349), מהדור הוא בנוסח
 "קוהלת". "פעם אחת בקשתי לי ארצות ודרכים, אשר היו אצלי
 לוודאי גמור נעשה למחר בעיני לספק גמור, הכרי היה לשמא
 והאורות לצללים". אם בהחלחל הפולמוס הכללי חזה בקריאה:
 "אנחנו ה י ד י ס עתה החיים בתנאים מסובלים לזה כל-
 כך... למלחמה אנחנו נכונים... אם למלחמה - הננו" (350);
 הרי מאוחר יותר, בהערכה שלו על ב ר י י נ י , הוא
 מתמלא הרהורים נוגים על אמונת-נעורים שלהם בכוחם העצום
 לחוקיע ולקעקע, להסמיד את כל היטן על מנת להוסיף את הספרות
 ואת העם. קול ענות חלושה אנו שומעים עכשיו מפי המסורר איש
 הרגש, שיצא לקרב איחנים זה וזה מן המערכה מאוכזב מן

ההסכלה המערבית, מן "המהפכנות" ומ"הריסת המקדשים".

כל נסיגה של ברדיצ'בסקי ושל שאר חבריו היא בעצם הורייח בערכים היהודיים-הלאומיים של ספרותנו וממילה - אף חרומה לסינתזה הכללית.

ל ב ר ג ר יש דיעות ברורות מסלו על מחנה של "הסינתזה" הוא בו בחכלית לספרות הרבנית ושולל את היצירה הגלונית מעיקרה. הוא מבקר קשות את "מאמריו הדעתניים" של אחד-העם, לועג למאמריו "היהודיים-אנושיים" של קלוזנר ורובו על ההשפעה הרעה של "הסכיבה החשוכה" "והרותנית", כלומר-"ביח המרוש" (352) שאלה החרבות העברית בשבילו אינה "שאלה" היהדות שאינה בנמצא. סהרי אין שואלין על המתים" (353).

אבל יש לברגר "חיבה אין סופית לגידול ספרותנו ולהרחבתה", והוא דורש "להכניס מן החוץ האוהלהן חלא לא נוכל להסתפק בזה שתחא ספרותנו מקלט רק לסרובלמות של לאומיותנו ולא יותר... דברים כלליים נחוצים לנו" (354). אולם אין הוא מסכים לעשות את ספרותנו כחומה פרוצה לכל מיני הרגומים ולכל מיני עניינים ונושאים כלליים, רק כדי "להוכיח כקלמן שולמן בשעתו, כי אפשר להעתיק דברים כמו 'נורה' לעברית... למה להרבות בעלמא ספר בשוק ספרינו, אשר קונה לא יהיה לו ואי-אפשר שיהיה לוק" (שם). לדעתו, יש בשיירי ביחליק - אפילו בשיירי הלאומיים - כאלה שיש להם ערך כללי "לא פחות מזה שבהרבה הרבה מאותן החכמות העשירות של הספרות האירופית החדשה הכללית, שסיגלה לה אומני טכניקה ידועים מהודרים ומחנאה בהם" (355).

"בין מורה ומערב"

אחרים יש, שהם עומדים בין המתנות בוררים ומקבלים דברים מסני הצירים ומטחחים בפולמוס, בעיקר כיוצרי הסינתזה. מראים שיש הפרדה מצד סני המתנות וכי המיצוע, הנעזר על החיים בעצמם, הוא ההכרח המבוקש. באילו הם - נוסף על מי שכבר נזכר - אהרנסרייז, טהון, ברנמלד, צייטלין, מיכמן ועוד.

עוד בעיצומו של פולמוס כבר נרמזה כאילו גיסל כוחם של "הצעירים" בקרב הקיצוני, והם מחחילים להתמסר עם המציאות. "כשרצו להיות סופרים לאומיים, להיות זאח בכל גשטט ובכל

מ א ו ד ט , הרגישו, אם אפשר לומר כך, אם צו רך -

ה צ ו ר רך ב'ספרות אנושית כללית', כלומר, הרגישו א
ה צ ו ר רך, שיהיה לעמס צו רך ב'ספרות אנושית
כללית', ועל כן הכריזו, דרשו, תקעו וצעקו. אך כדוניהם
וצעקוניהם אל הולידו עוד את הצורך. ובין כך עסתה המלחמה
הפנימית את שלה, הלאומיות שלהם נצחה את חביעותיהם
האנושיות, וכשפעם לא התקרב אליהם - התקרבו הם אל העם, עשו
נחוח בנפשם והוציאו ממנה כל מה שאין בו לעת-עתה צורך לעמנו
וחכל על מה שאירע, מפני שכחוצאה מהתפטרות זו אמנם נגרם נזק
לספרותנו, אם כי "נצחה" הלאומיות.

בשביל אהרן פרייז, למשל, הסינחיות מצוייה לא
הרחק מבית-מדרשו של אחד-העם. הוא יוצא מבית-מדרש זה, מחרתק
ממנו (אף פעם לא מעבר לגבולות) ולבסוף - חוזר אליו בהכרה
סינחיתית פרי הנסיון כבר במאמרו הירוע "לאן?", הוא מפרש
את עמדתו לעומת עמדתו של אחד-העם: "מצד אחד הננו אירופיים
גמורים בכל רגשותינו ומחשבותינו. כל הקולטורה האנושית קרושה
לנו. ומצד שני חי ופועל בקרבנו חפץ הקיום הלאומי אין אנו
חפצים ואין אנו יכולים להתבטל בחיי הכלל השוטמים את
עצמותנו" (356). כאבר בעל חכונות עצמיות באורגאניזמוס
האנושי, אנו שואפים להרמוניה. הרמוניה זו תיווצר אם
נשעבד את התוכן הכללי לצורתנו העצמאית (ממש כדענו אחד-העם).
יסוד עבודתנו הספרותית החדשה היא ליצור הרכבה פנימית,
"כימית", של שני הזרמים, שבעצם אינם סותרים זה את זה.
לדעתו של אהרן פרייז מחרתק אחד-העם מחלית זו על-ידי "צירת
"הכדלה אי-טבעית" בין שתי הרשויות השואפות לאחדות חיונית.
הכרת-עצמותנו וחזרה-רוחנו לא חושגנה על-ידי "אחיאסף-
השלוח-אחד-העם", ממני שחללו נכשלו כבר לכחלילה בכפירה
באירוסיות. מצד שני - אין להכניס לספרותנו את הכול בלא
בחירה; כאן נכשלה "תושיה", שהכניסה אירוסיות לא-מודרניות
ולא מציאותיות-חיות. מה שדרוש - היא סינחיתזה בין "אחיאסף"
ובין "תושיה", שתסמל את המציגה הנאותה בספרות כולה.
מדיווג כזה יש לצפות ליצירה תרבותית, שהיא "סינחיתזה של
הרוח האירופית של עצמותנו ההיסטורית ושל המחשבות של האדם
החדש; תרבות, שתקיף את כל האדם מחיוס, ביהדותו
ובאירוסיותו, בצרכיו הלאומיים והאנושיים, בנסיונותיו
האישיות והתרבותיות, בחוכנו הרוחני והאסתטי" (357)

אין הכרח, שתילחמנה ירושלים נגד רומה (כדבריו של ג'יטסה), אלא ירושלים תלך עם רומה. אין צורך במאבק לשם ניצחון של אחת מן החרבויות האלה. איחודן המוצלח ייצור את החרבות הלאומית, העברית והכללית כאחת. אחדות זו חביא עמה שינוי יסודי ביחסנו אל אמנו-אדמה, הסוכה והמיטיבה... אל הטבע ויפיו. אל האהבה ומסתוריה, ולכסוף - אל האמנות בכל צורותיה... האמונה החדשה של היהודים הצעירים היא הגשר בין מזרח ומערב והיא הבסיס הקולטורי החדש לעבודה החחיה המשוממת (שם).

בשנה זו עצמה (הרס"ג), שבה כותב אחד-העם את "מזרח ומערב" ומצביע על היקלטות של גרעיני-תורחו הסינתיטית בחיים (עיין למעלה בפרק זה). כותב אף אהרנפרייז את סקירתו הספרותית על קובץ האלמנה הברלינאית⁽³⁵⁸⁾, סוקר את יכול היצירות ממזרח וממערב של חרבותנו, מחדשט אמנט, כמו אחד-העם, שהמזרח שלנו הוא הצד היותר מקורי, היותר חזק, היותר עשיר... יצירתו מפותחת יותר, מלאה כוח ועוז, צעיר הן אכל לא ילדותיה... "אפילו האמנות היא כבר אמנות יהודית ובוטב ליהודים ולא רק ליהודים טהמים" (שם). אמנט הוא מבטא של אותה מהפכה ברוח, שהרבה מן הסופרים העבריים לעגו ובוזו לה בראשיה... כלומר - יהדות זו היא כבר חזו צאה של הפולמוסן כך או כך, העובדה נראית בעיני הכול, שרק בדרך הסינתיטית הושגנה חוצאות חיוניות.

2. מציאות חדשה

"ובא השמש... וזרח השמש" (359)

ההליך מנימי של התמוססות החברה היהודית העתיקה
בבולה, המוחש ממעט למעט על-ידי מכות פיסיות ורוחניות
טבח וז, מחקר לסיום השלב העיקרי שלו. בכל הפרקים
הקודמים ראינו את המניעים ואח המימפטומים של ההליך-גיוון
זה, הנשא עמו, כמעט מהחלתו, את גרעיני-החיים החדשים.
מאורעות החיים החשובים ביותר, בחור המהנה ומחוצה לו,
מוצאים להם ביטוי בספרות הדור. חנועות מדיניות, אגרות
רוחניות, ליכודים חברתיים - ביחד, על-יד ובחור מהפכות
וגזרות ושפי, החששות גלי כפירה והתבוללות חרבותיה, חברתית
לאומית ודתית. התפוררות הקהילה והתפרקות הבית היהודי לצד
התאגדות של חנועות חברתיות, סטרותיות ולאומיות - הן נושא
ראשי אף לספרות היפה לסוגיה, באותו הדור ובדור שלאחריו
(עגנון והזן, שלונסקי ואצ"ג, מלצר ולמדן, ברט ובארון ועוד
ועוד).

התפוררות החבורות המגובשות בערי מזרח אירופה - אודיסה,
וורשה, ווילנה; יציאתם של אישים-סופרים מרכזיים כאחד-העם
ונוימארק, בן-ציון ואז"ר ושלום-עליכם, ונדודיהם של צעירים
כברנר ואהרנסרייז, שניאור וכהן, שמענונוביץ, ברקוביץ ועוד -
לכירות מערביות שונות או לארץ-ישראל; התפוררות זו היא גם סיבה
וגם תוצאה של התפוררות המרכזים של הספרות העברית החדשה במשך
יותר מכמה ושלוחים שנה.

התגברות מחאומית של ספרות האידית, דווקא בימי שפל לספריה
לספרות העברית, בחקושת גזירות וחולשה-לה ולחנועה התחיייה
בכלל - אף היא הוסיפה לתחושת-המשבר הגדול, שהכול מחאוננים
עליו, כמו שכבר קראנו בפרקים הקודמים.
מחנה לעיי-המפולח ומחור החושט-האובדן מחאוששת הספרות
העברית, רצוצה מגזרות חור ועיימה מקרבות-פנים, קמעה-קמעה,

להעמיד את עצמה, את סופריה ואת קוראיה - במיבחן גדול ואחרון. נחמכת על-ידי החנועה הציונית, נעזרת על-ידי ניצני החתייה של הלשון העברית המדוברת (בן-יהודה כבר מועל בארץ-ישראל), מעודדת על-ידי התכנסות היסוב החקלאי והחרבותי בארץ-ישראל, מגלה את סיכוייה הראשונים של הספרות העברית שם - הריהי מעיזה עכשיו להכניס בעיניים מקורות אל אובדן-הסיכויים של החייה ספרותית וחרבותיה בגולה, ונענית לתחושה הבריאה הנוקעת ממעמקה, שאפשר לחדש את הקיום הלאומי במרכז החדש-הישין והטבעי.

כחמש-שמונה שנים קודם מלחמת-העולם הראשונה, כבר "נשברה" החתנגדות הפנימית לניסיונות החייה הספרותית בארץ-ישראל כמעט אצל כל גדולי הסופרים, וותיקים וצעירים. המוסג הרעיוני-ספרותי של סינתזה מקבל עכשיו משמעות ריאליסטית ברורה, כשהוא נצמד אל המרכז החדש. "המזרח" שבפולמוס שלנו מועתק מזרח... ומה שהיה קודם מזרח, לעומת מערב-אירופה, נכלל כבר עכשיו - לעומת ארץ-ישראל - ב"מערב". ולגבי המציאות החדשה בארץ-ישראל, כבר נכלל אף פרישמן, ואפילו קיצוניים ממנו, בין "הרוחניים"...

העקמת המרכז

ביקורי-סופרים (אפשר לומר - גישוטי-סופרים) בארץ-ישראל בשנים שלפני מלחמת-העולם, (שלא לדבר על עליית סופרים) הם סימן ברור למיפנה הרוחני ולטינוי-המרכז. אחרים מדיברים על תקוותם לעלות ולהתיישב בארץ, תקוות שכרובן הוגשמו לאחר המלחמה ובשנות העשרים. גדול סופרי הדור, למרות אכזבתו מן המצב הספרותי, היישובי, החברותי והלאומי בארץ-ישראל חוזר על אמונתו ש"מקומה של ספרותנו בארץ ישראל הוא" (360) ולא בחינת "הלכתא למשיחא", כמו שנשמעו הדברים מפיו ומפי אחרים בשנות השמונים והחששים של חמאה הקודמת. אמנם, גם כאן אין אחד-העט משנה את שיטתו: "גם הספרות בא"י צריכה צמיחה וגידול לאט-לאט, כדי שיספיעו זה על זה (כלומר - קהל-הקוראים על הספרות) ולהיפך" (361).

אם לדון על ההפחתות הספרות והתרבות העברית בארץ-ישראל, בשנים שלפני המלחמה, עמ"י קריטריון, שקבעו אחד-העט, ביאליק, קלוזנר ואחרים, לגבי סוג העיתון הדרוש לקוראים (רבעון, שבועון, או יומון), נצטרך לומר שאנו מצויים עכשיו בשלב מתקדם למדי.

למרוח שכבר נתקיימו ירחונים ושבעונים ואפילו יומונים
בארץ-ישראל, סבור אחד-העם, שאין "פעולה יותר חשובה מזו של
יסוד עהון שבו עי הגוון באמת, עהון שימצא אל
הקוראים לא אך 'חדשות' ו'פולימיקא' וטטמוסים פהם, כי אם
מאורים חשובים, שיפיצו אור על כל מקצועות החיים, ביחוד
החיים המזרחיים" וכו' (362).

ואשר, שהביטוי החזק והסימפטומאטי ביותר, שנותן אחד-
העם בשנים אלו (בשטרסומיו המובליציסטיים כבר פסקו כמעט
לגמרי) לרעיון "העתקה-המרכז" הוא כאחת מאגדותיו לביאור
(363); בה הוא מביע צער על שקיעתו של ביאור ק בחקופה
של "סילוק שכינה", וחוהה אם עוד חבוא תקוותו הגדולה שיארץ
ישראל תשיב לנו את ביאליק של גו"ן

קולו של ברנר. הוא מן החזקים והחגיפים ביותר בין

בזני המרכז הספרותי החדש בארץ-ישראל. במסותיו ובמסאותיו
השחורים על היהדות, על הספרות ועל הישוב גם יחד, הריהו רואה
(בחרע"ב) כבר אח קצה גבול התפוררותו של הציבור היהודי היש³⁶⁴.

אמנם, שיחרור היחיד ונצחוננו (במאבק שהתחיל בו ברדיצ'בסקי

באמצע שנות החשעים) לא הושלם ולא הושג במלואו, אבל כבר

"נשחשפו" הדיעות עד שנחגלה יסוד חדש ליסודי ה

בשביל המרכז החדש ובשביל הטיפוס החדש של היהודי: "לא, היה

כן" ולא היה אחרת. אני היחיד העברי הגו"ן אדם באהלי

ואדם בצאתי לקראת אויב. אדם על ידי עבודה-האדם שלי. אין אני

צריך כלל לצאת אל העולם כפי שהורו המשכילים, כי העולם

הגדול בי הוא ואני יוצרתי מחדש; אין אני צריך להשיף להמרה

לאומית ולעשות הכל ככוונה לשם יחוד הלאומיים; - כי כל חיי

יגם-יום שלי הם חיים לאומיים בם וזמן.

בודדים הם העבריים הפשוטים האלה; ספורים; אבל ישנם חדשים

הם; סוג חדש גם בין בני-ישראל... גו"ן לישם ה

(365)

"שפע ישר מחזיונות החיים והטבע"

כמו בשאר הפרקים, אף כאן, מוצגת דעתו של א' דן

גו"ן, כדוגמה של השחתות בפולמוס ממרחק של זמן-

מסויים (בסופה של תקומתנו החדשה) וממרחק של מקום (שהרי

מאמרו הראשונים בנדון כבר נכתבו ונחפרסמו בארץ-ישראל).

ערכה הגדול של עדות זו אינו בעצמי בצד הספרותי שבו, כי אם

בצד הרעיוני ובצד המעשי-המבשלים. צמידות-השקפותיו של גורדון לשורשי-הארץ ולקרע-הישוב היא היסוד מכריע לקראת תגשמה-ההחייית מזה ולקראת מימושה של הסינחידה מזה. אף זאת, שדבריו של גורדון מהווים בדרך-כלל גם מעין ניסיון של סיכום מערכות-הפולמוס בגישה אונייטיבית וכינה, נסולת-אירוגיה-דיאקטיה ונעדרה ציגיות-ספרותית-אמנותית

ביסודי אחד של אחד-העם; "לפנים בישראל, בעת אשר קול אלותים בלב האדם היה מקבל שפע ישר מחזיונות החיים והטבע"; ביסודי הניחן למדרש שלם של כל מראגדית-הגלוח עם תקווה-ההחייית; - נשמע אחר-כך כיסוד העיוני וכמניע המלחמה של כל חורת גורדון ברנר וחבריהם, מבפי "העלייה השנייה".

גורדון, חוף החייחנות לכעיות שוטפות ואקסואליות, חוזה על הבעיות החריפות והקוטביות של הפולמוס הספרותי בעשרים וחמש השנים שלפני כתיבתו, ומסכם אותן בזה ארזה וברספקטיבה חדשה. שומעים אנו הדים של כל הבעיות מעל שלב גבוה וסינחייטי: "והנה באים אנחנו ואומרים: לא יצירת ישוב לאומי מתוך עסק ולא חחייית-רות לאומית מתוך ספרים או מתוך חייחם של אחרים - ישוב לאומי וחחייית לאומית מתוך יצירה לאומית חיה... חחיייתנו תבוא מתוכנו ועל ידי יצירה חיינו. ואין אנו גוזרים יצירה חיה לסגים... לאמר: זה חומר וזה רוח, את זה יעשו אחרים ואת זה נעשה אנחנו". שלמות, אחדות, סינחידה חיה של כל כוחות הגוף והנפש "מתחילתם ועד סופם, בכל עבודה ובכל פלאכה ובכל מעשה, כמו בכל דבר שבלב ובכל דבר שבמחשבה. זאת תהיה חחיייתנו - זאת ולא אחרת" (366)

גורדון בוחן את טעם הספרות והעגייגים בארץ-ישראל, בחקומה שהיא הרה-עולם ומיבתן לאנושות כולה, וכמובן מהאכזב מאוד. (367) חוזרים על השגיאות כאילו לא למדו דבר. הפרדה מצוייה בהלל ובגנאי. הנסייה חנחומה לביסול עצמנו עריין לא נשתרשה. השמחה מתבטאת בניצחון על ר' וופסי... עריין הקוגה הישנה לפני ארון הספרים, תיגוי של צרות חיינו וקוצר כוחנו; הוקעת עווננו של עם הספר, כיסול כל חיש והחכמלותנו הפני זרים; קריאות ישועה וגאולה על המסח העבר וההתנתקות מירושם האבות "הזהו הסון שיעורר אותנו לעבוד כמה שאנחנו יכולים לעבוד, לחיות כמה שיש בנו כוח לחיות... הזהו הסון שיגיד דבר-מה לביאליק... אשר

מארץ-ישראל הוא צריך לשמוע נעים אחרת, חדשה, צלילים חדשים – שעל-מיהם ייצור הוא (ואחרים) יצירות לאומיות חדשות ומציאותיות המרכז החדש עדיין מאכזב בציפיותנו ל"שירה חדשה".

סינתזה – יצירה החיים

עמדתו של גורדון היא סינתיטיקה-סימוסיה בכל הכירות החלוקות. הכול מפריזים בקיצוניותם. כלום אפשר לחומר בלא רוח? והטוענים כך הרי הם מראים שוב עד כמה אין ההסקפות טבעיות אצלנו. הרוח אינה רוח-חיים והחומר, הגוף המקומט נגד הרוח, אינו גוף חי, אלא מצוות אנשים סלומהג. "וכמה פעמים כשאח קורא מה שכוחבים בעלי החומר או בעלי החאווה, או 'המורדים' שלנו, נדמה לך, כי באן חסרת דק התחלה הקצרה: הריני מוכן ומזומן לקיים מצוות חומר, לקיים מצוות חאווה, לקיים מצוות מרידה לשם יחוד וכו'". ⁽³⁶⁸⁾ ג ע ב ו ד ה יש סינתזה חיה בין חומר ממשי, צורך החיים, ובין רוח-חיים ואמיחיה, בואלת. "והנה בא רעיון העבודה ומעיד להוציא את האדם מעולמו... ולהכניסו לתוך עולם של אין סוף ולחוך חיי עולם... לשחרר גם קנייני רוח האדם – אה המדע, השירה האמנות וכו' מביח-כלאם ולהכניסם לתוך חיי-עולם" ⁽³⁶⁹⁾. וזהו החסיד הגדול המוטל על אנשי הרוח שלנו ועל יוצרי תרבותנו במולדת הנבנית... "כרור בעיני, כי ראוי וכראי הוא שיחשוב המורה, שיחשוב הסופר, שיחשוב המשורר, כמה העבודה יכולה לתת להם... רוח חדשה נחוצה לנו לחייהנו" ⁽³⁷⁰⁾.

במאבק שבין מורה ומערב, לאומיות ואנושיות, אין גורדון מחסר כלל. אמילו "המורחיים" הקודמים הם כבר בסבילו במערב... הליקוי היסודי של לאומיותנו החדשה הוא בחוסר מקוריותה. ניוונית היא יוחר מדאי ממסבי-רוח זרים וחיצוניים. "אין שאיפתנו לחחיה ולגאולה באה מתוך עומק פנימיותנו, מתוך תהום נשמתנו הלאומית, מתוך אותו הכוח העצום, שנשא וסבל במשך אלפיים שנה מה שאין כל בריה יכולה לעמוד בפניו". ⁽³⁷¹⁾ דיעה שכבר שמענוה הרבה נשמעת שוב בשלהי התקופה, והפעם, משום-מה, היא נשמעת ריאלית כל-כך, חיה ומוחשת. היא כבר מוסיפה ת לצורך קנייני ובאחריות מעשית. ובו זה – חידוש. אילו היה הכוח המנימי, המניע והדוחף את חיינו, היה בו כדי לאחד את כל האומה,

לשאיפה לאומית אחת ולעבודה לאומית אחת... של חתיה וגאולה".
 יש להצטרף שחזקתנו בעיצומה מגלה דיוקת חולשות של חיקוי
 והתבסלות. את א ג ר ה א ו ל ה אין אנו נוסלים מן האור
 הגנוז שביהדות, אלא מן האנושיות; ולא האנושות החייה, אלא
 מחוך ה ס ר שלהן את "יבנה" שלנו ואח אוצרותיה העצומים -
 אנו מבטלים ורואים בה "אסון נורא או טעות היסטורית משונה...
 בדור הדעה שלנו, כלומר בדור, שהכל למדנו מאחרים... אין לנו
 די אומץ להכיר את עצמנו מחוך עצמנו, ואנחנו באים להעריך את
 כוחנו ואח רכושנו על-פי השער, העומד בכורסה האירופית" (שם).
 דברים יאועים, ואמילו נדושים אלו, מזדקרים מחאום כקריאת-
 אמת מחוך צורך פנימי וחיוני, ולא מחוך עיון של בית-מדרש סחם.

היחיד, האומה והעולם

מטובכה יותר היא גישתו הסינתטית של ג ו ר ד ו ן אל
 הבעייה המרכזית של הפולמוס, שהיא אף הבעייה המרכזית של כל
 ספרות ושל כל משטר חברותי. תפיסתו הלאומית, הנמקת חשיבותה
 העליונה של האומה בתחייה היהדות, הן בעקבות התורה הלאומית
 החדשה של אחד-העם. "האומה - האומה. המשמחה הגדולה, ולא
 החברה - כראה את הלשון, את הדת; כלומר, את יסודי חשבון
 העולם של האדם; את המוסר, את השירה, את החייה החברותיים.
 ובמובן זה אפשר לומר: האומה יצרה את האדם" (372)

אבל ב ו ן ך מסגרת-האומה ובשכיל ה ח י י ם הלאומיים
 והאנושיים, יש עדי פ ו ח ל פ ר ט. לזריכות הפילוסופי-
 העיוני נוסף כאן מימד טוציאלי-אקטואלי. אומנם "החייה הכלל
 ש ל ג ו בודאי לא חבוא אלא מחוך חחייה הפרט", כי חמיד
 העדפנו את האינדיבידואליות בעמנו, יותר משאר העמים. אבל
 ערכה של הלאומיות שלנו גדול ביותר, שכן נצריך לנו כוח עצום,
 כדי לקשור ביחד פרטים בעלי הכרה עצמית כל כך מפוזרת. תחייתנו
 - "רק מחוך חתיה הפרט ורק על-ידי אידיאליים אנושיים גדולים" (373)
 גם בדעה זו וגם בהמשך, נמרד גורדון מן "האחר-העמית", אבל
 מחאמן מאוד להשלים בין הקוסמים על-יסוד סינתזה של ההלכה
 והמעשה, בפרט זה. הדין לבורדיצ'בסקי - ברנר אהרנמרייז
 נשמעים אף כאן במיזוג מציאותי חדש... ו"כי להגיה את היסוד
 לבניינים יכולים רק יחידים. כיסוד כל בניין גדול מניחים
 אבנים חזקות... הרוב, הכלל יבוא אחרי כן. הלא בין כך ובין
 כך אין באים לארץ-ישראל אלא יחידים. מוסב לנו איפוא שיבואו

היחידים הסובים ולא יחידים גרועים" (374). און מבחנה תשמע
 מייד, ב"הצדקה" שבסוף חסדוק, אח גרעין הנחותיו העיוניות של
 אחד-העם למרכז הרוחני ולחלוציו-הכזהנים".
 דווקא מפני "הקפידות" הללו מדעותיהם המפורשות של
 "הצעירים" אל דעותיו של אחד-העם, וחזון חלילה, אנו מסוכנעים
 ש"עח-הסינתזה הגיעה". ואיש-איש על-מי כוחו וסיבו מנסה ליצור
 אותה בחיבוריה ובמעשי-החיים.
 הקטע הבא מדברי גורדון הוא דוגמה נוספת לניסיון זה של הרכבת
 קוטבי הפולמוס שאין עדיין שלמות וביסחוק, אבל יש בהליון
 ואמונתו "הן כל ההנועות הגדולות בקרב האנושיות, ובתוכן גם
 החנוקה הסוציאלית, נבראה בראשונה על-ידי יחידים. כל הצרה
 הלאומית שלנו היא לא כל כך במה שאין "החמון" הולך אחרינו
 או לפנינו, כמו במה שאין לנו יחידים". אין לנו נחשונים,
 נועזים - ביאורם, שיקפצו ראשונים אל חוף היס, בלא חשבונות
 יחידים. הצרה היא שאין לנו יחידים ואין לנו מתאשים. היחידים
 שלנו מחבטלים בפני השם בן חמש אותיות: "מערבא" ומבטלים בתוך
 עצמם מה שאין לו ערך במערבא". אבל אין ל^לבוא לסעות ולחשוב,
 כי א"ג, דעתו כדעת אלו האומרים "שהעולם אינו כדאי אלא
 בשביל היחידים, הבחירים, בני העליה. לא ו יהודי אני, בן
 האומה שיצרה את "מוסר העבדים", וקרובה לי נפש "העבד", נפש
 "הקטן" והקטן שבקטנים, נפש כל חי". הריחו נגד חלוקה כלשהי
 של האנושיות "להמון" ו"לבני עליה". אפגם היחידים הם
 "ההולכים ראשונה ובאים ראשונה למקום אספת-עם", והם גשורים
 שט אפילו אין באים בעקבותיהם מייד, ואפילו ביסודי הכריות...
 מפני "שסוף-סוף יחאסף העם" (375)

הבסיס לדור החדש

כל מה שנוצר בארץ-ישראל בהחומי הספרות העברית,
 וכתולדתה - בחינוך העברי החדש לאחר מלחמת העולם הראשונה,
 מחבטס מדעת ושלא מדעת, מרצון או מהחנצרות - על יסודות
 הסינתזה הזאת, שהיא עצמה - פרי הגיוני, אימאננטי וחוקי של
 המולמוס הגדול. בישוב החדש, בתנאים החדשים, במאבק הריאליסטי
 האכזר והחגיגי גם יחד על חיינו כאומה חופשית במדינה חופשית -
 משום אי-אפשר היה אחרת.

יוחר מן האלימנטים המורכבים שניטלו מתקופת התחייה,
 נוססו עמסיו גורמים ומניעים חדשים ועצומים; יוצרי הספרות
 סבין סתי סלחמות העולם היו כרובם הגדול מסבילים אירומיים
 שיצרו באווירה-המזרח; ספוגי חרבות יהודית-מסורתית, שביסמו
 אותה כריחות הארץ; בנב"שורשיהם בחוצלארץ ונוסס בארץ, הם
 הביאו עמהם לישראל מכל סעמי העולם בספרות ובחרבות והרכיבו
 אותם, ביחד עם הגוון המזרחי-הספרדי, למזיגה אחת, הם אף כמו
 נולדו מחדש ע"י תהליך הטרנספורמאציה של חלשון העברית מן
 הספר אל הדיבור; "מן העיין אל הפה והאוזן"; כל החדות שבמאבק
 הרוחני והחברותי ניטלה ונתקחה ע"י האחריות הגדולה, שהוסלה
 על כולו, ביצירותיהם הלאומיות בהכרת-הגאולה הקרובה,
 שתבעה אחדות-הכוחות. הבעיות לא נעלמו; מציאותם של מוסגים
 קוסמיים לא נשתנחה, כמוכן; ⁽³⁷⁶⁾ אבל הבניין המעסי הושתת על
 אחדות המציאותית. "לאחר תקומה של חיים ארוכים מצאתי, שהכול-
 עולמיות והלאומיות הם סני הכוחות, שבהם יכולים אנחנו לבנות
 את חיינו, האחד בלי משנהו חסר-ערך הוא, הורס יוחר משהוא
 בונה" ⁽³⁷⁷⁾.

ציונים והערות

הלשון

פרק ד' - ניסויי הרכבה

1. בחינה דיאלקטית ובחינה אישית

(319) על פרשה-דרכים, "עצה טובה". "ציוני הערכין" ובעיקר
דרכים א-ב של האגרות.

(320) להלן, עמודים 232-233. אף ב' א' ל' ק' (דברים שבעל-פה,

ב', ד"ד) מראה איך שיבשו את דמותו של אחד-העם וחלו בו כל
מיני דיעות פסולות וסותרות: "כמה שיבושים עלו בפרצופו
יש קוראים חגר שלא הסכים למדי את עבודת הגוף, שהיה כולו
רוח; יש מיחסיים לו צמצום המוח, שמכע מן הספרות רק

"יהדות", כביכול, בלבד והתנגד לדברי סירה וספרות ימה.

יש אומרים כי מכיוון שהוא התנגד להדצל, כסמך שלא היה

ציוני מדיני וכו'. לא פיו דברים מעולים... היה ממילא גם

המערץ של דת העבודה מבלי שיצטרך להכריז על כך. זה היה

דבר המוכן מאליו. והוא הרין לגבי השירה והספרות. אם אצבע

אחת נחלצה בין הדלת והמזוזה, כל האדם כולו מתכנס לחור

האצבע הזאת; ועם שהוא נתון בגלות ובשפלות - אין מכאוב

כמכאובו, ודאגתו קודמת לכל דבר. הכל נדחה לפי סעה ממני

הדאגה הזאת... א"ה היה רחב דעה ועשיר השכלה וסאף לספרות

עשירה וענפה, ואף את עצמו צמצם למכאוב הלאומי, שהיה לו

ראשית ואחרית".

(321) ראה רמב"ם "שמונה פרקים" הקדמה, למסכת אבות.

(322) בבספריהם הראשיים ובמסותיהם העיקריות לעניינינו, עפ"י

הפירוט להלן ועפ"י הביבליוגרפיה שבסוף הספר.

(323) קלוזנר, לחובר, קופמן, סיכמן, סיון, הלקין ועוד.

(324) על פרשה-דרכים, "חורה שבלב".

(325) שם, שם.

(326) וראה לעגו השנון של פרץ על אחת"ע "והחבית היהודית" הזאת, "אבני סינה" נ"א.

(327) על פרשת-דרכים, "בין קודש לחול".

(328) שם, "האדם באהל".

(329) ראה דברי ז'בוטינסקי, בהערה למעלה, 218.

(330) על פרשת-דרכים, "האדם באהל"; וראה למעלה, חלק ב' פרק א' עמודים 108-109.

(331) שם, "חורה שבלב".

(332) שם, "צורך ויכולת".

(333) שם, "מזרח ומערב".

(334) אהרנפרייז, "בין מזרח ומערב", 64.

(335) אחד-העם, אגרות ג', 17 (לקלוזנר)

הסינחיוה במימושה

(336) אהרנפרייז, "בין מזרח ומערב", 67.

(337) הלפין, בחוברת ליובלו של מרופ' קלוזנר, חוצאת הסתדרות המורים, הש"י.

(338) שמרייט, "פני הספרות" א', 277.

(339) "השלוח", כרך י"ג, "מגמחננו".

(340) על "מרידה" שקטה זו של עורכי "השלוח" החדשים באחד-העם,

כוחב אחד-העם, ההודמנויות אחרות. למשל, בשנת 1910

(אגרות, כרך ד', 116) הוא כוחב בספרירות על סילוק

השפעתו מ"השלוח" ויציאתו של הירחון מרשותו הרוחנית

מכול וכול. "הרכה דברים באו בו בשנים האחרונות, שלא

היתה דעתי נוחה מהם כלל וכלל (ביחוד בחלק 'היפה'), אבל

לא נפלכו כי העורכים ואל חשבו לחובה להחשב עם 'רוחו'

של 'השלוח' משנים קודמות". ובכרך ו' של אגרותיו, 171

מובא מכחב עוד מחדס"ח, ובו המיסקה הבאה: "בכלל רואה

אני כבר בדאבון לב שביאליק שלנו פרץ את גדרו ומתח את

'השלוח' לדברי האזה ומריצות. מה אוכל לעשות דור דור

ועורכיו, דור דור ומוסגיו". וראה גם למעלה הערותיו

לקלוזנר ולברנפלד (עמוד 191).

(341) על חלוקה העולם לשני זרמים של יוונויות ויהדות סעסקו בה

הרכה: האחת, שנחנה לעולם בספרותה את "היפה",

שהוא התפתחות "מתאונות היצור", ואילו האחרת, שנחנה

לעולם את המוסר, שהוא תולדת "הדעב" -

כוח ש"מ מלמד, מחלמידי בית-המדרש האחד-העמי

("התורן", חרע"ז, כרך ד'). שארני-חובסקי הקים רעש אצלנו

"בסינוי הקור", ואילו ביאליק רכש את מקומו בשירי הזעם

ולא בשירי האהבה. "רעב, רעב, רעב זהו המוטיב הראשי

במנ"ך... וממנה מסתעפת שאלות טוב ורע, יוסר ועול, צדק

ועוונת-הדין. הרעב מוליך את המוסר, כשש שהאחבה מולידה

את היומי. לפיכך באנו אנחנו לידי השקפה עולם מוסרית,

ואומות העולם - לידי השקפה עולם אסתיסית".

(342) "השלוח", כרך כ"ג.

(343) תגובה ברנר - ראה להלן, בהערה הבאה.

(344) ברנר מייצג את הצעירים, המתמרמרים על השפעתו

המוקד והמעכבת של אחד-העם ובית-המדרש. בדבריו על ביאליק

הטבוע במהיצתו הרוחנית של אחד-העם הוא אומר: "מפי

אחד-העם במאמרו, 'חלשון וספרותה', שנכתב לפני כ"ה שנה,

מדבר ביאליק היום - על חרמיל הקבצנות של הספרות העברית,

שאינן לה אלא, 'יומי' ו'אי-אפשר' ללמוד מסנה באמה ובחמי

איוה דבר', מפני שהוא כולה אגדה ולא הלכה". (כל-כחבי

ברנר, ח' 381). תמיהה דומה מביע אף סר"ש מן כמעט

באותו הזמן, ראה "סבעה מכתבים חדשים על דבר הספרות

העברית", קכ"ב.

(345) ברדיצ'בסקי, "העחיד" א'. וב"משני עברים" (מאמר ראשון),

הוא כותב: "אכל לאחד-העם רק משנה הרמב"ם - למידה.

והוא כוהר בשבי ל האסצעי, 'טח יעשה

אדם? ילך באמצע' - זהו היסוד החברתי שלו בחיים; ועל כן

מוצא אותו בתורה וביהדות. הפשוט ר' ככל הוא לו

החוק הראשי שביהדות ושכמוסר היהדות".

(346) ברנר, כ"ב, כרך ח', 54.

(347) ברדיצ'בסקי, "השלוח" כרך א'.

(348) סדן, אבני כותן, 78. וראה במאמרו החריף חנ"ל, של

קורצווייל על אחד-העם בהשוואה לביאליק (לספרותנו

החדשה - המשך או מהפכתה?", 200).

(349) ברדיצ'בסקי, כל-כחבי (בכרך אחד) שעה.

(350) חנ"ל, "השלוח", כרך ג'. וראה גם מאגרותיו; "גנזים"

א', - 178 (לקאמינקא, 1897)

(351) למעלה, פרק זה, סוף סעיף 4, 168-170.

(352) דונמה אחרת היא ביקורתו של ב ר נ ר על מאמריו של
מ ק ס י מ ו ב ט ק י, (סופר מחתיל, שאחד-העט עודד
אותו): "יהדות זו, טאחה מרביל את עצמך לדבר עליה מפי
אחד-העט וקלוזנר - אין אנו יודעים מה טיבה... אישי
הסופר לשונך, אחרי כל הקלקולים; שהד"ר קלוזנר
עורכך, עושה בה בוודאי כדרכו נאה היא וברורה, אבל כמה
לא נאה לצעיר שכמוהך, ולו יהא מוסרי ומכיר ומתהדר
במוסריו, כמוך, אדוני, להחזיק בכנף בגדו של חוזה
'בית המדרש' ולכלי לצעור צער אחד מכלי קובץ המאמרים
'על תהשת דרכים' בידן" - כל-בחי ברנר, כרך ה' (ויינו
בקטע קטן זה, כדי לעמוד על טיבו המולמוסי של ברנר; חן
ד ו ו ק ח ה ו א נעשה כאן "מומחה" לענייני לשון
וסגנון...).

(353) הנ"ל, "חליפת אגרות - מי"ב-יח"ב", 57. ומעניינת מאוד
לנושא שלנו, חשוכתו של ברד"צ'בסקי - (שם, 62): "אחרי
אלה חבוא תיכף חוברת כסולח: 'לחקר היהדות', לחקר
העניינים, שבעיניך אין להם ערך עוד וסעור יבואו תימים
וימשכו אותך בציצת ראשך".

(354) הנ"ל, מבחר כחביו, ג'.

(355) שם, שם, 116.

(356) "לאן?" - "הסלוח", כרך א'. ושנים מרובות לאחר מכן,
מסקיף אהרנפרייז על החקומה הנדונה: "בסעה שאנו, הצעירים
שכגרו במרס עת, באנו לברלין... מחפשי אמת היינו ואף
לוחמים. כן לא היינו בשום פנים כבחינת דף חלק, שכל דבר
יכול להיכתב בו. בלכנו פנימה נשאנו את מורשתו החיה של
עם ישראל, ואף השחילנו למזג אותה עם חריבות המערב...
באנו לברלין כדי למצוא את העולם, אך על כל פנים, לא
לאבר את עצמיותנו בעשותנו כן" - ("בין מזרח ומערב", 47).

(357) הנ"ל, "הסלוח" כרך י"א.

(358) שם, שם.

2. מציאות חדשה

(359) וראה גם פרק "מכונת הדור", חלק א', פרק ב', למעלה,
43-39.

(360) אחד-העט, אגרות, כרך ד', 111 (1910).

(361) הנ"ל, שם 112.

(362) שם, שם, 113.

(363) הנ"ל, שם, 87 (1909)

(364) ברנר, כל כחביו, ח' 218.

(365) הנ"ל, מיבחר כחביו, ג' 99. וראה למעלה, חלק ב', פרק ב',

על "העברים הצעירים" - מאת קלוזנר. אף אחד-העם מבחין

בין "עברים" ו"יהודים", אבל לא במובן זהו "בעת האחרונה

הלא הורגלנו להבדיל בין "עברית" ו"יהודית", ומדוע לא

נמקים גם אנחנו, ש ע ב ר י מ א נ ח נ ו ב ט ו ב ן

ה ל ש ו ן ו ה ס פ ר ו ת ץ" - (הדגשה שלי) - אפרות

כרך ד', 115.

(366) גורדון, כחבים, כרך א' 181 ("מקוצר רוח" - חרע"ו).

(367) שם, שם, 225-223, (ביקורתו על הקובץ "בשעה זו", ב').

(368) שם, שם, 118 ("אונגברסיטה עברית")

(369) שם, שם, 110.

(370) שם, שם, 99.

(371) שם, שם, 71.

(372) שם, שם, 216.

(373) שם, שם, 32-31.

(374) שם, שם, 89.

(375) שם, שם, 110-105. עיבור ש י ס ה י , אירגון מ ה ו ד י

ולייטוש מ ד ע י של החמיטה המסובכת ומרובת-הטנים של

"האומה בחזרתו של א' ד' גורדון", (בעיקר עפ"י מאמריו

שנכתבו ל א ח ר הקוטחנו הנדונה) אפשר לקרוא בחוברת

החשובה בשם זה, מאת ג' ד ו ס נ ש ר י י ך , הוצאת

"ערכים". גרעין החמיטה הוא האומה כקסיבוריה של

ה ס ב ע ולא כקסיבוריה של ה ה י ס ו ר י ה ;

ומכאן ההסחעפות המגוונת של הערכת האומה היחיד והאנושות.

במקרה החתייה הלאומית והשיבה אל הטבע ואל העבודה.

(376) בשנים שלאחר מלחמת-העולם הראשונה ובשנות העשרים

הראשונות אנו קוראים אצל ווהיקי הסופרים של דור-החתייה

(אמנם ב ע י ק ר אצל אלו, שלא עלו לישראל) ואצל

הלמידים, חזרה על חלוצות והערות, על דיונים וניחותים

הידועים לנו היטב מחקופת-החתייה. לדוגמה אומ"יניח:

פ ר י ש ן , "בטבעה מכחבים חדשים על דבר הספרות

העברית" (בעיקר מכתב ראשון, שני וחמישי) - חוזר על

ביקורתו החריפה כמעט באותה מסבעות הלשון ובאותם

המוסגים, כמו מכחביו מלפני עשרים שנה. ודוגמה, קצת
 מעולם אחד, אבל אופיינית מאוד (בעיקר מסגרי מוטיב
 ההתנגדות ליצירת מרכז ספרותי ורוחני יחיד בא"י) -
 ר י ב ל ו ב , כיספר המסות; במסות הסתיחה ("מסרות
 במבוכה" ו"מיטת סדום ומרחב-יה") - חוזר ריבולוב על
 א ו ת ה ה ב ע י ו ת מ מ ש - ונמסע באותה טרמינולוגיה
 - שהעסיקו את הדור הקודם. טוב אותם נוסגים ואותם המוטיבים
 מיושמים עכשיו (בעשור הראשון לאחר "הצהרה בלפור") אל
 הספרות העברית החדשה. מבוכה, חסימה, זעזועים, דלות, חוסר
 כיסחון בקיצור - מ ש ב ר ע צ ו ס . טוב נשמעות תלונות
 על הסופרים והמבקרים, על כחכי-העת והקוראים... בדידות,
 עצב, סקיעת-הרוח טוב צמה שאלת "לאן?" בכל חומרתה, אך
 נוספו ג ע ב ו ע י ס על "חללות" ו"המעורר"... בדור
 חדש, שאף הוא כקודמו ויותר ממנו, הוא "דור המבקש את
 אלוהיו" (שם - י"ז). חוזרות החצעות ל ק י מ ו ס
 הספרות ועיקרן - המוטיב הראשי מאז: ר י ב ו ז
 ב ו ח ו ת - ה י ו צ ר י ס ל"אוריינטאציה מרכזית".
 הבדל יסודי כבר מתבלט עכשיו כתוצאה מן התוספת של השלב
 הדיאלקטי החדש: צמד המוסגים "הרחבה וצימצום" כבר
 מחייבים עכשיו לא אל "הדוח ואנושיות" כפי אט אל מרכזי-
 החפצות לעומת המרכז הישראלי הבלעדי. ריבולוב הוא רק
 אחד מהרבה, המהדהדים יפה את אהרנפרייז, טחון, קלוזנר,
 סיכמן וכו' - מטיפי-הסינתזה ויוצריה, עם גימה "טבעית"
 של דרישות המהלך החדש: כפריטמן בחוסר האמנות היפה,
 כברדיצ'בסקי - בהרחבה הגבולות, וכברנר - בטיחור מן
 המסורת ומועקה העבר - ועוד לחמורות שחלו כתוצאה מתורבון
 המרכזים באירופה ובניין המרכזים החדשים בארץ-ישראל
 ובאמריקה - ראה גם מחברתו של ב נ צ י ו נ ב נ ש ל ו ס
 "המסרות העברית בין שתי מלחמות העולם", 3-11.
 (337) אהרנפרייז, "כין מורה למערב", 247.

חלק שלישי: ה ד י מ ב ש י ד ה

כ ל ל י

המולמוס המפורסם בתקופת התחייה מוצא לו את דרכו אל שירת התקופה. באמיתים ישרים ובשבילי-עקימין הוא חודר להשחקע בשירה, וחוזר להשחקק במנהג. וההדים החוזרים מן השירה באים לחזק את המולמוס, להגביר את מחוץ ולהגדיל את חוג המהפכניים בו. השירה באה לקדמו ואמילו ל כ ו ו ן ולווסה מחדש את מסלולו. ההדים העולים וחוזרים מן השירה הם כמו מיכתן-אמת ובר-חוקף להנחות-היסוד של המולמוס, למסגרותיו ולכלל הארגומנטציה שלו.

אין כוונת מחקר זה להנמיך את השירה, רובה או מעוטה, לדיוגה של "מובליציסטיקה באורזים", אמילו יש בה שירה מ ג מ ת י ת "ומלאכותיה" (1). אמנם מן הדיוגמאות הבאות יובח שהמשורר אינו רק בר-דעה אלא אף בר-א ד י ע ה, אבל אף לא ננסה להוכיח, ששרו משוררינו המיד על נוסא מסויים, שהוא אחד מקוטבי המולמוס (יהדות ואנושיות, היחיד והאומה, העבר והווה, הבשר והרוח וכו' וכו') מ פ נ י שהם צידדו בזכות דעה מסויימת. וכי המיד נחכונו מלכתחילה לחזק בשירתם את מסויים בוויכוח; "צד" בסובן הצר של המילה. אומנם יש שירים, שנכתבו במגמה מולמוסית מובהקת; יש שירים שמניעם הוא אחת הידיעות הקיצוניות במולמוס הדור; ויש שהאידאיה, השנוייה במחלוקה מופיעה בשיר באקראי; ולמעמים היא באמת ה ג ר ע י ן של החווייה השירית; מכל מקום - דיוגנו נסוב על ה א ו ו י ר ה ה כ ל ל י ת , המשתפת על המשורר, ביודעין ובלא יודעין, הן בבחירת הנושא והן באומן הגשה הפיוטית. צריך להראות שההשפעה האנטימולמוסית נספגת ברובם ויוצרת את חווייתיהם ואת סמליהם הפיוטיים, שהשיר הוא ההשכלה שלהם.

ידיעותינו על חיי-המשורר, מביטחו הרוחני וחברתו היצירתית; הן בתקופה הנדוגה והן בשנים שלאחריה, הן בחורחו שנכתב והן בחורחו שבעל-פה - ידיעות אלה מטייעות בידינו לעגל ולסחת את הגדרותינו על כיוונה הכללי של יצירת כל משורר במערכת המולמוס; אולם, הרוסח מידה מרובה של זהירות סמגי תילכדות במבון של משמטים קדומים. שכן, "אין דגים את האדם, וכל-שכן את האמן, על-מי דיבוריו,

ואמילו לא על-מי השקמותיו ודעותיו המושטות, אלא על-מי מעשיו
ויצירותיו⁽²⁾.

ידיעותינו מתוך אלמי העסודים, המוקדשים לשירת החקופה, במחקרים
ובמנוגראטיות, במסות ובמאמרים, בגאומים ובשיטות, שנכתבו במשך יותר
מיובל-השנים האחרון - אף הן מחייבות ברירה קפדנית וסינון מרובה. לא רק
מצד הביקורת השלילית, כלומר - ממני שהם סוהר י ס אילו את אילו
(ולמעטים אמילו - דברי איש את עצמו), אלא אף מצד הביקורת החיובית, כלומר -
ממני שהם סוהר י ס אילו על דברי אילו; אם לא כולם - הרי ברובם, ואם
לא ברמי הדברים - הרי בעיקריהם.

בנוגע לעצם הנושא של מחקר זה אפשר לומר, כמעט בוודאות שכל המבקרים
והחוקרים שאבו את רעיונותיהם, הגדרותיהם ולפחות את רוח הדברים -
מ ב י א ל י ק. את בניניהם הקטנים והגדולים, הקלאסיים והמודרניים בנו
על הערכותיו התמציתיות של ב י א ל י ק. במאמרי הביקורת הראשונים שלו
(בעיקר ב"שירחנו הצעירה"), באגרותיו ובגאומיו ובקפיטן נהנו אחר-כך כולם
זה מזה. לחובר וקליינמן קיבלו מקלונדר ומטיכמן; שטרייט ואוריגובסקי, קומילוביץ
ורבינוביץ קיבלו מהם ומלחוברין הלקין וסדן⁽³⁾ וד' בנימין קיבלו מהם
וממטייגברג ומשניאורין קריב, גורן, דמורה, קרמר ומנזאלי ועוד - קיבלו מהם,
עד שבא קורצווייל ועשה את כולם גדר ובסיס; גדר - לפרוץ ולסתור, ובסיס -
לחיבנות עליו בעזרת מ ר מ י נ ו ל ו ג י ה חדישה ורבת-עוצמה... אלא,
שאף סופו היה לחזור אל המקור: אל ביאליק עצמו⁽⁴⁾.

עיקרי דברים - ביאליק כבר אמרם, אם במראה ואם בחידה, אם בחוש ואם
בניחוש, אבל על-מי-דוב - בגלוי ובפידוס. זכותם הגדולה של הנאים אחריו -
בחידוק ובאיסור, בהעמקה, במילפול, בהרחבה ובהדבמה

אין אנו בדקקים בשביל מחקרנו לנתיחותים איסחסיים או בלשניים, אף לא
לבחינת המיבנים או המטפוריקה, הסמל והמשקל ושאר אמצעי חביטוי וחוקי
הפרוסודיה - שעסקו בהם החוקרים הנ"ל⁽⁵⁾. לא נחרוג ממסגרת המופיבאציה
ה א י ד י א י ת, מן ח ה ו כ נ הסובסטנציאלי של הקופת-סירה זו, על-מי
ההנחה "כי כל הקופה יונקת מאידיאם מרכזית שלה, שהיא מוטלת ושולטת"⁽⁶⁾.

אף לא נעסוק ב כל המסוררים ששרו בחקופת התחייה, כי אם בנבחרים שביניהם, הסימפטומאטיים והמשמיעים ביותר. ב י א ל י ק כבר קבע את "ראשי המהמכה הספרותית הזאת. הם ידועים... אם אמנם כל אחד הוא כוכב טובב על ציר עצמו - ביחד יש להם כוונה אחת משותפת בה אחוסמירה של חקופה שלמה מיוחדת, בה-קול מיוחדת".⁽⁷⁾

אין ביאליק מבטל את המרצוף האישי ואח הנוסח המיוחד של כל משורר ומשורר, "שהוא באמת יחיד לעולם, אבל אין לך משורר שהוא יכול להגביה את עצמו למעלה מן האוויר לגמרי, מאוויר זמנו וחקופתו, ושאינו לו ירושה בחקופה הקודמת, שאין לו רכוש משותף וצדדים שווים עם חבריו בני זמנו, בני צירו, או בני גלגלו".⁽⁸⁾ ביאליק כבר טרד ובדק ומצא במעט באופן ממלי ורזי... "עם" איזה גורל מיוחד... "שכמעט כל חקופה וחקופה יש להן שבעה משוררים ראשיים, וכל שאר המשוררים שבחקופה זו נטפלים אליהם". לא פירש ביאליק באופן נאום מי היא פליאדת-"השבעה" הקלאסית ב"גלגל החדש" של חקופת התחייה, של חקופת-ביאליק; אבל ממנו עצמו בהודמנויות אחרות אנו מסיקים שכלל בה את עצמו ("הכוכב המרכזי") ואח משרגיחובסקי, אח שניאור ואח כהן, את שסייגברג ואח שמעונזביץ ואח שיכמן. כמובן, "יש כאלה שעומדים ברגלם האחת בחתום זה וברגלם השנייה בחתום שני, ויש כאלה שנוגעים זה בצד זה. אבל אנחנו עדים למגוון חדש, לחוכן חדש, והעיקר: לאוויר חדש".⁽⁹⁾

זהו קווי ההכחנה בין חקופת-ביאליק ובין החקופה שקדמה לה: שבחקופה הקודמת היה משורר אחד גדול, שער "סולו" ו"כלע" את כל חבריו, שטרצוף א ח ד היה להם. "אולם השירה בימינו היא מקהלה רבה צבעים ורבה אוקטאבות"; וזהו הפלא היחיד גדול של יצירה הדור!⁽¹⁰⁾

מבחינה זו ב ל ב ד אנו מוכנים ליסול מהגדרותיו של קלוזנר-קליינמן-פרישמן, ש"שירה, שמביעה למידתה ג ב ו א ת י צ ב ה ב ה כ ד ה מן "המובליציסטיקה" - אם בשם זה נקרא לאותה ההתעמקות המילוסומית בחזיונות הזמן ובקשה מתרומים לחידותיו הגדולות".⁽¹¹⁾ ובדומה לזה אסתר לומר, שאפילו השירה האישית ביותר והאונזיברטאלית ביותר של משוררינו אלו הריהי ב ע ב ט יהודית ואפילו לאומית. אם לא במבטת תחילה - הרי במניע; אם לא במניע מקורי - הרי בגילויי-הההליך; ואם לא בחוכן - הרי בצורה ובלשון, ועכ"ס - ברצון העמוק

להמגין את ההזדהות הנמשית עם המרובלימאטיקה האישית והחברתית של המשורר ה ע ב ד י . ואם נמצאה עילה להחגגדותם של אחד-העם וחבריו ל"עברים הצעירים",

הרי זהו בכל אופן המיפור הבטוח ביותר לאיחודם החקומתי והיצירתי של
מסורדים שונים כמו ביאליק ושניאור, שרשיחובסקי וכהן⁽¹²⁾ ואין צריך לומר
שפתינת המטרה הרחוקה - כ ו ל מ משרתים בנאמנות את מיפעל החתייה,
המורכב מ כל ג ו ר מ י - ה נ ג ו ד ג מ יחד .

ה ע ר ה : בהבטוח המרובות אני משחדל להציג קטעים שהוכנסו חוסף בדרך כלל
את הקומות החיים, המאורעות המעשים והרעיונות המרומזים בהם. כמו כן אני
משחדל שלא להוציא קטעים כחור משמעות ה ק ו נ ס ק ס מ שלהם, מעשה שבנקל
היה מנחית את ערכה של העבודה; אף-על-פי שאיני נמנע מ ל מ ר ש כמה וכמה
חרושים למי דעתי. מוכן מצליח טיש לבקש את רוב ההסברה הרעיונית לשירים
המצוטטים במדקים המתאימים שבשני החלקים הקודמים.
ולבסוף יוזכרו שניה גבולותיה של החקומה, המסתיימים עם שלהי מלחמת
העולם הראשונה אף-על-פי שסמך מן המסוררים שלנו עוד חוסיפו ליצור יצירות
חשובות וגדולות (מהן גדולות ביותר) בשנות העשרים.

של אחרית וראשית, של מחירה ובגידן, של זקנה ועלומים.

ואנחנו, ילידי בינים, ביודעים בלא-יודעים,
 לפני שתי הרשיות גם-יחד משתחוים ומודים;
 וחלום באמצע בין שני המבנים הללו
 כל-דבשוה לבנו החתומים אז ג ב י א שאלו;
 נביא אמת, שיגע בצנור לבנו ויבא
 ויוליך מלמעלה, מעל לראשו, כוכבו,
 ורוחו יהי המבוע לכל-החרהורים
 הכבושים בהרבה לכבוד כחלמוה לא בזורים,
 ובעוד מבטנו בחוך הערסל הקוע,
 ובעוד אנו חוצים נואשים וקטני אמנה,
 מתמהמהים על-פרשה דרכים ושואלים: אנה? -
 וינצנץ כוכבך, מורנו... (14)

"דור צננים אנחנו - לעננים נמשלנו;
 כמוהם נפרח באויר מבלי לעמוד תחיתנו;
 כמוהם ננוד מרחביה, אין מורה נגידנו,
 נצח חרים ומבקשים אשר לא נמצאה.
 ועמוסי עול-חיים, חיים עוורים ונכאים
 כמוהם נחע גם אנו לרוב כבדים ויגעים,
 כרים וזועמים לרוב נחעה.

שעה שעה - ונחיתות נכור לנו חדשים,
 רגע - ונשנה הבוץ, החואר.
 ולכל עבר ממזרים ובלא חשבון מבליט
 חוץ נשטנו, שארנו, כוחותינו הדלים -
 כמוהם נלך ונמוג ונסוער.

וממזורים אנחנו וממורדים אנחנו!
 כעננים במחקים אנו סחופים וקרועים
 חורבה חיה נשטנו, ושבריה נשואים
 עלי כנמי הרוח למופנו מרחקים.

אולם יש אשר יעיק עד בלי הכיל המשא,
ולאין חוק העצם סביב ובלב האמלה -
אז נקלל החיים, אלוהים נקללה
בשמה רעם וחזיו - כעננים בשחקים;
ובלב מורחח ונקרע כמוחם נבכה חמוריים
אשר להרוס לא נוכל חומות ביה האסורים
שבדי-ריק כל רעמים וברקים! (כהן, דור עננים) (15)

"וכיחוס אחד גדול כל העולם,
גם בני אדם יחומים;
וחוקים הם ומבקשים דרך אחת גדולה,
ו ל א ל הלבנות הומים" (שטיינברג, אנוה אה החלום).

מוטיב של ב ק ש ת - ה א ל, כמוצא מן המבוכה, מרובה בכל השירה. הכול
מודעים את משבר האמונה. כמעט הכול אף משתתפים, כמו שנראה להלן,
ב"המחתו ובקבורתו" של האלן ואם כי אין ספק, כי "בקשה-אל" זו אינו דומה
למיוס ה ד ת י, הריהי מעידה על מ ו ה ה המבוכה ושורשיה.
"והדרך מה לך? - איש כי ישאל - ענהו:
הן את אלוהי אני מבקש איהו..." (משרניחובסקי, מחור עב הענן)

"ויש אשר יהיה עם לבי ללכה
ולבקש לי אל בין האלים
להסחיר בכנסי שכינתו נשמתו,
אשר אין לח קן ואין לה מגוהה" וכו' (שטיינברג, ויש אשר יהיה עם לבי).

היחמות גדולה מל-כך עד שעולה הדעקה לאל או לאליל... לנביא ואמילו לחבר:
"אנה מוליך את יגוני? / אין לי נביא, אין לי חבר:
רק מקיר לי הבן חזק / מה הקבר, מה הקבר!" (שטיינברג, מן הקריה) (16)

"המלך מה, יחי הכלך!
אני רק לבדי, בן אדם ערירי,
המטומט בעולם הרחוק, בלי דעה לאן,

הנקלע מצמון לדיוח, ממערב למזרח
 בלי הבין מדוע ולמה,
 בלי חפץ ובלי כל מטרה.
 אני רק לבדי עוד נופץ את קיני במערב
 ומחפש אחרי היחידה, חלומי האחרון,
 שעזב קץ לבי ונע אל האש הצדוקה,
 החרשק עליה כעצב ואהמה אילמה
 ולקינו לא שב... (שמעונוביץ, מים לים).

"ואנכי לא אדע את הדרך בה אלך - לא אדע,
 והשגילים כה רבים ועקומים -
 וכאן, בחוזה הזה, עלי לבקש את ה א ב ד ה
 למצוא חלום העלומים" (קצנלסון, עוד רגע).

א י כ ט נ , מנסה להסביר את "עבודת האלילים" של חידור, מפני החלל הריק
 שנוצר עם אובדן ההכרה במציאות האל הקבירי "עוד שהנשמות חועות, ערירות ובודדות,
 לבקש לחן בצימאון את האלוהים (כבר - "אלוהים חדשים!") ובינתיים הן מתרסקות
 על "אליט קוממיס".

- - - "פרות הן לארץ
 ורחוקות וגדוהות משמיים..."
 - - -
 וחלזיות בין המאורות ונאחזים במח כל זוהר

- - -
 ונסו את כל חרבה-מקדש נעזבה
 וסאלו לגחסיבות הנעכחית
 וחנה הם שוממים ועגומים
 ובחורף התרבות אלוהים ערובים
 מוחלמים בגאון צלים. גאון ב ו ד י מ ,
 ודורכים ברצל-דממה מקדש עצמם

- - -
 אך אין מבכה את ההרס

ואין חובע עלכון אלוהים ערובים. (מיכמן, מנצחות לצנזרות). (17)

שירת "החלויים בין..." מצוייה הרבה. יסודה - "הקדש שבלב"ן קדש אישי
וקדש לאומי. במיד, הנראה לי כשיר-מפתח לאישיותו של ש י י ג ר ג , אנו
שומעים וידוי על כל הכמילות והשניות שהן מסגולות המשורר. כביכול כמילותיו
היא סימן ל ע ו ש ר , אבל באמת רק מרמז היא את המכל, כשהמשורר נאבק בין
נצירות חורשית וחשק קוסמי, בין יגון ויצירה, חלום ומחשור, מנוחה וסוד,
יצר וקדושה, תחייה ואימת-מוות; בין סגולות של עבד ושל מלך גם יחד.
לרגע נדמה כי השירה והאמנות משכיחות הכול, אולם מחבור, שמעצם -

"רק אביון אני בין אמיונים

העונג לא גיחון ביצירה

ואומר בדמיון אין קונים" (שטיינברג, מחולות, ט"ו).

"נמשי היא חצייה באומל

וחצייה כנוגה טובלה..."

כה מפחיד הליל המתגנב

כה יפה המערב המזרחי!

חלשיר על אור, או לקדם

הצללים בחזי הסוער?..." (שטיינברג, ויחי בהחלקת המערב).

המשמעות הסמלית של שיר טבע זה שקומה למדי. ולא מחזה ברורה לנו

המשמעות של הקטע הבא:

"לבנו לשמש שגורעה ולשמש

שחקל וחזהיר;

ובין יום ליום רובץ לילה עם צלליו

בהחזם מאמליה.

אם נזכה לשמש חדשה, אם לא

אל יחולל לבנו;

ישתמר יגונו הקדוש בזכרון

הכחש שבאה". (שטיינברג, השמש שקעה).

בין עבר ועתיד, בין קודש וחול, בין מזרח ומערב, בין אור וצל, בין

אמונה ובמירה, בין זעם לנחמה - נקדש הלב. על הכול מרחמה אימת "הסחר פנים"

"בהיעדר גם ההתגלות "ונמק בעגופיו אז ונלאה" - חלב - "ישם וחטא"
(הנ"ל, ובבקש לבי...).

כי "והאור האר לכוז, ורעה האור מהחיותני" (ביאליק) ו"בושש חסדו לבוא"
והאכזבה גדולה. "בושחי, אל חסד, מנפשי החרדה

מאונה אל גיל ואינה מונעת חיקונה
המצמח לגבורה ובורחח מהשה" (שטיינברג, בדלוק המבורה).

וביטוי שונה לקרע, מזווית פיוטית אחרת (אדישונה שלאחר עייטות) שאף בה
נראות היטב ה ק צ ו ו ה:

"אני אינני עבוס ואינני אזהל,
לא יקסום אותי ברק היום,
כליל לא יחרידוני פחדו חלום.
אינני גם מפני השטן
ולא אחכה גם למיאת גואל...". (קצנלסון, עם האורות ועם הצללים). (18)

2. ש י מ מ ו

שיממון כמעט כמו א ל ל י מ היא אחת מעשר המילים הראשונות בחידיונות
בכל סירת הדור. יש מן המשוררים שגמלו קם אחד של "שיממון" ויש - יוחר, אבל
אין כמדומני אחד שלא דש במוטיב זה, (זכרונה מכולם טשרניחובסקי ושניאור).
היא הצוחנה, שאין כל צורך להביא מהם, טרם לבולטים והמשכנעים ביותר; המרמזים
למניעים ולחוצאות:

"חיים בלי חוחלח ובלי אור עיניים!"
חיים בלי חוחלח" - - - (ביאליק, כוכב גידה).

"מה רב, הוי מה רב השממון
בארץ הריקה הרחבה!"

מחיל ב י א ל י ק כבר בחרג"ו ! ובסיר "זהיה כי יארכו הימים"
("מחזיונות הנביאים האחרונים") הוא מגיע לאחד משיאיו בהאצלה חזושה-כמעט-
מיסית של שיממון וחורב-גמל מחוך בעגופים טוטאליים למשיח.

"אף בין כך וכך - שממון
מטקה רנה מן הלבבות" (שטיינברג, ויש אשר יהיה; ועוד הרבה!).

ק צ ג ל ס ו ן מקדיש מעין מואימה ליריה-דמיונית שלמה ל ש י מ ן ,
המופחש בצירים ובמטמורות שונים. ("שממון"). וכן אחרים.

מן הפולמוס אנו למדים ש א ח ד - ה פ ם ראה את הסימפטום האיום הזה
כיצור הריקנות הנפשית והרוחנית. האכזבה, שבעקבותיה יאוש ושיממון מוטאלי,
הריחית מנה חלקם הוודאית של ה מ ה ט כ ז י ם בלא בסיס ובלא יסוד. איזו
אי-כונה משחררת על כל יצירת הדור, למחות בכל הנזע לשירה התחייה. (19)

"למצינו עומדת חורבנה-עם גוראה, ישנה והרוסה

ואין ירמיהו חדש לקונן את הקיצה האחרונה, האיומה...

שוא הם שירי התחייה, שוא ושקר! עדיין לא

נשמעה הדמעה הראויה ואנחנו מחכים לאותו

המקונן הגדול שישמכנה. עדיין אין לנו ירמיהו

לחורבן העם והיא צדיכה לבוא. הדמעה הזאת

חציף את כל הגלות וחיחה לקינה עולם" (ביאליק, אגרות א', קל"ח).

ואמנחנו זו שם ב י א ל י ק אף כחרוזים, בסוף שיר החוכמה והחקוה

שכתב באותה השנה (תר"ס):

"אך מאמין אנכי, כי נביא עוד נקים,

שיריד לעיני-העולם עוד דמעה,

והרעים עוד קינה להרגיז נחקים

ואחו כל-בשר עלצנה לשמעה" (לא חמח)

3. ה מ ש ו ר ר ח ג ב י א

הצימיה לנביא, הנממעה ששירים שונים, היא רק הביטוי "העצרוחני" של

המשורר. הדור הנבון זקוק לנביא בכל המקידי הקלאסיים: רואה, צופה, וחודח;

מעורר, מזהיר, זועם ומנחם!

אין לנו עניין בפולמוס הסמרוהי על הנושא: "שירה-נבואה", שהשחתו ומשחתים

בו כמעט כל החוקרים והמבקרים, מקלוגר וקומלביץ ועד סדן וקורצווייל. (20)

ענייננו הוא רק בהצגה-העצמית, שמציג ה מ ש ו ר ר א ח ע צ מ ו כנביא

בהפקידים הנ"ל. על-פי-רוב בלשון הנבואה העתיקה ובמיקצבה, אך חמיד - תוך

ביטול הסמכות האלוהית לשליחות זו. הזכרת השם היא רק מ'ס ב ע ס ג ג ו ג י ,

מחוסרת כל משמעות הכרחית-אמנותית. המשורר, הכותב בנוסח הנביא המקראי ובחיקוי

המאחוס והלסון, מאמין, כי הוא הוא נביא-הדור. ואין לו רק איבטלה-
סיגנוניה על מנת להדיר את הרושם. נביא-אמת או נביא-טקר, או נחמה (עמ"י
הרוב - דעם מתימי עד-רושם); צורה-חזיון או חזון, חלום או מראה - המסורר,
המעידי על עצמו, באמת ראה את החזון ובאמת יד-ה' הייתה בו!

משל באלים - אכן חציר העם, לא חפח, על השחיטה, דבר
אכן גם זה מוסר מלוהים, קראו לנחשים, ידעתי, בליל ערפל, ערביה,
הם מחזקרים מעפר, חוזח, לך ברח, ורובו של משא נמידוב.

משל שרניחו בסקי - מחזיונות הנביא, ("היה אלי דבר אדוני" וכו')
נמסר, מחזיונות נביאי העקר.

אף שניאור מסנה את מקור החוקף השמימי ומסרו בידי האדם עצמו,
ביטחוננו האישי וצדקתו המוחלטת, למי מיטב המסורת של האינדיבידואליזמוס.
אף ההגדרות הן שונות: "נביא עולם אנוכי", "קשה עורף אנוכי", "עז מניס אנוכי" -
(שורות-הסיכום של כל בית "משירי הנביא"). "אני" לעומת כל העולם - צודק או
חוטא! בכוח הזרוע ובדורסנות יסיף את נבואתו, שהאידיאות שלה אף הן שונות:

"אנוכי את נשמת היומי הגדולה
התועה ובוכה ואין מאזין לקולה,
ארקום בשירה נצחים כבירה,
ואומיף עליה מדמי ומוחי
ונפץ במני כל העולם בשירה -
עז מניס אנוכי!"

XXXXX

"מרחשי מלאים, כמות לא ידעתיים - - -
וארא מתחום מראה מלוהים"

באסוציאציות המזכירות את ישעיהו מרק"ו אנו שומעים את "נבואת השליחות"

של יעקב כהן:

"כי קראו קדוש, קדוש אל הצבאות!"

- - - -

ובחור דומייה-קדשי נשמע לי

כבת-קול מעליות שחקים יוצאת

וקוראה לי וקוראה לי בשמי...
 ומתאום ואני ידעתי את
 הדרך הלך אלך בה, ואח
 המעשה אשר אעשה על הארץ! וכו' (מראה אלוהים)

"וכי תעלה שלהבת האש - אני אראה
 באש עולות חמונות העמיד,
 ויד אדוני עלי חהי - וחלמתי
 חלומות אלוהים". (שמינכרג, ויש אשר יחיה).

המשורר המאמין ר י מ ו נ , מ ו ד ע את שליחותו הנבואית. בשירו
 "לא ייחמם החזון לחזנה כל יום" הוא יוצא לבקש את החזון, חניחן רק קמעא
 קמעא לראויים לו עד שנסקל "הזהב" על-ידו והוא מכריז: "אני בעל החזון!".
 ובשיר אחר:

"נחה עלי רוח חזים / קראני יה אלי צורני
 החכימני אוחיות עולם / חיה, בני, אמר לי, והנבא אורי
 (רמון, משירי הסוד).

אך מ א י המשורר זוכה לשליחות נבואית:
 "כבדה עלי דמח חצות הליל / ויד אדוני הקירחני בסער טוער
 ויהי אלי קול אלוהים: - - - (חזון חצות ליל).

האחד שאינו "מתנבא" - הוא פ ר י ש מ ו ! ...

4. ח ו כ ה ו ז ע מ

השערת ההשקפה האחד-העמיות במלומים הספרותי על מעמדו הנמשי והרוחני של
 העם (רשע למעלה, חלק ראשון) ניכרת היטב בשירי-התנוחות והאכזבה הראשונים של
 ב י א ל י ק, המסתייגת את שירתו לארץ:
 "ואני לו למשורר שחלל לבחן,
 השר את שירוחיו על לבוח ערלים.

כי מה שיר ישראל בגולה - ציץ יבש... (שירה ישראל)

השקעה אחד-העם גדלה על ביאליק ובהד לניסוח המבדיק "אורץ כי חדרב...
עם כי יחרב וכו'" אנו שומעים גם בהמשך דבר מביט על חופעות האיסוד המדינית,
משהיא נחלה באדישות העם

"ובשאוץ עם אוויל סביב אליילי המז
נחבא קול אלוהים, נבלע רעמו העז.
ובלב נבל ורע ובמלימות ורוע
יבז דבר אדוני, ימרחו לבחוק"

היחפורר המח? הידועה המח? (אכן חציר העם).
 ציורו של "איש רב מקלים" וחכמות המנהיג, שהעם עדיין לא הקים מחוכו -
 נחמיס, לדעת כסיר זה, נגד מועמדותו של הרצל במנהיג העם, לאחר
 שאחד-העם קבע את זכותו של הרצל ליהדות המקורית ולחברות העברית המסורתית.
 בהחום המבוכה של הדור, כשנוטמו האכזבות מן הציונות (אוגדה וכו') ומן
 המרדנות והמחשבות

ה"בדול החוזה מסביב וזורא מסביב החוזה
ואתם ממלס,

1990 1991 1992 1993

ואין משען עוד, ואזלה-יד, ודרך מין -
והשמים מחרישים

מגיסה החוכמה לסיאה. המסבר הוא בלתי נמצא:
ובתרופות החיה על שמנים ובמצולות מחקים
אלי קבר גידה". ("דבר")

השטעה באמרינו של אחד-העם - ובעיקר "חתימת הרוח" "עבודת בתוך חירות" וכו' -
 סקוטה ביוזר. (21)

המשורר רואה בכאב את אובדן סעודת - הכולל. האסון החמור
מכניח הקטן מעל אדמתו ושורש מחיקה ומחיק הטבע, והנה גינתה לו הזרמנות
היסטוריה שלא נוצלה, כחמה עבדותו וממסומנו:

"כי הנה במקד מדברכם, במקד בנשיאים ורוח
מירכאי הדרך נעזרו צירים ממשרים חתיה, ...
עדת עבים רווים וקלים. ששים לקראת קוויהם,
נשאי החתיה ממרחק. ורווייה לצמאים ולעורגים,

נרדם הרעם בחיקם ורשף סמזו לפניהם,
 מתהלל בין קדקדי צורים ומקמץ על-שני סלעים,
 והגיעו העבים עדיכם, והבחיק הברק בעינכם,
 ונקרר הרעם ורבז וחתם יחמוצץ על-ראשכם,
 וחל והודעזע המדבר וסלעכם יגוש החתיכם,
 וקמחם כשהאים וחרדים, מבי סגורים ומהוץ,
 נורקים מאור אל-עלטה וטבולים בשניהם כאחד,
 ומרשחם כמיכם לעבים וסןקו עיניכם אל-מסר -
 אך עבי הברכה יחלטו, כל-עמח שבאו ילכו,
 קדבו שחוק רעמם לכה וגשמייהם יוליכו אל-ארץ;
 ועמדתם גלמודים וחררים עם-קוצי המדבר ואבניו,
 ותחלה אחרונה גזבלת כמארה געוה על-שחכם,
 ושולחם אח-גמשכם למות ובזעזע חייכם חמקו -
 קראו לעבים ויטאו יגזכם אל-רחבי הימים. (קראו לנחשים).

נימה דומה אנו שומעים מפי מ ש ר ז י ח ז ב ס ק י , בשיר סבע סמבולי
 (בו גרמז המירוש גמ ע"י הביטוי "על פרטח דרכים"):
 "ישנח גשמי ברכה, והמה אינח נהניט". (מרחים לאחר קציר).

בעקבות יל"ג ופרישמן, הגיח משרגיתובסקי את יסודות חוכחתו ופירש את
 סימני מרידתו בעבר ובמסורת בשיר הסאטירי "פנטאסיה" (בליל חנוכה). קודם
 הוא מתאר את עליבותם המיטית של אחיו ואחר-כך - את נושאי-זעמו המיוחדים:
 "מה יומי כל הבין גשמחם הנכאה

באזיקי חדת ובכבלי דין כלך

על לחם ימשעו, עם נודד, עם תלך". - - -

ולאחר היאור הסתירות וההקרבה של המבטים למקץ הבאים:

"הלאלה קיוינז? עם חומס לא יבן

גוי ברזל אזיקין כל יחוש, ולאבן

בז ידו כמר הסכין והוא טאנן,

גוי יד המכהו אח יטק, יחחנן....

על אותו רקע של העיר היסנה בלילה, שומך אף כהן את זעמו על אדישות
העם לגלי החתייה ("על העיירה הנודמת"). לא מעטים הם שירי הזעם והתוכחה של
כהן, אולם אל שיאו הגיע ב"משא דור". משא של זעף ועברה, שנכתבה במשך כמה
שנים (חרע"ד - חרע"ו) ובהערות למהדורה-חיובל, משך הכשור את השומע-לבנו
לפרק ה' של המשא, שהוא "רחמים וסליחה", שמילאו את ליבו גובה המרעות ודוועות
המלחמה, שירדו על העם...

המוטיב של "אובדן שנה הכושר" חוזר אחר-כך בסירה רמז, הנכתבת אף
היא בנוסח הנבואה העתיקה ונסמכה בזעם על ראש העם האדיש לגורלו:
"אנה יולין חרפתו, אט לא יבנה
עה יכול לבנות?..."

איים הביבורים, גיבורי עם / אשר שנה דורר על ארץ-לבנו?
ואי נסק-עם ואי קול הארץ / להרעים חלל-יה על מדות עם ודורו,
להרוס ולבנות, ולא תאכל ארץ על כממהיה?²² (מחזיונות ארצי).

5. ח ר ו ע ו א ח ח י ה

שירת החתייה מלאה היסוסים וריסון-קצמי רב. לא שוחרר כל "קיסור האס"
בשירה ציון ולא הורסה אף פעם שירה זו לגובה הקול ולרום הסגב כמו שירת הזעם
והסאטירה, או כמו שירת החגובה למאורעות הזמן, שירת הקללה והנקמה.
הטרמינולוגיה הסלילית חזקה ונאף מרובה מן האיומית.
מכל מקום - הכול מצטרפים למקהל המשוררים הלחומיים "הציוניים".
והמוכיחים - הבדילו! מי סמוח יותר את שירתו לקוטב הזעם, הוא אף זה סמוח
אוחה לקוטב הניחומים והאחבה.²² ואין צריך לומר, שאין למרקים סדר
כרונולוגי מנויים. סדרי השירים הוא סדר-הנמס, סדר ההחששות וסדר החגובה,
עד שלמעמים - משולבים הם אלו באלו "כלם סדר".

"חחזקה ידי כל-אחינו המחוננים"

קמרו ארצנו באשר חס שכן

אל ימל רוחכם - עליזים מחוננים

באו שכם אחד לעזרה העם!

אם-לא את-השטחות - רק כמד יסדחם -
 רב-לכם, אחי, עמלכם לא-פוא !
 הבאים - ובניחם ושחחם ושדחם,
 עזה רב-לנו אם גמוי הקו.

בוי קו-קו אנהנו ! סקו לקו קוממו
 שממח עולם ובגו בני-קד !
 יש-יום - ומיט קד-ים יבאו ישחוממו
 לראוח מה-מעל קסן בויים, עם נדי.

ולמה, המסגרים, פעמיכם כח בוטשו ?
 העבר ישראל, האם בני מרוז ?
 הוי, כחות גמדיים, החלקמו, החקושו,
 עברו שכם אחד בחיל ועז !

אל-האמרו: קטנו - השום החבוננו
 מני אביר יעקב החולמים בקרב;
 מימי זרבל ידינו לא-כוננו
 ממעל אדירים כמחו ורב.

מי בז ליום קטנה ? הכוז למחלוצים !
 מלשו את-עמכם ואחים קשו -
 קד-גשטק מראשי ההרים מחפוצים
 קולוח אדני הקראים: עלו ! (ביאליק, ברכה עם).

שיר החייה מובהק, שיר החיית הרוח; סמלו של ח אש הרוח והחוק:

"ומדוע לא-יטע ישראל? על-מה

נצב דומם כפוף-ראש מול ההר ?

אח-מי - - -

חבקשה על ראש הר-גבו ?

הן מבקשות את משה, את-משה המה!
וכאיש אחד כל סיגות העם
ברעו מתאום מול רוח איש האלוהים
אל מול רועם הנאמן, הרם. (ביאליק, מחי מדבר האחרונים).

את השיר המפורסם "למחנדים בעם" כותב ביאליק בשביל הגליון
הראשון של "הדור" שיצא ע"י פרישמן, והחריזה - בעיקר בסוף השיר, מרמזה על כך.
מוטיב "האור" החורז כרגיל עם "דרור" משתלב כאן עם צליל "הדור", ונעשה מוטיב
ראשי בשירה-התקומה החיובית. ההשוואה בין החיים הדרור ותחיית המכבים נודעה
הרבה, והיה מסימני המריאטת של החיים עם עתיק. (וראה להלן טרק ד').
יש לציין את החזרה, כאן ובשירים אחרים, על הנאי האולה בעדר אדוני,
(בעוד שלבבי העם אום השימושה ל' -/עדרה העם).

"הוי בני המכבים!

העמידו את עמכם, הקימו הדור!

חשנו אור, חשנו אור!

אתר הוא יחנו של ביאליק המפורד האחר-העמיס אל הצננות המדיניות.
אינו מהם להלל בציונות, המבטחת הרבה ויש חשש של אכזבה ויאוש מסוכן בעקבות

ההתבדות

"בהרבה לבבכם המזונה נפסלה,
על-כן עם העדים יכרכרו יחימו,
וכת-הלצנים, בני ריק ובטלה,
עם עושים הלולים וסערה יקימו.

החראו מי ארב עם אחרי וזילת
בטמאם? זה שמה מקדשים נחרבים -
חיאוש! הוא בא - וזכה הצלה
חטאם, חרשו "צאו השובבים!"

אז ייער שביב השכם האחרון שכם,

ונאלם מקדשכם ונשכח ההמון;

ועלי-מעי מדבת לבבכם ששכם

ייליל וימחק חתול וסממן". (על לבבכם ששכם). (23)

קשה ופוגע יותר השיר הפליטוניסטי "רבי זרח", שאמיליו אחד-העם מסרב
להדפיסו ב"השלוח" (ונדפס ב"חוסמות" לשירי ביאליק):
בלבוש של אגדה מבטל זרח שיטות ישנות של חישובי קץ והבאת המשיח ומחליט כי -

"לא ! לא זה הדרך, רבי

יוסף דילה רינה !

ישר אל הקיסר אלך ! -

מהרי, אחתי הגה

מבטי לי מליחי, חפילי,

הבי את המלך

ובחרמילי שימי לחם -

אלך הקיסר אלך !

ורבי זרח המייצג במליטון הזה את הרצל, ממשיך להתלהב ומנסח את חזונו
שיגיע "ישר אל המלך" ובוודאי המלך יתרשט ממענותיו ויטמיר את אויביו. רבי זרח
יצא בריצה לדרכו וסומן:

"איפה געלט ? אנה בא ? אין

איש בעיר ידע -

אך השמעה עברו רבי

זרח והחגע.

ובעיר הקרובה הובא

אל החקש הלך,

נמצא מוטל בעינים,

קראו "אל המלך". (24)

את חרומתו למעמד הציוני הגדול בבאזל שר ביאליק בשיר אחר. הוא מעלה
על גס את מנהיגי העם ומבטיח להם זכרון נצח, אבל אף בו יש מן הספקנות,
בחיבה "שמאל דוחה וימין מקרבת" ומן הזהירות של מורהו אחד-העם.⁽²⁵⁾ הציונות
רק מצמיחה בינתיים על הצרות, אבל עדיין אינה פוחדת שום דבר למעשהו

"מכנות הארץ לא זמירות הכאתם -

כי קינח נושנות החדשות לבקרים...

אם מידה אין עמנו - עוד חי גואלנו,
וקמה ובאה השעה הגדולה. ("מקראי ציון")⁽²⁵⁾

שירים לאומיים, שירי תחייה, שבוהב ש ש ר נ י ה ו ב ס ק י , רובם
המימיים, ליריים בתערוכה של אידיאליים "מערביים", שהם צריכים להשתקף בתרבותנו
החדשה; מעט רמזים סוציאליסטיים והרבה חנוטה בנין וכיבוש. השון חולך ועולה
משנה לשנה בגבולות תקומתנו, "המנחות-כינור" "לאני מאמין" ו"על קבריי",
ל"שיר ערש", "לכל דכאין", "חיים חדשים", וכו' עד "שאו נס ציונה" ועד המרקים
הלאומיים שבאידיאליות השונות, וגבור בשיאי "מנגינה לי". ובין השירים - הפסקות
ארוכות של יצירה כללית ושאיפת-רוח במרחבי-נושאים אנושיים אישיים.
ב"מנחות כינור" החנוכה הלאומית (תיבת ציון) היא האלטרנאטיבה היחידה
לאובדן האומה. ציונות מוקדמת זו נשמעת אף ב"חיים חדשים".
ש י ר י ע ר ש "מנוצלים" היטב, כרגיל, לשם החדרת רעיונות גדולים,
אנושיים ולאומיים באמצעים פיוטיים פשוטים ונאיביים, כיאות. זוהי צורה מקובלת
ואף טרגי-חובסקי נזקק לה באחד משיריו הלאומיים, הנפוצים אף במנגינות-עם.
כבר רוח-הקונגרס הציוני באוויר, והאופטימיות גדולה. אולם, א י ן טרגי-חובסקי
נזקק "לעזרה אדונית" אף לא "לרוח האומה" כדי לכבוש את הארץ בכוח הדרוש:
"יחור מזרח, כנפי רננים / יצאנו וירננו
יחור שחר ומקדם / יעל גם שמונו.

- - - -

על הירדן ובשרון / עם ערביים חונים
לנו זאת הארץ ההיה / גם אחת כבושים
זיום יקומו נושאי דבל / אל תמעלה מעל
אל כלי זינך בגיבורים / כי שמשנו יעל" (שיר ערש).
המוסיבים של מילוסומיית גולה ובאולה משחרשים בקיר נעים ופשוט זה.

ומחור השיר "כל דכאין..." - הנחמה לדור גבור:

"אם עיים מקדשך על מצבתו ואדניו

ואם בלה כבוד-אל, וגעלו ענניו,

ונשאה הרוח תקוונך כמוך -

משחור עליך טל מחיה ועדניו.

ורמא לך, אחי, - חזק ואמץ!"

יותר מכל - צמוד מושב החייה למושב האדמה והעבודה.

ואחר-כך - גם השיר "מעמי משיח", שיר חייה וצימיה לבאולה.

מרוכזים הם שיריו הלאומיים - הציוריים במקומה הנדונה. בדומה לביאליק נזקק
אף כהן לשם אדוני, כשהוא מעתיק את שיריו מן העולם ומקצמו לארץ-ישראל.
אין כהן מקבל את הזהרה אחד-העם ממני ה א ש ל י ו ת של הציגות המדיניות.
כשטבעה המבוקה עד ללא-נשוא אין אז מנאי להכנות רבות ולחוללה ממושכה:

"ובחציק גבע שבה לה עד כלות-נשמה

יש חוצת חצונה כה להתז את הנגע

בחוזק-יד! או אז חשוע הענייהן

אני ח א ה אושר - לו גם אושר רגע!

יהי אור - יהי אור - ולו גם אור רמיה!..." (בה הגלות)

וכמו שעוד נראה לחלן, כהן הוא מראשי האקטיביסטים בין מוחרי בקיית
הגולה. שנאת-הגלות היא מוחלטת בלבו, והוא נאלץ לערוף ולחיתוך מן העם-העבד
בין חיוך לחיוך:

"מה יבך עם חוסי-לב? יאנח עם אווילי?

הגלות לא רק עונש, כי גם עוון מלילי! -

ואני מאז שסייתי מעדת הגולה

ובטרים יד החיים תהיה בי חבדולה

ואזננה, עד לא באה עדי, את הקינה..." (שם, שם)

והריהו עוזב את העם וחוזר אצלו, כמו שיפנה הלוח ושום כלמי מלוהיו:
"עחה שבחי אל מלוהי / אלוהים, אשר אדע ולא אדעהו".

היסוסים בהחללת-הדרך אל העם ואל הארץ אנו מוצאים גם אצל מ י כ מ ן ,
ש ס י י נ ב ר ג , ש מ ע ו נ ו ב י ן , ו מ ר י ש מ ן .

בסיום שירו הידוע "משיח" חולח מ י ש מ ן את אמירות הבאולה

ב ר א ו ן ה ד ו ר ובהכשרתו לתחייה. משמע - שעדיין אין הוא רואה את השעה
הבשרה. עממחו כלמי הציגות מאשרת את הדבר. לעניין "השעה הכשרה" הריהו עדיין
בדעת יל"ג, ולעניין "הנמש הכשרה" הריהו בדעת אחד-העם:

"... עד יקום דור חדש / דור אשר יבין גאולה,
דור אשר יחשוף להיות גבאל / ואשר יבין נששו להיות גבאל;
אז תקום גם אחת לגורלך וגבאלה / אז תקום גם אחת לגורלך וגבאלה!"

עוד בשירו הראשון קובע ש י כ מ ן עמדה של "מסקיף נזיטראלי" כלמי המולמוס
הציוני והמערותי, אלא שהמער מרוך במאמץ נפשי גדול:
"אמרתיו אחיצבה מרחוק / ואראה מה יהיו חלומותם
מה לי ולנצחונם? מה חסר / אני בהכחז הקוותם?
אך נשאה מלחמה, ולבבי / הוא הלך עמהם - ואחוב
לא חגי עמהם, ובנפלים / לא כאבי כאבתי מרחוק." (אמרתיו אחיצבה מרחוק).

שנה לאחר מכן (1902), עדיין הוא עובד מן הצד מהסס, ואמונתו קטנה,
אלא שכבר "נמצע":

"לא חלמתי החלום. לא הנפתי הדגל.
אך גם בי טבע חץ. אף כמוהם נמצעתי.
לא אנוכי אמרתי הקרב, לא אנוכי
חלמתי החלום, אך מתרוננו ידעתי.

הוי, אח כושל! כל מרידות מתרוננו אדעה;
עוד לא אורג השיר - וכבר קינה צללה,
עוד לא רוקם החלום - וכבר קוריו נחקר.
עוד לא חלף אחוק-גיל - וכבר דמעה גדלה."

ש י י ז ב ר ג בפואימה "מסע אבשלום" מתלכד עד שהוא מגיע לארץ החלומות.
מוצא שעדיין אינו מוכן לקליטה ומאסער לעזוב אוהה. כך ש מ ע ז ו ב י ן
בפואימה "בקרן זווית", שהיא לאומית וציונית, ריזיית אהבה לאדמה ולטבע
("היו לי ברזכים שדות מכורה"), מראה סימני-נרצוד לכאן ולכאן. מרגיש את עצמו
זר ונכרי בין אחיו עם. עדיין חרירר לא הושב. וקיווייתי "אולי... אולי...
אולי...". אבל - עוד לא נקלט זהוה עודם מחוץ צער את הארץ האהובה והמשכרת.
הארץ עדיין אינה מספקת את מידת החוסס שעליה חלם המשורר/כל חייו, לפיכך הוא

נשוב לעולם אחד, גילוי המזהיר: מ ו ל ד ת ה ד ס מ ה , עולם בלא גבולות
ובלא חומים. חופש גמור, פתרון - ל כ ל . נסיגה לחומי הניהיליזם
האקזיסטנציאליסטי. (האני והאני - "משא דממה" - ברמחו הפיוסיה ובעמקות
המילוסופית - סל ש נ י א ו ר).

שמענוביץ - במסין לסוזה את חוטי-החייח; מביט בכל הכאב והמאחוס על
הפרעות במרוקו ("גאולה" - הרע"ב) ועל מותם הקדוש של יהודי רוסיה במלחמה
העולם ("מוקעים"), עד בחוגה ובאהבה את "שיר הלוי" - ומרחק את חוליותיו
לשרשרת חזקה, שחידה להעבירו כמסורר ציוני מובהק לארץ-ישראל, להחנחל בה.
בכל אופן, רעיון זה של הכשרה-מוקדמת בלב וברוח, קודם ההיקלמות בארץ-ישראל, גשחל
הזרע על-ידי יל"ג ואחד-העם.

שירי החייה-לאומית וציונית אנו קוראים אצל ק צ ג ל ס ו ן : הנחומים,
הגבור בלב, בסוכה, הפרעות החיילו, שבה, מולדה ועוד.

ומציגה אחרת עולה קולו של ציוני מובהק הקוצה את יעודו "X"
"מקונן עם הדמעות הנגי... / מסורר ים הדמעות הנגי..."
(ממאי, שלחיני, אמיי...)
אמונתו בחייה ובמלחמה נואשת עד לפצחון - היא מוחלטת ומובעת כמעט
באופן פרימיטיבי:
"אני מאמין, מאמין - בחייה !" "אני מאמין"

"עוד יכון בציון חוכה וקל !
עוד יעור דור גבור בישראל !" (הנ"ל, "המנורה").

פרק ב' - השאיפה למרחב

1. שירה יהדות ושיירה אנושית

קשה לצטט משירה-התקופה על גושי האדם והוודיות, מחיי העם ומחיי בן-העם, בעיר ובעיירה, במושב ובמחנה, אדוקים וחוששיים, בימי חג ושבת ובימות החול; מחיי העבר או מחיי ההווה; בחום או בלעג, בתובנה או בשטחיות... הריהי מצוייה הרבה מעל כל המעוררים, מי יותר ומי פחות. כולם נוסאים-יהדות, שהיו עוברים אף את ביקורתו הקמנדית של אחד-העם עצמו...

החייחיות ישירה אל הנושא כחלק ממפויי המולמות המעוררי - כמעט שאינה מצוייה. אבל יש ביסודי לנושא על דרך השלילה: בהחייחיותם של מעוררים אחדים כלפי חגיגת המהלך-החדש "הצעירים". כמו-כן - בהטפה מכוונת של "הצעירים" ליצירה אנושית-כללית ולחריגה ממסגרות-צרות של היהדות בלבד. מאות שירים והרבה קבצים עוסקים ב"בעיות האדם" בלא זיקה כלשהי אל היהדות.

"אז אשוב מדרך אחרי צללי חוהו

ובלכס, הקלים, אהבה

שם אבכה, ואשקט ושם גם חנחומות

אינקה משד האגדה.

- - -

אגדה לכבוד אקחה -

בה אבך ענוה עמי, בה אשיר חנחומות -

אגבן - ויתחי לי הרוחה.

אז ראש עמי חזו מה-אגיה, מה-כביר,

שיא החגו ועדו בחקיקים,

אבינח אחריתו כי עס-זו חועלת

עוד ישר ויוכל ענקים." (ביאליק, אל האגדה)

כבר קראנו את שירו-המנונו היהודי-אנושי של ס ר ג י ח ו ב ס ק י
 "אני מאמין", והרי מבחינה פיוטית זו רק דוגמה - כמעט - בוסר של מה שעחיד
 המשורר לשיר לנו על החומאניזם האירומי ועל באולח האדם והיהודי, עד... עד
 שאשליהו מהנמטה אל מול מציאות רוחנית ומיטית איומה. רוב שירתו - הראשונה
 על כל פנים - הריהי שירה חושטית מזיקה יהדותית. נושאים רבים מגלים לפנינו
 מיבוון גדול של שירה כללית לסוגיה ולצורותיה. ושירתו היהודית, אף היא ברובה -
 ארובה ומחוכה בהוך השירה הכללית. (28)

כנגד כל שיר אנושי-כללי גדול של ס ר ג י ח ו ב ס ק י אשר להציג שיר יהודי
 גדול ורב-עוצמה. במידה מסוימת אפשר לומר כי שניאור הוא "המזרחי" ביותר
 במשוררים מבחינת חודעה אומיו ומנייה-רגשותיו.

"למזרח יצק לבי. לשמש חכלה נמשי

כל פיוה-קורי מחוחים לקראת זרח" (מבנינות ישראל)

ועוד הרבה מאוד סומיע המונח-המושג "מזרח", מלא-אטריבוטים אידיולוגיים,

בשירתו. הזעם, שהגיע לשיאו בסוף העשור הראשון, מתחלף ברחמים ולחבנה.

לנחמה ולהתקרבות - בפרוס מלחמת-העולם ובעיצומה. ההודעה ה ע ב ר י ה של
 שניאור שוכרת אוחו חמיד מניחוק מוחלט, אמילו בשיריו הכלליים. (29)

"ימי הביניים מחקרבים" הוא החמודדות-איחגיס בין שחיחות-עולם ובין גאווה-

לאומית, שבסופה - בתנאי של וויחור על "מות-קדושים" - מנצחת השגיייה. אף לא

חסרים מואימות "יהודיות", שירי שבה ומועד, זמירות, סולקלור, חטידיים "ומחנבדיים",

שבולת כותרתם - המואימה הנוסטאלגית "וויילנה".

"מעבר לסמבטיון" הוא דוגמה של שיר לאומי-יהודי על רקע של האגדה העתיקה.

כ ה ן מצייר מעין "אומותיה-ריטרוסמקטיביה" של חמרינה היעודה וכל חכונותיה

החיוביות. יחט אידיאלי של הגולה לציון חוך איפיייה ונכונות מ ה מ ד ה

לבאולח. שילוב וארמוני של חורה ועבודה, חסד וצדק, חושש הפרט ואחדות האומה;

ההכת ציון אמייה. נכונות אמיצה לקרב ולהקרבה עם הקווה לשלום ואמונה בגאולח,

אם בדרך השמיים ואם בכוחות עצמם.

את השלמות ואת התאומות המלאה דורש חמיד, וככל דבר - ס ר י ש מ ן .

סוגא את החצאין ואת החלקים. רוצה רק שלמות ! גדולה ! כולות !

"הסערה חמצתי, אך לא את הרעם -

שובב כל מחצה הנני !

את שמט לא לי שחק המעם,

גם אתה, ירח, מנעני.

- - - -

אם לא האהבה הגדולה גורלי,

לא אחפץ גם האהבים". (עלים)

ובפליטון: "ארץ ישראל"

"תלוי ב י ן ארץ ו ב י ן השמים -

שנאתי כל מחצה ואמצע !

רק שלמות, רק שלמות בקסתי, ואותה

כאוויר כודאי לא תמצא".

ב י א ל י ק הוא ראשון החוזרים מן "המערב הפרוע". כמובן שחזרה זו

היא בעצם פ י ק ט י ב י ח , שהרי אף פעם לא יצא ביאליק ברוחו השלמה אל

המערב !

- - - -

"להתזכרו כמוני היום את הימים כלו ?

הלבנים יצאוכם הנכם נעצבים ?

שב הנני עתה מעמק הזכור,

נעלמתי להגיד לכם כי גברו המכים,

נלחמנו כגבורים, אך הוכינו אחר -

ואני יחוס נדח. עולל ספוחיכם

אומלל, בוש ומנוצח שב שנים עדיכם.

- - - -

החל קנך משולח, בוזליך נעו נבו,

נבדו כצל כולם בין הקצים הגבוהים.

רבים אל ראשי הצורים נוסו

ובשדות אחרים עוד רבים חושים;

חימומו מוח ישרים ? או יצאו מנוחה

בתיי הנבלים ולעד ישכחוך ?

— — — — —
אמנם יכול לי אזיבי, כלי ריק הצנני -

אך הצלתי אלוהי - ואלוהים הצילני !

— — — — —
מי לי שם ? מה לי שם ? אשובה למנוחתי.

גם אלוהים אמח בעקרי לא אעולל,

לא אמכור בכורתי בנזיר קדשים

בהרועה השקר קולי לא יתבולל,

מהיות כפיר בין כמירים אימחה עם כבשים

לא חוננתי במחלפות ובאפרנים

כל כוחי לאלוהים, ואלוהים - חיים !

— — — — —
ה' על ימיני ! הוא יחצוב רהב,

וכרוח אל צבאות אנבר חיילים.

ראיתי הכמירים בחלחלי הזהב

שנפלו על הדרי הצבאים חללים" (על-סף בית-המדרש)

תחיות האומה והצלח הרבותה קודמות להרחבת הגויין:

"וברמאי את מקדש יי ההרוס -

ארחיבה יריעותיו ואקדע לו חלונני

והדף האור חסכת צילו הפרוש

ובעלות הענן ירד כבוד אדוני". (שם, שם)

אין ב י א ל י ק רחוק מן המטבע המקובל על "הכנסת ישימותו של יפת

באהלי שם" והוא יודע להעריך היטב את שירת הדור בשביל תרבות ישראל בעתיד. (30)

כמו-כן אין הוא זר לחשקתה המקובלת על שמש ההשכלה ואור המערב:

"כולם נשא הרוח, כולם מחף האור,

שירה חדשה את בוקר חיייהם הרננים;

— — — — —
כולם נשא הרוח, כולם נרחו לחם" (לבדי)

אלא שיוצק הוא אח מסקנות הטיסה המהוסמנת הזאת בשביל הנסחפים ואת המסקנות המראגית שיש לדבר בשביל עצמו ובשביל בית-המדרש ושכינת-אל. אף אין ביאליק נאיבי או פאנאטי כדי התקלמות מן הגורמים האמיתיים לבריחה המונית זו של הדור ממולדתו הרוחנית, ליציאת הבנים, לדילדול הכשרונות ולירידת הרוח. הרי השיר "אכן גם זה מוסר אלוהים" - והלקח האכזר ביותר שבו.

- - - "ואשר יגדל מבניכם גשר ועשה כגף -

סקנו תלחוחו לנצח,

וגם כי ימריא, צמא שם ואריר, במרום -

לא אליכם המאורות יוריד;

וכי יבקע עב מכנאיו ימלש נחייב לקרן -

לא עליכם הקרן הצנח;

הרחק מכם על ראש צורים יצריח

והד קולו לא-יגיע עדיכם.

ככה תשכלו את חמודיכם אחד אחד

ונשארם ערירים.

ונאסף חוד ממעונכם, ואהלכם ירוש

והיה לזקקה ולשממון" וכו'.

מוטיב זה כבר נודע בספרותנו כעשרים שנה קודם לכן⁽³¹⁾. ואשר זהו

העונש הנורא ביותר של הגלות!

אי-אפשר שלא לשמוע כאן תלונת-רמז גם לציטוטו של אחד-העם והד לטענות

של "הצעירים" כלפינו; כמו שהטתה-גלוייה נגד הדתיים הרשמיים.

בשירו היהודי החשוב של ש ג י א ר "בין החומות", אנו רואים חמונה

חייה וסמלית של מוטיב זה, אמנם מזווית ראייה, שהיא מיוחדת לאופיו ולסיגנונו

של שניאור. "נקמה גלות שמלה" קורא שניאור לחודקה זו, כ"שבני החומה" מאלצים

אותו, את זה שחטא בזקימות קומה ובראש מורס, לכופ את ראשו ולזחול בעד חור-

בן-שער;

"איך אצא למרחקים / וראשי גא וזקוף?"

יבא בזחילה - הן יסגוד לבעל, האליל המוצב בראש השער; ינעץ ראשו תיחיר

לצריחים ולמזוזות או יצליח לבצת בדרך גם בלא כריעה-ברך -

"מה תביא למרחקים ? - / לב נמק, קומה שבורה..."

לא קשה לחזר מה מחרש בלב בעירינו כשניחנה להם אולטרנאטיבה כזו !

מסוררי המערב הם גם מסוררי המזרח, ולאן דווקא לפי סדר זמנים
כרונולוגי מובהק, כשחקירותיו של ש י י ג ר ג מתגברת ללכת לציון הריהו
מסמל את הכול במדעג הפולמוסי "מזרח":
"הלא הוא חלוס הטלאים"
מלא כל גיל ופאר וחמודות
אשר קורא לזו "המזרח". (מסע אבשלום, ב').

מסורר אחר, ש"המזרח" הוא דומינאנטי בשיריו - הריהו ק צ ג ל ס ו ן .
בשיריו החשוב, הבתיר והרענן "מולדת" - "המזרח" הוא סמל וטיסמה, והוא מעלה
אמונה עזה בציון וקשר נאשי עמוק גם בלא ראייתה כמשו
"הן כך, הן כך ! ואה חשבה:
כוודאי הסעה, אחי !
ובמערב מושר אחליף את מזרחי,
אל דרום אט, לצפון רץ וקומא...

את מוצאה יומי גם באלה -
גם אני בת מוצא יומי !
אך למה זה בדבריך כך על נומי
חזכירי לי את ימיים של ה ל ל ו ? ...

2. ה ר ח ב ה ו צ י מ צ ו מ

את רחשי הלב על מרחב ברוח וביצירה הביעו המסוררים השונים בסימליות
הנדודים ובמטאמורפיקה מעולם הטבע: מרחבי ערבה, מרחקי יבשה וים, גובהי הרים
וחיקף-מדבר. שאיפה-המריצה למרחבים מתבטאת ביחס אל הרוח וביחס אל האדם.

"מה תשאף נפשי לשיר, ובטירה
לשמיך הד קול כל היקום אחי !
הן כנור לי ! אקומה ואעירה

סיד כל יאזר ברוח פרוני !

מה האף נמשי לנסוק, ובנשיקה

כל מזור לגהות מכל איש, כל עם" (כהן, שאימות)

"מנו מרחב לי ! מנו מרחב לי..."

מה צר לי, צר לי כאור, במשדיון צב...

האוויר מתבקש...

"מנו מרחב לי - לאנחותי הנבלאות,

מנו מרחב לי - ומחצית עיני דמעות

על כל חזית הנדחים.

על כל השתילים, כל הפרחים

הנובלים באש הדור,

באין די אור, אין די אור...

באש הדור - באש הדור - - - (הנ"ל, על האי שופרת דבלי).

"ואנכי חי בכל היקום טכיותי

וכל היקום חי ומורח בי" (הנ"ל, במרחביה).

וכן רוב ועיקר השיר "צוקני" (להלן, פרק ו').

בשירו "עם קריאת הזכרון" - מנו חזית כיתר עם * כ * מ * אה חזית

ההחלבות להשכלה המקרה, לגילויי האור הגנוז במסדות העולמית.

ויש * ל * כ * מ * ציור אליגורי, המסמך יפה עם החממה המולמט

המסדות-הרוחני של הדור על יסוד הדורות הקודמים. קודם - ג * ל * ל *

המסודות במסעם המבורחת במגנינתם. עד שבא מאור דמשי "עליל אחד במחנה

והוא גדול מהבריו" המולק את כל הבריו בשאון של קרב. אחרי-כך - החממות

פראית של כולם למרחב ומלחמת-יאות זה בזה. החוצה היא דממה מרומ וריקנות

מצלילים, עד שנשמע "מסעקי המיכל החזקים - בקולות החזשים..." באים זה

אחר זה, כשהם עדיין גמורים וברורים, והם מתלכדים לריגה אחת, נקולה וברוקה

סידור נחמה:

"ועלתה לאימה הסירה, סירה ספקים הסחורה

רבה האמונה ובידול הצער גם יחד

אשר גם גללים גם נבחרה נטורים בא, יעלו ונברו...

- - - - -

לא נודע כאין הם בנים ולחן נבמה מניהם,

אך בדולה בארץ למניהם והם הולכים קרימה,

מרחק למרחק..." (פיכמן, "במבניה").

וכרתי להטות להמליח עם חיתורו המרדאי של ביאליק, בעבור קשרים סנה,

באל-אביב, אם שלבי ההחמחות של ספרותנו החדשה. (53)

על סידור היהודים והאנושים של שמעוניץ (54) **ועל הערכיות של הריסמן** (55)

קוד נקרה בהקשרים אחרים.

D E N I S W E B B O N A R D I

מימחר היום, מודיעים ב ל ב ד , יכול לקר את סילובי היחסים
וההקפות בנושם הראשי של המלחמה. "ידיעות ואנושיות" צריכה להעניק טענה
ומחלוקה.

(א) שירה "היחידות" ששופרים הכפריים - בתקומתו - הוא ל א ז ב י
וידקטי (במובן רחב ביותר) ששופרים ל ד ה י ה , שהם המקס, ו ל ח י ל ז ב י ה ,
שהם הרוב. השירה הלחמית-המית - אופיית השיר הוא ה ב ד ה י - א ז ב י ב י ב י .
במובן של הסתם ואילו השירה הלחמית-המית, היא גם אישית (ובמידה
הלחמית הזה - הריהי נוסח להקטנות לחומניות ריזיות-סמיות) וגם חברתית
(נוסח להקטנות חובליות-מסביות).

[illegible]

אידיולוגיה אינדיבידואליסטית ממש, במילוסומיה, במינוך ובמסחר ים רק
מסמטיריחגו. עמ"י הרוב ים קביעה קו ב ד ו ת, רחמים ל מ ג י ק י ט
ומיאורים של ה ו ג ו ת - של קרבי-היחיד ושל דגנת-המסמט.
המבט הממוק הוא בדרך-כלל - ג ד י ד ו ת קצת המורד ממשי להגות ויציורה,
והרבה יותר - בחלונה ובמחנה על המערה גיבורית מאכזבת. רוב האינדיבידואליסטים
מסיריחגו מקורד המשיה במלילה ובמרידה, במשיה ובמשיגה והגות-קצמית.
ביסויים להגות-הממוק, בוד והמוריד במחנה ובמשיג - גזעיים בעיקר מסמטים
של אכזה לאומית דווקא על רקע של החמייה הלאומית, ו ל א מסמטים של
מילוסומיה אנטי-חלמית. במורידה החלמית של המורד חטים הכול ומורידים הרוב

שבאולם העט קודמת לבחולת הערס, אלא שבסערת המרידה המחלטים הדברים לקימים
קריבות ודאגה הערס - קולת ברעא. מרס זה אינו דווקא היהודי המיד. הדאגה
לברותיו של היהודי היחיד, היהודי איש-העם, הככול והסובל - מועטת מאוד גם
במירה האיטיות העונה של כחוריי הדור, ודווקא אצל הילק -
היא מבויה ביוחד. (57)

"... לקראת אור החיים בדתם אברינו הדור
וכל אהד אהד עם נר האלוהים שבלבנו
יבא בזמן בין השעות לבקש את כוכבו" (ביאליק, לאחר-העם).

זוהי כמעט תחנת היסוד. ובספרות אחרות, ברמת-אפודיזמים
"ריב לאדם עם החיים / איש איש רב לבדו ריבון;
בנאון בשלון - / איש לבדו ולבתיבו" (שטיינברג, מסע אמשלות)

פרישמן הוא ללא ספק המעורר-האידיולוג הראשון של האינדיבידואליזם
במסגרת הנשיאניזם. כל יסוד הוא כמד וגקי לעצמו, מוסר הוא ל"ברחמ" במסל
הבריחה.

"ורק אם יחברו הנשיים רק משהם למקמים
הם המורא במקים, זה ציין-על-קלי המורא
ככה אחד אחד לבדו טוב כל יצור
אחד יצור ברחמא,
ורק בהיווער נשיים, יצור עם יצור יחיד
והייתה נשואה נוראה.

הוי ברחמא, מה עינה"

ולעומ

זה האינדיבידואליזם המובחני הכנים לשירחנו ונחמח - שני אורי :

"קוד אמשול כבוגי והחכים

וחלע לרגלי החזות;

ואולם בין לילה הכחתי

ואקוס על מדי חיות

הנבחר: אני ציר-העולם

החיים יסבו עליך -

ואני חמיד בודד ונבחר

ואני לא למענם אני חי

- - - -

רק קליטה, רק קליטה מסביבך

מחזק עד סוף עד אל

ואנוכי למדי הנרעין

מסור ונשכח באל. (סביחור, הנבחר).

באותה רוח שר יס מ ק ו ג ב * ק קל החוסה האנוצנמריה ורנס

הקליטות:

"אנוכי במרכז המעגל / נסוע קו בודד, קריי, "

במחלי המעגל אחלם / בסובבי חמיד על צירי.

ורבים הם קווים כמזוי / במרכז המעגל נסועים,

גם הנה יסובו על צירם / אך קמנים הם מיני נדוקים.

במחלי המעגל לא יגעו / כי גרועים הם כולם וקטנים

אנוכי אחלם במחלים / והם יסובו שאנוכים...

הרי אילו דקירות וחבקות-נפש, בשירה ומעבר לה, שכונות יוצא

א ה ד - ה ע ס , לאהוד מנחה את "האנוכי הנדול", בילויי בימחור מוסר

ושחצני.

"איש הרוח" ב"מחירי הנדול" של י א ו ד מטיק דיעות

"האדם הקליין":

"ורוחות אין מספר משכנות וכלות לחל

בגלל רוח אחד בדרם

ומי הוא ה א ו ד ביניהם ?

ואם ידעתי - מדוע זה אמבול על הינם ? "

אף מלוחים האחד והיחיד בולד נקמו של דוח-בראשית זו. כן נקמה לעלוחים,
 כשהול לעול להכלית והחלים עם הקבורה של חוסר-קצנה לשלוח זו.
 חובת היוצרים, אחסי חרות, בחצי דוח-בראשית, למנוע בזבז של הגדולות
 והנצורות על המון סטומתם. חובתם -
 "להסחיר כל יקר ונמלה הנבלה למחירים" - ולא לבלות להמונים בלתי-
 ראויים, עד שיחפורו לעקוב ולחפש את היופי, ולהקריבו בראוי. ואם לא
 יחפורו -

"...יוותר העולם למקמים וסובים וקרים

והייתם לבורחים המלוכה I ... "

יש "שעה רמיון" להציגור הבורד, בה הוא סביר בקיומו של עולם חריבים,
 אלא שהוא מלא השדוה בלתי-זו

"ומעבר לעולמי יש עולם עוד אחד

המדינו והחשוד בו ואחכתינו במחל -

הוא עולם חריבים. יש קדומה וסומתה

וסירה ובכי מעורבים גם יחד.

וכי אכרת אל סאנו סבדיה סדומים איומה,

ונחשמו לי קרבי כל נמס ומקי כל הנמלה

ודראון - יסוד כל המארה - לעיני יתגלה...

...ואראה את גבלי השמן הנקטי צדיקים

ובעיני החמימים באוצרה הקדומה כבדיקים

- - - -

הן אחד סאנינו מה חולה... העולם הגא, או סובי ? (שניאור, שעה רמיון)

בצירו "אנוכי מה", המחוב קל-מי גופנה "שירי והסמך", שסמטידים כ ל

מאדרינו את עצמם בחייהם (כבראח - גם מחוך מחוסת-מיצוי "לנצח" המביק להם),

מאמין ס ט י נ ב ר ג, כי "הם החלום" של היצירה - מהחשבו ורעיונותיו -

ייסאד ויומץ קל-ידי העם גם אחרי שחיטתה השטה העברית. וכפייסכה גם שמו וגם

מהחשבו - יקברו אותם בקברות בני המלכים והחלים, שאף הם סומס להישבח - כמו

מקחיד להישבח גם זכרון העם והגרים. נמאס שטירה-היחיד יש לה חיים עצמיים לא

מהחש מחיי העם, והואגה לסעוד הרעיוני של היחיד - קודמתה.

"נגינות גנוזות יש - בקדשי העלמות

במקדשי לבבי הן החומות...

חבל כי אוזן זר עד עולם לא תשמען !

מה טוב, כי אין לזר כל חלק בהן !... (כחן, נגינות גנוזות).

ודומה למוטיב זה ומעמיק את מובנו, בחוסמה המברה, שאין השיר עניין

לדיאקטיקה:

"לא אחפץ, כי איש זר יתערב בחלומותי,

את זמר לבי אחפץ פיר ערירי;

בלבי אברא לי אף קבור בו אקבורה

את הד רגשותי זה, את רעמות שיר!

יקר לי השיר עת חוסם הוא בנפשי,

וממלאה רוממות ובדידות-רד וצהרה;

ובהתפרצו שובב, חי, וחרישי לבוח זרים -

הוא מה, כבר מה בשבילי והיה לי לזרא." (שניאור, לא אחפץ...)

שלא כמחוס, אף ב י א ל י ק יודע את ערכו המכריע של שיר היחיד:

"שמש אחת במרום ושיר יחיד ללב / ואין שני" (נסוף נטפה)

"לי אין עולם אלא אחד - / הוא העולם שבלבבי" (ים היממה מולט סודות)

אבל חוץ הכרה עמוקה של מ ה ו ח ו י י ע ו ד ו אין הוא שולל את שירו

מן הציבור ואין הוא מסחיר אותו מן הכלל. לחימר, ביאליק יודע את הכוח החינוכי

הטמון בשירי היחיד, ואשר - ב ע י ק ר בהם - בשביל קירוב הלכבות, שמירה

האחדות של האומה ומיצוי תרומת היחיד לחחיית הכלל.⁽³⁸⁾

"לא זכיתי במור מן החפץ / אף לא בא לי בירושה מאבי,

כי מסלעי ואורי ניקרחיו / וחצבתיו מלבבי.

ניצוץ אחד בצור לבי מסתחר / ניצוץ קטן - אך כולו שלי הוא

לא שאילתיו מאיש, לה גנבתיו / כי ממני ובי הוא.

ותחת חטא צרתי הגדולות / כי יתמוצץ לבבי, צור עוזי,
זה הניצוץ עץ, ניהו אל עיני / ומעיני - לחרוץ

ומחרוץ יתמלט ללבכם / ובאזר אשכם הצחיו, יהעלם
ואנכי בחלבי ובדמי / את הבערה אשלם". (לא זכיתי באור). (39)

2. ציבור אסוס וכפוי סובה

החלום והסיר הם רק ליחיד, אומר ס ש ר נ י ח ו ב ס ק י בשירו
הרעיוני "השתכחות". אין הד לשירחו "אין קול ואין קשב". החמון הוא חסר-דעת
וכפוי-סובה. העם שוגא את נביאיו ומוקיע אותם כ"נמס זר":

"בוזם ולעגם לי, ידו אבן גם בי,

יחרפני ישטמני החמון !

הן גורלי מה רב, מיני גורל העם,

שטוני האוה, עבדים לממון.

הלחם, עבדי רב, את החלהבות הקרב

ניתן לבין ולשגות בחלוטות ?

מה לתם סערות עז, משאוח נמש, חלום רז,

ובדמי עיניהם אין דומקות ?"

"אין בכוח הננסים להשתחף עם שיר אונג" - סוען גם ש נ י א ו ר . (סחרה).

"ידעתי כי עמי לא יעמוד לראשי עטרוה,

שירתי לו זרה ולכבו לא יען לצלילה,

ניחומי לא נזלו על טעעיו ברעעי עבדות

במצוקות יום-יום לא עודדתי רוחו הנלאה".

ואין לו למשורר המבודד והנדרף אלא לנחם את עצמו כ"סוף הכבוד לבוא",

כשהעם ייבאל ויגיע להכרה ולדעת, אפילו לאחר מות המשורר...

"... ואורך כי יזרה ובאה השעה הגדולה

ורוחך חטאי יחנער מגלות וחלאה -

חשבך בדרך גם דמעה נשמה החולה..." (שמעונוביץ, במעגל)

שטיינברג, האינדיבידואליסטן המובהק, הכורך את צער היחיד בצער
העולם והדור, שר הרבה את שירת הבדידות הגדולה, שירת המאוכזב והנרדף, ה"שבו
בין גמדים" וחבז לחם. משל האריה בסוגרו הוא אחד הציריטן
"כארי כחור הסוגר / עת החמון המסתכל
ירחיב להדיד גאון שלווחו / מי באבן מי במקל,

אך הוא מחריש: הוא נשחעבד / רק לכלוב ולא להמון,
יהיר שוכב הוא, כמד-דעמה - / ובטבטו רק שממון.

גט בצאת סגרונו דעם / לא לבריות הוא מכונן
נברא הוא לטימן חירות / ומחנך כלחי מובן". ("מחולות")
וכחבריו המשוררים, אף שטיינברג אינו מתייחס את נכסל בשליחותו.
נצחיותו כבר היא וודאית:

"אין דבר: ידו אחס מי אבנים / ואני את שמי הטוב אצו לבנים
ככלי אין חמץ בו השליכו את זהבי / הבא אחריכם ימשהני לו לגביה"
("עקרים", פרק ג')

מוטיב זה חוזר הרבה. נראה אותו עוד אצל "צומח" אחר:
"קברוני חי, אעיר הוצה, קודח,
דבר המה אולי באזניכם ירעם
ועל גל קברי חבואו להשתחח" (שטאי, נשמת הצומח).

המשורר היחיד, כנביא בשעתו, מודע את זרועו, אבל הוא מאמין בשליחותו.
למרות דעה ההמון ויחסו האנטאגוניסטי הוא נשבע להישאר אמוד למשימתו
ולנתיבות: "ואני לעולם, לעולם הן לא אשלים עמהם |

אח דבר אלוהים בי לא אמיר ולא אחל לעולם" (כחן, מאה דור).
ובשירו האחר ("ידעתי, כי זר אני זר") הוא חוזר על אותם הרעיונות:
"לדרכי בין השואות הרחובות, לדרכי דק אלך ולמגים

ואת שם בפי אלוהים אגיד גלוי וברור.

ולא ההמון ינאצני נאוף ויד בי אבנים,

ולו יחנוד כל רואני, יחרוק עלי שן ! אדור !

כי גם כ ה נ מאמין ביעוד ההינוכי של חורח היהיד-הסליח, למקוח עיני

עוררים ולהדריכם לבאולה; באולה שחיה ע"י שיטת חינוך אינדיבידואליסטית...

"יחידים יחידים יבואו ולב חדש במ יביאו

ונמסם בעינם מזרחת כבטים הדמעה" - - -

3. ה ח נ ת ק ו ה ו ה ס ת ג ר ו ת

מסקנות המילוסופיה האינדיבידואליסטית - אינה מחייבת כלל את הבדידות,

בוודאי לא את האגואיזם והנרקיסזם, אלא של מ ע ש ה יש נטייה לערכב את

המוסבים ואמילו להפסם כזהים. באמת אין האינדיבידואליסטן צריך למנוח עורף

להכרח ולנחק את כל קשריו עמה. הריהו איש החובה, הנבחר בעיניו, למלחמה בציבור

ובחור הציבור על חירות היחיד.

אפשר אימא לראות את הבדידות ואת ההחבדדות כסימפטום של רצון עמוק

יותר רצון השיחורר האישי, המתחלת בהריחה ובהסתחרות... הצעד הראשון לקראת

החומש הוא גיחוק מיוצר וחריף של כל הקשרים, טובים כרעים. ברוח זו מתחלת

היצירה האישית. מכאן אף הנימה השלטת בשירת המודדים: נימה הבכי, הכאב והחלוצה

על א ס ו נ הבדידות וחוסר האהבה. רק מעט ובמאחר - מצוייה הנימה החיובית,

הקונסטרוקטיבית של בדידות היוצר, כחנאי ליצירה אישית גדולה.

אף יובן עכשיו, מה שיוכח בפרקים הבאים, שלצורך מילוי וחלל הריק, והגלגל-

המאעים, שנוצרו על-ידי ההחנקה הסוטאלית מכל ערכי החברה היהודית וחברותיה -

באה ה ש ת ק ו ה ו ש נ י ה בלתי מרוסנת כ"אני" הנערץ, בחלומות של

דמיון והזייה על הקנוניות העולם, באהבה-חשק וביצירות אירוטיות; ובשליבים

גבוהים יותר - ב"עולם הדממה" המילוסומי וכחיק הטבק !

"חברים?" - קיר זכוכית בין אדם לאדם,

מביטים הם איש בפני אחיו, ואולם

בשה לא יבשו. ערירים עד מוחם

הם מושכים בעולם" (שטיינברג, מן הקרייה, פרק ח')

אי-אימון בחברה ובס מוליך להסתגרות ולגיחוק;

"אבינח לך, לילה, את חובת לבבי
 הסוככה על חיי ונעורי מלווה,
 לעין האנשים לא אתן לראוה,
 ועם חובת כולם חובתי לא אביא.
 אחכנס בחור עשמי ואשלח בעצבונתי
 רק אחי הלילה, זר, בודד כמוני". (שטיינברג, רק אחי לי הלילה).

החליף זה מוכרה להגיע לקיצו המר. יום יבוא ורגע איום -

"וניתק המיחר האחרון בלב,
 שער עוד אחי אל קהל העבדים" (שם, שם)

"אך מבוקר חיי עשב נעלם ליווני,
 בין חברי החתולות כח ערירי" (סיכמן, לא לצללים אכמה)
 כך כוחם מתבודד מובחש, שהבדידות חיה בשבילי עשב, בשיר ה ד ו ה ה
 בהכרה אח ה ט מ פ נ ה ר א ש י טל טירחו הלירית: ה צ ל ל י ס !

X X X

"אני - אין מאום לי פה, אין איש לי פה,
 אני יחידי כה..."
 כל רחוק, אשם - רק א נ י נשארתי לבדי" (כהן, במיצור)

בהבדל עקרוני מביאליק ("לבדי") שנשאר ש ט, הרי כהן נשאר " מ ה "
 ואין א י ש עמו, ואין ג מ ש כ י נ ה בוכיית עמו !

בעולם יבש, חומרי ומשועבד ורק אין מקום לצמיחתו החושנית של משורר-
 החייה. בין המון-צחיה אין חד לשירת-הג !
 "דמיונם קצוץ מנפיים ורק ואילם דמם
 ויטכחו מה חגים בביצת חיי-חול.

יום חול, יום שעמום ארוך חיייהם כולם, כולם,
 גם רגעי מלחמותם רק פרי הגיון קר.
 לי אין בקרבם חלק וחלק אין בעולם,
 אני מעולם אחד, מעולם נמלא, זר

אני במקור החגים, וחקה נפשי שמך
 מוטט יוצר-עולם בבראו את היקום! ומו^ל
 (40) (שמענוביץ, חלום ליל חורף) חבדידות, היא איפוא, הכרחית כשביל היצירה האישית-החגיגית, המסוהרת

מאבק-המוניציה מחליט ומחליט:

"יבאחי לשוק ואחלל את קדושת בדידותי,

שאון הבלי ריק הממני...

ומגע החולין ממאני..."

וכשובי לזווי עם נטל עומרת בלבבי -

ואדע, נסתלקה השכינה!

ואלון בחלון לא שח לי,

לא דברו הצללים במנה..." (שמענוביץ, יבאחי לשוק)

נשאל זה מזוויח ראיה אירוצית, המאפיינת הרבה משירה קצאזלסון,

אנו סוגשים שוב בשירו "אלגיה":

"למה חנני לבדך מה, כה בודד עם יגוני,

האומנם אחד אני - ואחד הוא אסוני?"

והחשובה האירוצית:

"לא, לא יחיד/חנני בין כל רבי חלד;

מלא'כי-מוות מלזים את כל אשר יולד;

ברדת תקווה לעולם - לא מה ד' אדה,

וכאשר אברה תקווה, לרביס הן אברה!

- - - -

לא יחיד חנני, יש-יש אבליס רביס...

- - - -

אך איפוא הם? - כל אחד בזוויחו

קובל על גורלו וחונק שם את בכיתו."

בחקומה שיה של הרגשה גלמודיות ובדידות התבצע המסורר על ריעים נאמנים

ונכונים ומאז במקומם "שרצים אבואיסטיים"... מנה "והלך בעצת חלומות מנבאים /

והתמכר להזיות-מלא", שאמרו לו:

"קום נוס מזה - זה בית אסורים!"

זה עולם טמא, רק שרצים קרקעו זוחלים..."
 וחלומות-מוזות אלה מטטרים לו "על אודות חיי מלא ועולמות קטמיו..."
 גם שם בני אדם בוכים על כל שבר -
 ה"ך איש על צוארי חבר...
 - - - -

ויחידים אינם הולכים. - אם אחד הולך לו קרירי
 ונטמחו אלי שני, שלישי והעטירי..."
 אבל - העוקץ האירוני: האיש שסמך לעצה זו יצא לדרך, חיפש, חיפש
 ו... לא מצא ! (קצנלסון, מה יעשה איש ?)

ביטוי אירוני-סרקאסטי אחד נוחן ש ג י א ו ר לתחושה בחילתו
 הקיומית ולהחבולותיו. לאחר מאבק אדירים מ ו כ ר ה הוא להודות בנצחון
 החברה-העדר. האיגדיבידואליזם הקדוש נוחל ממלה בעוונות חרור...
 "מה מעשה בלעדיכם, אנשים, בחור הערמל,
 - - - -

רק עתה הבנתי מה קשה לי לחיות
 מחוץ לעדירים,
 מה אותם כל הבלי המוגנים, ברעדי בצד כחדרי.
 הנה זר האלמוות, קחורו, בשלוהו בסירכם !
 הנה גנודי שירוחי... השמיעום בקולכם הצרוד,
 באזני נשיכם המוחזות, ואני אמחא כף ואחלוץ" וכו'
 אולם המיומח היא טונה כאן מבטיר הקודם. סוף-סוף מחזווש המסורר העובר
 מסון סרקאסטי אל מציאות של כובד-ראש, כשהוא מנבא ניצחון סופי ליוצר היחיד:
 "נמול גם נמול למען חשוב וחירוס !" (המנורה הירוקה).

4. מ ש ש מ ה

ויש המגיעים בעקביות הגיונית אל קיצה של דרך האיגדיבידואליטמוס
 השלילי - אל שגאת החברה, העם והציבור. מי בצעם ומי בסלידה - זוהי חוצאת
 הכרחית, למחות בהגיון המיומח.
 "ואסגרה אך בי, הכל שונה אני..." (שטרניחובסקי, "השומכות")

"שנאחי כולם, כולם, לבדי אחסוך להיות" (שניאור, "ששטמו")

במאבק בין אהבה ושנאה לעמו אנו שומעים את שירת היחיד בנגד האומה:

"אשר המך לביי לשנא אחי ולבוז

לכל קדשי-קדשיהם.

- - - - -

וכי אקבור בית-כנסתם ועלחח באזני תפלתם

כללל מה תפילה מהים!" (כהן, "יחיד")

השירים "יחיד" ו"במצר" הם מן הגדולים ביותר בצער הבודד העברי בדור

התחייה.

אף משורר העם ביאליק אינו מפורד מביטויי דעם-סרקאזם-עד-שנאה בכמה

משירי הדעם שלו ובשירים מעין-מליטוניסטיים כמו "רחוב היהודים", השיר הקשה והגם-כמעט, וגם קצת ב"קצבות משיח", "יסני עמר" ועוד. (41)

את שירת האיגודיבידואליסטן הגאה והבוסה, בהתאמתה לשייטת ה

משותפת הפולמוס הספרותי בדורו, שר לייטמן ב"מאניסטט" סימוסי.

"לא אלך עמם" - עם "הגמדים והלילימוסטים", התיגוקה המחרבית. מלא שנאה ובוז, וגועל ותיעוב ומיאוס, ואי-סבול ואי-נשוא וזרא - כל הביטויים של שאט-נפש ומשטמה - הוא שירו זה:

"ואני לא אלך עמם! לא אלך בשביל העולם.

בדרך הסלולה ורחבה עם ערב-רב בציבור;

לבדי, לבדי אלך, ומחריש ובלוי-כל-דיבור

הלך אלך והרחק - עד בלי עוד אשמע קולם.

- - - - -

רק אלי ילך עמי - האל המוער בלבבי..."

ולאחר היאור גלהב של שאימות לגדלות ולשלמות, למרחבים ולרוח-גדולה,

לחיים מלאים ולמלחמה וכו' - הוא קורא לאל בגוסס דויד המלך:

"טוב לי נפול עמך ועזוב עמך הילי

מנחול לי עם הקטנים האלה מה נצחון!"

בולם מאוד בתקומה רבה-סאטירה זו, היעדר נימת הלעג והזלזול
 בתחיייה-האומה ובחיי-האומה - בשירה - מ י כ מ ן . רצינות-סמבולית מאופיינת
 את הליריקה שלו מרובת-הצללים. אבל סמכות - יש בה, כמו שראינו בפרקים
 הקודמים.

פרק ד': מהפכת "הצעירים"

1. יסודות ומגעים

מסחר, שהמוטיב הראשי של השירה, כשהיא לעצמה ומשחיה מסקפת את הפולמוס החרבותי-הספרותי, הוא מוטיב "המרידה והמהפכה".⁽⁴²⁾ החייה אסטרית רק אם גתחיל מחדש מאוחז המקום שבו חל המסבר המקורי, סגרם למיחתנו הרוחנית ולגיווננו המיסי; רק אם נחזיר - בכושגים מודרניים - את החנאים הרוחניים העתיקים. חנאים אילו היו בעיקרם: חירות המחטבה והמולחן, בריאות הגוף והגסט וזיקה ישירה אל הטבע. אבל קודם - כל - יש לנתח את הקיים ולגשום אוויר חופשי. צריך ליסכו את העבר המעיק. ואם אי-אפשר לשכוח - צריך להסידרו. ו"עבר" מירוסו - דה וחרבות-הטמר, רוחניות ומסורת של חוקים ומנהגים חלושים. מוטב תקוות-מעבר בלא-מסורת כלל, מחתטורות-ארעיה וחנאי-דרכים, שמסימים להם איסיס מסויימים, אמילו לא-דהיים. שלילה גמורה!

יש סירים שחרחו עמוק בחודעת-הדור והטביעו חותם מובהק על מסוריהם, בלא טום התהטבות צודקת עם השקפתו המברעת בסאר טיריו ובחקונות-סירה יותר מאחרות. כזהו הסיר "נמע דר" של טסרניחו וביסקי, טיס בו מכל סממני הפולמוס והמרד בדחיים וברוחניים ו"אני מאמין" גדול בחוכניתה של הסירה הצעירה:

"נמע דר אה לעמר, ציץ זכרי לכל,
מרא למד אור-יה, טלא נטה בעל,
אשר עינך הרטה מסקפת בלי חת,
ולא חדלו שמתין מלסיר סיר עין
ובלבך, לב נדיב והיכל אל חי -
מעונה חבל מלאח, היקום ואשר בו,
כי עיניך הרואות את יצר הכל,
ואזניך הסמעה, תקטבנה לקול

אלהים המתהלך כמרחבי אין-סוף,
 בסוד שיה השדה ובצמאוף העוף,
 ובקול בקרוע רעמים ובמשברי ים,
 בעב-ענני הימן ובהמיה הדם...
 ואיך יחשו שומטין מנדין - ואח
 הן שנאח מנהגיהם ולחרישה נחם
 כל מסרח קדושיהם, כאויב וצר,
 וחלל מושבותיהם מה צר לך, מה צר!
 וחיה גח עם חיי האצוב בקיר,
 וטעה מים נדחח בין מבני הביר
 ועם שלל צבעי רקמה, ועם רקמה-השוא,
 יפעה רבע לענן ולעצור העב.
 ברגלי לפי אהבה את כי יסקון מי-ראש,
 בוז יבוזו לחלומך ולשיטך אל גיל
 חנוכי בשר ורוח ורומאי-אליל.
 יען אח - אח האמיב, והם בקב-בזר,
 יען הם במשה קבר, ואח ששון אור...

אין זה שיר יחיד להשקפות הפרנצה של סטוניחובסקי. אספקטים אחרים -
 נראה בפרקים הבאים.⁽⁴³⁾ אלא שאין המעורר מצמצם את המוטיב לחוס היהודי
 בלבד, אף אינו עושה את שיריו שומר למובליציסטיקה - ישירה, דיאקטית או
 פוסטריה.⁽⁴⁴⁾ באידיליה - "לביבות" משחלבת חבציה וחברותיה המהפכנית - בחור
 מחשבותיה החמימות וחבציות-להפליא על אם-יהודייה סימוסית. באידיליה
 "ברית מילה" - מתגלית חבציה בחור הבקיעים הראשונים והנאיביים, כמעט בלתי
 מודעים, בחופה-המסורת של יהודי דחי חמים. את גילן חיקון בהווה, או ב"אולי"
 של העבר - הריהו מזומן ל ו ד א י של העתיד, בארץ-ישראל. בהרחוריו של
 אליקים השוחט מהולות שמחה וחוגה:

"אמנם, רוח חדשה, צורית הכל בכנפיה,
 עברה במחנה היהודים ודור חדש יקום בארץ;
 ציון מושבות וחובבים... ומלאים יום יום העתונים

ירשות, קונגרסים ובנק... ולבב רב אליקים ישיש
 רוחב ופחד מאד - ורמזים, ותקוות, ונצורות...
 דבר נקשה בעולם מרומם, ונשגב, ואדיר,
 קדוש וחביב מאדן אך חזט, חדש לגמרי.
 ונורא החדש הלזו מי ידע מה כרוך בעקבו ?
 זרים הדברים מאד, ואין מביד מראש העתידות - - -
 "בעירים", "אחד-העם", הסבוח וטאיתות נמלאות...
 וישן - הישן אהה, מט לנפל לפני החדש !
 עודו מחקים מעט-קט... והולכות החתירות ורחבות
 חחת העבר הכט, ורבים חכיקים והמראים.
 למראה-פיגים הכל כאשר היה לעולמים.
 כמקרה הקרח באביב יקרהו: רק חזרת השמש
 ועלו קרנים בכל - מני קרח כהמולוכמו שלשם,
 אולם בדרך עליו רגל - ונמס והיה כלא היה...
 ישמח לבנו לבא, וידוע להולך - וחולך - - -

וכך מצלצלות מטבעות-הדור המורד ומטבעות העולמות הספרותי גם באידייליה
 "חכף הסבורה". ההשקפה שהיהדות היא בית-כלא לרוח החופשית מתפשטת על-פני החבל
 כולה ועל-פני ההיסטוריה כולה

... "עולם/מלאו, - ו"יקום" יאמר לבנה-האטורים,
 בית מרוח - וצר, רחב-רחב ידים - להחנק.
 כלואים בו כל באי-עולם ברחוקות נחשה ועופרה,
 בעל כסורות אבות ועבדות של קורות דור נשכה מעולם.
 במסודות חקי החתיות ויצירה מאין ואפס,
 נהיה כערמלי בראשית על סף הכליון והתיים.
 גומרי גזר קינה שואלת ומריה-ורביה מקדחת
 כלואים בנותו בית-סחרו "יכלת" דוויה וחולגית,
 רחוקה לשלד ולגידיים, "וחכמה" בטעבוד של חושים;
 מה ופצבים בסיג חלישות קר, חס וכלכלה,
 "ימי", עבדו של זמן, "לאמיות" ומורי אקליפס,
 ו"רצון חפשי" פורסר באזקי סבה ומסכבה.

"אמת" נחנה בשלשלות מעמדות וצורות-העשיה,
ואמננה כרוכה בעקב התפתחות עממית, -
כלא ראשון בעולם לא נבנה, אך נברא במאמר!"

י צ ר ה ח י ד ש , החידוש המורה כל היקר, מחקרב לגבולות
האקזיסטנציאליזם - הגיהיליזם, באחד מן הקוטבים הנאבקים ב"איש הרוח"
המודרני:

"ואני חלוי ברוח, בלי ארץ ושחק
ובז אני לאשר קטור לחיה ויהיה.
ועד מוח אחקב אה כל אשר הושלם
ואח כל אשר בשל וחוסס במחקן.
ואח כל העגלגל וטובב, בלי כשול,
כאומן על צירו השמן".

(שניאור "מסירי הבול")
בסירו "חובות" כורך שניאור במין החברות-להכעיס, כמעט אח כל המניעים
בנפשיים והנפשיים למרד הגדול, כמי שהם נודעים במולמוס:
"ראשי קל ורוחי כבדה - / אך אני מן הזונים!
הבה אחרים קצת גם אני / אחר אלך עם הבונים.

"הוי, מה מעטים הם הבוראים, / ומה רבים המחריבים!" -
כאיננו אמותינו / וזקנינו החביבים.

מה לי גורים, חלמים זרועים, - / אני רעב, כוחי כשל!
מה לי להש זקנים חולפת, - / מרי חיים רומז בשל...

אח ילדותי בזלו מני, - / עתה קמתי לבנות חובי;
מכל אשה אחלה ניוץ / ואצות להו אחובי!

בתיק בח חוזה - בשפחיה / בזלח-נעורי שח נשמרה.
אוחה אינך. ומעשרי / חקח, חגגוב-נא בשכרה...

רק במטוחא, אל יציצו / הרווקים העייפים:
ו ב צ מ א ס אל ישקוני / "צער עולם" - טחב מרתמים.

כך פוגשים אנו את הקשר האסיכולוגי העמוק שבין "גזילת הנעורים" ובין
 "נקמת האירוס" ! מוטיב שאינו נעדר אפילו אצל ביאליק (אמנם בצורתו המעודנת
 ביותר "הכניסיני" ו"מבילת-האש").

בשם החומש יכול שניאור לצעוק בהמקרות:
 "יחי הרע !

בוד לחוס וכוז לקודש - / ולכל רגש אין לו דרור" ("סרגים")

והדחף האנושי לכל חיים-מוריים הוא "להתקומם ולהתקומם עד אין תכלה" -
 ("מספרתקום"), מקדים שניאור את פילוסופיה-המרד של ק א מ י וחבריו בשנות
 החמישים. ולמעשה אמנם אין הוא מבדיל בין מרד חיובי חכליתי ובין מרד שלילי,
 לשמו. (45)

החכלית החיובית, מכל מקום, היא "אור ודרור".

"מבודלים מבורר בצל ועלי קברות האבות

לקראת א ו ר ח ח י י מ ברמ"ח אברינו חרדנו" (ביאליק, לאחד-העם)

... "וכמשחולל כן ארוץ על שני חבל רבתי:

הבו חיים לי ! הבו לי דרור !

ואין אזניים, אין לב לשאלתי.

- - - - -

הבו דרור ! הבו דרור ! " (כהן, רוח פרצים)

"ורואה האיש את המראה ומהרהר:

הראיהם כפלא הזה; השעה קבים

של חירות לה לחלק היוצר לעסור -

ולנו מאוויים רק רבים" (שטיינברג, מחולות)

x x x

הציפור בכלוב "שירה מה עצב, לכבוה קורע", ובדומה לה - היהודי הצעיר,

שגולד ב"כלוב", דמוי אמרו -

"שחרם צמחו לו כנפים / כבר מגור הנהו על מסגר

בכל יראה את חוד הסמיים" (קצנלסון - שירו הראשון, "שני שרים").

מוסיב ה ג ד ו ד י מ , שעסקנו בו אף הוא אחד מן הסימפטומים של
המרידה. הרי זו ריצה שהעיקר בה ה מ ר י ד ה ולא המטרה ! הרי זה בעצם מין
"שבועון הנדודים", "ליל בציר של שמעונזביץ" "משורר הנדודים", הוא דוגמה אחת
מהרבה.

... "ובעוד טרם ימק לבי / ביגון זרע עם היחודים
וכבר להשו כל קרבי / האוה-דרור וחלום-נדודים

- - -

ערבוב אהבה ואיבה / הדיחני למרחקים,
אולם אחשו בעבועים / יוצקים רעל - לי מחכים" (שטיינברג, מסע אבשלום)

x x x

ב י א ל י ק נשאר נאמן לבית-המדרש של אחד-העם וביטא את היחולו
ב"מהפכה הספרותית" בשיר "ילדות":

"אפרים חדשה - זמירות חדשה - / מה רב הרעש סם ברמה !
הזאת היא ע א ס המלחמה ? / אם-רק ה ח כ ו ג ה למלחמה ?

ואולי זה כל-הנצחון ? - / אם-כן - קום, נלכה לדרכנו !
אם-כן, אל נבוש כי זקנו, / אם כן, לא עברה עוד קתנו !

הנה לחם וישחקו לנו ! / החזק ייגעם ויישנמו,
ובחזמונינו הנושנים / עוד נבא נגיד את-ערשימו.

ועד-יקומו ינערו, / ויצאו מלאי כחות חדשים
לתקן לנו סעוד-שלמה - / נגלגל יחדו בעדשים.

ובבוא העה הויא המקווה - / ברצון נכף קודצנו,
ועל-קרחתו העלובה / ישער לעג ילדינו."

אבל מה שהוא אוטר בבית האחרון בהיחול ובנימת-לעג, הריהו אומר ברצינות
באברתו לקלוצנר על שרניחובסקי. (46)

בפליטון המחרוז של מ ר י ש מ נ "לוח ! מה מעה ?" (47) חוזר הוא על
כל מה שכתב בפרוזה נגד "הסופרים - נערים בלע"ז", החוצאנים, המלאביאטים
המתקים וכו'.

2. פריקה עול המסורה

השפעתו של בודיאצ'בסקי אחר-כך גם של ברנר - מכריעות ברעיון ובסיביון
של שירי השליה העיקריים.

- "וקברות קנאי ?"

-שאל עיט ההרים שניקר עיניהם,

שאל אח הכלב, אי יגרם עצמיו

שאל אח הרוח, אי יזרה עפריו -

ואל השאל אח עמק, מאשריו וחכמיו,

הקוראים "פריצים" לשובים בבניהם

ומוחים שם קדושו מלבו ומפריו" (משרניחובסקי, משירי הגולש

מופחי המורדים ההיסטוריים הם בדרך-כלל "יוצאי הדופן" כבר-כוכבא

(הוא בר-כוכבא הנערץ!) כשמעון בר-גיורא, יוחנן מבוש חלב ו ה ק נ א י ט

בכללם. בשביל "האעירים" - "המכבים" הם בדרגה-מרידה נמוכה יותר... מחמת

המניע הדתי - הקונטרמיסטי של מלחמתם והם נזקקים להם או כדי לגבש אח ניני

הגיבורים של "אב הרחמים" או לצורך אסוציאטיבי עם החפים. ובר-כוכבא, המורד

במוטכמות היה

"למשל ולשנינה יירשנו הבן / מאבות, חולקוח נרמסוח:

ממאשרים להבל, ממורים ולא-אור / זה שמך, השם בר-כוכבא",

ואתה - בר-כוכבא!..."

- - - -

ויהיו כך מעינות החיל והעוד, / כל זרמי-בני-עמך הגאים

אשר אבותיהם עוד שרו עם אל, / ובחזקה-יד לקחו ברכחו.

ויהיו כך מעינות-החיים והאור, / לחנו, עוזנו, עוז אומה,

ובטרם עוד היתה גם נפקה בו יד - / שומרינו, חונסינו לדורות.

אך אתה נפלת - ותהיה לבוז ! / והם יוקירוך ? אם המה,

עדת-הננסים הנמבזים, אשר....

- - - -

אם הם יעריצוך - עם שמל ולא עז!"

וכאן - ממש מובליציסטיקה בחרוזים של כל המולמוס:
 כי יתום הדור, דור המדבר, / ואחרון מפני, הנשבע לעול,
 באזיקים עצמותיו תדקבנה; / ובאחרית הימים, כי יקום העם,
 עם ניקה מחלאת הגלות, / שעינו לא כהתה עוד מאבק -
 סמרות-שוא ומדוחי המחקים, / ויפעה לה, ימעה-סדמות-הבר, -
 לך יחרד, לך יגיל ברעדה / לב-כל מעריצך, הנדיבים בעם,
 בני חורים על אדמה מטעט". (מסג'חובסקי - לנזכח הים)

"לך נכתך, בן-חורין! והעובדים בפרך
 מחתה סובלם - ירעה כליון
 ותעחוסי דור-דורים, יכוסו במשאון" (הג'ל, "מחור עב הענן")

שיר אנטי-רוחני ושולל-מסורת, חור דבקוח בהריגים-היסטוריים, מורדים
 ונביאי-סקר, עמ"י חורה החירות של בריצ'בסקי, ובשירה מוסיבים מערביים
 על כוח מיסי וגבורה-גוף כיסוד לחיים חדשים - הוא השיר הנודע "מחזיונות
 נביאי העקר". שיר מחאה עזה ומורצת נגד השפעה המועקה הדתית והתלישות של
 האריסטוקרטיה החלמודית, שאינה רק גורם ישיר לשמלוח העם ועבדותו (כנוסח יל"ג),
 אלא שהיא מהפסטה אפילו בישוב החדש ופוגעה ב"חלוצים", המנסים להבריא את
 העם על-ידי החזרתו לאדמה ממש:

"- - - התייחה בארץ, את נשמה כדמה

למיום קורץ אדם מחומר ? !

לבן המשחק בארצו: "חדל

ממטא הארץ!" - יאמר".

בחלקו, לפחות, הרי זה שיר מובליציסטי מובהק.

אפילו כשהוא נח לרבעים ובא לחבב את הדתי ואח המסורתי, הרי זה רק -
 את החמים והמטומ שבהם, את שאינו מחושכלן את העובדים ואח "עם-הארץ", הקרוב
 לטבע. (וולנולי, משה-אהרן, ר' אליקים ומרדכי של יוכים, ביטל ועוד).

אין כמעט שאת שיאו האידיולוגי בנושא עקרוני זה במקומה דיוגנו, השיג
 מסג'חובסקי בשירו "לנזכח פטל אמולו", שהטביע את חותם הרוח-החדשה,

הניטשיאניה, לא רק על איטיותו שלו, אלא אף על כל שאר "עובדי האלילים"
בשירתנו החדשה. יש בשיר חרכיו של מוטיבים אנטי-דתיים קיצוניים וכמה
ביטויים שהצדיקו בדיעבד את כינויו-העצמי, "נמע זר" במי חלק גדול מן האומה,
ואת כינויו "היווני" במי חלק אחר. מוטיבים חיוביים של הערצה הגבורה והיופי,
הרגש והאהבה, שבח השירה ובעבודים אל המיתוס הקדום:

"אל-דור אדירים ונפילים בארץ..."

- - - דור-אל בארץ, דור שיכור החיים...

- - - אל-נער, נאדור, רענן כליל-יומי,

- - - אל-גיל-החיים בכל עשרם וחדדם...

הדגשת "ארץ" (נגד "שמים") - כבר הכרנו אצלו, והיא מלת המפתח. הדגשת "חיים"
(נגד "רוח") - גם כן.

- - - באחי עדיך - האם הכרחי ?

הנני יהודי: ריב לנו לעולמים ! ...

מהומה הרובצת בינינו ...

איך משרניחובמקי מקבל את ההשקפה הרווחת על "יוונוה ויהדות" (אטיציזמוס
ואכרמיסמוס) החותכים את ההיסטוריה האנושית ב ק ו י ט מ ק ב י ל י ס .
מחיאורו מצטיירת לנו צורה מעגל, שבנקודה-מוצא מסוימת נמרדו בה שני העמים.
משהגיע הראשון לנקודה ה ר ח ו ק ה ביותר על המעגל, כלומר בקצה בקומר;
הריהו נמצא הראשון בדרך ח ה ו ז ר ה לנקודה מבישה חדשה עם התרבות היוונית
הקוסמה !

"- - - יען הרחקתי

לבה מכל אשר היו לפני

ואחרי בנתיב יתע אדם בן המוחה,

הנני הראשון לשבים אליך

ביום נקעה נאשי בבטיסה לדורות,

במועד בו אשבור אזיקי הנמש,

נפש החיה, הדבקה בארץ".

- - -

ו צ ו ר רך המחיה הוא, כי:

"זמן חתם - אלוהיו זקנו עמו !

רגשות נצמחים בידי חדלי-אונים,
קמו לחתיה ממסגר מאח דורות.
אור-יה לי ! אור-יה ! בי קורא כל גרם,
חיים, הוי חיים ! כל עצם, כל עורק.
אור-יה וחיים !

ואבא אליך.

באחי עדין, מול מסלך אקדה.
מסלך - ממל המאור בחיים;
אקד, אכרעה לטוב ולנעלה,
למחר הוא נשא במלא כל העולם,
למחר הוא נהדר במלא כל הבריאה,
לאחר יש מרוטט בסוד-סודות היצירה.
אכרע לחיים, לגבורה וליפי,
אכרע לכל שכיות-ההמדה, ששדדו
פגרי אנשים ורקב זרע אדם,
מורדי החיים מיד צורי שדי,
אל אלהי מדברות המלי,
אל אלהי כובשי כנען בסופה, -
ויאמריו ברצונות של המילין...

אח חבניהו "המהמכניה" מפרש שניהור בסידו "ערבית" (קטע שלישי):
"אז ירקרק-בהם זולף / במרהביה הנודמה:
תקעה בררת אל-היפי / ותשסך לאדמה..."

משאף אויר וחנה מר הוא, / מר ורקול עד לדור.
- מהר לדור, אל החביש, / שמא חבכה, בני המשורר !

"הכל ישן". כך הם מוכפים, / אח החדש הם יראים;
נכ נא ללעג לזקנתם - / "מה הוא בוכה?" המה חמהים;

הכל יסן, הכל שוחו / עמק-נמש ועמק-קבחה.
ירק דשא, ירק-חלודה - / ולאחבה קראו איבה.

חי אני כי עוד יתקינו / אם לא מחר - מחרתיים
בחי-סמר לכסרון, / בחי-מלאכה לכנפים

ואש-אלה זו חקבר / בחניות המכלה
ובאטליז יקנו-ד ו ח / פס זוג כרעי הרנגלה.

- אסננס כן הוא ! מה לחכלה / חחת גלי בלוי-מחבוח ?
בם חמלה עצמו יבאש / בחוך ריר חולעי-אבות.

X X X

"עלי בניהם מבצרים, בגי אדם, מן ישממו גבול חאווהין
וגבולים וחוקים שמתם, הניחם כל ימי אחלבת
ותאסרו את ידי הקודחות ברצועות של חפילין וכבלים,
לכלתי נסותן לקרקר גם אחד מכללי כלאיכם,
שחעלו חלודה מזוקן.

אח בשרי כבשתם לעבד ואח נפשי כלחם קניחם.
אבל לא אח רעיוני הגאח. החשמעו? לא את רעיוני !
עדיז לא באה ערסחכם, ובידכם השמאה לא חולל,
הוא חופשי ונערץ וטהור." (שניאור - רעיוני)

מכאן ואילך חיבור של פריצת הרעיון למרחבי-אין-סוף ולכל הכוונות:
אל כל זמן ואל כל מקום, ואל כל אשה ! זוהי "נקמתו" של הכבול "ברצועות של
חפילין", הכולל לכל ח ו ח ה אח מחשבותיו ואח דמיונו להחחולל עם הזמן
ועם הנשים...

על מישור אחר, אנושי-כללי, שוב מנגן ש נ י א ו ר על מיתר דה-
היסטוריסטי זה, לא רק אצלנו, כשהוא בד לפולחן המחים של האנושות, ובאותה
שעה מבכה הוא את גורלו של הגאון החי:

"כי מלכות שמים רחוקה עוד, ועוד רבים / אלילים על אדמות;
לא ידעו כבר את החיים ומחללים לקברים / ומקטרים לעצמות.

לרקב גאונים מהים יקריבו יוצרים מורחם...

- - -

רק ריח חונף נודף, מכל כוונים אלו / למוות ולכל רציו.

- - -

בין אנשי יום יום המעורר הולך לו לדרכו / העולם לא יכירו

מה נקלים ארחי חיינו ומעשיו מה מוזרים / ואם מפליא הוא בשירי! וכו'.

(משירי הרץ, פרק ה')

ואה השיר הוא מסיים ברוח שאפשר להמליץ עליה בצינינות: "משוררים -

רק במוחם קרויים חיים"...

חרבה מטממני המרידה אנו מוצאים במזאיקה (האגדה) שלו "סהרה", בה אפשר

לזהות את כפילוה-אחרימון" עם המשורר עצמו. עם הנגזרים במדבר-הגלות אינו

נענה לרמזי הגאולה. פחרונות החחיה, אך כאן, הם ההכחשות לקדושה ולעבר, כר,

ומצביעים על חיים ארציים, גבורה וחיי גוף, אהבה וכוח חזרוע. שירה חדשה

היא שירה החירנה, אבל הצרה היא - שאין כבר את מי להיטיב!

ש נ י א ר נועד לשנות-ערכין לשם החיית-האדם והעם:

"חץ הברק בזלתי מאשנה עננים

להאיר מרחמים ולהבקיר משפטים ישנים" ("שעה רפיון") -

אבל - נכשל והוא עצמו נשדף הראשון...

המשורר-הפילוסוף מכיר בטרמגוידיה האישית-הלאומית שלו. הוא אינו יכול

לבוא על היקונו בגלוח ממארת זו:

"ועד היום החוא בכל הדרכים אגור

ולפני כל האלים אכרע ברך

ואל גם אחד לי לא יהיה.

אביון - עם ירושה ברולה עלי שכמי

ללא אם ובית ומולדת חקה אתקח:

יחף כל ימי נדודי על אדמה -

חוף תכריכי זחב סחור אקברה..." (שניאור, חזון ערב)

הד חיוני וחלש ובלתי נודע כמעט, שהגיע רק לקבוצה בודדות, אבל יש בו
בהחלט כדי למלא את המאבק בלא עקימין אנו שומעים משהי סיגות שונות:
"היש ספרים עתיקים בארצותיך ?

הנה בנך יגדל,

ושכח את כל הרכוש אשר היה לנו מאז ומעולם" (רמון, זמירות קטנות)

"חממו רכוש הדורות בגנזיכם !

אל תאמרו לרע: / רע הוא עד מאד !

הקריב אדם ליבו על מזבתו / ואחסן לעג ? !

ביחיה ! ביחיה !

על כנפי הדורות צאו / והכריזו על גאווהכם,

חוזי דור אחרון / לישראל עם קדמון !

— — — —

לא ייגעכם חומיל המולכם / זחב שמע על שמי הדורות !

תנו כהר על ראשכם,

הכריזו אור,

לישראל - דור ! " (הנ"ל, חממו רכוש הדורות)

לא רק שזהו קוטב אחר לשירה השלילה, אלא אמילו מעין היסטוריו של ביאליק

"למני ארון הספרים" אין כאן. רק החלטה ברורה אחרת יש כאן:

"הנו כהר על ראשכם" במקום "הנו שמע על ראשכם" של ביאליק: ה ו ר ה במקום

ה ש כ ל ה) וגם במקום "כח היום" של שרגא חובסקי).

ומאד אחר נשמע קול מערבי, המחלבת לפעמים בין יעוד ומורשת ובין חיי

השעה וההשק:

"רוח דרומית חלהט באש צורבת

וקול קורא: מה לך ולמזרח השמח ?

מה לך ולחמול ולשלשום ולאש ?

מה לך, לחרבות-עד ולשברי החומות:

מה לך נרדם, יוסף בעל החלומות ?

על מזבח אליה עלמות הוממות,
שדיים נכונזו! תפוחי עץ-הסן..." (מטאי, לעמית)

וממנו - אף תשובה לשונאי הספר והכתב בספרותנו החדשה והצעירה:

"אהב את הכתב, גוילי הקודש

אהב את האוח הרה להבות

למות עלו למענם האבות.

- - -

מגד השליכו הם הייהם

ולנו הנחילים בגדי ירושה

חיי-עד סואנים, חיי קדושה".

3. מ ו ע ק ה ה י ר ו ש ה

הכול חורמים חרומה-מיוט לנושא מרכזי זה, אם בסירה "הזיהית" ואם
בסירה עמומה סמלים ודימויים. בין הקוטבים מצויים כמה מן הסטוררים, שנמשכו
בליבם לכאן ולכאן, אפה"י ש כ ו ל מ חשו מאוד במוקדם-העבר בכל חלקי רוחם
וגשמם.

"ורקב הרבה תקופות של חורף נערם בעזובה החורש,

שלכת וקרח של הרבה שבועים ויובלים,

רקב סברי אלונים עתיקים הפוכים משורש,

רקב שכבות המון עליהם כמוסים, יבשים ויובלים.

וכאבני מעמסה כל גולי הרקב יעיקו

על קרקע היער ויחנקו ביכורי מל ארז,

כל אביב, הזורעים לבאבץ, ובטרם יחיקו

את גשם - בחושך יאבדו, ימוחו בקרח" - (ביאליק, שירה יחומה)

אף בו מתרוממת שנייה מכזריח ביחסו אל המורשת הרוחנית ואף היצירה
המשוחררת, כשניות בכל מעליו. (48) אף הוא משתמש בסמל - השטומה מימי ההשכלה:
ב ש מ ש ; אלא שאין הוא, כצעירים, מבקש לשרוף את כל הישן, כי אם לחדש הכל,
ישן וגם מסול. ("עם שמש") ובהגיונו ("שירחנו הצעירה") על שירת הצעירים לא

ביטל אותה מחמת ההכחשות אל העבר והימנעותם היתרה אל היום מבחוק. אמילו
טוענים הם כי "פריקה עול היסן אפשר שתביא גאולה במורה לספרותנו"; אמילו"הם
קוראים פעמים בשם אלוהים אחרים כביכול - אין אחד. זה אולי השיור היחידי
של המליצה בפיהם, ואין להתייבא. אלוהיהם אלוהי ישראל". בדברים אילו בוודאי
נחכוון אל עצמו, אבל כשהוא אומר "כן, הם לא חיטטו בעברים ולא נאבקו עם
שליהם, על כן ריח המוות לא עבר בבשרם" - הריחו מבחין בהדל שבינם לבינו
(וראה "לפני ארון הספרים"!).

סאי-הפטר להשתחרר מן הירושה - מכיר גם כ ה ן , הכרה המגדילה את

הקרה;

... אני נצר מבזע העברים / יש בחיים לי דברים של קדושה
והמידה לסבול ולהתאמץ / מאכוחי לי עברה בירושה". ("נכריה")
זהו יחרונה, אבל יש גם מגבלות להו
.... "כן, היו שעות - יחדיו מאושרים
שחקנו שחוק הלבבות במסחרים,
ואף כי אניעוה, נחלת אכוחיגו,
עוד שמה חוחם אר על מקור חושיגו, וכו' (אהבה ילדות)

בסמל-גודע אחר שר ש ש י י ג ב ר ג , שיר מסימי, שמניעו הוא מוסיב

המועקה של היסן על החדש:

"עומד אני על הגשר וקר למחולל:
גלדים על ליבי מעיקים, וחחה הגלדים
זרמי רגשות חדשים וצעירים גולדים
ושטף הנוער בקרח הנושן מחולל" (על הגשר)
ובשיר אחר, שטמו - טמלו ("מאחרי החומה") מחלבמים האנשים עד לחפוצצות
מחוק רצון כביר לצאת אל חופש-החיים.
כאחרים, אף הוא היה רוצה להינחק מבת-אחת מכל עברו, כן הדת וכן האלוהים,
אלא שאין הוא מצו לערוך את הגשרים מאחוריו וחוא מ כ י ד בחולשה זו:
"סוב לגבורים החוחכים בחוד האידמל
מנשם כל טצע, מקירות חלב כל חבורה:
ואולם ידעתי אבליים, המלקקים מאעם
ונבלת רעבונם לא יחנו לקבורה.

בנעורי גיגשתי אל קודש וכנתי היצירה
לנגדי לא רעדו רעד של ברכה,
ולא אדע: אם נראתה לי שכינה מחה,
או כוהן לה אחר משחה.

ועתה לו אקח מלוא הפני אבק הקדשים
וזרקתי שמיטה, כאומרי: שלך הא וקבל! -
ורוח לי. אולם על גרגרי קודש
עוד יושב אני ומתאבל. ("מחולות")

אכול-סמקוח ("היחוש שבמוח") הוא גם ש מ ע ו נ ו ב י ן . אמנם אינו
מזדהה עם מחנה הורסי המקדשים, אבל כמוחם הוא מלא מרידות וחלוצות:
"לא שרמתי בתי מקדש / ובאל לא החעללתי.
רק בלבתי שאר להב / יחרון עוז ויחרון רחב,
משנה דרור ומשנה סער / יוצר כל, בשגגה מסך
ומאז הוא צד ועוין / דורש השלום מבלי חשך.
הא, מי יתן וימלתי / וזרקתי לו בפניו
אח שלהבתו ובמריחו / אח יהלומיו ואבניו!..." (אכריז כרוז)
מתוך ידיעה כלל שירחו נשמעת לנו על-כן, עצחו לבגים כמאוזרח בזמן

וכדיסוננס צורמני של מלחמה-הדור באבותיו:

"אל השמע, בני אל מוסר אב
ולחורח גם אל אוזן הש.
כי מוסר אב הוא "קו לקו"...
וחורח אמו "לאט לאט"
ומספה אביב דוברת כן:
הקשיבה איש, לשירת הבן.

- - - -

ודרום לך שביל, ומורה מן
הדיר, הלך בה האב,
כי למה תחטא אל הדור,

דור עתיד, רחוק, מופץ אור? - - - (אל השמע, בני... 1919)

צלילו ושמעונו של מ י כ מ ן נעלמים מתפוזר, כשהוא משמיע חד-חלוש

לשירה-החורוה:

... "ואולם טוב גם כן: טוב לכה כה בארץ,

אהוב כל וחמוד, ועבור על מניו

ואף לא חבט אחור בעקבוקים" - - -

4. ק ע מ א ל ו ה י מ ו ב ל ע ד י ו

אלוהי מ י א ל י ק גסתר ממניו. הוא עגי, יורד-פנכסיו ומחביט...
הוא בוכה, כואב, ומפוע; זרועו וכנסיו שבורות... הוא נכשל בחמקידו והוא
חשם... אבל הוא אלוהים חיים! ו ת מ י ד אמסר עוד לחיטבע בטמו ולקנות
לו. עוד "אל נקמות, מפוע בלבבו, יקום וישאג / ובחרבו הגדולה יבא".

אמנם מגיע ביאליק לידי יאוש. משבר הדור אינו סחוס במניו:

"חדלתי, ידידי, מחבב יסורי,

כי מאמ גם אלי משפט הרס

- - -

אין חכלית לנצודי, אין קדושה השם.

סר על אלוהים, כרח רוח הקודש

גם בכי לא הוא, גם חחובני לא הם" - - - (אגרת קטנה)

אבל לא עד כמירה! אמילו כשהוא מחליף, ברבע איום, חילוף אמנותי, לצורך
חטיעון, את המנייה היסירה ל א ל במנייה עקימה ל ס מ י מ, יודע הוא
כי ה ו מ קצמו יכול להיות הסיבה ל"הסתר מנים" זהו

"שפיה, בקפו רחמים עלי!

אם יש בכה אל ולאל בטט נחייב -

ו א ג י לא מצאתיו -

התמללו אחס עלי!

א ג י - לבי מה ואין עוד חטילה בשמתי... (49) (על החטימה)

ביאליק ה ו מ י ת י נשאר נאמן גם במסקנותיו הגדולות

"והאיש עד יום אחרון לא גואס מרחמים" (והיה כי המצאו).

בנודתי, גם ביאליק מחורוה: "ואורקב את אלוהי הארץ, אלוהי ההרים והעמקים" -

- אבל הוא מוסיף מיד "ואת אלוהי השמים יראה" (מגילת-האש) (50) ואילו -
בן-גליל וסביבתו, ס ס ר ג י ה ו ג ס ק י , הוריד את אלוהיו כולו ל א ר צ
ונצמד למולחן מנחמיסטי ופוליטיסטי.
"וכי השאלו לי לאלוהים אלוהי !
"אימא הוא ונעבדנו ברננה"
- פה בארץ גם הוא, והשמים לא לו,
והארץ לאדם נחנה.

אילן נאח, ניר נאח - דמות אלמו גם כס,
ועל כל הר גבוה יתעלם;
מקום בו רגס - והיית, כשר ודס,
בצומח ובדוכס יתגלס.

ומשנחתו - כל ישו האילח והצב
והשיח ועב הרח-רעמים;
כי לא אל רוחות הוא - ה ל ו ה ח ל ב ב ,
זה שמו וזה זכרו לעולמים.
(מסדגיהובטקסי, מחזיונותו נביאי חסער)

מכיר הוא ויודע , כביאליק, את גורכי המעבר ואת מחוזו, גם אצלנו וגם
אצל הגויים, אלא שכבר ה ט ו ן הוא אחר, קל יותר מחוסר דאגה ואחריות;
נזמה להומור... ביחוד אם נשים לב, שההטחה באה ממיה של "גוייה" קקנה ומשומה!
"אמשה אמונה מעס, מי בא אל עבודה המנזר ?
ישישים שניים ושלוש זקנות, כל עודם בחיים;
כוח כבר אין להתגרות בעולי הימים החצופים.

- - - - -

הולך ומוחת הדור - - -
וחנה גם משלכם מינים הם ואמיקורטים,
אוכלים כל זרימה וחזיר ומעלים עשן בשבת..." ("לביבות")

ובהמשך - תיאור הומוריסטי של כל השראגדיה. כל ההליך ההחמקרות
והדיסטאנטגראציה הסוציאלית של באן. והקולר גמלה במאשרי הדור, במחנכים
ובאינדוקטרינאציה של החינוך הישן. "אבת המשמעה" - הוא המניע המסיכולוגי למרידה

בלתי-נמנעת במסורת, הבולמת את ההתפתחות ת ט ב ע י ת של הילד:
 "נפש הילד הרוך כבר מסקה מללחום על עצמה".

× × ×

מיאור גועז של חורבן הדת לכל ביטוייו העממיים, יהודיים ונוצריים;
 סיכום המאבק במסורת עם רמזי חסובה וחריפה וחשבון-הנפש - נוחן ש ג י א ו ר
 בפואטיקה "על הווי המינה". חסונה ד ו ר - ב י נ י י מ בחראה נישטיאגית;
 שירה הגוה גדולה עם סימני אקזיסטנציאליזם כודרני על ד ו ר - י ת ו מ ;
 "מת אלוהים, אך האדם לא עם עוד לחייה,
 נגנזו תורות והחיים לא יצאו להורות
 דוקבות המסורות הקדושות בעברים אמלים -
 ודבר לא נדון מחן ומלשון הרקוב
 ודבר לא מוח על קברין.

בחי התעילה אכלים, הנווילים נשכחיה.
 עיפו עבירים לכרסם הלכות עבדות
 מסקו נגזי המרא בעירות מרחקים,
 קוברים חלונות-הישיבה בלילות...
 לא שונה המצב אצל הנוצרים והמזרח האוניברסאלי מחמלא "אער קולמים"
 "הנה נאכל הגרעין והקליטה נשארה -
 ואיה האדם, האדם המאמין איהו ?
 אין זכר, אין זכר..."

התריבות והציוויליזציה החילונית כבשו את רוח האדם - בלא הצבת חכלית ובלא
 מתן-הכרה ! גם החיים עצמם איבדו את חכליתם
 "אראה כי חי הוא ולמה אינני יודע, -
 ואולי לא ידע כעצמו".

- - -

האומנם כבר גדל וייך מעלוהיו כי עשכול?
 ל א - האדם קטן כשהיה ויותר קטן ושתל:
 "ירא את נשמות-חורחיו המרצפות חיוורות
 ירא המסורות המתות, אלליהן החוקים

וצומים באלמי עיניים אל סעמוס החיים".

האדם הקטן - ירא את החשכה העתיקה -

"חשכה שאסרה את רעיון האדם הרומף

ותפווה לז: לך, אל ההרור, אל חסאל!

ובמזח בת אלוה - נחנף גמזנה השחור

ונשארה אימה.

- - -

ירא האדם. חלל כל העולם נחרקן

במזח אלוהים

"כחול החלל בקיץ ואפור בחורף

אך ריק הוא, וחמיד הוא ממזח מאין אלוהים

והורבה חבידות ממביב, חבידות וגדולה,

משגיחה בכול ומכול מעיניה הקמות

- - -

ומסכן הרעיון מלמלא את כל הריקנות

החריבות, עם כל השואותיה, עשנה ברקיה,

לא ההום את לחש האליט המחים

לא חן בסגורית את עיני חבידות הקמות"

התחילה הקומה כל חיי סעה, אכול ושחזה, חפונה ואיבוד חושים ממזח ומריקנות.

"יצאו אבותיו והוא נשאר יחידי וקטן" -

ביסוי ציורי לניחוק המסורת - והוא גם ממזח, כילד קטן אל עצמועיו -

"ואולט בסתר עוד ימעט לבבו הקטן

אי אבה, אי אמה ? הוי, מתי יטובו הביחה ?"....

האדם המודרני נשאר על-של-עצמו-בעבר בהיעדר האמונה.

ברומה לפואימה חקודמת ובהמשך לרעיונותיה, על רקע רוחני משותף, סר

סניאור ו ו ו י אישי, טיס בו משום רמזים [התמכחות מאשליה ומדמיונות

נעורים, עם הרבה לבטים וביקורת התרבות והמסורת. סניאור קובע את עובדה-

היסודו הוא מ ו ר ח י , במורשת ובדט. ואין מגזס ומפלט מירושח התכונות

האומייניות לאיש המזרח העברי, "גין בריונים ונביאים" ! אחבה קזה וטוטאליה,

קנאה כל בריונים, תאווה המרחב והמדבר, סודות הסדות והירדן, רזי המקדש

והנבואה, להש השמש ותאוות-נשים. המזרח הוא מולדת האלוהים, הנבואה והאהבה.
אכן, כן ה י ה ב ע ב ר , עד שנחרוקן המזרח וירד מנכסיו:
"ויוותרו לגבדיו רק גווילים
ובלויים של משכן ודגל".

העברי הנך ליהודי מנוחק מן הטבע:

"רמוגי! שולמיה רק משל / הרדסים - עמר ואמר!
ונביאים וחמרים - אבדה / ובידי רק סמר, רק סמר..."
האכזבה חבשה נקמה ב"רמאים" והעברי ביקש ה י ק ון במרחבי-חבלו:
"הוי, די לי! בחזק אחד קטן / קרעתי כל קורי השממית;
התלכדו מזרחי וצמוגי / ויהיו לתאוות עולמית"
והוא ביקש מ ו ר ק ון :

"וחתי לי תאוותי לקנאה / וללעג נקמות חרישית".

בהמשך בא היאור סוער של "תאוות עולמית", בשכל אשה עשויה לכיבוש. הארום ממלא
את מקום אבדן האמונה ובטילת החלומות. עד שחל משבר שני כחוצאה מרווייה
מממטתה:

"ואשבע וארמס כולנה / ועזבתיך בדרכי הקרוה

ואבירה לבכות חורבני / וחורבן חלומות וזערות..."

בא חור הבדידות הגלובאלית. קצה השבון-הנפש עם צידוד מכס לדרך של השוובה.
אבל קשה, אף לא-אפשרית, היא השיבהו הקבר מעיק מאחור, וכדי לעצוף לחירות
לעמיד צריך קודם ל ח ו ד ו ח בעבודות

"זכרונות וירושלם ואללים / דבשה לגבך חזקף!

לעמיד יקוו רק העבד / ולטריו - הגרעין הרקוב..."

המסקנה - בינתיים - חושש אוניברסאלי, "אזרח העולם" החומסי כמו ח ש מ ש
עצמו:

"ללא ארץ, מגמה וגזעים".

הפיחרון, שהוא האהבה האמיתית, החוקית ("אסתי!") - עדיין לא נמצא.
("תחת השמש")

ידכו האמית של ש נ י א ו ר ונטייתו לצייר אידיאה בהתפתחותה

ההסטורית, עומדת לו גם בשואימה אחרת, קונסראברציאלית מאוד, "עם צילי המנדולינה".
הוא מעביר אותנו בדמיונו המרוק על פני כל השלבים האנושיים של "חולדות-

האלוהות", מ"יצירתו" ועד "מותו". אנו מדמים איך נוצר האלוהים מן האליל

הטוב, ריכוז לעצמו כוח, כבש את האדם, שלט בעריצות, שיעבד את כל החיים

"רק בשבילנו"... הוא קבע את החוק ואנו גדלנו באימה ופחד ובשעלוח-רוח.

העולם נחמלא פחדים, אימים, קדים, איסורים ועבדים כחוצאה מפידוש חומקות הטבע

והחיים כשבט זעמו. נקמתו ועונשו של האל. העולם שקע בחשא ובקבדות. התחילה

עבודה אלוהים, מולחן אלילות, הקרבת כל הימה והצעיר - כל החיים. התחיל תהליך

של התרחקות מן הטבע ומן הארציות והרבותנו נכמשה כליל על-ידי יראה-עמים

ומור דחי. פסגו המיסיונרית. הדת נעשתה מרכז לכל החיים והכנסייה - מייצגת

אוחה. גבולנו מכול וכול גם על-ידי התרבות והציוויליזציה וגם על-ידי העבר הדחי,

עד... עד שקם הדור שלנו כחוצאה דיאלקטית בלתי נמנעת:

"דור כוטרים ונזאטים אובדי-דרך .

על טוסי-תקמל בא הדור ובחובו קיסור כבוש

ואין אדמה לרגליו, -

על גסדי-ברזל המריא ושט במסיגות מוריר

כי נשרו כנמי-אמונתו

שורק-חורק, אורר, שט למקט אושרו,

אשר אבד לו בשאון הברזל

ובין קברות-אבות העצומים, -

ונמצא את האל הגדול שירשנו

והנה מה זה כבר משובע ומזקנה

אכלו קט עד חומו ואיגנו".

נשארו רק הכוהנים והמארחים... והחכמים ניסו לדלות ולהציל עוד משהו מבין

התורבות של העבר ומצאו הכול רקוב ועכשו פלוחות, החוקים, האגדה - הכל נרמס

"תחת פרסות דורות - המון חמורי-אדם"

ונשארו בלי חקונות-עד, בלי אל ובלי תפארת !

על טאלת הדור "לאן"? מוסיף כאן שניאור שחי שאלות-יסוד אחרות: "ואיך?"

"ולמה?" - עד ליאוש קיומי במור. "תחול השיממון" - הקדמוני (ראה ביאליק

"והיה כי יארכו הימים") יילל עמנו חרשו

"אוי לי, מה לי, מי לי מה, ברמי הנבז ?

אוי לי, מה לי, מי לי על אדמות ?..."

(והשווה את ביאליק ב"אשור" "מה לי ומי לי אימא עתה ב ש מ י מ" -
 "מבילת-האש").

חלוצה והטחה כלפי שמיים - הן באומנה השירה והסימורה של הדור. וכל
 אירוע טראגי, לאומי או אישי - הוא הזדמנות לשאת אגרוף לשמיים ולבעוט
 בכמה אלוהים, לפעמים בגסות מבהילה, עם כפ ים להטיל סמך עם "החסיגות המיומיות"
 לא נוצלה בשדירות יחידה:

"הוא מה! - האם יש אלוהים בעולם?

- - -

הוי, אחת! רודה שאבן, אחת!
 אנוכי צוחק, צוחק לך ממלוא כל נפשי,
 אנוכי לועג, לועג, לועג לך בלי סוף!
 לא אדע מקום נחבאה - אולם נחן-לעבי
 ימנאך בכול - ואי מפניו הנזם?
 ושלח ארס כאבי אל מול לבך, קריץ!"

(כהן, "הוא מה!" - יומיים לאחר

מותו של הרצל).

אך אין ספק, שאם התיאור הנזר, הציני והמחולל ביותר נוחן כ ה
 לחסונה "החובאה להורג של אלוהים בכיכר העיר". כנגד קדינותו המקודשת-כמעט
 במיטת-דחי שלו: נוסח רש"ג ורי"ה"ל "פני ה" - הרי פרק זה ב"משא דור" הוא
 החמירות מרואה של אירופאנאציה מעל לכל דמיון. האנושות הדיווייה והרקובה,
 שכבר נמאס לה המשחק בעריפת ראשי בני-אדם חמים מפשע ויד איש ברעהו, התעורר
 מתאום משעמומה ומסימטומה למחזה חדש ויחיד:

מתאם התעוררו גם אחם לקול חוף וכרוז, על-מגי קריה

קול הלם-חוף וכרוז: אלוהים יובל לטבח!

ואמרתם: הוי קודש - ואנחנו ששטנוהו זה-לכבר,

על כל-משעיו הרבים מאז ומעולם ששטנוהו!

ויצאתם עם נשיכם ועם ספכם להתבונן במחזה היקר,

אלוהים כי יובל לטבח...

ובאו נערות בשמלות-צבעוניים ומרחים על לבן

ולבושי-מכלול בחורים ומקלות-המארה בידם,
 ומלאו הגזעיות באן-אדם ועל חלון וגדר יחנו
 לראות במחזה היקר.
 ונהנה על קרון שחור, גבו לרמב, הוא יושב,
 אל של-טענה, זקן ממלג, שק בלה על גשרו
 וידיו כמותח לאחוריו;
 גדר הקרון, הוא יושב, בטניו לא-זיז ולא-רגש,
 רק שיבה זקנו וראשו המבולה החקוטף לרוח
 וידיו כמותח לאחוריו;
 והנה הגרדום ! והאל הישיש כבר עקוד לסכה,
 רעש הצוצרות מתמרץ בבכורה להחריש אזנים
 והחלין, ככהן הגדול כיום-הכמורים,
 חנוטה-קודש ורוממות-חקר כולו,
 מניף גרדום הכבד מלוא-חנוטה-זרועותיו - וחטב !
 ועברה רעה בבל-חוט-סדרה ואמר כל-מיש,
 ר א ש ו הוז מעליו...
 ונטמט הגרדון מידי החלין ונאלמו החצוצרות,
 ודממה-טוח מתאזם העמוד כחללו של-קולם,
 אחד אחד יחטרד העם כהתמרד נבלה,
 אחד אחד בקלוגו...

הערך הראשון של הזואיטה הלירית ל ש י י ג ר ג - "מות אליים",
 חושף, בסרמינולוגיה קדומה ל"המתמיד" את ההליך השקיעה בבידידות יהדותיות-
 ספרותיות-דחית ובאכזבה מכול וכול. המוטיב החוזר כמזמון-זקב בצירופי גיביו
 הוא "ריח דק של קדושה מתח".
 באחד השלבים האוטוביוגרפיים הללו, נקלע אף המסורר שלנו למערבולת מתאומית
 של התחיות הלאומית בחור ה ל י י ק ממשי ל"קדושה המתח":
 "ובבקבועים אלא חדשים"
 מס לקראת האל החוש
 אשר קורא לנו הבאולה !

הצורך לשיר את חולדות - אוברדן-תאמונה מוכיח, על הספקות ועל
 הלבטים של המסורדים בההליך ניהוקס. מואימה-חולדהיה אחרת היא "חלומות" של
קצנלסון. נחמד ושומע במיוריה הקלים היא מספרת את חולדות היכולו של הילד
 העברי ואוברדן התום והחמימות האמונהיה, חוך שילוב מוסיבי המאפתיאים האופייני,
 הארציות והאלילות, בגעגועים לארכאי הטרומ-דחי. לצמנים בהם זכה המסורד
 (כמו שרגיחובסקי):

"חלום הארץ נבלה לי ויחששני
 נלכדתי ברשת אורם על מני האדמה;
 ואל השחקים לא נשאתי עיני -
 ה ח מ ה - היא השקימה אלי מ ס ה ,
 ח כ ו כ ב י ס - י ר ד ו אלי משמי רמה".

והכרובים אירחו לו להכרה מיידית.
 "ואה האלוהים ראיתי על מני האדמה,
 כנסות היום במרחב שדי / שם נראה לי אל שדי
 בין הקמה / כשהוא דולק אחרי צבוב רקמה: / האה !
 אין הכורא יכול לחמוש את יצורו;

- - -

ואדוני עוד דולק אחרי, ואדוני מצחק...
 והעולם ביה המקדש, ואני בחוך המקדש...
 עד שהחיל ללמוד "מודה" וברכה, לסמוג מכזה, ולסמוע מאביו כי:
 "יש בשחקים אל אנוס, אל מסתחר...
 שא בן-חמוד את כמין ועיניך לשמיים -
 ככה... כף אל כף ! גם העינים -
 כך, חכמי ! ככה חקשה חמיד..."
 ...ולחכיר לדעה את "חצדיק" שאוהו "אוהב שדי יותר", וקבל "סידור" ולמד
 להחטל!

"אז בא הקץ לחלום הארץ שחלמתי.
 קיבלתי חורח אבי החדשה -"

והחל ההליך וודאי של ניהוק מן הטבע מן הכוכבים והמרחקים מן הציפור והנירן

גם הכרובים כבר לא באו לבקרו:

"ואדוני לא גרעה לי עוד בין הקמה - / מסך חלום הארץ, אבלה
גבלה האדמה!..."

"והגני חולם. ה ש ה ק י ט, חלום ס ר ו מ י ט -

- - -

אל הראוני שורשתי לקרן זוית -

אין צורך לי במרחב; חנו לי ח ב י ח

ואחלוס בחוך חביה !

רק יהיה גם מדורי

עמי בחביתי, עמי בחוך חורי... "50/4

פלאום חל טפנה - ממחבר שגם בשמים כבר אין דואים באלוהים, גם הכוכבים
גומלים לאדמה מרצון ומאהבה וכי גם "אראלי שחק כבר עייטים, כבר הם גלאים
שבת אח ח ב ו ר א, מאמור לו ההלים" - ו א י נ להצטרף על שהוא שם
ואנחנו מה !

השיר הבא של ר פ ו נ הוא ת ש ו כ ה ג י צ ח ח לקצנלסון !

חנה מראה המסורר הדתי המודרני, איך א פ ש ר לחיות קרוב לטבע ואמילו בחוך
הטבע ולאחוב, מבלי לאבד את חברת-האל שבשמיים ומבלי להיות פנתיאיסט:
"על מלהלי צער בוער האלוהים / ולא יבוש.

ממקלט הצעירים יצא / וישחשך על מלוא מרחבי הארצמן -

התחמוד כאדם, האלוהים!... / מעין גבר הזהיר

טובב היית כמוצי האדם ! / הבה ארדאך גם אני,

כי אחי רדפת / אלוהים נצחי, אהבת!... (בערו שערי אסנוח)

וזוהי גם השונה עקיפה לשדרגיתובמקי ל"נוכח סמל אפולו", ועוד.

גם ר מ ו נ מבקש את האלוהים, כמו כל הדור היחוס, אבל לעומת

הצעירים, היוצאים מן ההנהגה האלוהים כבת מח, הרי ברור למסורר הדתי שהוא

חי ומצוי גם בהסתר-פנימי. כמה משיריו הם קרובים לנוסח המיוס הדתי הקדום

("אלי, אהבתין" ועוד). כך הוא גם "שיר של שחרית", במשטחו ובחוס "ההלים"

שלו:

"האמנתי מאד, ומה אדם כי לא יאמין !

היפעל אדם ולא אל, והוא סודו עמו ?

גם ביאושיו אלוהים מזהלך".

כמה זה מזכיר את ביאליק בהקשר אחר: "והאיש עד יום אחרון לא נזאש מרחמיים".

וגם זה: "דודר לנפש לא קורא, רמז לא בא,

עזה אמוח, אכלה במעבועי" (רימון, אלי, אהבהיך...)

בהשוואה אל:

"אח לא ביקש לו ניהן, והאחת שביקש -

אוהה לא-בצא.

- - -

ולבבו החלל, החללל וימת

באמצע החפלה".

(ביאליק, וניה כי המצאו).

אין המסורד הדתי מעולם כלל מן המסבר של הדור. אף הוא מסבר את הו ל ד ו ת

המסבר, שיש בה משום חשימה כל מוטיבי המולמוס הספרותי שלנו, אך מנקודת ראות

שונה לגמרי, כמובן. חוץ כדיהטימור הדראמאטי טובע רימון את ה א ד ה ש נ י

של המטבע (הידועה לנו בשם "מוח האלוהים"): "ואדם מה מאלוהיו" !

"נלוצו נהיבות הקודש, נערעה כל חרבות באדם,

וחאבל חבל על יושביה, כי אבלו, שממו במוכה,

ו א ד ס כ ה א ל ו ה י ו , אבד שברו, כל חוחלחו בה".

- - -

"ויהיו כל דרכיו וחורוהיו מתאח עצמו על חיייו"

- - -

"וימלך אליליו חדשים על יומי, גבורה ורוח,

ושוב ניגר דם אדם בעצמת כובשי עולם ללא גבול,

רק עד אלוהיו לא בא האדם, אלוהי כל חבולות ואחריהם

"ויבוא דור אחרון, ויעזוב כל ברטן הנתבחו

לא אל , לא אליל, ויאחז בכמירה ובכחש דרכו,

התמאר ברחסן כל גדר וכמעט זרח עליו אור-חוש,

ויצא שלטים לזנות ואהבה גמכרת בשווקם.

אהבה אשר לא גבול ולא חשא פרי.

מדע, מדע - ללא אור אמת, קודש - ללא אהבה אדם !
 התפתחות - להרג רב, שמש חדשה על קרבות אדם !
 עד אלוהים אין בא בכל אלה, ואין מתווה נתיבים אליו,
 מומלל באן אדם אחת שבט הנוגש ללא חמלה נמדות
 ומורקי עולם ישוממו ארץ אחרי חורבנותיה". (משירות חזמן)

ביטוי חד לקרע הנפשי של הדור המזויז, שהרס את מקדשי אבותיו, קודם שהקים
 לו מקדשים חדשים, נוחנים גם ט י כ מ נ וגם ט ר י ש מ נ.
 "כל משאות הנפש תיללתי / ואהוץ אלילים נעראים;
 אך עוד לא עזבתי החורבות / עוד יקרו לי סרידי הפרצים.

- - -
 על חורבות היכלי אהלהך / ולא אבוא בהיכלי גאיונים
 ולא אחור לי אליהם חדשים - כי חוללו אליהם ראשונים".
 (מיכמן, כל משאות הנפש) (51)

ו ט ר י ש מ נ - משורר הרגש החילוני מחאר את הסעה הנוראה של אדם,
 המבקש להביע תפילה מלב גרוש ומדחיסת-רגשות סחומים; לבכות, להתוודות,
 להתפלל:

"ואלוהים לך חבקש?...
 הוי חנו אלוהים, לי אחי, כי מלא אנוכי תפילה !"
 אבל כבר אין לו אלוה, ולא־לוהים אחרים - לא יסבח:
 "קראתי לאלוהי ולא ענה
 אך לאלוהים אחרים לא אפן.
 תעבתי מרכילי עבבים
 את בוקק לי היה הבטן". (הידעת ? !)

4. ח י ל ו ל - ה ל ש ו נ

מאין-ברירה אלא להשחמש ב"לשון-קודש" בכל רבדיה, ובמיקר ברובד
 הראשון והמקודש ביותר - לשון המקרא, חוץ מודעות הסתירה הנפשית שבין

האמנם הלשוני-אסוציאטיבי וביין החוכן החילוני והמחלל; הולך המסורד החילוני-
 העברי ומפיק את המושגים ואח הכוונות מתוכנם המקורי, אם במאורעראזה של
 הכתוב ואם ברמזים ובהקשרים אקטואליים מקולמות של חולין ו"סומאח". בולסת
 חסדנציה "המותרית להכעים" ביחוד ב"משאוח נבואה", אבל אין העוקף האירוני
 נעדר או נסתר גם בשירי הסבע או בשירי החשק - דווקא בנקודות, שחבירה המדוקדקת
 של ניבי הלשון הוך חילולם המכוון - בולסת ביוחר וחכליתת להגביר את הרושם
 הציני והאירוני. במקום שגשגית טראנספורמאציה כזאת בכובד ראש וברצינות, עושה
 הדבר רושם פליטוניסטי וגורע מן הערך הפיוטי

"כי ציון במעדר חיפדה / שדיה בעבודה" וכד' (טשרניחובסקי)
 הדוגמאות הן מרובות מאוד. המעט הנחון בזה הוא משמחי שירה שונים ומסורדים
 אחדים, שהמחבלט ביניהם הוא כמובן, ש נ י א ו ר . וכדאי לציין את הדבר,
 מפני שגיאורי הוא אמר הנזקק מחות מן האחרים למליצה הפקראתו למאמרי חז"ל.

ט ש ר נ י ח ו ב ט ק י נ

"ועקב העריצבט את ש"ס אדוני

ואח מ ע ל י - אל לא דאיתם

וחיה משושכם המזות וחבור..."

"כמיים החכמים לאוקיאצוט..."

"לו יפלל כל לבב וחכוע כל בדר

בממלכת חיומי והאהבה".

ב י א ל י ק משתמש בטרמינולוגיה הדתית להיאור החילוני של הטבע
 (הבריכה):

"קודש הקודשים שבי ער"; "מביח למרוכת העלים"; "דביר קודש שאנן",
 "ומצפה לגילויי המינה קרובה או לגילוי אליהו". והרבה בשירים אחרים.
 וכן גם שטיינברג - בסיך אהבה: "גילוי יצירה... רוח הקודש".

ט נ י א ו ר

"כי רבה האש בעורקיני, ואם לא נסתכנה ברעה

בחיך נשים טהורות פיגיים..."

של הלשון הוא תנאי חיוני להחייאתו הלאומית (דברים שבע"מ - קכ"ח). הוא נזקק
ללשון-הקודש גם במשמעות הטקטימנטאלית שלה, אבל אינו נמנע משימושים מוצקעים
מן ההקשר ומן הרוח המקורית-הדתית שלהם, אם כי אינו מביע חמיד"ל לחילול הלשון"
בכוונת-החבורה. (51/א)

גם הבעה-צער מחוץ הכרה של חילול הלשון כאמצעי מיומני, אנו מוצאים

אצל ב י א ל י ק :

- - - במה אכזא אל הקודש ואיככה חסרה חמילתי ?

ושמתי, אלוהים, שוקצה כולה וזהי כשפת מיבוליים,

ומילתי אין בקרבה אשר לא נמנעה עוד קד שורשה,

וגיב אין אשר לא התעללו בו שטחים גאלחות,

ואין הגיב אשר לא נמחב עוד אל בית הקלון.

יוני הזכוח, שלחתיך לקח בוקר שמימה,

שבו אלי לעת-ערב - והנה עודבים מלומדי אשחוח"ל...וכו".

(חלטה על מני).

האין זה מעין "ההמקד" שעבדון מארזו: "סירי חמילה עם זמר של

מריצוח" ? ...

פרק ה' - גבורת הגורל וגבורת הרוח

1. בשר ורוח

שירת החשק מרובה מאוד והיא מאפיינת את חסביך המרידה של המחלף-החדש יותר מכל סימפטום אחר. יש אפילו "המורידים" ומרדדים את כל המיפעל המטרוני של כמה מן המסורדים והמספרים בדור החתייה למעמד הנחות והבלבדי של האפיקט האירוטי⁽⁵²⁾. החבאות שלנו הן רק אחדות מן הדוגמאות להכרת-הערך ולהכרת-הדחף של נושא זה אצל המסורדים עצמם. דוגמאות - להוכחת הכוח המניע לחיים וליצירה, לחירות ולתחייה - הסמון באירוס החומשי.

חקשר עם "גזילת הנפורים", הביטוי למילוסומיית-החיים, חיי-מעה והווה - בוררים ושקומים. הניחוק מן החברה היהודית והרבותה וההסתגרות האינדיבידואליסטית מחבלים גם כטיבה וגם כתוצאה-לרואי להשתקעות-יצרית, כמעט אנימאליה זו. המריצות היא תוצאה וסיבה של המריצה. מוטיב "האהבה שלא חושגה" בשירת-ביאליק מבצבץ ועולה גם באהבתם החושנית-המטורפת כביכול של גדולי משוררי החשק. בשירו "געגועים" מבטא ש ש ר ג י ה ו ב ס ק את החחינה להחזרת הילדות האבודה, הססתייכת ב"נקמת" הילדות האבודה - בהתערבות יצרית.

האחד, שרואה את התאווה כ נ י ס י ו י מ ש מ י מ , על-מי אמונת-העם במרטוניפיקציה של יצר-הרע - הוא ג י א ל י ק.

— — — "צב לקראת השמים אשר ינסוני ואם מול השטן אשר יחגרי בי".

מכאן גודל העיצור והריסון המועל בו ממעמקי החודקה והרגש ומעכב את השתחררותו בצעקת-טירוף אחת.

ב י א ל י ק מחח בשירחננו את החבל בין שני הצירים האנושיים: "היעדר והאירוס", הכשר והרוח ("המחמיד"). הוא מחח אותו עד מלוא-כוח-עמידתו. בהסברות שנחן באיגרת-הללואי, כששלח את הפואטיקה לאחד-העם, חכריע - עוד יותר משעשה זאת בשיר גומי - את הבף לצד הקוטב החיובי-היהודי של ריסון ועידון היצר.⁽⁵³⁾ משקבע את מעמדו של גיבור הרוח לא נחלקם ממגבלות-חיינו ומחיעדר שלימותם,

לפחות כעלבי ההתחננות, עד ההתגברות המוחלטת. לענייננו אין מקום לצטט מחוך "המחמיד", שהרי כנגד כל טיעון מצד אחד - נמצא טיעון שווה לו בעוצמה - מצד שני.

ביאליק משלים את תכונות גיבור הרוח אף בשירים אחרים מ"בית-המדרש", ובעיקר בשיר "אם יש את נשך לדעת". גבורת הנפש לעומת גבורת המלחמה, גבורת קידוש-השם לעומת כוח הזרוע. כנגד "שאלת לאן?" המסייגת שירת הדור כולו ואח שירת ביאליק בעיקר (ושים לב לשאלה החוזרת עשרות פעמים בשיריהם: "ומי יודע?...") הריהו מציג את שאלת "מפין?". וחוכמת הינוכית גדולה יס כאן ורמז לפיחודן: רצונך לדעת - "לאן אתה הולך?" היתה בטוח, שאחך יודע - "כאין אתה בא?". שירת ביאליק כולה היא מאמץ ענק אחד וממושך לסובלימאציה של היצרים בכל שטחי החיים, בגוף ובנפש. המאמץ מתחיל בשירתו האישית ומתחשט על-פני שירתו הכללית-הלאומית. לא פעם נמנעו טרצים בהזמנות הרוח והעידון שביאליק חקיף את עצמו בהן (54).

שירי טבע ואהבה עדינה הם וזב שיריו הראשונים של ש ש ר ג י ה ו ב ס ק י .
מזרח השיר הלירי ובגזרת השיר האפי מבדיל הוא בהדרגה את זיקתו לאהבה ולחשק.
הללו מתערבים לעצמים גם בנשמה מוציאליה ("לנכן החומרת") - עד לשירי החשק הסוערים וביסודי האווה פרימיטיביים:
"אני-אש, אש חשק, אש האווה,

אלי בוא - הן כבר רד היום!" (בין הגזוי סלע).

הכוח המיסטי, ימי הגוף הגברי-הפראי הנלמים את האהבה יותר מאשר המלבוש החרבותי, המשווה לגבר אלגנטיות ורכוכיות. ("שרטוטים" ועוד).
וכשם שיוזע שרונהובסקי לצייר את גיזוה של "השקצה" ואת אברי גומה בעירום אירופי גמור, כך נרתע הוא ממני יומייה ועדינותה של היפהמיה היחודייה,
ומצייר אותה רק ברמזות-אנועות ("ברית-מילה").

את שירי החשק של ס ג י א ו ר קטע למנות ומיותר לצטט. את פילוסופיית-האירוס שלו נמצא בשירים פרוביט. ובהתמציתה האמוריוזמית:

"יונה-חום! הן חרעין גווייה לי ומשמה.

הנכמה לצלוהים היא - והגווייה לקראעל;

האמיני, שהיהן ממאות ומבקשות את תיקונן -

("שיריו").

ג א ש ה

ובהמשך - חד לניסוח המבריק של קלצקין ("מי שלא טעם טעם חטא לא הוכשר
לקדושה" - "זוטות") מסכם שניאור:
"בכור החטא השחור נצרך זהב לבבי / התאוות אכלה סיגיו ויצא זך ומזוקק".

רעיון-חילוני, המקביל לרעיון בחורה הסוד שלנו - משמיע שניאור כשיר אחר.
האוסר מסודר בעולם בצורה נ י צ ו א ו ה החוצים באפלת החיים, והם נמוגים
מהר:

"אשרי האיש אשר ידע לצודם
ולבלעם בכל שעת כושרו
ואזי לו לכסיל אשר ימאס בגיציים,
ויבקש לו ש מ ש ו ה ש ל א ו ש ר.

ועברו כל ימיו בחיטוט מחשבים
ובחיטוט סמרטוטים-קדושים
והנה כבר בלו וקומטו אברותיו
ורצוצה נשמתו וחלושה.

- - -
וקילל כי אחר המועד... (בליל חמק)

טרגי-חובסקי מעריך את האשה; שניאור (זבט שטיינברג) ב ז ל.
לא רק שהאשה - נזטה ניסחה - כל חכלית קיומה - מקור ומכשיר לסיפוק יצרי
המוחו של הגבר, (ובעקיפין אמנם - להגיע ליצירה חדשה ועולה!...), אלא
שהיא אף א ש מ ה בעשירה קטר עם "אלוהים והשטן", לפגוע בקדושה האבנאית
המנוק של הגבר:

"להקיס על אורי חורבני / דור חדש וזר לא ידעתי..."

- - -
"סוד נהדר לי, סוד; אני בז לך
מעתה עד עולם, האשה!" (אנכי, אנכי לא אסלה!...)

× × ×

"כוא אלי וקנה נפשי. / אה חתן לי במחירה -
הידעה מה מחתן? / חן לי תאוה אחת טמירה" (שטיינברג, מחולות)

טעם הוא מוכר את גופו לשון תמורת התאווה האחת, ופעם שנייה - אף את רוח הקודש של היצירה, שהוא דוגמה באמצע יצירתו כדי לתת אהבים "אך בין נשיקה לנשיקה שמעתי / כעין משק כנמים חרישי; זאת קוננה רוח הקודש / על חילול הקודש של אישי" (שם)

רק מתוך הכרת הסך-הכול של סירה שטייגברג או שניאור, או שדניחובסקי, או יכולים להסיק על נכונותם של כופרים בלו להקריב את ככל תמורת האהבה-התאווה. שהרי אם גדון עמ"י הומעה מבודדת, אחת ושתיים, בלא ידיעה ההתחלת ובלא חשבון הסוף - מוצאים את אחת הכיטוי הרומאנטי ביותר וגם החד ביותר - דווקא אצל ב י א ל י ק "מגילת-האש". תיאור אינטנסיבי של חגיגה יארו ותאוותו למראה באר הנערה בנהל ותיאור חגיגתם אחר-כך, תיאור בדידותו וחטרוני-אמביו:

"וראי, את מלוא עמי כוכבי כסף וזהב אתן לך בקומץ אחד של אהבה..... ככלב ארבע אצל שולי שמתך ואשמור - - - , או כמחיר אדוק אליך" - עד שאתה האש הגדולה בלב העולם. אחר-כך - גימח לטהר... ואחר מאבק נוסף בין אש ח' ובין אש האהבה - קרא העולם במלל-החיים האנושיות הגדולים "שמים - אבדון - אה... ויחנפל מראש הצוק אל הזרועות הפשוטות בחתום "האבדון". וכך עשה את דרכו הנוראה מן השמיים (ראש הצוק) דרך האהבה (הזרועות הפשוטות) אל המוות הרוחני (תהום האבדון).

לעומת זה - דוגמה יחידה של דחיית הרעיון של חיי-הרגע אצל משורר

הרגש והאהבה:

"קצתי בחיי אדים וצללים,

קצתי בחקירות החלוף !

אופר בין רגע, העצוג חבלים

מה הם לגפש רבה החיילים

מלאה שאיפות אין סוף ? ! " (כהן, ברגעי יאוש)

תקשר שבין החקירות בלי האירוס ובין פריצה מומקרת אל עולם הגויים אף

הוא בלוי. החל מאהבה והשחוח בסיפורים של בני-הדור ועד "קטקטות" של

שדניחובסקי ושניאור, ועד "הטאטירות" של ט י י ג ב ר :

"לך אהב את כנות הגויים

על מנה לקבל נשיקות;

כנות ישראל הענוגות

כשם שאוהבות - משיקות.

- - -

בדור יתום זה החרק

מן האהבה המשובחת;

נתעייפה. כנות הגויים

נותרות הכל בבת אחת"

- ובסאטירה אחרת:

"כנות הגויים יודעות זמר.

יודעות חן השמיל למלונה;

צוחקות שוקעות הן בחציר,

חרט פורטות הן בלי חלונה".

שירה-השק עזה-גימזי וסמל כצוייה גם אצל ש מ ע ר ו ב י ן

(ראה "ידמה") ודובמה נוספת של מולתן הדוביסטי-אמיקורי וגימזי כל שעה-

הכוסד - מל ק צ נ ל ס ו ן

"אם שעה אחת נפלה לך בנעימים

השעה המצחיקה בעה -

החמכר לה, מסור לה את נשמתך, -

כי לא לעולם השחק לך השעה.

אם שעה אחת נפלה לך בנעימים - ~~אתה-היא-האין-לה-שעה-~~

אחת היא ואין לה שניה ;

כחלום הלילה כך גם היא חולפת מחר

- - -

רק אחת היא השעה המצחיקה !

לא חזה לבי עוד, לא ראתה עוד עיני;

יום ימה אחד ולו ידמה גם יום שני !" (משירי אמיקורי)

לעומת טעם-חשק אדירה זו שעברה על הדור והציפה את הספרות העברית,
 דלים נראים לנו גמיונות הריסון, שעשו משוררים קטנים יותר וידועים פחות,
 כמעט ישירות. ^{נגד} "המהלך החדש" בשירתנו:

"קדו, זמרו לכם שירי בלימה,
 על עשב עגבים, אנקח אהבים,
 ועיניכם, עיניכם ירדו זמקה.

שרו לכם שירי חדוה, אהלה,
 על מאויי גבר, חבלי האוקות,
 ונשכח שוקק בגילה אללה.

נגנו לכם עלי נבלי ששון,
 על אלהים אחרים, בלומי חטא,
 והקטבתם באשר, ברננת עוון.

ובבואי אני מגבתי ברושים,
 משטגת החר, מענני ערפל,
 ובסתר לבבי לוחות קדושים, -

ועל הלוחות חרות עמק-עמק,
 בשלהבה שחורה עלי אש לבנה,
 יבוננו עתיק, יבון קרוב רחוק -

והבטחת, אלי בלעג שלי מחים,
 ותרו בי חצי שחוקכם אוילי, -
 ואשבר את לוחות לבי רסיסים...

ואתם רקדחת, רקדחת במחול,
 במעגל, מסביב, לעגלי החלב,
 בבמות יון, רקוד ושפי חול...

אבלו שמים, הה, בכו עננים,
ואשליך עליכם בזעם אמי
שכרי הלוחות, לוחות אבנים... (פסאי, לוחות נסכרים...)

ניסיונות-ריסון אלה, זיכור, כידוע, אף אח שירתו המקודנת של ביאליק
באינטרמטאציה אליגורית כמעט בנוסח הפרשנות המסורתית של "שיר השירים"...

2. הקריאה ל...ם!

גם ביאליק קרואה אח עצמו בין ילידי דור הביניים, יוצא, יחידי
ונר האלוהים שבירו לקראת אורח...ם! אלא שהוא עומד בחחום
ההשמעה של פגישה אחת, בין אם זו "השעה מבמדת" ו"פגישה מאטאלית" (סדן) ובין
אם זו "אי-הבנה מוריינה" (קורצווייל), הריחו צועד חצי-צעד לפניו ושלושה
צעדים לאחור. ולא בלי מאבק נפשי גדול. הוא אינו מהסס לכנות את בית-המדרש
(זה - "מתבאר רוח איתן, מקלס עם עולמים" וכו'), בשמות: "בית הכלאים",
"בית האסורים" "אגם גרש עומד"... בדרכו המיוחדת לו הוא מביע לא רק סמכות
והיסוסים ויצרי-מרידה, אלא אף אכזבה, עייפות, ויאוש מסע. ודי בסיר הנורא
והנהדר "לפני ארון הספרים" - להוכחה. צינור-הבקה אחר לרגשות החיים שהחירות
הכבולים בו והשואפים להחרץ - הם שירי הסבע והזוהר שלו, מ"בשדה" ועד "זוהר"
ו"הבריכה"; וחזק מהם - "משירי החורף ב'":

"המקר, המקר! - הוי הרעב!

שא גם אותי - צלח ודאה!

הטילני לערבוביה

ולרוח נפשי - זרה!

צלח ונחב! לאן? - אל השאל!

אחת היא - באשר שם

עוד ימנעם מהו חיים

ועוד רוח קורטוב דם.

אמנם בן-ישיבה אני

מנחי-עלג, מני - שיר,

אך כחורף זה, צברתי

כוח תחת שריון גלידי;

::: בלבי שוקק אנוך חיים,

שוקק ואומרו יס לי רב.

הו, הנח למרח שחורה !

ראה, מה ייף חזיו הקר !

נדלק, נחטוף כוס החיים

טרם יקדמנו זר !

ובגמיעה אחת גדולה

נשחה כל הכוס עד תום

ובהלולה רבה נשפוף

כל העוז וכל החום

- - - -

ולבי מלא כוחות חדשים

לא ידעם מיני אז".

אך ביאליק "נצח" - כי רצוה להיות מנוצח - על-ידי הספר,

למרות היסוסיו. מאוחר יותר, בתקופת "עבודי עולם", עם שוך הסערות, יכול היה

לסיר אף בנושא-כאוב זה, באירוניה קלה על עצמו, על נקמה-ההיסטוריה בוז

"ומי יודע, אולי יתאכזר לי אלי -

ובעודני חי אמוחה,

וצררו את נפשי בחריכי גפר.

וקברוני בארון ספרים,

חולד הבית יגרור לילה עצמותי

ועכבר מחור יכרסמני..." (לא הראני אלוהים).

x x x

"אור וחיים גיל ועונג", "קרב ודרור" - הם המציח שאיתחו והספתו של שירת ששרניחובסקי.

- - - "שיר בן-חורים, כאיפור בערבה וכזאב

הן היא שירת החיים והמיתה" (ששרניחובסקי, מחזיונות נביאי העת)

הימנון לפילוסופיית הרצון הוויטאליסטית שר כ ה ן :

"חפץ אני לחחק, לרעיש בלי מפריע

בשחוק מלא העקר היכל כל הבריאה !

- - -

לרקוד אני חפץ ! לצאח במחול מראים

על פני הכוכבים ושמי השמים !

כי לקול זהרתי יעבור הד בכרוד

דרור לכל היקום, דרור ועוד !

- - -

חפץ אני לרון ! לרון במלוא אונים

רנה הנצחון, שירת האדונים !

- - -

אכן גבור אדם, עליון ואין דמיונו !

ארבע רוחות עולם, כרעו לפני גאווה. ("אני חפץ")

"חפץ" אינו רק הנדמה המקראית-המליצית ל"רוצה", אלא שמעוה ברורה לה

בתחום האירועי.

ועוד חוליית-סחירה ישירה בין "תחיית הרוח" ו"הכשרה חלבוה" ובין

"תחיית החיים", שר ש י י ב ר ב כחוכחה לעם-העבד :

"לא בדמעות חדיחו את חלודת עבדוהכם,

לא בהמנון ושיר לכת הקנו את מידוהכם;

ועל מדבח התחייה אם ל ב כ מ קרבנכם -

לא ירצנו אלוהי הדרור, לא יפנכם.

חטא ל ח י י מ חטאתם, אתם ואבותיכם

ולא שמחתם את לבכם לקול אדוני,

בהשליחו בכם כל העולם החי". (לא בדמעות)

ההתייחסות השלילית לשירי התחייה המליציים (ובעיקר, "למחזירים בעם" -
 "כל לבו ידבנו... מי צרת האומה בלבבו נגעה" וכו') ולדרישות אחד-העם לחיי-
 רוח ולהכשרת-הלב - היא שקופה ביותר בשיר "חיים" זה.

3. תי ד ו ש ה מ י ח ו ס ה ק ד מ ו ן

בדרך, בין עזיבה אלוהי ישראל ובין הכפירה המוחלטת נצמדים כמה מן
 המסורדים "הצעירים" אל אלוהי נכר ואל האלילים. סברותיה של האנטיחיה הזאת -
 כבר שוקפו בשירים הקודמים. "מולחן האלילות" המחודש בשירחנו הוא חולדה
 אורגאניה של בניעי המהפכה והמרד מבפנים ושל השפעותיהם מבחוץ. המסורר העברי
 נוסל על הדמנות זו כדי להצית מערכו בזוהר מיוסי-דומאנטי את כל מצוקותיו
 וכמיהותיו לחוטש, לכוח, ליופיו, לעליזות וביחוד - לאהבה! כל החסר ליהדות
 הרוחנית והחלושה.

"נזקטורנו" של טרניחובסקי הוא דוגמה-שיר הממילה את רוב המוטיבים
 של חללי-גיטסה במחננו. זוהי שירה המיתוס הקדמון קטא הרבה קטם וכישוף,
 אלים צעירים ושפע של עליזות וגבורה; חירות וחיים טראיים! שלטון האי-
 רציונאלי ושלטון היצר; מאגאניות והדוגזים וגם - אינדיבידואליזם קיצוני
 עם כנאת התרבות והאיוויליזאציה.

ב"דינירה" שלו - שוב מוטיבי העבר הקדמון והמזהיר, הקמאי והאגדי.
 כל התכונות הנכספות הן כאן ב מ ק ו ר , ולא בלבוש ארכותי, שהוא רק
 ריפרודוקציה חיוורת לעומת המקור. חכונות האדם הן כחכונות האלו לב-רגש,
 לב-חמים, לב אמיץ כוח, לב עדין. דינח הגבר נובקת ועולה מעתרת החיים וכוחם.
 האלילים הקדומים היו "קרובים לאדם וללבבו, וחפצים באושרו ובגילו

ואנשי הארץ עליזים וגאווים וכוח במחנם,
 חכמה וגבורה במ נשקו, ונדמו לאלים גם המה.
 דור האוהה גמטו יודע, ובסערות חשקו לא יבוש,
 וגבר לאהבה יוקדה, ויאמץ לנעמה במשגליו".

"עבודת-השמש" חוזרת אצל כל המסורדים ורובם כבר המקיעו את סמל

"ההשכלה" מחוכנו האליבורי. השמש הוא עכשיו א ל ! האל האדיר ביותר, אל האור והאחבה, החיים והשירה, הסוד והגבורה, הקמאות והנעורים, קוצה-השנה והטבע.... הנצח ! ("אגדות אביב").

יפה העירו כמה מבקרים, שהאחיקם שהרביק קלוגר לשרניחובסקי -

"המשורר היווני", אינו מדויק. שכן מולחנו של המשורר לא הצטמצם כלל באילנות-יוון. לא פחות שירים הוקדשו לחמוז, לעשחורה, לבעל, ולמל... כביכול, נחשורה בו באות-בן-כנען: אף אלו אליט משלנו ! ו ק ד ו מ י מ משלכם, היוונים !...

מאוחר יותר, בתקופת בשלוחו המלאה, משיג שרניחובסקי את שיאו בשירה-האילנות, בכליל-הסוניטות ל"עמם". גוסף לצורהו המיוסית-האמנותית הנדירה כלל בו שרניחובסקי את פרביה המוטיבים והרעיונות בגובה של היות אנטיכרסאלית. אמנם נחלש היסוד הווימאליסטי-אירוני, אבל נחזק לעומתו היסוד האמיתי.

הזיקה למיתולוגיה ולארכאי חזקה אף אצל כ ה ן ולשיאו החיובי הביע "באגדות אלוהים", שביאליק שכחו מאוד ⁽⁵⁵⁾. געגועים קמאיים ממלאים את לבו ג ם מחוץ עייפות-אנושית מן התרבות החדשה. נעדר תאווה-ההרס, אך בעדינות מבית הוא על "עת הקדומים", עת שלט הסוד המקסים ואון העלומים, החסרים עכשיו כל-בין:

"עת פרס חומף אור רמיה וחוחם-בלי

על כל החיים... ובבימחון ואמונה

בני אדם משכו בעולם מבלי הלונה".

"צעירים" אלו - ע י י מ י מ יותר מכל "מזקנים" של הדור... אפשר, שמשום כך מרגישים ה ם יותר את גזילת הנעורים ואת אברן העלומים.

למקלה המשוררים על "אלילים" מאטרף גם ש ם ע ו ג ו ב י ן "במחזה קדומים", "עובדי כוכבים". המחזה משתתף במסגרת הזמרה האמנותיאיסטית והערצת הטבע, כריאקציה לדח הרשמית, שהיא הסימן הראשי של התרבות האנושית, ובעיקר - היהודית.

ת ר ה מערער בקול על א ח ד ו ה האל של בנו אברים, והחלהבות של עובד-אלילים קדמון דבקה במאחוז של גאומיר האירוגיים:

"אחד, אחד, אחד -

ואין עוד מבלעדינו!"

כל-כך קשה להבין.

בנאום פוליטי זה של ה'ה' יש כאב איום על איבוד היופי, הגיל, הרב-גוניות המאיים על האנושות במציאות החדשה של אל-גמחר וזעזוע פנים.

"אחד, אחד, אחד... / זו קריאה השיממון

אך לה עם בער יאזין / אחריה ילך המון...

וסערות-און ידמו / ורוח דרור אטיקים

אטיקי ששון קדמון / מחגושטים מבריקים...

- - -

כבר אשמע ממעמקים / הד בלצל-האזיקים..."

וכשאברט מנפץ את אלילי אביו, נושא נ' ה' ה' הזקן משא קשה וחווה את

עונשו הצפוי של אברהם, כ"ששמתה נקם וכאב המלה מעורבים בו":

"אך ענשו בעוננו יהיה כרוך..."

ונקמה האלילים לא האחר:

הוא יחיה על מני ארץ, הוא ובניו

וישרד לו העולם מזהיר, ברוך,

את שירח אילגוחיו ואבניו,

וגלחה לו רזיה האדמה

הגדולה והחיה והיפה

בצללי-ערב ובנגחות-שחר,

בשטח-זהר, בעבי-חשכה,

בריחות-ארה ובנדנד-קבה, -

אך דרה לו הצלצל זו השמה

החיה, הרעננה והרמה -

ונפשו לא תחיה, לא תרומם...

לא יבין סוד צומח, רזי-דומם,

לא ירגיש מלאי מסל ומסכה

ועור-חרש יהיה על אדמה;

לשחקים תהיה עינו נמויה -

ולא בהם ישועה..."

את השיר האנטי-אלילי הגדול כחב, כמובן, פ ר י ש מ ן ("אלילים").

4. ג י ב ו ר י י ש ר א ל

את הביטוי למוטיב הכוח והגבורה המיסית, הקרב והנקמה יכולים המשוררים

לחת באחת או יותר מן הצורות הבאות:

- א. כהערכה כללית, אוניברסאלית - כאידילוגיה של "מוסר אדוניים".
- ב. כביטוי ליצרי נקמה או הגנה-עצמית, בדעם מאשירי או מרצינוה פהיטית, למשל - בחקומה של מוגרזמים ומלחמות.
- ג. כהשוואה אל גבורת העברים בעבר הרחוק; כמקור של השואה ועידוד לחייה.
- ד. כשירת חירות וחקומה למקומה ישראל וכיבוש הארץ בכוח הזרוע.

"החודעה להיות על פרשה דרכים של חרבויות, יבין החי ובין הבוסס",
 בחקומה-משבר, כשהכל מוטל בספק - לא רק הערכים הלאומיים, ערכי היחידות,
 הבעייה המעמיקה את שאר סופרינו - אלא החרבות האנושית בכלל, נכסי ההומאניזם
 והגבורות - חודעה זו היא המטביות את הכריחה הרומנטית למלכות הארכאי⁽⁵⁶⁾
 נושא הגבורה העברית בעבר הוא בוזאי נ ג ש ר ב יותר לטיפולם של
 הגורמים לעולם הארכאי האלילי והקדם-חרבותי.

ביאליק גיאות לשלל בנושא זה והוא מעלה כמה מעמים כשירתו את גבורת

ה מ כ ה י ס וגבורת ב ר - כ ו כ ב א ואף את גיבורי יוון ה מ ד ב ר

בשירי מלחמה ונקמה ובשירי עידוד ועידוד.

"אין זאת, כי רבה צריחוננו" ("משיירי בר-כוכבא") - כחוב באמליקאציה

אקטואלית, נגר בוררי ההווה.

"אתם ברכב ובפרשים / אתם בסוסים ובשנהבים"

וכשמחבקם מן-האסוציאציה-"אנחנו בשם ה'" - הוא מוטה וכותבו:

"אנחנו מתי מעט גואשים - / אך בנינו המה למכבים!" וכו'.

ובכל זאת! תהייה מלחמה, תהייה נקמה, זרוענו חמודה לנו והאזינו עוז אבל -

"ל א ד ו ג י התועה!"

וכן בשיר "למחנדים בעם", המורש את האנאלוגיה של ימינו עם "ימי החשמונאים",
ושל בנינו ל"בני המכבים" - אף שם מורצת מלחמה קזה וגואשת ו"ב א ל ו ה י מ
לנו עוד".

בנימיון הנפל של מרד מ ח י - מ ד ב ר , אמנם מתחלת החחייה במרד
באלים ובמסורת, בהשלטת החוהו מחדש, ונשמעות סיטמאות שנעשות שגורות במי כל
העם ביובל השנים האחרון:

"אנחנו גיבורים !

דור אחרון לשעבוד וראשון לגאולה אנחנו !

ידנו לכדה, ידנו החזקה

את כוכב העול מעל גאון צוארנו פרקה,

ונזקוף ראשינו שמימה ויארר בעינינו -

- - -

- - -

"ומי אדון לנו ? !

גם עתה - אם סגר עלינו מדברו אל נקם

כמעט נגע בנו שיר עיזוז ומרי - ונקם !

להרבות ! לרמחים ! ההאחדו ! הימינו !

על אף השמים וחממם -

הננו ועלינו -

בסערה !

"הננו ועלינו !

אם אסף האל מעמנו את ידיו

וארוננו ממקומו לא ימוש -

נעל זה אימנא בלעדיו !

- - -

... ועבר הסער. נשחמק המדבר מזקפו וטהר". - - -

א ש ל י ח המרי והמרי - נחמרקה. נטארה רק האבדה.

עוד לפני כן גיתק מ י א ל י ק את עצמו מתלך-הדות הניטשיאני של

הערצת-הכוח וטאר השלילת הכרובה בהו

"אדוני לא קראני להרוגת מלחמה
 גם ריח מלחמה מאד יחיחני
 אלמה כי אצמץ קול הצוצרה ברמח
 וכנור וחרב - לכנור הנני" (שירת ישראל)

X X

"לא הכות באגרופ את ידי לימדה
 ובהירוש וזנזנים לא כיליחי כוחי
 לשיר שיר ה' בתבל נולדתי,
 שכני - שבי צדק, ציד-משפט - מלקוחי". (על-סף בית-המדרש)

ל פ ש ר נ י ח ו ב ט ק י ש י ר ת ה ס י פ היא חיפה ביוחר בשביל
 גבר ובשביל הכלית חייו

- - - "ופי שבע היף שירת נמה, שיר גבורה
 באומל בית חרושה ועב מיה נצבת,
 שיר איחן מריק קול איום, קול גורא,
 בים הניצוצות, בשאון המקבת.
 והולך וגדול השיר להמית
 הלמות הרעמים על סדן מחאורייט,
 ולנוגה לתבה ולנקמה סאורייט.
 לונש הסיף, מורשה החנית,
 היא שירת האים על אדמות". (משירי האדם)

שירת הגבורה הלאומית של שדנ'יחובסקי - בהתחלה היא מהרוממה באילוסמיה
 של שאיפת-נקם אכזרית וברצון להמית ולהשמיד את האויב עד חורמה ממש כמו
 שעשו גיבורינו בעבר:

"חריבי ! אי חריבי, אי חרב נוקמת ?
 חריבי לי חנו, על אויבי אצריח !
 אים משנאי ? אכריעה לשבח,
 השמד אשמידם ! אכלם, אכריחם
 אכריח, אשביחם מאגוש זכרמו,
 אקלה כקוצר, אף גזעם אורשה ! וכו' וכו'

"רבה צרונני" אומר הוא כמו ביאליק, ובכמה עשרות חרוזים נדחסו כל מילות

המלחמה, הקרב, הנקם והאכזריות המצויות בלשון העברית... אלא שכל אקסטאזה-
הקרב העצומה הזאת, בעיית רוחו, מתפרקת ומתפוררת לפתע, כשהוא מתעורר מול
המצואות-העבדות:

"מה שמתי דובבות ? קריבות אחמוצח ! ...

אן הובילוני שולל עשמונותי ?

ובעיים רוחי צור חרבי שנותי...

חרב אחזתי... כבר יבשה אזרועי !

עבדות נישחת אין - איל שכחתי,

דכאה גם רוחי שחותי מאדם.

עבד-עבדים היות כבר הסכנתי" - - -

ומה שנשאר לו לעשות, כפרוחו מהמרדח ומחגלשת, זה רק לחרוק שיניים, לקלל

"ואשור כמשוגע את כבלי בדעם..." (בעיים רוחי)

אבל הוא מוסיף לשיר את מוטיב הגבורה וכיבוש הארץ בכוח הזרוע, עד שבא הרגע

ההיסטורי של הקונגרט הציוני הראשון. שרניחובסקי נעשה מזכיר אגודת הציונים

"נס ציונה" באודיססה, והפעם שירו מתקעם במאהום ובחשדאה של חנוכה התחייבה:

"שאו נס ציונה ! שאו גם ציונה !"

- - - העיזו ועלו, המהדבים העם !

אל הרמה ידנו עד נשימה אחרונה

כל עוד בעורקינו יש טיפה של דם.

נריקה חזרה, בזקן כנער !

- - -

חלוצים נאמא ובאשור הקרב !

- - -

להיים ולמוות גאון-יעקב עה קם !" וכו'

השראה נשאבת מן המסכים ומבר כוכבא והקנאים ומשכשי-ישראל בחקומות

אחרות; ממלכת הכוזר ואטילו מן העמים שמעבר לפמבטיין... מלדה אבדית-

היסטורית "ואחרון לבני קוריימה", אף בה יש משום חישוף בגבורה ישראל בימים

חשוכים של ראשיה האיטלים וכאום אנטי-תיזה לגבורה הפאסיבית של "קידוש השם"

בארצות אירומה.

את שיר הגבורה האופטימי והרועם ביותר שלו, כתב ש ש ר נ י ת ו ב ס ק י

בעצם ימי מלחמת העולם הראשונה. "מגנינת לי" הוא שיר לאומי-ציוני בעל סיבבה דראמטי מיוחד במינו, ומשמש עדות נוספת להתייחסות הלאומית האנטי-רוחנית והאנטי-התפתחותית הידועה של המשורר. דם חלוצי הציוניות הוזרם בהם ישר מדמו של דור הבוגרים הראשונים. ממקור השלמות האישית והבריאות הלאומית. לא "קדושים" אחרונים ולא "קדושים" ראשונים הם לנו למופת למגנינת-הדם, והרוחחת בנו ושרה גבולה. מפילו לא דמם של המכבים הוא ששלחם בפסילי היוונים ובחרבותם. המשורר עושה את "המסיקה הגסה" מעל ומעבר לכל דורות הגלות, בימ שני ובית ראשון - עד כ נ ע נ העתיקה, שעדיין לא הייתה בה יד חדת המקלקלת:

"אני בואשתי באלוהים, וקם אלי איני רד".

מי אתם דמי רוחחים בי ? דמי דור המדבר ? כך !
 דם כובשי כנען דמי הוא, קולח ואינו נח.
 שוב קורא לי השיר העז, מגנינת דם ואש.
 עלה בחר ורעץ הכר, כל מה שחורא - רש !

וכבשו ארץ בחזקת יד וגאחותם בה
 ובניחם בנין-עד לדור הקט לכם, הבא !

מוסיב שהחזילו בו ביאליק וכהן, וטטרניחובסקי הביאו לשיאו בשיר האחרון,
 מוסיב גם חבל ש נ א ו ר בטייר-החזוני הגדול "ימי הביניים מהקרבים".

"רב לכם למוח טוח קדושים ועזוב כל העולם לטמאים !
 ומתם כמוה כל היוצרים המבלים, וכלים בארץ
 למען ההדח בעולם זהות ומור בראשית בעיניו !
 נחלו לכם מן הקדושים למדו היות לגבורים -
 ימי הביניים מהקרבים !"

בדור האנושי החדש רוצה שביאור לראות חכונות של גבורה, אך מעל לכל -
 ש ל מ ו ת מוצקה (שרק היא החמאי לבאולה ולמשיח):

"וקם דור חדש, אמיץ, מוצק וקנאי

דור שכולו זכאי או דור שכולו חייב

חטיבת שיש לבן, או שיש כולו שחור..." (משמרוץ) (57)

"נקמת חלש" הוא הראשון והחלש בשירי הגבורה של כ ה ז . ואחר-כך

בתרס"ד:

"אני חי עם היקום !

אני נלחם ביקום - / אני, האדם !

אני נלחם לעד !

אני חי - חי לעד / אני האדם !

אלוהים ברא את האדם ואמר לו "בדל", ואמר לו "רצה" והאדם חשק "היות לאלוהים"

"ובדדוך וגלי נאח על בקרי

דור לדור אצו מלחמה,

דור לדור אצו את העולם

היות לאלוהים !

- - - אני מהבת-אור !

- - - אני המדון-אש !

"הלחם הלחם בטביל - - - יחר יחר בקרב - - -

ואם אין גבול למרחמים - גם לנפש אין גבול.

גם לחי אין קץ - נאום האדם.

ואני חי עם היקום, ואני נלחם ביקום.

ואני נלחם לעד - אני חי, חי לעד -

אני - האדם ! " (כתב, שירת האדם)

ניטשה - ואמר גם דארווין - בוודאי, היו סומכים את ידיהם על השיר;

אחר-העם - ספק.

אך גם כ ה ז מגיע לשלב שבו הוא מקחיק את המוסיב ממרכז העולם והאדם

למרכז היהדות והציונות. "משירי הציונים" היא מעין סידרה המתחלת בחגובה

לפרעות קשישג ומטחימה בשירי גבורה לאומיים, סגשעו שירי-עם ידועים בעיקר

בחוגי הריזיוניזם הציוני. המעורר "הרץ והמסותהיכהמה והמעודן, הקל והמרקף,

כולו מסי ורוח בוקר... מתעלם מחור טנוק ובועט מרוב יופי...", "הזמיר" וכו'

כמו כהגדירו ביאליק - נעשה מהר מאוד מעורר הקרב והנעם המובהק ביותר בדורו.

נימח השירים - כמו של רוב "הצעירים העבריים": אנטי-רוחנית ואנטי-דתית,

ונבד מוות פאסיבי על "קידוש השם". חוליית חרשה, חזקה ואקטואלית לערשרת השירה
האנטאגוניסטית של יל"ג. דחיקה-קץ ומיבוש מהפכני.

"לשעה, לסעה, צורי, לי,

לסעה את החרב לי !

כל עוד את לי, חרבי, את -

דרור לי, דרור לעם !

- - -

אשרי כל לא מח לשוא !

השכיר חרבו על שדה-קרב

ד ס ! "

מושג התחייה הלאומית הולך וגורם בעזרת מושגי הגבורה המיסית והעלייה
בחומה. מרכז ההשמה עובר מן ההכשרה הרוחנית להמשרה הגופנית והצבאית.
השראת העבר ההירואי, גבורה מכבים וקנאים - חוזרת בעד טורי השירים הללו אל
חודעה הדרור ואל לבו. מרי דורות הצטבר והוא מוכרח למרוץ:
"ובמרוץ המרידה נתגע עד לב השחקים !

- - -

מי הם שם מעליאי המחול בתעומה זו ובטחון ?

העלו מקברם גבורי יהודה מימיט קדמונים ?

או אמנם דור חדש הוא באה ועז, דור-אדונים -

דור יקוד ותשוקה, דור קנזא ונקט, דור דרור ונצחון ? ! "

- - -

קמנו שכנו ! ומחדשי-רוח, צעירי-אונים,

קמנו שכנו אנחנו, המריובים !

לגאל באנו ארצנו העשוקה -

חובעים אנו זכוהנו ביד חזקה !

בדם ואש במלה יהודה

ובדם ואש יהודה הקום !

מלחמה ! מלחמה לארצנו, לדרור מלחמה -

ואם הדרור בח לעד - תחי הגקמה !

אם משפט אין בארץ - לו החרב משפט !

ישקנו חרי-גש - לא אנהנו גשקט.

בדם ואש נמלה יהודה

ובדם ואש יהודה תקום !

ההשקפה החזרתית של צעירי הישוב בשנות העשרים והשלשים

גדלה ביותר. גם שיר אחד, מלא צער וטענות, "שואלת את" - מסתייך למידת שירי

הקנאים. וכן השיר "חפץ אחרון", מעין צוואה מוקדמת של המסורר (Last Will) -

צוואת-אבות עם הכרה ביעודו הנצחי ובתפקיד שנועד למסורר הלאומי לארץ

בחינו:

"ובתקוע למלחמה ולחורו השומר

יפבור דם בארץ ורשט צלול חרבות

ובל גיבורי יהודה, יטעי עשר,

ללחום יחד יקומו לארץ אבות -

אז בקום גם אנכי, אקפוץ, אחמוש כנזרי,

אמור-אש קנאה-כל-חיי, קטור-זיו גדולי חזיונותי

מני ילכו בקרבות ולטעי שיר דרורי -

וענן אחרי שאבות ברי י... "

הקבר המפואר של עם ישראל מראשיתו הוא מקור של נחמה ועידוד בימי הצער

והשכול של "הוורף" ו"המחנה"

"קנין קולמית לי יארק" / עולם מלאי, סוד על סוד.

מני דמי חומש בלה / בנה דוחי סירות חוד.

עח בשלג אז בביצה / היחה קבורה כל העיר

דעמוסי שחור דאבות / נאלמו יחד איש ובעיר,

אז הלכתי לי במדבר / עם דור קדמון, גיבור דור,

דור לבאים, גא וחמדה / דור קשה עורף, למוד דרור;

יחד עמנו. יחד נחנו / יחד גם ערכנו קרב

נחונותיו - נחונותי / ועם דמו דמי דב. " (שמעונוביץ - סחו)

מאז עולה בו האור הגבוה !

במסכתיה של הנזכה - "הגבור בלב" חזרם אף ק צ ג ל ס ד ין לנוסא
 "גיבורי-ההיסטוריה" ושר על המכבים המעדים רוחם עלינו. המכבי מצפה מזה דורות
 להולדת הלב העברי שיקלוט את רוחו האמיאחי:
 "זה כמה נכספתי ללב!"

גימח מהמכניה ממש בשביל אחיו הזמן אגו שומעים בשאלת ריטורית חוזרת
 בצירים ובקיסורים של חיי-אבא שונים
 "החבואנה בנות עמי הנאורות,
 יום עלות אויב הרעש בצורה,
 החבואנה גאות למדות קרבות,
 כבימי קדם יהודית, דבורה!" - (עמאי, החבואנה?)

חזיון-חי במשך ראה כאן והשורר, הרבה טבים קודם מלחמה-ישראל והחדשות,
 כמו שחזה בדמיונו הכמעט-נבואי את אוניות-המעפילים של שנות הארבעים -
 (האנטי הנודדח?)

פרק ו': - הדעה והאמונות. התרבות והטבע

1. עולם הרגש ומקום הדעה

כנגד הערצה-הדעה ושלטון-השכל שבחזרה אחד-העם ובעקבות שלילת הדעה והערצה-הרגש והסוד אצל בודיג'בסקי-טריטמן - שרים רוב המשוררים על הסכנה שביתרון הדעה ועל מיעוט-השיבוחה לחינוך היהודי החדש.

"דע לך" - אומר פרישמן - "כל הטועם מן הדעה, זהל לעולם כבר ימאס בכל החיים ושאוונט והמונט וקולט, וגם לה ישאר בעדן - לו יהיה רק גיהנם" (עוד נער אלוהים)

כי הדעה סותרת את חיי-האמת ואח חדוות-החיים הטובים. לחנם אימא "המלאכים-השומרים". המוסר והרחמים, החסד והדעת הם חולשות אנושיות, הגורמות לו לאדם סבל-עד. האסון הוא שהאדם מניחן בשליטה ברוח ובאש-חלבו:

"אח כל אלה לי עשה
יד המלאך כי הטילה
בי האש ולנגד חמצי -
היא את חיי בי הרעילה.

הוי, ארורים המלאכים
בוחני אש לאיש ורוח -
הן לא יעקוט זה מזעמו

הן לעד לא עוד ינוח!" (טריטמן, שחי קערות)

ומשה הנואם את הדברים הללו מצווה ליהושע ומציע לו ל לבחור עוד מקרה האש! כדי שלא ייטבק ממסר העבדים.

מה שחזר לדוד, הסר רוב המסב את כל יסורינו - הוא רגש, אהבה, נשמה, אמונה וחברה: הדור מקוקן מערכים ונבוך.

"הוי אמי, אם יולדתי ! אי אקח לי עתה נשמה?...
אי יש-עוד לי, אי יש לבן-דורי עוד נשמה ?" (חג"ל, ממיסטומל)

הכרת-האדם, הנחשבת כשיא היצירה האלוהית, היא בעצם פוגש ואין בה כוח

ממשי למחור דבר:

"כי מה לו ניהון? ההכרה?

הא, מילה ריקה ונבערה,

אוויל ומך בה ישחשע !

- - - -

היא רק מבליטה את הטלאים / היא רק מגדילה את הקרעים

היא רק מבגירה את הקנה / היא רק מחברה, מחללה,

היא לא משיבה, רק שואלת...

- - - -

ככלב כבול שלשלת קצרה / חומשחו חמה-אמתיים,

האדם אסור להכרה / אך יחשוב: ראשי בשמים" (שמעונוביץ, בקרן זוית)

לכאורה סותר ש מ ע ו נ ו ב י ן את השקפת ברדיצ'בסקי, וסותר אף את

עצמו מסיירים אחרים (דבר המותר והרצוי לשירה-הלב):

"קיימה נמשי מהעוועי הקרפל / אני צמא לוודאי !

- - - -

צעקה שבר... רעב, צמא, מרעל-דמיון / מר צורח לי עברי...

דמי שותה.../הלאה את כל צמא ! חנו לי ברי ! חנו לי ברי !"

אבל מייד מחברת האירוניה שבחביעה לוודאות זו, שהרי "הברי" א י ג ו -

"אל הסוהר ! מי יודע אם לא בראו / רק דמיוני הבדאי ?",

אלא -

"את לבדך לי וודאית, כך רק אמיין / ל י ל י ת יוקדה, אש השחת!"

(השלהבת באמלה).

בס טיבו של המשורר אינו בחכונות הדוח והשכל דווקא. הנה חמאית

סבולוחיו:

"או גורלך א ת ה חבכה

על כי מינה לך כוכבך

משנה ר ג ש, ד מ י ו ן משנה,

משנה א ש בלבבו

ל ח ו ש חסרון כל ו ל כ ס ו ף

חכלת שחקים הנשאה

ל כ א ו ב בכאב כל ו ל ר ח ס

כל עני וחלצה ? ! (כהן, למה חכמה? ; ההדבשות-סלי, א.א.ר.)

הנחומי האדם על יגון-והחיים הם חיי רגש מלאים, חיי חלום ושאיפה, תקווה

ונגינה וחמדה:

"וביין-חלומות רב נשכירה

כל חוש ונישנה אח כל כאב ;

ובאלפי נגינות אל נשירה

אח שיר החיים, שיר חלב.

ועיימי רגש, מי יודע

אולי בחמדה גרדה בור -

כחמור ילדים שנת מרבעה

אחרי יום טוב של שחוק ואור... " (הנ"ל, הנחומים)

אין שירה בלא סוד ואין חירות בלא השאיפה לנעלם ולגמול.

"ואיש איש לחיים יתעורר / יחוש חיים ודור, וכמשורר -

יכמץ לנשחר, לרש" - (הנ"ל, ליל הסדר).

"והסוד הזה מה נעים / מה רב קסמו הוא" (מנגינות שמיים)

ר ז י ס ו ד ו ת ממלאים את רוב שירחנו למגינה ליכו של אחד-העם...

גם צ ל ל י ס לאין-סוף, בודדים ובלהקוח, בימים ובלילות - רוחשת שירחנו

כולה - למלידת-גמול. ונצטברו רוב הצללים דווקא אבל ביאליק וכהן והגדילו -

שיכמץ וקצנלסון.

ש ג י א ו ר החובה הבהיר, הריאליסט - הרציונאליסט - ידע להעריך

בראוי - "החיות וקרני הזהב / החייה וסודה, חלום ושלל צבעיו"

(תחת הקורנס).

אף הוא - כמו מרישמן וכהן - יודע לבכות את אבדן הרגש והשיר לעם

היהודי:

"נבני את... אחיותי שכחו נבינות שטן;
נבינות ענב-בשל ופרחי לוטוס רזים,
נבינות דקלים גאים מזנקים מן החולות
כזעקות-היים לאדמה;
נבינות עם משתחרר ונגינת בריון נומל
על קשת שכורה, שזרה קווצות-ההוכחו..." (מנבינות יכדאל)

אמח, לכל משורר היו זיקות רעיוניות מרובות והבעות פיוטיות מגוונות, אף
סותרות. היו לו מבעים עם הדיעות השונות בעולם האובליציסטי-הסמרוטי; הוא
הוספע מהן והשפיע עליהן. הופעות ליריות-אמביוולנטיות כאלה הן אימא לא
בלתי צפויות:

"עוד מעט ואחזק חוץ הסודות, עוד רגע ואטבעה,
ואנזכי ירא כל העלומה, בלי דעה ערכה ומוצאה.

- - -

גם סה, גם עם האויר סעון סודות גדולים!
אני ירא אתכם, סודות, ולדעתכם אני העב... (שניאור, עם לילה) (58)

דומה כאילו כל גווי עולם הרגש נחרב - למוח אופיו הפיומי - בשירו

של פ י כ מ ן "בודדים ועגומים";

... בודדים ועגומים, סחרים ומסתוריים, ארץ שחורה ואדמה שחורה, להקות-להקות
של צללים; דממה ודומה, ערירים וחרדים; לילה ושמים מהם; עצבון ליל ושר הליל,
אימים, קללה, אימה-סחרים, אימה-צר ואיבוד שריד...

ויש בסממנים אילו הרבה משום סימול שירתו שלו וגם חלק נכבד של שירת-הדור.

2. מקדש משיח

הקדמה-הסירה כביטוי ליומי בכלל וכצינור-הלב באושרו הגדול או ביגונו
המדכא - היא המרובה ביותר בכמותה בשירי הדור, ומוודאי גם סימפטומאטית מאוד
למרידה במשטר הדעה והרוח, במבצרי היהדות הגלוחית.

במידה מסוימת היו דיעותיו של ב י א ל י ק על השירה הלירית-המרטונאלית
ועל היומי - מעין "גייס המיסי" בבית-מדרשו של אחד-העם. ב ר ו ב דיעותיו
אלה היה קרוב יותר לרוחם של פרישמן וברדיצ'בסקי.

אחד-העם גזסער על-כך וכבר קראנו את תגובתו על "המט" שביאליק מעלה לאופנת-
הדור בשירתו הלירית-האישית. מאוחר יותר (1909) אף גילה אחד-העם את דעתו
המפתיעה על שתיקתו של "ביאליק שלנו... שחקומה 'סלוק שכינה' מהחילה אצלך
מסעבת את עולמך ה א מ ח י והלכת אחרי 'הבחורים'..." (59).

כבר באגרוחיו הראשונות, מראשית שנות התשעים, יש מיחוח של מוטיבי שירת
הנוי, השדה והמבע בקונטרסט לשירה בית-המדרש.

ובסוף הקומחננו:-

... "חמץ אני המעם להבוע עלבון חסירה העברית מזה, שהעם מתיחס אליה כאל
דבר פשוטעים".

"ה ש י ר ה ה י א מ ר ו מ ה י כ ו ל ה ש ל ה ב ט ו י ל ה ר ג ש ת
ו ל מ ח ש ב ה ח א נ ו ש י ה . ב מ ק ו מ ש ת ק א ר י ד ה ב ט ו י
ח ר ג י ל - ח ב ו א ל ע ז ר ת ו ה ש י ר ה ."

... "ובכל זאת נקבעה בלבבות רבים מורגו האחרון הדעה, שהשירה היא בלוי זמן.
פנין של בדיחוח 'והשלמה' קלה".

... " זהו סימן ירידה לשירהנו" (60)

כבר עמדנו על הדקע האידיולוגי, הממלא את הסולמוס הספרותי, בחלק ב'
למעלה.

אמשי להזכיר כאן את טביעת עינו המוקדמת של ב י א ל י ק בשירה
הצעירה, כשהוא מדבר (שירחנו הצעירה) - על הכח הרביעית של הצעירים שמבוא
כבר הכל מן המוכן, מסורות חיות ו"שירתם של אלה חט הם חיינם. שירת היחיד,
שירה גרידה, נקיייה מכל שמץ חרובת אחרת... כדינר של זהב טהור"

בשלמה דיעותיו החיוביות והערצתו את "השירה המהורה" של אותם
 "הצעירים" מצויה בנאומים מאוחרים ובאגרות שונות של אותם הימים.

"הצנתי בסניך וראיתי כי אתה המשורר היהודי האדם שאליו והחלל לבי
 כל ימי - חזק וגדול" - כותב הוא לכ הן בחרס"ד ומכנהו "מחמדי"
 "ומירי" וכו'.

ועל "שקיעת החמה" קובץ ראשון של שירי ש ג י א ו ר , הוא כותב
 "נשחממתי . מואיזה כזאת עוד לא ראחתי מפרוהנו עד היום".
 וכן הרבה על שאר המשוררים הנודעים.

ועל שרגיחובסקי, "המנצח הגדול של שירתנו והכובש הגדול של שפתנו"
 הוא כותב באגרותיו, בהזדמנות חזמסת "לנכח החומרת"
 והוא מנבא לשרגיחובסקי עתיד "המלכות" בעולט השירה.
 דברים שנאמרו על-ידי גדולי הסופרים והמשוררים בכל סוגי הפרוזה, חזורים
 ומשחקים אף בשירתם. (61)

"לא החוכן הוא העיקר, בלתי אם הצורה.

לא הנאמר לכשעצמו, ובלבד שיהא כסודו,

לא מה שהאמר, רק כי הן שהאמר הזכרים -

חוק הוא לחרסומים וגם לכותבי המאמרים"

(פרישמן - חלום הכליף ופחרוניו;

משל קדמוני לדור אחרון).

"הה, שזר ליומי!" - זוהי קריאתו של המשורר המאמין על הרי ארצו

ושדותיה. היומי הוא מקור של אהבה ואמיק להשתמכות הנפש גם בשביל המאמין:

"עלה ההר / ושמע שירת אבנים...

רד לבקעה / וראה עצים הדורי מראה

ושדות פרחים ברשחות קטמים,

אלוהים ירד באור, אלוהים ירד בחזון". (רמון, מחזיונות ארצי)

אף כאן יש שאיבת השואה ממקורות כנען העתיקה ומקסמי "שיר השירים"

ו"תהילים" בהשמטה מובנת של המוטיב האילי.

"ומלא לחומר כלרוח / באשר הכל אומר שירה

ואין דבר בהווייה בלי שיר יה" (משירות חזמן)

האמנות והיופי, לא זו בלבד שאינם סוהרים את האמונה, אלא שהם מראשית

מפעלות האל, ו ב ז כ ו ה ס יש אמנות לאדם בחסד אלו

"בקרן שמי אמנות בשמים

אלוהים אמן בילה כוחו

ויהי שיר הערב ...

- - -

אבוא בגוגה על / ואשיר פירי / שיר אדם-אמן" (בקרן שמי אמנות)

יעקב כהן, "הכוהן הגדול" בבית-המקדש של השירה הנואלה, מאדיר את

מולחן-היופי - תמורה דת-המולחן (וראה - סוף שירה "על הדם" של סטרגיחובסקי).

המשורר ניצב בחמקיד של כהן ונביא. כל המיוחס לעבודת בית-המקדש הישן - מחייחס

בסוגייה זו - "מקדש השירה" - למולחן-השירה. אחילו, "קדושת המזבח" כממלט אחרון

למשורר-הכהן - הנרדף על-ידי עם קהה-חוששים - יש כאן. ובשירו "ברבעי יאוש",

אף שם השירה היא המקלט והממלט היחיד למשורר המאוכזב מתברחו: אך הממלט

ביעוד השירה, למרות הכול:

"הבה אחבורד אבור יחידי / הרחק מאד מעיר !

עמוק בלבבי אקבור את פירי / אקבור עברי וחלום-עחידי,

וכולי אחמכר לשיר".

הימנעו לניצחון השירה בכל היקום, ליעוד הנצחי של השירה לגאול את

העולם באהבה - שר כהן במנמסיה שלו "ממלכת השירה", הכתובה בסגנון מחרוזת

של דברי חזון ונבואה:

"ומלם אז יהיו למדי השירה !

ובמנור וחרט או בעט ומצבע ,

אם במפת חבנין - את גשם המאירה

יריקו אל חיק שמי-אלה.

גם איש אל עמיחו, לא שמה עניה -

אז איש אל עמיחו, אז שיר ידברו ,

גם מבט כל עין, גם חזקת כל גויה

בלי אשר, בלי קול ישוררו.

אז לב ולב יציר את פיר-האלמוח,
ולב ללב המנון-האהבה אז יציר
והחי כל הארץ ממנוגיה נשגבה
בה רוח האדם העשיר.

וקמו בעם אז נביאים חדשים
ופתחו במירם את שערי שמים,
ובאו וישבו בחם האנשים

בצל כנפי שכינה-החיים..."

ואם נבצר על העולם להיחרב ועל האנושות להיטמד - יבוא הסוף מחוץ שירה
ורגש ואהבה! ימות העולם "מות נשיקה", פשוטו כמשמעו. והדאייה? - האחרון
ימות המסורר. כזהו החזון (Vision) על כהן - "עץ כל בשר"...

בסיגנון הוצב להבוח של נביא זועם ומאוכזב מהדהד שני יאורי את
פענוח הובליציסטיקה במולמוט הסברתי - על היעדר השעם הטוב וחוש היופי
בעם:

--- "מה תעשה, מה, יוצר היופי? בלכב החנוונים הללו

לא תאיה לעולם שלהבת.

גר האלוה כי יכבה, ובא אז הנביא והדליק

את מחילו הקר והשחור.

אם טבה על שמן בכנורה - לרוק ניצוץ והואר מכביבן

אך מהי-הרגש הללו לא הדליק, הנביא, לנצח,

ולו כל אש נמשך חער לא יעלו להבה לנצח" ("לנביא")

דברים אלו ששמענו משכנעים יותר בהקלחתם ובייצוגם את דעה המסורר, מאשר
מקומיו של "איש הרוח" האמביוולנטי והמיוגע שלו, שבאחד מקטבי מאב-הרוח
הוא במקום היעודה החינוכי והאסתטי של השירה:

"אכן קטם בשירה. אך עוד לא למדתי

הבנע לשמעה וליצור בלי חלונה

ולרפור במעגל על פי נבינה.

יש אהשוד - האמות חזקנות ברוח

ליקצון ילדים שובבים וגדולים
 והעולם חבלה - לרשל כל רוח מחפדן.
 אשר יהיה רך ואשר יהיה מוקיל;
 וכילד בין גדולים ומקחים יחזק כל ימיו
 ומדבורה-ענק - ככה ישא ברנה אח דבשו
 אל היכלי-השירה למלקקים נרמים". (מסירי הגורל)

אף מעריץ אחר של היומאי והשיבה, למעמים ממיל טעק, אט אמנם יש בכוח
 ושירה לרשא כליל את האדם:
 "לו ידעתם את כל השיכמוך
 שמחנה למרחים של שירה" (פיכטן, לו ידעתם).

אולם, הוודאי המוחלט מכריע את הוויכוח המניטי והמומבי.

אז הביטוי המשכנע ביותר למולחן היומאי ולמקדט השירה⁽⁶²⁾, נתן
 ש ש ר נ י ח ז ג ט ק י. אמונתו באמונת השירה כמקור היים, רגש ונחמה,
 בכל מקום ובכל זמן - איחנה.
 "לא חמות בת ואיר, לא חמות לעולמי עד!"
 גם את הרד עלמה על היקום והאנושות המחורבנת השחית את יומי כל העולם
 בקידמה הציוויליזאציה/ ועטקה רינה חחי, זמריחח ואומח, וחלחל סלוות הטבע -
 "לא חמות בת השיר, לא חמות לעולמי עד!"
 סבולת-הנצח של ה ש י ר ואמונת ה ש ו ר ר ביעודו - מבטיחים את
 החקירה לחקורה מחודשת ומחוקקת של האנושות בעתיד. אף עתידו של עם ישראל,
 עת יקום דור חדש לגאול את ארצו, יביא עמו יחט חדש-עתיק ליומאי ולשירה,
 וריהביליטאציה לזכרו של המסורר:
 - - - "אז שיר חדש ישיר מסורר
 ליומאי ונשגב לבו ער,
 לו, לבעיר, מעל קברי
 מרחים ילקטו לזר" ("אני מאמין").

גם במבחר "שירי האדם" - (שיר האמנות, שיר העבודה, ושיר המלחמה) -
 מקום נכבד לאומנות ולפיוט, כביטוי הרגש, העדיף על השכל:
 "נאוו יצרי מחשבות אנוש,
 עולים עליהם חקקי לבו
 אך קדשי קדשים הם שירי האדם.
 שירי ענות, שירי אהבה באיבו,
 שירה געבועים אל אשר לא כאנו,
 - - -
 ושם את אוכלה לשירה בהיכל,
 שירה לשבחה, שיר שומר אמונים,
 בהתעטף נכסו לפני רוממות היצירה
 - - -
 היא שירת אנוש כן-חלוף". (63)

3. השיבה לסבע ושליה החרב

שירה-הסבע בדור החתייה היא קודם-כל המסך למרוזה-הדידאקטית של דור
 "ההשכלה", ומניקיה הגלויים והנסתרים הם אנטי-מטורחיים ואנטי-גלוחיים. רק
 אחר-כך נולדים ומצטרפים המניעים האנטי-חרבוחיים ושליה הציוויליזציה
 המודרנית, שהם מניעים ברמה רוחנית גבוהה יותר, ובמישור גיאוגרפי טובה.
 שהרי החילת התהליך של המרידה הוא בזהירה-היסטורית מן הכתר אל העיר, ומן
 המדבר הנחות אל המערב הנאור, ואילו השיבה אל הסבע כבר נושאת את כל הסימנים
 של שליטת הרבנות-העיר. ועוד - שירה-הסבע של דור החתייה היא ברובה הגדול
 שירה-הגוה, שירה "הפילוסופיה של הסבע". שירי סבע "טהורים", שחישום המבמחי-
 דיאקטי נקודת ממו - יש רק מעט. ולבסוף - העיון המדוקדק בשירה-הסבע של
 דור החתייה הוא האמצעי הטוב ביותר בסביל היסטוריון הספרות וההרכבות שלנו לשם
 גילוי כל שבילי-המעבר, של המשורר העברי מן הגולה לארץ-ישראל, ולשם חיסוף
 כל מניעי הטראנסמלאנטציה של שירתו מאקלים טולימי והוקסני לאקלים ממוזג
 וחיוני! בדרך כשהוא מקריך את האידיאליזם של סרגיחובסקי נוגע בעצב במשורר

"אכן, הנה גם אנשים שכמוחנו, שאינם מוכשרים לאידייליות כלל וכלל, באותו
המלאך הרע ב'שישי בין-ערבים', בעל כרחנו אנו מודים. ברוכה הבריאות!"
בחנאי החיים של הנער היהודי בגולה, הטבע הוא מלכתחילה מ ק ל ט .
היציצה אל הטבע בשירת-הטבע הראשונה של ביאליק, עדיין אינה גורמאלית
וההתחזותית. השלווה - מבוקשת, אבל היא חסרה, גילוי הטבע גורש את הלב
והאור מסגור את העיניים, כמו שיצא מן הכלא החשוך לאור השמש בצוהרי-יום.
כך "בשדה", "דוהר" ו"צפרירים". זהו סיכרון של מי שאינו רגיל ליי-מחוק
בכמות כזאת.

היכך מחלוצת תחושות-מודעות של דרור, חמץ הסמיעה וזההתמזגות; עד שכל האקסטאזה
נעצרת בקניטת-הלב על ניתוקו של חסם היהודי מכל הקסם היפה הזה. השיר הפך
מצד אחד לביקורת התרבות והיהדות, להתמרדות בחיי-הדעה והספר, לתלונה על
דיוח ונחיק וחלישות; ומצד שני - לעבועים על גאולה ארץ-ישראל ועל חיי-קס
גורמאליים. מבחינה זו, אמילו גולת הכותרת של שירת-הטבע לביאליק - "הבריכה" -
המחנכת, כאילו, לחוך נפשו של המשורר בלכד, משוחררת מביקורת. ואם
"חורת הספרות" במסדת כאן, הנה "חולדות המולמוס הספרותי-הרוחני" של הדור -
גשכרו.

כבר "באיגרת קטנה" ו"בשדה" מצביע ב י א ל ק על חנאי הגאולה ועל

הפתרון היחיד:

--- "מַעַם גְּבוּרָתִי. גַּם בִּי דֵי אֵיילן

הוציאו למרחב את כוחי הכלוא;

מריח העדו ימריח עמ-דל

כדשא חורחנה קצמוחי שבלו.

ועתה שחי עיני מורחה גשואות;

עוד טרם אבינה מה יהיו חלומותי -

ונפשי כצפור כהריחה יום דרור.

זה קול המנחמני ולוחש לי: יש

לי חקדוה, לא אבדה הוחלתי מאלי

לקנות מחשבה, ואשרי המחכים -

עבוד וטבול, אחי, בשם אדוני ! (תרצ"ד)

מתגבר והולך רגש חזרות לטבע וחללישות מן האדמה הממשיק, ("מה לזה בינינו") -

הבריכה ! "הגיד לי, אחי-אדמה, רחבה, מלאה ובדולה -

מדוע לא תחלבי שוך גם לי נפש דלה ושוקקה ?

- - - -

קניי אעמד לפני אור הקמה המאירה ושמהה,

ואדע אך-עתה את-עניי מה רב, הה, אך עתה אראנו !

לא ידי עבוכון, שבליס, לא ידי קומחכון שמהה,

לא-כחי מורחי בזה, לא אני אעברנו ;

לא רשימי זמתי את-מגרמות אדמחכון השחורה הריטבו,

אף לא העלתי הורידה את-ספר השמים על-גירכון,

לא עיני הרהיבו מלאות ראשיכון, לא לבי הרחיבו,

אף לא הידור שירי ידעזע מנוחחכון וימל על-קצירכון -

דומים הם המופתים הנשניים והרעיוניים בשירה הטבע הראשונה של

ספריהובסקי, גם כשהוא מבסס לשחור אותה מסיקה-יהודית בזהו

" - - - - בן אדם אילם, אעמוד ואאזין : מה לי, מי לי ?

זכרי, זר אני בעולמם, זכרי, זר, אשרי שבילי". (קממי יער, וראה גם בחינת -

"נזקטורצו").

"זר אני על פני אדמה / ובמסחה אני גר,

לא אני בטעתי מרחים / לא אנוכי מקלע זר" (שמעונוביץ - סתיו).

אברה להם זיקת האיסים היקרה ביותר ואין הם יודעים את לשון הטבע,

"לשון המראות", וזהו האסון הבדול ביותר ועומט-הגלות האכזר ביותר ליחיד

ולאומה.

כמו שכבר ראינו את האתוס-החזוני של מלחמת העם והארכאי בחריבות

הסודרניה בשיר "לא חמור בן השיר", כך אף כאן (ולהלן) :

"צריך לחיות מי שיבוא אבל יחף וקרע קריעה

על החלקה, שדונה בגרעונים לחששיה" (קממי יער).

כלה האפשרות והאורך לצטט כחנך האידיאליזם, הרי הן, כידוע, חרומתו הגדולה של משרני הו ב ס ק י לחינוך למעט באמצעות האמנות האיוטיה. הקשר של הטבע וחיים ארציים, של גשש בריאה בגוף בריא, הוא הדיוק ביותר באידיאליזם אלו, שהן נקשות יסוד וקוץ למעוננוביץ ולבאים אחריו. "שורציחובסקי הוא כשורר קרקעי. הוא אינו ירמ שמים ואינו מבקש רחמים מן השמים..." (ברגר).

בעקבות המיסה מחודשת של הטבע בחיי האנושות, ובאסוציאציות של "מת אנוש

כי הזכרנו" ... הל שינוי בעמדתו האבוגמטריה של האדם

-- "כרוב באורחו הנבער / ובאהבת עצמו המפליאה

האדם בא לדעה דוח / כי הוא הנזר של הבריאה

כי הוא עומד על ראש הגבע / במרום הסלבים של הטבע

ובמדינת האתחיה / הדומם ישן שבת גטיה, וכו'!

-- -- --

הדומם ראש לכל הנברא / הצומח שני לו בסולם

מגניהם שטלה חיה עיוור / האדם כמון מיני כולם.

(שמעונוביץ, בקרן זווית, פרק ד')

ובגמטיה אמת של שירתו מספר לנו ש מ ג ו נ ו ב י י א ת ח ו ל ד ו ת

יחסי האדם אל הטבע, וחזרה לנו את המשבר העתידי ואח נקמת הטבע ביריביו -

התרכות וגומליה

"הא, רבבות דורות החנכל האדם למעט,

לגשש-וחיים הקדושה

התאמר למגר את רוסמות עוזה,

מבלי אשר ידע אי-טופח, אי ראשה..."

ובכן הלאה בהמשך - היאור דרישה האדם והתרכותו

או "קדשי הקדשים" - האבוע - "מגנוני-כאמנוה"

אך הטבע הנערץ שבר את עברתו וחבל נקמה איזומה

לאדם הביא ולא כחול

מט קטן. מט נקלה לו שילם האדם בלי-יודעים

בעד כל ניצחון שנחל...

מס קטנו רק נסך כמותו הלח הכמוס

לח-מזויים...

מס קטנו רק גיבוע כאותה לחבה הגבוהה

היה כל באוויים...

- - -

וחולך מסינו הכמוס עם לחבו הגבוה

הלך וחורב...

- - -

הז יגיף האדם גריסנו על שרידי מכמני חבריהם

יטמיעם, יכלם...

הז ינהל האדם הגאה נבחרו החורון

ומיסו החורון יסלם..." ("חלום ליל חורף")

x x x

"החפץ כח המה החיים ? / החיים הם א ק ו ת -

בעקום דרור, קרואות מראים, קולות דרורים" (כחן, מה המה החיים ?)

"על ההר, על ההר - שמה דרור אין מצויים" (הנ"ל, אנו קוללים וסריים)

ס נ י א ד ר מוסיף להעריכה-מגיעים זו אף את המוסיב האירועי, עוסה

אוחז עיקר ומדגיש, עם זה, את המוסיב הקמאי-הגוימיטיבי והוויסמאליסטי

"וחנני מה אחשוך לחיות לנצח, דך וגידר

מזויי חיים בורמים, בלולים ועכורים;

לגור על ראש צוק של הר קרידי מרא,

ולחטות חיי פוריים כהר הלז בעצמו;

לצאת בלבוס א ד ס וליסון בנקיק סלע - - -"

(אני אינני מבכה את החיים...)

"הוי, סלחי לי, סלחי, אל בא השמטי,

וטמעי את אשר חסמני

הוכח האדם לבריאת חורון

וכמה עונותיו יכאד ?

הוא קרוב מאוד-עדה ונסגר בכלובי-
לבנים ואבן, בכרכים
לב אהה לגבר, ואם בושם, מתחששים
ומחכים, למה הם מחכים ?

ברוכה לי תהי, את פראות המשיח
של הקופה מדבריות ויערים !
עם נדה בת-חור ערומה וזלומה
ובקשה את דודה בותיים.

ברוכה לי תהי, את פראות שעברה,
וארור הנמוס וכמליל !
שנודף הוא שחתי, עם עורגות הן למך
את לחיך זו ורד וחלב.

סלידה עמוקה זו מפני חיי הכרך, זה סמל והחיות המודרנית וגיוון
התרבות, בעוד חזקה החייה אל חירות המבט וקטמיון שלילה מומאלית זו באה
בקרב בלתי צפוי. היא מתחששת מור בשירותו והיא מסמנת בבידוד יחד את הקרע
כחוצאה מן הנאבק אל "מרחבי המערב והחירות והאנושיות" מפר אחד ואל מרחבי
המבט - מצד שני.

ש ד ש ש י נ ב ר א מידות-טירים של עיימות, שיקמום ודיכאון מחיי
המרכים. ("מן הקריית") ש ד כ ה ז את שירי שנאה-העיר והרצון למרוק את כל
כבלי המוסר והקונבנציהן התיית והעבוקים אל חיים ביער ובערבה, לאהוב לאור
השמש והירח בלי שדכן ומחזור... ולחיות בהנשעות בריאות:

"לה גולדתי אני / בן לאב בוקני
בן לאומה השחורה ונאומה
לא בין חומה וקיר / אז גלגלתי בעיר.
מעובי היה כל יער וערבה.

וגלגלתי אז קח / כל יקום אלוהים
וחזק כיפה עמים והחזקתו - - -

ולפי העקי הער / יעלה המרה ומאז
לי בחור, היא בחורה אותי - - -

לא הרכיחי לחשוב / מה הוא רע ומה טוב
ובשעים השווה לא העיחי - - - וכו' ("צוקני")

הכרך מעייף בחכמתו ובחורוהיו. הסבך בואל בכדידותו ובששנותו
"מן הכרך הגדול / עם השואות שוקיו / וזהלת חזותיו

- - -

~~על-מלחמת-המזרח / על-כי-החליטה-הממלה~~
אל אזהל רעוע וגמור / אזהלי הגודר / בעדת.

- - -

עד כי מלחתי חכמה / עד כי בחליתי מחכמה
ואקרה ואמרה על גמתי / וכל עוד בי גמתי... ("שמעונומיץ, גבוצים")

4. שיר ה ס ו ל מ ו ס

שירה האסירית ופליטוניסטית חרמה את חלקה, בין שאר אורות המיוס וסוגיו,
להכנה דעיונות, שהחדרו אז במובליאטיסטיקה.

ש י א ו ר יורה את חיצי לעבו, במאזינה-אומפטיסטית, בכל אגמי
המולכוס והמדות וההברות ברותניים, בדיניים, ובטזיאליסטיים במעריצי
הדעה, במבקשי החוקלה ובממית השוויון והאזרות והרוחנין יהודים וגויים.
כעס שהוא גותן למותימה - מארזיה זו - "והיה בחרית...". ובטיגנון שהוא
גוקס מה, וריחו מבדיל את ה א ו ר י נ ה , כשהוא מלביש את דעיונותיו
בלבוש מקראי-גבוהי. על-כל-פנים, במותימה זו, שגמנה במנה חר"ע ובשתי
הדוגמאות הבאות (פליטון ופליטוריה) - יש כמות סיכום סמכה, אף כי קצת מטעש.
של קרונות המולכוס, עפ"י גישה "המחלך האדום"
לאחר סיכום הקץ לכל המהפכות והמשידות החברתיות, דוחניות, אפנותיות

וטערוחיות, יקום עולם חדש של אנשי רוח ואוהבי אדם גדולים:

"מפדרי פבלות דורית וירושחם"

- - - - -

"ועבדו והזיעו, ולא יהיה חובק יד

ומשחשש בחרש-יוצר ובמסילים

ומאבד מון ורגש בחזון ובצבעים...

חועלת לי ולך... ובלי חועלת

- - -

אל חורס יד או רגל בארץ - - -

אז יתעומף כבוד כל היכלי האפנות

- - -

ומיגום לאטמים

ולבתי המחוץ דולים תיהפכנה

סירוח חזון ומגסינה

וחשלקה החוצה המארת חסור ומצריים

ואלילות יוון ובאון רומי וכו' וכו'

- - - - -

ועשו מאלילי שיש סירי וחמה

ומהוד המהושה - דודי בית-מבטלות

וכל המד, המדבר בלסון אור ואללים

על אושר גויים ומכאובי עמים רבים,

יבבר לערימה גדולה אחת

והאיתוהו על צבעיו, חלומותיו ומרחקיו. -

מידור אחת שפנה לעיני כל העולם

ולעיני אמן אחרון בוכה. -

וצלגו בה בולבוטים שישיים ריבוא

וחלק אותם חיסם בין הרעבים והאחרונים

לאור המדורה הגישמה"

העם שובג יחידים מהנשאים ומגליחים. ואם ימרוץ אחד ויחנשאו

"עו ועל ועלה,

- - -

למרוח טבולות אבות ואבניהם

ורם טאכמו על העם הרב טאכמו

כחומר צעיר בחור יער-עקמים זקן

- - - והיידר, בליל כל מגים וכל יתרון !

יחי מעתה אחד גם הרוח

ומראה אחד צהוב למולגו;

אל לצמח, אל ללבלב

אף לא לרקוב בלעדינו !

ובלי הכלל, והמון המון וחבר התרבות. גם הטבע - יתחנך ויתאחד...

"והטבע - לא לזרז ולא קר - כי פוער,

- - - - -

"החבל כולה מיעור והזיזים כולם מיעור..."

וצדק ומזל על עבדים יסודר אז

"ונאם הכה יפה איש את אחיו על הלחי

והזיזים לו המוקה את השניה - לאמור;

לבריאות

ולאורך ימים, כחמל צמחי !

- - - - -

"ויצא הרע, זה מלח כל היקום,

אלמלה-תחוריייה",

גם הוא ייתפס וייעשה, כמו באמונה העממית...

"אשרי המחנכת ואשרי כל המחנכת

לדור כזה, מרוסס מכל מרוסס

ושבעתיים אשרי מי שיוכח ויגיד

לימים טובים ומבורכים אלה".

x x x

שירה אליגורית, "על הצמדעים", מתארת את עולם היצור השטל והמאוס

הזה, כשאל לעולם האנושי עם הזיזות ברורה לפולסוס העברי של הדור.

האליגוריה המאמרים מכריזה על גזקנותו וזיזי האנושי-כללי.

ב"שיר הצמדעים", שכל צמדע חיוני לשירו כחלכה נחשבת לחכמה... משקף

י ע ק ב ח ז אה יקוחיו על גיוון הזכרה ואקיעה התרבות, על כבלי

המסורת ועל השתלטות הרוחניות האחד-העמיתית, על הגלות ועל כל מגרעותיה;

חוסר רגש ודמיון, חוסר חוס והחלחלות של יצירה... ובמקומם - מספר קמדיה של
פחד מסורתי נקודת חושש ומעורר. הרי זו בעצם טיפוס-זעם.

"רק קר ! רק קר ! רק חלק !

רק חל להבות, על דמיונות,

רק על לבקש רב חסכוניות,

כי ראשית חכמה, אחריה דעה

המנוחה היא והמשמחה -

רק קר, רק קר, רק חלק !

"כפי כל מהיה יהי !

האבות היו מלאכי-חורים,

אנחנו הננו בחמורים !

האבות הקשו חקאי עולם,

עלינו רק לשמע לקולם -

הן כל מהיה יהי !

יש סדר טוב בו, יש הגיון,

יש טווי מסלול, יש נסיון -

הן טוב, הן טוב, טוב לנו !

ויחי הבן לעולם !

מה ערבות שחקים החפשיה ?

מה נמכי ימים ואמוץ ציוח ?

בבן יש מחזור בטעם צוח

מקריי שמש ומשקרה -

יהי הבן לעולם !

"רק קר, רק קר, רק חלק... !"

כן טיר הצמרדעים. הן כחיה, וחי

אגדה, גם מה נ פ ס צמרדעים:

לזה דמות האש לבנות, דמות שלהב
הנשוא דמותה למים -
דמותה היא כלומר שמה
תל תל, קטן עם גודלה...
והגודלה למים במה,
ממלומים בשן,
ופרמים, חוקים, שוקים היש ומים.

החאמין, אף גמ הן במבולות שבי-ה'לז
תתחננה, החסוסתבה בשמי-לז,
באחבה רבה ובמסירה גמט,
כבני גמרים ? - לא ! כי -
באחבה, אמתים מן החבה
יס הן חקמנה על יד שפת החבה.

החברה והגנבה תהיה
הנחה מן האסור...
עד הכוונה מצי רשמי חכם.
הוא הא ! - מה מאד להתבונן יפה
כל כל העט הזה העלום
ולכרזה אהם, רבקה, שנטם, נדעם,
ולמשמע מאורם וחמון אלהם
מקור חלב הדי, וחמשי לחמץ
הוא הא הא הא !...

מה... למחוק?...?
לא! כי לזכות!...
כי שמעו דברי, בית החכמים,
ובני האור, הקטנים לזכותתם:
~~הם כלל מלכות החכמים!~~

יום-בא, ולא רחוק הוא, יום שקדה בא,
והעליה בכו אלוהים הצפורדים!

- - -

והיתה מכת צפורדים הללו
הגדולה בכל המכות, הכחה איך
למיום אכל האדם ואשתו
מקץ הדעה טוב ורע...
נהלצה אמור! ו ב א ו ר בחן נלחם!
השטח גזאית מנרתיקה
ובקרגי אמה נזמיש כל הבנות -
והצפורדים ימותו! ...

ואם לא טנע אל את חסדו מכל בריה,
ויצב על משמרתה את כל בריה
במערכות ממלכתו הכבירה,
ודאג דאג גם לצפורדים
לכלי יכחזי שם להן ושחריה -
אז על משמרתן לו לחן חמדה!
ואולם את גבולו, גבול השטח,
בל בחנן לסיב! ובעל ארצנו
נכריחן אף ננימן אל היאירות -
ורק ב י א ר ד ח ת ש א ר נ ח! ... (כהן, "הצפורדים")

השוב-לעב "לשינוי הערכין" של "המחשבים הצעירים", שבאח במליסון
מחורז - מלימה את עמדתו המרושאת של א ר י ש מ נ . אינפלואציה של סופרים
ומשוררים, עורכים ומבקרים וסחם אוחזי בעט "בימינו כל איש מישראל קצת חמוד
על סמרוה/ - אם יכול ואם גם אינו יכול - - - אין דבר, הן עת היא של שינוי
ערכין!" - - - ("ברכה").

ובמליסון "אנכי הלוח!" מאלק הוא "מגזת" של זילזול ל"בכירים",
"לחכמי ישראל", לרבניה, ל"מכילים", מגהיגי האומה", למבקרים, לעורכים
לקוראים וכו' וגם ל ס ר פ ר י מ :

"ראיתי הסופרים - נערים בלע"ן -
 (אך ^ללא נא חירגנו כי מוציא אני לעז
 על מוחן הבריות!) כותבים מאמרים,
 ספורים ושירים (וביחוד רק שירים!),
 הגוזבים איש איש ממקורות זרים
 ונזחנים לקוראים שאינם מכירים,
 מרי עמל אחר - ובחוצמה יחרח
 יהיו לראשי הספרות במחרה! - - - "

סרק ז': - בדרור אל תמזרח

1. א י ד י א ל ה א י ד י ל י ח

אמור לסכס אה הדיאלקטיקה של סירה התקופה, בשלוש התייחסויותיה
לערכים הראשיים של הפולמוס, באמצעות חריזה של מילת "אור".
בפריצה אנו שומעים מאות מעטים את החרוז "אור-דרור";
בהנמקה ובחצמדות - האנטימיזה "אור-בסור", "אור-שחור";
ובהתכנסות, על רקע מוחשי של תחייה - "אור-דור" (ובלשון אחיבה -
"אור-דור").

וסמליהם: הציפור-הנשר, החורף והשמע.
מקבילה קטנה יש, אולי, בחריזה: דס-עם-דס.

במאבק ליצירה סינטיזה א י ש י ח עולה אידיאה ה ס ל מ ו ת,
לעומת "הקרע".

("חלוי ב י נ-ארץ ו ב י נ-השמים / שנאחי כל מחצה ומצע")
רק שלמות, רק שלמות ביקשתי ואותה / באויר בוודאי לא אמצא" - מרישמן).
וצריך לוותר כדי להשיג את השלמות. צריך ללמוד להצטנע ולשקוט ולהחליף את
ה"אני" ב"אחה" וב"אנחנו". המיוש הנדיר של ב י א ל י ק , "יהי חלקי עמכם
ענווי עולם, אלמי נפש" הוא הביסוי העילאי ביותר בכל סירתנו להשלמה ולחפילה
להרמוניה נפשית, ויש בה כל סגולות ההומאניזם הצרף כמופת לחיי היחיד.
במידה-מה זוהי השלכה חדשה, בוגרת ובשלה, מודרנית ואוניברסאלית של
דמות "מפמיד" לאחר שהבקיע לו את דרכו בין קוטבי-היצרים השניים.
מחוח ממנו, אבל שקוף לא מחוח, הוא השיר "והיה כי תמצאו".

אבל לביאליק הייתה הדרך להרמוניה קלה הרבה יותר מאשר לחבריו "הצעירים".
עצם מרידתו הייתה מחוזה ואקראית ומחוח מוטגנת. גם ב"מה" וגם ב"איך".

אף פעם לא הגיע ביאליק לידי הערכה בלעדית של הצורה בלבד. עוד בהחלטה
 דרכו חשב קודם כל על החוכן של שיריו ולא ראה את העיקר בטעם ובצורה
 המוחשמים "להנאחם המשונה" של הקוראים⁽⁶⁴⁾. עם זאת נאבק כל ימיו על גילוי
 הצורה הנכונה של השיר, בכל מובני הפרוסודיה. עד שאכזבה ממציאת התירון
 שינה את יחסו לבעיות אלה⁽⁶⁵⁾ ואפשר אף כאן סיבה להפסקת שירתו בכלל⁽⁶⁶⁾.

המאבק לסיווגיות לא נערך על מישור רבוד מוטיבים קרקעיים-
 ציוניים. הכוח שורש חדש דווקא בין טרשי המולדת והצמחה גופים רעננים בשבט
 המורה.

הקדים מאוד ב י א ל י ק , בשירה ציונית-מבטחית, שאינה עומדת רחוק
 מידי מבוללות שירה "ההשכלה" הערסילאית.

"כפני אעמוד לפני הוד הקמה המאירה ושמותה,
 ואדע אך עתה את-פניי מה רב, הן, אך עתה אראנו !
 לא ידי עצבוכן, שבליס, לא ידי קומתכן שיפחה,
 לא כוחי פיזרתי בזה, לא אני אצברנו;....."

- - -

ובכל זאת יקרחם לי, שדות, יקרחם לי שבעים ושבעה
 מאז מזכירנו את אחי הרחוקים, העובדים ביח אמי, (כשדה)

עדיין אין כאן מחלומה הבניין והמכיוון של הטבע. רק רמזים ומעוף רחוק
 יש כאן, למה שחיד להיווצר הבטיס האיתן של חתיית-המולדת. אבל צעירי הדור
 סומכים את החווייה השירית, ומהווה את המשק הראשון של רוח החלוציות
 וההגשמה בעתיד.⁽⁶⁷⁾

ס ש ר ג י ה ו ב ס ק י בא מן העולם הגדול וקוטר כדביל את גאולת-
 העם בגאולת האדם והעולם; ואת שתייתן - ב ש י ר ה ו ב ע ב ו ד ה. כשיעמוד
 העולם בשני חורבן גמור, חתיה הקומה לדור העתיד:
 "בשריקת מבירה אז ובהלמות רעם מטוס
 בשאון מחכת אש, נישכת בכור הביר,
 במקום לב אדם יך; בשאון עיר ושלוות כפרים
 ובאנחות אחבה אז - חתנער בת-השיר" (לא תמות בת השיר)

ש י ר ה ה ע ב ו ד ה והעמל היא חלק אחד וחשוב מן החכלית המשוכללת

של חיי הגבר:

"סירה האכזר בה-חורין השחור"

אל חיק המרחב-יה, על מעניה השדמה

- - -

מנגינת הדורר היא לבנה" (שירי האדם)

בסקירה חולדות האנושות מחוץ אספקט של חיי-מעשה ועבודה-האדם, מתקדם
מדרגיות בנקו אנטי-רוחני ובמקורה החריבות עד לשלב של גאולה חדשה על-פי
המהפכה החברתית בנוסח הסוציאליזם. ממעשה הליטוש של "ה ר ב ל ו כ ר י
ע ו ל ס", דרך "אח כובשי-האדמה", עד שקיעת האדם המכין "כבלים לי לעצמי"
בשאון הביירה המחזונית; ומשם בעלייה, לחורה הסועל הצעיר: "אמה לי חרטה",
החורה של עבודה ויצירה.⁶⁸ גם מן הסוגיה השישית של "לשמש" אנו למדים על
כוחם המכריע של חיי הטבע בילדותו בסביל גורלו בעתיד:

- - - "אלמלא ריחות גוש אדמה, שמנה, סדורה,

חום מחניק גודף עם המוץ מן הטבורה,

צליל אף מולח גיר ומבל רץ בגר,

סמנתיים בי בכמר, בדורר, עודני-באבי -

מי עמד לי בצר, בקרב, בהתכווץ לבי,

בעמדי בין החי ובין הבוסס כבר?" (לשמש, ו', שד')

x x x

"עתידות" הוא שיר לאומי-ציוני בנוסח משודרי "חיבת-ציון- וראשית

הציונות המעשית. אף כ ה נ לא הרחיק לכה למרוח שישב הרבה זמן במערב ממס.

מרידתו נבלמה על-ידי רכוחו הלייריה מצד אחד ועל-ידי אהבה-עמו מצד שני;

אהבה וראגה שקיבלה ביטוי בשירי הגבורה שלו ושהשפעתה על בן-הישוב החדש

בכוון זה - מכרעת. ברוב נוסאי המולמוס כהן הוא הקרוב ביותר לסינתיזה

על-פי המופח של ביאליק.

"ישאלו מלגי הדמעות / מעיני כל בני העם;

ינהרו מלגי הדם / מלבוניהם נדכאות.

כלם יקוו לפח קץ / ועלו אל ארץ יהודה,
והשקו אדמתה השדודה / והפירו כל חלם כל עץ...

ודור חדש כי יקום שמח, / דור כביר חיים ואיל,
רענן כפיץ מלא של, / חפשי כגשר ברמה;

וחיה בציון עם חי, / יעבד ויזרע אדמתה -
וצבר אז חילה ונשא / תבואות ומרי עד בלי די...

ואז בהתענגו על טובה, / יזכר אבותיו מכבר -
שגם במרחק בצר / לא עזבו דגלם, כחובה...

× × ×

"ספר האידיליות" של ש מ ע ו נ ז י ן הוא בוודאי ההרומה השלמה ביותר
והאורגאנית ביותר לרעיון ההשחרשות הסינתטית באדמת המולדה. מכל הבחינות ומכל
האידיאות והרמויות עולה הסינתזה האישית והלאומית, שהיא פרי הרכבה של מאבק
רוחני גדול, משבבן תרבותי ונפשי מזעזע עם חזון גדול וחקונה עצומה. הרכבה זו
עמידה להחזיר את הביטחון האישי והקוסמי ליהודי הנבון ולחמשירו, הלכה למעשה
למאמץ הגדול שיידרש לו בשנים הבאות. נכון, שהיסודות לאידיליה, בחינת
צורה ובחינת חוכן, כבר הונחו על-ידי טרגיחובסקי, בהבדל החשוב, של עגינת-
שמענוביץ במפוצים אחרים בארץ-ישראל.

אז זה הוא מסוהף לתורחם של ברנר וא"ד גורדון, של יעבץ, פיינס וריינס.
חורה אחד-העם בעשור השני של המאה, משמשת כסיוע ממעמקים לחיי המעשה,
וקצת גם כחומר לביקורת מצד כובשי-האדמה ומעריצי הטבע והאידיליה. אבל
מלעדיה לא הייתה הסינתזה אפשרית כלל.

"ביער בחדרה" הוא פחרון אורגאני ונכון בשביל בני העדות השונות
ובני החפוצות הנפרדות; בשביל היהודי הדתי, המקבל על עצמו מאשבה את "קיללח"
חומת העצים, ובשביל המשכיל-האינטליגנט/ המערבי. הצמלכות-הלטונות ומיגוון-
המנטאליות והחרכות - נקשית יפה על דקת האידיליות. כולן חן
הפיתרון הסינתטי לגבורה-הגוף ולקרבת-הנפש; לרומאנטיקה העדינה ולריאליזם

הנוקשה, ואף מצינונו את האפיק הרצוי לארץ ולהחמקוה על הקמאי והקדום.
 "חלוצים" היא החשובה הלגיטימית לקיימנו ולמרוקו, למוקעים ולנשרטים.

בעוד ששקענוכיץ מייצג את היהדות החילונית, נמצא אז בארץ נציג
 צנוע לחורת הסיגתיה מצד היהדות המסורתית. ר י מ ו ן סר אהבה קדושה
 ומיסחוריה לטבע ולאדמה, לגיר ולטרח. זוהי מהותה של החייחנו.

"לו ידעם אהבת-אם, חידבק לה בעוד,

פתח, שרר רבביה, הענק לה ברכה -

וגמלה אחכם אהבת-חסד ורחמים רבים" ("אדמה")

את קברות הקדושים אוהב רמון "כשדות המרחים בם הם סמונים" - זוהי ההשלמה
 בין המסורת הדתית ובין הטבע החיוני. ההשלמה היא בהכרת הסמכות האלוהית:
 "זה לבי מלא אור וכבוד,

גלחמו וישלימו -

וסגיהם לאלוהים"

חזיון אקסטאטי רואה ר י מ ו ן , ובו מתלכדים כל ההמכים וכל הסתירות להרמוניה
 אלוהית-אנושית אחת. רוח של השלמה והרכבה מרחם בעולם. הדברים מחייבים אמונה
 במציאות של קוטביות, הניחנות, אמנם לחיבור ולגישור. א ו ר ר י ו ד ר ר .
 "כנסי לאומים סביב כנסי לאומי ירחמון" - י ה ד ו ה ו א נ ו ש י ו ח ,

שחיהן מחודשות, לאחר משבר ענק, שבו "חומת-עולם עתה הרעועה כי היסול
 וחרכות אחת". א ל ו ה י מ ו א ד ם - האדם ימצא שוב את אלוהיו - "אנו ביה
 נבנה, ובאהבה אדם לא נבגוד". ושלום יהיה בעולם והתמזגות הלאומיות באנושיות
 תהיה שקטתו - "אך דם לא ייספך, לא ייגר ארצה / ותרועת קרב מאוהל לא תישמע".
 חן "ד ע ה תכתיר אדם, אושר לאומים בתבונה / אמה ש א ה ב ה

יסודות השלום והאחוה"

ו ה ר ו ח חורכב במציגה ב ת ו מ ר . לא כעשרה, אלא כמהות של האמונה:

"ומלא לחומר כלרוח / באשר הכול אומר שירה"

אלא שאין כל המופלא הזה מחרש בחוקף חכמה-האדם והגיונו. הכול צריך לתנאי
 מובהק, להחזרה האמונה, שהרי -

"אין דבר בהוויית בלי שיר יה / ומה נגינת כל הימים בלא אל ?

ומה שירה כל הרורות בלי אהבה אל ? (משירה הזמן)

בשירה האקסמטית של רימון נעשה הניסיון הפשוט והעמוק ביותר להחזיר לאדם את השלמות הגמורה בעזרת האמונה, שאובדנה הוא המקור לכל הקרעים האישיים והלאומיים.

2. ס י ו ם : ב ה ז ר ה

אי-אפשר למנוע את המסקנה, שהמריצה אל המערב, שנעשתה על גבי החורבות של חומות הביטחון הרוחני והמיסי, שכבר התחילו לחתבקע כמאה שנה קודם "לדור ההתייה" - מריצה זו שיכרה את "הצעירים", סיחררה את ראשם המילה חללים ואת הטובים שבהם החזירה, מהנודדים ומאוכזבים, למזרח.

ב י א ל י ק , שלא הרתיק לכת, וחזר ראשון לספר רשמי מליט משדה הקרב, זוכה מהר מאוד לכתר ה מ ש ו ר ר ה ל א ו מ י .⁽⁶⁹⁾ מעבר למחיצותיו של אחד-העם, שירחו מרחיבה את המושג "שירה לאומית" "על כל מה שיש בה מכות היצירה הפיוטית של האומה ואישיה". כך הוא מונע את הגדלת הקרע על-ידי כלילת כל אגמי השירה וכל זרמי המסורדים בתחום השירה הלאומית.

"שירה שכולה לאומית-אנושית בבת אחת, ברואה מן החיים ובוראה חיים... הקול קול העתיד... הם הם הלאומיות עצמם. חתיכת חיה של לאומיות, עצם מן הבאולה" (שירחצו הצעירה). הוא עצמו נעשה מופת השלימות הלאומית האינטגראלית; סינתיזה של יהדות ואנושיות, שלמחות שני דורות מהחנכים ומחנכים עם"י המופת שלו.⁽⁷⁰⁾

הכרה של א י ה ו ר המועד, ראיה שמש המערב בשקיעתה הייתה ראשית העכבה והתחלחל הנטיבה של יודים-השמש

"המערב כולו ים אש ומלדות

אך כבר שמים מחטמים שחורים,

ומי יודע, אם אספיק לספוג

את זהב השקיעה, בטרם יועם ?

- - -

ויהי עם שקיעה ויכוז לבי

לשיר שיר שמש וחיא כבר מחה.

ומתי אסיר את שירי שמשי,
ואנה אער שלהבה לבי? " (שמעונוביץ, המערב כולו ים אש)
ואחרי כמה שנים (בחר"ע) - כ ב ר ה ס פ ק ו ח :
"ואולי המערב ביה-עולם לחופים
לעז שם ירגעו נדחים ואובדים
שדיו וחלמו וחמשו ארחות
באופל מדברים?"

בחר"ע"ב-ג - הכרה האכזבה עם ניסיון אחרון:
"אני רק לבדי עוד גורעץ את עיני במערב
ומחפש צמרי היחידה, חלומי האחרון,
שזכ קן לבי ונע אל השמש הגדולה,
החרטק עליה בעצב ואהבה אלמח
ולקינו לא שב... " (מיט-ליט)
ולבסוף - בשלהי המלחמה: ו ד א ו ת ג ס ו ר ה :
"ובערכי האביב למח הבכה, לבבי?
מה תחפש, לבבי, בין משואות מערכי?
הלא חרטה, כי כבו שמי רום,
הן במערב לא יערה חיוס..."
X X X

"בתקוות דור-חלוף ובאימון שעת דמדומים
ביקשתי לי חסות במסוכה הנומלת
והנה מש הכול כחרמית במר עלומים
וגיל כל חיי גאלם דום כצחוק אינולת" (שטיינברג, המנון אל העתיד)

סיכום המרידה הוא שלילי. המערב איכזב, אלא שערייזן אין הדרך לבחולה גראית:
"חלומי טרם בא! מקיני נאמן שבילי
כי אמן כח וכה - אמונתי מה לי, מי לי...
הבאתי עד הגבול? או אם עברתי כבר?"

"אי דרך מבחר כח" (משרניחובסקי, "לשמשי").

זוהי כבר שאלת "לאן?" בפעם השנייה! גורלנו כנראה נחתם. ניסיונות
לשינוי ערכי היהודי והיהדות בעזרת סימטאות האנוסות והתרבות המערבית – לא
עלו. המערב עצמו זקוק לאמיכה גדולה, ואל מחצנו הדרך כבר חסומה.

"ביד נואשת קרע אמר הרמיה
מעני גורלנו האטומות;
בלי קץ זכרוה דעה והומיה
מה נוסף טוב אח מעגל האומות?
על מה על שפתי-ריק ובלחש שיבה
עוד נישא חידת שמנו הכוזבה?
כבר אכל עש אח גרעין ההשמדה,
על מה ניהנק עוד במוץ הקליטה?"

- - - -

לא חרפו שן שלדינו השרביזים
עת הכחה על ראשינו שמש זרים;
לקול חסון הגויים העליזים
לבנו נע לריק כאגמוץ קברים.

- - - -

ונחמוד שוט ורעוש במדומי קרה
ובכל דבר-שוא ידנו החנוסה;
אך תחת גלימה מוחזים מחבדת
היעדנו חרש כנף אלמות מרוסה.
ותחי נמשנו כל הימים טפוגה
בחוגת לצים – כבדה מכל חובה.

- - - -

הח, נשמת-עם אוברה! (שטיינברג, מדמון אבל, 1919)

כקבצנים עלובים, רמי לב, עומדים הם מול השמש השוקעת ומבקשים נדבה קרן-

אור אחר

"אם מזבחה ידם / על דברים קטנים
וגם אור החרם / לא ראיה -

אל יפול רוחך :

גא למנוח ערב - - -

ועליה על ראש גבעה

וקראה אל השמש / מראש הגבעה:

שמש ! / אויה לי, אני בזבזתי יומי ...

וראה - ראה / הלילה - / הנה הוא בא ...

והשמש יעמוד / במאח המערב

וצחק בשם / על ראיון לב האדם ...

- - - -

ושלח קרן לך / לפני רדתו -

האמן קרן זו / בסתר לבך,

ושמרה עד הבוקר."

(קצנלסון, "לאדם").

מסתבר, האנושות המיוחלת היא בכל אומץ זרה וקרה, אלא שאין כבר מנוס ממנה

וצריך לשלם את חמס כל עינוגים אלו:

" - - ואם מלאה

גבוהות עולם אחר - עתה נחיה

על כרחך ש לך שממון זר זה,

ועל כרחך בלבבך החממהו.

ותאציל לו בחלחך האחרונה ...

- - - -

תבקש גיצוץ מוצל אולי נשאר

מאיזה מן הימים - ואיננו"

והאדם נארג בציללי הלילה החוקים ללא המרדה...

- - - -

"ובקדש אד גם אחת חוצה גרם

ונשכח מיני אל בעולמות שטמה" (מיכמן, "לילי חורף", לברנר)

מתחילים חיטושי-דרך בחזרה. לאסונם ולאורם גם יחד כבר היה מאוחר ואי-אפשר

לחזור אל "המזרח הקרוב" שלהם, אל היהדות המזרחית. והם פוגים "למזרח הרחוק" -

לארץ-ישראל, בעקיפין, דרך ארץ כנען מימי דור המדבר, מימי ההתנחלות

והסינקרטיזמוס. והם מושכים עמהם מקבריהם את המכבים ואת הקנאים, את יוחנן
מבוס-חלב ואת שמעון בר-גורא ואת השבויים ואת השבויות כרומי; ומעלים הם
עמהם את בר-בוכבא ואת תלמידי רבי עקיבה, את שבטי ישראל בערב ואת גיבורי
הכוזרים... ומגיהם - מזרחם !

"מאירופה, אשר היחה למדבר"

החשתי לי ממלט

למדבר יהודה " - (שמעוןביץ, "ממדבר למדבר").

על גבולות הארץ - עדיין גדול ההיסוס ! שירי-מקוה ופואימות של
אמולוגיטיקה שריט כולם ! אבל כל אהרם כבר הקע פעם איזו יתר
בציונות וקנה לו אחוזה-תקווה באדמת-הארץ. מראשית דרכם כבר שרו שירי-ציון.
מעט או מרבה, מן חלב או כ"פרוגרמה". מראשית דרכם כבר הכינו גם אלו שמגיהם
היו למערב את איוני-הדרך לסינכרטיזם הכללי-נמנעה. הגבולות על ימי חג בחולדות
הציונות כמו הגבולות על ימי אסון בחולדות-הדור - קירבו אותם וריכזו את
לבוניהם, של הקסים ביותר שביצחא. החומות המלחמה המהקרה והחורבן האמרי
הולידו כמה מן היצירות הלאומיות-היהודיות הנפלאות ביותר בכמות ובאיכות.
(כמו "מגנינות ישראל", ארץ ב' של "כס צלילי הסנדולינה", ו"ימי הביניים
מחקרבים" של שניאורין פרקי "משא דוד" ו"אגדות אלוהים" של כהן, "בקרן זווית",
"ממדבר למדבר", אידייליות של שמעוןביץ; "גבולות לישה" ו"גלות" של
קצנלסון ועוד).

וכשהזרו, לא בדרך שהלכו בה - חזרו, ולא בכח אהם חזרו. אך גם לא ריקם
חזרו. אמנם סימני המשבר ניכרו היטב בשיריהם ובנפשותם, אבל הם גם גשאו עמהם
אוצרות ושובים של תרבות ודרכי יצירה ולשונות-עם והרבה - באווה-לאומית,
שאובה מן היחס האציל והעתיק של עמנו. את עיקריה החיוביים של שירי-תרבות
מסוננה זו שחלו באדמת ארץ-ישראל, אמילו קודם שהגיעו אצלה.

גם היסטורי יש כאן. גם ומזל, שהיה מוכן כבר המקלט. והרי זה בעצם

גם בחור גסו גם של הצלת הספרות העברית ולשונה במוך הגם הגדול יותר של

חתיית האומה על אדמתה.

הימצאות יסוד בריא של הישוב בציון, שנמחק בעלייתם של חלוצי-הסופרים וחלמדיהם - עם "העלייה השנייה" - לא רק שפורה את בעיית עלייתם של החלוצים אלא אף התיסה את תהליך התאוששותם מן המכות שהוכו "במערבם".

עוד בלונדון חולה א ח ד - ה ק מ תקווה "שארץ ישראל תשיב לנו את ביאליק של נ ו" (אגרות ד'). ובארץ מחכה א"ר ג ו ר ד ו ן לביאליק, שיבוא ויכתוב את שירת האדמה הגדולה והגואלת (כך א')

יחס של כבוד והערכה כנה ואמיצה הראו הסופרים והמשוררים, העורכים והמבקרים, זה לזה בכל תקופה הסולמות. אשר להראות מכתביהם הרשמיים, ובעיקר מאגרותיהם האיטיות - עד כמה העריכו איש את מעל חברו, גם כשהתנצחות הספרותית-אידיולוגית הייתה בשיאה. השמע כל הזרמים ניכרת למעשה במורשת הדונית שהנחיל דור "החמייה" לדור "הכינוס". בתוך מהלך הסולמות נמרכזו כל הכוחות היוצרים ונחכמו יצירותיהם התשובות.

הודיית כולט בכח השירה של ביאליק ובמרכזיותו של אחד-העם - היא לאושרה של התקופה ושל החמייה. מידתם של אישים כבדי'צ'בסקי וברנר; עמידתו המיוחדת והעקיבה של אישים כארימון; פריצותיהם של שרגי'הובסקי ושניאור במעוף לירי-אמי והבומי כל-כך - כל אלו לא רק הפכו את זירת הספרות לזירה חיה וחוססת, אלא שנהגה טעם וערך גם למרומוחיות של פזר היוצרים בכל סוגי הספרות והלשון.

חקר בעיות היהודים והיהדות בהווה נעשה על-ידי חזירה עמוקה לנבכי העבר, גם על-ידי אילו שהתנגדו לעבר וביקשו לאזכיתו. וזה סימן בריא לחייה לאומית. הסולמות המבטא בפובליציסטיקה, במיתורה ובשירה בא לעמם מחדש את יחסי ישראל לעמים על רקע של חמייה לאומית. רוחנית, מדינית ומעשית. ערכה של השירה, הן כזמר לימודי, נאמר מעורר למחשבה לאומית ולעניין ציוני; והן כערך אסתטי - הוא גדול מאוד. ערכה כמכשיר לקידום הספרות והלשון - עדיין לא נמצה אפילו עד היום. ערכה המעשי והתיאורטי לעיצוב דמותו החלוצית והלוחמת של הדור החדש, כמו אף לעידוד רוחם של דורות המעבר - נחלה בוודאות מכרעה בארבעים שנות המאבק של הישוב במולדת מימי החלוצים ועד ימי העלמ'ה. על ערכה של השירה כמפעלה את הסולמות הספרותי בין "בעירים וזקנים", נאמרו דברי טעם, כמעט בראשית הדף, על-ידי אחד מחובבי המבקרים של הדור,

ונראים בעינינו הדברים טובים אף לסיומם... "אכן מלחמה להסופרים הזקנים,
 אם לפי שנזחיהם או לפי כדונם, עם הסופרים הצעירים עדי הרוח. כן היה מכבד
 הימים וכן יהיה לעולמים בכל לשון וספרות. והמלחמה הזאת, החבשה שני עולמות,
 מביאה תיים וחבשה, המחלשות הרוח והמגברות השאימות. ואילו לא היתה מלחמה
 כזאת גם בספרותנו כיום היינו אריכים להמציאה, לכל הבוא במצב של מנוחה-
 הקיפאון" (71).

ה ע ר ו ת

ח ל ק ש ל י ש י

כ ל ל י

- (1) בפיגורה שכותב ביאליק לאחד-העם (נחפרסם "בכנסת" ח"ב) על שירו "חיקון חצות" הוא פומר בין השאר "שירי זה, כדוב שירי תבלתי-מלאכותיים, יפוצתו ברגש ממש" וכו'; הרי מכיר הוא אף בשיירי מלאכותיים. וכן מדברי בריינזין על "חזיונות ומנגינות" של שטרניחובסקי (הוצאת חושיה, מרג"ס): "הוא לא יחבר שירים בשביל איזו תכלית, לרגלי איזה מאורע חשוב בעיני רבים" - משמע בירור העקיצה כנגד המעוררים המובליציסטיים. לא מעט שירים נכתבו אז "בשביל איזו תכלית ולרגלי איזה מאורע חשוב", כמו שמחברר להלן.
- (2) בביאליק, אברות ד', רפ"ד.
- (3) סדן, אבני בוחן, 91.
- (4) לפחות אחד מהשובי המבקרים המחרוניים דוחה (בעקבות ברנר) את הערכותיו של ביאליק על שניאור, שהן לדעתו יותר ביובראמיות מאשר ספרותיות: א ו כ מ א נ י, "אורלוגין" מס' 5.
- (5) שטרס, "בדרכי המסורת", 406, מדבר על גילוי של יחסי נפש (שניות, כמילוח, קרע, ביחוד, ביקורת המסורת וכו') המתבטאים דווקא בפרסודים הבהירות כלי היצירה החדשים, במבנה, בשירה, בחרוז ובמשקל.
- (6) בביאליק, "דברים שבע"פ", ב', רי"ח.
- (7) שם, שם.
- (8) שם, רט"ו.
- (9) שם, רי"ט.
- (10) שם, קצ"ו.
- (11) קליינמן, "דמויות וקומות", 285.
- (12) למדן, (על שניאור) "עמידות" 8, חש"ה.

ס ר ק א

- (13) להשלמת הרקע של השיר, צריך לקרוא את אגרת נ"ב של ביאליק (אגרות א', קי"ח - קכ"ב) לוועד חגיגת-העשור לכבודה הספרותית של אחד-העם, באודיסה, חרש"ס.
- (14) על האשערה המכרעת של בעיית "לאן?" בכל מעלול הספרותי של ביאליק (ומייאורבג) - ראה, קורצווייל, "ספרותנו החדשה", 156.
- (15) לדעת קרוב (עיונים, 134) אין כהן, איש המרגוע, שו"ל לכיוון, כי אם מציב יעל על כיוונים.
- (16) הנ"ל, שם 152, אף מכור, שטיינברג הוא "איש הוודאנה"...
- (17) הנ"ל, 139-141, מכור שטיינברג לא הופיע מפעל "לאן?" של הדור, וכי הוא משוחרר ממבטו ואינו זקוק עוד לשיחורור...
- (18) ביטוי למין "אדישות" כביכול, או "שלוות נפש" זו, כמוטיב, מצוי הרבה בשירה גם אצל ביאליק, כהן ושטיינברג.
- (19) "ישירו לנו שירי יאוש ומילוק שכינה, בעימה ביסודים וקוצר-רוח, ששלות וחיי-בלבים, סרק דור כדורנו ממגל להרבישם; החח בעבועי שוא מוצרים ומגזמים על ציון, אחובתי, חיי רוחי, אור עיני ומנחה נפשי; ישירו לנו יונק מארץ גיה, מהמלח-של תקוה רכה וגולמים שלא נקבעה עוד צורתה ולא עמדנו על אופייה" - זוהי מפלתו של ביאליק (אגרות א')
- (20) קלוזנר - יוצרים ובונים ב'; סדן - אבני בוחן; קוטלביץ - ברורו של ביאליק; קורצווייל - ספרותנו החדשה - המעך או מהפכה? ומחקרים בשירת ביאליק ושטיינברג.
- (21) ניתוח מדויק של סיבוביון האשערה, לשונה ורוחה - אצל למובר, "ביאליק - חיינו ויצירותיו", כרך ב', 502.
- (22) עדות ביאליק עצמו על אופיו הקוטבי, בין שקט של בריכה והשתוללות של סום - אגרות א', קס"ב.
- (23) אחת הסיבות "לשתיקתו של ביאליק" נזמן שסרסוס (בספרו הנ"ל, 124) כענחאו את המליצות ואח גיבורי המילים. נמייאש מן המילה המדוברת והכתובה בחור אמצעי לחיגוף ולהשענה. וראה את ביטוייה של המרגשת ב"דבר", "ראייתכם בקוצר ירכם", "חלמי על פני" ועוד.

(24) ל ח ו ב ר , בספרו על ביאליק (235 - 235) מסביר את הרקע ההיסטורי של

שיר זה, ומצביע על ההתנגשות שבין המיסת א ח ד - ה ע מ , המדינה את

צ ר מ ה י ח ד ו ת , ובין המיסת ה ר צ ל , המדינה את צ ר ה -

ה י ח ו ד י מ - כמי שהיא משקפת באיר זה. לחובר מביא שם עוד שיר

היחול, שנפטר בכתב ידו של ביאליק נגד מנהיגי הציונות המדינית, ואחד-העם

סירב להרשיטו כחמת חריפותה והמוניחה. עוקץ האיר מבליש את הפזיזות של

הציונות המדינית ודמיקת-הקץ שלה, נ ג ד המשקפה האבולוציונית של

אחד-העם: "ואנשי פלאות המה כולם / מ ה מ כל דבר לא יימלא;

באצבע קטנה יעשו מדינה / ובבוהן ידם - עולם מלא.

גם עתה אומרים, - לא, מכריזים! / כבר מוכן ה כ ו ל שם בוינה,

מקץ שני רבעים ודקים חמישה / ותהיי, למזל טוב, מ ד י נ ה !..."

(25) ניתוח מדויק של השיר והמשפחות - אצל ל ח ו ב ר , שם 238 ואילך.

(26) ב ר ג ר ב"רעיון התחייה באירח סדרניחובסקי": "... ביאליק כמו שכבר

העירו המבקרי גיבר ואחרים - אינו יכול, על פי עומק מהותו, להיות משורר-

התחייה. יותר מדאי מלאה נפשו מרירות ויאוש, יותר מדאי נזנה הוא אחרי

סך בים המדוש ומתגעגע ליהדות הישנה, שבקומק הנפש אינה חשובה עליו,

שבקומק הנפש הוא יוצע את ערכה. יותר מדאי סמוג ביאליק מן העבר. יותר

מדאי כושע הוא מאחד-העמים. יותר מדאי חולה הוא במתלוחתו הלאומיות...

ובוא משורר הלאומי הממיתי, מזוגע השפיענו, מדוכא מעניינו ושירתו היא

"אנקה אומה אשר אבודה, אבודה"...

(27) ב ר ג ר , שם: "ואולם שירת התקווה והתחייה ה ע ל י ז ה אל המבשר כמובן,

אצלו, אצל אחיו הבכור של סדרניחובסקי. רק זה האחרון, המשורר הבריא,

לאחר שהוא מופיע לפנינו, כ"משפך את כל קצרת היהדות הישנה על פיה", בספר

החלישי, המוקדש לשירי-המזג, לאחר ששטון החיים הנערץ שלו והאמיצה לחיים

מלאים מביאים אותו לרצות את כל התעיות שלנו בעבר החזק והקדוב... הרי

הוא עולה ובה בספר הרביעי ושר על החיים והדשים, על יהדות אנושים ובריאות".

פ ר ק ב'

- (28) באיגרת של א ח ד - ה ע ס לטשרניחובסקי (אגרות כרך ד' 256-257) הוא
 ח ו ז ר על דעתו הידועה, שלא נחה דעתו מכמה סירים של המסורד מחמת זרותם
 ליהדות. אמנם מכיר הוא ומוקיר בה כדוונותיו אך דואב על נטייתו לצודים,
 שהיא כאיקוי בלמי טבעי בספרותנו. אחד-העם מתפלא שטשרניחובסקי הישר פסכים
 לראות בו בעצמו "אח המגשמות האדיאל של האירה ה ל מ י ח המדענה".
 טבחים כאלו, צריכים היו, לדעתו, לעגוע בחושו האסתטי של המסורד. "עונג
 רב הטבו לי אחדים משיריך, שבהם גבר היהודי ויצא לחירות משעבוד, 'זר'...
 'חירות ממשעודה זרה' - הוא שחזר לטשרניחובסקי ולא כשרון ודעם.
 דיעה זו על זרותו של טשרניחובסקי נקבעה במשך זמן רב בתודעת הדור. אבל
 בעקבות "הלאמת סירם טשרניחובסקי ויהודה" ע"י ביאליק, הלכו רוב החוקרים
 האחרים, עזריות.
- (29) ע"י ל פ ד נ , "עמידות" 8, שפרייט - "פגי ספרותנו" ב' ועוד.
- (30) ראה "עיתונות הצעירה" ו"ביאליק בע"פ", וכן באגרות רבות (בחלקן מובאות
 להלן בחלק זה).
- (31) קליינמן, "דמויות וקומות" 157, מביא את דיעותיו של ש"פ רבינוביץ, במצע
 שלו ל"כנסת ישראל", והם: "ואם שם אשר יצא מחלצינו גאון אנושי, לא לנו יהיה
 כי אם לקם נכד..." - וזהו אסון הצלות.
- (32) בהתחלת דרכו הציבורית של ב י א ל י ק הוא מעיד על עצמו דברים כרום
 הדור - (אגרת ג', כרך א'): "אנכי במצבי היום ועד היום חייתי חיים בתוך
 חיים, בתוך עולם שאינו שלי, כמו אין לו כל קשר ויחס אל העולם הגדול והיפה...
 אנכי עולם קטן במני עצמו, בריצה במני עצמי. עם ידיעות, הרגשות וכו'...
 אשר אין להם כל חלק ונחלה בתוך העולם הגדול... קצתי בחיים כאלה!..."
 בהמשך דבריו הוא מתאר את המאבק ואת הצרות שבעולמו הקטן והמסוגר ומביע
 שאיפה לפרחבים, לאוויר, לאור רב ולחופש. הריהו עכשיו כשיפור קצוצה-
 כנפיים. "ונמצא עולמי בקרבי כחלמון בתוך חלבון. בתוך קרום דק. בתוך קליפה
 קשה ולבנה, שמה ביחד 'ביצה'..."
- (33) ב י א ל י ק , "דברים שבע"פ" ב', קט"ו וגם רי"ד-רכ"א.

- (39) "הייטן האמט אינזיך יכול להיות דאסן בלדן, וואס גאט לינדער למגנען
 ה ד ו ר . - - - בני-גדל פאר אינעם מרגישים כחם מ כ ו ע ר הוא לדרון
 ברצל באווה על תקו-עס וללעג למא נאשע ולהלומותיה היותר ימים של אומה
 רבם-מבל ומכאובים - בני אדם אלה, אס אמנם אמנים הם - האמנות שלהם הועבה!" -
 כתב קליינמן נבד סוג משוררים ידוע. והרבה-הרבה נכתב במולדות ספרותנו על
 שירת היחיד של ביאליק שהיא גם שירה לאומית גדולה בעיקרה.
 (40) ב י א ל י ק על שם ע ו נ ו ב י ק : "לבושיו שוטים, אבל הוא עצמו
 חגיגי" - - והחב קולה עליכם וצד את נשככם... הוא העשיר בנושאי-חג. וזהו
 לא מקרה - הוא איש החג" (דברים שבע"פ ב", י"ט).
 (41) מתקיימו של כדור, כרדיצ'בסקי וכו', במקרים כ ק ר י ב , אינעם די
 אובייקטיביים לגבי הנחונות כולם. שכן אילו דעו לעצמם ק ט ע י מ מתוך
 כלל היצירה, יכלו להוכיח שאף ביאליק, ששגיחובסקי, כהן ועוד, "הפאו"
 בזעמם ובנאצותיהם על עם ישראל. דברים אילו מהורים - בכיוון הפוך - כלפי
 חז-צדדיות סובייקטיביים של מקרים כמו א ו כ מ א ג י או - במקרים אחרים -
 קורצווייל - לגבי משוררים ומשוררים מסויימים. דא הם נחשט היצירה
 ב ס ל ת ו ח ה , והמניעים עם ההשקפות וההנחות (ובמידה מסויימת - אף
 התוצאות !) נחשטים בכללותם - אפשר להטיק הטקנות.

מ ד ק ד'

- (42) דעה למעלה, חלק שני, פרק ב'.
- (43) ב ד נ ר מבנה את "לנוכח פטל אפולו" בשם "השילה", ולעלה יותר מכל מקור
 אחר בזמנו מ"הפאטא השמד" של ששגיחובסקי, שבו הוא הפאטא את כל הישן
 והמסורתי והדתי והרוחני וכו'... בין הגובותיו של אהר-העם על שירה
 ששגיחובסקי אנו מוצאים: "כי רוח השירה הנסוכה על דעות כאלה, מוסיפה עוד
 על סכנתן והשדון, כמיני מחיקה, שמעדיבים בהם-מדות לזכובים" (אגרות ב')
 (44) ק ל ו ד ר ("השלוש", ח'), את כי מודח כ"גרעין של אמת, שיש במענות
 הללו, ..., אבל רעיון מודע אין בהן" - אחרי יל"ג וקודמיו. למיכן אין
 ששגיחובסקי, בשירה-השלילה שלו, אלא פוהן קמח פוהן של כרדיצ'בסקי ואחרים.
 ורק ה צ ד ק ה אתה כאן, שהמשורר לא נחנך לכתוב "שור מוסר", למיכן -

"בדיקותיו גילחם ומסיריו גשם קונג". חבל מאוד ששורגיחובסקי, "נכון להקריב

את השו"ב על מזבח ה' י. י. והקפה כזו לא תתקבל על לבו של עם
ישראל לעולם ולא יהיה לעמנו ל' ח' ל' י' ח' באיים". קרובה לקלוזנר יותר דעתו
של אחד-העם "הצדק הוא היופי, הוא הטוב, הוא האכזבה והאשמה" (כהן ונגביא)
(45) את הביקורת הקטלנית ביותר על שירתו של ש"י אור, במזנה
בעריסתה של העקפה פרכסיסטית - כתב א. ו. כ. מ. ג. י. במסגרת "שטור" האחמול";
"אורלובין מס' 5, (1952). ועל "מראית עין" ("העונה") שבהועתקו - כתבו
כולט אחרי ג' א. ל. י. ק., ובירטורה הן לחיוב (סדן) והן לשלילה (אוכמאני,
קורצווייל, קריב).

(46) ג' א. ל. י. ק., אגרות א', קפ"ג.

(47) ג' א. ל. י. ק., "מירית", רפ"ט-ר"צ; רפ"ה.

(48) "מיריתו של ג' א. ל. י. ק." מחולקת כבר כראשית ודכון עוד במסיונותיו

הראשונים לפרש את "שיר-השירים" הוך הבחנה בין חפיסת הסב וחפיסת הנכד,
ענף-הבא ועולם הזה, קינה על חוסר ילדות ליהודי (שהוא מופיע מנדלאי מובהק),
עם הברה של חוסר יכולת להשתחרר מן התעמטת הרומנטית-המורשתית כדי להשתלב
בתרבות העולם החדש, וכו' וכו' - כבר במיגרה ג' של אגרותיו, חרפ"א (1).
ובאגרותיו, בתרס"ד, ל' ג' ר' ד' א' ז' פ' י' פירש ממש מכנית של מרד
והשתחררות מודרכי "חזקנים" ו"חלשות" ... (אגרות א', רפ"א, רפ"ב).

(49) ש"י א. ו. ס., "מדרכי הספרות", 111, מביע למסקנה, שבעומקו אין השיר
"על השחיטה" מלוש ומחוסר אמונה, סתם-מוחה, חוקף ומקלל... כי אם - שיר
ממורתי ומלא-אמונה, שומך על מקראות מורה ודברי חז"ל בעצות של מצוקה;
אמנם - באורה חדישה ובגיבוש מודרני של דמויות וקישורים, שלא גודעו עדיין
בדרכי-יצירתם של שטוריים חדישים.

(50) ביאליק (שירתו והעירה), כשהוא מעריך ומבדיר את השירה החדשה, אמנם, רואה
בה, - "יגון האומה ותקוותיה", אבל בעיקר כבר יש כאן "מהפכת אורגאנית
פנימית... שירה לאומית זו כבר משתחררת במידה ידועה מן תדחיות. היא החלה
לקרוא גם לאלוהי הארץ".

א/50) התברר ב' ח' ד' - ה' ע' מ., על "שול החבית" שלו - בלוייה כאן ביותר
(וראה למעלה חלק שני, עמוד 225).

(51) וראה גם שירו של פייכמן, מ"נגוהות לנגוהות", שנכתב השט שנים לאחר זה.

א/51) על יחסי ביאליק ושטורגיחובסקי אל לשון הקודש במובן זה, עיי' - ש"י א. ו. ס.

בספרו הנ"ל, 113 ואילן קורצו וייל - בספרו הנ"ל, 246, 230, 250.

ה' ק' ה'

(52) קורצו וייל - בספרו "ספרותנו החדשה וכו'". והקדים ביקורת זו -

ביאליק, כשהוא מזכיר לאירוסיקה המוגזמת שבסיפורי בריד'בסקי

(אגרות א' קל"ה): "נחמד ונעים! כשרון אמיתי! לולא 'העצמות' המאכזרות

אצלו יותר מדי. כמעט כל זכר באירועי חושך בשמחה, ר"ל".

(53) ביאליק, אגרות א', ע'.

(54) פ' ק' (אבן ואבן - דמ"ח) מדבר על שירת האהבה הפורצת של ביאליק; שירה

אנטי-רוחנית. רוצה את ביאליק במחנה הצעירים! חרי בוער, חרי הבוח וההמקד

של הנדער, משוק חיים, מאח גלגל לוחה, ולא נשמה מחכוכה, ומחמקה,

ומנקרה ומחמקה במשנה. כאן ראש - דומק רבלי השכינה, לב - סנה בוער במדבר

ואינו אובל, עמוד אש!

ובכל זאת מובנת אני, שחכמי אודיסה מורשים ובוזים... ביאליק שלנו יבא

לחרבות רעה" (דשים לב לכינוי "ביאליק שלנו", שהיה שגור חמ"ד במי אחד-

העם).

על כוח הריסון, צער מהול בביטול הזמורסמני - אנו קוראים על איזו אטיזודת

שהייתה לביאליק במד"ד (אגרות א', דנ"ה): "ואני קרוב הייתי לאהבה. נמלה

כאן מן השמים במולה יפה, מוצה שלוחה ימים רצופים בין אילנות היער - ונחלסמה.

כתבתי שני שירי אהבה, אחד קצר. בעט, "עם דמדומי חמה", ואני ארוך יותר

באט, באט היין... זכיתי לשירל עמה שמין ונשמין או שלוש פעם וחצי. באורח

איני דק. בשדות ויערות מושמנו וזכריות קשטנו... בקצור, אין כאן כלום,

ביהדותי. יש כאן רק שני שירים שמחירת בערך 10 ד', שחם או יותר עם קומיקוס".

אם יחשו לשיר-העגבים המודרניים של דודו הביע בשקנות סימסיה באיברת אחיה

(אגרות א', קפ"ו-קפ"ד):

"הגב, ק"ד עגבנות. הצעירים - הצעירים הם, "ובחולה" כהמת בשמש. אין אדם נחמס

על צעירותו. אבל לחכמים את כל ההוריות בענין זה לספרות - איני מוצא בזה

לא יופי ולא חועל. ריח של "כשר" נודף ועל זעם בית-השחי. יש אהבה של "גבר"

ויש של בחור, בין שנה הי"ד ושנה הי"ח. כש"גבר" כונן ק"ד האחרונה ודובר

ראשונות - אז הוא יכול לדון עליה ממון גובה ידוע. אבל כשהבחור עצמו מרצה

לפנינו ההוריות כנדרן זה - ובעוד ריחו נומך - יאחזנו בועל. אין הואידיא

אלא דוחמה.

הפואיזיא של האהבה הראשונה מתחלף אחרי כן, בשני נעשים לעבר. טרמו אני על שני הצידדים, שנדעם כהשלח חוברת אב..."

(55) ב י א ל י ק , אגרות ב', רח"א, ובהמשך. מאלפת - הערתו ה מ א ו ח ר ת של המאמר כ ה ן עצמו, ל"אגרות אלוהים" (מחזרות היובל. חש"ה, כרך ב'): "כי ישנו מימוש עברי והוא מיוחד כמינו, וסימנו המובהק ביותר, שהוא מונותאיסטי ושאינו מוגבל בעבר הקדמון בלבד, אלא עובר ומשחזר בדברי ימי העם ורוקס רקסחו הנפלאה לעתיד הרחוק. מבחינה זו אפשר לאמור, וזה יישמע כאפראדיכס: שאין כעס ישראל עם של מימוש בעולם".

אמנם יש לראות פה ושמ ושמ השמעה מן המון... אבל העברי עיבד את אלה ברוחו וכו' ואף בזה מצטיין המימוש העברי, ש מ ו ס ד י הוא".

(56) ק ו ר ז ו ו י ל - מאמרו ל"בעיית ביקורת התורות" אצל משה צבי הובסקי ("ביאליק וטורניחובסקי - מחקרים בשירתם"); ס ד ן - "אבני בוחן", 83-80 - על הביטויים לילדות אבודה, טרום-תרבותית, במקור השאיפה לחירות קסאית, מיתית; ועשראוס - "בדרכי הספרות" - 143.

(57) אף כיחס ל ש נ י ג ו ד ר היה זה ב י א ל י ק , שקבע את מסלול ההערכה; הן "בשירתנו הצעירה" והן באגדותיו הארוכות. "איש קשה וקפריזי זה... אני אוהב אותו - עם כל קושי ומריו - אהבה קשה. גבוה הוא משכמו ומעל מ כל ה ג ג ס י מ - - , ואם גם יהיה מלא ששעים כריסון - על כל השעיו חכמה אהבתי. ואולם רמח זה בדקתי ומצאתי: שוב הוא שבעתיים מאשר יחשבו עליו. כל מריו וזדונו איננו בלתי אם למראה עיניים. הוכח טוב מברו שבעתיים, וסוף סוף, הרי י ח י ד הוא כשירה, אין כמוהו לכות ולגבורה" (אגרות ב', רל"ג).

בנאום אחד (דברים שבע"פ ב', קפ"ח) הוא אומר על שניאור: "זו. שניאור נמחקר במידה יפה בכל השטח חושיו... ובזה הוא עולה על כל חבריו, וסימן ימה הוא לעם, שחזר לחיית כל חושיו במלואם".

ס ד ק ו'

(58) ל מ ד נ ("עמידות" 8, עמוד 83) כותב על ש נ י א ו ר בין האחר: "יש פרט אחד, קטן ומקרי לכאורה, אך ימכן כי אומיינו הוא מאוד לשניאור ופוחח פחה להבנה מהותו ואיריה. ביאליק בראשית דרכו כתב את "שירתי", שרגיחובסקי בעלומיו כתב את "לכת השיר" ושניאור בנעוריו כתב את השיר "רעיוני": כלומר, הרעיון, המחשבה, הם הם שכינותו כבר את פעדיו הראשונים והם אשר שימשו יסוד מפרה ביצירתו. - - - כי יצר ה ה ג ו ה שבו מושכחו תמיד להציץ אל מעבר למסך הצבעוני, והתבול הזה שבין מ נ י המסך לבין זה ש מ ע ב ר לו - הוא המדריך את מנות ואייתו ומחשבתו של המשורר".

(59) א ח ד - ה ע מ , אברות ד', 87.

(60) ב י א ל י ק , דברים שבע"ס ב', ק"מ (תרע"ד).

(61) רשימות מאוחרות על מקידי השירה וערכה בחיינו - אצל ת ל ק י נ ,

"ארצי וקבע"; פיתמן, "בית היוצר"; שטיינברג, "רשימות".

(62) ס ד נ , "אבני בוחן", 89 - מעיר על ערך ה י ו פ י , המנסה לשרגיחובסקי

מעין מ צ ו נ , מוסר חדש לבליתם היצרים ולעידונם.

(63) עקיבותו של שרגיחובסקי בהערכתו את האידיאל/ האסתיטי כחמורה לחטרונות

האנושיות וכאמצעי וממרה לבאולתו - נראים יפה בסיום של כליל הסוגיות

"על הדם": "אך כוהני היופי ומכחול-אמנם

ברודים בשירה ומסחרי חינה -

יבאלו העולם בשיר ומנגינה".

ובשיר עוד יותר מאוחר "שלושה כהרים":

- "שלושה כהרים ישנם בעולם / כתב וכתר וזיוו שלו;

כתר של גבורה / כתב של מורה /

וכתר של יופי - כתב של גוי

אשרי איש כתב של גבורה גודלו,

אשרי הקונה לו מורה לרע לו,

אשריו ואשריו עם מרש לבוי".

ולדעת ק ו ר צ ו ו י ל (במארו הנ"ל) ששרגיחובסקי עצמו כבר הכיר באשליין

שבהיתרון זה למולות הבוטאניזם, יש להעיר שעוד ב נ א ו מ ו ה א ח ר ו נ

של המשורר בחייו (לכבוד הזמנה אשרי מ א י) חזר לרעיון יסודי זה שלו

על "החשמה העליונה שבין שירה ושירה" לשם תחנה הבאולה, וציטט את מאורות

האחרונות הנ"ל מחוץ "על הדם" כסימוכין לכך !
(מבוא לשירי יוסף טשני, עמודים ה'-ו').

ס ר ק ז'

(64) ביאליק, אגרות א', איגרות מס' י"ז, חרנ"ה.

(65) פניאור - "ביאליק ובני דורו". על המסלל המקראי בשירת ביאליק.

(66) מיכמן, (פיכמן, שירת ביאליק, חנ"ג) - ב ש ס ד י נ ב ו ד ג עפ"י, "כנסת"

ס', שהמחזור אומר לו, שאמה הסיבות, שגרמו לכסוף ל"חתיקמו" של ביאליק
הייתה - האבק האנטי שלו לבני המסלל המחודש, שלא יכול לו ולא יכול
בלעדי, ו"בעיקר הכתיבה לו ההכרה, שילדי בית-הספר יקראו את השירים,
שנבינתם בפנמה כל כך ע"י ההכרה האדשה וכו'". ומאשר מביאליק עצמו: "בדקו
הילדים במנין אסור, לדעת, למח לילדי ארץ-ישראל שירי ילדים כמוכנים
במסלל בלתי נכון".

(67) "ניואנסים חדשים ברעיון העבודה נכנסו לסמכותנו על ידי בני דורנו, הדור
שנחנך ע"י, "אגרות-קטנה" ו"מדה" לח"נ ביאליק" - - - "חלק גדול משירי
טשרניחובסקי מבין כמות איתנים את רעיון החיים הזה" (ברנר).

(68) פאור יוחר מבקר ש ט י י נ ב ר ג את שירת העבודה (רשימות 147). פענתו,
שחיי העובדים לא זכו להיות מפוארים בבלאדות מתימות, אעפ"י שהם דומים
למעשי גבורה ועלילות אדם. אין הצגה נכונה של חיי העבודה בשירתנו. "שירת
העבודה עושה את פלאכתה רמיה; היא מתחששת לעצם רעיון העבודה". והידוש
נדירה בזה, שהחופ העברית האדשה היא כולה ש ע ו ל ה ועשייה, ואילו
השירה כולה מ י ל י ט ומאלים בלבד. אין סיפור המציאות ואין ציור דמוח
של החלום.

(69) א ח ד - ה ע , אגרות כרך ו', ח"א; "ועברו השנים ואמה הלכה הלך ובדול
משנה לשנה; "המחמד", "מחי מדבר", "שירי הדעם", "מגילת האש" ועוד ועוד -
ואנחנו כולנו עומדים ומתחוממים: מי ילד לנו את אלה בדור ימנו כדורנו?
ועתה - הגך בן המישים, ועל ראשך זה כבר גזר "המחזור הלאומי", מסודר
שיר כמוהו לא עם בישראל מימי רבי יהודה הלוי ואולי מימי ה נ ב י א י מ !

(70) ראה דעתו של ק ר י ב (עיונים 35) על החשיבות המכרעת של לימוד

ב י א ל י ק בישיבה וולוז'ין, לעומת דעתו האלילית של ס ד נ על מקור-

השערה מרסן וכוכל זה (אבני בוחן).

(71) ב ר י י ז , מברש "לחזיונות ומגבינות", בוצעם "תועיה", וורשה 1898.

ב י ב ל י ו ג ד א פ י ה

א. כ ח ב י מ ו ש י ר י מ

1. אחד-העם	על-פרשה-דרכים
2. ביאליק	(שירים, נאומים, מאמרים)
3. ברדיצ'בסקי	(מאמרים)
4. ברנר	(מאמרים וביקורת)
5. טהרניחובסקי	(שירים)
6. כהן	(שירים)
7. פטאי	(שירים)
8. פייכמן	(שירים)
9. פייארברג	(מכתבים)
10. פרישמן	(שירים, פיליטונים, מכתבים, ומאמרים)
11. פרץ	(מאמרים, פיליטונים)
12. קצנלסון	(שירים)
13. רמון	(שירים)
14. שניאור	(שירים ומאמרים)
15. שמעוני	(שירים)

ב. א י ג ר ו ח

1. אחד-העם
2. ביאליק
3. ברדיצ'בסקי-ברנר
4. פרישמן
5. קנטור
6. שניאור
7. ברנר

ג. ח ו ל ד ו ת ה ס פ ר ו ת

1. אוריגובסקי (בן-אור)	חולדות הספרות העברית החדשה
2. ש' הלקין	הספרות העברית החדשה (אנגלית)

- ג. ה ס ש ר
 3. פ' לחובר
 4. ד' ולנרוד
 5. מ' ווקטמאן
 6. ס' שפיגל
- תולדות הספרות העברית החדשה
 הספרות העברית החדשה (אנגלית)
 תולדות הספרות היהודית כרך ד' (אנגלית)
 מחיית העברית (אנגלית)

ד. מחקרים ומבוגריות: מסות ומסמכים - בספרים הבאים:

1. אהרנפרייז מ'	בין מזרח למערב
2. בובר מ'	בין עם לארצו
3. "	תעודה ויעוד, א', ב'
4. ביאליק ח"נ	דברים שבעל-פה, א', ב'
5. ביילין א'	"המקור" וי"ח ברנר
6. בריינין ד'	כתבים א'
7. גורדון א"ד	כתבים א', ג'
8. גרינבלאט-גורן נ'	מבקרים בספרותנו
9. " "	דמויות בספרותנו
10. " "	פרקי ביאליק
11. דינבורג ב"צ	מפלסי דרך
12. הלקין ש'	ארעי וקבע
13. וואהל ו'	בשתי רשויות
14. ויסלבסקי צ'	יחידים ברשות הרבים
15. וויצמן ח'	מטה ומעש
16. זמורה י'	ספרות על פרשה דרכים
17. טורטל ח'	ביסוס הלאומיות בכתבי אחד-העם
18. יעבץ ז'	לקט כתבים
19. לווינסקי י"ט	מסע לארץ ישראל (אוטופיה)
20. לחובר פ'	ראשונים ואחרונים
21. "	נסיונות ומחקרים
22. "	חיי ביאליק ויצירותיו, א', ב'
23. ליליינבלום מ"ל	מבחר משמרים
24. מדן ד'	אבני בוחן

ד. ה מ ש ך

אבני זכרון	25. סדן ד'
אישים	26. סוקולוב כ'
מבוא למבחר מפות אחה"ע (אנגלית)	27. סימון א"ל
אתר-הקט האיש, פועלו וחורחו	28. סימון-הלר
אמת הבגין	29. פייכמן י'
רוחוח מנגנון	30. "
שירה ביאליק	31. "
ספר ביאליק (עורך)	32. "
בניין הארץ	33. פינס י"ם
אבן ואבן	34. פרץ י"ל
אבני פינה	35. "
מחשבת ושירה, ב'	36. צייטלין ה'
בדור עולה	37. קופילוביץ-קצת י'
בדורו של ביאליק	38. " "
משכיות	39. " "
מ"י בודיץ'בסקי, חייו ופועלו	40. " "
גולה וזכר	41. קוטמן י'
ממרחקנו החדשה - המשך או מהפכה ?	42. קורצווייל ב'
ביאליק פטרוניחובסקי - מחקרים בשירתו	43. "
לזכרו של ברנר	44. קושניר
יחידות ואנושיות א', ב'	45. קלוזנר י'
היסטוריה של הספרות העברית החדשה, ד'	46. "
יוצרים ובוגרים, ב', ג'	47. "
דמויות וקומות	48. קליינמן מ'
בהתעורר עם	49. "
חאומים	50. קלצקין י'
עיונים	51. קריב א'
אדברה וירווה לי	52. "
הספרות במשבר הדור	53. רבינוביץ יעקב
יצר ויצירה	54. רבינוביץ ישעיה

ד. ה. ס. ש. ן

דור וסופריו א', ב'	55. רבניצקי י"ח
חולדות המחשבה היהודית א', ב'	56. רוטנשטריך ג'
האומה בתורח של א"ד בורדון	57. "
ספחות סופרים	58. ר' בנימין
פרצופים	59. "
ספר המסות	60. ריבולוב מ'
מבוא ל"על פרשה דרכים"	61. רוח ח"י
המילוסופיה ואחא"ע	62. "
ילקוט י"ח ברנר	63. שה-לבן י'
רשימות קטנות	64. שטיינברג י'
רשימות	65. "
דמויות וחזיונות	66. "
מדור אל דור	67. שטיינמן א'
כה אמר פרישמן	68. "
פני הספרות א', ב'	69. שטרייט ש'
כתבים	70. שילר ש'
מרקי זכרונות	71. סמנובוביץ ד'
ביאליק ובני דורו	72. שניאור ז'

ה. מאמרים, מסות ומחקרים, מכתבים ורשימות בכתבי-עת ובמאספים

1. לוח-אחיאסף
2. "השילוח" (בעיקר כרך א', ח', י"א, י"ט, כ"ב, ל', ל"ח)
3. "העתיד" (כרך א', ב', ד')
4. רשמים א', ג'
5. "התקופה" (בעיקר כרך ג', ד', ה', י', י"א, י"ב, י"ג, ס"ז, י"ז, כ"ד)
6. "כנסת" לזכר ביאליק
7. "מאזניים"
8. "גליונות"
9. "אורלוגין"
10. "מולד"

ה. ה מ ס ר

11. מאסף א', ב'

12. גנזים א'

וכן מאמרים בודדים בבחי-ע שונים כמו ביצרון, הגות, חיזאד, העולם, העבר, כתובים, כרמליה, "כינום מדעי היהדות", עתידות, ציון, רשומות ובמוספים של עיתונים יומיים מאז ומתמיד.